

ZPRÁVY
ČESKÉHO ZEMSKÉHO
ARCHIVU

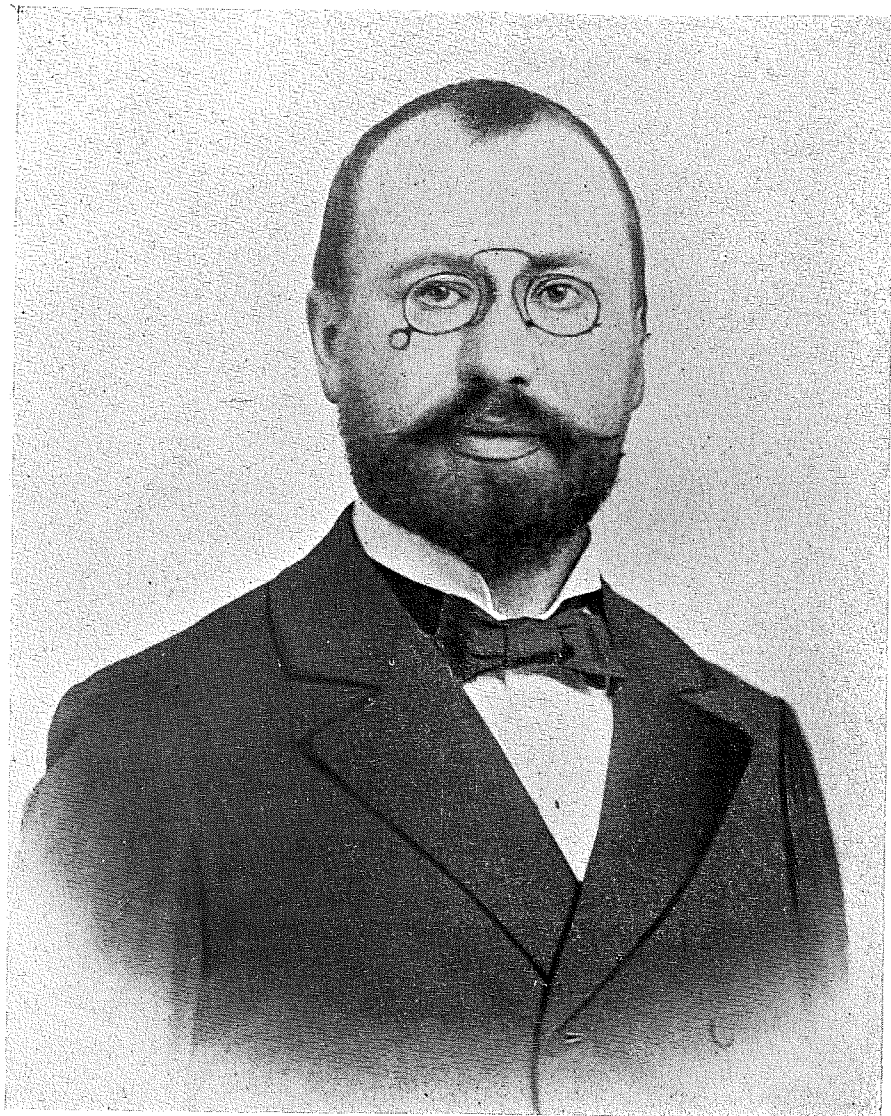
SVAZEK IX.

USPOŘÁDALI

DR. BEDŘICH JENŠOVSKÝ A DR. OTAKAR BAUER

V PRAZE 1946

NÁKLADEM ČESKÉHO ZEMSKÉHO FONDU

Hynek Kollmann.

HYNEK KOLLMANN

* 31. ČERVENCE 1864 - † 22. ČERVNA 1938

V Hynku Kollmannovi, zemřevším po dlouholetém stranění se veškerého ruchu veřejného a vědeckého dne 22. června 1938 v Praze-Dejvicích, odešel jeden z posledních příslušníků staré generace historické a archivářské, který však stál již značně blízko mladší generaci, jež dostávši se na sklonku minulého a počátku tohoto století k moci, vyvolala plodnými podněty nový, bohatý rozkvět českého dějepisectví a archivnictví. Představuje-li Kollmann-historik, žák vlastně Emlerův, přechod od konservativní školy Tomkovy k průbojné škole Gollově, je v dějinách českého archivu zemského v jistém směru spojovacím článkem mezi érou Gindelyho, i když se vlastním úředníkem archivu stal teprve po jeho smrti, a obdobím Dyorského, kteří oba v soulasu s názory doby viděli v archivu ještě především ústav historiografický a nadto pomocnou dílnu pro své osobní podniky vědecké a vydavatelské, a mezi dobou novou, zahájenou nastoupením Nováčkovým, která kladouc zásluhou mladých odborně školených úředníků důraz na správní stránku archivu a současně správně chápajíc i úlohu a význam zemského archivu pro organizaci české práce historické podle programu Palackého, věnovala náležitou pozornost již i vnitřní práci archivní a postavila jak správu archivu, tak i zemské edice historické významu celonárodního na pevný základ vědecký. Tento rys přechodu a spojky mezi starší a mladší generací, vyznačující vědeckou osobnost Kollmannovu, podmíněn je jednak jeho školením, jednak rozhledem a zkušenostmi, získanými mnohaletým badatelským pobytem v cizině.

*

Hynek¹⁾ Kollmann narodil se dne 31. července 1864 v Hradci Králové z manželství národnostně smíšeného: kdežto jeho otec Josef, úřední sluha při krajském soudě, byl rodem i jazykem národnosti německé, matka jeho byla Češka. Její zásluhou chlapec byl dán do českých škol a poněvadž projevoval nesporné nadání, umožnila mu matka vychoditi i královéhradecké gymnasium, třebaže pro předčasné úmrtí otcovo (1872) hmotné poměry rodiny se podstatně zhoršily. Složil dne 25. července 1882 s vyznamenáním zkoušku dospělosti, při níž ze všech předmětů — kromě matematiky a nepovinné němčiny, v nichž získal známku chvalitebnou — dosáhl prospěchu výborného, Kollmann dal se na podzim roku 1882, tedy v prvním roce rozdělené pražské university, zapsati na českou fakultu filosofickou, rozhodnuv se pro dráhu středoškolského profesora dějepisu a zeměpisu. Z profesorů-historiků zaujal jej nejvíce profesor pomocných věd historických Josef Emler, jehož téměř všechny přednášky i praktická cvičení v úhrnném počtu osmnácti měl ve všech semestrech nejen zapsány, nýbrž i pilně navštěvoval. Z ostatních profesorů počtem osmi zapsaných přednášek je na druhém místě Jaroslav Goll, na třetím pěti Konstantin Jireček a na dalších čtyřmi Václav Wladivoj Tomek a Josef Kalousek, kdežto Antonín Rezek zastoupen jest jen jedinou přednáškou hned v prvním semestru. Veden vědeckým zájmem účastnil se Kollmann horlivě a činně i seminárních cvičení zprvu v oddělení Emlerově a poté Gollově a vypracoval celkem čtyři seminární práce z českých dějin, z nichž zejména pojednání o Václavu IV. jako králi německém v letech 1388—1397, předložené v letním běhu 1884, uznáno bylo Gollem za zdařilé. Vedle dějepisu a zeměpisu, jež tehdy přednášel syn zemského historiografa Jan Palacký, sledoval Kollmann pravidelněji, zejména v prvních třech letech, též přednášky profesorů Jana Gebauera (jehož semináře byl rovněž členem) a Martina Hattaly o českém jazyku a literatuře, jakož i Gustava Adolfa Lindnera z pedagogiky. Ojediněle měl zapsána kolegia profesorů Josefa Durdíka z filosofie a Jana Krejčího z geologie, a docentů Václava Emanuela Mourka z německé filologie, Josefa Ladislava Píče ze slovanských starožitností a národopisu a Otakara Hostinského o české hudbě dramatické.

¹⁾ Užívám-li českého jména Hynek pro latinské Ignatius, ačkoliv mu vpravdě řečeno vlastně neodpovídá a třebaže téměř ve všech úředních dokladech jak z doby studií a zkoušek, tak i z doby svého působení v zemském archivu Kollmann je pravidelně uváděn správnějším jménem Ignác, činím tak proto, že on sám — s výjimkou prvních let, zhruba řečeno asi do poloviny devadesátých let minulého století, kdy i on užívá ojediněle v dopisech a u prvních svých literárních prací rovněž jména Ignác — podpisuje se pravidelně a důsledně Hynek Kollmann.

Jak už bývá údělem chudých studentů, musil si i Kollmann přivydělávati v Praze na živobytí soukromým vyučováním. A hmotné nesnáze byly nepochybně důvodem, proč přijal pro školní rok 1885—1886 dobře placené místo vychovatele v rodině českého ředitele panství knížete Romana Sanguszka v Bialogorodce na Volyňsku, třebaže to vlastně znamenalo ve skutečnosti přerušeni universitních studií, i když formálně měl dále zapsány oba semestry a neúčast na přednáškách a cvičeních omlouval nemocí, jež prý jej přinutila pobýti po celý rok mimo Prahu. Je celkem s podivem, že tento desítiměsíční pobyt na Rusi nezanechal v budoucí tvorbě Kollmannově hlubšího ohlasu, ačkoliv s živým zájmem a bystrými postřehy sledoval společenské poměry a lidové zvyky a obyčeje v tamním kraji, jak dosvědčuje zápisník zachovaný v jeho pozůstalosti. Po návratu z Ruska podal si Kollmann radě hlav. města Prahy žádost za udělení uprázdněné nadace pro posluchače filosofické fakulty při české universitě, jež byla na doporučení fakulty příznivě vyřízena a uděleno mu městské universitní stipendium pražské ve výši 250 zlatých ročně na dobu do ukončení studií, jež pak pobíral po dvě léta.

Tohoto hmotného zajištění Kollmann potřeboval, neboť krátce před tím, v měsíci říjnu 1886, požádal zkušební komisi za přípuštění ke zkouškám z dějepisu a zeměpisu pro vyšší gymnasia. Vypracovav v prodloužené lhůtě uložené mu tři státní písemné práce domácí, totiž z obecného dějepisu „Poměry Říma k hellenským státům v Asii až do úplného jich přivtělení“, ze zeměpisu „Líčení Moravy v ohledě přírodnickém a národohospodářském a porovnání s ostatními zeměmi rakouskými“ a pedagogicko-didaktickou otázku „Právem-li se říká, že s pojmem volnosti stojí a klesá pojem dějin“, z nichž první byla uznána za velmi dobrou, druhá rozsahem objemná za dobrou a třetí za výbornou, a podrobiv se ve dnech 28. a 30. června 1888 písemným zkouškám klausurním a 4. července ústní zkoušce z dějepisu a zeměpisu a vedlejších zkouškám z jazyků latinského, řeckého, českého a německého s prospěchem dobrým až chvalitebným, prohlášen byl usnesením zkušební komise, složené z profesorů Tomka, Durdíka a Palackého, ze dne 11. července 1888 za způsobilého k vyučování dějepisu a zeměpisu na gymnasiích vyšších jazykem českým. Absolvovav pak úspěšně ve školním roce 1888—89 na I. českém reálném a vyšším gymnasiu v Praze zkušební rok pod vedením prof. Dr. Bedřicha Pošíka, nastoupil dne 1. října 1889 místo při státní průmyslové škole v Praze a dekretem ministra kultu a vyučování ze dne 19. prosince 1889, čís. 22025 jmenován byl při témž ústavě pomocným učitelem.

Na budoucí životní dráhu Kollmannovu mělo však rozhodující vliv jeho sblížení s prof. Emlerem, k němuž došlo ještě za universitních studií. Hned v prvním roce dostal se Kollmann do archivu města Prahy, kde, jak sám praví, pod jeho přelaskavým vedením utvrdil svůj výcvik ve všech oborech archivnictví. Hlavně ovšem přicházel tu v přímý styk s prameny, zejména listinnými, což bylo arci vítaným praktickým doplňkem seminárních cvičení universitních. Kollmann účastnil se tu opisováním listin přípravných prací Emlerových o třetím svazku Regest a osvědčiv se, byl pak pověřován za přiměřenou odměnu, v jeho hmotném postavení jistě vítanou, též opisováním pro musejní diplomatář v rámci archivního výzkumu, podnikaného nákladem Společnosti Musea král. Českého a řízením Historického spolku v Praze pod vedením profesorů Emlera a Jaromíra Čelakovského. Tak hned v roce 1883 dokončil po Václavu Schulzovi a Václavu Lešerovi přepisování listin z archivu dominikánského u sv. Jiljí na Starém Městě Pražském, jež tam byly přeneseny z klášterů téhož řádu v Ústí n. Luž., Budějovicích, Plzni a Hradci Králové a které při rovnání klášterní knihovny objevil farář P. Frant. Pohl, a roku 1885 spolu s J. Kopeckým přepisoval listiny, zapůjčené do městského archivu ze soukromých sbírek Maxe Donnebauera a JUDr. Edmunda Šebka. Svědčí jistě o spolehlivosti jeho přepisů, byl-li výborem Historického spolku hned po složení státní zkoušky vyslán o prázdninách roku 1888 do státního archivu ve Vratislavi, aby tam opsal podle výzkumu Čelakovského z archivu někdy Olešnického všechny listiny, týkající se Čech a Moravy a pocházející z archivu poděbradské větve pánů z Kunštátu, později knížat Minstrberských.²⁾ Při té příležitosti opatřil tam pro prof. Čelakovského také doplňky — celkem 7 českých listin z let 1493 až 1497 — z register kanceláře hrabat Kladských.³⁾ Konal-li Kollmann až do té doby pro musejní diplomatář vlastně jen práce kopistické, úspěšné provedení vratislavských úkolů získalo mu důvěru vedoucích činitelů tak, že již o příštích prázdninách roku 1889 vypraven byl na samostatnou výzkumnou cestu do severovýchodočeských archivů. V době od 22. července do 14. září navštívil města Chrudim, Pardubice, Třebechovice, Opočno, Dobrušku, Solnici a Rychnov n. Kněž., prováděje tu podrobný výzkum nejen archivů městských, farních, zámeckých (také v Kvasinách) a klášterních, ale i městských museí a listoven okresních soudů. O výsledku cesty, je-

²⁾ Listiny ty, psané latinsky, česky a německy, v úhrnném počtu 176 kusů z let 1348—1525 vydal pak Josef Emler v Archivu českém, díl XIV. (1895), str. 493—560 a díl XV. (1896), str. 171—285.

³⁾ Otištěny byly Jar. Čelakovským v Archivu českém, díl IX. (1889), str. 361—369.

jímž výtěžkem byl velký počet přepisů listin a ještě větší počet kulturně-historicky zajímavých výpisů ze starých knih městských a pozemkových, předložil obsáhlou podrobnou zprávu, která, žel neúplná, zachovala se ve sbírkách archivu země České v Praze.⁴⁾

Při svědomitosti, spolehlivosti a důkladnosti, kterou Kollmann ve všech pracích pro musejní diplomatář osvědčil — a podobně k dobru přicházelo mu jistě i zhotovení dvojího listkového katalogu, chronologického a provenienčního, všech písemností, otištěných Palackým v prvých čtyřech dílech Archivu českého, jež sestavil v letech 1886—87 z uložení Král. české společnosti nauk k potřebě příštích vydavatelů a které byly až do roku 1907 uloženy v archivu města Prahy⁵⁾ — je jistě pochopitelné, že se k němu obrátila pozornost zemské komise historické, když tehdejší člen české zemské expedice, provádějící výzkum archivů vatikánských, Vojtěch Jaromír Nováček oznámil v únoru 1890, že se hodlá co nejdříve navrátiti z Říma do Prahy, kde se mu nabízelo dobře honorované místo vědeckého pomocníka Tomkova při Dějepisu města Prahy. Je to ostatně tím pochopitelnější, nebylo-li to vlastně po prvé, co se jméno Kollmannovo ozývalo v souvislosti s českým badáním v Římě. Neboť již hned r. 1887, když se jednalo o vyslání prvních českých badatelů do archivu vatikánského, obrátil se předseda zemské komise historické prof. W. W. Tomek vedle jiných také na Kollmanna s dotazem, zda by se nechtěl uvázati v čestný ten úkol; Kollmann tehdy odřekl, chtěje dříve složit státní zkoušky profesorské.⁶⁾ Po druhé přicházel pro Řím v úvahu z jara r. 1888; tehdy vynořily se klamně pověsti, že archiv vatikánský má býti opět uzavřen, a tu k návrhu profesorů Čelakovského a Emlera ve schůzi historické komise ze dne 18. května 1888 byl doporučen zemskému výboru na místo třetího badatele, za jehož zřízení od příštího podzimu pro urychlení výzkumů vatikánských bylo zároveň žádáno, „posud sice nezkoušený, ale ve čtení starých latinských i českých historických dokumentů dobře vycvičený gymnasiální kandidát Hynek Kollmann“. Z vyslání tehdy sešlo, poněvadž zřízení místa třetího badatele nebylo zemským výborem povoleno. Nyní na výše zmíněné sdělení Nováčkovy usnesla se historická komise k návrhu zemského archiváře prof. Antonína Gindelyho krátkou cestou jednohlasně per rollam, aby jako náhradník Nováčkův vyslán byl do Říma Kollmann, a návrh její byl

⁴⁾ V oddělení „Výzkum archivů domácích“, zpráva čís. LIII.

⁵⁾ Dnes nacházejí se, jsouce doplněny údaji z dalších vydaných dílů Archivu českého, v archivu země České.

⁶⁾ Srov. H. Kollmann: *Hrška vzpomínek*, v Památku Josefa Emlera k 100. výročí narození (Praha 1936), str. 127.

schválen zemským výborem dne 20. února 1890, čís. 6964 tak, aby se Kollmann hned dne 1. března vypravil do Říma. Současně požádal zemský výbor ministerstvo kultu a vyučování, aby jej koncem zimního semestru propustilo z úřadu suplujícího učitele při státní průmyslové škole v Praze.

Toto usnesení o jeho vyslání do Říma je rozhodujícím pro celý další život Kollmannův. Uspořádat narychlo své věci — vedle suplentury, kterou ukončil ke dni 1. března, byl tehdy, tuším hned od r. 1888 jako nástupce rovněž Nováčkův, když totiž tento odjel jako zemský badatel do Říma, členem redakce Ottova slovníku naučného — nastoupil neprodleně cestu a v neděli dne 9. března 1890 přijel do Věčného města, jež se mělo státi po duševní stránce jeho jakoby druhým rodištěm. První čas nebyl v novém svém působišti spokojen: nesl těžce odloučenost od pražského prostředí a těžko přivykal novému způsobu života.⁷⁾ Jakmile však navázal společenské a přátelské styky jak s krajanými žijícími v Římě, mezi nimiž přední místo náleželo vice- rektoru české koleje Dr. Františku Zapletalovi a malíři Beneši Knüpferovi, tak i s četnými Italy různých vrstev společenských, nostalgie se ponenáhlu rozplývala a město, k němuž byl stále více připoutáván i archivním výzkumem, přirůstalo mu k srdci tak, že se tam netoliko rád vracel, nýbrž i těžce (i když si to nechtěl připustiti) přivykal myšlence nutného jednou rozloučení... Nedošlo k němu záhy: jeho pobyt v Římě prodloužen byl totiž na další tři studijní období, takže potrvál — jsa ovšem přerušován každoročním návratem do Prahy v letních měsících — až do konce června 1893. Celkem tedy strávil Kollmann tentokrát v Římě, resp. v Itálii téměř 32 měsíce.

Kollmann vyslán byl do Říma s úkolem, aby pokračoval ve vatikánském archivu ve výzkumu papežských register pro dobu Karla IV. Připadl mu pontifikát Řehoře XI. (1370—1378). Uložený úkol, jemuž se věnoval s mladistvým zanícením, provedl do konce druhého studijního období, prohlédnuv celkem 76 svazků register avignonských, vatikánských i různých knih komorních. I když co do počtu získaných prepisů — opsals sám celkem 1047 kusů — mohl býti spokojen, nebyl jím, pokud se týče je-

⁷⁾ Vyplývá to z jeho výtahů z odesílané korespondence. Přímou to prozrazuje koncept jeho dopisu, zasláného 17. května 1890 archiváři Dr. P. Pfothenauerovi ve Vratislavi, v němž mimo jiné píše: „Nun lebe ich schon zwei und einen halben Monat in der ewigen Stadt, ohne aufrichtig sagen zu können, daß es mir hier gefällt. Rom an und für sich selbst interessiert mich freilich im hohen Maße, doch kann ich mich bisher nicht in die hiesige Lebensweise hineinfinden. Auch leide ich am Mangel von Freunden... Doch geht es mir, Gott sei Dank, mit meiner Gesundheit ziemlich gut. Nach und nach habe ich mich auch mit der italienischen Küche versöhnt...“

jich obsahu:⁸⁾ nepřinášely ovšem v podstatě mnoho nového pro osvětlení politických dějů českých v posledním desetiletí vlády Karla IV. a jejich veliký význam pro poznání, jakým způsobem kurie zasahovala do církevní správy našich zemí v době předhusitské, nedovedl zase Kollmann tehdy ještě oceniti. To již ho mnohem více zaujala korespondence melfského biskupa Placida de Marra, papežského nuncia u vídeňského dvora Matyášova, z let 1609—1611, uvádějící přímo do politického dění a osvětlující poměr nešťastného císaře Rudolfa II. k panovačnému bratru, kterou se zabýval, byť naprosto ne soustavně, v třetím roce svého římského pobytu; práce s nunciaturou „je zábavnější nežli s registry“, poznamenal si ve svém deníku. A v téže době, a pak ještě v podzimních měsících r. 1892, pořídil ve Vatikáně též opisy některých písemností, týkajících se jednání konaných za Ferdinanda I. o sjednocení českých kališníků s církví římskou. Vykazují-li však poslední dvě práce celkem jen 70 kusů prepisů — počet u srovnání s prepisy z register jistě nepatrný — je to dáno tím, že Kollmann pracoval tehdy v archivech vatikánských již jen výjimečně: soustředil od dubna 1891 převážnou většinou a od prosince 1892 výlučně svůj zájem na bádání v římském archivu kongregace de Propaganda fide.

Popud k němu vyšel, jak známo, od zemského archiváře Gindelyho. Hledaje pro připravované dílo o dějinách protireformace v Čechách po Bílé Hoře korespondenci kapucína P. Valeriana de Magni, Gindely byl upozorněn, že prý byla odvezena do rádového archivu v Římě. Požádal proto v prosinci 1890 Kollmanna, jehož služeb, maje k němu důvěru, v podobných věcech častěji užíval, aby prostřednictvím rakouského ústavu historického v Římě, jehož mimořádnými členy zemští stipendisté byli, získal k ní přístup. Informace byla však mylná, hledaná korespondence v řádovém archivu nebyla. Zato bylo zjištěno, že hojně dopisy Valerianovy uloženy jsou v archivu kongregace Propagandy, který však zůstával bádání takřka uzavřen. Přesto podařilo se přímluvou rektora české koleje Mons. B. Lorenzelliho zjednatí přístup českým badatelům k nepřebornému takřka bohatství tohoto archivu a získáno svolení, aby jeho obsah, pokud je důležitý pro dějiny české, zejména ovšem náboženské, mohl býti vyčerpán až k roku 1800. A tak počátkem dubna 1891 mohl Kollmann spolu s Václavem Kratochvílem, druhým tehdy zemským badatelem v Římě, zahájit výzkum v archivu Propagandy. Zemská komise historická, jíž náleželo řízení českého bá-

⁸⁾ V dopise, psaném Gindelymu 27. května 1890, praví přímo: „Po tříměsíční téměř práci probíral jsem se v těchto dnech ve svých prepisích a přesvědčil jsem se, že výtěžek, nehledí-li se pouze ke kusům, vlastně nemá žádné ceny. Procházel jsem dosud papírová regesta Řehoře XI.“

dání v archivech vatikánských, vyslovila se všemi těmito kroky teprve dodatečně svůj souhlas a usnesla se dne 30. dubna 1891 k návrhu Gindelyho na tom, aby se ze zemských stipendistů vždy jeden věnoval pracím v Propagandě a druhý ve Vatikáně. Tohoto svolení užil však Kollmann, jemuž bádání v Propagandě i pro další studijní období bylo svěřeno, v plném rozsahu teprve od prosince 1892.

Může-li si tudíž Kollmann plným právem přičítati za zásluhu, že se jeho přičiněním podařilo prostřednictvím rektora české koleje zjednatí českým historikům přístup do archivu Propagandy, nekryje se naproti tomu plně se skutečností jím pronesené a všeobecně pak přijímané tvrzení, že on s Kratochvílem byli vůbec prvními českými badateli v řečeném archivu. Neboť již v roce 1882 za svého římského pobytu vstoupil tam zemský archivář prof. Gindely⁹⁾ a v roce 1890 výše zmíněný Mons. Lorenzelli zjednal tam přístup zemskému badateli Nováčkov¹⁰⁾. Avšak ani Gindely ani Nováček nepřikročili k bližšímu výzkumu — ten zůstal vyhrazen teprve Kollmannovi, který se mu věnoval opravdu s vášnivým zanícením, jsa podporován v prvním roce Kratochvílem a v dalších dvou studijních obdobích Karlem Ludwigem, jenž však prováděl výzkum odděleně pro dobu vlády Marie Terezie. Kollmann nemohl s počátku postupovati ve svých pracích soustavně, nýbrž musel probírat svazky tak, jak mu zcela nahodile úředníky archivu byly předkládány. Kromě toho i zvláštní povaha materiálů působila, že „teprve průběhem času vpravil se do práce, nabyl o ní — jaká býti musí — pojetí určitějšího“, až se mu konečně „vykrystalisoval ten ideál práce, aby s plným svědomím říci mohl: To, co jest opsáno, jest až do poslední písmenky věrně vše, co archiv Propagandy poskytuje o dějinách českých z let, která jsem probral“.¹¹⁾ Jako dobrý ka-

⁹⁾ Prozrazuje to sám Gindely ve „Zprávě o bádání historickém ve Vatikánském i v jiných římských a vlašských archivech léta 1890/1“, kterou předložil dne 4. prosince 1891 zemskému výboru a v níž píše: „Podepsaný, jemuž v příčině rozřešení nějaké pochybnosti historické přístup do téhož archivu (t. j. Propagandy) byl povolen, přesvědčil se za jediný den, že o důležitosti archivu toho jenom nedostatečně máme zprávy a že by bádání v něm neminulo se s hojnou kořistí“.

¹⁰⁾ Srov. Nováčkovu celkovou „Zprávu o pracích konaných v archivu Vatikánském od počátku měsíce října 1889 do konce března 1890“ ze dne 1. září 1890, v níž píše: „Laskavým prostřednictvím rektora české koleje Monsignora Lorenzelliho povolen nejuctivěji podepsanému přístup do archivu kongregace de Propaganda fide; bohužel pro krátkost času a hlavně pro onemocnění sekretáře Monsignora Jacobiniho nemohl povolení toho užítí měrou takovou, jak by si byl přál, a musil spokojiti se tím, že přesvědčil se, že archiv ten obsahuje také hojně látky pro dějiny české XVII. století“.

¹¹⁾ V dopise zemskému archiváři Františku Dvorskému z 3. II. 1893.

tolik dovedl si Kollmann získati plnou důvěru úředníků archivu, kteří pak vycházeli všem jeho přáním podle možnosti vstříc. Mohl tam nerušeně pracovati, zatím co jiným badatelům archiv zůstával nadále uzavřen. A Kollmannovi práce v Propagandě přirostla k srdci tak, že když po smrti kardinála-prefekta J. Simeoniho hrozilo za jeho nástupce kardinála Měčislava Ledóchowského nebezpečí naprostého uzavření archivu Propagandy, oznamoval to dne 7. dubna 1892 s bolem a zděšením do Prahy. Když pak písemným zakročením nejvyššího zemského maršálka Jiřího knížete z Lobkowicz u nového kardinála-prefekta bylo zajištěno povolení dalšího studia pro české badatele, oznamoval to Kollmann Gindelymu dopisem z 24. dubna, začínajícím slovy: „Máme vyhráno! Archiv Propagandy nebude nám uzavřen. Od-dychuji zase volněji, svobodněji!“ Kollmannovo již dříve privilegiované postavení v archivu bylo ještě více upevněno tím, že kardinál Ledóchowski den nato při své návštěvě v archivu podrobně s ním pohovořil o jeho pracích, že byl spokojen předloženými ukázkami a že mu přál „hojně zdaru v práci, konané zajiště pro dobro církve římské“. Kollmann využil toho k tomu, že si vymohl v červnu 1892 u archiváře souhlas k podrobnému prohlédnutí celého archivu. A toto bezprostřední seznámení se se zařízením archivu kongregace Propagandy a s obsahem jednotlivých jeho oddělení — o němž napsal pak, jak ještě poznamé, informativní článek do Musejníku — umožnilo mu soustavnější provádění výzkumu, jehož postup urychlen byl zase tím, že značnou část opisování mohl Kollmann přenést na pisáře Roberta Caroliho, když byl sněm království Českého r. 1892 povolil po návrhu zemské komise historické částku 600 zlatých ve zlaté ročně na honorování římských kopistů. Přesto však, třebaže Kollmann sám do svého odjezdu z Říma v červnu 1893 opsal v Propagandě 1245 kusů ze 48 svazků a na 2000 dalších kusů vyhledal k opsání pro pisáře, byl do té doby probrán jen poměrně krátký úsek z vytčeného programu: v hlavním oddíle „Lettere originali riferite“, obsahujícím původní zprávy došlé do Propagandy, podařilo se sice dověsti práci od založení kongregace v r. 1622 až do r. 1648, ba tu i tam rok ten překročiti, avšak v oddělení protokolů „Acta Sacrae Congregationis“ a konceptů, případně opisů odeslaných listů „Lettere della Sacra Congregazione“ dosažena byla jen léta 1641, resp. 1635. Daleko větší část výzkumu archivu Propagandy zbývala tudíž ještě k provedení...

Vedle archivu vatikánského a archivu Propagandy pracoval Kollmann, jak již bylo zmíněno, v prvních třech studijních ob-

dobích svého římského pobytu též v některých knihovnách římských. V knihovně Vatikánské srovnal přepis druhé knihy kroniky Zbraslavské s rukopisem Cod. 950 knihovny Palatinské a podrobným zkoumáním tohoto rukopisu zjistil správnost mínění Palackého popíraného Loserthem, že rukopis ten je skutečně autografem opata Petra Žitavského. V knihovně Barberinské probíral zejména akta konsistorní z XVI. a XVII. století, jakož i deník Torquata Contiho z let 1614—1631 a různé listy a zprávy o Valdštejnovi a jeho zavraždění. Jiná Valdštejniana opsal ze státní knihovny Vittorio Emanuele. V knihovně knížat Chigi přepsal českou kroniku Eneáše Sylvia Piccolominiho z rukopisu J. VIII. 282 a srovnal s rukopisem J. VI. 209; práci tu konal většinou v odpoledních až večerních hodinách v bytě prof. Cugnoniho, bibliotekáře řečené knihovny, z níž získal i některé opisy nunciaturní korespondence z doby českého povstání. Ve státním archivu římském pořídil opisy jednak písemností týkajících se křížové výpravy proti Jiřimu z Poděbrad, jednak bohemik z komorních knih (annátů a mandátů) papežů Klimenta VII. a Pavla III. Bez významnější kořisti zůstaly jeho návštěvy v knihovnách Casanatense a Corsiniana. Jako číselný výtěžek svého bádání v rozličných římských knihovnách a ve státním archivu uvádí Kollmann celkem 141 přepis z 30 prohlédnutých svazků, čísla, jež však ani zdaleka nevystihují práci vynaloženou zejména kronice Zbraslavské a kronice Eneáše Sylvia.

Kollmannovi náleží však též zásluha, že zemští badatelé v archivech vatikánských rozšířili svůj výzkum i mimo Řím. Ve schůzi zemské komise historické, konané dne 21. června 1890, přednesl zemský archivář prof. Gindely, že mu stipendista Kollmann oznámil, že se v archivech ve Florencii a Mantově nacházejí některé důležité písemnosti k českým dějinám, jež by mohly býti přepsány při návratu do Prahy, a že proto pověřil Kollmanna výzkumem ve Florencii a jeho spolustipendistu Rudolfa Knotta bádáním v Mantově, kteréžto opatření bylo jak komisí, tak i zemským výborem dodatečně schváleno. Výsledek bádání, zejména ve Florencii, byl tak příznivý, že se na přání Gindelyho zemští badatelé i v příštích studijních obdobích zastavovali vždy cestou do Říma na několik dní ve Florencii. Při čtveré návštěvě státního archivu florenského prostudoval Kollmann 13 svazků depeší toskánských vyslanců v Praze z let 1607 až 1612 a zejména Mikuláše Sacchettiho z Vídně z let 1631—1634, a opsal z nich celkem 250 kusů, přinášejících velmi cenné zprávy zvláště pro dějiny vpádu pasovského a pro spiknutí a konec Valdštejnův.

Třebaže tedy Kollmann jistě mohl býti spokojen výsledky svého římského pobytu — jeho zprávy byly zemskou komisí

historickou s uznáním brány na vědomí — a třebaže mu Věčné město, jak jsem se již zmínil, opravdu přirostlo k srdci, přece jen musil pomýšleti na návrat do Čech, aby zakotvil v pevném postavení. V dopise poslaném Gindelymu dne 12. května 1891 oznamoval proto s lítostí, že se již nemůže vrátiti příštího roku do Říma, poněvadž se musí starati, aby si co nejrychleji zabezpečil chléb bezpečný.¹²⁾ A krátce nato podal si žádost zemskému výboru za udělení nově tehdy zřizovaného třetího adjunktství při zemském archivu, na něž byl právě vypsan veřejný konkurs. Místa však nedosáhl; ze čtyř žadatelů — Dr Vojtěcha Nováčka, Kollmanna, Hynka Grosse, tehdy úředníka ústředního archivu Schwarzenberského ve Vídni, a Jana Krecara, středoškolského profesora — přicházeli sice podle dobrého zdání Tomkova, předloženého ve schůzi zemské komise historické dne 25. června 1891, v úvahu jen Nováček a Kollmann jakožto plně vyhovující podmínkám soutěže, avšak z nich doporučen byl Tomkem i komisí Nováček zejména proto, že se již mohl vykáhati činností literárně vědeckou, kdežto Kollmann nikoliv. Návrh komise byl pak zemským výborem přijat a dne 10. září 1891 ustanoven byl třetím adjunktem zemského archivu Nováček.

Tento neúspěch dotkl se Kollmanna těžce a na místě zvláště citlivém. Vytčený nedostatek v jeho jinak velmi dobré odborné kvalifikaci nedal se popřít. Kollmann uveřejnil sice do té doby již na 170 různých dějepisných a zeměpisných článků, podepsaných značkou K o l l., ve II.—V. díle Ottova slovníku naučného, jehož redakce byl, jak jsem již uvedl, členem, avšak tyto člán-

¹²⁾ Uvádím pro zajímavost celý příslušný odstavec: „Maje nyní odpovéděti k otázce, zda míním vrátiti se do Říma na rok budoucí, osměluji se podotknouti toto: Běží mně v první řadě o to, abych zajistil si postavení definitivní. V takovém postavení vrátil bych se do Říma z plna srdce rád a co nejochotněji, poněvadž naděje na neobyčejně bohatý výtěžek z archivů Propagandy láká mne tam neodolatelně. Věděl bych mimo to o mnohých zajímavých věcech z archivů neapolských a z jistých oddělení v archivě vatikánském, jichž signatury Vám, slovutný pane, přinesu. Nemaje však místa definitivního, budu museti především starati se o to, jak bych si zabezpečil co nejrychleji chléb bezpečný, a proto jako stipendista zemský nemohu již jeti do Říma v roce příštím. Píši prohlášení toto s opravdovou lítostí, maje zření k bohatým výsledkům, jimiž nástupcové naši v Římě budou moci v letech příštích se vykáhati“. — Ve schůzi zemské komise historické dne 25. června 1891, když se při rokování o zemských stipendistech pro příští studijní období uvažovalo i o této možnosti, že by totiž Kollmann již do Říma nejel, doporučoval prof. Emler na jeho místo Ladislava Klicmana nebo J. Zítka anebo Václava Novotného — k definitivnímu rozhodnutí, jež svěřeno bylo dohodě prof. Emlera se zemským archivářem, však nedošlo, poněvadž se Kollmann v úkol badatele opět uvázal, ačkoliv nedosáhl žádného místa.

ky¹³⁾ při jejich kompilační povaze, u slovníkových hesel ostatně běžné, nebylo lze označiti za práce vědecké v pravém slova smyslu, i když některé z nich měly a dosud mají jistý význam; míním tu zejména osmisloupcové heslo „*Archiv*“, uveřejněné v sešitě z 10. května 1889, jež je totiž z prvních theoretických pojednání o archivu a archivnictví v české literatuře vůbec. Naproti tomu jeho vysloveně vědecká činnost, jakou bezesporně byl výzkum archivů italských a předtím již východočeských a vřatislavských, nevydala za půl druhého roku svého trvání žádného literárního plodu. Kollmann si nyní uvědomil, že je v této věci nutná změna. Když mu na místě adjunktství při zemském archivu vyvstala naděje na druhé místo při archivu musejním, o jehož zřízení se tehdy pro nejbližší příští dobu uvažovalo¹⁴⁾ a které mu bylo vlivnými činiteli přislíbeno, rozhodl se uvázati se znovu v úkol zemského badatele a odejeti do Říma. Aby se časově více uvolnil, vystoupil ke dni 30. září 1891 z redakce Ottova slovníku naučného, zůstáváje však nadále jeho spolupracovníkem a odvážeje s sebou dlouhý seznam hesel, hlavně zeměpisných, z písmene D, jejichž vypracování přislíbil. I v Římě omezoval své práce v archivech; „nepracuji po bibliotékách

¹³⁾ Prvním jeho příspěvkem v Ottově slovníku naučném vůbec je, pokud jsem mohl zjistiti, článek o táborském knězi *Ambroži z Hradce* (II, 96—97), uveřejněný v sešitě z 10. listopadu 1888. — Z dějepisných článků, většinou životopisných, stačí zde uvést jen obsáhlejší hesla, tak na př. *Anna Jagellovna*, choť Ferdinanda I.; *Augusta Jan*, biskup Jednoty bratrské; *Banér Jan*, švédský vojevůdce; *Beaconsfield Benjamin Disraeli*, státník a spisovatel anglický; v. *Blücher*, maršál pruský; *Boleslavové Polští* z rodu Piastova; *Bořivoj II.*, kníže český; *de Bourbon*, rod a j. — Zeměpisné příspěvky Kollmannovy týkají se většinou jednotlivých měst (z větších jsou to *Antverpy*, *Astrachaň*, *Baku*, *Barcelona*, *Basilej*, *Birmingham*, *Bordeaux*, *Brémy*, *Bruggy*, *Brussel* a ř. d.), dále řek, jezer a moří (na př. *Amur*, *Aralské jezero*, *Atlantský okeán* a j.), jakož i zemědělských, průmyslových a obchodních poměrů v jednotlivých zemích, případně světadílech (srov. příslušné odstavce v heslech *Amerika*, *Anglie*, *Argentina* a *Asie*).

¹⁴⁾ Bylo to patrně v souvislosti se záměrem, přikročiti co nejdříve k vydávání českého diplomatáře prací Emlerovou. Naznačuje to výtah z dopisu, jež Kollmann poslal dne 17. prosince 1892 — tedy již v době, kdy se rýsovala možnost nového vypsání soutěže na místo v zemském archivu, uprázdněné smrtí Gindelyho — z Říma své snoubence Anně Sobkové; příslušné místo zní: „A nebudu museti považovati se za šťastna, zbudeli mně aspoň naděje na místo při museu? Ono životní otázkou pro diplomatář, mně bylo by snad 'životní otázkou' pro zrak! Celý život jenom ve starých papírcích (už po 10 let), archiv zemský je předece rozmanitější. Ne-suď, že píše o zraku, cítím snad bolest. Nikterak, jsem stejně zamilován do Propagandy, její papíry nejsou tak staré. Ale diplomatáře bál jsem se hned, jak šel jsem se doprošovat ke Švarcenberkovi...“ K zřízení druhého místa archivářského při museu nakonec však vůbec nedošlo.

tolik jako loni, takřka jen v Propagandě, Vatikáně a Barberini — zato více doma; nerad bych se vrátil s prázdnem, zvláště že již nepojeďu“, psal 6. prosince 1891 prof. Emlerovi a zároveň mu naznačoval, že se zabývá jednak vpádem pasovským z r. 1611 na základě prepisů získaných ve Florencii, jednak zprávami o misionářské činnosti kapucína P. Josefa Poláka, nalezenými v archivu Propagandy. Avšak tyto práce, jež si připravoval pro musejní konkurs, se mu nedařily, což stupňovalo Kollmannovu nespokojenost¹⁵⁾ tak, že veškeré bádání v archivech římských začalo se mu jeviti jako osobně neúčelné a neprospěšné. „Práce dost — ale pro jiné — mně zbudou kůstky“, stěžuje si v listě z 28. prosince 1891 a dne 19. ledna 1892 píše podobně strýci Františkovi: „Co prospělo mně tolik práce mé? Tyjí z ní jiní — mně drobceček!“ Naráží zde nepochybně na Gindelyho, který při svých pracích používal již nových pramenů, nalezených Kollmannem v Propagandě i ve Florencii. Tato vnitřní rozháranost byla stupňována Kollmannovým onemocněním, projevujícím se již od vánoc úpornými bolestmi hlavy, hučením v uších a závratěmi, jakož i nervosní předrážděností, jež si vynutilo, zejména když ke všemu byl ještě počátkem února pokousán psem, dvouměsíčního lékařského ošetřování a další omezení prací. Kollmann se již obával, že bude nucen přerušiti svůj římský pobyt a navrátiti se do Prahy, avšak silnou vůlí podařilo se mu posleze překonati v polovici dubna 1892 jak nemoc, tak i pessimismus a skepsi — přispělo k tomu nepochybně i ono příznivé vyřešení nejistoty o možnosti dalšího bádání v archivu Propagandy, jak jsem se již o tom výše zmínil — takže se mohl dáti v Propagandě s novou chutí a se zvýšenou výkonností do práce. Zatím však uplynul rok a Kollmann vrátil se do Prahy, aniž se mohl vykázati nějakou byt sebekratší prací literárně-vědeckou.

Na jaře 1892, když očekávaný konkurs na musejní archivářství stále ještě nebyl vypisován, podal si Kollmann prostřed-

¹⁵⁾ Přispělo k tomu značnou měrou i odmrštění jeho žádosti, kterou si podal dne 15. října 1891 z Florencie zemské komisi historické za zvýšení diet o jeden zlatý ve zlaté denně, odůvodňuje ji tím, že mu „sluší zásluha, že počato bylo s bádáním v důležitém archivu kongregace de propaganda fide, v němž za krátký čas tři měsíců docíleno bylo výsledků velmi pěkných; že doba pracovní v archivu tom jest delší nežli v archivu vatikánském, jak pokud se týče frequence denní (od 9 hod. do 1 hod.), tak co do počtu dní pracovních; že vypravil se do Říma již po třetí, odaluje se tím způsobem vždy víc od původního povolání svého při středním školství; a že návrhem historické kommissi v příčině osazení úřadu třetího adjunkta při zemském archivu odňata mu byla možnost dojíti tudy stálého postavení“. V žádaném zvýšení diet viděl totiž Kollmann, jak se sám vyjadřoval, alespoň částečné odškodnění, které mu tudíž zamítnutím žádosti bylo opět odepráno.

nictvím zemského archivu, resp. výboru žádost za nově zřizované místo skutečného učitele dějepisu a zeměpisu při státních školách reálných v Plzni a proti všemu očekávání dostal se do tera, a to na druhé místo. Že pak nakonec místa neobdržel, nikterak jej nebolelo — bylať to žádost podaná více méně jen z nouze. Avšak jeho pokleslé sebevědomí bylo tímto poměrným úspěchem opět povzbuzeno.

Projevilo se to hned za jeho letního pobytu v Praze, kdy nejsa jako v minulých letech vázán redakční službou v Ottově slovníku naučném, Kollmann využil prázdně k tomu, že vypracoval informativní článek „O archivu Sv. Kongregace de propaganda fide“, podávající přehledné poučení o vzniku a složení kongregace, o různých způsobech jejího úřadování, o zařízení jejího archivu s popisem jednotlivých jeho oddělení se zvláštním zřením k bohemikům, o publikacích týkajících se Propagandy a o významu jejích písemností pro české dějiny, zejména náboženské, v době katolické protireformace. Článek, který po prvé seznamoval širší veřejnost s jedním úsekem bádání české zemské expedice v archivech římských, uveřejněn byl na podzim ve třetím sešitě Časopisu Musea království Českého (roč. LXVI. 1892, str. 423—442). Zároveň na podkladě materiálu archivu Propagandy jako názorný doklad jeho ceny, bohatství i zajímavosti Kollmann připravil a na podzim 1892 v Historickém kroužku družstva „Vlast“ proslavil přednáškou „O katolické protireformaci ve Fulneku“, kterou pak v přepracovaném a rozšířeném znění, doplniv ji nově nalezenými zprávami, otiskl roku 1894 o názvu „P. Bonaventura z Kolína, kapucín, reformátor města Fulneku“ ve III. sešitě „Sborníku Historického kroužku „Vlast“ (str. 87—105).

Rozlomiv takto konečně pouta, kterými jakoby byla, pokud šlo o literární zveřejňování, až dosud svázána jeho vědecká činnost badatelská, Kollmann s novou chutí a pln nového odhodlání nastoupil dne 12. října 1892 svou čtvrtou — a jak věřil pro tentokrát již poslední — římskou cestu. Jeho naděje na musejní archivářství, které (jak se proslýchalo) mělo být obsazeno někdy v prosinci, byly posíleny: již od jara věděl, že je mu v té věci nakloněn referent a přisedící zemského výboru prof. Jan Kvíčala a že i prof. Tomek se vyjádřil, že na něho bude dlužno v první řadě počítati.¹⁶⁾ Zpráva o neočekávané smrti zemského archiváře prof. Gindelyho († 24. X. 1892), kterou dostal hned čtvrtý den po příjezdu do Říma a jež se ho silně dotkla — mohl se

¹⁶⁾ Srov. výtah z Kollmannova dopisu snoubence z 18. dubna 1892.

právem počítati k jeho užším spolupracovníkům a těšil se jeho zvláštní přízni — otvírala mu však také jinou možnost, dostati se totiž do zemského archivu, kdyby ovšem uprázdněné místo mělo být znovu obsazováno. Snažení Kollmannovo bylo tím ještě více povzbuzeno. Upozornil na sebe v ty dny širší veřejnost a zejména odborné kruhy historické dvěma novinářskými články o změnách, resp. novinkách z Vatikánu. Dne 20. listopadu 1892 přinesly Nedělní listy (příloha Hlasu národa) z jeho péra delší stať „Nové obohacení archivu Vatikánského“, v níž stručně vypisuje dějiny archivu a informuje, že v letních měsících 1892 převezena byla do něho z Lateránu valná část archivu Datarie apoštolské, zejména několik tisíc svazků register suplik od Martina V. do Pia VIII. a t. zv. registra Lateránská, počínající Bonifácem IX., a dne 28. listopadu uveřejnily Národní listy příležitostný článek „K otevření knihovny tiskopisů ve Vatikáně“, kde podává zprávu, že velkodušným rozhodnutím papeže Lva XIII. založena byla pro potřebu badatelů nová příruční knihovna vatikánská (Biblioteca Leonina di consultazione), jejíž doplňování novými publikacemi zůstaveno je porozumění a péči jednotlivých států a vědeckých institucí, Kollmann po předchozí dohodě s P. Fr. Ehrlem, jemuž její zařízení bylo papežem svěřeno, vybízel, aby království České vybudovalo při ní samostatné české oddělení, pro něž bylo již hned při zakládání v místním rozvrhu knihovny ponecháno v rámci rakousko-uherské monarchie „neposlední“ místo. Námět Kollmannův stal se zásluhou prof. Čelakovského, k jehož ruce Kollmann zmíněný článek zaslal,¹⁷⁾ ve schůzi dne 12. prosince 1892 předmětem jednání zemské komise historické a k návrhu Čelakovského bylo usneseno požádati zemský výbor, aby nejen věnoval pro Leoninskou knihovnu historické publikace vyřádané nákladem zemským, nýbrž aby určil i peněžitě prostředky k vybudování českomoravského oddělení tak, aby všechny důležité publikace pěkně svázané byly i nadále pravidelně zasílány vatikánské knihovně jako dar země České. A jelikož tento návrh usnesením sněmu království Českého uveden byl ve skutek, nelze nevyzdvihnouti celkem neznámou skutečnost, že u kolébky československého oddělení Leoninské knihovny, čítajícího dnes na 2000 svazků a důstojně reprezentujícího

¹⁷⁾ Dopisem z 9. listopadu 1892, v němž píše, že mu záleží na tom, aby článek otisknuto byl beze změny a brzy, poněvadž k otevření knihovny má dojít 14. nebo 16. listopadu, a že doufá, že se historická komise „nevzepře proti jeho směle insinuaci v příčině vazby“, jelikož zevnější dojem spolupůsobí. Šlo o opatření vazby českým zemským znakem na hřbetech knih!

v mezinárodním prostředí vatikánské knihovny náš stát, stojí vlastně Hynek Kollmann.¹⁸⁾

Ve zmíněné schůzi historické komise ze dne 12. prosince 1892 doporučen byl zemskému výboru na místo zemského archíváře, osiřelé smrtí Gindelyho, nejstarší adjunkt zemského archivu František Dvorský a současně s jeho jmenováním byl dne 21. prosince vypsan veřejný konkurs na uprázdněné tím místo třetího adjunkta s lhůtou do 31. ledna 1893. Kollmann, byv o tom zpraven, podal si dne 19. ledna 1893 o ně žádost a na radu prof. Čelakovského, jehož si tehdy zavázal příznivým posudkem jeho „Povšechných českých dějin právních“, přetištěných z Ottova slovníku naučného,¹⁹⁾ uvedl v ní vše, co mu mohlo prospěti, zejména že historická komise uznala jeho způsobilost (jak o tom zvěděl od prof. Kvíčaly) již při jeho prvním ucházení se v roce 1891, že pro vatikánský výzkum vzdal se výhodného místa pomocného učitele při průmyslové škole, že archiv Propagandy otevřen byl českému badání jeho přičiněním a že mimo m a t e ř s k ý jazyk český je mocen slovem i písmem jazyka německého. Tohoto posledního zdůraznění bylo třeba, poněvadž, jak jej prof. Čelakovský upozornil, německý člen zemské komise historické prof. Adolf Bachmann naléhal na to, aby podle ujednání komise ze dne 21. června 1891 novým adjunktem zemského archivu jmenován byl žadatel mateřského jazyka německého a absolvent germanistických studií. Kollmann byl sice tímto „absurdním“ německým požadavkem podrážděn,²⁰⁾ avšak musel mu v žádosti

¹⁸⁾ Ze si Kollmann na této věci — nepochybně právem — zakládal, dosvědčují tato slova jeho dopisu Čelakovskému z 26. ledna 1893: „Ani slůvka nepřipojil jsem [v žádosti] ke zmínce o článku »K otevření vatikánské knihovny tiskopisů«, jenž měl aspoň ten účinek, že nezůstali jsme za Vídní; dalek neskromnosti, ale také falešného studu připomínám, že by neškodilo, kdyby k zásilce samé připojen byl pamětní spis či darování, v němž by bylo řečeno výslovně, odkud vyšla iniciativa. Zcela přímo pravím, že nejde mi tu o osobičku mou, nýbrž o to, aby někdo určitý nabyl půdy v kruzích vatikánských. Neračte se báti, že by padlo za to nějaké vyznamenání. Celou tu poznámku píši po zralé úvaze s těmi, kdo znají chod věcí v Římě!“ — Jména Kollmannova nebylo přesto v průvodním listě při zásilce darovaných knih pro Leoninu vzpomenu.

¹⁹⁾ Vyšel v „Právníku“, roč. XXXI. (1892), str. 840—842.

²⁰⁾ Prokazuje to zjevně dopis, kterým 25. ledna 1893 žádal za přímou prof. Dr. Josefa Stupeckého, s nímž udržoval pravidelnou korespondenci. V příslušném výtahu z dopisu čteme: „Usílí o němčinu má základem v tom, že Bachmann domáhá se splnění slibu Gindelyho: Němec »mateřského jazyka německého«, aby prý znal a studovati mohl v archivu také dialekty německé. Ovšem konkurs žádá znalost obou zemských jazyků a jí vykázaní se nemůže ani Knott ani Ludwig, miláček Bachmannův. Kdybych nebál se příliš známé povolnosti komise vůči Němcům, postačiti by mně mohl text konkursu samého a absurdnost po-

čeliti: proto zdůraznil v curriculum vitae, že jeho otec byl rodem i jazykem Němec...²¹⁾ Tušil, že boj o místo nebude snadný, a nemýlil se. Když ve schůzi zemské komise historické dne 21. února 1893 jednáno bylo o předložených žádostech — došli celkem tři: vedle uchazečů z r. 1891 Hynka Kollmanna a Jana Kréčara podal si nově žádost Rudolf Švejcár (Schweizár), suplent na německém staroměstském gymnasiu — zastával se profesor Bachmann spolu se svým německým kolegou, školním radou Dr. G. Biermannem, proti Kollmannovi se vším důrazem Švejcára, poukazuje na jeho německé školení (absolvoval německou universitu) a dovolává se zmíněného usnesení komise z r. 1891. Čeští členové komise, profesoři Tomek, Emler, Kalousek a Čelakovský, vyslovili se však vesměs z věcných důvodů pro Kollmanna jako lépe kvalifikovaného, který „nejen vyhovuje všem

žadavku Bachmannova, pokud se týče těch jeho dialektů. Ale komise historická dopustila se již chyby horší než může býti nyní ustoupení Němcům. Chybou tou svolení k žádosti Bachmannově, aby vždy jeden z badatelů byl Němec. Komisi, třeba byla »zemská«, má záležeti hlavně na prospěchu vědeckém a proti němu prohrála se tím ústupkem: oba dosavadní badatelé němečtí [t. j. Knott a Ludwig] — a pokud Werunsky bude učiti pomocným vědám, nebude tomu jinak — učí se čísti teprve zde se ztrátou času i pro druhého kolegu-Čecha (konferování), nemají zájmu pro české dějiny, zanedbávané na samé německé universitě. A co počnou s listinou českou, najdou-li ji? Ani nebudou věděti, že je česká... Nyní Bachmannovi nestačí ani pouhý Němec, musí to býti Němec mateřského jazyka německého, aby mohl rozuměti německým dialektům! Nazval jsem požadavek ten absurdním. Jeť archiv zemský přístupem obecnému badání, i mohou užívatí ho nejen Němci mateřského jazyka německého, nýbrž i sami dialektologové. Bachmann, jemuž dialektologie německá patrně více leží na srdci než historie, snad dovede pověděti komisi, kolik že německých dialektologů studovalo v archivu zemském. A jestli tito až po dnešní den valně se o věc nestarali (jinak Bachmann by o to neusiloval!), má nyní zemský výbor platiti a vydržovati pro ně zvláštního úředníka? Ale přese všechnu absurdnost nejsem si jist, zda Bachmann nezíská pro svůj požadavek aspoň některé hlasy českých členů komise. Pak návrh nebude jednohlasný, většina i menšina navrhne svého muže a »dialekty« přijdou na přetřes i v zemském výboru!“ — A v dopise prof. Čelakovskému, psaném v téže věci dne 26. ledna, k poznámce o nedostatečné předběžné přípravě německých badatelů připojuje: „Jak tedy lze se od badatelů německých nadíti toho prospěchu? Ze své zkušenosti pravím: Vlastním účelem posílání Němců je, aby se poohlédli ve světě: Ludwig jde na Sicílii, v Řecku, já ani v Neapoli, ač dvakrát tak dlouhý jsem zde! Je to rozdíl svědomitosti a zájmu pro věc.“ [Zmíněný K. Ludwig byl v letech 1891—1893 spolustipendistou Kollmannovým, kdežto R. Knott byl zemským badatelem ve studijních letech 1888—1890.]

²¹⁾ Dne 26. ledna 1893 v prosebném listě prof. Emlerovi Kollmann píše: „Podotkl jsem v běhu života, že otec můj byl Němec, což je pravda; ba strýcové moji z otcovy strany česky vůbec nerozumějí, ti mluví jedním z páně Bachmannových dialektů!“

požadavkům, vynikaje zvláště bohatými linguistickými vědomostmi,²²⁾ ale získal si nadto nevšedních zásluh posavadním, již po tři léta trvajícím pilným a zdárným působením v archivech Vatikánském a Florenckém a literárními pracemi“. Byl tudíž zemskému výboru dobrozdáním z 23. února, které z pověření komise vypracoval její předseda prof. Tomek, doporučen většinou šesti hlasů, když němečtí dva členové komise předložili separátní votum pro Švejcara, na místo třetího adjunkta při zemském archivu Kollmann. Avšak ani v zasedání zemského výboru dne 8. března neprošla věc hladce: vedle německých přísedících, historiků Dr Lud. Schlesingera a Jul. Lipperta byli proti němu zaujati též mladočeští členové výboru Dr Jan Kučera a Dr Eduard Grégr... Přesto dekretem ze dne 16. března 1893, čís. 10491 Hynek Kollmann jmenován byl adjunktem zemského archivu „s platností od 1. července 1893, kdy ukončí bádání v archivech římských, kam byl nákladem zemským vyslán.“

Tímto jmenováním, o němž se Kollmann dověděl telegraficky od své snoubenky hned dne 9. března, zatím co jmenovací dekret došel ho až 26., splnilo se konečně jeho přání zakotviti v pevném postavení a nadto i dávný jeho sen státi se úředníkem zemského archivu království Českého. Zároveň však bylo jím s konečnou platností rozhodnuto o ukončení jeho římského pobytu a návratu do Prahy. Povolení zůstatí v Římě do konce studijního období přišlo mu velmi vhod: umožnilo mu zaokrouhliti výzkum v archivu Propagandy, na něž se nyní výlučně soustředil. Již tehdy tanulo mu na mysli vydání sebraného materiálu. Třebaže od zemského archiváře Dvorského dostal v té věci vyhýbavou odpověď, že totiž „rozhodnutí o vydávání plodů bádání římského je ještě daleko v temné budoucnosti“, přece chtěl si přípravnými pracemi, k nimž neprodleně přikročil a o nichž ovšem dobře věděl, že „zaberou nikoliv měsíce, nýbrž celá léta, neboť materiál jest obrovský a velmi obtížný“, alespoň pro budoucno „zajistiti účast na vydání toho, co přece je výhradně je-

²²⁾ V dobrozdání Tomkové, předloženém zemskému výboru dne 23. února 1893, praví se o nich toto: „O známosti jazyka českého v slově i v písmě svědčí jemu nejen dosažení způsoblosti k učitelství na gymnasiích, nýbrž i literární činnost. Známost pak jazyka německého dokazuje jednak vysvědčení o vedlejší zkoušce z mluvnice německé, kterou k dosažení způsoblosti učitelské vykonal (poněvadž vedle vyučovací řeči české pokaždé též se vyžaduje), dále však, že za suplentství svého ve škole průmyslové také jazyku německému učil, potom pak ho při pracích svých po archivech i také v literárních pracích (jakož ve příspěvcích k dílu Starzerovu „Regesten zur Geschichte der Pfarrer von Niederoesterreich“) užíval. Vedle obou jazyků zemských mocen jest žadatel dokonale jazyka vlašského a zná se též v míře dostatečné v jazycích ruském, polském a francouzském, částečně, jak praví, také v anglickém a španělském.“

ho prací duševní“²³⁾ Nespokojil se však jen tím: i když vlastní iniciativu v té věci ponechával, jak se slušelo, zemské komisi historické, přece jen hned tehdy získal pro myšlenku publikace pražského arcibiskupa kardinála Schönborna, navštívil jej dne 24. února 1893 za jeho římského pobytu, ba dokonce opatřil si již i předběžný souhlas kongregace Propagandy, pohovořiv o věci nejen s jejím generálním tajemníkem Mons. Ign. Persicem, nýbrž i s kardinálem-prefektem Měč. Ledóchowským.²⁴⁾ Mohl tak s lehcím srdcem i klidnější mysli rozloučiti se s Římem i Propagandou...²⁵⁾

*

V době, kdy Hynek Kollmann, složiv dne 28. června předepsanou přísahu do rukou nejvyššího maršálka zemského Jiřího knížete z Lobkowicz, vstupoval dnem 1. července 1893 jako adjunkt do služeb zemského archivu království Českého, byla právě zahajována podle návrhu zemského archiváře Františka Dvorského velká akce soustavného výzkumu domácích archivů, jejímž konečným, ovšem pak nedosaženým cílem mělo býti „získání zevrubné a přehledné vědomosti o veškerých písemných památkách historických kdekoliv v Čechách uložených“ a která současně byla též zaměřena k ochraně písemných památek. Historické bádání mělo se podle daných instrukcí prováděti v archivech farních, obecních, panských i klášterních, jakož i v listovních krajských a okresních soudů a v registraturách okresních hejtmanství; mělo si všimati matrik, pamětních knih, starých knih městských a pozemkových, privilegií i jiných starých listin, kopiářů, kupních smluv, účtů i jiných zápisů; mělo pátrati po cechovních památkách, po písemnostech různých bratrstev i po jiných archiváliích nacházejících se v rukou soukromých. Zprávy, předkládané jednotlivými úředníky o vykonaných cestách a uložené ve sbírkách archivu země České, poskytují dodnes cenná poučení o tehdejšímu stavu našich mimopražských archivů, podávajíce pro většinu z nich vůbec jediný soupis jejich obsahu.

Kollmannova účast na tomto velikém podniku zemského archivu byla nemalá. V období šesti let podnikl neméně než dva-

²³⁾ Srov. Kollmannův dopis Dvorskému z 3. února 1893.

²⁴⁾ Srov. výtahy z jeho dopisů profesorům Emlerovi a Čelakovskému ze dne 27. března 1893, jimiž jim zároveň děkuje za podporu jeho žádosti za místo v zemském archivu.

²⁵⁾ Ve zmíněném již dopise prof. Emlerovi z 26. ledna 1893 píše Kollmann výslovně: „O mých tužbách není pochyby: potřebuji místa již proto, abych beze starostí o chléb oddati se mohl — ve chvílích prázdných — vydávání pramenů Propagandy. Loučení s Propagandou těžké, usnadnila by je toliko myšlenka, že místo to umožní mně vydání díla...“

náct velkých výzkumných cest, z nichž první vykonal hned ve dnech 10. srpna až 7. září 1893 v soudních okresích benešovském nad Ploučnicí, českokamenickém, rumburském, hanšpašském, šluknovském a varnsdorfském. V r. 1894 podnikl dokonce čtyři cesty: ve dnech 2.—12. května po okresích chrudimském a vysokomyštském, v době od 25. května do 9. června v okresích varnsdorfském, borském u České Lípy, cvikovském, německojablonském, mimoňském, českolipském a děčínském, ve dnech 13. až 28. června v okresech litoměřickém, ústeckém n. Labem a ústeckém a v době od 1. do 10. října v okrese ledečském. V roce 1895 prováděl od 18. do 28. června výzkum v Pacově a Pelhřimově a od 8. do 15. července v okrese zbirožském a v části okresu hořovického. Roku 1896 pracoval od 6. dubna do 18. května v Kolíně a Nových Dvorech a od 10. do 27. června v okresích frýdlantském, libereckém a jabloneckém nad Nisou. Kdežto v následujícím roce 1897 se archivního výzkumu nezúčastnil, podnikl v roce 1898 v rámci archivního výzkumu další tři, a to již své poslední cesty, totiž ve dnech 12. až 25. května do Rychmburka a politického okresu chotěbořského, v době od 27. května do 11. června do Německého Brodu a Lipnice a ve dnech 3. až 18. října po okresích polenském, humpoleckém a německobrodském. Celkem tudíž strávil na výzkumných cestách, při nichž navštívil 130 různých měst, městysů a vesnic, téměř plných sedm měsíců. Avšak netoliko rozsahem, nýbrž i prováděním Kollmannův podíl na archivním výzkumu Čech byl vynikající: přinášel mu vedle dlouholetých zkušeností na tomto poli získaných především vrozenou sobě důkladnost, spolehlivost a svědomitost. Nejvýmluvněji to dosvědčují jeho podrobné a pečlivě vypracované zprávy,²⁶⁾ o nichž plným právem bylo řečeno, že jsou nannozé přímo monografiemi o některých našich archivech.²⁷⁾ Kladem však bylo jisté i to, že nezdržoval a nezatěžoval archivní výzkum hromadným opisováním nalezených archiválií, majících přece jen většinou význam toliko místní, hned na místě, jak to Dvorský doporučoval, nýbrž že se při bezprostředním opisování omezoval jen na písemnosti buď obecnějšího významu anebo na takové, jimž hrozila zkáza anebo jejichž zapůjčení do Prahy bylo nemožné. Tím si ovšem zase naopak vysvětlíme, proč ve sbírce

²⁶⁾ Uloženy jsou v registratuře archivu země České, v oddělení „Výzkum archivů domácích — zprávy“ pod čísly IV, VII, VIII, IX, XIII, XV, XVII, XX, XXII, XXVI a XXVII. — V této souvislosti nutno ovšem znovu upozornit též na podrobnou zprávu o výzkumné cestě Kollmannově, podniknuté v létě 1889 do archivů východočeských, číslo LIII.

²⁷⁾ Platí to zejména o soupisech archiválií v Pacově, Německém Brodě, Kolíně, Pardubicích, Pelhřimově, Chrudimi, Ledči, Litoměřicích, Ústí n. L., Mímoní, Liberci, České Lípě a j., i když není v nich vždy stejnou měrou přihlíženo ke všem fondům příslušných archivů.

přepisů zemského archivu nalézáme z českých archivů venkovských poměrně jen málo kusů, psaných typickým, poněkud třaslavým rukopisem Kollmannovým.

Nepatrná celkem byla účast Kollmannova při vlastní úřední agendě zemského archivu, jejíž téměř veškerá tíha spočívala za správy Dvorského — jako ostatně již i dříve za Gindelyho — na bedrech adjunkta Julia Pažouta. Ze zachované registratury archivní dá se doložit, a to ještě jen v malé míře, vlastně jen při vypůjčování významnějších archiválií z Národopisné výstavy československé do zemského archivu, aby tu byly opsány pro sbírku přepisů, a při přejímání starých knih pozemkových. K tomu možno připojit i převzetí patrimoniální registratury rychmburské, jejíž prohlídkou při prováděné skartaci byl Kollmann pověřen a jejíž součástí, pokud byly vyloučeny z převezení do ústředního archivu Taxiského v Rezně, byly pak v červnu 1898 na podkladě jeho dobrého zdání zakoupeny pro zemský archiv.

Byla-li za éry Dvorského vedle soustavného výzkumu českých archivů hlavní složkou úřední činnosti zemského archivu činnost vydavatelská, je přirozené, že se jí činně účastnil i Kollmann. Jde tu však vesměs o práce více méně anonymní. Pro úřední publikaci „Sněmů českých“, jichž za vrchní redakce zemského archíváře Dvorského vyšly péčí zemského archivu r. 1895 díl VIII. (1592—1594), r. 1897 díl IX. (1595—1599) a r. 1900 díl X. (1600—1604), Kollmann vedle konferování přepisů a úpravy některých textů cizojazyčných, zejména vlašských v díle X., sestavil u všech tří uvedených dílů jmenné i věcné rejstříky a chronologické seznamy všech kusů v nich otištěných. Mnohem významnější je však jeho podíl při neúřední edici „Dopisy Karla staršího z Žerotína 1591—1610“, které z kopiářů Žerotínského archivu v Bludově „pomocí úředníků archivu zemského“ vydal František Dvorský v XXVII. díle Archivu českého (1904). Nehledíc k zkonferování a zregestování četných, kopisty pořízených přepisů českých a latinských dopisů Žerotínových, Kollmann jakožto znalec vlašského jazyka sám opsal a upravil k tisku všechny kusy italské anebo, pokud měly býti vydány jen v regestech, pořídil z nich buď úplné anebo zkrácené české překlady a výtahy.

Největší pracovní zájem věnoval však Kollmann i v těchto letech materiálu, jež za svého římského pobytu sebral v archivu kongregace Propagandy. Otázku jeho edice, kterou, jak jsme již slyšeli, se zanašel už v Římě, podařilo se mu záhy učiniti též předmětem jednání zemské komise historické, která již v prosinci 1894 začala o ní uvažovati. A byl to prof. Goll, který ve schůzích komise dne 16. července 1895 a 20. ledna 1896 podal

v té věci některé bližší návrhy, na jejichž podkladě Kollmann byl vyzván, aby s plánem edice předložil též část připraveného materiálu. Jeho prohlídkou byli pověřeni profesori Čelakovský a Goll, po jejichž referátu vyzvala pak komise dne 5. ledna 1897 Kollmanna, tehdy již ustanoveného vydavatele akt Propagandy, aby podal návrh způsobu, jakým by tato měla být vydávána. Návrh, předložený Kollmannem po dohodě s oběma referenty již dne 14. ledna 1897, upouští od původní myšlenky vydávati prameny, získané z Propagandy, podle jednotlivých zasedání kongregace v chronologickém pořadu schůzí, stanoví za základ časový sled písemností jak do Propagandy došlých, tak i z ní vydaných a určuje, aby první díl edice, při níž jest se omeziti jen na písemnosti týkající se dějin českých zemí, obsáhl dobu od počátku r. 1622 do konce r. 1626. Komise, schválivši ve schůzi dne 31. května 1897 tento návrh, rozhodla zároveň, aby edice akt Propagandy byla podobně jako zemská publikace „Sněmů českých“ dvoujazyčná. Když otázka vydání byla tímto způsobem vyřešena a zabezpečena, mohl se ovšem Kollmann klidněji, ale tím úsilovněji věnovati přípravným pracím edičním. Srovnáváje přepisy, které zároveň již upravoval k tisku a opatřoval vysvětlujícími poznámkami, přesvědčil se však, že sebraný materiál jest úplný jen pro první dvě léta (1622—23), kdežto v písemnostech z let následujících že jsou dosud značné mezery, vyžadující nový archivní výzkum. Jelikož pak od jeho odjezdu z Říma bádání v Propagandě vůbec příliš nepokročilo, poněvadž zemští badatelé, jsouce pověřováni jinými úkoly, nemohli se věnovati soustavnému výzkumu jejího archivu, jehož materiál ostatně ani jinak neupoutával jejich vědecký zájem, bylo zřejmé, že by v zájmu edice bylo, aby potřebné doplnění a dokončení výzkumu provedl Kollmann sám, zejména když jeho přípravné práce ediční pokročily tak, že se podle sdělení Dvorského ve schůzi komise, konané dne 28. února 1899, dalo počítati s tím, že by již počátkem roku 1900 mohl počíti s tiskem. A když i jiné okolnosti, o nichž ještě uslyšíme, mluvily rovněž pro nové vyslání Kollmannovo do Říma, došlo k němu na podzim r. 1899.

Práce o aktech Propagandy poskytla však Kollmannovi i náměty k jeho činnosti literární, která v druhé polovině devadesátých let minulého století — a zvláště v jubilejním roce Palackého — dostupuje vůbec svého vrcholu. Bližší jeho pozornost upoutala tu zejména otázka zavedení solní dávky v Čechách, záležející v jedné čtvrtině výnosu ze solního monopolu, kterou císař Ferdinand II. po několikaletém jednání postoupil papeži v náhradu za statky, odcizené českému duchovenstvu od válek husitských, a správou jejíž pokladny byla pak papežem pověřena právě kongregace Propagandy. Této otázce věnoval Kollmann

dvě na sebe navazující studie: „*Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským roku 1626—27 v příčině náboženství*“ (Český časopis historický, roč. IV. 1898, str. 389—409) a „*O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis)*“ (Časopis Musea král. Českého, roč. LXXII. 1898, str. 139—157),²⁸⁾ které jsou založeny na pramenech Propagandy, podstatně doplňují Gindelyho rozpravu „*O vzniku tak zvané Cassa salis*“ (Výroční zpráva Král. české společnosti nauk 1883), sepsanou výhradně jen na základě pramenů z archivů českých a vídeňských.

S pracemi v Propagandě — a s výzkumem v archivech římských vůbec — souvisí též obšírné posudky, které Kollmann uveřejnil v oněch letech v Musejníku. Neomezuje se v nich na pouhé referování o výsledcích posuzovaných prací, nýbrž připojuje četné kritické poznámky, jimiž jejich údaje doplňuje nebo opravuje a které, jsouce namnoze výtěžkem vlastního bádání, svědčí o dokonalé znalosti příslušných otázek. Vedle pochvalných referátů o posmrtném vydání Gindelyho „*Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*“ (péčí Dr. Theodora Tupetze)²⁹⁾ a o obou dílech Zikmunda Wintra „*Života církevního v Čechách*“³⁰⁾ — zde zvláštní pozorností zaslouží si bystrý rozbor velmi zajímavé, ale nedatované zprávy vatikánské o stavu a důchodech českých klášterů, jimž proti Wintrovu datování, který klade zprávu do počátku XVII. věku, snad k r. 1611, Kollmann dokazuje, že její vznik spadá mezi 27. listopad 1587 a 28. březen 1589, a to správně, neboť (jak jsem zjistil) skutečně jde o zprávu, kterou arcibiskup barský Antonio Puteo, papežský nuncius u císařského dvora v Praze, zaslal státnímu sekretáři kardinálu Alexandru Montalto dne 2. února 1588³¹⁾ — je to zejména dvojí příkře odmítavý posudek obou svazků edice nunciatury Pallot-

²⁸⁾ Původně předneseno ve schůzi Král. české společnosti nauk dne 7. března 1898.

²⁹⁾ Časopis Musea král. Českého, roč. LXVIII. (1894), str. 178—185. — Naproti tomu zamýšlený posudek o spisu Tomáše V. Bílka „*Reformace katolická*“ (1892) Kollmann neuveřejnil. Jeho stanovisko k němu naznačují však tato slova výtahu z dopisu, jež dne 27. ledna 1893 zaslal z Říma prof. Dvořákovi: „Dostí nerad rozloučím se s Římem, zvláště po vyjití spisu Bílkova. Škoda té pilné práce: důkaz, že bez archivu Propagandy katolická protireformace se psáti nedá!“

³⁰⁾ Čas. Mus. král. Čes., roč. LXX. (1896), str. 144—153 a 480—498. — V textu zmíněný rozbor zprávy o stavu českých klášterů, kterou v roce 1889 nalezl a opsal v archivu vatikánském V. J. Nováček a dal pak nezištně po svém zvyku k dispozici Zik. Wintrovi, čte se na str. 494—497.

³¹⁾ Srov. J. Schweizer: *Nuntiaturberichte aus Deutschland 1585—1590*, II. Abt. Die Nuntiatur am Kaiserhofe, 2. Hälfte: Antonio Puteo in Prag 1587—1589 (Paderborn 1912), který na str. 198, čís. 93/2 otiskuje průvodní list nunciův, avšak vlastní zprávy, uložené nyní odděleně od nunciaturní korespondence v archivu svatoandělském, nezná.

tovy (1628—30) prací Hanse Kiewninga (Nuntiatuberichte aus Deutschland, IV. Abt. 1628—1635),³²⁾ dospívající důkladným rozbořem k závěru, že tak, „jak je vydal Kiewning, bez oprav aneb aspoň bez přísné kontroly nejsou k potřebě“. Věc sama nabývá ovšem zvláštního významu, uvážíme-li, že před tím ve schůzi zemské komise historické, konané dne 31. května 1897, bylo vysloveno přání, aby při edici akt Propagandy bylo přihlíženo „ke způsobu, jakým si vedl Dr Kiewning v nunciaturách Pallottových“ . . .

Naproti tomu stať „Některé příspěvky ke smlouvě göllersdorfské, uzavřené v příčině druhého generalátu Valdštýnova“ (Český časopis historický, roč. I. 1895, str. 347—371)³³⁾ založena je převážnou většinou na materiálu státního archivu ve Florencii. I tato rozprava, podobně jako tomu bylo u zmíněných již článků o vzniku t. zv. solní pokladny, doplňuje a opravuje na podkladě zpráv dobře informovaného toskánského vyslance u císařského dvora Mikuláše Sacchettiho a přihlízejíc částečně i k některým Valdštejnánům Barberinské knihovny v Římě, zejména k „listu ze Sulmony“ o Valdštejnově smrti, starší studii prof. Gindelyho „Waldsteins Vertrag mit dem Kaiser bei der Übernahme des zweiten Generalats“ (Pojednání Král. české společ. nauk, ř. VII. sv. 3, 1889), dospívajíc k závěrům namnoze odlišným, shodujícím se však zčásti s výsledky polemické stati Edm. Schebka „Die Capitulation Wallenstein's beim Wiederantritte des Generalates im Jahre 1632“ (Oesterreichisch-Ungarische Revue, XI. 1891). — Zdá se, že tento příspěvek k valdštýnské otázce jest jen částečným uskutečněním plánů Kollmannových v tomto směru; zabýval se již v zimě 1892/93 — tedy hned po smrti Gindelyho, pro jehož práce původně shledával a opisoval Valdštejniana v archivech a knihovnách římských i ve Florencii — myšlenkou uveřejnění zápisů, týkající se Valdštejna,³⁴⁾ avšak k edici té se pak již nedostal.

³²⁾ Čas. Mus. král. Čes., roč. LXXII. (1898), str. 574—583, a Český čas. hist., roč. IV. (1898), str. 409—415.

³³⁾ Původně předneseno ve schůzi Historického spolku v Praze dne 29. května 1895.

³⁴⁾ Srov. Kollmannův dopis Dvorskému ze dne 9. ledna 1893 z Říma, v němž píše: „S p. dr. Hansenem, městským archivářem v Kolíně n. R., dohodli jsme se, že ponechá mně přednost publikovati zápisů týkající se Valdštýna, jakkoli byl již veřejně (v Literar. Zentralblattu) prohlášen, že vydá prameny z archivův italských; poněvadž však přesvědčil se, že mám mnohem více materiálu než on, ustoupil od úmyslu, vydám-li věci ty já. Za tou příčinou prosil bych Vás, slovutný pane, možno-li, abyste dohodlivě (rovněž na můj náklad) ráčil poslati mně moje opisy z archivu státního ve Florencii“.

Jiné literární práce Kollmannovy souvisí — ať již přímo nebo nepřímo — s jeho činností v zemském archivu. Tak jeho rozsahem největší české pojednání „O kollektorech komory papežské v Čechách a censu vyšehradském do počátku století XV., jako výklad k listině kollektora M. Jana z Moravy z r. 1412“ (Věstník Král. české společ. nauk 1897, č. XXVII., str. 81; předloženo ve schůzi 8. března 1897) podává přetisk a výklad listiny, náleževší kdysi kapitule vyšehradské, která však zapůjčena byla v únoru 1897 do archivu zemského ze soukromé sbírky autografů Ant. Neumanna v Praze. Kollmann promlouvá tu o zařízení komory papežské, o kolektorůch a jejich povinnostech i pravomoci s připojeným seznamem kolektorů v zemích českých do poč. XV. věku, o censu vyšehradském a jeho osudech do válek husitských, jakož i o jednotlivých osobách v uvedené listině vystupujících; zejména životní osudy kolektora M. Jana z Moravy a pasovského děkana Václava Těma, známého prodáváče odpustků v Praze z r. 1412, oživuje novými zprávami, čerpanými z prepisů pořizovaných zemskými badateli v archivech vatikánských. Z téhož materiálu, jakož i z jiných pramenů rukopisných i tištěných sestavil též velký počet dodatků a oprav — neméně než v 675 případech — k seznamu notářů, obsaženému v Tatrově spise „Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV.“, jež otiskuje jako vítaný doplněk v druhé polovině řečené práce. — Rozmnožení sbírek archivních o devět českých listin krále Vladislava Jagellonského, týkajících se tvrže Brozan nad Ohří, jejichž pergamenové vidimáty, vystavené dne 20. listopadu 1577 purkmistrem a radou Starého Města Pražského, odevzdány byly r. 1895 s některými jinými archiváliemi vrchním zemským soudem v Praze zemskému archivu, dalo Kollmannovi podnět k jejich vydání v XVIII. díle Archivu českého (1900, str. 309—321) pod názvem „Listiny Brozanské z let 1482—1515“. A posléze náleží sem i drobnůstka „Žena čarodějná r. 1633“, kterou z městského manuálu litoměřického, jež probíral za své výzkumné cesty archivní, uveřejnil r. 1898 v VII. ročníku Českého lidu (str. 281—282).

Aby obraz literární činnosti Kollmannovy v devadesátých letech minulého století byl úplný, je nutné přihlédnouti — vedle jubilejní vzpomínky „Josef Kalousek. Slovo k jeho šedesátým narozeninám“ (Osvěta, roč. XXVIII. 1898, str. 419—424) — též k jeho spolupráci v *Ottově slovníku naučném*. Bylo již řečeno, že posledním zářím 1891 vystoupil sice z jeho redakce, že však zůstal dále jeho spolupracovníkem. V posledních dvou letech svého římského pobytu vypracoval skutečně větší počet hesel zeměpisných i dějepisných, z nichž si zakládal zejména na devíti-sloupcovém článku „*Dějiny*“, o němž pracoval s vlastní sobě

důkladností na podzim a v zimě r. 1893, a také po návratu do Prahy zůstal pravidelným přispěvatelem Slovníku až do r. 1896, t. j. do XI. dílu. Početně sice jeho přínos u srovnání s prvními díly značně poklesl — proti 170 článkům dílu II.—IV. obsahují díly V. až XI. jen 80 podepsaných příspěvků Kollmannových³⁵⁾ — zato však jde namnoze o hesla obsahově významnější a i rozsahem větší; nejdelší vůbec je jeho článek „*Emigrace česká*“, čítající 11 sloupců. Z doby po r. 1896 podařilo se mně zjistiti již jen dva příspěvky z jeho péra: delší článek „*Kladsko*“ a pak životopisné heslo o jesuitovi a císařském zpovědníku Vilému Germanu *Lamormainovi*, jež vyšedši v sešitě z 9. září 1899 je tedy, nemýlím-li se, jeho posledním článkem ve Slovníku vůbec. A tak jako Kollmannův první příspěvek ve Slovníku o tábořském knězi Ambroži z Hradce má vztah k jeho rodnému městu, tak zase jeho rozloučení s Ottovou encyklopedií stojí ve znamení osobnosti, jež předložila první zprávu o stavu náboženství v českých zemích s příslušnými reformními návrhy kongregací Propagandy, vydání a zpracování jejíhož materiálu mělo se pak státi výhradnou náplní další vědecké činnosti Kollmannovy.

V době, kdy přestává pravidelně přispívat do Ottova slovníku naučného, stává se Kollmann spolupracovníkem *Sborníku české společnosti zeměvědné*, jehož redakčního výboru v prvních třech letech (1895—1897) byl členem. Avšak nejen to, Kollmann, jehož zájem o zeměpisné otázky byl od dob universitních studií trvalý a živý, stál přímo i u kolébky Společnosti samé. Zúčastniv

³⁵⁾ Dějepisné příspěvky Kollmannovy zasahují do různých úseků dějepisného bádání: z oboru dějin politických jsou to především hesla o jednotlivých panovnících (na př. *Ferdinand I.—V.*, *Ferdinand Tyrolský*, *Ferdinandové I.—IV.* *Toskánská*, *František I.—II.* a j.), dále o významných rodech, zejména italských (na př. *Colonna*, *Dandolo*, *Doria*, z *Eppanu*, *d'Este*, *Fugger*, *Habsburský rod* s gen. tab., a j.), vojevůdcích (na př. *Eugen Savojský*), politiků (na př. *Davis Jefferson*, státník severoamerický; *Heimburg Gregor*, státník německý; a j.), a jiných osobnostech (na př. *Fikar z Vratu*, purkmistr pražský, a j.); z dějin náboženských o biskupech (na př. *Daniel*, biskup pražský; z *Harrachu* Arnošt, kardinál arcibiskup pražský; z *Haye* Jan Leopold, biskup královéhradecký; a j.), sektách (na př. *Habrovanští*), správě (*Církevní stát* — ústava) a pod.; z historiografie o jednotlivých dějepiscích středověkých i novověkých, domácích i cizích (na př. *Einhard*; *Enekel*, kronikář rakouský; *František Pražský*; *Gibbon* Ed., historik anglický; *Guizot* Fr. P., dějepisec a státník francouzský; *Hammerschmied* Jan Florian, historik český; *Hergenröther* Josef, historik německý; *Höfler* Konstantin, historik německý; a j.); z dějin umění některá hesla o malířích (na př. *Coomans*, *Cope*, *Copley*, *Coques*, *Costa*, a j.), hesla z chronologie (na př. *cisiojanus*, *epakty*, *epocha* a j.) atd. — Zeměpisná hesla, z nichž mnohá i ta, jež nejsou podepsána značkou Koll., pocházejí (jak vyplývá z jeho římské korespondence) z péra Kollmannova, týkají se převážnou většinou italských a španělských měst a řek — zvláštní zmínky však zasluhuje z nich jen heslo *Florence*, jehož zpracování si zvlášť vymíná.

se hned předběžných porad a jednání o její založení, předložil dne 25. března 1894 spolu s Dr. Jindřichem Metelkou, Dr. Josefem Frejlachem, Dr. Frant. Augustinem, Karlem Bečkou a Františkem Sobkem vypracované stanovy řečené společnosti k úřednímu schválení a na ustavujícím valném shromáždění, konaném dne 1. května 1894, zvolen byl do výboru společnosti a setrval v něm ve funkci zapisovatele až do r. 1904. Do *Sborníku* přispíval v letech 1896—1902 vedle několika málo referátů výlučně jen zprávami, v nichž většinou seznamoval čtenáře s výsledky prací, uveřejněných o nejrůznějších otázkách v odborných časopisech ruských (*Izvěstija carské ruské geografické společnosti v Petrohradě*), francouzských (*Bulletin de la Société de Géographie de Paris*) a zejména italských (*Bollettino della R. Società geografica italiana*, *Esplorazione commerciale*). Kdežto v prvních letech převládá u něho zájem o věci ruské a asijské, najmě mandžuské,³⁶⁾ všimá si později větší měrou věcí afrických,³⁷⁾ ale zejména italských. Souvisí to s jeho druhým pobytem v Římě, odkudž poslal v prvních měsících r. 1901 pro *Sborník* i několik původních zpráv o zajímavých zjevech anebo událostech, jichž sám byl svědkem.³⁸⁾ Po návratu z Říma v r. 1903 se však Kollmann-zeměpisec literárně již nadobro odmlčel.

*

Druhé vyslání Kollmannovo do Říma souvisí s jednáním o reorganizaci zemského bádání v archivech vatikánských. Když totiž jak z výročních zpráv o římském výzkumu, tak i z měsíčních zpráv jednotlivých badatelů referent zemského výboru Dr. Ed. Grégr nabyt dojmu, že „bádání v archivech vatikánských a italských není za doby poslední tak intensivní jako bylo dříve a jak bylo by žádoucím“, zejména když i tisk prvního svazku zemské publikace „*Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia*“ prací Dr. Ladislava Klicmana uvázl tak, že od roku

³⁶⁾ Z příspěvků sem hledících buďtež uvedeny: „*O povrchu evropského Ruska*“ (IV. 14—15, 50—52 a 81—85), „*Některé poznámky ku předběžným výsledkům prvního všeobecného sčítání lidu v Rusku*“ (IV. 38—41), „*Ruská práce o Mandžusku*“ (IV. 171—175 a 201—203), „*O ruské výpravě do Mandžuska roku 1896*“ (V. 23—24, 56—58, 82—85 a 152—154) a j.

³⁷⁾ Srov. na př. „*Ostrov Zeleného mysu*“ (V. 249—250 a 285—286), „*O jižní Africe*“ (VIII. 88—91, 111—114 a 150—152) a j.

³⁸⁾ Jsou to zprávy „*O povodni římské*“ (VII. 47—49; týká se velké povodně z konce listopadu a počátku prosince 1900), „*O výpravě vévody Abruzského k severní točně*“ (VII. 86—90; referát o přednášce vévodově o jeho výpravě s lodí *Stella polare*), „*Krvavý déšť v Itálii*“ (VII. 148—150) a „*Zatímni výsledky čtvrtého všeobecného sčítání obyvatelstva v Itálii z 1901 Febr. 9*“ (VII. 177—179).

1895 za tři roky nemohl býti přiveden ke konci, vyzval zemský výbor dne 3. ledna 1899 zemského archiváře, aby mu „podal zevrubnou zprávu o tom, jakou práci jednotliví badatelé v různých obdobích studijních vykonali, zvláště jaký počet listin v letech posledních opsali a srovnali, a jakým způsobem by bádání to mohlo býti upraveno a urychleno, by se předešlo stálému střídání se badatelů, jež zdržuje práci samu a vydávání listin tiskem“. Archivář Dvorský dal proto sestaviti Kollmannem přesné číselné výkazy prepisů pořizovaných a zkonferovaných v jednotlivých studijních obdobích jednotlivými badateli,³⁹⁾ a jelikož i podle jeho mínění bylo „z výkazů těch zřejmo, že bádání v archivech římských a jiných archivech italských zdárně započaté a po delší dobu se značným výtěžkem prováděné v posledních letech ochabuje co do číselného výsledku“ a poněvadž měl „za to, že by takovým nedostatkům bylo možno zabrániti jenom náležitým dozorem“, navrhol ve svém vyřízení z 21. února 1899, aby po vzoru anglickém vysílání byli do Říma především úředníci zemského archivu, kteří „byli by přísahou svou a služební povinností vázáni k dokonalé bedlivosti a pili při vyhledávání listin, opisování jich pomocí přibraných kopistů a upravování materiálu pro tisk, a to tím spíše, poněvadž by jim rychlým postupem u vydávání pramenů náležitá odměna (honorář vedle diet) kynula“. Upozorňoval, že by se tím „posavadní roční náklad na bádání v archivech římských vycházející téměř o polovici zmenšil při bezpečně značnějším praktickém výsledku, jelikož by ve skutečnosti každého roku jedna kniha získaných pramenů mohla býti vydána“, avšak nechtěl tím nikterak ani vylučovati „možnost do budoucnosti, že by vedle úředníka archivního také znamenitě připravený stipendista ještě mohl do Říma vypraven býti“. V případě, že by jeho návrh na střídavé vysílání zemských úředníků na výzkum do Říma byl zemským výborem schválen, Dvorský doporučoval, aby jako první vypraven byl do Říma r. 1899 adjunkt Hynek Kollmann s úkolem, aby „vedle dalšího bádání upravil k tisku materiál získaný z archivu Propagandy o náboženských poměrech v Čechách z let 1622—1650 a zároveň aby doplnil mezery, jež stipendisté byli zanechali“. Zemský výbor předložil tento námět Dvorského zemskému sněmu, který se dne 17. května 1899 usnesl „uložiti zemskému výboru, aby místo dosavadního vysílání stipendistů zemských na prozkoumání vatikánských i jiných archivů do Říma opatřil úkol ten úředníky zemského

³⁹⁾ Příslušný elaborát Kollmannův zachoval se v archivní registratuře a je po nejedné stránce zajímavým přehledem práce, vykonané českou expedicí zemskou za prvých jedenáct let českého bádání v archivech vatikánských a římských vůbec.

archivu, s nimiž by společně také stipendisté zemští podle potřeby mohli býti vysláni“. Zemská komise historická, již vlastně náleželo řízení zemského výzkumu v archivech vatikánských, vytýkala sice Dvorskému, že podal zmíněný návrh bez předchozího uvědomění a souhlasu komise, avšak nakonec v sezení z 8. července 1899 vzala jej v podstatě za svůj, zavazujíc se, že případné stipendisty bude budoucně se zvláštní opatrností vybírat, a vyslovila i souhlas s tím, aby na studijní rok 1899—1900 vyslán byl do Říma k pokračování o započatých pracích adjunkt Kollmann, ukládajíc mu, „aby svou práci zvláště věnoval aktům Propagandy, jichž edice se chystá, jakož také pontifikátu Urbana V.“.

Tento přikázaný úkol musil však Kollmann hned od počátku omeziti. Když totiž hned v prvých dnech po příjezdu do Říma — přibyl tam dne 12. října 1899 — požádán byl jak archivářem Propagandy kanovníkem Aloisem Orestem Borgiou, tak i novým generálním tajemníkem kongregace Mons. Al. Vecciou, aby svůj výzkum v archivu ukončil nejdéle do června r. 1900, upustil se svolením zemského archiváře zcela od prací o registrech Urbana V. v archivech vatikánských a věnoval se výhradně bádání v Propagandě, na něž se již v Praze náležitě připravil. Prostudovav podrobně zprávy zemských stipendistů, kteří pracovali v archivu Propagandy od doby jeho odjezdu z Říma v červnu 1893, Kollmann sestavil si přehled toho, co do konce studijního období 1898/99 bylo již probráno a co ještě zbývalo probádati. Přesto práce pokračovala mnohem pomaleji nežli předpokládal, takže ji do dané lhůty ani zdaleka nedokončil. Třebaže užíval hojnou měrou pomoci písaře Roberta Caroliho — sám pořídil toho roku 535 prepisů, nehledíc k 444 lístkům poznámek a doplňků potřebných k chystané edici, kdežto kopista zhotovil podle jeho rozpisů na 1100 archů opisů — podařilo se mu do konce června 1900, kdy se navrátil do Prahy, probrati pouze 90 svazků,⁴⁰⁾ takže zůstávalo stále ještě na 300 svazků zcela neprohlédnutých. Horší však bylo, že se Kollmann mezi prací přesvědčil, že ani u probraných svazků všechna bohemika nebyla plně vyčerpána, takže se ukázalo nutným, měl-li býti veškerý materiál Propagandy týkající se českých zemí v úplnosti shromážděn, vrátiti se znovu ke všem svazkům, které podle zpráv bývalých stipendistů měly býti po r. 1893 již prostudovány, a „vyplniti mezery v nich nikoliv zbylé, nýbrž ponechané“ — a také zde šlo o více než 300 dalších svazků! Zachranou z této zoufalé situace, která ještě stupňovala beztak již

⁴⁰⁾ Dalšíh sedm svazků prostudoval toho roku druhý zemský stipendista Dr Kamil Krofta, který pracoval v archivu Propagandy od března každý čtvrtek, kdy archiv vatikánský byl uzavřen.

nepříznivý zdravotní stav Kollmannův (od zprávy o smrti matčiny v prosinci 1899 stížen byl totiž silnou neurasthenií), byl příjezd nejvyššího maršálka zemského Jiřího knížete z Lobkowicz do Říma: osobní jeho přímluvě u kardinála-prefekta kongregace Propagandy Měčislava Ledóchowského podařilo se získati povolení, aby Kollmann mohl ve svém bádání v Propagandě pokračovati ještě příští rok.

Zotaviv se o prázdninách a zhotoviv si pro evidenci, nutnou při nové revisi prohlédnutých již svazků, seznam všech prepisů, pořizovaných až do té doby z archivu Propagandy a uložených v zemském archivu, Kollmann vrátil se tedy počátkem října 1900 — tentokrát, a to po prvé, v doprovodu své choti Anny roz. Sobkové, dcery profesora reálky, s níž se oženil dne 4. července 1894 — do Říma s úkolem dokončiti bádání v archivu Propagandy. Pro uspišení prací měl se omezovati jen na prohlížení a rozepisování svazků, kdežto příslušné prepisy měl vesměs pořizovati kopista. Předpokládalo se, že tímto způsobem do pěti, nejdéle šesti měsíců bude hotov, a zatím, ačkoliv většinou pracoval v archivu i v hodinách odpoledních, byl nucen pro velkou ještě část nevykonaných prací požádati v červnu 1901 za další prodloužení římského pobytu. A tak teprve počátkem října Kollmann ukončil své bádání v Propagandě, prohlédnuv za celý rok celkem 789 svazků, z nichž sám opsal 154 písemnosti, pořídil na 1900 listků poznámek a výpisků a pro písaře vyhledal na 5600 kusů bohemi k opsání. Při tom dovedl ve všech odděleních archivu výzkum až k roku 1800, t. j. mezíníku, který byl českému bádání určen, s výjimkou oddílu listin do Propagandy došlých, v němž dospěl jen k r. 1669, kde musil pro nové ochuravění svou práci přerušiti a ponechati její dokončení písaři Carolimu, jemuž však dal k ní bezpečné vodítko v seznamu všech bohemi k, vyskytujících se v protokolech Propagandy, s oddílem došlých listů přesně korespondujících. A poněvadž při svém výzkumu Kollmann dbal úzkostlivě toho, aby sebral v opisech všechny písemnosti a zápisy, týkající se věcí českých, a poněvadž nadto zaznamenával i jména, dobu a místo působení všech misionářů českého původu nejen v nekatolických zemích evropských, nýbrž i v krajinách zámořských, mohl v závěrečné zprávě za studijní rok 1900/01 „s plným vědomím a s dobrým svědomím prohlásiti, že tentokrát se mu podařilo dokončiti práce badatelů českých v archivě Propagandy, k nimž on sám byl dal podnět ve studijním roce 1890/91“.

Přesto vrátil se do archivu Propagandy ještě znovu za svého dalšího — a to již posledního — pobytu v Římě ve studijním roce 1902/3, jednak aby doplnil ještě některé menší mezery v získaných již opisech, jednak aby pokračoval ve výzkumu oddělení

listin do Propagandy došlých. Získav povolení k studiu od nového kardinála-prefekta Gottiho, Kollmann prohlédl tu do května 1903 dalších 58 ještě neprobraných svazků z let 1670—1680 a 1776, ale pak vida, že jeho návštěvy v archivu nejsou již vítány, přerušil tam svou práci, aby snad tím neohrozil postavení písaře Caroliho, jemuž správa archivu byla již dříve povolila pokračovati v opisování bohemi k, seznamenanych v letech 1900 až 1903 Kollmannem. Kopista dokončil tuto práci teprve v r. 1907 a počet prepisů, získaných celkem z archivu Propagandy, překročil tím číslici 14.000. A tak vlastně teprve toho roku bádání v tomto archivu pro české dějiny bylo zásluhou ovšem především Kollmannovou ukončeno tak, že „český historik může kolem něho chodit s lehkým srdcem a bez zvědavosti i touhy po jeho pokladech“...⁴¹⁾

Kollmannovo vyslání do Říma v r. 1902/03 platilo však především bádání v archivech vatikánských. Nebyly mu sice svěřeny ani práce o registrech Urbana V., od nichž, jak již bylo řečeno, musil v roce 1899 pro naléhavý výzkum v Propagandě upustiti, ani dokončení přípravných prací edičních o listinách Innocence VI., jimiž po resignaci jejich ustanoveného vydavatele Dr Viktora Procházky, profesora na učitelském ústavě v Chebu, měl býti původně on k návrhu prof. Bachmanna ve schůzi zemské komise historické ze dne 23. ledna 1901 pověřen, poněvadž oba tyto úkoly byly zatím již přiděleny jiným badatelům — první archivnímu koncipistovi Dr V. J. Nováčkovi, který byl za tím účelem znovu vyslán do Říma v r. 1901/02, a druhý koncipistovi Dr Janu Bedřichu Novákovi, který pak o něm pracoval v Římě v únoru až červnu 1901 — nýbrž bylo mu uloženo, aby upravil k tisku opisy, které byl sám pořídil v letech 1890 až 1891 z register Řehoře XI. (1370—78). Leč ani tento úkol nebyl konečný: sotvaže totiž Kollmann prohlédl a nově probral první svazek Avignonských register jmenovaného papeže, vyzván byl zemským archivářem Dvorským, aby se věnoval výzkumu nunciaturní korespondence pro zemskou publikaci „Sněmů českých“, počínajíc rokem 1605. Vzpomeneme-li si, jak byl již za svého studijního pobytu v Římě v r. 1891/92 zaujat nunciaturní korespondencí, pochopíme, že mu tato změna úkolu byla jen vítána. A skutečně, Kollmann dal se do výzkumu nunciatur s podobným zanícením jako kdysi do bádání v archivu Propagandy. Dosvědčuje to nejen výkaz vykonaných prací — vedle podrobného rozpisu fondu Borghese pro potřeby českého bádání podle inventáře, sestaveného pruským ústavem historickým v Římě u příležitosti prodeje borgheského archivu, Kollmann pro-

⁴¹⁾ Srov. Vlastimil Kybal: Čeští historikové v Římě (Drobné spisy historické, I. Z cest a archivů), Praha 1915, str. 98.

hlédl celkem 18 různých svazků jednak tohoto archivu, jednak oddělení „Nunziature e legazioni“ z let 1605 až 1611 a vybral z nich na 2000 zpráv, z nichž 638 sám vlastnoručně opsal — nýbrž, a to zejména, i jeho „Zpráva úhrnná o bádání římském v roce 1902/03“ ze dne 10. října 1903, v níž na plných třiceti stranách vypisuje události z výše uvedeného časového úseku, jak se odrážejí v nunciaturní korespondenci, a ukazuje, jakým způsobem kurie zasahovala prostřednictvím svých nunciů zejména do otázky nástupnické a souvisícího s ní sporu Rudolfa II. s Matyášem, do věci náboženských hlavně v souvislosti s vydáním Majestátu, jakož i do věci souvisících s válkami tureckými a s jednáním o mír vídeňský. Tato Kollmannova studie, vyzdvihující význam nunciaturní korespondence pro české dějiny a pro publikaci „Sněmů českých“, zůstala však, nevyšší tiskem, širším kruhům historickým utajena.⁴²⁾ Ale i tak náleží jí časově přednost před tematicky s ní shodnou studií Novákovou, uveřejněnou v I. svazku Zpráv zemského archivu (1906) a založenou ovšem již na širší heuristické základně, k níž však Kollmann sám dal Novákovi ochotně k dispozici svůj rege-strový katalog, sestavený ze zpráv nunciů z let 1605—1611.

Při tomto stavu věcí je jistě pochopitelné, že si Kollmann přál, aby mohl v započatém výzkumu zpráv papežských nunciů dále pokračovati. Na pokyn archiváře Dvorského vypracoval v té věci koncept úředního podání k zemskému výboru, v němž opětne zdůrazňuje význam nunciaturní korespondence pro české dějiny v prvních desetiletích XVII. století, pro něž je — jak doslova píše — „pramenem nepostradatelným. Spousta převzácného materiálu nakupeného v nich jistě není na škodu věci, ale zdržuje rychlý postup bádání. Povaha práce badatelské o pramenech těch je však toho druhu, že není lehce možno svěřiti ji stipendistovi-nováčkovi, ona předpokládá znalost jazyka vlašského, který převládá v nunciaturách, a oko vycvičené ve čtení zběžného písma věku XVII. s množstvím zkratk obvyklých písařům italským. V létě právě minulém konal práci tu koncipista archivu zemského H. Kollmann. I jeví se potřeba“ — pokračuje Kollmannův koncept podání — „aby zase on vypraven byl v říjnu na několik měsíců do Říma ukončit práci aspoň s r. 1605, a za ním aby tam poslán byl dr. K. Krofta, který by pokračoval v bádání tom nejprve vedle koncipisty jmenovaného a potom sám...“. A týž návrh přednesl Dvorský dne 7. července 1903 i ve schůzi zemské komise historické, která se však po dlouhé debatě usnesla, aby od tohoto návrhu bylo upuštěno, poněvadž nunciatury s počátku XVII. století pojme

⁴²⁾ Zachována je jednak ve vlastnoručním konceptu, jednak v čisto-pise v registratuře zemského archivu, odd. „Výzkum italský — zprávy I.“

do svých publikací Pruský ústav historický v Římě, a aby práce české expedice historické v Římě soustředily se k přípravě tisku a vydání prepisů, pořízených z papežských register doby před-kostnické. Avšak ani podání k zemskému výboru nesetkalo se s příznivým výsledkem — byloť předloženo v době, předcházející bezprostředně vynucené resignaci Dvorského na místo ředitele zemského archivu, jež měla v zápětí reorganisasi jak vnitřní správy, tak i úředních publikací archivních. Vydáváním „Sněmů českých“ do r. 1610, pro něž výzkum nunciaturní korespondence měl býti především prováděn, pověřen byl novou správou nově jmenovaný koncipista Dr. Kamil Krofta a tak byl to on, který byl v únoru 1905 vyslán do Říma, aby zkonferoval a doplnil prepisy zpráv nunciů, získané prací Kollmannovou...

Skutečnost, že dalším výzkumem nunciatur pověřen byl ten, jehož on chtěl do jejích studia vlastně teprve uváděti, dotkla se Kollmanna velmi těžce. Bylo to, nemýlím-li se, právě toto zmaření, ba — lze říci — přímo zvrácení jeho plánů, jež způsobilo trvalý zlom ve vědeckém snažení a další činnosti Kollmannově. Od té chvíle pozbyl veškerého zájmu o jakákoliv nová temata a soustředil se výhradně jen k své staré, první lásce — k aktům Propagandy.

V době posledního římského pobytu Kollmannova došlo počátkem roku 1903 ke sporu mezi mladými úředníky zemského archivu a jeho ředitelem Františkem Dvorským, jehož předmětem byly jak věci souvisící s vědeckým a odborným řízením archivu, tak i otázka veřejného přiznání náležitých podílů spolupráce jednotlivých úředníků archivních při edicích, jež se Dvorský neostýchal vydávati jako vlastní práce jen pod svým jménem. Šlo zejména o edici listů Karla staršího ze Žerotína, při níž i účast Kollmannova byla, jak již výše bylo uvedeno, značná. A to bylo nepochybně hlavním důvodem, proč se také Kollmann, třebaže až do té doby ochotně spolupracoval s Dvorským, který se zase se své strany, maje rovněž k němu na-prostou důvěru, řídil Kollmannovými názory a radami ve věcech výzkumu římského (který jemu zůstával cizí) i ve svých, arci většinou zcela zbytečných a malicherných srážkách s některými zemskými badateli v Římě (na př. s Dr. V. Novotným v roce 1898/99), postavil v řečeném sporu po bok koncipistům Dr. V. J. Nováčkovi a Dr. J. B. Novákovi a praktikantu Dr. K. Kroftovi proti řediteli. Spor, i když ve věci edice listů Žerotínových skončil řešením kompromisním, vedl ve svých důsledcích k vynucené resignaci Dvorského, jehož postavení bylo ostatně již

před tím značně otřeseno jednak trapným zapletením se do známých falsátorských procesů šlechtických, jednak útoky odborné kritiky historické, české i německé, proti způsobu vydávání „Sněmů českých“ za jeho vrchní redakce. V době pensionování Dvorského — koncem října 1903 — Kollmann byl již zase v Praze a účastnil se též, byť jen částečně, revise a inventury archivních sbírek, která byla zemským výborem nařízena u příležitosti změny ve správě archivu a která předcházela konečnému jmenování Nováčkova novým ředitelem zemského archivu, k němuž došlo dne 28. prosince 1903.

Je známo, a bylo toho dotčeno již v úvodu, že nastoupením Nováčkovým začíná se nové období v dějinách zemského archivu. Nová správa, obracejíc náležitou pozornost k vnitřní práci v archivu, která až do té doby byla zcela zanedbávána, přikročuje k soustavnému pořádání a katalogisování archivních sbírek; zároveň staví úřední publikaci archivní „Sněmů českých“ na pevný základ vědecký a zdůrazňuje rovněž zásadu, že archiv má sloužiti veřejné správě, věnuje patřičnou péči i odbornému vyřizování úřední agendy. Sledujeme-li s tohoto hlediska činnost Kollmannovu v zemském archivu od r. 1904, zjistíme, že jeho podíl na uskutečňování těchto nových úkolů archivních byl zcela mizivý, ne-li přímo žádný. Neboť nenalézáme-li dnes vůbec žádné stopy po jeho činnosti v pracích pořadatelských a katalogisačních, byla i jeho účast při vyřizování úřední agendy — stejně jako tomu bylo již i za éry Dvorského — jen zcela nepatrná. Nehledíc k ojedinělým dobrým zdáním (na př. o jménu městyse Uhřetěves, o prepisech pořizovaných pro zemský archiv Dr Schraudnerem v Mnichově a pod.), Kollmann, jemuž dne 15. června 1900 udělen byl v rámci úpravy titulů úředníků zemského archivu titul archivního koncipisty, vyřizoval vlastně jen některé žádosti za zapůjčování prepisů nebo archiválií mimo Prahu a částečně ověřoval výpisy ze starých knih pozemkových. Teprve po odchodu archiváře a tit. ředitele Julia Pažouta do výslužby, při kteréžto příležitosti on sám jmenován byl ke dni 1. prosince 1909 zemským archivářem, Kollmann převzal mimo to v úřední agendě některé referáty: vedle částí personálií, zejména věcí zřízeneckých, dovolených a měsíčních evidenčních výkazů, byl to hlavně referát výzkumu v archivech vatikánských a věcí týkajících se Propagandy. Kromě toho zastupoval od té doby ředitele Nováčka po čas jeho jak pravidelných, tak i zdravotních dovolených, kdy ovšem sám vyřizoval pak veškeru běžnou agendu ředitelskou. A tu je jistě pro něho charakteristické, že pokaždé, kdy vedl taktó správu archivu, zapisoval sám vlastnoručně do podacího protokolu veškeru došlou poštu a většinou i poštu vyřízenou... A co se posléze týče třetí složky

archivní činnosti, totiž vydavatelské, nebyl Kollmannovi novou správou přidělen rovněž žádný nový úkol, takže podržel jen edici akt kongregace Propagandy, jejíž přípravě mohl tak věnovati téměř všechn svůj úřední čas a jež se skutečně, jak ještě poznáme, stala pak středem všeho jeho zájmu.

Právě uprostřed první války světové postaven byl Kollmann před vážné rozhodnutí, jedno z nejvážnějších celého svého života, když totiž dne 8. dubna 1916 zemřel zánětem plic ředitel zemského archivu Dr Vojtěch Jaromír Nováček. Jakožto nejstarší archivář ujal se Kollmann, který ostatně zesnulého ředitele zastupoval již od jeho onemocnění (18. března), zatímni správu archivu a byl také všeobecně označován za budoucího ředitele. Není pochyby, že byl to cíl, po jehož dosažení Kollmann kdysi, a snad ještě i tentokrát v hloubi srdce toužil. Přesto však již dne 10. dubna prohlásil příslušnému referentů zemské správní komise Dr Jaroslavu Haaszovi, že „nereflektuje na ředitelství, protože se obává, že by úřední práce spojené s řízením archivu překážely jemu ve vydávání Propagandy, zvláště kdyby měla býti prováděna inventura celého archivu, a že také zdraví jeho není dosti pevné a že je silně krátkozraký“. Poukaz na chatrné zdraví nebyl nikterak výmluvou. Slyšeli jsme již, že za svých sedmi studijních pobytů v Římě, které obsáhly celkem na 62 měsíce, Kollmann neméně než třikrát (v r. 1892, 1900 a 1901) vážněji ochuravěl otřesením nervového systému, neurasněním a úpornou neuralgií trojklanného nervu. Předposlední svůj tamní pobyt byl nucen dokonce pro ochuravění přerušiti, aniž mohl dokončiti potřebný výzkum, a vrátiv se tehdy dne 12. října 1901 do Prahy, mohl teprve počátkem února příštího roku nastoupiti opět službu v archivu. V roce 1906 byl nucen podrobiti se operaci — toho roku dostalo se mu za příčinou nemoci i dvojí mimořádné výpomoci od zemského výboru — a od té doby občas postonával. Přesto však nepevné zdraví nebylo jediným důvodem jeho rozhodnutí. Spolupůsobily jistě i jeho neutěšené poměry rodinné — Kollmann byl tehdy rozveden se svou druhou chotí Rosalií Sobkovou, s níž se oženil po smrti její sestry Anny, své první manželky, zemřevší po osmiletém manželství — a zejména i jeho dosavadní stranění se, ba lze říci přímo nezáměrem o správu a vnitřní práci archivní, jak již o tom výše byla řeč a jehož příčiny nutno hledati jednak v jeho jisté nevraživosti vůči zesnulému řediteli Nováčkovi, datující se, tuším, hned od neúspěšného konkursu na místo adjunkta v r. 1891, jednak v jeho poměru k mladším kolegům v archivu, kteří v něm, třebaže se s nimi nakonec spojil proti Dvorskému, neviděli svého člověka a kteří při pracích archivních, jež vlastně oni řídili a prováděli, s ním celkem nepočítali.

A tak, nemýlím-li se, právě obava, aby, kdyby on byl jmenován, nedošlo zase k napiatému poměru mezi ředitelem a druhými úředníky — jako tomu bylo, třebaže ovšem z jiných důvodů, v případě Dvorského — utvrdila Kollmanna v jeho rozhodnutí tak, že setrval, i když mu bylo vysvětleno, že není příčiny k inventuře, při svém dřívějším prohlášení, aby při jmenování ředitele nebylo k němu hleděno. V důsledku toho zemská správní komise usnesla se dne 10. května 1916 (č. 43.528/I. z 12. V.) jmenovati ředitelem archivu dr. Jana Bedřicha Nováka a zároveň udělila archiváři Kollmannovi v uznání jeho dlouholeté záslužné činnosti titul ředitele zemského archivu království Českého. Odevzdav dne 26. května správu archivu nově jmenovanému řediteli, Kollmann poděkoval připsím zemské správní komisi za vyznamenání, jehož se mu dostalo titulem ředitele, i „za možnost poskytnutou mu, aby se mohl vrátiti ku práci své, vydávání akt sv. kongregace de Propaganda fide, která byla přerušena na dobu tak dlouhou“.

Od té doby Kollmann, který ostatně pro churavost mohl docházeti do archivu jen omezeně, neúčastnil se již vůbec s výjimkou týdnů, kdy zastupoval ředitele Nováka, úřední agendy a prací archivních. Nebral také podílu na poradách a jednáních českých archivářů o nové organizaci československého archivnictví v prvých dobách popřevratových, drže se vědomě stranou. A když úplně dovršil předepsanou dobu služební, podal si dne 20. února 1920 žádost za přeložení do výslužby, které ve schůzi zemského správního výboru bylo dne 27. února vyhověno: dekretem čís. 21.593/20-I. Kollmann byl dán k těmto dnem na trvalý odpočinek a vysloveno mu při tom „uznání a dík za horlivé konání služebních povinností“. Louče se tak se zemským archivem, v jehož svazku strávil 27 let a 8 měsíců, Kollmann nevzdával se však tím další účasti na jeho činnosti publikační, nýbrž přislíbil, že bude pokračovati ve vydávání akt kongregace Propagandy, jejichž první svazek byl tou dobou roztištěn.

*

Když se Kollmann v měsíci říjnu 1901, dokončiv výzkum archivu Propagandy, vrátil z Říma do Prahy, přivázel s sebou mimo jiné i poslední přepisy, vyplňující mezery v materiálu prvých desetiletí kongregace, takže mohl ve své závěrečné zprávě z 19. ledna 1902 prohlásiti, že „dnes jest opsána všechna látka od založení Propagandy až po rok 1650“. Mohl tudíž přikročiti též k dalším pracím o připravované edici akt Propagandy, jež pro značné mezery v přepisech byl nucen, jak jsme již slyšeli, na sklonku devadesátých let přerušiti. Prameny, získané z archi-

vu Propagandy, snažil se ovšem při své důkladnosti a přesnosti ještě doplniti zprávami, čerpanými z jiných archivů. Základem k tomu byla především bohatá sbírka prepisů zemského archivu z archivů domácích (zejména arcibiskupského a místodržitelského) i cizích, kterou za tím cílem svědomitě vyčerpal, avšak vedle toho podnikl i přímý výzkum některých jiných archivů; z pražských byly to zejména archiv kláštera kapucínského na Hradčanech a archiv universitní, jež mu poskytly hojně cenné látky a doplňků zejména pro spor o Karlovu universitu mezi arcibiskupem, jesuity a jinými řády, a ze zahraničních jednak ústřední archiv hrabat z Harrachu ve Vídni, kde pracoval v květnu r. 1904, jednak domácí, dvorní a státní archiv a archiv dvorské komory ve Vídni, jejichž výzkum pro edici Propagandy a částečně i pro „Sněmy české“ podnikl v březnu 1908; to byla Kollmannova poslední badatelská cesta za hranice vůbec.

Třebaže již v r. 1893 získal předběžný souhlas správy archivu Propagandy k vydání jejích pramenů tiskem, podal Kollmann, aby vyhověl předpisům archivního řádu, na podzim r. 1901 z Prahy novou písemnou žádost v té věci, vyžádav si současně i přímělu pražského arcibiskupa kardinála Lva Skrbenského, které bylo dekretem sv. kongregace de Propaganda fide ze dne 18. listopadu 1901, čís. 46.782, podepsaným kardinálem-prefektem M. Ledóchowským a generálním tajemníkem L. Vecciou, ochotně a v plném rozsahu vyhověno. Tím byla jeho edice po právní stránce zajištěna.

Nová překážka, která však hrozila zdržeti postup Kollmannových prací edičních, byla otázka jazyku edice. Slyšeli jsme již, že se zemská komise historická, která měla péči o vydávání pramenů získaných prací české zemské expedice historické v Římě, usnesla ve schůzi dne 31. května 1897, aby „vydání listin historických z archivu Propagandy bylo co do titulu, úvodu a registů dvojjazyčné, totiž české a německé“. Když se zemský výbor k tomuto usnesení dlouho nevyjadřoval, vznesla komise dne 12. března 1900 k němu dotaz, zda s tímto návrhem souhlasí. Zemský výbor vyžádal si nato od zemského archivu zprávu, jakého nákladu by si toto dvojjazyčné vydání pramenů vyžádalo a zda by snad nebylo možné „vydati je s nápisy jednojazyčnými, latinskými, jako se stalo v jiných zemích a při jiných publikacích“. Archivář Dvorský ve své odpovědi však poukázal, že se latina hodí jen pro písemnosti středověké, výhradně jazykem latinským psané, kdežto u Propagandy že jde o materiál „z novější doby a psaný jazykem vlašským a latinským s allegáty českými a německými, dotýkající se vedle náboženství také rozmanitých jiných záležitostí, jichž přesné vyznačení v regestech jazykem latinským bylo by mnohdy

nesnadné a nehovělo by potřebě praktické“. Zemský výbor přiklonil se k těmto důvodům a v měsíci červnu 1900 se usnesl, aby prameny z archivu Propagandy byly vydány dvojjazyčně. Leč nebylo to usnesení konečné: přihlížeje jednak k velkému nákladu, jež by si vydání dvojjazyčné při velkém množství poznámek vyžádalo, jednak k tomu, aby se práce vydavatelova zjednodušila a mohla rychleji pokračovati, zrušil později zemský výbor své prvotní usnesení a rozhodl, aby řeč vydání byla — jako tomu je u Monument vatikánských — přece jen latinská.

Když byla takto rozhodnuta jazyková otázka edice, mohl Kollmann konečně přikročit ke konečné úpravě připravených čísel edice pro tisk. Věnoval tomu, jak již bylo řečeno, nejen svůj volný čas mimoúřední, nýbrž i většinu úředních hodin. Přitom je jistě s podivem, že na okraji této tak intenzivní práce přípravné nevznikly — nehledíme-li k drobnému článku „*K úbytku obyvatelstva v království Českém za války třicetileté*“ (Český čas. hist., roč. XVI. 1910, str. 52—56), přispívajícímu k řešení této otázky odhadem podle výnosu solní dávky v jednotlivých letech — žádné studie; vysvětlení nutno hledati ve zmíněném již literárně-vědeckém odmlčení se Kollmannově.

Ve schůzi zemské komise historické dne 17. listopadu 1903 podal prof. Goll návrh, aby Kollmann pozván byl do jedné z příštích schůzí komise a podal tu zprávu o svém výzkumu v archivě Propagandy a o postupu svých přípravných prací edičních, avšak v protokolech komise není pak záznamu o tom, že by k jeho referátu v komisi bylo došlo. Snad právě nevyjasněná otázka jazyková způsobovala odklady. Nakonec však složil Kollmann požadované účty veřejně: stalo se tak v informativním článku „*O badání českém v archivě kongregace de Propaganda fide*“, jež napsal pro první svazek Zpráv zemského archivu království Českého.⁴³⁾ V první jeho části podává stručnou informaci o kongregaci a jejím archivu — je to v podstatě výtah z jeho prvního pojednání, uveřejněného r. 1892 v *Musejníku* — v druhé pak vypisuje dějiny českého badání v řečeném archivu a vyslovuje naději, že první díl připravované edice bude moci býti již příštím rokem, tudíž r. 1907, odevzdán veřejnosti.

Byl to slib poněkud ukvapený. Neboť teprve dne 18. února 1908 předložil Kollmann historické komisi na ukázkou čtyřicet čísel I. dílu publikace, který ve smyslu usnesení historické komise ze dne 31. května 1897 měl obsáhnouti v chronologickém

⁴³⁾ Praha 1906, str. 43—61. Souběžně vyšlo též německy o názvu „*Die böhmische Forschung im Archive der Kongregation de Propaganda fide*“ v *Mitteilungen aus dem Landesarchive des Königreiches Böhmen*, I. Bd. (1906), str. 51—74.

uspořádání písemnosti z „doby, již lze nazvati přípravnou, t. j. od ledna r. 1622, kdy kongregace Propagandy byla založena, do polovice října r. 1626, kdy arcibiskup pražský kardinál Harrach odejel do Vídně ke dvoru císařskému jednati jak o náhradu za odcizené statky duchovenstva českého, tak o proměnu způsobu, jakým dotud se dala katolická protireformace“. Jelikož Kollmann předložil komisi dvacet prvních a dvacet posledních čísel z řečeného období, jest zřejmé, že měl již tehdy alespoň v hrubých rysech úplně připravený materiál celého prvního dílu, čítajícího celkem 464 čísla edice. Není známo, jak se komise o předložených ukázkách vyjádřila — příslušný protokol o schůzi z 18. února 1908, jež byla poslední schůzí zemské komise historické vůbec, je neúplný a končí právě zápisem o předvolání Kollmannově⁴⁴⁾ — avšak ze skutečnosti, že ještě téhož roku bylo započato s tiskem, lze usuzovati, že posudek dopadl příznivě. Tisk, jehož revisory byli komisi ustanoveni profesori Goll a Šusta, postupoval poměrně rychle, avšak zároveň bylo stále zřejmější, že pro veliký rozsah látky, přihlížeje zejména k bohatému a obsáhlému kritickému a vydavatelskému aparátu otiskovanému pod čarou a k četnému průvodnímu materiálu, čerpanému namnoze z pramenů uložených v jiných archivech, jímž Kollmann jednotlivá čísla edice doprovázel a po jejich obsahové a věcné stránce vysvětloval, nebude možné směstnati celý první díl do jediného svazku. Bylo proto rozhodnuto vydati jej v neméně než čtyřech částech, z nichž prvá měla obsáhnouti vedle úvodu písemnosti z let 1622—1623. Tisk textu této první části, obsahující celkem 88 čísel na 29 tiskových arších, dokončen byl v měsíci září 1910⁴⁵⁾ a ještě téhož roku přikročeno bylo k tisku úvodu.

V úředním zápise archivu, podaném zemskému výboru dne 12. září 1910 a koncipovaném vlastnoručně Kollmannem, výtčen jest účel, jež úvod sleduje, takto: „Je totiž nutno položit v předmluvě nejen to, co se týče obsahu prvního dílu a způsobu, jakým se tu vydávají prameny načerpané z archivu Propagandy, nýbrž i podrobněji vysvětliti způsob, kterým jednak Propaganda sama, jednak tajemník její a úředníci jeho kanceláře vyřizovali věci, jež docházely, a objasniti všechny oddíly archivu jejího po stránce formální od začátku Propagandy až do r. 1800, po který probrán byl archiv ten, aby nejen

⁴⁴⁾ Řečený záznam zní: „Zavolán Kollmann. Prof. Šusta činí některé námítky. Čelakovský, Kalousek — Goll“.

⁴⁵⁾ Proti tomuto datu, dosvědčenému úředním hlášením ředitelství archivu ze dne 12. září 1910, č. a. 474, uvádí Kollmann v úvodní poznámce k vytištěnému svazku, že byl dotištěn teprve v r. 1911, a tento omyl přešel pak vesměs do literatury.

čtenáři mohli porozumět jednotlivým kancelářským přípiskům (které byly připojovány k listům došlým a spisům jiného druhu dílem v kanceláři Propagandy, dílem v sekretariátu papežském, v rozličných kongregacích římských aneb od představených řádů duchovních),⁴⁶⁾ nýbrž také — a to především — aby příští vydavatelé pramenů těch, kteří sotva budou mít příležitost prostudovati archiválie samy, měli v předmluvě té bezpečně vodítko. Po této stránce předmluva ta bude vůbec první (podrobnou velikou) prací o archivu Propagandy a rozsah její bude značný i přes to, že veliká část materiálu bude se tisknouti petitovým písmem pod čarou“. Z toho je zřejmé, že úkol, který si tu Kollmann kladl, byl vpravdě veliký: nechtěl psáti jen obvyklý úvod k vydávanému svazku, nýbrž k celému edičnímu podniku, a právě proto založil jej co nejširě. Přesto však, a třebaže psán je celý rovněž latinsky, i jeho tisk pokračoval zprvu rychlým tempem: do listopadu 1912 bylo již vytištěno 11 archů a rukopis dvou dalších byl zcela připraven k tisku; a nejen to, Kollmann měl i ostatek látky tak dalece zpracován, že ředitelství archivu oznamovalo tehdy zemskému výboru v přípisě, koncipovaném rovněž vlastnoručně Kollmannem, že „je přesvědčeno, že do polovice roku příštího (t. j. 1913) všecek úvod bude dotištěn a první část prvního dílu edice bude moci vyjít“.

Leč i tenkrát byl to odhad příliš unáhlený: práce rostla totiž Kollmannovi při jeho heuristické i kritické akribii pod rukou, rozsah množstvím poznámek a doprovodného materiálu stále víc a více nabýval a tak, třebaže byly tištěny průměrně čtyři tiskové archy ročně, nebyla ještě ani v době Kollmannova odchodu na odpočinek v únoru 1920 naděje na jeho brzké dokončení. Proto, jakož i z důvodu, že úvod již tehdy při 39 vytištěných arších přesahoval o plných deset archů rozsah vytištěné textové části a že se nevztahoval, jak již bylo řečeno, jen k ní, nýbrž k celé edici, bylo v březnu 1923 použito vnějšího popudu, totiž nedostatku místa v Grégrově tiskárně pro další uskladnění vytištěných archů textu, k rozhodnutí, aby úvod vydán byl po dokončení samostatně jakožto „Prodromus“ celé edice a zatím aby byla odevzdána veřejnosti již od r. 1910 vytištěná první část prvního dílu. A tak 26 let po usnesení zemské komise historické, aby prameny z archivu kongregace Propagandy byly vydány v samostatné publikaci, vyšla konečně

⁴⁶⁾ Slova položená v závorce doplněna jsou z podání ze dne 29. května 1912, koncipovaného rovněž Kollmannem, jímž ředitelství archivu doporučovalo, aby autorský honorář za předmluvu byl přiměřeně zvýšen. Zemský výbor návrhu vyhověl a zvýšil honorář ze 60 na 70 korun za tiskový arch.

alespoň prvá její částka pod názvem „*Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia. Tomi I. pars 1. 1622—1623*“ (Praha 1923, str. 475), aby vydala veřejné svědectví o podivuhodné důkladnosti a úzkostlivé kritičnosti Kollmannovy práce vydavatelské.

Další postup prací o úvodním svazku edice se však v následujících letech velmi zpomalil: souviselo to jednak s novým⁴⁷⁾ záměrem Kollmannovým podati v úvodu též úplný soupis všech prací, které kongregace Propagandy sama za celou dobu svého trvání vydala, jakož i těch, jež byly uveřejněny jinými badateli na podkladě písemností a s použitím archivu Propagandy — nashíral k tomu vskutku postupem let na tisíce bibliografických údajů, aniž ovšem mohl kdy míti záruku úplnosti — jednak, a to zejména, s postupným zhoršováním se zdravotního stavu Kollmannova. Když pak po vážných chorobách, jež ho postihly v letech 1932—33, musela mu býti odňata pravá noha a když všechny jeho pokusy naučiti se chůzi o berlích, aby mohl docházeti do archivu a knihoven a pokračovati tu v pracích, ukázaly se marnými, ba naopak i levá noha stále více ochromovala, takže byl zbaven možnosti jakéhokoliv samostatného pohybu, Kollmann nabyl přesvědčení, že nebude již moci dostáti vydavatelskému úkolu, jehož se kdysi tak rád podjal, a proto se dne 19. září 1935 vzdal dalšího vydávání akt Propagandy. Ponechal si jen dokončení svazku úvodního, jež doufal dopsati do konce roku, upouštěje však hned při tom od myšlenky připojení k úvodnímu svazku „chronologickou přílohu všech míst, která v něm otištěna jsou z jednotlivých opisů z archivu Propagandy, jakož i těch míst, jichž se dovolává jen odkazem“, ačkoliv byl s prací tou, která by podle jeho mínění byla k velikému prospěchu všech budoucích vydavatelů akt Propagandy, téměř úplně hotov, ale k jejímž dokonání nutně by musel docházeti ještě do zemského archivu, čehož ovšem nebyl již, jak řečeno, schopen. V době, kdy Kollmann podával svou resignaci, byla vedle úvodního svazku roztištěna již i druhá část I. dílu Akt — celkem na 70 stran, objímajících písemnosti do 8. června 1624, t. j. čísla 89 až 113 edice — a v rukopise byla

⁴⁷⁾ V rozvrhu úvodního svazku, jež Kollmann načrtl v přípisu zemskému výboru ze dne 16. listopadu 1912, není o soupisu prací jednak Propagandou samou, jednak různými badateli s použitím archivu Propagandy vydaných ještě řečí. Píše tu, že po čtvrté kapitole úvodu, věnované diplomatickému a věcnému rozboru písemností podle jednotlivých oddělení archivu, „zbývají ještě kapitoly 5. o způsobu, jakým jsou vydávány v edici té prameny načerpáné v archivě Propagandy, 6. o obsahu prvního dílu edice a 7. závěrek“, jež odpovídají dnešní VI.—VIII. kapitole Prodromu.

zhruba připravena všechna 464 čísla prvního dílu,⁴⁸⁾ sahajícího (jak již bylo uvedeno) do 14. října 1626; zbývalo jen doplnit v nich některé poznámky a uvést na příslušných místech novou literaturu. Resignace Kollmannova přijata byla zemským výborem ve schůzi dne 26. srpna 1936 a při té příležitosti bylo mu poděkováno za „péči, kterou věnoval této významné, ale také nesnadné publikaci, již v r. 1923 vydal 1. část I. svazku a již dotiskuje veliký, latinsky psaný všeobecný svazek úvodní, který již dnes budí mimořádný zájem v mezinárodních kruzích vědeckých“. Zároveň pak svěřeno bylo pokračování tisku dalších svazků této edice řediteli archivu země České Dr Bedřichu Jenšovskému.

Slova o mimořádném zájmu mezinárodních kruhů vědeckých o úvodní svazek akt Propagandy nejsou planá. Již v druhé polovině dvacátých let vyžádal si jeho vývěsky Ludvík v. Pastor a užil jich ve svých monumentálních „Geschichte der Päpste“, později dotazovala se po něm i správa vatikánských archivů. Proto ředitelství zemského archivu, naléhajíc na urychlené vydání Prodrumu, doporučilo Kollmannovi, aby výše zmíněný soupis prací vydaných s použitím archivu Propagandy, o němž od let pracoval a jež při své pedantnosti nechtěl z obavy neúplnosti stále ještě uzavřít, vydán byl samostatně jako doplněk úvodního svazku,⁴⁹⁾ který v tom případě mohl by býti ovšem neprodleně dotištěn. Kollmann souhlasil a dne 20. ledna 1938 odevzdal tiskárně rukopis posledních dvou archů. Jejich korektury však již neprovedl — zemřel 22. června 1938 — a tak péče o dotištění jak textu úvodu, tak i rejstříku, Kollmannem rovněž připraveného a z větší části již za jeho života vysázeného, připadla řediteli Jenšovskému, který vydávanému svazku předeslal krátkou předmluvu, vypisující osudy jeho vzniku. Je nesporné, že posmrtně, a to k prvnímu výročí autorovy smrti, vydaný úvodní svazek publikace „Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia. Prodrumus“ (Praha 1939, str. IV + DCXCVI + 125), svěže psaný dokonalou balbinovskou barokní latinou, je cenným přínosem světové literatury o kuriálních úřadech, podávajícím spolehlivé poučení o jedné z nejdůležitějších římských kongregací s bohatě doloženým diplomatickým i věcným rozbořem jejích písemností, že je tudíž

⁴⁸⁾ Kollmann přímo upozorňoval, že „nebude možno vypustiti z materiálu přichystaného k tisku a již očíslovaného ani jediný kus, poněvadž v látce již vytištěné jdou odkazy k číslům mnohem vyšším, hodně vzdáleným“.

⁴⁹⁾ Od vydání tohoto soupisu bylo posléze vůbec upuštěno, když bylo zřejmé, že lístkový materiál, nalezený v Kollmannově pozůstalosti, není připraven a zpracován tak, aby byl schopen bezprostředního vydání, a že neposkytuje naprosto záruky úplnosti, třebaže jde o tisíce a tisíce lístků.

významným činem české historické práce badatelské a tím i důstojným dovršením a uzavřením životního díla Kollmannova.

*

K dokreslení Kollmannova obrazu zbývá ještě přihlédnouti, alespoň krátce, k lidským stránkám jeho osobnosti, jakého byl totiž smýšlení národnostního, náboženského a politického a jakých vlastností osobních, třebaže ovšem mnohého z toho bylo již dotčeno při líčení jeho životních osudů a jeho vědecké a literární činnosti.

Ačkoliv pocházel z manželství národnostně smíšeného, z otce-Němce, Kollmann byl po celý život duší tělem přesvědčeným Čechem. Slyšeli jsme již, jaké rozhořčení v něm vyvolal požadavek Bachmannův, aby místo adjunkta v zemském archivu, vypisované v r. 1892, bylo obsazeno žadatelem mateřského jazyka německého, německy vyškoleným, ba znajícím dokonce i německé dialekty, a jak při té příležitosti vytykal zemské komisi historické slabost, že ustoupila německému požadavku, aby jedním ze dvou zemských stipendistů v Římě byl pokaždé Němec.⁵⁰⁾ Bylo by ovšem možné namítnouti, že toto jeho rozhořčení bylo, ne-li podmíněno, alespoň zesíleno tím, že šlo o věc, na níž byl sám osobně účasten. Avšak totéž národně české uvědomění hlásí se, a to ještě výrazněji z jeho odmítnutí účasti na oficiální návštěvě s rakouským ústavem historickým u rakouského vyslance v Římě v prosinci 1900, jež odůvodňoval tím, že se mu nezdá vhodným jíti s poklonami k zástupci vlády, která dává do Čechů střileti, avšak Němcům se bojí šlápnouti na podpatky...⁵¹⁾ A s českým cítěním Kollmannovým souvisí

⁵⁰⁾ Srov. výše str. 20, pozn. ²⁰⁾.

⁵¹⁾ Píše o tom v dopise řediteli Dvorskému z 12. prosince 1900 takto: „Včera přišel ke mně v poslání od p. odborového přednosty Sickla p. dr. Dengel s dotazem, zda letos půjdu s rakouským institutem představit se na vyslanectví. Řekl jsem, že nepůjdu, jako jsem nešel loni. A prý proč? Řekl jsem otevřeně, že nezdá mi se vhodné jíti s poklonami k zástupci vlády, která je k nám tak nakloněna (hold), že při každé příležitosti dává do nás střileti, ale hned vedle v německém hnízdě bojí se šlápnouti Němcům na podpatky (na př. Kraslice). A doložil jsem, že loni pozvání Sicklovo ku představení takovému mne urazilo, poněvadž italské noviny ještě byly plny zpráv o vraždění Čechů. Konečně také, řekl jsem, nemohu se dívat, jak muž jména takového jako Sickel tak ponížěn krčí se před vyslancem, třebaže Sickel osobně je mně pramálo sympatický od prvního s ním se utkání... Pak prý Sickel nebude moci pozvati ani soudruha mého, p. dra Kroftu, aby se účastnil. Tím lépe! Teprve před odchodem řekl mně dr. Dengel (Tyrolan), že jednání o přijetí nás za mimořádné členy [rakouského ústavu v Římě] je v proudu. Proč tedy chce Sickel vésti nás, pokud ještě nejsme členy jeho Institutu, k té komedii?“ — Je

ovšem i uspokojení, s nímž v několika dopisech z Říma píše o zvláštní pochvale, s kterou se papež Lev XIII. vyslovil v různých audiencích o Čechách, nazývá je „bravi Slavi, bravi Boemi“.⁵²⁾

Po náboženské stránce Kollmann byl věřící katolík a nikterak se tím netajil. Právě proto měl jak ve Vatikáně, tak i v archivu Propagandy zvláštní postavení, jež bylo ovšem zase na prospěch jeho pracím badatelským, jak se již o tom stala na svém místě zmínka. Svých známostí ve Vatikáně a přátelského styku s vicerektorem české koleje v Římě Dr. Frant. Zapletalem užíval rovněž k tomu, že českým návštěvníkům Věčného města, jimž býval ochotným průvodcem, zprostředkoval na jejich přání slyšení u papeže, někdy i soukromá; mezi jinými zprostředkoval takové v březnu 1901 prof. Gollovi⁵³⁾ a nepřímo též Františku Ladislavu Riegrovi a jeho choti za jejich pobytu v Římě v březnu 1891.

S Riegresem se tenkrát Kollmann důvěrněji sblížil⁵⁴⁾ — oby-

ovšem pochopitelně, že dvorní rada prof. Dr. Theodor v. Sickel, ředitel Rakouského ústavu historického v Římě, byl tímto odmítnutím Kollmannovým pohněván, a své nespokojenosti dal průchod ve zprávě o činnosti ústavu, předložené ministerstvu kultu a vyučování dne 3. srpna 1901, těmito slovy: „Von den 3 Landesstipendisten aus Böhmen: Kollmann, Krofta und Novak haben nur die 2 letzten Berichte abgeliefert. Beiden habe ich nach zu rühmen, daß sie sich den ordentlichen Mitgliedern eng angeschlossen und in jeder Beziehung korrekt verhalten haben. Kollmann dagegen hat jede Annäherung an das Institut vermieden; daß ich in Folge davon mich auch nicht um ihn bekümmert habe, hat ihm als Vorwand gedient, mir auch keinen Bericht zugehen zu lassen“, když si byl již ve zprávě za studijní rok 1899/1900 ze dne 12. srpna 1900 postěžoval ministerstvu přímo, že Kollmann „selbst der Aufforderung, sich gleich den anderen Mitgliedern zur Vorstellung bei S. Exc. dem Herrn Botschafter beim Heiligen Stuhl einzufinden, leistete nicht Folge!“

⁵²⁾ Srov. na př. jeho výpisy z dopisů psaných o audienci deputace „Vlasti“ u papeže dne 21. listopadu 1892, jakož i jeho záznam v deníku ke dni 15. prosince 1891: „Zapletal připojil k vypravování svému, že papež od založení koleje české, k němuž přispěl summou 80000 lir, zůstává povždy velmi nakloněn jí, jakož vůbec přeje Čechům. To byl jsem viděl sám při audienci rakouských poutníků; tehdy papež opakoval ustavičně: „bravi Slavi, bravi Boemi!“ A Riegrovi pověděl, že jest přesvědčen, která v Rakousku dává se Němcům a Maďarům mnoho, Slovanům málo!“

⁵³⁾ Srov. „Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře“, vydal Josef Klik, Praha 1941, str. 259 a 261.

⁵⁴⁾ Ve svém deníku římském, zachovaném však jen z třetího římského pobytu (1891/92), zaznamenává si Kollmann ke dni 2. listopadu 1891:

tovali se Riegrovi u jeho tehdejších bytných, slečen Carnevalových, takže mu připadl pak i smutný úkol pomáhati ošetřovati paní Riegrovou při jejím smrtelném ochuravění, jakož i obstarati její pohřeb a převoz mrtvoly do Čech.⁵⁵⁾ Sblížení bylo usnadněno politickým smýšlením Kollmannovým: bylť zprvu staročechem,⁵⁶⁾ aby posléze, jsa přesvědčeným odpůrcem českého realismu, zakotvil v táboře mladočeském. Politického života se však činně nikdy neúčastnil.

Společenské styky Kollmannovy byly, zejména v devadesátých letech, vůbec bohaté. Za svých římských pobytů poznal řadu představitelů českého života kulturního, politického i hospodářského, zavítavších ať již oficiálně nebo soukromě do Věčného města, a známosti tam uzavřené udržoval dále písemnými styky.⁵⁷⁾ Také v italských kruzích navázal četné známosti a jsa vtipným debatérem a nepohrdaje vínem, byl vítaným společníkem, který svým bodrým humorem, kořeněným občas ironií, ba i sarkasmem, přispíval k nenucené přátelské zábavě.⁵⁸⁾ A rovněž v Praze po návratu z Říma účastnil se, jak jsme již měli příležitost poznati, činně života spolkového (Česká společnost zeměvědná), vědeckého (přednášel na schůzích Histori-

„Zmínil jsem se Helceletovi o Riegrovi, jak chtěl mne fedrovati pro úřad historiografa moravského“ — věc, tuším, dosud zcela neznámá! (Ctibor Helcelet, moravský a říšský poslanec, dlel tehdy v Římě na t. zv. kongresu míru). — Rieger přislíbil Kollmannovi svou podporu při zamýšleném obsazování druhého archivářství musejního a skutečně ho pak podporoval při jeho žádosti za místo třetího adjunkta při zemském archivu, jak vysvítá z Kollmannových výpisků z odesílané korespondence.

⁵⁵⁾ Zmiňuje se o tom stručně v dopise, zaslaném Gindelymu dne 2. dubna 1891, a ve svém deníku ke dnům 5. a 10. listopadu 1891 uvádí, že ukázal českým poslancům, přijevším na kongres míru do Říma, „byť Rieg-rův i místo, kde zesnula paní Riegrová“ a že „odpoledne přišel k nám návštěvou pan Giulio Mazzoni, jenž byl mně loni pomocen při obstarání pohřbu a převozu mrtvoly paní Riegrové“.

⁵⁶⁾ S patrným souhlasem zaznamenal si Kollmann dne 15. prosince 1891 ve svém deníku rozmluvu s vicerektorem české koleje Dr. Frant. Zapletalem, jenž mu „vypravoval o včerejší audienci, již koleje měla u papeže. Lev XIII. ptal se na dra Riegrova, vypravoval o jeho pobytu v Římě, rozpomněl se na smrt paní Riegrové. Pak přešel na Mladočechy, jež nazval »parte destruttiva, radicale«. Doufá, že obrat k lepšímu nadejde v Čechách a Rieger vrátí se k veslu politiky české“.

⁵⁷⁾ Z jeho výpisků vyplývá, že korespondoval s univ. profesory Emlerem, Gindelym, Jar. Čelakovským, Kvičalou, Stupeckým, Bráfem, Kalouskem a Rud. Dvořákem, s poslanci Doležalem a Dr. Dvořákem, s nakladatelem J. Ottou, s redaktorem Jos. J. Kořánem, prof. Dr. Jindř. Melteku a mn. j.

⁵⁸⁾ Dokladem jsou četné příležitostné básně italské, Kollmannovi věnované a dochované v jeho pozůstalosti.

kého kroužku Vlast, České král. společnosti nauk a Historického spolku) i společenského.

Přelom století, a zejména prvá léta věku dvacátého přinesla v tom změnu. Úmrtí v rodině krátce po sobě následující — nejdříve vřele milované matky, poté tchyně a posléze první jeho choti Anny, s níž prožil šťastná léta svého vědeckého rozletu —; častěji se opakující choroby, způsobivší otřes nervového systému; zmar určitých vědeckých plánů a tužeb, jak se již o tom stala zmínka, a nakonec rozvrat rodinného života — to vše učinilo z veselého společníka zatrpklého podivína, který se začal stranit veřejného života vědeckého i společenského. Důkladnost a přesnost, vyznačující od počátku Kollmannovu veškeru činnost, přechází zřejmě v upřílišovanou pedanterii, uplatňující se i v jeho působení v archivu, zejména vůči pomocným silám vědeckým. Dovedl-li již dříve právě tak milovat jako nenávidět, stává se nyní snadno popudlivým, nedůvěřivým a podezřavým. Leč ani nyní neumlká jeho dobré srdce, projevující se nejen v lásce k přírodě — stal se přímo pověstným svým krmením pěnkavek — nýbrž i podporou a pomocí, poskytovanou trpícím. Nad jiné výmluvným dokladem toho je případ ruského studenta Preobraženského z roku 1914, jehož se ujal, nedbaje hrozícího tím sobě nebezpečí.⁵⁹⁾

⁵⁹⁾ V letních měsících r. 1913 a znovu od června 1914 pracoval v zemském archivu pod vedením Kollmannovým (tak alespoň Kollmann ve svých přípisech uvádí) posluchač filologicko-historické fakulty carské university v Moskvě Nikolaj Feodorovič Preobraženskij, připravuje z uložení profesora A. N. Jasinského disertaci o českém velkostatku na konci středověku. Vypuknutí světové války přerušilo jeho práce a on vyzván byl ruským konsulátem k návratu do Ruska. Avšak cestou byl ve Lvově zadržen, všechny věci včetně výpisků byly mu odňaty a on jako ruský poddaný dopraven byl do internačního tábora v Thalerhofu u Štýrského Hradce, aby krátce nato pro podezření ze špionáže vzat byl do vyšetřovací vazby divisního soudu zemské obrany ve Štýrském Hradci. V této situaci obrátil se na Kollmanna s prosbou o pomoc. Kollmann poslal mu do vězení 60 korun a v listopadu dva balíky se zimním šatstvem (zimník, vlněnou vestu, kalhoty, klobouk) a prádlem (5 košil, 4 spodky, 3 noční košile, 8 párů ponožek, 6 kapesníků, 5 kravat, 2 ručníky a j.), jež jednak sám daroval, jednak od známých opatřil. Když byla prokázána jeho nevina — jako svědci byli též vyslechnuti u pražského divisního soudu na Hradčanech Kollmann a Dr. Borovička — byl Preobraženskij dne 4. prosince z vězení sice propuštěn, ale jakožto nemajetný ruský poddaný znovu internován policejním ředitelstvím ve Štýrském Hradci v jedné škole spolu s válečnými sběhy a ruskými židy v prostředí zejména po mravní stránce nevhodném. Intervenci univ. prof. Dr. E. Murka podařilo se vymoci souhlas, aby mohl býti propuštěn na svobodu a pokračovati ve svých studiích, jakmile by prokázal, že je finančně zajištěn pevným důchodem. Preobraženskij obrátil se proto znovu na Kollmanna a ten opět ochotně pomohl: postupně zaslal mu dalších 340 korun, jež se mu podařilo sebrati, a v prosinci 1914 obrátil se na španělské vyslanectví ve Vídni při-

Po odchodu na odpočinek v r. 1920 žil Kollmann již zcela v ústraní, pokračuje, pokud mu to zdravotní stav dovoľoval, ve svých pracích o Propagandě. Vzpomínkami vracel se však nejraději k letům svého mládí, zejména k svým pobytům v Římě, kde prožil, jak říkal, svá nejkrásnější léta. Plodem těchto návratů v minulost je i jeho „*Hrstka vzpomínek*“ na nezapomenutelného jeho učitele a vzácného příznivce, kterou přispěl v r. 1936 do Emlerova památníku;⁶⁰⁾ je to vlastně jeho poslední literární příspěvek, dýšící hřejivou srdečností. Ve skutečnosti však převládala již tehdy v Kollmannově mysli zatrpklost, nejen podmiňovaná novými ranami osudu (amputace pravé nohy), nýbrž živěná též vidinami neuskutečněných plánů a zmařených nadějí. Kollmann byl jistě natolik autokritický, aby si uvědomil, že nespínil vše, co od něho bylo očekáváno, že i z materiálu archivu Propagandy zpracoval a vydal méně, nežli sám předvídal a sliboval...⁶¹⁾

Trávil-li Kollmann již poslední léta svého života vědomě jako samotář, je pochopitelné, že projevil též přání, aby i jeho odchod ze slzavého údolí udal se v úplné tichosti. A přání jeho bylo splněno. O jeho smrti, nastavší dne 22. června 1938, dověděli se jeho bývalí kolegové v archivu teprve až po pohřbu, takže se s ním nemohli ani rozloučiti, ani mu poděkovati zejména za jeho účast při českém výzkumu historickém v Římě, v jehož dějinách zůstane Kollmann zlatým písmem zvěčněným svým probádáním — a stejně i kriticko-diplomatickým zpracováním — archivu kongregace de Propaganda fide.

Dr. Zdeněk Kristen.

písem, aby vymohlo pro Preobraženského u moskevské university pravi-
videlnou podporu k pokračování studia. A krok ten setkal se s úspě-
chem: v měsíci dubnu 1915 oznamoval Preobraženskij Kollmannovi, že
dostal přes Stockholm 380 korun, a dostával pak nepochybně i podpory
další, poněvadž se již na Kollmanna dalšími žádostmi neobracel. — Je-li
tento případ tak, jak byl právě vylíčen, bezpečně dosvědčen příslušnými
spisy, zachovanými v Kollmannově pozůstalosti, je jistě tím podivnější,
že N. Preobraženskij ve své práci „*Krepostnoe chozjajstvo v Čechii XV
—XVI vekov*“, I. (Praha 1928), jež je nepochybně definitivním zpracová-
ním tehdy připravované disertace, Kollmanna vůbec nevzpomíná, uvá-
děje v předmluvě jen profesory Borovičku a Kroftu.

⁶⁰⁾ Památník Josefa Emlera. K 100. výročí narození vydala rada
hlavního města Prahy, Praha 1936, str. 125—127.

⁶¹⁾ V poděkování za blahopřání, zasláná mu ředitelstvím a úřednic-
tvem archivu země České k sedmdesátým narozeninám, Kollmann píše:
„Račte býti ujištěni, že jsem a budu povždy Vám vděčen za krásná slova,
jež jste mně ráčili připsati, i když jsem si jich tuze málo zasloužil.“

PRAMĚNY:

Úřední spisy v registratuře zemského výboru (uložené nyní v archivu země České) a v registratuře archivu země České.

Protokoly a spisy zemské komise historické (v arch. země České).

Osobní spisy, korespondence a zápisky Kollmannovy, uložené jakožto „Literární pozůstalost ředitele Hynka Kollmanna“ v archivu země České.

BIBLIOGRAFIE:

B. Jenšovský: *Archivář Hynek Kollmann sedmdesátníkem*, Národní listy z 31. VII. 1934.

Týž: Nekrology v Českém časopise historickém, roč. XLV. (1939), str. 172—175, a v Časopise archivní školy, roč. XV.—XVI. (1937—1938), strana 396—398.

DODATEK ke str. 14, ř. 2—6 shora:

Soupis „*Různočení rukopisu Vatikánského II. knihy kroniky Zbraslavské*“ u srovnání s Emlerovou edicí ve IV. díle Pramenů dějin českých uveřejnil pak Kollmann jako přílohu (str. 622—631) k publikaci: „*Kronika Zbraslavská*“. Překlad Jana V. Nováka. Úvodem a poznámkami provází Václav Novotný, vydané z nadání Františka Palackého jako II. svazek „*Sbírky kronik a letopisů českých v prekladech*“ (Praha 1905).

Dr. JAN BEDŘICH NOVÁK

O NOVOU BUDOVU ARCHIVU
ZEMĚ ČESKÉ*)

*) Přednáška ředitele archivu Dr. Jana Bedřicha Nováka při otevření archivu země České dne 17. května 1933.

Jistě mnohý chodec, který uvidí v těchto místech nově vyrostlou budovu zvláštního rázu, přečte si její nápis a zamyslí se nad ním. Nebude-li vůbec vědět, co je archiv, bude asi se svým úsudkem o zbytečných nákladech atd. brzy hotov. Bude-li to vědět, položí si asi otázku, zdali tato budova, řešená tak neobvyklým způsobem, vyhovuje svému účelu a zdali se také jinde stavějí pro archivy takové budovy. Možná, že se také zamyslí nad tím, jak se vlastně listiny a jiné písemné památky ukládaly v časech minulých a jak je tomu nyní.

Musili bychom jíti hezky daleko do starověku, kdybychom chtěli odpovědět, jak bylo v dřívějších dobách pečováno o písemnosti, které se měly uchovati potomstvu. Došli bychom až k Hetitům, o jejichž archivech máme již zprávy, zastavili bychom se v staré Asyrii, Babylonii a v Egyptě a mohli bychom se pozdržeti u Řeků a Římanů a věnovati pozornost minulosti národů moderní Evropy. Než na podrobnosti nemáme času a spokojíme se jen s vytčením typů budov, v jakých se dříve ukládaly archiválie.

Nejstarší zprávy o místech, v nichž byly ukládány písemnosti, ukazují na dvojí základní typ, s nímž se i později setkáváme, a to na chrám a na pevnost či hrad. Je známo, že egyptské kněžstvo si ukládalo v chrámech zápisy a listiny týkající se donací, kterých se chrámu dostalo od králů. To byly nejstarší egyptské archivy. V Babylonii zase mluví nejstarší zpráva o pevnosti jakožto místu, v němž byly uloženy písemné památky.¹⁾ U Řeků a Římanů také bylo zvykem ukládati důležité listiny a písemnosti v chrámech, kde byly také skrývány chrámové poklady a bohoslužebné náčiní. Nejstarší archiv římský, jež v svých zdech choval hrad a ne chrám, bylo Tabularium na římském Kapitolu, které přečkalo již více než dvě tisíciletí. Ovšem často byly chrám a hrad místně spojeny, a tu byly archivy chráněny autoritou bohů i autoritou moci světské. I v pozdější době nalézaly archivy útočiště v pevných místech chráněných touto dvojí autoritou.

¹⁾ Viz Eugenio Casanova, *Archivistica*, 2. edizione. Siena 1928, str. 296.

Na počátku středověku se staly hlavně kláštery a kostely záštitou písemných památek. Nebylo to nic divného v dobách barbarských vpádů, válek a rozvratu staré společnosti. Vždyť i nejmocnější z císařů východořímských, Justinian, uznal legální zvyku, ukládati u basilik a kostelů listiny, ač týž císař také nařídil, aby ve městech defensorové ukládali ve veřejných budovách archivy.²⁾

To byl zase jiný typ úschovy, s kterým se setkáváme také později ve městech. Paláce městských radnic, na nichž si městské obce při rozvoji městského zřízení velice zakládaly, hodily se jak svou pevnou stavbou, tak ochranou, které se těšily, k uložení archiválií. Avšak i města středověká se také někdy uchýlovala ke kostelům a klášterům, jakožto místům užívajícím práva asyly, aby v nich našla bezpečné sídlo pro své archivy. Hlavně v dobách rozbrojů a zápasících městských stran, jak tomu bylo na př. v Itálii v XIV. století, bylo toto opatření archivům velmi k užítku, neboť nebyly tak vystaveny nebezpečí, které jim při převratu v městě hrozilo od vítězů. V ukládání archivů v městech středověkých nebylo ovšem důslednosti; mnohdy bylo užíváno i jiných domů ve městě, někdy i jejich sklepů za místa pro městské listiny, akta a knihy.

Držitelé zeměpanské moci ve středověku, jakmile založili pevné residence, dávali své archivy do zvláštních místností svých hradů a paláců, svěřující je ovšem také někdy místům posvátným. Tak zasvětili někdy ve svých hradech zvláštní kapli tomuto účelu. Pěkné příklady tohoto způsobu úschovy jsou ve Francii, Svatá kaple starého sídla francouzských králů v Paříži, pověstná Sainte Chapelle, u nás kaple Svatováclavská na hradě Pražském. Také hrad Karlštejn a jeho kaple Sv. kříže byly dočasně sídlem archivu koruny České a nejen pevným útočištěm korunovačních klenotů. Spojení klenotů a pokladů s archivem není v dobách minulých zjevem ojedinělým a je to jen velká péče o obojí tyto památky, která je spojila v jednom pevném místě. Z téhož důvodu byly také někdy pokladny a panovnické komory spojovány s archivy v jedné budově.

V době renesanční byla to zase jen velká péče o zachování dokumentů budoucnosti, která přiměla Karla V., že pro archiv koruny Kastilské vybral mohutný hrad Simancas, v němž až do dnešní doby je uložen státní archiv španělský. Podobnou péči o listiny a písemnosti projevil Sixtus IV. (1471—1484), když jim za sídlo určil tvrdý Castel S. Angelo v Římě. Když za Pavla V. (1605—1621) byl archivu papežskému (alespoň jeho největší části), určen za útočiště palác Vatikánský, nebylo v jeho

²⁾ Viz tamže str. 300—301.

silných zdech o jeho bezpečnost méně postaráno, jak dosvědčují jeho velkolepé archivní fondy, ležící tam do dnešní doby.

Církev a její instituty měly o zachování písemných památek v Evropě, hlavně o středověké fondy, největší zásluhu. Prohlížíme-li edice středověkých listin, můžeme pozorovati, že jejich největší část byla zachována v archivech katedrál, klášterů a kostelů. Nebyla to jen pevnost církevních staveb a posvátnost místa, nýbrž také živý zájem o listiny a akta, jimiž církevní instituty mohly prokazovati svá práva k ohromnému majetku, který po staletí nashromáždily.

Nová doba se svým rozvětvením a rozvojem funkcí státu a všech veřejnoprávních institucí, s nebývalým rozvojem činnosti úřadů, zasahující všechny složky lidské společnosti, postavena byla před nový problém, jak uložití z ohromné kvantity písemné pozůstalosti úřadů to, co se má zachovati budoucnosti, ať z důvodů správních, ať z důvodů historických. Dosavadní způsob úschovy už nestačil a ani se nové době dobře nehodil. Co bylo na př. centrálnímu správnímu úřadu platno, že v hradech na míle vzdálených od hlavního města je ještě dosti místa pro archiv, když ho stále ještě potřeboval k své úřední činnosti. Jako si u sebe nechával svou registraturu, v níž byl ještě živý materiál z posledních desítiletí, jehož stále potřeboval, tak chtěl míti na dosah ruky svůj archiv, z něhož by čerpal doklady a poučení v případech, při nichž bylo nutno sáhnouti dále do minulosti. Proto mnohdy jak registratura tak archiv zůstaly v budově mateřského úřadu, kde archivu byly mnohdy vykazovány její bezpečnější a hlouběji položené místnosti. S tímto způsobem ukládání se pro stálý vzrůst materiálu na dlouho nevystačilo. Brzy nestačilo ani adaptovati v místě úřadu zvláštní domy pro archiv a musilo se přikročit k řešení radikálnímu. Někdy se hodil sekvestrovaný klášter, někdy zakoupený palác ve městě; mohly se hoditi, jestliže stály izolovaně, ale nejlepším východiskem byla novostavba, která byla svému účelu zvláště přizpůsobena. Při adaptacích budov postavených za jiným účelem se musily archiválie vyhýbatí zdem, oknům a dveřím, jak je nalezly, kdežto při novostavbě se celá konstrukce mohla tak přizpůsobiti archiváliím, aby v ní našly nejen bezpečný, nýbrž i vhodný útulek.

Rozvoj zvláštních novostaveb archivních viděla teprve druhá polovice století devatenáctého a století dvacáté. O rozvoj ten měla nemalou zásluhu věda historická. Věda historická, která právě v XIX. století dosáhla opravdové vědecké výše jen tím, že své poznatky založila na listinách a aktech uložených v archivech a emancipovala se ze zakletí všech možných nevědeckých tradic, stále opakovaných kronikami a literaturou, splatila také

archívům svůj dluh. Dříve se cena archivů posuzovala jen prakticky asi tak jako cena staré registratury. Rozdíl byl jen v tom, že archívy byly ještě více uzavírány, a že jejich listiny, jimiž majitel archívu opíral rozličné své nároky a právní tituly, byly žárlivě střeženy, aby nebyly spatřeny a zneužity někým v neprospěch majitele archívu. Jakmile paprsek vědy historické osvětlil ponuré místnosti archivů, poznalo se, že v nich vězí ještě něco jiného než pouhý reservoir akt, listin a knih, které mají právní průkaznou cenu pro dnešek a které mají býti pomocným zdrojem správy a soudnictví. Poznalo se, že v nich jsou neocenitelné poklady historické, mnohdy docela zapadlé, které osvětlují minulost národa, země, státu atd. Romantická láska k minulosti, která je charakteristickou složkou kultury století devatenáctého, přispěla také svou hřivnou. Archívy byly z temnot vyzdvíženy na denní světlo a staly se nevyčerpatelnou studnicí poznání, které bylo takovým obohacením lidské vzdělanosti, že je nelze ani změřiti. Kdo by chtěl přehlédnouti řady vědeckých děl a publikací historických pramenů, které svou existenci děkují otevření archivů, užasl by nad velikostí knihovny, která by je všechny umístila ve svých zdech. Prostudování archívu nepřineslo však jen hodnoty kulturní, nýbrž často i prospěch vlastníkům archívu, ať jsou jimi stát, země, města nebo kdokoliv jiný. Často se přišlo na zapomenutá práva a často se našlo rozuzlení otázky, která jen nedostatečným doložením listinami a akty nemohla býti rozřešena. Nebezpečí zneužití se právě poznáním archívu jen zmenšilo a svěřením archívu do rukou odborně vzdělaného archiváře úplně odstranilo.

Odborníci historičtí, čím více poznávali obsah archivů, tím hůře nesli jejich nevhodné uložení a snažili se o nápravu. Jestliže se v minulosti dávaly písemné památky a archívy do mohutných staveb a do nízko položených místností klenutých, uzamykaných těžkými zámky, byla v tom především snaha chrániti je od ohně a skrýti je před lidmi. Oheň a lidé jsou dva velcí škůdcové archivů, ale nebezpečí, které od nich hrozí, je velmi patrné, a proto v minulosti se hlavně tomuto dvojímu nebezpečí čelilo. Ne tak hned je patrná zkázonosná práce vlhka, plísň a archivní fauna; pozná se teprve po dlouhé době, někdy až po staletích a proto jí bylo v starých dobách při volbě místnosti pro písemnosti tak málo dbáno. Krypty a tajné skrýše chrámové, přízemní a podzemní místnosti hradů, stavěny většinou z kamene, sklepní místnosti klášterů, radnic, paláců, mající většinou malý přístup světla a nedokonalý přívod vzduchu, podporují vlhkost zdiva a stuchlým vzduchem hnilobu a rozklad pergamenu i papíru a jsou paňeništěm plísni a hmyzu, který se těmito látkami živí, o jiném živočišstvu ani nemluvě. Někdy k tomu není třeba ani století,

aby takové místnosti vykonaly své zhoubné dílo v archivech, které v nich našly útočiště. Mohl bych uvést mnoho příkladů úschovy, která hrozila pozvolnou zkázou archívu. Vytknu jen dva, radniční sklepy norimberské a kryptu při kapli sv. Václava v Praze. Mnichovský říšský archivář Fr. Löher se zhrzil, když kdysi vstoupil do vlhkých a temných místností radnice norimberské, určených archiváliím Středních Frank a jejich říšských měst, hlavně Norimberka. Zpozoroval hned, že archívu hrozí zkáza, bude-li déle umístěn jako dosud. Tomuto stavu bylo od-pomoženo novostavbou krajského archívu v Norimberce.³⁾ Novostavba, pocházející z let osmdesátých devatenáctého století, byla podle stavebních možností své doby velmi dobrá a jistě byla záchranou archívu, který by byl znenáhla podlehl vlivu vlhka. Jak zhoubně působí vlhké zdi na archív, ukazují také mnohé listiny českého archívu korunního z doby jeho uložení v chrámu sv. Víta při kapli svatováclavské. Sedmero zámeků, jimiž byl uzamčen, bylo příčinou, že archív nebyl větrán celá desítilétí, což pergamenu truhlic, které byly někde v mokřém koutě místnosti, velmi uškodilo.

Při novostavbách archivních naší doby je na první pohled patrné, že právě vlhku se hledělo čeliti s velkým úsilím. Suchá, prostorná, dobře osvětlená a snadno větratelná archivní skladiště jsou toho viditelným dokladem a pravým kontrastem sklepů, krypt a tmavých klenutých chodeb.

Ideální novostavba má býti trvalou záštitou archiválií proti všem jejich nepřítelům. O lidech, o ohni, vlhku, plísni a archivní fauně jsem se již zmínil, avšak také slunce a znečištěný vzduch naplněný prachem a sazemi působí na látky psací i na písmo velmi škodlivě a je třeba se jim brániti.

Proti lidem a ohni nejlepší obranou je pevná, dobře uzavřená a izolovaná stavba, oběma těmito škůdcům archivů pokud možno vzdorující. Na motiv pevnosti, tento nejstarší motiv úschovy archivů, se při novostavbách někdy zapomíná; budoucnost ukáže, že je to počínání velmi lehkovrné. Bohužel často tomu tak bývá, že se při vývoji vběhne z jednoho extrému přímo do druhého; tak tomu je při oněch archivech, které se z vlhkých podzemních místností dostaly do budovy, podobné skleníku.

Nejlepším zabezpečením proti ohni je naprostá izolace od obytných domů anebo alespoň ohnivzdorná zeď. Ideální poloha je na volném prostranství, které také poskytuje možnost budou-

³⁾ Viz Fr. Löher, Das Kreisarchiv zu Nürnberg im neuen Gebäude, Archivalische Zeitschrift VII, str. 298 n.

ciho rozšíření archivu. Poloha novostavby zemského archivu uprostřed zeleně zahrady bývalé kadetní školy a sadů projektovaných v těchto místech vyhovuje znamenitě a jeho okolí jej nezabavuje možnosti rozšíření, bude-li ho v daleké budoucnosti zapotřebí.

Nebezpečí ohně uvnitř skladiště lze zažehnati centrálním topením z místa dostatečně vzdáleného. Sirka nebo zapálený tabák nemá arci do skladiště vůbec přístupu a drát elektrického proudu k osvětlování musí býti veden tak uzavřeně, že nebezpečí ohně od krátkého spojení je vyloučeno.

Mimo to musí býti skladiště od budovy úřední odděleno tak, aby ani z ní nikdy nemohlo býti ohroženo. Kde je komunikace s úřadem a pracovnicemi, musí býti železné dveře, jako je tomu i v naší budově, která tak skýtá naprostou bezpečnost od ohně uvnitř.

Skladiště archivní musí býti však také, pokud lze, chráněno od ohně, který by je mohl ohroziti zvenčí. Proti náhodnému požáru v okolí stačí izolované postavení budovy, které však selže proti ohni v rukou lidí s nepřátelským úmyslem. Jde tu jednak o oheň, který by mohl ohroziti archiv z ulice při nepokojích a bouřích ve městě, jednak o bombardování ve válce. Nedávný případ vídeňský je varovným signálem archivům, aby ulici příliš nedůvěřovaly. Dokud není zle, stačí pevná budova skladiště, železná vrata, která vzdorují prvnímú návalu a uzavření všech železných dveří skladiště uvnitř budovy. Pevnost našeho skladiště zaručuje nejen železobetonová konstrukce, nýbrž také pasy skleněných luxferových cihel místo oken. Skladiště opatřená okny z tabulového skla, i ze skla s drátěnou sítkou nelze pokládati za bezpečný úkryt archiválií, hlavně jsou-li okna položena příliš nízko. Nejhorší způsob je užití tabulového skla na budově v takovém množství, že archivní skladiště vypadá ne jako pevnost, ale jako skleník. Bohužel i v nejnovějších novostavbách máme takové příklady — připomínám jen Haag a také Kralovec, byť jinak jeho novostavba je skvěle řešena a její systém větrání nás mnohemu naučil. Seběnší útok podrážděného davu na takovou budovu kamením způsobí snadno v oknech otvory, jimiž mohou býti vrhány do skladiště hořlaviny, o zápalných bombách ani nemluvě. Při větším ohrožení vnitřními bouřemi se doporučuje, aby se nejdůležitější písemnosti ukryly v sklepních místnostech tak, aby nemohly býti nalezeny. V našem skladišti je to velmi rychle možno po zdviži probíhající všemi etážemi a končící ve válečném sklepe.

Podobně je si počínati při nebezpečí ohně, které by mohlo způsobiti bombardování města ve válce nepřátelskými aeroplány. Nejvyšší dvě patra by se při válečném nebezpečí hned

přestěhovala zdviži do válečného sklepa. Ostatní patra by byla již lépe kryta dvěma silnými železobetonovými stropy. Ostatně by se i z nižších pater přestěhovaly nejdůležitější věci do sklepa.

Konstrukce našeho skladiště je tak provedena, že oheň z jedné etáže se nemůže přenést do druhé, každá je uzavřeným vzduchovým prostorem pro sebe a do každé se vede čištěný vzduch zvláště. Připomínám to proto, že při novostavbách archivů, a ostatně i při novostavbách knihoven, se právě největší chyby dělaly tím, že jeden ohromný sálový prostor se vyplnil železnou konstrukcí o několika etážích, dělených od sebe železnými roštovými podlahami, které nejen že nemohou zabrániti přeskakování ohně z jednoho patra do druhého, nýbrž umožní veliký průvan v celém prostoru skladiště, z něhož při požáru učiní jedinou výheň. Jak v ní pak pochodí železná konstrukce, viděl jsem na slavné knihovně spálené Němci v Louvainu v Belgii, kde se železné konstrukce knihovny tak zkroutily, že dostaly formu svitků z želatiny.

Při železné konstrukci skladiště mohlo by se státi nebezpečím i to, co na pohled vypadá svůdně, totiž konstrukce regálů tak provedená, že postranice regálů se zároveň stávají podpěrami konstrukce, jak v poslední době se stavějí archivní skladiště v Německu. Ušetří se tím místo, je to vzdušnější a elegantnější, ale chová to v sobě nebezpečí. Jakmile v jedné etáži vznikne požár, prohnou se železné podpěry zářem a celé skladiště se může zříti. Zkušnosti toho druhu byly v posledních letech učiněny při analogických skladištích podniků průmyslových. Proto bylo v naší novostavbě užito železobetonových pilířů, které každému žáru vzdorují a při ohni v jedné etáži neohroží celou konstrukci.

Aby nejcennější součást zemského archivu, staroslavný archiv koruny České, byl chráněn nebezpečí jakéhokoli ohně, i ohně nepřátelského, je uložen ve dvou tresorech postavených na způsob tresorů bank, 8 metrů pod zemí. Poněvadž jeden z tresorů je upraven za místo výstavky listin korunního archivu a druhý za jeho skladiště, zůstává v nich dost místa i pro jiný cenný materiál, který by se tam mohl ve válce uložit. Ve válce mohou tresory korunního archivu býti učiněny nepřístupnými.

Tento systém tresorů pokládám za mnohem lepší než systém betonových kobek pod sálovým prostorem skladiště, jakých se při některých novostavbách užilo. Při požáru skladiště se mohou tyto kobky, kde by byl důležitější materiál deponován, dobře osvědčiti, jistě však by nemohly vzdorovati ostřelování ve válce, jemuž mohou snáze čeliti hluboké podzemní místnosti. Proto byla v naší novostavbě dána přednost systému tresorů a válečného sklepa pod zemí a sálových etáží s železnou konstrukcí regálů nad zemí.

Kdyby se snad někdo domníval, že se umístěním nejcenějších pergamenů v tresorech pod zemí dopouštíme staré chyby ukládání archivů do vlhkých krypt a sklepů, můžeme ho snadno vyvésti z omylu. Tak jako tresory bank jsou i naše tresory postaveny tak, že vlhko nemá do nich přístupu, neboť jsou dobře chráněny proti vnikání vody a uměle vydatně větrány.

Tím přicházíme k obraně archiválií proti tomuto nepříteli, přílišnému vlhku, které je jim nepřítelem ne tak bouřlivým jako oheň, ale stejně zhoubným. Pergamen i papír pocházející z látek živočišných nebo rostlinných potřebují sice určitého stupně vlhkosti, ale podléhají zkáze, jakmile je tento stupeň trvale překročován. Strojovým přívodem vzduchu dá se přesně regulovati nejen stupeň tepla, jaký archiválie vyžadují, nýbrž také stupeň vlhkosti. Tento systém, který je pro konservování archiválií ideální, je zaveden v novostavbě zemského archivu.

Strojový přívod vzduchu chrání archiválie zároveň ještě jiného velikého škůdce, a to prachu a sazí. Máme dosti zkušeností, jak prach a saze kazí nejen písmo, které činí nečitelným, ale vnikající do neznatelných rozpuklin a pórů starého pergamenu a papíru, přispívají znenáhla k jejich rozpadu. Do našeho skladiště je zaveden přívod vzduchu čištěného a úplně zbaveného sazí a prachu.

Tímto stálým větráním čelí se také rozšíření plísně v skladišti a rozmnožení archivní fauny. Oběma těmito škůdcům je nepřítelem suchý vzduch a světlo. Světlo sluneční nesmí se však pustiti plným proudem do skladiště nebo samo nadělá víc škod na psacích látkách než užitku. Proto skladiště s přemírou skla nejsou archiváliím na prospěch. Skla nemusí býti ve skladišti více než co je ho zapotřebí k dobrému osvětlení regálů. Sklo má býti tak umístěno, aby světelné paprsky padaly přímo do uliček mezi regály tak, aby na obou jejich stranách bylo lze dobře hledati signatury. Zdá se, že je to věc zřejmá, a není jí všude dbáno ani v nejmodernějších novostavbách. Ideálně je to provedeno v švédském státním archivu v Lundu, jehož osvětlení skladiště mi bylo vzorem.

Světla lze užití v archivním skladišti ještě jinak než k hledání signatur a čtení starých písem. Světelné paprsky procházející sklem modře zbarveným mají vlastnost, která je neocenitelným spojencem archivářovým. Takové paprsky, jak bylo pokusně zjištěno, pomáhají ničiti archivní faunu a zabraňují vzniku jejích nových kultur. Proto byly voleny do skleněných pasů našeho skladiště modré luxferové cihly. Archivář se ovšem pouze na tyto paprsky nespolehne a pomůže jim čištěním archiválií.

Od archivního skladiště odděleně je postavena budova úřední, která byla tak rozdělena, aby vyhovovala co nejlépe archivní službě. Pracovny pro badatele jsou umístěny hned ve zvýšeném přízemí, aby byly snadno přístupny obecnstvu a aby měly pohodlnou komunikaci se skladištěm. Také přednášková síň, která je pod těmito pracovnami, je tak umístěna, aby její navštěvovatelé nebyli obtěžováni zbytečnými oklikami po úřední budově.

V prvním a druhém patře jsou kanceláře pro ředitele a úředníky archivu, knihovna úřední probíhající dvěma patry a z nich obou přístupná, výstavní sál, konferenční pokoj a fotografický atelier. Nahoře v třetím patře věžovitě nadstaveném jsou ostatní ateliery, totiž atelier konservační, galvanoplastický a galvanostegický. Pokud jde o místnosti atelierů, myslím, že v naší budově bylo dosaženo rekordu, který nebude snadno překonán.

Novostavba zemského archivu je první moderní budovou archivní nejen v Čechách, nýbrž i v celé Československé republice, a českému zemskému výboru náleží v tomto oboru primát a náleží mu též uznání všeho vzdělaného světa českého, že se tak znamenitě postaral o uložení svého archivního materiálu. V zemském archivu je nejen písemná pozůstalost staré stavovské správy v Čechách, sněmů českých, zemského výboru a zemských úřadů a ústavů, nejen dominikální a katastrální akta, mapy, pozemkové a kontraktní knihy celé země, nýbrž také nejvzácnější skvost archivů celé střední Evropy starý archiv koruny České, o nějž kdysi pečovali stavové čeští tak jako o korunu a korunovační klenoty, s nimiž dříve sdílel i společné uložení. V korunním archivu, jehož zakladatelem je vlastně Karel IV., jsou uloženy nejznamenitější listiny naší minulosti od doby přemyslovské až po naše časy; od listiny, která uděluje Vladislavovi královský diadem r. 1158 a od zlaté buly sicilské z r. 1212 až po korunovační reskript Františka Josefa I. z r. 1871. Několik nejpamátnejších listin si dovolím ukázati při prohlídce archivu. Archivu koruny České se konečně dostává takového uložení, jakého si svou nesmírnou cenou zaslouhuje.

Archiv zemský nabývá touto budovou depositních i pracovních místností prostorných a účelně zařízených a mohl s pocitem ulehčení opustiti těsné a přeplněné kouty v podzemí Národního musea a nevhodné a ohrožené místnosti bývalé zemské jízdárny v Bredovské ulici, kde největší skladiště archiválií bylo vystaveno nebezpečí dřevěného krytu. Není snadné nalézti výstižná slova díků českému zemskému výboru za to, že jeho péčí toto velké dílo bylo provedeno a že bylo přes všechny nesnáze — za energického vedení stavebního výboru referentem pro věci

osvětové, panem přisedícím Hlavatým — v dnešní tak kritické době dokonáno.

Nová budova pro zemský archiv byla mi ideálem od mého nastoupení na místo ředitele 1916, ideálem, který se někdy ztrácel za meze dosažitelná. Dočkal jsem se, třebaže na konci své služby, jeho uskutečnění a pokládám tento den, kdy se novostavba zemského archivu odevzdává svému účelu, za nejkrásnější den celé své úřední dráhy.

Dr. ANTONÍN HAAS

ČESKÁ KRÁLOVSKÁ KANCELÁŘ
ZA JINDŘICHA KORUTANSKÉHO

Krátká a neklidná vláda Jindřicha Korutanského v Čechách byla pouhou mezihrou mezi dvěma velkými a důležitými obdobími českých dějin, dobou přemyslovsou a lucemburskou. Podobný obraz podává též kancelář tohoto krále-cizince, pouze po přeslici spřízněného s českým královským rodem. Proto chtěl bych se pokusiti vylíčiti českou diplomatiku Korutancovu s hlediska srovnávacího, přihlížeje především k tomu, zda lze postihnouti navázání na přemyslovské tradice, kde vývoj pokročil dále a co se stalo základem kancelářských zvyklostí lucemburské doby. Tím jest také již přesně určen rozsah mé práce, v níž si všímám pouze těch písemností, které vydal Jindřich Korutanský jako král český. Protože z prvé jeho krátké vlády v Čechách se nezachovala žádná listina ani list v jeho jméně vydaný, stačí, budeme-li se zabývati pouze druhým jeho kralováním v českých zemích. Naznačím nejdříve způsob,¹⁾ v jakém se dochovaly písemnosti pro moji studii důležité, načež pojednám o jejich vnějších i vnitřních znacích, abych na tomto základě se pokusil vykresliti obraz kanceláře českého krále a abych závěrem upozornil na zvyklosti a skutečnosti, které měly trvalý vliv a význam pro českou diplomatiku. V příloze pak otiskuji několik listin Jindřicha Korutanského, které ještě vůbec nebyly otištěny. Při té příležitosti věnuji vděčnou vzpomínku předčasně zesnulému úředníku archivu země České Dr. Janu Gebauerovi, který podnikl soustavnou heuristickou práci pro toto thema, jež chtěl podrobně zpracovati a z něhož nepřízeň osudu dovolila posmrtně uveřejniti pouze zlomek.²⁾ Vzpomínáme-li vědecké práce Gebauerovy, jest nutné zmíniti se též o jeho vynikajících schopnostech v odborné fotografii, které umožnily dokonalé studium též vnějších znaků Jindřichových listin, roztroušených po zahraničních archivech. Tyto fotografie, jejichž negativy jsou uloženy v archivu země České, obsahují četné autorovy poznámky,

¹⁾ Podobné rozdělení má práce J. Šebánka „Studie o kanceláři Děťřicha, biskupa olomouckého“ v Časopisu Matice Moravské, roč. L. (v Brně 1926), str. 171—275.

²⁾ J. Gebauer, Některá akta z kanceláře Jindřicha Korutanského (Věstník král. čes. spol. nauk, třída fil.-hist.-jazyk., v Praze 1908), str. 11.

zvláště pokud se týká písařů, které ulehčily tak značnou měrou moji práci. Za jejich laskavé zapůjčení vyslovuji uctivý dík p. univ. prof. Dr. V. Vojtíškově, archiváři hl. města Prahy. V jeho semináři tato práce také vznikla.

*

Vláda Jindřicha Korutanského spadá do doby, do níž sahají ještě Emlerova Regesta. Jestliže však otiskl Emler 17 listin v obširných regestech a čtyři ve stručných výtazích,³⁾ podařilo se Gebauerovi shromáždit 32 písemností a připočteme-li k tomu ještě duplikáty a koncepty nebo kopie, stoupne tento počet na plných 35 kusů, z nichž jest 28 originálů a sedm konceptů či kopií. Moravský diplomatář z nich otiskuje šest⁴⁾ a Čelakovský⁵⁾ tři. Ze zahraničních edic uvádím především Monumenta Germaniae Historica,⁶⁾ kde najdeme otištěn jeden dokument, jakož i sedm příloh k pracím Sattlerově,⁷⁾ Schönachově⁸⁾ a Lipper-tově,⁹⁾ jimiž přecházím k odborné literatuře, pojednávající o této době. V Šustově dvojím podrobném zpracování českých dějin na sklonku 13. a na začátku 14. stol.¹⁰⁾ jest zmínka o každé téměř události, zachycené v projednávaných zde písemnostech, spolu s výčtem hlavních spisů a článků k historii Jindřicha Korutanského se vztahujících. Z diplomatických pojednání stojí na předním místě zmíněný již článek Gebauerův, jediná studie o této otázce. Základní důležitosti i pro naše poměry jest pak ještě práce Heubergerova,¹¹⁾ která se týká sice tyrolské kanceláře Menharta II. a jeho synů, věnuje však na mnohých místech pozornost také kanceláři Menhartovce na českém trůně.

³⁾ J. Emler, Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, pars II. Pragae 1882, pars IV. Pragae 1892.

⁴⁾ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, tom. VI. Brno 1854.

⁵⁾ J. Čelakovský, Codex iuris municipalis regni Bohemiae, tom. II. Pragae 1895.

⁶⁾ Monumenta Germaniae Historica-Constitutiones IV. 2.

⁷⁾ C. F. Sattler, Geschichte des Herzogthumes Württemberg unter der Regierung der Graven. Th. II. Tübingen 1767.

⁸⁾ L. Schönach, Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens unter Heinrich von Kärnten (Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, Jg. XLIII. Prag 1905, str. 186 a d.

⁹⁾ W. Lippert, Meissen und Böhmen 1307—1310 (Neues Archiv für sächsische Geschichte, Bd. X. 1889).

¹⁰⁾ J. Šusta, Dvě knihy českých dějin, díl I. (2. vyd.), v Praze 1926, díl II. v Praze 1919. — Týž, Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví (České dějiny II., 1, v Praze 1935).

¹¹⁾ R. Heuberger, Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol, Herzoge von Kärnten, aus dem Hause Görz (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, IX. Ergänzungsband, Innsbruck 1915), str. 50 a d.

Gebauerem sebraných 35 listin a listů nevyčerpává zajisté všechny písemnosti, které vydal Jindřich Korutanský jako český král. Již v nich samých se setkáváme se zprávami o dokumentech dnes ztracených nebo neznámých. Tak v písemnosti ze dne 10. října 1307, vydané pražskému měšťanu Fridlinovi z Oteleš,¹²⁾ čteme zmínku o listině pro Friedricha Míšeňského, která byla v úzkém vztahu k listině tohoto markraběte ze dne 1. září 1307.¹³⁾ Konečně i známým výnosem krále Jana Lucemburského, kterým byly veškeré písemnosti jeho předchůdcem vydané prohlášeny za neplatné,¹⁴⁾ stalo se jejich další uschování celkem zbytečným.

Dříve než přistoupíme k vnějším znakům, rozdělíme veškeré listiny a listy podle hlediska diplomatického a věcného, k čemuž připojíme ještě zmínky o jejich názvech a označeních, která najdeme v nich samých, jakož i o řeči, v níž byly skládány. Základní diplomatické rozdělení všech písemností na *listiny* a *listy*, spočívající na jejich právní podstatě, jest prvním dělitkem, k němuž přihlédneme. S tohoto hlediska tvoří zachované dokumenty Jindřicha Korutanského dvě skupiny, v nichž proti 34 listinám stojí jediný list. Vysvětlení tohoto ohromného nepochopitelného jest jednoduché, uvážíme-li, že list jakožto písemnost, kterou se nevytváří žádné právní pořizení, byl rázu vskutku celkem přechodného a malé poměrně důležitosti, pro pozdější dobu zpravidla beze všeho trvalého významu.

Další dělitko na privilegia a mandáty neberu v úvahu z toho důvodu, že se tu nikde nesetkáváme s listinou neb listem, o nichž by bylo lze říci, že obsahují pouze rozkaz, nýbrž ten jest vždy připojen k jiným právním pořizením, nejčastěji k darováním. Privilegia se dělí sice ještě dále podle vzoru císařské kanceláře na slavnostní a jednoduchá podle vnější úpravy i vnitřní slohové bohatosti, avšak v žádné téměř středověké kanceláři mimo císařskou a papežskou není možné vésti přesné hranice mezi oběma těmi skupinami.¹⁵⁾ Daleko důležitější se však jeví obsahové rozdělení, kde vyjdeme opět od císařských listin, které se staly vzorem písemnostem ostatních světských panovníků. Největší skupinu¹⁶⁾ tvoří také zde *listiny darovací*, jimiž panovník daruje světské či duchovní osobě právnícké nebo fyzické královský majetek, ať movitý, ať nemovitý, v plné vlastnictví nebo v léno; jestliže běží o propůjčení léna, vzniká mezi darujícím a obdarovaným nový právní vztah, lenní svazek, který jest v listině přesně vyjádřen (*lenní listiny*). Sem lze zařaditi také

¹²⁾ J. Emler, Regesta, tom. II., n. 2150.

¹³⁾ Ibidem n. 2142.

¹⁴⁾ Ibidem tom. III., n. 49.

¹⁵⁾ J. Šebánek, Studie o kanceláři, str. 189—190.

¹⁶⁾ Viz připojenou tabulku.

konfirmace, jež rozdělujeme opět ve dvě skupiny. Do první z nich patří ty písemnosti, které doslovně opakují potvrzované listiny, do druhé zařazujeme listiny, v nichž dřívější práva i výsady, novou listinou potvrzované, jsou vloženy přímo do dispozice, takže privilegia toho druhu mají spíše charakter nového darování nežli konfirmace. Dalším druhem písemností, Jindřichem Korutanským vydaných, jsou *městská privilegia*, která byla vyhotovena ve slavnostnější nebo jednodušší formě. Rovněž *propůjčení královské ochrany duchovním ústavům*, udělené začasť společně s potvrzením jejich nemovitého majetku a jiných práv, jsou zastoupena v hojném počtu. Obě tyto skupiny ukazují zřetelně politickou situaci tehdejšího českého krále, který musil udělováním darů, jakož i potvrzováním a rozšiřováním dřívějších svobod zajišťovati své vratké postavení v zemi a její vnitřní klid, stejně jako zachování vnějšího míru si vyžádalo mnoha svízelná diplomatická jednání s okolními panovníky, která byla vtělena do několika *spojeneckých smluv*.

Naznačené věcné rozdělení ještě více vynikne, věnujeme-li pozornost názvům listin v nich samých užitým. K nejčastějším označením „*litterae*“ nebo „*brief*“ přistupuje někdy přesnější určení „*litterae presentes*“, „*litterae presentis tenoris*“, v němčině „*dieser brief*“, dokonce i „*dieser offene brief*“, čímž se však nemyslí patent nebo list otevřený, ani t. zv. „*littera patens*“ s pečeti na rubu přitřetěnou,¹⁷⁾ nýbrž slůvka „*offen*“ jest špatně užito místo latinského „*presens*“, totiž tato zde najeově jsoucí (*offenbar*) listina. Konfirmující listina se jmenuje „*litterae ratihibitionis et confirmationis*“, konfirmované listiny jsou zvány „*privilegia*“, německy „*hantfest*“, i když nejde vždy o privilegia ve vlastním slova smyslu, totiž se všemi znaky a všemi formullemi. Při konfirmaci se vyskytuje začasť popis konfirmované listiny, a to dosti podrobný, který si všímá celé listiny i jednotlivých jejích částí. Konečně spojenecká smlouva s Eberhardem Würtensberským jest označena jako „*tractatus*“.

Z uvedených názvů pro písemnosti vidíme, že v kanceláři Jindřicha Korutanského se skládaly listiny a listy v řeči latinské i německé. Privilegium pro město Písek, zachované v pozdějším českém znění, jest jistě překladem latinského originálu,¹⁸⁾ jehož diktát se nejspíše podobal slohu listiny, vydané dne 26. února 1308 litoměřickým měšťanům. Jazyk latinský byl výhradní řečí královské kanceláře přemyslovské, teprve první Habsburk na českém trůně, král Rudolf, vydal 4. července 1307 první českou

¹⁷⁾ R. Heuberger, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen*, str. 68.

¹⁸⁾ Nejstarší list, českým jazykem psaný, pochází až z 27. prosince 1370 (*Časopis Musea království Českého*, roč. LXI. 1887, str. 517 a d.). — Též J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců*, str. 739.

královskou listinu v jazyce německém.¹⁹⁾ V jeho stopách krácel Jindřich Korutanský, u něhož lze tuto skutečnost vysvětliti nejen jeho německým původem, nýbrž také personálem kanceláře, kde bylo, jak uvidíme, zaměstnáno hodně Němců, kteří přišli do Čech se svým pánem z Tyrol. Proto se všude projevují stopy hornoněmčiny, což ovšem pro Jindřichovy listiny, psané mimo jeho kancelář, neplatí.

Po těchto úvodních poznámkách věnujeme pozornost vnějším znakům, k nimž patří psací látka, inkoust, písmo a pečeť, tedy vše to, co lze studovati pouze na originálu. Jak jsem se již zmínil a jak jest z připojené tabulky patrné, jsou Jindřichovy listiny uloženy v celé řadě zahraničních archivů, takže nezbývá než spokojit se pouhými jejich fotografiemi. Přístupné mně byly pouze listina z 13. září 1307 po Jindřicha z Rožmberka ze zámeckého archivu na Orlice, obě vyhotovení listiny pro pražského biskupa ze dne 6. května 1308, jakož i listina pro zderazský klášter z 30. července 1309, jež byla odevzdána po převratu do archivu ministerstva vnitra v Praze z Vídně, náležejíc do fondu listin zrušených klášterů. R. 1943 bylo převzato z Vídně ještě těchto dalších pět písemností, jejichž vydavatelem jest Jindřich Korutanský: jeden exemplář mírové smlouvy s Friedrichem, vévodou rakouským, ze dne 14. srpna 1308, účty s Fridlinem z Oteleš z 10. října 1307 a s několika pražskými měšťany z 19. srpna 1309, nedatovaný koncept mírové smlouvy s míšeňským markrabětem a pergamenový pruh, na němž jsou napsány účty s Raimundem z Lichtenburka a Jindřichem z Lipé a přísaha věrnosti pražského biskupa Jindřichovi Korutanskému jako králi českému. Všechny tyto listiny jsou psány stejně jako ostatní písemnosti na pergamenu. Zderazská konfirmace spolu s prvním vyhotovením privilegia pro pražského biskupa má pergamen velice jemný, kdežto druhý originál zmíněného privilegia i veškeré kusy, převzaté r. 1943 z Vídně, byly vyhotoveny na silnějším druhu. Rožmberské privilegium jest napsáno na pergamenu po jedné straně hlazeném. Protože vnější i vnitřní kritikou lze dokázati, že z těchto listin pouze originál A privilegia pro pražského biskupa a rožmberská listina vznikly v kanceláři vydavatelově, nemůžeme činiti žádných přesných závěrů o tom, jakého druhu pergamenu česká královská kancelář tehdy užívala. Lze upozorniti snad pouze na tu skutečnost, že na počátku Jindřichovy vlády byl k dispozici jemný pergamen italský, zpravidla pouze po jedné straně hlazený, který do českých zemí snad přivezla Korutancova družina.

¹⁹⁾ J. Emler, *Regesta Bohemiae*, tom. II., num. 2133.

Dalších vnějších znaků, souvisejících s psací látkou, totiž linování ani vpichů na Jindřichových písemnostech není. Jejich vnější vzhled jest vůbec velmi prostý, začáteční písmeno prvního slova — jest jím zpravidla N(os) nebo W(ir) — vyznačeno poněkud silněji, celý ostatní text psán stejnoměrným písmem a černým inkoustem v originálech jednou rukou bez odstavců a pouze na líci psací látky. Některé koncepty a kopie mají sice text, (který v jednom případě přechází na rubní stranu pergemu), někdy rozdělený v odstavce a lze na nich postihnouti více rukou i četné opravy a rasury, ale to vše souvisí právě se způsobem, jak vznikly a patří tedy spíše do kapitoly o kancelářské organizaci, kde se teprve zmíním z téhož důvodu o dalším vnějším znaku, totiž o písmu a charakteristice jednotlivých rukou.

Zbývá tedy popsat ještě pečeť a způsob jejího upevnění, jenž jest určován psací látkou. Jediný zachovaný list měl přítisťenou pečeť, dnes již ztracenou,²⁰⁾ kdežto pergamenové písemnosti mají veskrze přivěšenou pečeť. Ta jest připevněna k jednoduché plíce pergamenovými proužky, pouze u originálů často již zmíněného privilegia pro pražské biskupství visí pečeť na hedvábných nitích zelenočervených, obvyklých to barvách užívaných tehdy ve světských i duchovních kancelářích.²¹⁾

Pokud se pak týká vlastních pečeti, setkáváme se pouze se sekrety dvou typů. Oba jsou zhotoveny z vosku zelené barvy, vtlačeného do mísky z nebarveného vosku. První typ kulatého tvaru o průměru 24 mm zobrazuje přímo hledící královu hlavu s dlouhými vlasy a s korunou, zdobenou třemi liliemi. Legenda, oddělená od pečetního obrazu jednoduchým perlovcem, jest psána gotickou majuskulou a zní: † SECRET. HENR. REG. BOEM. Druhý sekret jest zcela odlišného typu. V elipsovitém obrazu s osami 24 mm a 18 mm dlouhými se spatřuje vlevo hledící hlava králova s dlouhými vlasy a s korunou. Kolem vlastního pečetního pole není perlovec, nýbrž vyvýšený pás 4 mm široký s touto legendou, rovněž v gotické majuskule provedenou: † MEUM SECRETUM.

Po stručném popisu pečeti jest potřebí vysvětliti několik otázek s nimi souvisejících, totiž proč Jindřich Koruntanský užíval pouze sekretního typu, zda oba typy se vyskytují časově vedle sebe nebo po sobě a konečně zda a kde najdeme jejich předlohy.

S prvními zmínkami o sekretech českých panovníků se setkáváme již v sedmdesátých letech 13. stol., v originálu se

²⁰⁾ Mitteilungen des Vereins f. Geschichte der Deutschen in Böhmen, Jahrgang XLIII., str. 186.

²¹⁾ J. Šebánek, Studie atd., Časopis Matice Moravské, roč. L, 1926, str. 210—211.

však žádný z nich nezachoval. Sekretní pečeť Přemysla Otakara II., o níž čteme v listině pražského biskupa Jana III. z roku 1272,²²⁾ se nazývá „anulus regius“, sekret jeho syna Václava II., připomínaný opět v listu pražského biskupa Tobiáše z Bechyně z let 1283—1290,²³⁾ jest označen prostě jako „anulus“. V obou těchto případech zasílá český král pražskému biskupovi list, jehož obsahem není žádné právní pořízení, nýbrž pouhá prosba. Teprve král Rudolf Habsburský a Jindřich Koruntanský²⁴⁾ opatřují sekretem též listiny, a sice ze stejného důvodu, že nebyli totiž řádným způsobem korunováni na českého krále. Tak čteme v příslušných listinných formulích, v nichž vydavatel slibuje příjemci novou listinu s majestátní pečetí, až takové bude moci užívati.

Pečetění listin pouhým sekretem nebylo tehdy již ničím mimořádným a mělo svůj počátek v říšské kanceláři habsburské. Byl to právě král Albrecht I., který užíval sekretu jako samostatné pečeti v době mezi volbou a korunováním, t. j. mezi 27. červencem a 24. srpnem 1298.²⁵⁾ Listiny z té doby, opatřené sekretní pečetí, obsahují formulí, v níž král slibuje vydati listinu téhož znění, opatřenou však majestátní pečetí.

Odpověď na druhou otázku jest prostá. Srovnáme-li listiny Jindřichovy do chronologické řady, vidíme, že až do srpna r. 1308 se vyskytuje pouze typ první, aby byl pak výhradně vystřídán druhým typem. Proč Jindřich Koruntanský náhle změnil svou sekretní pečeť, nevíme, můžeme však vysloviti domněnku dosti pravděpodobnou, vyplývající z tehdejších politických událostí i z charakteru samotných pečetních typů, jak poznáme srovnávací metodou.

První známou pečetí toho druhu jest pečeť královny Guty, manželky Václava II.²⁶⁾ Kruhový pečetní obraz o průměru 24 milimetrů zobrazuje přímo hledící královninu hlavu s dlouhými vlasy; kolem něho jest opis perlovcem oddělený a v gotické majuskule provedený tohoto znění: SECRETUM GUTH. Podobnou pečeť užívala též Eliška Přemyslovna.²⁷⁾ Zde tedy lze postihnouti vzor pro první druh pečeti krále Jindřicha, který, dosednuv na český trůn právem své manželky, vyjádřil tento vztah právě podobným typářem, jakého dosud výhradně užívaly české královny.

²²⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. IV., num. 1830.

²³⁾ J. B. Novák, Formulář pražského biskupa Tobiáše z Bechyně, č. 2.

²⁴⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2133, tom. IV., num. 1950 etc.

²⁵⁾ O. Posse, Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige, díl V., str. 172.

²⁶⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 1429.

²⁷⁾ Ibidem, tom. III., num. 37.

Předlohu druhého pečetního obrazu najdeme mimo českou zemi, totiž mezi pečetmi císaře Rudolfa Habsburského.²⁸⁾ A vskutku právě k listině jeho potomka, českého panovníka Rudolfa Habsburského,²⁹⁾ jest přivěšen sekret úplně shodný s druhým typářem Jindřichovým, což vede k závěru, zda tu neběží o totéž pečetidlo, zvláště proto, že se s ním setkáváme po prvé právě na první listině,³⁰⁾ vydané po znojenském smíru s Friedrichem Rakouským. Jest tudíž velmi pravděpodobné, že při tomto míru vrátil Friedrich českému králi také pečetidlo bratrovo, jež měl ve svém majetku nebo dokonce snad užíval po Rudolfově smrti z toho právního nároku, že oba bratři obdrželi od svého otce společně České království v léno.³¹⁾ Jindřich Korutanský, stav se znojenskou smlouvou skutečným jediným panovníkem v Čechách a na Moravě, užívá od té doby také pečetidla svého předchůdce jakožto vnějšího znamení důstojnosti královské, což umožnil i jednoduchý opis na této pečetě bez jména jejího majitele.

*

Vedle vnějších znaků rozeznáváme ještě znaky vnitřní, k jejichž studiu není potřebí originálních písemností. Běží tu především o sloh listin a listů, jakož i o jejich vnitřní obsah, z něhož zajímají na prvním místě zmínky o písářiích a o ostatním kancelářském personálu, na jejichž základě lze studovati organizaci vydavatelovy kanceláře. Důležitou složkou jest též písmo a určení písářiiských rukou, což se počítá sice mezi vnější znaky, avšak svým významem patří spíše do kapitoly o kanceláři.

Všechny písemnosti Jindřicha Korutanského jsou psány gotickou polokursivou, jak se vyvinula na konci středního věku.³²⁾ Pozorujeme sice tu větší, tu menší zběhlost ve psaní, ale celkový ráz písma jest na prvý pohled tak stejný, že jest věru velmi těžké rozeznati ruce jednotlivých písářiů. Většinu zachovaných listin a listů rozdělil již Gebauer podle rukou,³³⁾ takže mně zbylo pouze doplniti jeho práci.

Jindřichovy písemnosti lze rozdělití ve dvě skupiny podle *provenience písma*. Proti listinám, psaným v královské kanceláři, tedy vydavatelem vyhotoveným, stojí písemnosti, které si dal napsati sám příjemce. Pokud se pak týká listin, vyšlých

²⁸⁾ O. Posse, Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige, díl I., tab. 41.

²⁹⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2133.

³⁰⁾ Ibidem, tom. II., num. 2194.

³¹⁾ J. Šusta, Sůmrak Přemyslovců, str. 707.

³²⁾ G. Friedrich, Učebná kniha palaeografie latinské, v Praze 1898, str. 168 a 169.

³³⁾ Viz poznámky na rubu fotografií jím pořizených.

z české královské kanceláře, lze zjistiti šest, příp. pouze pět písářiů, o nichž není ani známo, jak se jmenovali. Písáři neznámých jmen, kteří byli zaměstnáni v organisované kanceláři za téhož kancléře, jsou označováni pomocí siglů, t. j. ke jménu příslušného představeného kancléře se píše velká písmena v abecedním pořádku. Za celé vlády Jindřichovy v českých zemích vystupuje, jak uvidíme, jediný kancléř, Petr Andělův, takže siglování jest v tomto případě velmi jednoduché, totiž Petrus A až Petrus F.

První písáři, Petrus A,³⁴⁾ píše od konce srpna r. 1307 až do poloviny srpna následujícího roku. Libuje si v hojných smyčkách, jež vybíhají z konců slov pod řádek a jsou vypnuty vpravo. Charakteristická jsou pro něho písmena *g* a *d*, dále četné spřežky *do*, *di* a *j*., jakož i zkratka pro *et*. Jednoduché zkracovací znaménko ve tvaru vodorovné čárky nad slovem píše jedním tahem se slovem, k němuž patří, což souvisí s kursivním rázem tohoto písma.

Vedle něho píše jiný písáři, Petrus B. Ten jest sice zaměstnán v kanceláři od samého začátku Jindřichovy vlády až téměř do konce r. 1309, ale z této doby se zachovaly pouze dvě písemnosti, jím psané, což si vysvětluji tím, že pracoval především v královské komoře. U něho pozorujeme ostré nasazování otevřených smyček u horních dříků dlouhých písmen. Dolní smyčky dlouhých dříků tvoří trojúhelníky, dlouhé *s* psáno dvojitým tahem, nadepsané *a* ve významu *ar* nebo *ra* jest dosti otevřené, značka pro *pro* bez velké smyčky se shoduje téměř se značkou pro *per*.

V kanceláři byl však zaměstnán v téže době ještě třetí písáři, Petrus C, který píše sice od září 1307 rovněž až do listopadu 1309, avšak někdy v té době povýšil na vedoucího kancelářských prací, neboť pak opravuje pouze koncepty. U něho se uplatňuje snaha nevybočovati příliš ze středních řádek, při čemž ostré nasazuje smyčky u horních konců dlouhých dříků. Smyčka nadepsané *a* posunuta vpravo, dlouhé *s* a *f* psáno uprostřed zesíleně, při čemž *f* psáno někdy dvěma tahy těsně vedle sebe ležícími. Všeobecné zkracovací znaménko píše stejně jako předchozí písáři.

Od konce r. 1309 postihujeme pak v kanceláři vždy pouze jediného písáři. Tak Petrus D, od něhož se zachovalo nejvíce dokumentů, píše do konce července 1310. Ten smyčky u horních tahů dlouhých dříků nenasazuje tak ostře jako jeho předchůdci, písmena *f*, *p* a *s* píše však dvěma tahy. Charakteristické jest pro něho *S* a pak zkratka pro *et*, která se rovná značce pro *etiam*.

³⁴⁾ Viz tabulku.

Po něm jest v kanceláři zaměstnán Petrus E, ale jen zcela krátkou dobu. Smyčky horních konců dlouhých dřiků nasazuje rovněž měkce, písmena *p* a *s* píše také dvojitě, avšak typické jest pro něho prodlužování konců písmen *d*, *r*, *t* a *L* buď pod řádek nebo nad něj.

Jeho místo vystřídal Petrus F, který píše od října 1310. Jeho písmo jest úzké a prodloužené buď svisle (*a*, *s*, *M*, *N*) nebo vodorovně (*d*, *g*). S tím souvisí také, že nadepsané *a* v platnosti *ar* či *ra* má kličku velmi dlouhou, která uzavírá celé toto písmeno. Značka pro *et* jest zcela napsána mezi dvěma středními liniemi. Petrus F může být však též písařem příjemcovým, neboť všechny tři listiny jím napsané jsou adresovány těmž příjemci, totiž wiltenskému klásteru.

A tak přicházíme k druhé skupině listin a listů, vydaných a zpečetěných sice Jindřichem Korutanským jakožto králem českým, které však nebyly vyhotoveny v jeho kanceláři. Sem patří především druhý originál privilegia pro pražského biskupa. Jako charakteristické uvádím pro jeho písaře úzké a dlouhé smyčky u horních konců dlouhých dřiků s ostře nasazenými krátkými úsečkami na koncích, které jsou u písmen *h* a *z* nahrazeny malými smyčkami. Tohoto písaře se mně sice nepodařilo zjistit v pražském kapitulním archivu, ale podle četných listin tam chovaných,³⁵⁾ které mají podobný ráz písma, lze soudit, že na Hradčanech měli vlastní písařskou školu při kanceláři a tam že byla tedy tato listina napsána.

Druhý originál mírové smlouvy s Friedrichem Rakouským psal asi písař vévodské kanceláře. Nasazuje smyčky u horních konců dlouhých dřiků ostře a prohýbá je vzhůru, *f* a *s* píše někdy dvojitým tahem, někdy je zesiluje uprostřed. K tomu pak přistupuje ještě jazyková stránka. Oba texty této listiny shodují se sice téměř úplně ve slovním znění, ale v pravopisu se jeví nápadný rozdíl. Písař originálu B nahrazuje *i* dvojhláskou *ei* (líhen-leihen, bí-bei, sîn-sein), kterážto změna vzniká v bavorském dialektu již od 12. stol. a jest proto snadno vysvětlitelná v zemi sousedící s Bavorskem.³⁶⁾ Z toho lze tudíž uzavírat, že tento text vznikl ve Friedrichově kanceláři. Rakouský vévoda dal pořídit svým písařem opis tohoto i pro něho tak důležitého dokumentu, jenž byl pak zpečetěn Jindřichem i těmi českými pány, kteří připojili své pečeti k originálu A.

U listiny pro zderazský klášter ze dne 30. července 1309 jsem mohl srovnáním s ostatními písemnostmi, patřícími tomuto

³⁵⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 1688 et 2813, tom. III., num. 272

³⁶⁾ E. Schwarz, Sudetendeutsche Sprachräume, München 1935, str. 14—16.

klášteru,³⁷⁾ zjistiti zcela bezpečně, že byla psána rukou klášterního písaře, který psal též listinu, danou Zderazi Vítkem ze Švabenic 27. července 1309,³⁸⁾ jakož i listinu pražského biskupa Tobiáše z Bechyně ze dne 26. dubna 1294.³⁹⁾ Ale tento písař pak již brzy mizí, neboť listina Jana a Vítky ze Švabenic pro zderazský klášter ze dne 4. června 1311⁴⁰⁾ jest psána již jiným písařem.

Jestliže písmo zderazské listiny lze charakterisovati jako celkem souměrné, měkké a vyrovnané, projevuje se u písaře listiny pro německé rytíře ze dne 12. ledna 1310 snaha vodorovně roztahovati písmena. Konečně druhého písaře nedatované smlouvy s míšeňskými markrabaty identifikoval již Gebauer jako písaře saského.⁴¹⁾

Neznáme-li jmen vlastních písařů, zachovalo se přece několik málo zmínek o ostatních osobách, zaměstnaných v Jindřichově kanceláři, podle nichž ve spojení se zachovanými písemnostmi jest přece možné poznati alespoň částečně organizaci české královské kanceláře na počátku 14. stol.

Mezi personálem, připomínaným v listinách samotných nebo v jiných pramenech, stojí na prvním místě přednosta kanceláře, kancléř českého krále, jímž byl od r. 1225 probošt vyšehradský. Tohoto úřadu dosáhl na samém počátku r. 1306 Petr Andělův, který dospěl k vlivnému postavení již v kanceláři krále Václava II. jako protonotář. Jeho boj s Petrem z Aspeltu, dřívějším vyšehradským proboštem a skutečným kancléřem krále českého, o vedoucí místo v královské kanceláři a tím také o rozhodující vliv na panovníka rozhodla ještě před Jindřichovým nastoupením na český trůn bulla papeže Klimenta V. ze dne 13. ledna 1306 ve prospěch Petra Andělova. Jeho vítězství však bylo omezeno ustanovením, že důchody vyšehradského proboštství musil odevzdávat ještě nějaký čas svému předchůdci.⁴²⁾ Nového titulu začal pak ihned užívat, jsa jmenován v této hodnosti po celou téměř vládu Jindřichovu jak v současných listinách,⁴³⁾ tak i ve vyprávěcích pramenech.⁴⁴⁾

Vedle Petra Andělova, po matce Vlacha,⁴⁵⁾ vyskytuje se tehdy v české královské kanceláři ještě jeden cizinec, Mikuláš

³⁷⁾ Uloženy v archivu ministerstva vnitra v Praze ve fondu listin zrušených klášterů.

³⁸⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2189.

³⁹⁾ Ibidem, num. 1641.

⁴⁰⁾ Ibidem tom. III., num. 22.

⁴¹⁾ J. Gebauer, Některá akta, str. 3 a d.

⁴²⁾ J. Šusta, Poslední Přemyslovci, str. 668 a d.

⁴³⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2090, 2178, 2202.

⁴⁴⁾ Kronika Zbraslavská (Fontes rerum Bohemicarum, pars IV.), str. 116.

⁴⁵⁾ J. Šusta, Poslední Přemyslovci, str. 668.

ze Sterzingu z Tyrol; ten jest zván kuchyňským písařem, kteréžto označení vyjadřuje jeho úzký vztah ke králi.⁴⁶⁾ Zdali jest totožný s komorním písařem Mikulášem, kterého známe z účtu s Raimundem z Lichtenburka, na jehož koncipování a psaní spolupracoval,⁴⁷⁾ nevíme, ale nejspíše nikoliv. Konečně se k r. 1309 připomíná ještě notář Jindřich.⁴⁸⁾ Vzájemné postavení všech těchto úředníků a rozdělování kancelářské práce poznáme však teprve a pouze ze slohového rozboru zachovaných písemností a z určení rukou, které je psaly a s nimiž jsme se již seznámili. Zbývá tedy ještě promluvit o *diktátu* Jindřichových listin a listů.

Studium toho druhu značně však ztěžuje ta skutečnost, že jednotlivé formule i celý diktát jsou většinou velmi jednoduché a střídavé. Bude proto potřebí právě v této kapitole spíše než kde jinde vzít v úvahu též vliv, který na jejich styl měly písemné památky předchozí doby, listiny, listy i formulářové sbírky.

Schematicky se rozděluje listina vzhledem k stylisaci na tři části, totiž protokol úvodní, kontext a protokol závěrečný čili eschatokol. Úvodní protokol začíná *invokací*, v níž se vyzývá Bůh nebo Božská Trojice. S touto formulkou se v Jindřichových písemnostech vůbec nesetkáváme, což souvisí se všeobecným stylovým zjednodušením, patrným již od 13. stol.

Po *invokaci* následuje jméno vydavatelovo s jeho tituly — *intitulatio*, které počíná zpravidla náměstkou „Nos“, v německých textech „Wir“. Chybí pouze tam, kde se vyskytuje *všeobecná adresa* se *zvěčňovací formulkou* „omnibus in perpetuum“, tedy při vzornější stylisaci. Podobnou zvyklost nalézáme i v císařských písemnostech, kde osobní zájmeno rovněž chybí, zpravidla ve slavnostních privilegích.⁴⁹⁾

Panovníkovo jméno, v latinských textech *Heinricus* nebo *Henricus*, v německém jazyce *Heinrich*, jest vždy spojeno s obvyklou *devoční formulkou* „dei gratia“, „von gotes gnaden“ a s příslušnou titulaturou. Ve všech latinských textech užívá Jindřich Korutanský titulu „Bohemiae et Poloniae rex, dux Karinthiae et comes Tirolis“. Králem českým se mohl nazývati po ko-

⁴⁶⁾ Listina z 28. dubna 1310. — J. Gebauer, Některá akta, str. 11. — R. Heuberger, l. c., str. 119. — Podobná označení najdeme již ve formuláři Jindřicha z Isernie (vydání Voigtovo v Archiv für österreichische Geschichte, sv. 29, vzorec č. 162 a 163) i v tyrolské kanceláři Menharta II. a jeho synů (Heuberger l. c., str. 140).

⁴⁷⁾ J. Gebauer, l. c., str. 11.

⁴⁸⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2202

⁴⁹⁾ W. Erben, Urkundenlehre, díl I., str. 315.

runovaci, provedené břevnovským opatem Bavorem 15. srpna 1307 na místě arcibiskupa mohučského, který jediný byl oprávněn korunovati českého krále.⁵⁰⁾ Z toho důvodu nemohl Jindřich užívati majestátní pečeti, jak jsem se již o tom zmínil. Titulu krále polského užíval jako dědic českého království, neboť nárok na polský trůn měli čeští panovníci od dob krále Václava II., který byl na polského krále korunován na podzim r. 1300.⁵¹⁾ Panství tyrolských hrabat získal Jindřichův otec Menhart II. koncem 13. stol. právem dědickým po vymření rodu tamních hrabat.⁵²⁾ Korutany pak dostal od Rudolfa Habsburského r. 1286, vzdav se nároků na Kraňsko.⁵³⁾ Po znojenském smíru a na jeho základě se jmenuje Jindřich Korutanský v posledních letech své vlády v Čechách také ještě markrabím moravským. Rodová država Jindřichova, Gorice, se vyskytuje v jeho titulech hned od srpna r. 1307.⁵⁴⁾

V německých textech se setkáváme se stejnými tituly, k nimž pak přistupuje ještě označení fojta biskupství aquilejského, brixenského a tridentského v listinách, adresovaných do Tyrol,⁵⁵⁾ kterýmižto tituly byly opatrovány písemnosti tyrolských Menhartovců již od sklonku 13. stol.⁵⁶⁾

Poslední částí úvodního protokolu jest *adresa s pozdravnou a zvěčňovací formulkou*, o nichž jsme se již zmínil, že se vyskytují pouze ve třech privilegích slavnostnějšího rázu, která mají též *arengu*,⁵⁷⁾ ozdobný, nikoliv podstatný úvod k vlastnímu textu listiny. Bohužel právě tato formulka, v níž mohl diktátor nejlépe ukázati svůj slohový charakter, přichází tak zřídka, že i zde závěry budou velmi chudé. S hlavní myšlenkou arengy znojenského privilegia ze dne 11. října 1307 se setkáváme v několika vzorcích sbírky Jindřicha z Isernie, které bylo užíváno v kanceláři posledních Přemyslovců.⁵⁸⁾ Z nich uvádím zvláště vzorec č. 15, který ukazuje též částečnou stylistickou shodu:

Listina ze dne 11. října 1307:

Etsi ad quoslibet excellencie nostre devotos et subditos suadente iustitia dexteram nostram liberalem teneamur extendere, ad illos tamen liberalius...

⁵⁰⁾ J. Šusta, Soumrak Přemyslovců, str. 722.

⁵¹⁾ Tamže, str. 567.

⁵²⁾ Tamže, str. 567.

⁵³⁾ Zeitschrift des Ferdinandeum für Tirol und Vorarlberg, 50. roč. 1906, str. 246.

⁵⁴⁾ F. M. Mayer, Geschichte Österreichs, sv. I., str. 101.

⁵⁵⁾ Na př. v listině ze dne 2. února 1310, 13. července téhož roku a p.

⁵⁶⁾ K. Tangl, Geschichte des Herzogthums Kärnten IV., str. 677.

⁵⁷⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2158, 2175, tom. IV., num. 2125.

⁵⁸⁾ Vydal J. Voigt v Archiv f. österreichische Geschichte, sv. 29

Vzorec č. 15 sbírky Jindřicha z Isernie:

Etsi generaliter ad omnes imperii Romani fideles benivolencie nostre dexteram debemus extendere debitricem, ad principes tamen precipue...

Podobného obsahu jest i arenga v privilegii, které obdrželo město Litoměřice dne 26. února 1308. Naproti tomu nutno upozorniti, že ani v listinách ani ve formulářích přemyslovské doby není možné nalézt stylistickou nebo alespoň myšlenkovou shodu s arengou privilegia, které dal Jindřich Korutanský pražskému biskupovi 6. května 1308. O tomto privilegii víme již,⁵⁹⁾ že bylo vydáno ve dvou exemplářích, z nichž jeden vznikl v příjemcově kanceláři. Jest proto možné, že tato kancelář byla účastna i při jeho koncipování.

Promulgací, která v slavnostních privilegii následuje za arengou, v jednoduchých písemnostech ihned za intitulací, dává vydavatel na vědomost obsah listiny. Její stylisace jest zpravidla jednoduchá a celkem stereotypní. Nejčastější znění „notum facimus universis“ nebo „notum esse volumus“ nalézáme již u Jindřicha Vlacha,⁶⁰⁾ jehož formulářová sbírka obsahuje i ostatní všechny promulgace v listinách Jindřicha Korutanského se vyskytující.⁶¹⁾

Tolik o listinách s latinským textem. Pokud se pak týká německých listin, jest srovnávací práce ztížena tím, že nemáme žádného německého formuláře české královské kanceláře z té doby. Protože pak není také známo, zda tyrolská kancelář Menharta II. a jeho synů užívala formulářů,⁶²⁾ nezbyvá než obrátiti se do císařské kanceláře, jež užívala obrátů „tun kund“, „verjehen offentlich an diesem brief“, „bekennen und tun kund mit diesem brief“ a pod.,⁶³⁾ které nalézáme často v Jindřichových listinách.

Na promulgaci navazuje *narrace*, v níž se vykládá, proč došlo k vydání listiny. Jakožto jedna z podstatných složek stylisace chybí pouze v několika málo písemnostech. Pohnutky k právním porizením byly rozmanité. Nejčastěji uděluje panovník práva a výsady osobám fysickým nebo právnickým za jejich věrné služby,⁶⁴⁾ v náhradu za statky, zpuštěné v bouřlivých dobách předchozích,⁶⁵⁾ či k upokojení netrpělivých věři-

⁵⁹⁾ Výše, str. 76.

⁶⁰⁾ Vzorce č. 67, 103, 123, 127.

⁶¹⁾ Č. 44, 122, 128, 158.

⁶²⁾ R. Heuberger v citované již práci se o žádném formuláři nezmiňuje.

⁶³⁾ W. Erben, Urkundenlehre, díl I., str. 346.

⁶⁴⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2136, 2144, 2158 etc.

⁶⁵⁾ Ibidem tom. II., num. 2157, 2175, 2180 etc.

telů.⁶⁶⁾ Jindy vedly vydavatele k vydání listiny prosby příjemců samých nebo jiných osob,⁶⁷⁾ často i zvláštní králova náklonnost k obdarovanému.⁶⁸⁾ Ale na panovníka působily též dobré a zbožné skutky jeho předchůdců⁶⁹⁾ i ohled na spásu vlastní duše i duše jeho předků.⁷⁰⁾ Konečně také snaha získati spojence nutila Jindřicha Korutanského upisovati jim značné peněžité částky.⁷¹⁾

Jest proto pochopitelné, že tak rozmanité příčiny měly za následek také rozmanitou stylisaci narrační formule. Nicméně můžeme i zde postihnouti ve většině případů navázání na předchozí dobu. Částečně novým byl pouze způsob spláceti dluh panovníkův z urbury a najímání spojenců, ačkoliv již dřívější doba položila i v této věci základy. Blíže se zmíním o těchto skutečnostech v následujících řádcích, které jsou věnovány další formuli, totiž disposiční.

Vlastní jádro listiny, *disposice*, má stylisaci velmi rozmanitou. Nejobvyklejší jest ovšem sloveso „dare“, „donare“, „tradere“, „conferre“ a pod., a to často vedle sebe, jako na př. „damus, conferimus et donamus“⁷²⁾ nebo „damus, donamus et tradimus“.⁷³⁾ V německých textech se nepozoruje toto hromadění souznačných sloves, z nichž nejčastěji přicházejí „geben“ a „verlihen“. Hromadění souznačných sloves disposičních známe již z kanceláře Václava II.,⁷⁴⁾ z kteréžto doby najdeme též zmínku o svobodném darování králově,⁷⁵⁾ s čímž se setkáváme v jednom privilegii krále Jindřicha.⁷⁶⁾

Dosud jsme mluvili o *darovacích listinách*. K nim se řadí důležitá skupina písemností, jimiž panovník uděluje věřitelům část *důchodu* z kutnohorské urbury. Děje se tak zpravidla slovy „deputamus x marcas recipiendas de nostris urbura et moneta in Chuttis“⁷⁷⁾ nebo „solucionem x marcarum deputamus“.⁷⁸⁾ Uděluje-li král užitek z lyžného, činí tak slovy „proventus officii duximus obligandos“.⁷⁹⁾ Ale ani tyto obraty nebyly novinkou v české kanceláři. Již ve formuláři Jindřicha z Isernie se najde

⁶⁶⁾ Ibidem tom. II., num. 2150, 2193, 2202 etc.

⁶⁷⁾ Ibidem tom. II., num. 1950, 2181, 2194, tom. IV., num. 2125.

⁶⁸⁾ Ibidem tom. IV., num. 1961.

⁶⁹⁾ Mitteilungen des Vereins f. Geschichte der Deutschen in Böhmen, sv. XLIII., str. 186 a d., příloha VI., VIII.

⁷⁰⁾ Listina ze dne 22. října 1310.

⁷¹⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2139, 2140, 2168.

⁷²⁾ Ibidem tom. II., num. 2180.

⁷³⁾ Ibidem tom. II., num. 2175.

⁷⁴⁾ Ibidem tom. II., num. 1358, 1386, 2044 etc.

⁷⁵⁾ Ibidem tom. II., num. 1386.

⁷⁶⁾ Ibidem tom. II., num. 2175.

⁷⁷⁾ Ibidem tom. II., num. 2178, 2202.

⁷⁸⁾ Ibidem tom. II., num. 2150.

⁷⁹⁾ Ibidem tom. II., num. 2193.

listina, v níž Václav II. dává dvěma osobám právo, aby si vyzvedly z poplatků nymburského soudu dva denáry, které jim dluhuje.⁸⁰⁾ V době Jindřichově se tedy dále rozvíjí zástavní hospodaření české komory, zvláště ve vztahu ke kutnohorské urbuře právě v době rozkvětu tamních dolů.

Další skupinou jsou *listy ochranné*, jimiž panovník přijímá jisté osoby ve svou zvláštní milost a ochranu, pro což lze nalézt rovněž analogii již z panování posledních Přemyslovců.⁸¹⁾

Důležitý oddíl tvoří však *smlouvy* s okolními knížaty a vévody. Protože předchozí panovníci byli skutečnými vládci České koruny, nemuseli se dožadovati tak ponížených služeb svých sousedů, takže na tomto úseku přináší Korutancova kancelář vskutku něco nového. Na tuto skupinu písemností upomíná vzdáleně pouze jeden vzorec často již zmíněné sbírky Jindřicha z Isernie, v němž český král Přemysl Otakar II. slibuje zaplatiti braniborskému markrabímu všechnu škodu, kterou tento utrpěl na tažení, vypraveném ku pomoci českému králi.⁸²⁾

Konečně se zmíním ještě o velké skupině *konfirmací*, jimiž král stvrzuje buď práva a výsady, které příjemci sám dal,⁸³⁾ nebo ještě častěji které tento obdržel od panovníkových předků⁸⁴⁾ či od kterékoliv osoby jiné.⁸⁵⁾ Ačkoliv se zachovalo mnoho konfirmací, přece pouze v jediném případě jest konfirmovaná listina inserovaná celá doslova,⁸⁶⁾ kdežto všude jinde se mluví o potvrzovaných listinách jen povšechně nebo se uvádí nejvýše jejich stručný obsah. Že i pro tento druh písemností se naleznou vzory v předchozí době,⁸⁷⁾ není snad potřeba blíže vykládati.

Začasté jest v *disposici* obsažena též *pertinenční formulka*, a sice buď ve všeobecném znění („cum suis iuribus et pertinentiis universis“⁸⁸⁾ „cum universis pertinentiis quesitis et inquirendis“⁸⁹⁾ „daz darzu gehoret, gesuchtes und ungesuchtes“⁹⁰⁾ nebo se výslovně vypočítávají jednotlivé darované věci.⁹¹⁾ V tomto případě formulace není nikterak ztrnulá, což ukazuje,

⁸⁰⁾ J. Voigt I. c., num. 128. — Podobně tamže o úřadu lyžném vzorec č. 65.

⁸¹⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 1422 etc.

⁸²⁾ Č. 63.

⁸³⁾ Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, roč. XLIII., str. 186 a d., příloha V.

⁸⁴⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2144, 2158 etc.

⁸⁵⁾ Ibidem tom. II., num. 2194.

⁸⁶⁾ Ibidem tom. II., num. 2194.

⁸⁷⁾ Ibidem tom. II., num. 2065 etc.

⁸⁸⁾ Ibidem tom. II., num. 2144.

⁸⁹⁾ Ibidem tom. II., num. 2180.

⁹⁰⁾ Listina z 6. ledna 1310.

⁹¹⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2136, tom. IV., num. 1950.

že tu nejde o pouhou formalitu. Vzory pro oba druhy pertinenční formulky najdeme již v předchozí době.⁹²⁾

Protože *sankce*, která vyslovuje hrozbu světskými i duchovními tresty rušitelům obsahu listiny, v Jindřichových písemnostech vůbec se nevyskytuje, přicházíme k poslední formulce kontextu, již se ohlašují ověřovací prostředky listiny. Jest to *korroborace*, která se skládá ze dvou částí: v první se dovídáme důvod k zpečetění, načež jest uveden způsob, jak, jakou pečetí a na cí rozkaz byla listina zpečetěna.⁹³⁾ Stalo se tak zpravidla na svědectví určitého právního porřízení listinou vytvořeného, přičemž bylo užito stylisace stejné jako v minulých letech. Pro německé texty nalézáme obdobu v císařské kanceláři.⁹⁴⁾

Jak již bylo řečeno, listiny Jindřicha Korutanského mají pouze sekretní pečeť, jež se nazývá „nostrum secretum sigillum“, „nostrum sigillum regale“, „nostrum secretum sigillum regale“, německy „unser haimliches insigel“, „unser anhangnutes insigel“. Tato skutečnost, s níž — nehledíme-li ke krátké vládě jeho předchůdce Rudolfa Habsburského — setkáváme se u nás po první, vynutila si novou stylisaci korrobovační formule, v níž panovník slibuje vyhotoviti novou listinu s majestátní pečetí, až jí bude moci užívati.⁹⁵⁾ Chybí jen tam, kde běží o námezdní smlouvy, účty a ochranné listy, výjimečně i jindy.⁹⁶⁾ Kde nenalzáme tuto formulku v plném jejím znění, jest alespoň připomenuto, že král tu pečeť dosud nemá („cum maioribus adhuc caremus“). To připomíná listinu Přemysla Otakara II. ze 6. května 1277,⁹⁷⁾ k níž byla přivěšena „sigilla nostra antiqua, cum nova nondum fabricari fecimus“. Připomínám dále při té příležitosti listinu Václava II. ze dne 6. dubna 1299,⁹⁸⁾ v níž vydavatel „litteras suas . . . munitas antiquis sigillis, quibus ante coronationis tempora usus est, renovat“. Již dřívější doba znala tedy případy, v nichž králové obnovovali ty listiny, které vydali brzy po zvolení a ještě před korunovaci. Novotu pro naši kancelář přináší tato formule však v té části, v níž slibuje panovník vydati příjemci novou listinu s majestátní pečetí, která jest zvaná zpravidla „nostra maiora sigilla“, někdy „nostra maiora sigilla regalia“,⁹⁹⁾ v německých textech „unser grosses insigel“. Jediným

⁹²⁾ Ibidem tom. II., num. 1692, 1880, 2013 etc.

⁹³⁾ G. Friedrich, O kanceláři a listinách markrabí moravských Vladislava a Přemysla (Věstník král. čes. spol. nauk, tř. fil.-hist.-jazyk., r. 1896), str. 35.

⁹⁴⁾ Sbírnka Jindřicha z Isernie, vzorec č. 51. — Formulář Tobiáše z Bechyně, vzorec č. 33, 261 a j. v.

⁹⁵⁾ W. Erben, Urkundenlehre, díl I., str. 369.

⁹⁶⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2157, 2181.

⁹⁷⁾ Ibidem tom. II., num. 1074.

⁹⁸⁾ Ibidem tom. II., num. 1833.

⁹⁹⁾ Ibidem tom. II., num. 2175.

vzorem byla opět pouze císařská kancelář, a sice za vlády Albrechta I., který vydával v době mezi zvolením a korunovací listiny sekretem zpečetěné a opatřené dodatkem, že po korunovací vydá příjemci novou listinu téhož znění, k níž však dá přivést majestátní pečeť.¹⁰⁰⁾

Zdali opatřil Jindřich Korutanský jako král český svou pečeti nějakou listinu jiného vydavatele jako svědek nebo za tím účelem, aby té listině dodal větší právní jistoty, není mně známo, myslím však, že se tak nestalo. Naproti tomu nalézáme na nejdůležitější listině jím vydané, totiž na znojenské smlouvě,¹⁰¹⁾ pečeti předních pánů a úředníků zemských, kteří jsou v listině jmenováni, totiž Jindřicha z Rožmberka, Jindřicha z Lipé, Raimunda z Lichtenburka, Zdeslava ze Šternberka, Vítka ze Švabenic, Albrechta ze Žeberka, Vítka z Landštejna a Jindřicha z Dubé ml.

Jejich účast na zpečetění vyplynula nejen ze stoupajícího vlivu šlechty v poměru k panovníkovi, nýbrž vynutil si ji nepochybně sám vévoda Friedrich, aby za vyplnění jednotlivých článků smlouvy ručil nejen král, jehož moc v zemi nebyla pevná a jistá, nýbrž i představitel českého národa. Podobně si počínaly také mnohé jiné osoby, jimž Jindřich Korutanský učinil movitá i nemovitá darování.¹⁰²⁾ Připomínám především listinu ze dne 28. srpna 1307,¹⁰³⁾ v níž pět českých pánů jakožto rukojmích se zavazuje za vyplnění závazků a slibů, které dal král Jindřich Eberhardovi Würtensberskému v listině ze dne 27. srpna 1307.¹⁰⁴⁾ Rovněž český pán Jindřich z Rožmberka si dal potvrditi míšeňským markrabím listinu českého krále z 13. září 1307, jíž se tento zavázal nahraditi mu všechny ztráty, které rod pánů z Růže utrpěl za bojů s Friedrichem Habsburským.¹⁰⁵⁾ Konečně i Znojemští si vymohli, že přední český pán Raimund z Lichtenburka jim musel potvrditi výsady, které dostali od krále v listině ze dne 8. listopadu 1307.¹⁰⁶⁾

Kapitolu o slohovém rozboru uzavřeme několika řádky, v nichž věnujeme pozornost eschatokolu. Do něho patří především *scriptio*, obsahující podpisy svědků, vydavatele, kancelářských úředníků a písařů. V Jindřichových listinách se objevují svědkové pouze jednou, a sice ve smlouvě s Friedrichem

¹⁰⁰⁾ Výše, str. 73.

¹⁰¹⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2183.

¹⁰²⁾ Stejně poměry nalézáme i v tehdejší Tyrolsku. (R. Heuberger l. c., str. 64.)

¹⁰³⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2141.

¹⁰⁴⁾ Ibidem tom. II., num. 2139.

¹⁰⁵⁾ Ibidem tom. II., num. 2145.

¹⁰⁶⁾ Ibidem tom. II., num. 2154.

Habsburským,¹⁰⁷⁾ k níž tito přivésti též své pečeti na příjemcovu žádost, jak jsem se již o tom zmínil.¹⁰⁸⁾ Ostatní listiny neuvádějí ani svědky ani žádnou jinou osobu z kancelářského personálu, takže přistupují ihned k té části listiny, která obsahuje místo a den vyhotovení.

Datovací formule bývá v latinských textech uvozena zpravidla slůvkem „datum“ nebo „data“, v německých písemnostech zní její začátek obyčejně „der brief ist geben“, zřídka „gegeben“, po čemž následuje označení místa, v latinských zněních v pouhém genitivu či ablativu s předložkou „in“, v němčině „ze“ nebo „zu“. Dále pak jsou vlastní časová udání, v nichž Jindřichova doba navazuje na předchozí zvyklosti. K písecké listině, která má datování průběžné celým měsícem, nepřihlížím, neboť jest to pouhý pozdní opis.¹⁰⁹⁾ V latinsky psaných písemnostech římské datování jest pravidlem kromě dvou případů,¹¹⁰⁾ v německých pak zase přichází veskrze křesťanské datování s výjimkou listiny, zachované pouze v registru.¹¹¹⁾ Tolik o dnech v měsíci. Roky se uvádějí samozřejmě v křesťanském letopočtu, při čemž počátek roku mohl býti buď 1. leden nebo Hoř Boží vánoční. Klouby bych se však spíše k názoru, že jím byl 25. prosinec, kterážto epochy užívala česká kancelář Václava II. i císařská kancelář Rudolfa Habsburského,¹¹²⁾ jejíž vliv na naše poměry byl značný.

Dalším časovým udáním jest rok panování, který v latinských listinách se uvádí veskrze s výjimkou jedné konfirmace,¹¹³⁾ při níž se uplatnil právě vliv konfirmované listiny, kdežto v německých textech až na dva případy schází.¹¹⁴⁾ Také indikce přichází pouze v latinských písemnostech, ač i zde z celkového počtu 21 se vyskytuje jen devětkrát. Podle zachovaných písemností lze pouze tolik říci, že bylo užíváno indikce buď řecké nebo Bédovy. Protože v české kanceláři královské byla obvyklou již od vlády Václava II. Bédova indikce, stejně jako tomu bylo i v císařské kanceláři,¹¹⁵⁾ můžeme uzavírat, že Jindřich Korutanský navázal také v tomto směru na zvyklosti předchozí doby.

Ve všech listinách a listech jest zastoupena pouze formule, uvozená slovem „datum“, část s „actum“ již zmizela úplně, po-

¹⁰⁷⁾ Ibidem tom. II., num. 2183.

¹⁰⁸⁾ Výše, str. 84.

¹⁰⁹⁾ J. Šusta, Soumrak Přemyslovců, str. 739.

¹¹⁰⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2202, 2231.

¹¹¹⁾ Listina ze dne 28. dubna 1310.

¹¹²⁾ G. Friedrich, Rukověť křesťanské chronologie (v Praze 1934), str. 82.

¹¹³⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2194.

¹¹⁴⁾ Listiny ze dne 23. září a 18. října 1310.

¹¹⁵⁾ G. Friedrich l. c., str. 65. — W. Erben l. c., str. 322.

dobně jako obrat „datum per manus“, jakož i poslední část listiny, *aprekace*, v níž se vyslovuje zbožné přání, aby zlistiněné právní pořízení se setkalo se zdarem.

Probravše sloh listin, z nichž jsme nepřihlíželi pouze k jedině, totiž k pozdnímu českému překladu píseckého privilegia,¹¹⁶⁾ věnujeme ještě pozornost zachovanému listu českého krále Jindřicha bratru Ottovi. Patří do skupiny písemností, které Heuberger nazývá *littera*.¹¹⁷⁾ Místo invokace, arangy a korborace se setkáváme s adresou, jež stojí v čele písemnosti a jež obsahuje jméno a titul příjemcův. Druhou formulí, kterou v ostatním písemném materiálu Jindřichově bychom marně hledali, jest salutace, umístěná za intitulaci a devocí. Podle Schönachova popisu¹¹⁸⁾ má tento list na rubu adresu tohoto znění: Unserm liben bruder herzog O. von Chernden; pečet, která byla přitížena na rubu a která list uzavírala, odpadla. V datovací formulí chybí rok, který jest potřebí určití vnitřní kritikou. Pro vročení přichází v úvahu doba vlády Jindřichovy v Čechách, t. j. léta 1307—1310. Poslední rok však odpadá z toho důvodu, že adresát zemřel v květnu 1310,¹¹⁹⁾ kdežto list pochází až z konce roku. Také rok 1307 lze eliminovati, protože tehdy připadl svátek sv. Ondřeje právě na čtvrtek. Zbývají tedy roky 1308 a 1309. Místo, kde byl list vydán, k objasnění té otázky nepřispěje, neboť z konce r. 1308 jest Jindřichův itinerář velmi mezerovitý, zato však koncem následujícího roku dlel král určitě v Praze. Písařem jest Petrus D, který píše sice po prvé již v polovině r. 1308,¹²⁰⁾ avšak v kopii, o níž nelze říci přesně, z které doby pochází, kdežto první listina jím napsaná pochází až s počátku 1310.¹²¹⁾ Přihlédneme-li pak k obsahu, z něhož jest viděti, že tato písemnost vznikla v době svrchované finanční tísně královny, jež se dostavila koncem r. 1309,¹²²⁾ můžeme uzavřítí, že doplněné datum zní: 4. prosinec 1309.

Také po stránce obsahové jest tato písemnost zajímavá. Neběží v ní o žádné právní pořízení. Vedle prosby za vyrovnání dluhu Jakubovi Vörlerovi, mistru Jindřichovy komory,¹²³⁾ prosí král český svého bratra, aby jmenovanému Jakubovi dopomohl k návratu do Čech do jeho služeb. To svědčí o zajímavé a důle-

¹¹⁶⁾ J. Emler, *Regesta Bohemiae*, tom. II., num. 2181.

¹¹⁷⁾ R. Heuberger l. c., str. 67.

¹¹⁸⁾ *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* XLIII., str. 186 a d.

¹¹⁹⁾ K. Tangl, *Geschichte des Herzogthums Kärnten* IV., str. 913.

¹²⁰⁾ Viz připojenou tabulku.

¹²¹⁾ Tamže.

¹²²⁾ J. Šusta, *Dvě knihy českých dějin* II., str. 37.

¹²³⁾ O něm R. Heuberger l. c., str. 106 a 111.

žité skutečnosti, že totiž Korutanec vzal do svého království úředníky ze své tyrolské komory, kteří pak samozřejmě měli vliv i na české komorní zvyklosti.¹²⁴⁾

*

Ze slohového rozboru plyne tedy, pokud to ovšem připouští stylistická strohost, závěr dosti přesvědčující, že při listinách, psaných touže rukou, postihujeme též podobný sloh. Platí to zejména o písemnostech, psaných Petrem C, Petrem E a Petrem F. Pokud se pak týká Petra A, s listinami jím psanými jeví částečnou shodu litoměřické privilegium ze 26. února 1308 a účet s Raimundem z Lichtenburka ze 17. června téhož roku, z čehož lze souditi, že i tyto listiny psal a koncipoval on sám. Zderazská listina¹²⁵⁾ naproti tomu nemá analogie a proto lze snad hledati nejen jejího písaře, nýbrž také jejího diktátora v kanceláři toho kláštera. Naznačené skutečnosti svědčí tudíž pro jednoduché poměry v české královské kanceláři, v níž diktátor i ingrosátor byli jedna a táž osoba, což najdeme též v tyrolské kanceláři Menharta II. a jeho synů.¹²⁶⁾ K témuž závěru vede ostatně i studium několika zachovaných konceptů.

Na návrhu smlouvy z r. 1309—1310, jemuž věnoval pozornost již Gebauer,¹²⁷⁾ jsou zúčastněny obě strany. Jindřichův písař píše první a druhý koncept, avšak diplomatické jednání zatím pokročilo tak daleko, že bylo potřebí změnití podle něho i samu smlouvu a proto druhý písař, podle řeči saský, tedy markraběcí, opravuje koncept starý a píše nový. Daleko zajímavější a pro poznání Jindřichovy kanceláře důležitější jest koncept účtu s královským podkomořím Jindřichem z Lipé ze dne 27. listopadu 1309.¹²⁸⁾ Koncept ten píše Petrus B, od něhož pochází několik listin z této i předchozí doby. Když písař došel až k stereotypním částem, pro něž nepotřeboval již konceptu, předložil jej k schválení komornímu notáři, který při tomto účtování byl přítomen, jak z dokumentu samého vyplývá. Ten předložený koncept prohlédl, provedl nutné opravy a vrátil písaři, aby podle něho vyhotovil originál. Protože běželo o věc veliké důležitosti — dlouhodobé splácení dluhu z kutnohorské urbury — byl koncept dopsán jiným písařem, Petrem D, aby zůstal uložen ve vydavatelově kanceláři.

Zdálo by se tedy, že Petrus B jest písařem komorních věcí, čemuž však odporuje obsah písemností, psaných tímto písařem,

¹²⁴⁾ Týž str. 109 a 111.

¹²⁵⁾ J. Emler, *Regesta Bohemiae*, tom. II., num. 2194.

¹²⁶⁾ R. Heuberger l. c., str. 141.

¹²⁷⁾ J. Gebauer, *Některá akta*, str. 3 a d.

¹²⁸⁾ J. Emler, *Regesta Bohemiae*, tom. II., num. 2202.

neboť se netýkají pouze a výhradně komorní agendy.¹²⁹⁾ Nutno proto hledati jiný výklad, při němž vyjdeme opět od zmíněného již účtu s Jindřichem z Lipé, o němž jsme již řekli, že jest vlastně kopií. Uvážíme-li, že všechny tři účty, jež se z doby krále Jindřicha zachovaly,¹³⁰⁾ jsou uloženy ve vydavatelově archivu, z něhož jiné koncepty nás nedošly, lze vysvětliti celou věc prostě tak, že budeme pokládati ty účty za kopie, uschované k účelům kontrolním a správním v královské komoře, s kteroužto zvyklostí se setkáváme též v Tyrolsku.¹³¹⁾ Tím pochopíme také, jak bylo možné, aby nová kancelářská síla, již Petrus D skutečně byl, neboť píše originály teprve od samého konce r. 1309,¹³²⁾ koncipoval ihned tak důležité písemnosti jako komorní účty. Skutečně je však neskládal, nýbrž pouze opisoval nebo doplňoval, což mu bylo dobrou přípravou pro další kancelářskou dráhu. Tak pochopíme též stylistickou shodu účtu ze 17. června 1308, psaného Petrem D, s písemnostmi, které psal jiný písař.

O samostatné komorní kanceláři není možné ještě za Jindřicha Korutanského mluvit. Již od vlády krále Václava II. se sice zachovaly zmínky o komorních notářích,¹³³⁾ ale k tomu jest potřeba bližšího výkladu, opírajícího se částečně též o pozdější dobu. Ze zachovaných písemností a formulářových sbírek, vzniklých za vlády Jana Lucemburského, víme, že přímo v komoře se vedly komorní účty a registra, jakož i sepisovaly nejvýše koncepty, kdežto vlastní originály byly vyhotovovány přímo v samotné kanceláři královské.¹³⁴⁾ Podobně tomu bylo i za krále Jindřicha v jeho vlasti¹³⁵⁾ i v Českém království. V jeho komoře se uschovávaly kopie všech těch písemností, které určovaly finanční práva a povinnosti panovníkovy, jako tomu bylo původně i u veřejných notářů severoitalských.¹³⁶⁾ Z této zvyklosti se pak vyvinula za Jindřichova nástupce na českém trůně vlivem císařské kanceláře římského krále Jindřicha, otce Jana Lucemburského, komorní registra, jejichž nejstarší zachovaná část pochází z druhého desetiletí 14. věku.¹³⁷⁾ Vždyť Jindřich Korutanský nemohl tuto zvyklost poznati v Tyrolsku, kde registra nebyla vedena před r. 1307, rokem jeho odchodu do Čech.¹³⁸⁾ Také zvláštních účetních knih komorních počtů se tý-

kajících pravděpodobně u nás nebylo, nýbrž zastupovaly je právě jen zachované kopie účtů i jiné podobné a dnes již ztracené písemnosti, jejichž stylisace se podobala notářským instrumentům také v tom, že datum bylo uvedeno hned na počátku. Písemnosti jim příbuzné a stojící rovněž pod silným vlivem notářských instrumentů se zachovaly ve větším počtu rovněž v tyrolské kanceláři na sklonku 13. a na počátku 14. věku, kde se taktéž uschovávaly ve vydavatelově kanceláři.¹³⁹⁾

Po této úvaže o královské komoře vraťme se zpět do vlastní kanceláře, která navázala na předchozí zvyklosti také v tom, že užívala oficielního formuláře přemyslovské kanceláře, jímž byla sbírka vzorců Jindřicha z Isernie. Pokus o založení a vytvoření nové sbírky ztroskotal v samých počátcích, jak již ukázal Gebauer.¹⁴⁰⁾

Počet kancelářského personálu byl s počátku značný, teprve poslední léta vlivem neutěšených poměrů finančních si vynutila restrikcí i na tomto poli.¹⁴¹⁾ Nad prací jednotlivých písařů, kteří byli koncipisty i ingrosisty zároveň, vykonával vrchní dozor zkušenější notář, který byl zpravidla již delší dobu v kanceláři zaměstnán. Zda titul notáře patřil pouze jemu či zda také ostatní písaři se nazývali notáři, o tom není možné rozhodnouti. Pravděpodobně nebylo ani zde přesné titulatury, k níž ostatně tehdy většina kancelářů ještě nedospěla.¹⁴²⁾

Pokud se pak týká teritoriální kompetence Jindřichovy královské kanceláře, patřilo do její pravomoci celé území, na němž vládl český král, kdežto v Tyrolsku zůstávala společná kancelář synů Menhartha II., od české kanceláře oddělená.¹⁴³⁾ Teprve snad po smrti posledního Jindřichova bratra Otty v květnu 1310 se vyřizovala část tyrolských věcí v Praze. Tomu nasvědčují příjemci písemností, vydaných v té době v Praze, mezi nimiž tyrolští poddaní Korutancovi převažují počtem nad Čechy. Podobné závěry platí i pro vztah mezi českou a tyrolskou komorou.¹⁴⁴⁾

S organizací kanceláře souvisí konečně také otázka register, o nichž jsem již řekl, že je Jindřich Korutanský před odchodem z vlasti do Čech nemohl poznati. Jest litovati, že známe indorsáty pouze několika málo Jindřichových písemností, neboť Gebauerovy fotografie zachycují většinou jen lící stranu listin a listů. Mimo poznámky pozdějšího původu o splácení dluhu pražskému měšťanu Fridlinovi z Oteleš z hallských soliváren na

¹²⁹⁾ Viz připojenou tabulku.

¹³⁰⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2178, 2193, 2202.

¹³¹⁾ R. Heuberger l. c., str. 69 a d., str. 137 a d.

¹³²⁾ Viz připojenou tabulku.

¹³³⁾ J. Šusta, Poslední Přemyslovci, str. 512.

¹³⁴⁾ V. Vojtíšek, Pražský zlomek komorního registra krále Jana z r. 1312 (Friedrichův sborník, Praha 1931), str. 429—430.

¹³⁵⁾ R. Heuberger l. c., str. 167—169.

¹³⁶⁾ Tamže str. 60 a d.

¹³⁷⁾ V. Vojtíšek l. c., str. 429—430.

¹³⁸⁾ R. Heuberger l. c., str. 271.

¹³⁹⁾ Tamže str. 67 a d., str. 137 a d.

¹⁴⁰⁾ J. Gebauer, Některá akta, str. 9 a d.

¹⁴¹⁾ Viz přehled písařů v připojené tabulce.

¹⁴²⁾ R. Heuberger l. c., str. 133 a d., J. Šebánek l. c., str. 219.

¹⁴³⁾ R. Heuberger l. c., str. 119.

¹⁴⁴⁾ Tamže str. 109.

rubu účtu, který s ním uzavřel český král dne 10. října 1307,¹⁴⁵⁾ a kromě registraturních poznámek na konfirmační listině pro zderazský klášter,¹⁴⁶⁾ které jsou však příjemcova původu, neboť stejné značky se najdou i na ostatních písemnostech tomuto klášteru došlých,¹⁴⁷⁾ sotva bychom asi našli indorsáty proveniencie české královské kanceláře, protože tyto se objevují teprve za Karlovy vlády.¹⁴⁸⁾

*

Závěrem přistupuji k odpovědi na otázku, kterou jsem si položil v úvodu své práce, totiž k pokusu zařadit Jindřichovu královskou kancelář do vývoje české diplomatiky. V hlavních rysech bylo navázáno na předchozí vývoj, a to jak v organizaci kanceláře, tak i pokud se týká samotných písemností. Všude proniká zjednodušení vnějších i vnitřních forem, což lze ostatně pozorovati na sklonku 13. věku ve všech kancelářích.¹⁴⁹⁾ Jako novinka se objevuje výhradně užívaná sekretní pečeť také na listinách, jakož i německý jazyk, který proniká stále více a více do české královské kanceláře. V obou těch případech byla vzorem císařská kancelář a spojovacím článkem krátká vláda Albrechtova syna Rudolfa Habsburského v Čechách. Politické poměry a pokračující peněžní hospodářství přineslo hojnější užívání dlužních úpisů a spojeneckých smluv, pro něž vzory se našly částečně i na české půdě. Stoupající vliv šlechty se projevuje v listinách, jimiž přední čeští páni potvrzují panovníkova darování nebo připojují ke královským písemnostem své pečeti. Kancelář Jindřicha Korutanského koncipuje většinou podle předchozích vzorů a podle formuláře Jindřicha z Isernie, užívaného již v kanceláři posledních Přemyslovců. Pokus založit nový formulář sice ztroskotal, byly však položeny základy k důležité instituci, totiž k registrům. Kopie finančních věcí, ukládané v královské komoře podle vzoru imbreviatur italských veřejných notářů, byly základem, na němž za pomoci vzorů z císařské kanceláře Jindřicha VII. se vyvinula za jeho syna Jana Lucemburského v českých zemích komorní registra. Byla to tedy právě komora, hmotný základ panovníkovy moci, kde se pokrok ve správě projevil nejdříve a nejpatrněji.

(Psáno r. 1932.)

¹⁴⁵⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2150. — J. Šusta, Dvě knihy I., str. 522, pozn. 2.

¹⁴⁶⁾ J. Emler, Regesta Bohemiae, tom. II., num. 2194.

¹⁴⁷⁾ Uloženy v archivu ministerstva vnitra v Praze v odděl. listin zrušených klášterů.

¹⁴⁸⁾ R. Koss, Archiv koruny České, díl I. (v Praze 1939), str. 81.

¹⁴⁹⁾ W. Erben I. c., str. 341 a d. — R. Heuberger I. c., str. 54 a d. — J. Šebánek I. c., str. 246.

Příloha I.

1.

Král český Jindřich Korutanský propůjčuje Jindřichovi Galantovi, kraňskému victumovi, jakož i jeho dědicům místo k vystavění hradu Löwenburku v Korutansku se vším právem a příslušenstvím na věčné časy a slibuje pomoc i ochranu proti každému.

1310 leden 6. Praha

Wir Heinrich, von gotes gnaden chunich ze Beheim und ze Polan, hertzog von Chernden und graf ze Tyrol, veriehen und tun chunt allen den, die disen brief sehent oder horent lesen, daz wir unserm liben getrewen Heinrichen dem Galant, vizzten ze Chrayn, und sinen erben, sunen und tochteren, ze rechtem lehen umbe sinen erben und getreven dinst, den er uns dikke und unserm bruder getan hat und noch tun sol, daz wir im wol getreven verlihen haben daz purkstal ze Lewenberch bei der Geil¹⁾ mit allem dem, daz darzu gehoret, gesuchtes u. ungesuchtes, swie es genant sei, und geben im auch vollen gewalt daz vorenant purkstal ze bowen und ze festen, so er best mugt. Wir gehaizzen auch dem vorenanten Galant und allen seinen erben, sunen und tochteren, daz wir si von dem vorenanten purkstal und swaz darzu gehoret, nicht verstozzen noch engen wellen durch chainer slacht sache ewichlich und wellen si daran schermen vor mae ninlich, als wir durch rehte sullen. Daz daz also stets und unzerbrochen beleib ewichlich, so gebe wir in disem brief mit unserm hemlichen insigel, daz wir nu haben, versigelt. Der brief ist geben ze Prage, do von Christes geburde worn ergangen dreuzehen hundert iar, darnach in dem zehenten iar und an dem zwelften tage nach wichnachten.

¹⁾ Zámek Löwenburg leží v údolí řeky Zily (Gail) jižně od Dobračské skupiny Karnských Alp (Tangl, Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten, sv. IV. 1. [1864], str. 682).

2.

Jindřich Korutanský, král český, potvrzuje korutanskému maršálkovi Konrádovi z Aufensteina všechna darování, která jemu a jeho bratru Jindřichovi učinil Otto, bratr českého krále Jindřicha.

1310 únor 2. Praha.

Wir Heinrich, von gotes gnaden chunch von Pehaim und von Polan, marchgrave ze Merheren, hertzog ze Cherenden, grave ze Tyrol und ze Gortz, voget der goteshewser ze Aglay, ze Triend und ze Brixen, vergehen mit disem offenem priefe und tun chunt allen den, di in sehent, horent und lesent, daz wir mit verdachtem müte und mit gutem willen angesehen haben den getriwen dinst, den uns unser getriwer Chunrat von Aufenstein hat getan und noch fürpaz tun sol, und darumbe so haben wir geben unsere gunst und willen gaentzelichen und vollechlichen zu den genaden, di unser liber pruder hertzog Otto im getan hat, es sei an laehenschaft oder an satzunge oder umbe guldc oder umbe dew recht, dew zu dem marsschalamp in Cherenden gehorent, und umbe daz gericht in Matrayer pfarre,¹⁾ da mit unser pruder den vorgeantent Chunraten und Heinrichen von Aufenstein begenadet hat,²⁾ oder umbe swew ez ist, darumbe er sine prief inne hat. Die genade loben wir im staete ze haben für uns und für unser erben dem egenanten Chunraten von Aufensteine, im und sinen erben, die er nu hat und licht noch gewinnet, und obe in ieman darumbe ansprechen wolte, da loben wir im von ze scheremen und ze nemen von aller ansprach. Und daz wir im daz also staete behalten, darumbe geben wir im diesen brieft, versigelt

¹⁾ Matrei, městys v Tyrolsku, s. o. Steinach, p. o. Innsbruck.

²⁾ Archiv für österreichische Geschichte, sv. 108 (Videň 1926), str. 369.

mit unserm heimlichen insigel, und geloben im daz, swenne wir von gotes genaden gechronet werden, daz wir im disen brieft danne vernewen mit unsern grozzen insigiln, di wir danne haben. Der brieft ist geben ze Prage, do man nach Christes geburt zalt dreuzehnhundert iare, darnach in dem zehenden iare an unser frawn tag ze lichtmesse.

3.

Český král Jindřich Korutanský potvrzuje Petrovi z Liebenberka darování, které mu učinil jeho bratr Otto, vévoda korutanský.

1310 březec 1. Praha.

Nos Heinricus, dei gracia Bohemie et Polonie rex, Karinthie dux, marchio Moravie et comes Thiolis, notum facimus tenore presencium universis, quod nos grata fidelitatis obsequia per fidelem nostrum Petrum de Libemberch nobis hactenus exhibita et imposterum exhibenda graciose pensantes affectu infeodacionem sibi factam per karissimum fratrem nostrum Ottonem, illustrem ducem Karinthie, de quindecim marcarum redditibus et de area in castro nostro Reiuintz,¹⁾ quemadmodum in litteris ipsius fratris nostri eidem Petro desuper datis continetur,²⁾ ratam et gratam habemus ipsamque tenore presencium approbamus. In cuius rei testimonium sibi presentes litteras scribi et secreto nostro sigillo, quo nunc utimur, fecimus communiri. Cum autem favente domino in regem fuerimus coronati, litteras presentis tenoris renovabimus et eas ipsi Petro sigillis nostris maioribus

¹⁾ Reifnitz, p. o. Kočenje (Gottschee) v Kraňsku.

²⁾ Stalo se tak listinou ze dne 23. dubna 1309. Viz Tangl, Handbuch der Geschichte des Herzogtums Kärnten, sv. IV. 1. (1864), str. 881 násl.

dabimus sigillatas. Datum Prage anno Domini millesimo trecen-
tesimo decimo, Kalendas Marcii, regnorum nostrorum anno
tercio.

4.

Jindřich Korutanský, král český, zastavuje Mikuláši ze
Sterzingen, písaři královské kuchyně, jakož i jeho dědicům svůj
dům se zahrádkou a s fojtským úřadem ve Sterzingu až do úplné-
ho zaplacení dlužných 36 hřiven.

1310 duben 28. Praha.

Wir H. etc. tun chunt allen den, die disen brief an^{a)} sehent,
horent oder lesent, daz wir Niklann unserm^{b)} von Sterzingen,
weilen unserm chuchenschreiber, gelten sullen sechsunddreizeich
mark Perner und haben im darumb gesatz unser haus ze Ster-
zingen¹⁾ an der binchmaur, und stozzet der gemaine wek umb
und umbe an daz haus, mit dem gortlein, daz darzugehort, mit
fogtanem gedinge, daz er daz haus inne haben soll und alle seine
erben, sun und tochter, alle die weile, und wir in die vorgeanten
pfenninge nicht geben. Wer auch, daz er an erben verdurbe, so
sulen sein pruder daz haus haben ze satzung von uns mit allem
dem reht, und wir im es haben versatz. Wir loben und gehaiz-
zen im daz^{a)} auch, waz er daz haus pezzert von seinem guet, daz
er bezaigen mak, daz wir im daz auch widergeben und swes er
unsers pruders hertzog Otten hantfeste hat auf dazselbe haus, die
gehaizzen wir im auch stete ze haben und allen seinen erben und
auch seinen prudern. Daz wir im daz also stete behalten, darumb
geben wir im disen brief, versigelten mit unserm haimlichen
insigel. Data in Praga anno domini m^o. ccc^o. x^o., die ix post pasca.

^{a)} Podtečkováno, příp. též škrtnuto.

¹⁾ Sterzing, město v Tyrolsku, p. o. Brixen.

5.

Jindřich Korutanský, král český, slibuje nahraditi Konrá-
dovi z Aufensteina všechny škody, které utrpěl od příchodu do
Čech nebo ještě utrpí v jeho službách

1310 září 23. Praha.

Wir Heinrich, von gotes genaden chunch ze Behaim und ze
Polan, hertzog ze Chernden, marchgrave ze Mercheren, grave
ze Tyrol und ze Görtz, voget der gottesheuser ze Aglay, ze
Triend und ze Brichsen, vergehen mit disem offenem prieve und
tun chunt allen den, die in sehent, horent und lesent, daz wir
mit verdachtem mute und mit gutem willen gelobt haben bei
unseren genaden unserm liebm getrewm Chunraten von Aufen-
stain fur allen den schaden, den er genomen hat sider der zit,
und er chomen ist her ze Behaim und in swelhem lande er den
schaden genomen hat und leicht noch nimpt, den er uns bei sinen
trewn gesagen mak oder den er uns mit gewizzen mak bezaigen,
den schullen wir im abetun an alle arge und pose list. Dez geben
wir im disen prief ze ainem urchunde der gantzen warheit, be-
staetiget und bevestenet mit unserm haimlichem insigel anhang-
nuten, wand wir do ander insigel nicht enheten. Der prief ist
geben und geschriben ze Prage in der grozzen stat, do von Chri-
stes gepurt ergangen waren tousent drewhundert jar, darnach
in dem cehentem jar dez nasten mittachen nach sand Matheus
tage dez zwelfboten, in dem virdem jare unser reyche.

6.

Jindřich Korutanský, král český, uděluje premonstrátskému klášteru ve Wilten tu milost, že nikdo nesmí na statech a v obvodu toho kláštera i jeho farních kostelů zakládati nový klášter, kostel či jiné duchovní ústavy bez souhlasu králova, jakož i opata a konventu wiltenského kláštera.

1310 říjen 22. Praha.

Nos Heinricus, dei gracia Bohemie et Polonie rex, Karinthie dux, marchio Moravie et comes Tirolis, notum facimus tenore presencium universis, quod nos considerantes, quod ex fundacione novorum oratoriorum sive ecclesiarum aut hospitalium, que construuntur in bonis et districtu parochialium ecclesiarum monasterii Wiltinnensis¹⁾ Premonstratensis ordinis Bryxinensis diocesis, magnum ipsi preiudicium monasterio gravatur et nos ob divine remuneracionis intuitum et nostre ac predecessorum nostrorum animarum salutem de dampnis huiusmodi ipso monasterio precavere volentes, predicto monasterio hanc gratiam in perpetuum duximus concedendam, ut nullus in bonis, locis sive districtu predicti monasterii ac parochialium ecclesiarum eius aliquam novam ecclesiam, hospitale vel aliquod oratorium construere in perpetuum valeat vel hospicium, aream vel etiam aliquem locum aliquibus religiosis viris, cuiuscumque professionis existant, ad construendum ecclesiam, hospitale vel aliquod oratorium quaecumque ibidem vendere, donare vel quovis alio modo in ipsos religiosos transferre debeat vel presumat sine nostra ac successorum nostrorum necnon ipsius monasterii abbatis, quicumque tunc pro tempore fuerit, et conventus licencia et consensu. Quicumque preterea sive religiosi sive seculares in bonis seu locis predicti monasterii seu parochialium ecclesiarum ipsius, qualitercumque etiam sint ad eos translata sine nostro, successorum nostrorum ac sepredicti monasterii abbatis et conventus beneplacito et consensu, ut est premissum, contra huiusmodi concessionis nostre gratiam et mandatum aliquam ecclesiam, hospitale vel qualiacumque loca oratoria construxerint vel construere attemptaverint, extunc ipso facto nulla ipsis suffragante occasione vel causa eadem bona seu loca, in quibus hoc factum fuerit, omni iure et proprietatis titulo sint ad ipsum monasterium perpetuo devoluta. In cuius rei testimonium presentes litteras fieri et secreto nostro regali sigillo, quo nunc utimur, iussimus comuniri. Datum in castro Pragensi anno Domini millesimo trecentesimo decimo, xi Kalendas Novembris, regnorum nostrorum anno quarto.

¹⁾ Wilten, obec v Tyrolsku, p. o. Innsbruck.

PŘEHLED LISTIN, VYDANÝCH JINDŘICHEM

Datum	Příjemce	Způsob zachování	Látka psací	Písař	Řeč
1307, aug. 20	z Lichtenburka Raimund	orig.	perg.	Petrus A	lat.
1307, aug. 27	Eberhard Würtenberský	orig.	perg.	Petrus A	lat.
1307, aug. 28	Eberhard Würtenberský	orig.	perg.	Petrus B	lat.
1307, sept. 13	z Rožmberka Jindřich	orig.	perg.	Petrus C	lat.
1307, oct. 10	z Oteleš Fridlín, pražský měšťan	orig.	perg.	Petrus C	lat.
1307, nov. 8	město Znojmo	orig.	perg.	Petrus A	lat.
1307, nov. 10	město Znojmo	orig.	perg.	Petrus A	lat.
1307, nov. 18	kostel sv. Michala ve Znojmě	orig.	perg.	Petrus A	lat.
1307, dec. 11	kostel sv. Michala v Čáslavi	orig.	perg.	Petrus C	lat.
1308, febr. 11	Eberhard Würtenberský	orig.	perg.	Petrus C	lat.
1308, febr. 26	město Litoměřice	kopie 15. stol.	—	—	lat.
1308, mai 6	Pražský biskup a kostel	a, orig.	perg.	Petrus A	lat.
		b, orig.	perg.	neznám	lat.
1308, jun. 17	z Lichtenburka Raimund	kopie souč.	perg.	Petrus D	lat.
1308, aug. 3	město Znojmo	orig.	perg.	Petrus A	lat.
1308, aug. 13	město Písek	kopie 15. stol.	—	—	český překlad

KORUTANSKÝM JAKO KRÁLEM ČESKÝM.

Uložení	Pečet	Věcné rozdělení	Vydání
archív Maltézského řádu v Praze	přiv. I.	darování	J. Emler, Reg. II., num. 2136
Státní archiv ve Stuttgartě	přiv. I.	smlouva státní	Ibidem num. 2139.
Státní archiv ve Stuttgartě	přiv. I.	smlouva státní	Ibidem num. 2140.
Zámecký archiv na Orlice	přiv. I.	darování	Ibidem num. 2144.
Archív země České	přiv. I.	darování	Ibidem num. 2150.
Archív města Znojma	přiv. I.	privilegium městské	Ibidem num. 2157. — Codex diplom. Moraviae VI., num. 13.
Archív města Znojma	přiv. I.	privilegium městské	Emler II., num. 2158. — Codex Moraviae VI., num. 12.
Moravský zemský archiv v Brně	přiv. I.	list ochranný	Emler II., num. 2159. — Cod. Mor. VI., num. 14.
Hlavní státní archiv v Drážďanech	přiv. I.	privilegium pro kostel	Emler IV., num. 1950. — J. Čela- kovský, Codex iur. mun. II., num. 84.
Státní archiv ve Stuttgartě	přiv. I.	smlouva státní	Emler II., num. 2168. — MGH Constitutiones IV. 2., pag. 261.
Knihovna Musea král. českého v Praze, ruk. č. 24 G 12, fol. 22	—	privilegium městské	Emler IV., num. 2125. — J. Čela- kovský, Codex II., num. 85.
archív metropol, kapituly v Praze	přiv. I.	privilegium pro duchovního velmože a pro kostel	Emler II., num. 2175.
archív metropol, kapituly v Praze	přiv. I.		
Archív země České	—	účet	Ibidem num. 2178.
Archív města Znojma	přiv. I.	darování	Emler, II., num. 2180. — Cod. Mor. VI., num. 19.
pamětní kniha písecká (v měst. archivu píseckém)	—	privilegium městské	Emler II., num. 2181. — J. Čela- kovský, Codex II., num. 86.

PŘEHLED LISTIN, VYDANÝCH JINDŘICHEM

KORUTANSKÝM JAKO KRÁLEM ČESKÝM.

Datum	Příjemce	Způsob zachování	Látka psací	Písař	Řeč
1308, aug. 14	Friedrich Rakouský	a, orig. { b, orig. }	perg.	Petrus A	něm.
1309, jul. 30	Zderazský klášter v Praze	orig.	perg.	neznám	něm.
1309, aug. 19	Tři pražští měšťané	kopie souč.	perg.	Petrus D	lat.
1309, nov. 27	z Lipé Jindřich	kopie souč.	perg.	Petrus B, C, D	lat.
1309, dec. 4	Otto, vévoda tyrolský	orig.	perg.	Petrus D	něm.
1310, jan. 6	Jindřich Gralant	orig.	perg.	Petrus D	něm.
1310, jan. 12	řád německých rytířů	orig.	perg.	neznám	lat.
1310, febr. 2	z Aufensteina Konrád	orig.	perg.	Petrus D	něm.
1310, mart. 1	z Liebenberka Petr	orig.	perg.	Petrus D	lat.
1310, apr. 28	ze Sterzingen Mikuláš	kopie souč.	—	—	něm.
1310, jul. 13	ze Seben Reimprecht	orig.	perg.	Petrus D	něm.
1310, jul. 28	klášter v Sedlci u Kutné Hory	orig.	perg.	Petrus D	lat.
1310, sept. 23	z Aufensteina Konrád	orig.	perg.	Petrus E	něm.
1310, oct. 18	z Liebenberka Petr	orig.	perg.	Petrus E	něm.
1310, oct. 22	klášter ve Wilten	orig.	perg.	Petrus F	lat.
1310, oct. 23	klášter ve Wilten	orig. a, b	perg.	Petrus F	lat.
s. d.	Friedrich Míšeňský	koncept	perg.	Petrus G druhý neznám	něm.

Uložení	Pečeť	Věcné rozdělení	Vydání
Archiv země České	přiv. I.	} smlouva státní	Emler II., num. 2183. — Cod. Mor. VI. Supplementa, num. 15.
Státní archiv ve Vídni	přiv. I.		
Archiv ministerstva vnitra v Praze	přiv. II.	konfirmace	Emler II., num. 2194. — Cod. Mor. VI., num. 26.
Archiv země České	—	účet	Emler II., num. 2193.
Archiv země České	—	účet	Emler II., num. 2202.
Místodržitelství archiv v Innsbrucku	přiv. ztrac.	dopis	MVGDB XLIII., str. 186.
Státní archiv ve Vídni	přiv. II.	darování	Dosud netištěna.
Hlavní státní archiv v Drážďanech	přiv. II.	udělení práva patronátního	Emler IV., num. 1961. — J. Čelakovský, Codex II., num. 89. — Strnad, Listář m. Písně, č. 4.
Státní archiv ve Vídni	přiv. II.	konfirmace	Dosud netištěna.
Státní archiv ve Vídni	přiv. II.	konfirmace	Dosud netištěna.
kodeks WC 389 v státním archivu ve Vídni	—	darování	Dosud netištěna.
Sbírka listin Ferdinandea v Innsbrucku	přiv. II.	konfirmace	MVGDB XLIII., str. 188.
Zámecký archiv na Orlice	přiv. II.	list ochranný	Emler II., num. 2231.
Státní archiv ve Vídni	přiv. II.	účet	Dosud netištěna.
Státní archiv ve Vídni	přiv. II.	darování	MVGDB XLIII., str. 189.
Místodržitelství archiv v Innsbrucku	přiv. II.	privilegium pro klášter	Dosud netištěna.
Místodržitelství archiv v Innsbrucku	přiv. II.	konfirmace	MVGDB XLIII., str. 191.
Archiv země České	—	smlouva státní	Emler II., num. 2143.

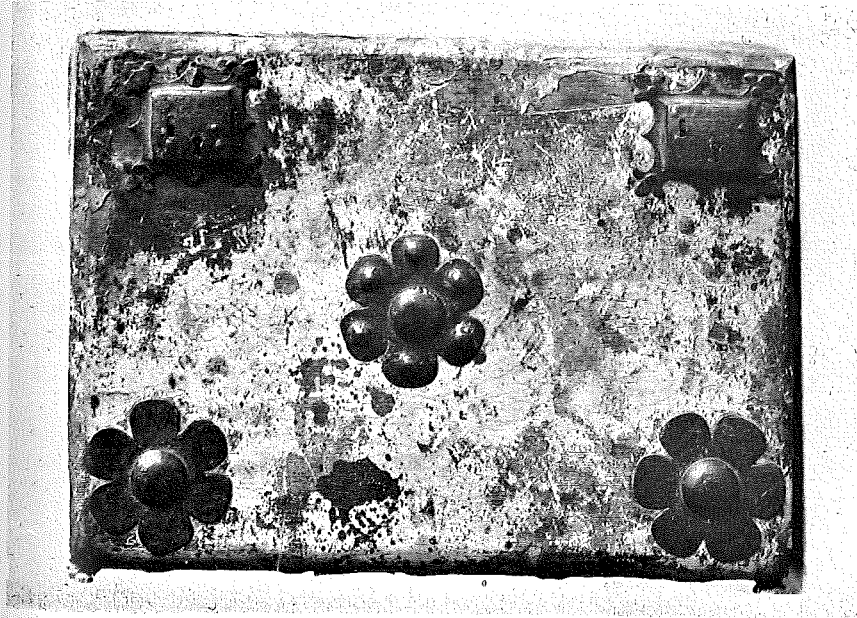
ANTONÍN LIŠKA

O VAZBÁCH

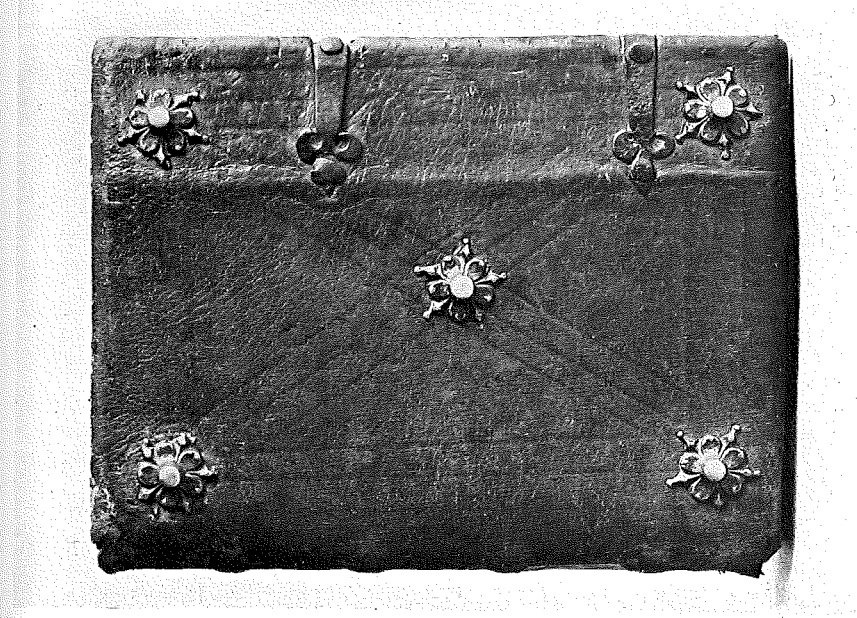
STARÝCH POZEMKOVÝCH KNIH

V ARCHIVU ZEMĚ ČESKÉ

V PRAZE

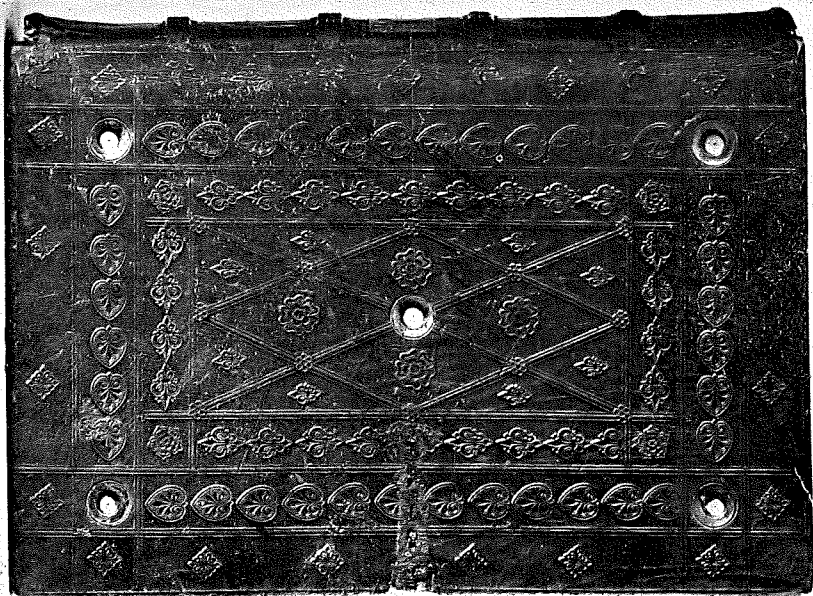

Pozemková kniha žlutická z r. 1435.

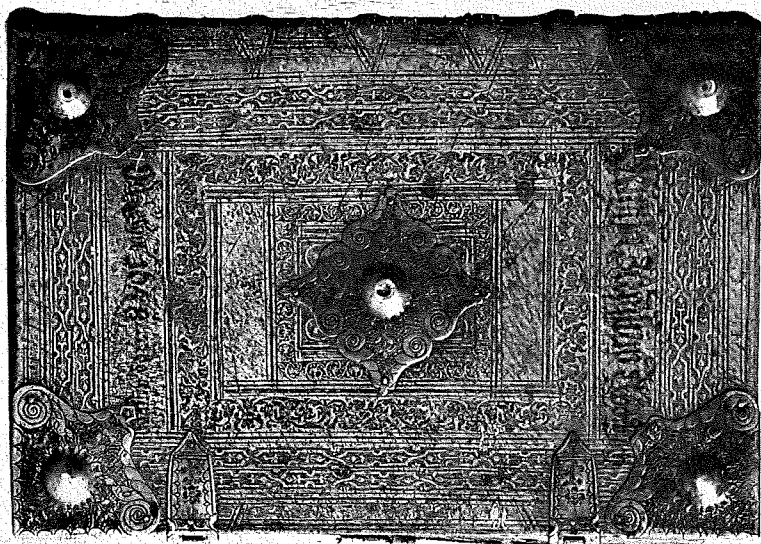

Pozemková kniha novohradská; kol. r. 1488.

Pozemková kniha vimperská; kol r. 1500.

Pozemková kniha březnická z r. 1658.

Staré pozemkové knihy, uložené v Archivu země České, jsou cenným dokladem historickým nejen po stránce obsahové, nýbrž jsou zajímavé i svým vzhledem. Jejich vazby poskytují hojně příklady dobré domácí práce od 1. poloviny 15. stol. až do poloviny století 19., nejlepší z nich pak tvoří soubor hodnoty skutečně musejní. Ovšem, poněvadž jde o úřední knihy, je pochopitelné, že jich nebylo šetřeno jako jiných knih chovaných v knihovnách umění milovnými lidmi. Bylo jich často používáno, mnohé z nich sloužily do polozničení a když přestaly plnit přímo svůj úřední úkol, trpěly namnoze špatným uložením, zchátraly. Část jich však si zaslouží pozornosti dosud.

Na vazbách pozemkových knih vidíme řemeslo; dobré, na solidní úrovni, schopné vývoje, v ojedinělých případech se pozvedá i k umění. Vidíme, jak umění rostlo výš na řemesle a jeho kultivovanosti, pečlivosti v provedení, promyšlenosti. Oceňujeme zejména, že pozemkové knihy přinášejí hojně a přesně údaje, na př. rok vzniku, vyznačený obvykle na desce spolu s nadpisem, místo vzniku, jméno knihaře, ba i cenu knihy. To má svůj význam; neboť i když nejde o exempláře nějak zvláště nákladně vypravené, přece z právě uvedených důvodů slouží pozemkové knihy jako dobré příklady, na nichž vývoj knihařské dovednosti lze sledovat velmi zevrubně a souvisle.

V následující práci mi jde jen o soupis a popis těchto knih s úzce omezeného hlediska technického. Vyžadují zvláštního zřetele, protože jde o speciální druh knih s určením čistě praktickým, což mělo přirozeně vliv na formu jejich vzhledu. Veliký formát a často i neobvyklá tloušťka žádaly bytelnost knihařské práce a s tím už řadu technických zvláštností. Také potřeba zabezpečení, odpovídající právní a dokumentární hodnotě obsahu knih, diktovala si své požadavky, jevící se ve formě vnější úpravy, ba vytvořila docela svou tradici.

Na prvním místě tohoto souboru stojí kniha žlutická z roku 1435.¹⁾ O jejím vzniku a určení nám oznamuje první zápis kni-

¹⁾ Sign. Žlutice č. I.; vys. 29,5 cm, šir. 21,5 cm; desky bukové, 1 cm silné; kniha má 283 listy výborného papíru, značky: volská hlava, z jejíhož temene vyrůstá stoněk, končící květinou o 6 plátcích okvětních. Zápisy jsou latinské, od let čtyřicátých většinou české.

hy: Anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo quinto, proxima feria sexta post purificationem Sancte Marie hic liber autenticus pro commodo et utilitate tocius communitatis civitatis Zluticensis aprobatus, editus et confirmatus... (est).²⁾ Má silné desky z bukových prkének, potažené jelenicí a zdobené na rozích a ve středu desky železnými a pocínovanými šestícípyými růžicemi. Tyto růžice, v průměru 6 cm, jsou ploché pláty s okrouhlými cípy, jsou vysekány ze silného plechu a upevněny na desku hřebem s půlkulovitou hlavicí. Střední růžice je přizdobena tím, že její cípy nesou okrouhlé hrbolky, které jsou zespodu vytepaný. Kniha se zavírá dvěma zámký na klíč, jež jsou upevněny na rozích přední desky na místě okrajových růžic. Jsou rovněž železné, na plocho na desku přibité šesti hřeby, ale vkusně zdobené goticky řezaným okrajem.³⁾ Do nich zapadaly skoby kožených spon, přivěšených pantem na rohových růžicích desky zadní. Kniha je zřejmě práce domácí, svým formátem, způsobem práce i druhem výzdoby tvoří velmi dobrý celek, pro svou dobu skutečně příznačný a vzhledný.

Pozoruhodná je u této knihy žlutické i technika vnitřní vazby. Výborný papír, zřejmě cizího původu, tvoří 6 složek, z nichž každá má po 40—50 listech. Složky, samy o sobě silné svazečky, jsou prošívány nití po celé výšce knihy, nahoře a dole pak je nit vedena přes okraj složky a tam navázána na řeménkový kapitálek, jehož konce jsou zapuštěny širokými otvory do hrany desky. Tento způsob vazby, označovaný za charakteristický pro 14. století,⁴⁾ je zde doložen r. 1435 a setkáváme se s ním i u řady prací následujících až do konce 15. století. Kniha žlutická slouží i po této stránce jako exemplář příkladný.

Také druhá kniha žlutická,⁵⁾ se zápisy začínajícími před r. 1450, má význam pro naše poučení o technice knihařské práce v 15. století. Vzhledem je úplně prostá. Buková prkénka vazby, o tloušťce 0·7 cm, s rovnými okraji, na hřbetě s hranou šikmo seříznutou, jsou potažena jelenicí v přirozené barvě a chráněna mosaznými nárožnicemi v podobě okrouhlých knoflíků, průměru 2 cm, se středním kuželovitým výčnělkem (vys. 1 cm). Týž i ve středu desky. Kniha je vázána na čtyři vazy řeménkové, jež opět děleny na dva a zavedeny do prkénka na šikmém hřbetním okraji desky. Pozoruhodný je opět způsob

²⁾ Na fol. 2.; kniha nemá titulu ani jiného označení.

³⁾ Příklad bezpečnostního opatření se zřetelem na právní obsah knihy.

⁴⁾ Srov.: Zd. Tobolka, Československé knihovnictví. Praha 1925, str. 138 (čl. C. Straky a L. Bradáče).

⁵⁾ Sign. Žlutice č. II., vys. 30·5 cm, šir. 21·5 cm; bez titulního listu.

šití knihy. Složky papíru výborné kvality, každá asi o 12 listech, jsou vždy uvnitř proloženy úzkým pergamenovým páskem, čímž je zajištěno, že nit, kterou je složka prošita, papír neřeže; je tak zaručena veliká trvanlivost práce. Nit je opět vedena podle starého způsobu přes okraj složek a navazuje se tam na řeménkový kapitálek, který je konci zapuštěn do výřezků na hřbetním rohu deskových prkének.⁶⁾

Kolem roku 1488 vznikla zápisní kniha novohradská.⁷⁾ Je menších rozměrů, vkusný celek slohově pojatý, příkladně ukazující povahu knižní úpravy na konci 15. století. Možno říci přímo, že je jednou z nejlepších ukázek, které se nám zachovaly. Má silné prkénkové desky, potažené červenou kozinkou. Je zdobena ručně tlačeným dekorem, sestávajícím ze tří okrajových linek, rámuje deský, střední plocha zkrížena třemi linkami, vedenými od rohu k rohu. Na rozích a uprostřed je deska chráněna a zároveň zdobena litými cínovými růžicemi o pěti cípech a s vysokým středním výčnělkem (1·3 cm). Tyto růžice jsou zasazeny do desky jediným středním hřebem. Jsou to drobné ozdůbky, křehké v kresbě a svým tvarem skutečně souhlasí s dobou a s ostatní tvorbou. Kniha se zavírala dvěma zámký na klíč a sponami zavěšenými na pantech zadní desky. Také tato kniha je vázána tím způsobem, že nit je vedena přes okraj složek a zachycena na řeménkový kapitálek; ostatně se s tímto způsobem vazby setkáme ještě později. Tvarově jako celek je kniha novohradská příkladem značného vývojového významu. Má v sobě mnoho z tradice předchozí doby, ale zůstává bez pokračování. Jak ukáže hned následující příklad, zvítězily ve výzdobě vazby prostředky jiného druhu i jiného původu: výzdoba pomocí tisku.

Pro tento nový způsob vazby poskytuje pěkný příklad kniha vimperská, založená kolem r. 1500.⁸⁾ Má prkénkové desky, potažené červenou hlazenou koží a je zdobena slepotiskem. Úz-

⁶⁾ Kniha se zapínala sponami, jejichž kovová ouška se zavěšovala na železné hřeby, vyčnívající z přední desky; viz. ukáz. v práci A. Podlahy: Knihovna kapitulní v Praze, 1903, str. 121, obr. 134.

⁷⁾ Sign. Nové Hrady č. 1733; vys. 21·5 cm, šir. 16·5 cm; bez titulního listu, zápisy německé. Vázána na 4 vazy; zámký (vys. 0·9 cm), železné, přibité 4 hřeby na plocho na přední desce při lícním okraji. Chybí kovová střední růžice přední desky a obě spony. Kniha má 180 listů dobrého papíru, značka: volská hlava, na jejím temeni stonek se třemi šestícípyými hvězdíci v řadě za sebou a s tečkou; patrně cizí.

⁸⁾ Sign. Vimperk č. I.; rozměry 42 × 30 cm. Kniha má 195 listů prvotřídního papíru (filigrán: kotva v kruhu). Zápisy začínají kolem r. 1500, ale jsou promíchány zprvu se staršími zápisy od r. 1474; jejich sled se později vyrovnává. — Četné příbuznosti ve výzdobě vazby mají některé inkunabule pražské kapitulní knihovny; viz A. Podlaha, Knihovna kapitulní v Praze, 1903.

kými pásky je deska jednak rámována, uprostřed pak z týchž pásků vytvořena řídká mřížka, která je na průsečících vázána drobnými rosetami. Volné plošky středního pole vyplněny osamocenými kolky pěticípých růžic a lilií, volné pásy orámování zdobeny liliemi a palmetami, sestavovanými v řady. Okraj desky posázen opět jen řídkce jednotlivými volnými kolky čtvercové formy. V celku je tedy výzdoba desky pojata rámcově podle středu, má přehledný plán a v ničem jej neporušuje. Jsou do něho na př. pojaty i kovové součásti, mající za účel desku chrániti, okrouhlé mosazné knoflíky, z nichž jeden zasazen do středu desky, v průsečíku linek, tvořících kostru výzdoby; druhé pak umístěny v rozích do volných plošek, a to zase tak, že jsou zároveň i výzdobnými články ornamentu tlačeného a dokonce jeho osnovu zdůrazňují. Je to věc pozoruhodná tím, že dokládá u knihaře citlivý výtvarný smysl, s nímž se nesetkáváme vždycky a u každé práce. Kniha se zavírala jedinou sponou, po níž zůstala stopa na zadní desce a zamykala se na přední desce na zámek. Zámek dnešní je ovšem novější. Je nesprávně nasazen a vzhled vazby značně porušuje. Kniha je vázána na čtyři vazy řemenkové, každý o dvou provazcích; uvnitř složky o 12 listech, jsou proloženy pergamenovým proužkem a šity tak, že nit je opět vedena přes okraj složky; důkaz, že se tento technický způsob vázání udržel přes celé 15. století.

Další vývojový stupeň v naznačeném směru dokládá kniha kadaňská, vzniklá brzy po r. 1500.⁹⁾ Poskytuje příklad vazby s tlačeným ornamentem, který podle vzorů látkových už rozšířil síť své kresby na celou střední plochu desky. Slepotiskem vytvořen jednak rámec, posázený volnými kolky vegetativního rázu, uvnitř tohoto rámce pak rozestřen hustý a souvislý ornament z rostlinných úponků, mezi něž do volných plošek opět vsazeny kolky stilisované květiny. Rohy vazby jsou chráněny mosaznými, kosočtverečnými nárožnicemi s rytým a vytepaným ornamentem, střed knihy je kryt čtverhranným terčem téhož druhu. Tyto kovové součástky jsou nasazeny na desku přes tlačenou výzdobu a do jisté míry bez ohledu k ní; zjev svědčící

⁹⁾ Sign. Kadaň č. 1284; rozměry 33 × 20,5 cm; vázána na 4 vazy konopné vždy ze dvou provazců, šita tím způsobem, že nit propichuje složku těsně před okrajem a tam se navazuje na kapitálek opět konopný. Zadní deska má dekor páskový, střední terč chybí. — Stejným způsobem je zdobena kniha rakovnická z r. 1511 (č. 1.) a z r. 1512 (č. 2.); stav těchto vazeb je však velmi chatrný. Uvádím vůbec tento druh vazby pouze pro větší úplnost přehledu. Srov. jiné práce toho druhu: Karel Chytil, Dějiny českého knihařství, 1899, tab. X. — Ant. Podlaha, Knihovna kapitulní v Praze, 1903, str. 273, obr. 319. — Fr. Matouš, Soudpis prvotisků z českobudějovických knihoven (Zpráva o činnosti městského musea v Č. Budějovicích za l. 1932—1933, tab. 1.).

o postupujícím zmechanisování knihařské práce, která tak zřejmě směřuje k výrobní metodě povahy průmyslové.

Příbuzného rázu je i druhá kniha kadaňská, vzniklá r. 1517.¹⁰⁾ Má bukové desky, potažené hnědou kůží se slepotiskem, sestávajícím z volných kolků rámcově řazených; střed desky zdoben souvislým ornamentem z rostlinných úponků i jednotlivých volných kolků. V celku tento dekor připomíná látkové vzory 16. století. Vazbu chrání ve středu desky mosazný, čtvercový terč, na rozích kosočtverečné nárožnice s ostny po okrajích. Každá deštička sestává ze dvou částí: vlastního plátu a ze středního knoflíku, značně vysokého, který je k plátu přinýtován, nikoliv zapuštěn do desky, jak jsme to poznali dříve. Na desku jsou tyto součástky prostě přibity v rozích hřebíčky, nárožnice kromě toho přibity ještě na hraně desky. Plochy deštiček jsou zpracovány rydlem, takže kolem přinýtovaných knoflíků utvořen paprscitý ornament velmi jemně kreslený a pro počátek 16. století slohově charakteristický.

Zvláštní skupinu tohoto archivního souboru tvoří knihy, jejichž vazby jsou zdobeny našívanými pásky a řemenkovým pletením. Jejich vzhled je takový, že mohla vzniknouti otázka, zda vazby toho druhu jsou zjevy počáteční. Nikoliv. Nejstarší z nich, krumlovská,¹¹⁾ je z r. 1515, kniha klatovská¹²⁾ je z r. 1523, žlutická¹³⁾ z r. 1542. Byl to prostě primitivnější způsob vazby, jinak ale docela hodnotný, který se udržoval i při dokonalé technice knihařské práce, jak nám ji dokládají příklady prve uvedené.

Tyto knihy nemají pevné vazby v obvyklém smyslu, nýbrž mají pouze koženou obálku. Ve hřbetě je kniha vázána běžným způsobem, ale desky nahrazuje široký pruh kůže, který jen poněkud je zpevněn papírem. Tvoří na přední straně knihy normální polotuhou desku, zadní deska však nemá obvyklého okra-

¹⁰⁾ Sign. Kadaň č. 1184; rozměry 41 × 29 cm; vázána na 6 vazů konopných vždy o dvou provazcích; zavírá se na dvě prosté spony s háčky.

¹¹⁾ Sign. Krumlov č. 1.; rozměry 31 × 22 cm; deska z kozinky, našité pásky ze skopovice, obě hnědé, prošíváné bílým řemenkem.

¹²⁾ Sign. Klatovy č. 66. — Kniha trhová města Klatov z let 1523—29; rozměry 33,5 × 21 cm. Místo řemenků použito ve vazech vždy po dvou silných proužcích kůže v šíři hřbetu, na něž pak nit normálním způsobem navazována. Kniha pak je ovšem ve hřbetě rovná. Obal se připojoval na tyto tvrdé kožené vazy na třech místech, vždy čtyřmi řemenkovými stehy.

¹³⁾ Sign. Žlutice č. VII. — Tit.: Registra na zápisy statků anno 1542; rozměry 32 × 22,5 cm. Vázána na 3 vazy konopné vždy o dvou provazcích; konce vazů nejsou zavedeny do desky, nýbrž zalepeny. Kůže desky hovozí, hnědá, prošíváná bílým řemenkem.

je na čelní straně, nýbrž přehrnou se celou šíří přes okraj knihy zpět na přední část a tam se zapíná na sponu nebo přezku. Tuto obálku zdobí jednak na slepo tlačený ornament, sestávající z pásků, kosočtverců, koleček, růžic atd., skládaných v souvislé obrazce, mimo to našívané pruhy kůže 5—6 cm široké, které nahoře i dole zpevňují hřbet, střední pás pak obtáčí celou knihu a končí v ucho, jímž se kniha zapíná. Pruhy, obvykle z kůže hnědé barvy, jsou našity na vlastní obal bílým řeménkem, který zároveň tvoří základní složku výzdoby v podobě mřížkového ornamentu. Kniha dostala tak úpravu zcela mimořádného vzhledu, různíci se nápadně od všeho, co jinak běžnou knihařskou práci bylo vytvářeno. Můžeme v ní spatřovati dobrou domácí práci, která snad má hodnotu samostatného nápadu.

Již uvedené příklady dávají možnost přehlédnouti celý rozsah změny, kterou prošla knižní vazba za uplynulou dobu asi jednoho století. I když jde o prostší formu knižní výbavy, jako v našem případě, udržovala si kniha 15. století stále ve své výzdobě určité kvantum svébytnosti, měla rys samostatné práce, jen ji vyznačující, tedy unikátní. Archivní soubor má v knize žlutické (I.) a novohradské dvě takovéto charakteristické ukázky. Vynálezem tisku dostalo se však knihařské metodě nové základny. Knihař zdobí knihu tak, že řadí jednotlivé kolky, vybíjené razítky v určitém příbuzném pořadí, opakuje určitá schemata v rozvrhu plochy a tímto způsobem postupně dosaženo ve výzdobě vazby jakési povšechné uniformity. Zrodila se vazba užitková, která má uspokojit zrychlené tempo tiskařské výroby a při níž vtip a původnost výzdoby nehraje příliš velké úlohy. Rukopisná kniha není v tom ohledu výjimkou. Bohatá města hledí si sice i vnější výpravy svých zápisních knih, ale to není zjevem všeobecným. Ukázal jsem též na příklady vazby řeménkové, které v sobě spojují obojí způsob výzdoby desky, tisk však vítězí. V určitém období se zdá, že výzdobu vazby zcela ovládl váleček, který umožňuje knihaři pokrýt desku souvislými řadami ornamentálních vzorků nebo seriemi figurek i s příslušnými titulky. To je druhý pól tohoto vývoje, rub nového postupu, jímž se sice dosahuje rychle výsledků, ale postrádá téměř jakékoli výtvarné hodnoty. S tímto jednostranným postupem souvisí vnitřně i severní pojetí nového slohu, renaissance, které se nekryje daleko s obsahem, jímž je obdařen ve své vlasti, na jihu Evropy. Německý vliv na naše knihaře jeví se v přeplňování desky až k přetížení; vliv italský učí znát míru a dává více důraz na hladké plochy, střízlivý dekor výzdobný, směřuje více k umění. Obojí je u nás zastoupeno ve stejné míře a jako v jiných oborech spolu zápasí. Německá země je blíž, tlak jejího vlivu byl větší, ale ne jediný.

Knihařští mistři znají i jiné vzory, dovedou se z nich poučit a tohoto poučení i s úspěchem použít.

Také pozemkové knihy nám zaznamenávají oba tyto směry přítomny, ba často i na knihách pořizovaných v jediné době a toutéž obcí. Věc, která sama o sobě by zasluhovala úvahy; ono, jak tento proces šel do šíře i hloubky, a jak byl už v této době obecný.

Pro situaci českého knihařství kolem poloviny 16. století jsou charakteristické dvě knihy města Rakovníka. První z nich, t. zv. „Knihy gruntovní města Rakovníka čtvrtý“ (z r. 1564¹⁴) je zachovalá práce, příklad vazby se slepotiskem, provedeným válečkem. Rámcový dekor, vytvořený pásky s alegorickými figurkami a postavami evangelistů, je na okraji desky zpestřen palmovým ornamentem, týž uplatněn i ve středním poli. Rohy zdobí kosočtverečné, mosazné nárožnice s vyrytým ornamentem, na okraji ozubené, zamířené hroty ke středu desky. V celku však jde i při veškeré nákladné výbavě knihy o velmi obecný průměr, vzniklý pod německým vlivem a se všemi negativními znaky práce toho druhu vyznačujícími, vývojově nemnoho významný. Proto je od této knihy celý skok ke druhé knize rakovnické, zvané „Knihy ortelní druhý města Rakovníka“¹⁵) datované o celé desetiletí dříve, r. 1554. Je to kniha větších rozměrů, v prkénkových deskách, potažených hnědou kůží se zlateným rámcovým dekorem a ornamentálním středem. Na rozdíl od předešlé knihy uplatňují se u této převážně volné, hladké plochy, i nárožnice jsou drobné mosazné obloučky, účelně řezané, po povrchu slohově ornamentované a sedící dobře na svém místě. Celek je dobrý dobový výtvar, který při poměrně malých prostředcích výpravných má pozoruhodnou úroveň. Srovnáním obou prací vidíme základní rozdíl, nejen metodický, nýbrž i názorový. V prvním případě jde o řemeslný, třeba nákladný výtvar, podle data později vzniklý, ale bez vývojového významu; tu o starší, ale modernější, čistě renaissanční a se vkusem provedenou práci, odpovídající době a jejím slohovému snahám. Je to zjev, s nímž se i později ještě setkáme, dokládající, jak v téže době mohou vedle sebe vznikat i útvary povahově naprosto odlišné a ve velmi nestejném poměru ke skutečnému stavu vývoje.

¹⁴) Sign. Rakovník č. 3.; rozměry 41'5 × 29 cm; vázána na 5 vazů konopných o dvou provazcích, kapitálek je pergamenový, na okraji obšitý nití.

¹⁵) Sign. Rakovník č. 31.; rozměry 43'5 × 29'5 cm; vázána na 5 vazů konopných o dvou provazcích; vazba, bohužel, značně porušena. Její výzdoba vznikla patrně pod vlivem italským; viz: Th. Gottlieb, Bucheinbände, 1910, tab. 19.

Pěknou renaissanční prací je i kniha žatecká, jinak „Knihi cztwrté smluwné a zápisné czierwené od letha MDLXXVI“.¹⁶⁾ Výzdoba je rámcová, sestávající z linek slepě tlačných a proložených zlaceným pletencem, uprostřed desky ve volném poli s obdélnou ploškou, vyplněnou zlaceným filigránem. Svědčí stejně jako kniha rakovnická z r. 1554 o změně názoru na výzdobu vazby, respektive o základní přeměně vkusu. Knihař se omezuje v prostředcích a nechává, aby se uplatnily celé hladké plochy, čímž vazba neobyčejně získává; vykazuje větší volnost ve výběru prostředků i ve způsobu jich použití. Značí při vši řemeslnosti práce přece krok kupředu.

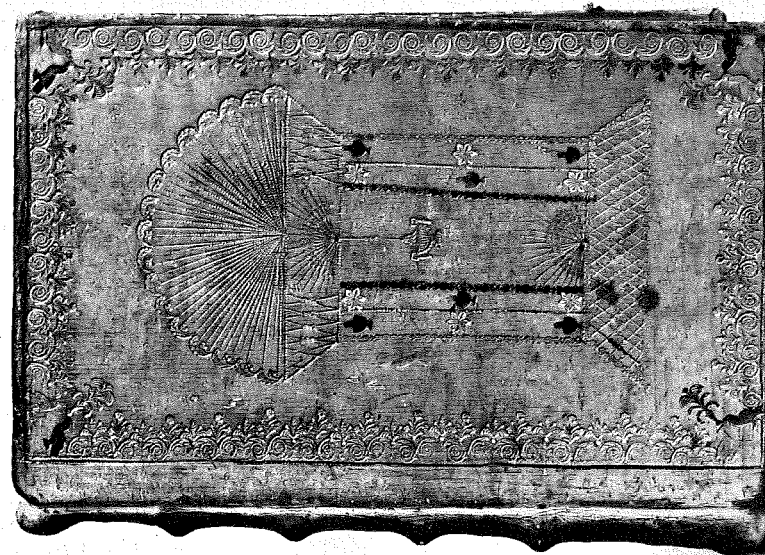
Četné pozemkové knihy mají vazby opatřené erbovním supralibros a zasluhují povšimnutí hlavně po této stránce. Jejich řadu zahajuje kniha bavorovská z r. 1560.¹⁷⁾ Je to kniha nevelikého formátu, v polotuhé vazbě z hnědé kůže, zdobené rámcovým dekorem, tlačným na slepo válečkem; tedy velmi běžný a řemeslný typ. Kniha však nese v záhlaví přední desky zlacené a velmi krásně provedené supralibros rožmberské: štítek čtvercového formátu, na němž uprostřed zdobného věnce vyznačen erb rožmberský, který drží dva medvědi-štítonoši. Tím nabývá tato kniha nemalého významu. Uvedené supralibros náleží k nejstarším knižním značkám rožmberským, jež dosud známe. Je výborně kreslené, přehledné, nepřehlenné detaily, výrazné; čili, má všechny vlastnosti, které od dobré knižní značky požadujeme.

Další ukázky poskytuje skupina knih panství mnichovohradištského, vzniklých r. 1588.¹⁸⁾ Vazba knih je zdobena na slepo tlačným páskovým ornamentem ve třech soustředných rámcích. Supralibros je zlaceno a umístěno uprostřed desky ve volné obdélné ploše. Má tvar elipsy, již vroubí bohatě ornamen-

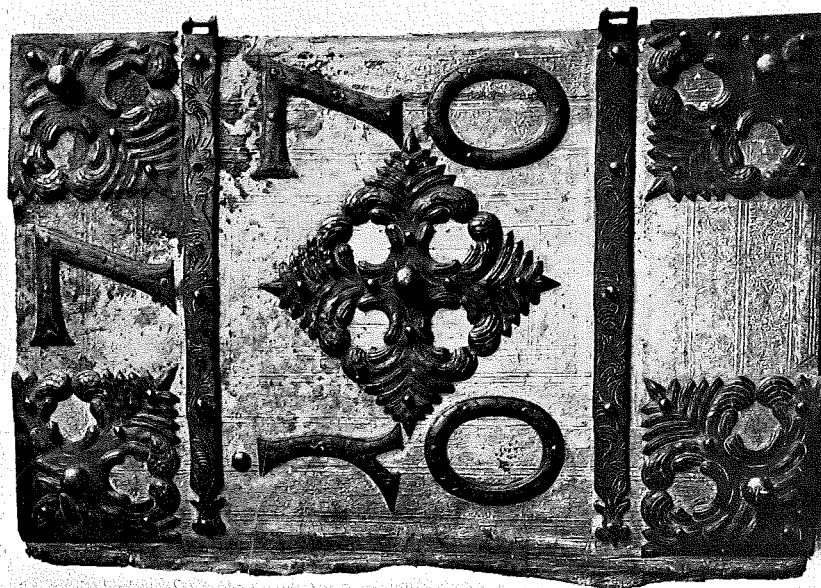
¹⁶⁾ Sign. Žatec č. XIII.; rozměry 33 × 21 cm; desky prkénkové, potažené červenou kůží; vázána na 4 vazy konopné vždy o dvou provazcích; zapíná se na dvě spony s háčky; podobným způsobem zdobena i zadní deska. Typově příbuzná vazbám žerotínským; viz K. Chytil, Dějiny čes. knihařství str. 35, obr. 3.

¹⁷⁾ Sign. Vodňany č. 1; rozměry 30,5 × 20 cm; supralibros 6,5 × 6 cm; vazba silně porušená, supralibros však nedotčeno. Poněvadž zápisy knihy začínají až r. 1650, je z toho zřejmo, že byly do starší vazby dodatečně vevázány. Vazba sama je datována letopočtem, vytlačeným na desce. — O knižních značkách rožmberských viz: Isák Collijn, Rožmberská knihovna; Veraikon, roč II., 1913, str. 41. a příloha XVI. — Isák Collijn, Nové příspěvky k dějinám rožmberské knihovny. Praha 1926, str. 11. a příloha. Collijn zná nejstarší rožmberské supralibros z r. 1565.

¹⁸⁾ Sign. Mnichovo Hradiště č. 3442, 3445, 3446, 3447, 3454, 3463, 3469, 3476, 3480, rozměry 30,3 × 19,5 cm; desky lepenkové, potažené hnědou kůží; letopočet 1588 vytlačen na desce pod supralibros; toto rozm. 6,5 × 5 cm.

Pozemková kniha opočenská; konec 18. století.

Pozemková kniha kadaňská z r. 1700.

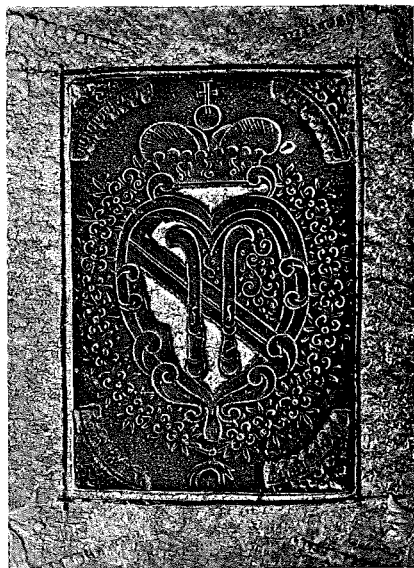
Supralibros knihy bavorovské
z r. 1560.

Supralibros knih
mnichovohradištských z r. 1588.

Supralibros knihy královéhradecké
z r. 1603.

Supralibros knihy polenské
z r. 1698.

tovaný rámec s ghirlandovou vnitřní výplní a předvádí postavu rytíře v plné zbroji, doprovázenou slovní legendou: Arma Johannis Labunský 1583. Postava rytíře zobrazena v pootočení s leva do prava, drží v levé ruce štít se znakem Labounských a v pravé vojevůdcovskou hůl, opřenou o bok. Kresba značky je dokonalá, slohově čistá, provedená jemnými nitkovými tahy. Také zadní deska je zdobena podobnou rytinkou, stejně pracovanou, zobrazuje však postavu světce s legendou.

Druhé rožmberské supralibros nese vazba knihy lednické z r. 1590.¹⁹⁾ Neveliká a tenká knížka, vázaná do světlé skopové kůže a zdobená černě tištěným renaissančním rámcem, na jehož rozích jsou přivěšeny ozdůbky podoby lilí. Supralibros, rožmberský erb, opsaný hladce elipsou bez veškeré další přízdoby, je umístěno uprostřed desky ve volné ploše a tištěno rovněž černě. Při horním okraji desky nápis: Rybníczi, dole při okraji: Letha Božího MDLXXXX. Celek pak svým zjednodušením formy, způsobem výzdoby pomocí tisku i použitím slovního označení spolu do výzdoby pojatého, je pro dobu kol r. 1600 velmi příznačný.

Knize lednické se formově blíží vazba gruntovní knihy panství svijanského (sign. Mnich. Hradiště č. 3507) pro ve Loukovec s erbovním supralibros 1. Daniela Adama z Veleslavína a 2. Anny Adamové z Aventina.²⁰⁾ Prosté tyto znaky s připojenými jmény, ve formě pečeti, zasazené do středu ozdobného renaissančního rámce jsou velmi běžným typem supralibros konce 16. století, vybaveného jen nejnutnějšími prostředky.

Velmi ušlechtilý exemplář supralibros opět přináší městská kniha královéhradecká z r. 1603.²¹⁾ Vazba sama nijak

¹⁹⁾ Sign. Lišov č. 1838; rozměry 32 × 20,5 cm, supralibros 5,5 × 4,5 cm; na fol. 2. zápis: Tato kniha zápisní gruntův aneb domův v městě Ledenicích na Ostrově pod Landštejnem dle pořádku a posloupnosti téhož starožitného položení, z knihy staré, kteráž k porušení svému přišla, slovo od slova přepsána a obnovena léta Páně 1626, a to skrze mne Jana Foelixa Chrisostoma Hanibala, měšťánina Nového města Pražského, ten čas písaře radního v témž městečku Ledenicích, kterážto, aby budoucími časy k snadnějšímu vyhledání mezi jinými kněhami (pokudž jaké budou) přijítí mohla, pro slavnou památku a erb napřed vytlačený má jméno své Kniha rožmberská. Pán Bůh rač dáti, aby mohla dle téhož slavného titule, pokoje dočekaje, stále bez porušení za podloužená léta zůstávati. — Jak zřejmo, použito opět pro knihu starší vazby.

²⁰⁾ Také zde použito staré vazby pro svazek zápisů s počátku 18. století. — Supralibros publikována v práci J. Emlera: Několik exlibris pražské universitní knihovny. (Časopis společ. přátel starožit. čes. v Praze, roč. XV., 1907, tab. VII., č. 3 a 4.)

²¹⁾ Sign. Hradec Králové č. 123; rozměry 32,5 × 21 cm; supralibros 9 × 5 cm; na zadní desce druhé erbovní supralibros: ve štítu tři vrchy, z nichž vyrůstají košaté stromy, v klenotu orlice do prava hledící. Je to erb Jana Hubecia z Libě Hory, hradeckého konšela.

zvláštní: lepenková deska je potažena světlou skopovou kůží a zdobena rámcově slepotiskem, pásky a postavami evangelistů. Uprostřed desky však do připraveného rámce vlepno do hnědé kůže tlačené a zlacené supralibros Václava Plácela z Elbinku, významného právníka konce 16. století, královéhradeckého rodáka a od r. 1590 tamního městského písaře. Supralibros sestává z rámce bohatě zdobeného ve stylu rudolfinské renaissance, v němž uprostřed elipsovitého štítu se znakem Václava Plácela z Elbinku. Je dovedně kresleno jemnými nitkovými tahy a svou formou je plně charakteristickým příkladem, který pro supralibros z této doby možno uvést.

Celkovou úpravou předčí ovšem daleko knihu královéhradeckou městskou knihu Trhových Svinů, s vazbou z roku 1608.²²⁾ Všechn její bohatý dekor je proveden zlatem. Sestává jednak z dvojitého ornamentálního rámce při okraji desky, v něm pak, oddělen hladkým pásem, vnitřní rámec s bohatě ornamentovanými rohovými výplněmi; v takto utvořené volné polygonální ploše, proložené pouze tenoučným řetizkovým rámečkem, umístěno erbovní supralibros, na přední desce martinické a na zadní šternberské, oválné podoby a zasazené v kosočtverečné ornamentální kartuši. Nárožnice jsou z tenkého mosazného plechu, zdobené jemným ornamentem z révových úponků a kryjí pouze roh desky. Téhož druhu jsou i dvě spony, upravené k závěru na háčky. Na úřední knihu zdá se tento dekor poněkud příliš honosný. Podle začátečních písmen, vyznačených na desce I B B A M, byl objednatelem vazby Jaroslav Bořita z Martinic a vazba přímo datována r. 1608, kdežto zápisy začínají až r. 1666. Obě tudíž zřejmě spolu nesouvisí. Jde toliko o aplikaci starého knižního potahu a patrně i zcela jiného původu. Nicméně i takto poskytuje zachovaná část staré vazby alespoň po stránce výzdobné příklad dokonale renaissanční práce s počátku 17. století, která se svou povahou velmi různí od jiných pozemkových knih z téže doby, o mnoho prostších, neboť byly namnoze kupovány již hotové z knihařovy zásoby.

Několik slov také o těchto: archivní soubor má takových knih, které koupeny od knihaře hotové, veliké množství, ale jak je už v povaze věci, jsou to vesměs jen řemeslné výrobky, na nichž je příliš viditelné zmechanisování práce. Není náhodné, že právě na těchto vazbách je nejvíce patrný, již od po-

²²⁾ Sign. Trhové Svině č. 1945; rozměry 41 × 21,5 cm; supralibros 5,5 × 4,5 cm; převázána a kůže ze staré vazby na desku nalepena. — Viz: Výběr umělecko-průmyslových předmětů z Retrospektivní výstavy v Praze r. 1891, tab. 33, snad z téže dílny. — Též K. Chytil, Dějiny českého knihařství, 1899, tab. XIII.

lovině 16. století u nás působící, velmi silný a knihařskou práci silně nivelisující vliv německý, způsobující, že vazba už je takřka zcela výrobek strojový. Neboť, podržovala-li si renaissanční vazba typu prve uvedené knihy martinické, vzniklé asi pod vlivem italským, vždy určitou vytvářecí volnost ve své výzdobě, jevící se ve stále nových sestavách tvarových, ve stále nových rozvrzích deskové plochy, je naproti tomu německá vazba svou výzdobou takřka uniformní, protože vznikla cestou, na níž osobitost a individuální invence původce byla snížena na minimum. Celý dekor vazby je proveden válečkem, jímž na desku vytlačen zcela mechanicky páskový ornament, nebo serie figurek evangelistů, proroků atd. Ve střední ploše vytištěny z rytiny rozličné postavy alegorické, historické nebo náboženské výjevy. Výsledkem je, že se setkáváme s hotovou záplavou knih, jejichž vazby jsou si všechny podobny jako vejce vejci. Je to nutný rub této výroby, sice usnadněné, ale jejíž výtvarná hodnota je skoro na nule. Jako příklad za mnohé další výborně poslouží pozemková kniha bílinská z doby kolem roku 1600²³⁾ s renaissanční vazbou, zdobenou uvedeným způsobem, válečkem a uprostřed desky s obrázkem, znázorňující alegorickou paralelu mezi Kristem na kříži a starozákonním ukřižovaným hadem; na zadní desce s obrázkem Justice. Oba obrázky jsou velmi známé rytinky, první z nich i datována r. 1563,²⁴⁾ což se velmi rozchází se skutečnou dobou vzniku knihy. Je to jen přímým dokladem k výše uvedenému, že totiž takovéto složky plnily svou funkci po dlouhou dobu, sloužíce jako výzdobný prvek pro hromadnou výrobu. Stejným příkladem je i vazba pozemkové knihy obce Krinsdorfu z r. 1637,²⁵⁾ rovněž zdobená rytinkou alegorické ženské figury, a třebaže zde nutno přiznati práci její určité přednosti, jevící se ve výběru prostředků i v jejich použití, v nesporné kvalitě provedení, neznamená více než práce předchozí a jako ona zpožďuje se o celá desetiletí. Vedle tohoto vlivu z německého sousedství zjišťujeme v severočeských okresích i přímý import hotových

²³⁾ Sign. Bílina, č. 991; rozměry 30 × 20 cm; vazba prkénková, potažená skopovou kůží, vázána na 4 vazy konopné a zapínaná na dvě spony na háčky.

²⁴⁾ Viz A. Podlaha, Knihovna kapitulní v Praze, str. 185, obr. 221, popis na str. 182; výzdoba obou knih je táž, archivní exemplář má o jeden okrajový rámec, zdobený palmětou, více.

²⁵⁾ Sign. Žacléř č. 3198 a další; rozměry 33 × 20 cm; vazba lepenková, potažená teletinou. — Zmíněný obrázek i na dalších svazcích; tedy též jakýsi druh supralibros.

knih. Tak na př. pozemková kniha obce Lindavy z r. 1651²⁶⁾ sama zápisem dokládá, že koupena v Žitavě, což je svědectví velmi závažné, protože Žitava byla v tomto ohledu důležitým nákupním pramenem, uplatňujícím při tom vlastní výrobu papíru. V souboru pozemkových knih se setkáváme s jejími výrobky velmi často, jejich kvalita je však vesměs nevalná, závažnějšího významu pro nás nemá.

Vedle tohoto zboží a jako jeho opak můžeme postavit dvě pražské práce, knihu březnickou z r. 1658 a rychnovskou z r. 1675, aby bylo viděti zřetelné rozdíly. Třebaže nejde o práce nějak mimořádně významné, umělecké, nýbrž toliko o solidní řemeslo, přece mají proti předchozím nepopíratelné přednosti; utvrzují a udržují dobrou pracovní tradici.

Liber contractuum města Březnice²⁷⁾ je mohutný foliant, rozměrů 37,5 × 26 cm a o 217 listech. Má prkénkové desky, potažené světlou skopovou kůží a zdobené rámcovým dekorem, ručně pracovaným. Výzdoba podstatně renaissanční. Mosazné nárožnice i střední terč jsou ploché pláty s vypouklým půlkulovitým knoflíkem uprostřed, kolem něhož lístkový květní dekor, takže tvoří růžici. Ostatní plošky jsou zdobeny sekantním ornamentem vegetativních motivů, stonků, kytíček atd., okraje plátů jsou zdobeny stilisovaným lupenitým ornamentem, vybíhajícím ve voluty; volné plošky jsou zdrsněny puncováním. Kniha se zavírá na dvě spony, zapínané na háčky (chybí), přizdobené rovněž dekorem výše popsaným. Pečlivost v práci je patrna na první pohled a dává knize cenu, i když formově není útvarem nikterak novým. Důvod, proč tuto knihu pokládám za zvlášť pozoruhodnou je v tom, že je to jedna z mála knih, o nichž víme vše. „Tato kniha, jenž sluje Liber contractuum, jinak trhův, jest založena pro budoucí věci obecní a opatření měšťanův města Březnice nynějších i budoucích potomkův jejich od léta Páně tisícího šestistého padesátého osmého až do jiných let... ve středu svatých Filipa a Jakuba dne 1. máje.“ Tento zevrubný údaj doplňuje pak jiný nadevše důležitý, zapsaný na vnitřní straně přední desky.

²⁶⁾ Sign. Bor u Č. Lípy č. 22; rozměry 33 × 20 cm; vazba prkénková, kůží potažená a zdobená slepotiskem as běžného rázu; je to dnes arci úplná troska, která o původním stavu nedává názoru. Na vnitřní straně přední desky zápis: Anno 1651 ist dieses Schöppenbuch aufgericht und gekauft pro 2 fr 37 kr 3 d. Pod tím: Dehren Zeit Richter Casper Strobauch, welcher diess Schöppenbuch zur Zittau beneben Jacob Hiebener und Hans Kauttestrauchs dess obern geschworen Schöppenbuch gekauft, wie oben gemelt pro 2 fr 37 kr 3 d.

²⁷⁾ Sign. Březnice č. 22.

Náklad na knihu tuto.

Léta 1658 dne 7. Februarii posláno panu Jiřímu Počápskému, toho času hospodáři J. M. pana Přibíka Františka z Újezda etc. v domě v Starém městě Pražském u Zlatý hvězdy od ouřadu purkmistrského toho času p. Augustýna Paršlojka

peněz hotových	5 fr 15 kr
Item při Anně Baučkovně odesláno	1 fr 45 kr
při Dorotě Lazebnikové posláno	1 fr 15 kr
od Jiřího Nygrýna vydáno	3 fr 36 kr
Suma příjmu týchž peněz	11 fr 51 kr

Pod tím:

Vydání na touž knihu.

Za XII kněh papíru Median slovem kniha po 3 krejcařích činí	6 zl —
Od vázání týž knihy p. Joachymovi Batystovi, knihaři	2 zl —
Od obijení mosazí týž knihy i za klazury	3 zl —
Za kůží skopovou na deku tý knihy	— 36 kr
Summarum téhož vydání	11 zl 36 kr
Za 3 knihy prostýho papíru k obecní potřebě	— 15 kr
Summarum téhož vydání	11 zl 51 kr

Tohle je záznam skutečně unikátní. Snad k němu dalo podnět to, že kniha byla vcelku velmi drahá; ovšem práce, jež tu byla honorována, je na ní skutečně viděti. Zápis je důležitý zejména tím, že nás seznamuje s autorem vazby, pražským knihařem Joachymem Batystou. To je cenný zisk, i když o knihaři samotném nevíme nic. Fakt, že se jménem výrobce můžeme spojit skutečnou zachovanou práci, je dostačující.

Druhá pražská práce, pozemková kniha rychnovská²⁸⁾ z r. 1675 je o něco menší, špalíčkový druh knihy s prkénkovou vazbou v hovězí kůží, zdobené slepotiskem. Plocha desky je prostě linkami orámována, takže převažuje hladká kůže a za to k větší platnosti přicházejí opět součásti kovové. Jsou mosazné, s vytepaným ornamentem, jinak opakuje se jimi starší typ nárožnic s cípy, zaměřenými ke středu desky. Kniha nese označení: „Kniha purkrechtní slove Červená a v nově založená dne 12. mě-

²⁸⁾ Sign. Rychnov č. 28; rozměry 39 × 26,5 cm, tloušťka 21,5 cm; vázána na 5 vazů a se dvěma sponkami; kapitálek z pergamenové pásky, na okraji obšité bílou a modrou nití.

síce března léta Páně 1675.“ Na vnitřní straně přední desky se pak dočítáme následující: „Léta Páně 1674 tyto knihy v městech Pražských jsou dané k svázání skrze urozeného pana Václava Loskota, za kterěz z důchodu obecního rychnovského 9 fr rejn. dáno a zapláceno. Za správy Petra Müllera, ten čas staršího obecního a dne 9. Martii anno 1675 skrze Matěje Horáka z Prahy přivežena a odvedena.“ To je vlastně také vše, co nás může zajímat, protože je to práce jednoduchá, ale i v této prostší formě jsou zřejmé přednosti, které jí a pražské práce vůbec staví před řadu jiných, třeba honosněji vybavených.

Pokud se týká kupní ceny knih, jak nás na to upozorňuje kniha březnická svou mimořádnou nákladností, poskytuje archivní fond pozemkových knih mnoho pozoruhodných záznamů,²⁹⁾ ovšem musili bychom u každé knihy zvláště posuzovati celkovou její kvalitu, hlavně kvalitu papíru, abychom o té věci mohli dojít k nějakému sumárnímu úsudku.

Z ostatních knih 17. století nutno si ještě všimnouti několika významnějších exemplářů, značených erbovními supralibros. Tak z r. 1662 je tu kniha se znakem kláštera tepelského,³⁰⁾ v bílé skopové kůži se slepotiskem, až nemírně přepňujícím desku a bez kladného výtvarného výsledku. Šťastnější po té stránce je vyvedena městská kniha litomyšlská z r. 1666.³¹⁾ Má nový, spíše čtvercový formát a nové přináší i to, že čelní okraj desk se zalamuje dovnitř as 2 cm širokou obrubou, takže vnitřek knihy je i po této straně ochráněn. Dekor desky je rámcový, sestávající z úponků, palmet a pod., uprostřed desky ve volné ploše oválný terč s heraldickou lilí, znakem města Litomyšle. Pozoruhodná je i zadní deska knihy. Je

²⁹⁾ Tak r. 1578 koupěna kniha města Police n. Met. (č. 3 st.) za 1 kopu míš. Kniha okr. soudu soboteckého, č. 3577, koupěna r. 1580 za 1 kopu gr. čes. Jiná kniha města Police (č. 4 st.) stála r. 1613 dvě a půl kopy míš. Kniha města Ústí n. L. (č. 201) koupěna r. 1627 za 1 kopu 30 gr. míš. Z r. 1651 pochází pozemková kniha města Bezdružic (č. 2946), koupěná za 2 zl. r. Kniha obce Pettersdorfu (Ouštěk č. 13) stála r. 1653 (koupěna asi ze Žitavy) 1 kopu 4 gr. Roku 1682 koupěna v Praze kniha města Přelouče (č. 3) za 9 zl. rýn. a 30 kr.; snad nákladnější kniha, ale vazba je zničena. V Budějovicích koupěna r. 1684 kniha městečka Borovan (Trhové Sviny č. 1951) za 1 zl. 18 kr. Žacléřská kniha č. 3179 koupěna r. 1738 za 3 zl. a v záznamu se dovídáme opět i jméno knihaře, Sebastiana Fabricia ze Schmiedeberka.

³⁰⁾ Sign. Teplá č. 2848, 2849, 2850—2858; rozměry 35 × 24 cm; vazba lepenková; supralibros 6 × 3,5 cm.

³¹⁾ Sign. Litomyšl č. 2076; rozměry 40 × 31 cm; desky lepenkové, potažené teletinou. Titul: Liber divisionum viridis. Na desce mimo supralibros vyznačeno M. L. (Město Litomyšl) a rok 1666. — Týž úponkový ornament viz výše u knih rakovnických z r. 1511 a 1512 (pozn. 9); supralibros 5,7 × 5 cm.

zdobena ve střední ploše souvislým úponkovým ornamentem, jak jej známe z vazeb 16. století; zřejmě použito přímo starého štočku a se záměrem imitovat starou předlohu. Jde tu o úmyslnou a záměrnou recepci, což je zjev, s nímž se u pozemkových knih v dalším období stále častěji budeme setkávat.

Nutno jmenovati ještě knihu horažďovickou z r. 1681³²⁾ se supralibros šternberským, které zaslouží povšimnutí pro svou jednoduchou formulaci. O vazbě netřeba se šířiti, neboť je to velmi běžné zboží 17. století. Supralibros, znak šternberský v oválném terči s nadepsanou slovní zkratkou W A C D S = Wenceslaus Adalbertus comes de Sternberg, celé věnceno elipsovitém vavřínovým věncem, je zcela skrovný medailonek, černě tištěný na bílém potahu desky a má charakter své doby; kdežto jiná supralibros v téže době vzniklá se tvarově zpoždují, držice se ještě renaissančních vzorů 1. půle 17. století. Toho druhu je na př. supralibros Václava Vchynského ze Vchynic, vyznačené na knize kolínské z r. 1688³³⁾ a stejně tak supralibros Františka Oldřicha Vchynského ze Vchynic na skupině knih Chlumce nad Cidlinou z r. 1690.³⁴⁾ Nepatrný krůček vpřed značí barokní supralibros pražského karmelitánského kláštera na knize obce Skuhrova v okr. rychnovském z r. 1700³⁵⁾ a konečně tvarově nejpokročilejší a už zcela v duchu 18. století supralibros dietrichšteinské (okr. Polná a Štoky),³⁶⁾ neobyčejně jemně v kresbě a vypravené i barevně.

Unikátní exemplář veliké knihy, jeden z posledních toho druhu, zachovala si opět Kadaň ve své knize z r. 1700.³⁷⁾ Je to veliký foliant, rozměrů 51 × 34 cm a o 872 listech. Deska je zpevněna prknem 2 cm silným, je potažena vepřovicí a zdobena

³²⁾ Sign. Horažďovice č. 87; rozměry 31,5 × 21,5 cm; lepenková vazba ve skopovici; na vnitřní straně přední desky: Pro panství horažďovské knihy purgkrechtlní, svázané léta 1681 nákladem pana hraběte Václava Vojtěcha z Šternbergka; supralibros 4,5 × 3,5 cm.

³³⁾ Sign. Kolín č. 6; rozměry 32,5 × 20,5 cm; vazba lepenková v bílé skopovici se slepotiskem; supralibros rozm. 12,5 × 8,5 cm tištěno černě.

³⁴⁾ Sign. Chlumec nad Cidlinou č. 2999—3003; 3005—3016; rozměry 32,5 × 20 cm; vazba lepenková se slepotiskem a kovovými náročnicemi; supralibros 7,3 × 6,5 cm.

³⁵⁾ Sign. Rychnov n. Kn. č. 23; rozměry 31,3 × 20 cm; vazba lepenková, potažená teletinou. Tit. Registra purgrechtlní na poručení a nákladem ml. vrchnosti... p. Marianusa à Jesu Maria, převora svatého řádu Carmel. bosáckého v král. Menším městě Pražském..... vyhotovené. Supralibros 6,7 × 5,8 cm.

³⁶⁾ Sign. Polná č. 1—3; z r. 1698; Štoky č. 4; z r. 1701; vazba lepenková ve vepřovicí; supralibros 7,2 × 5 cm.

³⁷⁾ Sign. Kadaň č. 1190; nadepsaná Weisse Statt-Buch a vedle označení na desce nese zápis: 1700 ist diese siebende Weisse Statt-Buch angefangen worden.

slepotiskem ve formě šesti soustředných rámců z linek, proložených stilisovaným rostlinným ornamentem. Hlavní výzdoba však spočívá v obití knihy. Nárožnice i střední terč jsou pláty ze silného železného plechu, který je prosekáván ve formy pozdně barokní, jejichž ornament je po povrchu dokreslován ostrými rýhami. Jsou upevněny na desku jedním středním nýtem s kulovitou hlavicí 1.5 cm vysokou a 2 cm širokou s krčkem. Střední terč mimo to ještě přibit osmi menšími hřeby rovněž s hlavičkou, nárožnice pěti hřeby, jež náležejí též k výzdobě desky, neboť dotvářejí ornament kovových součástí a dávají tak vazbě vzhled docela samorodý. Mimo to je kniha vpředu i vzadu přepásána silnými železnými panty, které mají rovněž přizdobený profil; jsou na povrchu ornamentálně rýhované a upevněny na desku pěti hřeby, jako u nárožnic s hlavicemi. Mezi horní nárožnice přední desky posazeno pořadové číslo 7 a kolem středního terče umístěny cifry, udávající rok vzniku 1700. Jsou rovněž ze železa, formovány souhlasně s ostatními kovovými součástmi, přibity na desku hřeby bez hlavic a pouze po povrchu obrýsovány okraje a uvnitř přizdobeny jednoduchým větévko-kovovým ornamentem. Výsledkem je, že kniha pak má vzhled zcela mimořádný a svou formulací skutečně původní. Ovšem musíme si u tohoto případu uvědomit, že jde zúmyslna o recepci, o chtění usílit udržeti starou formu knihy při životě i tehdy, když celá ostatní soudobá práce brala na sebe již formy docela jiné.

Z knih 18. století, značených erbovním supralibros zaslouží zmínky skupina knih panství chvalšinského z r. 1705³⁸⁾ s tištěným aliančním znakem eggenberským, v obrysu již i nového ledvinovitého tvaru beze všech ozdob, pouze s legendou na pásce, kolkolem znak vroubíci.

Zajímavou formulaci předvádí též skupina knih třeboňských z r. 1725³⁹⁾ se supralibros třeboňského kláštera: ve velikém vavřínovém věnci o průměru 11 cm zlatem tištěná rytinka, zobrazující opata na trůně, žehnajícího třem před ním klečícími mnichům se svícemi v ruce. Při dolním okraji erb s pěticípou růžicí, kolem rytiny legenda: Insigne Rosensis ab-

³⁸⁾ Sign. Chvalšiny č. 5—16; rozměry 39'5 × 31'5 cm; vazba lepenková ve vepřovici, supralibros rozm. 11 × 10 cm tištěno černě. Legenda: Ioan. Christ. duc. Crum. et prin. ab Eggenberg; Maria Ernestina duc. Crum. et prin. ab Eggenberg.

³⁹⁾ Sign. Třeboň č. 51; rozměry 43 × 29 cm; desky prkénkové, potažené kozínkou; zpevněné nárožnicemi z mosazného plechu a zapínané na dvě spony s háčky. Dekor kromě supralibros sestává pouze z orámování jednoduchou linkou; jinak vazba hladká. Tit.: Gruntovní kniha domův na půdě velebný canoniae Třeboňský při tamním předměstí vystavených. Item poctivý obce Brilice, k též velebný canoniae patřící.

batiae canonicorum regul. Lateran. S. Aug. Trebonae. Po straně terče ve čtyřech rozích vytlačený letopočet 1725.

Příklad kovového supralibros, přibitého na desku, přináší kniha třeboňská z r. 1762.⁴⁰⁾ Je to mosazný terč elipsovitého tvaru s obloučkovými zoubky po okraji, s vyrytým věncem a se schwarzenberským znakem. Téhož druhu supralibros je i na zadní desce, ale s městským znakem třeboňským. Toto s letopočtem 1762. Mimo to jsou desky knihy okovány souvislým pásem 1.5 cm širokým i po okrajích, zase přizdobeným zoubky, a v rozích knihy s přimontovanými šesticípými růžicemi. Na dolním okrajovém pásu přední desky vyryto: Thomas-Burckhard-de-Klee-suprem-capit-a na obrubě zadní desky: Julius-Fiscali-f-f-anni-1762. Obojí, kovové supralibros i okování okrajů je přežitkem, povahově cizím 18. století, třebaže už je přizpůsobeno dobovému stylu; tedy opět příklad recepce, úmyslného napodobení staršího vzoru, v tomto případě snad až ze 16. století, patrně se snahou dodati knize určité reprezentativnosti i na venek, formou, jejíž příklad poskytovaly knihy uvedené doby.⁴¹⁾

Také na knize královéhradecké z r. 1768⁴²⁾ vidíme v prostředcích určitou nesourodost. Má tradiční prkénkové desky potažené vepřovicí a zdobené slepotiskem, t. j. rámcovým ornamentem, ve vnitřní ploše s mřížkováním a ve volných ploškách s jednotlivými kolký. Po této stránce nic pozoruhodného. Ale rohy desk jsou zdobeny bohatě tepanými nárožnicemi z mosazného plechu, stejně jsou tak vypraveny spony na závěr knihy, takže v celku pak má kniha vzhled skutečně slohový, t. j. dává dobrý názor o vazbě pozdně barokní.

Tento starší typ těžké knihy, kterou bylo nutno chrániti vazbou zpevněnou prknem a okovanou, ustoupil většinou v průběhu 18. století vazbám útlejším, lepenkovým, ba i potaženým pouze papírem s tištěným vzorkem škrobovou barvou. Vzorek tvoří pruhy nebo sestává z koleček, kytiček, hvězdiček atd. Podobnou změnu lze pozorovati i v dekoru vazeb kožených. Výzdoba se rozšiřuje nebo zcela přenáší na hřbet knihy, který pak je zdoben páskovým ornamentem po stranách vazů a ve volných

⁴⁰⁾ Sign. Třeboň č. 1.; rozměry 48 × 28'5 cm; desky prkénkové, potažené vepřovicí a zdobené slepotiskem v několika soustředných rámcích; supralibros 11'3 × 9'3 cm.

⁴¹⁾ Viz: A. Podlaha, Knihovna kapitulu v Praze, str. 211, obr. 251. — Též: Výběr umělecko-průmyslových předmětů z retrospektivní výstavy v Praze 1891, tab. 30.

⁴²⁾ Sign. Hradec Králové č. 87; rozměry 47 × 32 cm. — Z Hradce Králové známe v této době knihaře Josefa Kneise, který se přihlásil ke své práci zápisem na vnitřní straně desky hradecké knihy č. 5, z r. 1770.

ploškách nese různé drobné ozdůbky ghirlandové, věnečky, větévkky, amforky a podobně. Příklad takové výzdoby poskytují některé vazby knih opočenských. Deska má obvyklý ornamentální rámeček, ale vnitřní plocha je dekorována docela nově a hlavně volněji. Je na př. pokryta ghirlandami z rostlinných větévek, ve volných polích s květinami, amforkami a pod.⁴³⁾ Jindy je z těchže prvků vytvořena celá vzdušná architektura v podobě empírového chrámku nebo oltářiku,⁴⁴⁾ při čemž opět základním prvkem této výzdoby je drobná mřížka, paprsciť ornament, amforky, košíčky, ptáčci atd. U knih opočenských arci tento půvabný dekor nepřichází plně k platnosti, protože je proveden pouze slepotiskem, ale i takto skýtá dobrý názor o tom, v čem a do jaké míry sem zasáhla změna v souhlase s novým duchem doby a s jeho vkusem.

Pro kontrast poukáží při té příležitosti na skupinu knih okres. soudu pardubického, které možno označiti jako úplný anachronismus, jako metodický zvrát.⁴⁵⁾ Knihy založeny roku 1816, ale nicméně vrací se u nich opět prkénková deska s celým příslušenstvím bývalé výpravy, t. j. s kovovými nárožnicemi, s kovovými sponami atd. Je to ukázka úplné nápodoby starých vazeb, ale provedená bez dostatečných technických znalostí, s nimiž staré vazby pracovány. Svědčí o tom právě ono kování knihy, k němuž použito plechu příliš tenkého, takže i drobný rostlinný ornament je zdobící a vybíjený razítky, je na tento materiál příliš těžký. Následkem toho kování knihy právě svým nedostatečným zpracováním (viz nastavované spony) ztěžuje manipulaci s knihou a je pro ruce hotovým nebezpečím, hrozcím při každém dotyku zraněním. Uvádím to zde jako ukázkou, svědčící, že výše naznačená změna v povaze knižní vazby počátku 19. století je podstatná a že tím způsobem, jak nám to předvádějí knihy pardubické, nebylo skutečně možno dále pokračovati.

Samotný zjev, že se tak často setkáváme s vazbami, napodobujícími staré vzory (a v souboru pozemkových knih to nejsou jen knihy pardubické, které byly takto vybaveny, nýbrž mnoho a mnoho knih jiných) má různé příčiny, které je třeba si ujasnit. Nejde o zjev náhodný nebo nový, vzniklý až v 19. století. Jak bylo uvedeno, setkáváme se s ním už v 2. po-

⁴³⁾ Sign. Opočno č. 138; rozměry 34 × 21 cm; zápisy psány původně na volné složky a celý fascikl vázán až dodatečně; odtud vznikla mimořádně neobvyklá tloušťka knih opočenských, která činí u některých až 30 cm, čili jsou to malé špalky.

⁴⁴⁾ Sign. Opočno č. 137; rozměry 33'5 × 21'5 cm; viz též č. 61, 105 atd. Vázány v teletině.

⁴⁵⁾ Sign. Pardubice č. 282 a další; rozměry 43 × 28 cm.

lovině 17. století u knihy litomyšlské, kde k výzdobě použito přímo starého razítka ze 16. století. To je ovšem zvláštní případ, kde je přítomno i jisté pochopení, takže výsledek je v celku kladný, zdařilý. V 18. století jsou už arci vazby prkénkové a okované většinou projevem opožďování, udržují se více jen jakousi setrvačností. V určitých případech jde snad též o přízpůsobení nových knih knihám již existujícím jedine z důvodu povšechné jejich uniformity. Konečně jde také o to, aby se knize zápisné nebo pamětní dostalo i vnějšně jejímu významu odpovídající zvláštnosti, výlučnosti, což dokládají v nejedné knize i obsáhlé úvodní zápisy, vypravené namnoze i bohatě kaligraficky. Tedy zjev svou povahou romantický, kdy se napodobuje stará knižní úprava se všemi dávno už nepoužívanými rekvizitami, k nimž náleží hlavně obití knihy, jen pro pouhou reprezentaci. U knih z 19. století takto vypravených rozhoduje tento psychologický moment vždycky. Jinak je tomu ovšem po stránce provedení. Tu skýtají tyto práce poučný pohled, názorně dokládající, kde můžeme mluvit ještě o tradici, o živém vědomí stále pracovní kontinuity, a kde jen o mechanickém napodobení staré formy bez náležitého pochopení a bez náležité technické přípravy.

Co se jinak mluví o úpadku knižní vazby v 19. století nevystihuje namnoze pravé povahy věci. Musíme vědět, že změny, které zasáhly knihařskou praxi v průběhu 1. poloviny století, souvisí s proměnami obecnější povahy a postihují veškerou produkci. Dekor knihy se zjednodušuje nejednou na pouhé obrýsování desky, ale i touto prostší formou dosaženo kladných výsledků, které překvapí a prokáží, právě tak jako kdysi v renaissanci, že to lze učiniti s úspěchem a že bohatý dekor při výzdobě vazby není podstatnou nutností.

Z posledních typů knižních vazeb, které archivní soubor pozemkových knih může poskytnouti, zaznamenávám knihu obce Mostku z r. 1843.⁴⁶⁾ Je vázána v kůži černé barvy a zdobena pouze po kraji desky prostou zlatou linkou, která teprve v rozích se rozvinula v ornament. Zato opět bohatěji je vyzdoben hřbet knihy. Je to výzdoba povahy decentní, dává knize vzhled velmi ladný a nový poměr doby ke knize je na ní patrný.

Formově nejsamostatnější je však výzdoba skupiny knih panství teplického, vzniklých kolem r. 1840.⁴⁷⁾ Jde sice opět o typ veliké úřední knihy zdobené slepotiskem, ale i tímto způ-

⁴⁶⁾ Sign. Vysoké Mýto č. 22; rozměry 44 × 35 cm; hřbet knihy hladký bez vyznačení vazů, povaha výzdoby: druhé rokoko.

⁴⁷⁾ Sign. Teplice-Šanov č. 15—19; 30—34; 48—53; 67—68; 74; 106; výška 47—49 cm, šířka 33—35 cm; deska lepenková, potažená teletinou.

sobem dosaženo hodnotných výsledků. Linkami, kombinovanými s řetízkovým ornamentem, vytvořeno rámcové schema, které pak ověšeno a oživeno volnými sestavami rostlinných snítek, stilisace mochny a vinné révy s hrozny. Že to není jen pouhá mechanická výroba, vidíme z toho, jak se u každé vazby sestavy použitých prvků mění, že je jich používáno stále novým způsobem a vždy se vkusem. Podobně je tomu i u knih panství haberského,⁴⁸⁾ které s předchozími dokládají úroveň knihařské práce své doby. Nebyla nízká. Nebyla ani epigonská, jak dokazuje použití rostlinného dekoru, volné rozvržení výzdoby po ploše, které svědčí o tvořivé snaze, o vkusu atd. Byla to i technicky práce dokonalá, která nikterak nesestoupila pod průměr daný veškerou prací předchozí a ve srovnání s ní ob-
stojí.

Naznačený přehled, založený na stavu archivního fondu pozemkových knih v l. 1930—1936, přirozeně podává jen ukázky nejdůležitější, jen práce charakteristické, ale v podstatě je v něm zachyceno vše. Nové přírůstky knižního fondu, které zvláště v posledním roce byly četné, poskytnou snad možnost dalšího doplnění v některých bodech, ale v celku je nastíněný obraz úplný. Ostatně příkládám této práci toliko význam pomocný: aby na ní a podobných mohl býti časem vybudován přesný názor o celém rozsahu naší knihařské produkce a o všech složkách v ní zúčastněných.

M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ

SBÍRKA VOŘÍŠKOVA

⁴⁸⁾ Sign. Habry č. 80, 81; rozměry 48 × 33 cm.

Mezi mnoha jinými literárními pozůstalostmi nalézá se v archivu země České též literární pozůstalost osvíceného kněze P. Romana Václava Voříška. Zajímavou tuto sbírku získal archiv r. 1906. Dne 31. ledna toho roku oznámil redaktor Národní Politiky Prokop Vavřínek ředitelství archivu země České, že v pozůstalosti po zesnulém šéfredaktoru Národní Politiky Ludvíkovi Bratršovském se našly „různé staré rukopisy“, které „nemají pro příbuzné ceny a mohly by obsahovati různé, snad i cenné doklady místopisné“, a doporučil, „aby byly odborníkem prohlédnuty“. Nalézají se prý v hostinci „U bažanta“ na Poříčí v Praze, kde je příbuzný pana Bratršovského pan Landyš ochotně ukáže. Archiv uposlechl ihned výzvy Vavřínkovy, neboť již 7. února 1906 mu děkuje ředitelství za upozornění a oznamuje, že archiválie byly zakoupeny. Podle poznámky úředníka, kterého ředitelství archivu pověřilo prozkoumáním a pak koupí archiválií, jde o pozůstalost P. Romana Voříška, kterou od něho Bratršovský koupil a v níž se nalézají: literatura k r. 1809, rukopisy Voříškovy, poznámky genealogické a místopisné i všech ostatních věd se týkající a výstřižky z novin, dopisy Krolmusovy, Tomkovy, Jirečkovy, Erbenovy, Nebeského, Dudíkovy a j.¹⁾

R o m a n V á c l a v V o ř í š e k se narodil dne 9. srpna 1821 v Horažďovicích. Vystudovav v Čes. Budějovicích gymnasium (1833 až 1839) i filosofii, vstoupil tam na bohosloví (1841—1845) a dne 22. července 1845 vysvěcen jest na kněze od pražského světícího biskupa Tippmana. Po vysvěcení dosazen byl za osobního kaplana do Říмова u Čes. Budějovic k faráři Janu Marchalovi, českému spisovateli a upřímnému vlastenci. Kaplanovav v Římově až do konce r. 1846, dosazen byl pak za zámeckého kaplana do Žinkov na Plzeňsku, kde pobyl plných 20 let. Roku 1850 přijal sice místo vychovatele ve Vídni, ale již po roce se ho vzdal a onemocněv nadto ještě těžce, vrátil se opět za kaplana do Žinkov, kde od r. 1864 byl i administrátorem in spiritualibus za svého těžce onemocnělého a posléze (1866) zesnulého faráře. R. 1867 obdržel od knížete Jana z Lobkovic malou faru ve Václa-

¹⁾ Registratura archivu země České z let 1905—1934, odd. XIV. Rozmnožení sbírek. — Zprávy Zemského archivu království Českého, sv. II. (v Praze 1908), str. 5. — Mitteilungen aus dem Landesarchive des Königreiches Böhmen, II. Band (Prag 1908), str. 6.

vicích u Benešova. Později žil na odpočinku na Krivoklátě, kde zemřel r. 1893.

Roman Voříšek dosáhl jakožto duchovní mnoha čestných funkcí. Jest údem dědictví svatojánského (1854) a sv. Cyrila a Metoděje (1854). R. 1863 obdržel právo synodálí a r. 1865 jmenován církevním konservátorem v střídnictví nepomuckém. Za zásluhy v duchovní správě obdržel Voříšek v prosinci 1876 právo nositi expositorium canonicale.

Také ve světě literárním a vědeckém zaujímal čestné místo. Od r. 1845 jest údem Matice České, 20. dubna 1863 jmenován jest dopisujícím údem archeologického sboru Musea království Českého a dne 12. března 1864 dopisujícím členem sboru Musea království Českého k vědeckému vzdělání řeči a literatury české.

Literární činnost Voříškova jest dosti bohatá. Přispíval do Květů (1845), do Bohemie (1846), do Havlíčkových Národních novin (1849) a do Pražských novin (1854), do Lumíra (1854—62), Pilsner Bote (1862), Památek archeologických (1863—1864), Národa (1864—1865), Blahověsta (1865), vydal „Slovanskou květomluvu“ (1852), vzdělal modlitební knížku „Ježíš náš mistr“ (1852 ve Vídni), přeložil spisek Waltera „Klášter svatojirský“ (1862) a „Křížovou cestu“ (1871), romány H. Waschenhusena „Na nilské lodici“ (Praha 1882) a W. Clarka Russela „Nadplavčí“ (1882).²⁾

Nejvíce však proslul Voříšek svým zasáhnutím do otázky rukopisu Zelenohorského, který by byl bez jeho přičinění Libušiným soudem. Rukopis, jak známo, nalezl r. 1817 zelenohorský důchodní Josef Kovář ve sklepení zelenohorského zámku a donesl jej k děkanu Františku Boubelovi do Nepomuka, aby vypátral, co asi ony čtyři pergamenové listy obsahují. V Nepomuku prohlížel rukopis též Josef Zeman, lokalista na blízkém Prádle, který docházel do Nepomuka jako přítel Boubelův, ale nic nevypátral. Rukopis zaslán do Prahy do nově založeného Musea, kde paleografové uznali, že jde o rukopis s počátku VIII. stol., který nazván Libušiným soudem. Potom se na rukopis zapomnělo, až v letech 1847—1852 se o něm několikrát mluvilo na schůzkách u Zemana, který se stal zatím děkanem nepomuckým a jichž se účastnil též Voříšek, tehdy kaplan v Žinkovech. Na tyto rozprávky si vzpomněl Voříšek později, když David Kuh ve svém „Tagesbote aus Böhmen“ r. 1868 vystoupil proti Libušině soudu a rukopisu Královédvorskému. Dohodl se s děkanem Zemanem a zaslal r. 1859 zprávu do Musea tehdejšímu jednateři V. V. Tomkovi, který věc v Nepomuku vyšetřoval a jemuž Ze-

²⁾ Vlastní životopis (Voříškova pozůstalost, odd. I.). — Slovník naučný (redaktor Dr. Frant. Lad. Rieger), sv. IX. (v Praze 1872), str. 1259. — Ottův slovník naučný, díl XXVI. (v Praze 1907), str. 969.

man jako jediný živý svědek podal řádné, notářským protokolem stvrzené svědectví, že ví o pravosti Libušina soudu. V odměnu za toto upozornění jmenovalo Museum Voříška r. 1863 dopisujícím členem sboru archeologického a sboru k vědeckému vzdělání řeči a literatury české (1864).

Celá bohatá činnost Voříškova se pěkně zrcadlí v jeho pozůstalosti, jejímž uspořádáním jsem byla za svého působení v archivu země České pověřena. Kromě velkých archů vývodů jednotlivých rodů v oddělení genealogickém, které byly dány do velkých desk, aby mohly zůstatí rozložené a tak lépe přehledné, je jinak celá pozůstalost uložena ve dvanácti kartonech, očíslovaných v levém dolním rohu průběžnými čísly a v pravém dolním rohu označených podle jednotlivých oddělení. Plán rozdělení je tento:

I. Osobní věci P. R. Voříška (jeho autobiografie, příležitostně proslovy a hlavně dosti bohatá a zajímavá korespondence).

- II. a) Topografie.
- b) Genealogie.
- c) Dějiny české.
- d) Polyhistorie.

III. Brožury o Rakousku z r. 1809.

IV. Zlomky archiválií a cechovních knih, sňaté s desk novejších knih (ve stavu značně poškozeném).

V. Archiv řeznického cechu v Radomyšli.

Zajímavá autobiografie Voříškova, kterou zpracoval pro Naučný slovník (Riegrův) dne 9. prosince 1870, se pěkně doplňuje a objasňuje jeho *korespondenci*, kterou jsem (až na několik méně zajímavých kusů, jež jsou spojeny jako Vária v jednu skupinu) seřadila abecedně podle pisatelů. Trojí hlavní zájem Voříškův se zrcadlí v zajímavé té korespondenci: otázka Libušina soudu a s tím souvisící zájem o Nepomuk a Zelenou horu, pátrání genealogické (hlavně o Šternbercích, Švambercích a Kolovratech) a bádání o posvátné hoře Athos. Tak úředník pražského magistrátu, před tím knihvedoucí v Blovicích a posléze úředník musejní knihovny Josef Alexander Dunder (1802—1874)³⁾ informuje Voříška ve dvou listech (1858 a 1860) o pramenech dějin kláštera Pomuku a o popsání kraje plzeňského. Velmi bohatou korespondenci měl Voříšek v té věci s kaplanem domažlickým, Karlem Hájkem, jehož sedm listů z let 1859—1862 je zajímavým obrazem tehdejšího dění (železnice, obecní volby a j.) a ukazuje, jak oba vlastenečtí pracovníci

³⁾ Dr. Miloslav Volf, Pozemková kniha na sklonku doby patrimoniální (Časopis pro dějiny venkova, ročník XXVI., v Praze 1939), str. 114.

si navzájem sdělovali výsledky své práce, půjčovali si rukopisy, literaturu a pod. Hájek sděluje Voříškovi, nač přijde o Zelené hoře, Pomuku, Švampercích, Šternbercích a pod. a je vděčen Voříškovi, když on mu stejně sdělí vše, nač náhodou přijde o Chodech a Domažlicích, jejichž dějiny zpracovává. Ve věci Nepomuku koresponduje Voříšek i s profesorem Leopoldem Jannauskem (1873), s Dr. Hermenegildem Jirečkem (1859), Václavem Krolmusem (1858 a 1859), Moricem Lüssnerem (1859), F. L. Urbánkem (1884) a profesorem Winterem (1878). Otázek genealogických se týkají dopisy K. J. Erbeny (1858 a 1859), Hájkovy, Herm. Jirečka (1880), Kašpara Lauly (1861, 1862), ve věci Libušina soudu nalézáme dopisy Dunderovy (1858, 1860), K. J. Erbeny (1859), Dr. H. Jirečka (1859), V. Krolmusa (1858, 1859), V. Nebeského (1859), V. V. Tomka (1859) a F. L. Urbánka (1884), o hoře Athos hledal Voříšek poučení u J. Pekárka (1855), v redakci časopisu „Illustriertes Familien-Journal“ (1857) i v expedici „Allgemeine Zeitung“ (1868), o pramenech k dějinám kláštera Žďáru na Moravě u Dr. B. Duřáka (1859) a úředníka expedice c. k. místodržitelství Josefa Menšíka (1859), o mateřském klášteře nepomuckém Ebrachu koresponduje Voříšek s Franzem Biederem (1860), A. Niedermayerem a Georgem Niedermayerem (1860).

Proslovy. Mezi proslovy nalézáme přivítání knížete Ferdinanda na Konopišti po svatbě, uvítání jeho choti na plesu konopištském, slavnostní řeč při kladení základního kamene nové školy a některé proslovy na pastorálních konferencích v Poděbradech 1874 a 1887.

Věci oddělení II. jsou upraveny jednotně, a to tak, že na arších papíru jsou nalepeny výstřižky z novin a různé výpisky toho kterého thematicu se týkající vždy s udáním, odkud pocházejí, a s datem. Velmi obsáhlý je pododdíl a) (topografie). Je rozdělen podle krajů takto: I. Budějovický, II. Boleslavský, III. Chrudimský, IV. Čáslavský, V. Chebský, VI. Jičínský, VII. Královéhradecký, VIII. Litoměřický, IX. Plzeňský, X. Písecký, XI. Pražský, XII. Zatecký, XIII. Tábořský. Celý fascikl je věnován Praze. Velkou studii připravoval Voříšek o hradě Křivoklátě. Tu nalezneme už v osnově připravenu mezi jeho pozůstalostí. Pro osvětlení pracovní metody Voříškovy podávám v úplnosti tuto osnovu:

Křivoklát.

- I. 1. Popis hradu křivoklátského.
2. Křivoklát hrad i zboží.
3. Prozatímní poznámky o lénech křivoklátských.
4. Posloupnost hradních hejtmanů a purkrabí.

5. Poznamenání pramenů k dějinám křivoklátským. Literatura v abecedním pořádku, seznam archiválií, které obsahuje rakovnický archiv.

6. Lesy, lesníci, lovy, hájení lesů i zvěře, zákony na pytláctví, kruté tresty pytláků.

7. Veškerá místa panství křivoklátského v abecedním pořádku, fideikomisní panství kníž. Fürstenberského druhorozentství, tvořící bývalé panství křivoklátské, dále seznam 19 far křivoklátského patronátu v abecedním pořádku s poznámkou, komu kostel zasvěcen a kdy se světí pouť, dále seznam obcí panství křivoklátského, statku nižburského, panství krušovického, statku hřebečnického a olešenského, vždy v abecedním pořádku, a posléze seznam obcí okresu křivoklátského podle rozdělení země království Českého.

8. Posloupnost zámeckých kaplanů křivoklátských od roku 1680 (odkud který pocházel, odkud přišel, případně kam poté odešel).

II. Jméno Hrádku Křivoklátu v rozličných dobách. (Zde si látku chtěl rozvrhnouti podle desítiletí i jednotlivých století, zatím však jen k r. 700 poznamenal „castrum Pürglitz“.)

III. Časový přehled dějin křivoklátských. (V levém sloupci poznamenal jednotlivé roky spolu s lety vlády panovníků českých a k nim připojoval poznámky o událostech, týkajících se Křivoklátu. Tak postupoval od nejstarších dob [Keltové, Markomané atd. až do r. 1890].)

Zvláštní oddíl pak tvoří tak zv. „Snůška k jednotlivým místům na Křivoklátsku“ a „Snůšky k jednotlivým stoletím“, v nichž jsou opět sebrány výstřižky a výpisy o příslušné látce.

Stejným způsobem hodlal zpracovati historii Šumavy, Karlštejna, Horažďovic, Václavic a Žinkov.

Neméně velké je i oddělení IIb (genealogie). Také tu jsou různé výpisky, výstřižky, smuteční oznámení a příležitostné tisky seřazeny podle jednotlivých rodů a na jejich základě sestaveny pak veliké rodokmeny. U velikých rodů jest v rodokmenu každý člen opatřen číslem a k rodokmenu připojen pak abecední seznam osob s příslušnými čísly rodokmenu, případně poznámky o erbů a pod. Tímto způsobem zpracoval Voříšek těchto 36 šlechtických, rytířských i zemanských rodů: z Bubna, z Cimburka, Častolárové a Chanovští z Dlouhé Vsi, Černínové z Chudenic, z Dražic, Fürstenberkové, z Gutštejna, Hrzáni z Harasova, z Ilburka a Kurzbachu, z Janovic, Kinští, Klenovští z Klenového, z Kokořova, Kolovratové, Kounicové, Kuenové z Pelasí, z Kunštátu a Poděbrad, z Labouně, Lažanští z Bukové, z Lobkovic, Martinicové, z Mitrovic, z Oppersdorfu, z Pol-

žic a Bezdržic, Schaffgotschové, Sintzendorfové, Skálové ze Švihova, Slavatové z Chlumu, Šlikové, Šternberkové, Švamberkové, Thunové, z Vitztum, Voračičti z Paběnic, z Vrbaň, z Vrtby. Mimo to se zde ještě nalézá rod Kroka, knížete českého. Jejich rodokmeny byly pro lepší přehlednost, jak již výše poznamenáno, uloženy jednotně ve zvláštních velkých deskách.

Také oddělení *Iic (české dějiny)* jest velmi obsáhlé a proto jsem je rozdělila věcně na menší pododdělení takto: církevní a náboženské dějiny, národní charakter, lidové obyčeje, šat, české dějiny od doby pohanské podle jednotlivých vládců (zvláštní skupina „Husitství“) až po Františka Josefa I., chronologie a kalendář, různé pověry a zvyklosti, vodopis Čech, hornictví, geologie Čech, české lázně, železnice, hospodářské poměry Čech, řemesla, vojenství, česká literatura a rozmanité jiné poznámky dějepisné. Do tohoto oddílu jsem zařadila též Voříškem v konceptě už částečně zpracovanou a podrobně rozvrženou stať o českém peněžnictví, jejíž osnovu jakožto protějšek Voříškovy práce o Křivoklátě tu připojuji. Práce je nadepsána: „*Peněžnictví*“. První črty k českému peněžnictví. Z různých českých pojednání a pramenů sestavil k své vlastní potřebě a doslovně opsál P. Roman Voříšek, farář ve Vladislavicích r. 1885.“

O b s a h:

- I. Prameny k českému peněžnictví.
- II. O českých peněžích vůbec:
 - a) Původ slova peněz.
 - b) Numismatika co jest a její názvosloví.
 - c) Význam starých českých mincí v umění.
 - d) Význam starých českých mincí v dějepisu, vzdělanosti.
 - e) Význam starých českých mincí v obchodu, kroje, zbroje atd.
 - f) Studium numismatiky.
 - g) Proč zakopávali lidé druhdy peníze.
 - h) Naleziště českých mincí.
 - i) Mince rodinné a jejich význam.
- III. Keltické mince v Čechách 388—12 př. K.:
 1. Podle názoru Vocela.
 2. Nalezené i v Žižkově r. 1872.
 3. Podmokelský poklad nalezený r. 1871.
 4. Hradištské zlaté mince pravěké, nalezené r. 1877.
 5. Mističky duhové (patellae iridis) a zlaté daríky.

Rukopis jde až do doby Spytihněva I., poznámky připraveny k zpracování až do nastoupení Habsburků.

Oddělení *Iid (polyhistorie)* jsem rozdělila takto: Náboženství, mythologie, mythologie slovanská, Španělsko, Arabie, Čína, Feničané, Indiáni, Indie, Japan, Keltové (zvláště náboženství), Rusové, národové balkánští, Slovanstvo, Řekové a Římané, národy africké, národy asijské, poměry balkánské (zvláště o Athosu), národy semitské, dějiny jednotlivých národů a pak jednotlivé disciplíny vědní (právníctví, školství, matematika, hvězdárství, filosofie, lékařství, dějiny umění a j.).

Oddíl III. tvoří výpisy z novin a brožur o politických událostech v Rakousku r. 1809.

Do *oddělení IV.* jsem zařadila zlomky archiválií a cechovních knih, sňaté s desk novějších knih (ve stavu značně poškozeném).

Od dosavad popsanych částí Voříškovy pozůstalosti se podstatně liší pátý a poslední oddíl její, *archiv řeznického cechu v Radomyšli*. Nejcennější jeho části jsou dvě listiny:

1. Ferdinand Leopold Dubský z Třebomyšle, veliký převor Maltéžského řádu v Čechách, potvrzuje řeznickému cechu v Radomyšli artikule, jimiž se od starodávna řídil (1720, říjen 1., Praha).

Následuje potvrzení týchž artikulů od velikého převora Gundakera Possa (?) z Dietrichsteinu (1728, září 10., Strakonice).

Řeč česká. Orig. pap. ve formě knihy o osmi listech foliového formátu, na žlutých a černých hedvábných nitích přivěšena v dřevěném pouzdru kulatá pečeť velikého převorství z vosku červené barvy s tímto opisem: SIGIL. MAGNI. PRIORATUS. MELITENS. IN. REG. BOHEM. Druhá pečeť, rovněž z červeného vosku, oválného tvaru, jest přitištěna.

2. Císař Karel VI. vydává patent o cechovním pořádku (1731, listopad 16., Vídeň).

Řeč česká. Pap. tisk ve formě knihy o 12 listech foliového formátu s přitištěnou kulatou pečeti císaře Karla VI. pod papírovým krytem.

Zajímavá jest též řada šesti cechovních knih:

1. „Kniha cechovní původem pana Jiřího Sazimy, staršího cech- a spolumistra řemesla řeznického, pro zapsání mistrů počestného pořádku řeznického, v nově založená a znova vyzdvížená počátku svého od 12týho března roku 1792.“

Papírová kniha foliového formátu o 66 listech v kožené vazbě. Řeč česká. Zápisy až do r. 1858.

2. „Protocoll-Buch der ehrsamen Fleischhauerzunft im Stadtl Radomischl vom Jahre 1835.“

Řeč česká. Papírová kniha foliového formátu o 64 listech v papírové vazbě s koženým hřbetem. Zápisy až do roku 1885.

3. „Kniha založená v Pánu zesnulých mistrů poctivého řemesla řeznického roku 1764 dne 8. April.“

Papírová kniha v kožené vazbě osmerkového formátu o 37 listech. Řeč česká.

4. „Manuál na příjem a vydání cechovních peněz při počestném pořádku řeznickém v mněstečku Radomišli, berouce svůj počátek od dne 12t. března roku 1792.“

Řeč česká. Papírová kniha foliového formátu v papírové vazbě o 16 listech. Zápisy do r. 1834.

5. „Kniha počestného cechu řeznického na příjem a vydání cechovních peněz od roku 1835.“

Řeč česká. Papírová kniha foliového formátu v papírové vazbě s koženým hřbetem o 89 listech. Zápisy do r. 1885.

6. „Všeobecná nařízení pro cechy v cis. král. České zemi podle patentů ve Vídni dne 16. listopadu 1731 a 5. ledna 1729 pro počestný řeznický cech v městečku Radomišli 1834.“

Řeč česká. Papírová kniha foliového formátu v papírové vazbě s koženým hřbetem o 66 listech.

Vedle těchto písemností je v archivu uložena řada osobních dokladů jednotlivých přijatých mistrů a tovaryšů: školní vysvědčení, výuční listy, vysvědčení o návštěvě opakovacích nedělních škol, vandrovní knížky, potvrzení o přijetí do rado-myšlského cechu a vysvědčení zachovalosti, vše z let 1790 až 1861.

Protokoly cechovních shromáždění, pokud se týká účtování s jednotlivými mistry a tovaryši 1840—1855.

Cechovní počty 1827—1848.

Zvláštní počty na polnosti, patřící cechu, a poznámky o vydání na stavení z 1. pol. 19. stol.

„Poznamenání vydaných věcí mistrům a tovaryšům z povolením pana Jana Bočauna, řeznického cechu inspektora, z pokladnice cechu, počínaje od r. 1830“ (zápisy až do r. 1854).

Cech měl také vlastní *pečetidlo*. Je mosazné, kulaté, v kulatém štítě dvojocasý český korunovaný lev, držící v předních tlapách řeznickou sekeru, kolem štítu rozviliny. Opis zní:

PECZET REZNICKEHO CECHU MNESTIS RADOMISLE.

Dr. MILOSLAV VOLF

ČESKÝ ZEMSKÝ VÝBOR A SAMOSPRÁVNÉ ARCHIVY

I. Úvodem.

Péče zemského výboru v Čechách o historiografii země a s ní bezprostředně související zachování a ochranu starých historických památek a dokumentů jest data velmi starého, sahajíc až do doby osvicenské. Trvá dnes již bezmála stosedmdesát let a nese na sobě hlavní znaky různých období a jejich hledisk všeobecně kulturních i zvláštního pojetí práce historiografické a činnosti archivářské. Obsahuje v sobě početnou řadu úkolů obsahu často velmi odlišného, spjatých jen základní myšlenkou, uchováním svědectví o slavné minulosti království a jeho oslavou. Nehodlám věnovati pozornost činnosti zemského výboru na všech těchto úsecích, neboť tím pojednání nabylo by objemu přílišného a vymklo se konečně účelu, jenž touto prací jest sledován, totiž vystihnouti, co zemský výbor, jako ústavně povolaný orgán činil pro ochranu archiválií české samosprávy.

Péče českého výboru o archiv sněmu českého, o svoji vlastní registraturu od r. 1714, o archiv nejvyššího úřadu berničného a stálé stavovské revisitační komise, o Desky zemské, a konečně o archiv České koruny neboli archiv svatováclavský, při němž dělil se o právo vlastnické s panovníkem, vyliče na byla již častokráte ve „Zprávách zemského archivu Českého“ i v pracích a statích, jež o činnosti a poslání archivu země České byly napsány, počínajíc Kroftovou prací „Zemský archiv království Českého“ z roku 1910, přes obsáhlé vypsání prvních padesáti let zemského archivu Josefem Borovičkou „Zemský archiv království Českého 1862—1912“ v Praze 1915, až po stati J. B. Novákovy a B. Jenšovského.

Nehodlám-li tedy věnovati místa péči o vlastní archivalie stavovské obce, resp. zemského výboru samého, omezuje se úkol tohoto pojednání na vystižení péče nejvyššího orgánu české samosprávy o archivalie nižších samosprávných instancí, tedy samosprávných okresů a pak jednotlivých měst a obcí. Jak nese již sama podstata tohoto úkolu, nemohlo jíti pochopitelně o přímé vykonávání funkce archivářské, nýbrž především o podněty, organizaci a dozor nad ní. Archivy samosprávných okresů v Čechách, vzniklých teprve roku 1863, nebyly ovšem až do roku 1927 ještě archivy v skutečném slova smyslu, nýbrž živou

úřední registraturou, a není proto divu, že snahy zemského výboru a jeho členů o zajištění samosprávných archiválií v době starší k nim ještě nesměřují. Vždyť jejich archivní ochrana jest teprve úkolem posledního desetiletí. Neudiví tedy, že zemská péče o samosprávné archivalie nižších orgánů znala dlouho jen archivy místní. Stav, v jakém ponechával v minulém století rakouský stát zeměpanské archivalie na české půdě, dále nedostatek péče o archivy farní a šlechtické, způsobovaly ovšem, že péče zemského výboru o ochranu historických památek a dokumentů často překročovala meze vlastní jeho kompetence, totiž oblast samosprávy.

Třeba úkol, jež jsem si položil, jest vymezen velmi stroze, přece domnívám se, že nebude na škodu věci vzpomenouti několika větami letos, kdy největší pomník péče zemského výboru o ochranu historických dokumentů a organizaci české historiografie — Archiv země České, vzpomíná tři čtvrtin století své existence,¹⁾ toho, co zemský výbor vykonal pro český dějezpyt a české archivalie již před jeho vznikem.

Zemský výbor na tomto poli vyvíjel totiž činnost již v době předjosefinské. Zemským historiografem českým nebyl teprve František Palacký, nýbrž již o půl století dříve exjezuíta František Pubitschka, od r. 1785 doktor filosofie a profesor pražské university, kterýž již r. 1767 ustanoven byl svým řádem historikem české provincie jezuitů. Po řadě prací, věnovaných zejména slovanskému pravěku, vydal Pubitschka r. 1770, tehdy člen koleje olomoucké, u Hochbergera v Praze první díl své „Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven“, jež rychle následovaly další dva díly, takže podal v nich nárys české minulosti až do r. 1084. Po dvou letech, r. 1772, požádal Pubitschka zemský výbor v Praze o finanční pomoc pro pokračování díla, které se rozrůstalo nad očekávání. Zemský výbor pojednal o jeho žádosti ještě koncem zmíněného roku, ale neshodl se na tom, jakou formou má býti subvence udělena. Zatím roku 1774 upadl Hochberger v konkurs a stavové dostali se z rozpaků, kterak Pubitschkovi pomoci. Převzali prostě celé dílo a jmenovali autora svým historiografem. V jejich nákladu vyšly pak v letech 1778 až 1801 díly čtvrtý až desátý. Třeba se na životní dílo Pubitschkovo zapomnělo značně brzy, ač toto zapomenutí bylo mu po mnohé stránce křivdou, zejména jeho svazkům věnovaným středověku a době husitské, přece dlužno vzpomenouti toho, kterak zemský výbor — ještě předjosefinský — neváhal podpořiti vědce a dílo, které slibovalo býti pomníkem slavné minulosti Českého království.

¹⁾ Článek byl psán r. 1937.

Stejně, ač s větším zdarem, vedl si zemský výbor i v období romantismu. Již r. 1811, když mělo dojít k převezení archiválií zrušených klášterů z pražské universitní knihovny do vídeňského Haus-Hof und Staatsarchivu, našel universitní bibliotekář Dr. František Posselt pro svůj odpor proti zavlčení tohoto bohatství historických památek a dokumentů pochopení nejen u zemského gubernia, jemuž stál tehdy v čele hr. Fr. Kolowrat, ale také u zemského výboru. Návrhu Posseltovu na zřízení „Provinz- oder Nationalarchiv“ v Praze dostalo se kladného přijetí u obou nejvyšších zemských úřadů. Bohužel bouřlivá přítomnost nebyla přízniva jeho realizaci.

O tom, co znamenala podpora zemského výboru pro práci Palackého, není zde třeba znovu se šířiti. Sluší snad připomenouti, že to nebyly jen „Dějiny národu českého“, jimž věnoval zemský výbor svoji přízeň obzvláštní, nýbrž že zemský výbor to také byl, kdo zvláště financoval Palackého cesty do ciziny, jak zejména od r. 1843 nalezne se o tom v archivu zemského výboru řada dokladů. Zemský výbor od roku 1840 vydával Palackého „Archiv český“, jehož výtisky rozdílil vědeckým korporacím doma, na Moravě i v cizině neméně ochotně než činil s jeho „Dějiny“. Mimo jiné byly obě tyto publikace věnovány pravidelně zemským výborem také všem zemským výborům království a zemí, spojených pod žezlem habsburského panovníka. Od r. 1846 vyplácel Palackému ročně ještě dalších 600 zl. na pomocný personál, r. 1852 dopisoval se zemským výborem moravským o organizaci výzkumných cest Dudíkových do ciziny, r. 1859 subvencoval Höflerovo vydání kroniky Bartoše Písaře, r. 1871 vzal pak na sebe ještě náklad na edici „Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges“, jež měl Palacký vydávati vedle „Archivu českého“. Kromě toho přispíval subvencemi na Erben-Emlerova „Regesta diplomatica“, jež vydávala Královská učená společnost a staral se o ochranu památek stavitelského a sochařského umění v Praze i na venkově. Než tu jsem již v době, kdy existoval zemský archiv království Českého, jehož činností vtažen byl zemský výbor trvale ve funkci organizátora a vydržovatele dějezpytné a archivářské práce v Čechách.

V době, kdy zemský archiv vznikal, nebyla ještě ochrana archiválií sama sobě účelem. Archivalie měly hodnotu pouze ve vztahu k dějepiscectví. Proto jedinou snahou doby bylo vytěžit z nich významné zprávy pro pokračování v historiografickém díle Palackého. Tak přepisování archiválií a shromažďování přepisů v zemském archivu — nešlo-li shromáždit i originály — dávana byla přednost před jejich ochranou. Zemský archiv, podle oficiel-

niho referátu Františka Braunera na sněmě zemském 29. července 1862, i podle své instrukce z 27. října 1869 byl především *historickým ústavem*, jehož úkolem bylo organisovati pokračování v dějinách Palackého. Druhý bod instrukce z roku 1869 to praví výslovně: „*Jako historický archiv sbíratí a pořádatí jak v originálech, tak i v opisech vědecky správných veškeren listinný materiál k historii české, učiniti jej zkoumateli přístupným a dle potřeby časem svým vydávati tiskem na světlo.*“ Bod první ukládal sice nově vzniklému archivu za povinnost pojmouti a chovati všechny archivalie zemské, ale tím také jeho činnost ochranná, instrukcí uložená, byla vyčerpána.

Není pochyby, že časem by se býval vytvořil znamenitý orgán zemské archivní péče z instituce tak zv. dopisujících členů zemského archivu, již navrhoval zříditi již Gindely ve svém dobrém zdání ze 4. prosince 1862, třeba i těm původně ukládány byly úkoly jiné: „*Takový sbor 50—60 mužů, vybraných hlavně z učitelstva a duchovenstva a rozdělených stejnoměrně svým působistěm po celém království,*“ měl totiž podle Gindelyho i podle návrhu zákona shromažďovati v originálech nebo v prepisech historicky důležité listiny pro archiv zemský. Návrh se neuskutečnil, neboť zemský směn roku 1865 měl obavy z úřední hodnosti korespondentů, opatřených dekrety zemského výboru, které by je jmenovaly dopisujícími členy zemského archivu. Třeba tedy jejich poslání vymezeno bylo zase jen úzce z utilitaristického hlediska historiografického poslání zemského archivu, je patrno, že zmínění „*korespondenti*“ by bývali při výkonu své funkce, třeba jen takto pojaté, začli buditi úctu a lásku k starým písemnostem a tak připravovat půdu pro pevnou organisaci archivní péče, až by pro ni doba dozrála, kdežto po zamítavém rozhodnutí zemského sněmu všechnen pokrok na tomto poli měl napříště záležeti jen od zemského archivu samotného.

II. PÉČE O SAMOSPRAVNÉ ARCHIVALIE V OBDOBÍ GINDELYOVĚ.

Z nedostatku říšského i zemského archivního zákona neměla veřejná péče o jakékoliv archivalie náležitého zákonného podkladu. Několik císařských patentů z první poloviny XIX. st. (nejstarší z 6. III. 1812) mělo na mysli především umělecké památky starých dob, ale i když jich bylo možno užítí také pro ochranu archivalií, neposkytovaly výslovně větší ochrany, leč proti vývozu památek ze země. Proto všechna péče o bezpečné uložení, popis a ochranu archivalií, i když později

se projevila, mohla stále počítati jen s dobrou vůlí a zájmem majitelů nebo více či méně k tomu povolaných soukromých zájemců. Zemský výbor později, když péči o archivalie v právě vyličeném smyslu začal chápati, snažil se čeliti nedostatku archivního zákona, o jehož dosažení, jak níže bude vyličen, několikrát se snažil, užitím § 96 obecního řádu, jenž ukládá mu dozor nad správou majetku obcí. Archivalie jsou nesporně součástí obecního jmění, o jehož správě platí podrobné normy, nad jichž plněním zemský výbor má právo dozírati.

V prvních desetiletích své činnosti si ovšem zemský archiv — jak jsme viděli — takových cílů ještě nekladl. Nicméně právě z prvních let Gindelyova ředitelování dochovaly se zprávy o stavu obecních archivů v Čechách. Za tříletí 1863—65 zemský archivář shromáždil o nich řadu dat, vzniklých u příležitosti výzkumu pro pokračování v dějinách Palackého. Tyto zprávy byly prací adjunkta zemského archivu Josefa Emlera, jenž v roce 1863 vykonal dvouměsíční cestu po městských a šlechtických archivech v jižních a roku 1864 pětíměsíční cestu po západních Čechách. Dojem o stavu městských archivů v Čechách, jenž Gindely z těchto zpráv získal a ve své úřední relaci za rok 1866 zemskému výboru předložil, není uspokojivý, ale jest typický pro archivářské názory svého autora. Gindely líčí malou péči měst — českých i německých — o jejich archivalie, omlouvaje naprostý nedostatek jakékoliv organisace, ba pouze přístupného uložení městských archivalií, velkými správními převraty v letech 1840—50. Nad možností nápravy z místního prostředí dělá kříž a prohlašuje: „*Zde není jiné pomoci nežli jezdit od města k městu a zachraňovat, co se ještě zachránit dá.*“ Neméně skepticky soudí i o archivech šlechtických, čině výjimku a poklonu jen lobkovické a schwarzenberské péči o rodové archivy. Ostatní šlechtě však radí, aby svá „*archivní rudera*“ uložila do zemského archivu, v čemž spatřuje optimální způsob péče o ně.

Krajně pesimistická relace Gindelyova zemskému výboru z jara r. 1867 nasvědčuje také tomu, že někdejší oběžník pražského místodržitelství krajským a okresním politickým úřadům v Čechách z 20. října 1856 o povinnostech městských správ vůči obecním archivaliím nesetkal se s patřičným ohlasem.²⁾ Rozhodně nepřiměřeným projevem úředního optimismu byl místodržitelství cirkulář z 24. června 1859, jenž zastavil povinnost předkládati zprávy o revisích v městských archivech, „*neboť soudě z dosavadních zpráv, jest již všude dostatečně postaráno o pořádek a bezpečné uložení*“.

²⁾ Srv. F. Roubík: K počátkům státní péče o městské archivy v Čechách. ČAS II. s. 28—44.

Oficiální zpráva Gindelyova sněmu českému z dubna 1867 nevyústovala v konkrétní návrh. Skepticismus autorův v možnost vyvolati v život péči o archivalie v místech samých byl bez mezí. Gindely měl zájem jediný: sebrat, co kde věnují, opsat, co nebudou chtít dát, a odvézt do zemského archivu. S touto jeho vůdčí myšlenkou setkáme se ještě později. Ku podivu však i tato, k ničemu nevybízející a nezavazující zpráva o žalostném stavu městských historických památek, nevyzněla v zemském výboru bez ohlasu. Bez vlivu na první počín samosprávného zemského výboru na poli ochrany historických památek a archiválií nebyla ovšem ani činnost Archeologického sboru musea království Českého, jenž čile si vedl a již po dobu delší deseti let vydával své „Památky archeologické“, zaměřené sice skoro výhradně k ochraně památek uměleckých nebo praehistorických, nicméně však v souvislosti s hlavním svým úkolem dostával se ve styk i s písemnými svědky minulosti a nucen byl konstatovati malou péči jim věnovanou. Archeologický sbor čítal mezi své příznivce četné významné členy zemské šlechty, zejména hrabata Hanuše a Františka Kolowraty a Jindřicha Jaroslava Clam-Martínice a tak o činnosti a přáních jeho informován byl i zemský výbor, třeba v této době nestál v jeho čele příslušník historického, nýbrž ústaváckého tábora, Adolf kníže Auerperg. Také zemskému výboru šlo ovšem na předním místě o ochranu umění stavitelského, nicméně však neopomenuty ani jiné druhy historických památek.

Vycházejí z potřeby napravit nedostatky, jež zračily se ve veřejné péči o tento ideový i hmotný statek království, vydal zemský výbor 12. června 1868 o č. 10.640 obsáhlý, tři archové strany tisku zabírající oběžník, určený všem okresním samosprávným výborům v Čechách a ukládající jim řadu úkolů v oblasti památkové péče. Zemský výbor sám sobě a celé samosprávě ukládá v něm povinnosti, jež sice neplynou ze zákonné normy, nýbrž z toho, že „jest přesvědčen, že *obzvláště jest povinností a povoláním samosprávných orgánů země naší čest její jako v každé, tak i v této věci zachovávat i a rozmnožovat*“. Úvodem zmiňuje se, co po této stránce učinila říšská vláda rakouská, počínajíc nařízením dvorské kanceláře z 6. března 1812 č. 2665—305 a končíc císařským rozhodnutím z 31. prosince 1850, jímž konstituována byla zvláštní c. k. ústřední komise pro zpytování a zachování historických památek stavitelských pro celý obvod rakouského mocnářství. Tato péče shora však, podle mínění zemského výboru, nestačí. Bezpečnost v plné míře bude opatřena historickým památkám teprve tehdy, až úcta k nim pronikne veškeren lid a až každá jednotlivá obec království stane se jejich strážcem.

Nedostatek zákona památkového ovšem bránil zemskému výboru, aby okresním výborům nebo jejich prostřednictvím obcím mohl cokoliv uložit, s příslušnou sankcí při opomenutí, nýbrž nutil je pouze sdělit jim, „co pokládá za prospěšné, aby k ochraně památek starověkých především u ctěných okresních výborů a zastupitelstev o vydatné spolupůsobení a podporu se ucházel a jim předměty, o nichž se jedná, a způsob spolupůsobení naznačil, jaký od nich očekává“. Nato podal oběžník výpočet druhů historických památek, rozvržených na nepohyblivé a pohyblivé, mezi kterýmiž na posledním, sedmém místě se počítávají také:

listiny obecních archivů, cechů, bratrstev a všechny jiné listiny na papíře a zvláště na pergameně psané.

V části druhé „o spolupůsobení“ obecních výborů pak žádá *vzbuditi takovou pozornost a úctu*, aby jednotlivé obce samo nebo aspoň někteří vzdělaní muži v nich stali se strážci jednotlivých, drahocenných památek“. Věř, že „obyčejně asi dostačí pouhé povzbuzení, poučení a připomenutí“. „Kromě toho, ale velice by důležité bylo, kdyby se obcím usnadnilo dosažení příslušné porady, kdyby se tedy přiměly k tomu, aby se ve věcech zachování historických památek se týkajících, dorozuměly s orgány, jejichž zvláštní úlohou zachování, to jest, totiž s konservátory pro jednotlivé kraje české, ústřední rakouskou komisí ustanovenými, jimž takovou povinnost jejich instrukce přímo ukládá.“ Posléze mají okresní výbory pečovat o to, aby každá oprava nebo bourání středověkého objektu bylo oznamováno konservátoru a podobně aby se dalo i při nálezech a odkrytích starých památek. Neučinil-li by toho majitel či jiný právní zájemce, má tak učiniti sám okresní výbor. Proto také na čtvrté straně oběžníku připojen byl seznam jedenácti c. k. konservátorů pro Čechy a sedmi korespondentů.

Kdo dnes po sedmdesáti letech čte tento oběžník, bude překvapen jeho neúředním slohem a dikcí a zklamán jeho hubeným obsahem. Při naprostém nedostatku zákonného oprávnění a bez předběžné znalosti jinde osvědčených metod památkové péče, těžko ovšem bylo říci cokoliv konkrétnějšího a závažnějšího. Bylo jistě příznačné, končil-li tento úřední oběžník, podepsaný zemským maršálem, přímo patheticky: „Pevně jsa o vlasteneckém smýšlení a o vzdělání ctěných okresních výborů a zastupitelstev přesvědčen, *očekává zemský výbor v plné důvěře*, že mu podpora a spolupůsobení, o něž tuto ve prospěch cti země a národu zde obývajících žádá, zajisté v celé míře a se vši horlivostí dopřány budou.“

Za tehdy existujícího stavu byl tento oběžník především projevem upřímné, dobré vůle k nápravě, třeba pro ni ještě

chyběly předpoklady. Sotva asi kdo mohl čekat, že jeho praktický význam bude dalekosáhlý. Prvním předpokladem organizované práce musila by se státi zvláštní archivní nebo historická komise při zemském výboru, nebo nějaké jiné, účelné zapojení existujícího již zemského archivu v tuto službu, aspoň pokud šlo o ochranu památek písemných. Takového zřízení však nebylo a zatím ani nebylo nic podnikáno k jeho vytvoření. Zemskému archivu, jak víme, ukládala instrukce pečovat pouze o archiválie zemské a záleželo tedy především od něho samého, respektive od jeho ředitele, bude-li sám usilovati o rozšíření své archivně-ochranářské kompetence.

Názor zemského archivu na možnosti organizace městských archivů a stav městských archiválií v této době, poznali jsme již z úřední zprávy v roce 1867, z další úřední zprávy, podané za pětiletí v roce 1874, vyniká ještě zřetelněji: Ochrana městských archiválií dala se hlavně vypůjčováním do městského archivu v Praze — někdy též do archivu zemského — a opisováním. Tak v příslušném období přepisovány byly archiválie z osmnácti českých měst, mezi nimiž zejména z Žatce, Rakovníka, Mostu, Loun, Chomutova, Slaného, Kouřimě, Kolína a Poličky. Některá města opatřila již své archivy lépe: Kutná Hora, Cheb, Chomutov, Louny, Rakovník, ale jen zásluhou ochotných mužů, kteří, třeba obyčejně bez dostatečných vědomostí historických a archivních, pouze ze zájmu o věc neb zvědavosti archivů městských se ujali. "Valnou spokojenost s těmito archiváři-ochotníky však zemský archivář neprojevoval. Hned několik řádků níže píše: „Ovšem archivy ty nesou na sobě stopy ochotnictví a počet měst, jež mají aspoň takto spořádané archivy, je velmi skrovný a trvání jich není zabezpečeno, nýbrž závisí od té neb oné osoby, a proto vždy možno se obávat, že změnou poměrů neb osob opět propadnou zkáze.“

Jak patrně, Gindelyho zpráva, předložená zemskému sněmu v r. 1874, bohužel ani dnes není ještě překonána vývojem naší samosprávné organizace a jestli v čem Gindely chyboval, pak nebyl to příliš pesimistický pohled na přítomnost, jenž naopak byl pravdivý a bohužel z valné části jest pravdivým dosud, nýbrž v tom, že předem vzdával se naděje i do budoucnosti: „Snad by prospěšné bylo místa, která jen málo listin historických mají, anebo o zabezpečení jich nepečují, požádat, aby je odevzdala archivu zemskému. Výzvy ty však hned způsobují nedůvěru, ale nicméně k uložení lepšímu doma nepobádají.“ Nezbyvá prý tedy, leč historicky cenné listiny přece jen opisovati. Citovaná již zpráva ústí znovu v tento konkrétní požadavek: Vyzvat veškerá města, aby svoje archivy neb zbytky jich odevzdala archivu zemskému, *kteřý by sobě vybral listiny*

k uschování se hodící. Tím jedině nabylo by každé město jistoty, že jeho historické listiny a spisy budou navždy uchráněny před zkázou a zapomenutím. — V uskutečnění tohoto podnětu však Gindely sám nevěřil a touto skepcí se hned v zprávě samé netajil. Není proto divu, že k podobné výzvě zemského výboru nikdy nedošlo.

Je podivuhodné, že ředitel zemského archivu, navrhoval-li již zemskému výboru opatření tohoto druhu, nepřipadl na řešení jednoduší a snáze uskutečnitelné: výzvu samosprávě organizovati archivy k ochraně *písemností jako součástí obecního jmění*, v kterémž směru zásahy zemského výboru byly kompetentní a odůvodněné. Než tu se projevoval zvláštní rys v povaze Gindelyho: vzdát se boje dříve než byla patrna jeho bezvýslednost, povýšení zájmu historiografického nad archivářský a vůbec malý zájem o domácí výzkum.

Tato izolovanost od domácích zájmů a potřeb vědy historické stejně jako národních, vynikla zejména v posledních dvaceti letech jeho činnosti. Není náhodou, že za celé dvanáctiletí 1875—1886 konal se archivní výzkum jen ve třech domácích městských archivech: Beroun, Prachatice, Rokycany.³⁾ Kromě tohoto výzkumu shlédli zemští archivní úředníci staré písemnosti ještě jinde, ale oficiální zpráva ředitelova odmítá vůbec mluvit o nich jako o zámeckých nebo městských archivech. Jmenuje výslovně Jičín, Jičíněves, Ml. Boleslav, Kost, Lysou, Mýto, Zbiroh, Žebrák, Nové Strašecí, Poděbrady, Příbram, Plzeň, Svijany a Turnov, „kde archiválie vůbec nejsou spořádány, jen v bednách nebo také bez beden na hromadách ve sklepích a na půdách, takže nebylo v nich lze badati“. Nicméně v posledním pětiletí Gindelyho činnosti potom přece bylo v Plzni a v Mladé Boleslavi badáno a byly to právě jediné dva archivy, jež v těchto letech byly prohlédnuty.

I když víme, že Gindely celkem nepřeháněl, líče desolátní stav samosprávných archivů své doby, přece právě vypočtená místa archivního zpuštění podávají svědectví o tom, že při dobré vůli dole a systematických zákrocích shora bylo lze leccého docílit.

Když v posledním desetiletí Gindelyho úřadování bylo již patrně, že zemský archiv, na němž jediném, po neuskutečnění sboru archivních korespondentů, od roku 1865 ležela péče o archivní organizaci samosprávy v Čechách, ničeho organizovati nebude, změniv se takřka v pomocný ústav velkých prací ředitelových o evropských dějinách v první polovině XVII. století,

³⁾ Sněm. tisk XXXVI. 1886.

učinil zemský výbor roku 1887 aspoň pokus získati pro organisaci domácího dějepytu a archivnictví náhradu ve zvláštní zemské historické komisi, jež měla býti poradním sborem zemského výboru. Než národně utrakvistická komise za předsednictví Tomkova neměla také právě předpokladů pro vyvinutí zvláštní iniciativy a záhy zakrněla. Tak přišel zemský výbor znovu o organizační základnu, s níž mohl zahájit širokou činnost na poli památkové péče. A bez organizačních možností v tomto směru stanul právě v době, která již dozrávala pro akci širšího rozsahu.

III. DESETILETÍ VÝSTAVNÍHO RUCHU.

Do poslední dekady XIX. století, jež charakterisována byla novým vzepětím politického i kulturního probuzení národa, vcházel zemský archiv království Českého ve znamení krize. Vzdělanost a osvěta pronikla již do širších lidových vrstev národa. Jestli ještě v době vzniku zemského archivu počet českých vzdělanců omezoval se na úzký poměrně okruh pražských literátů, profesorů a kněží, zesílený na venkově jen několika vlasteneckými advokáty a lékaři, po třiceti letech byla již situace jiná. Především počestil se správní aparát, a to hlavně ve venkovských městech, vyrostla početná armáda národních učitelů i českých středoškolských profesorů; jejich působením ve školách a rostoucím vlivem organizace Sokolstva pronikala osvěta a uvědoměle vlastenectví, opřené do značné míry o reminiscence z minulosti národa, do početných vrstev středostavovských, které politicky začly zatlačovat staré patricijské rodiny, ba pronikalo i do vrstev selských a stále množících se řad průmyslového dělnictva. Národ proměnou svého sociálního složení omládl a jevil po všech stránkách veřejné činnosti a úsilí více chuti k životu, než tomu bylo v prvních letech šedesátých. Z tohoto životního optimismu omlazeného národa vzešla výstavní horečka devadesátých let: ukázat, co všechno dovedeme, kdo jsme, kdo jsme byli a čím proto chceme býti.

Skutečnost, že národní obrození vlivem Palackého životního díla a pozdějšího zamíření politických snah národa na cestu historického státního práva českého, nad míru u jiných národů obvyklou, čerpalo ze zdrojů národní minulosti, zavázala neobyčejně jak české historiky, tak archiváře. Vždyť byli prostředníky mezi těmito zdroji a žíznícím národem. Kdo z historiků nebo archivářů nechápal těchto povinností vůči živé touze národa po intimním sblížení s národní minulostí, snadno mohl se octnout v nebezpečí, že se odcizí úplně potřebám doby a vrhne

ke všemu na sebe odium nenárodního historika. Osud ten potkal Antonína Gindelyho. Zaměření jeho historické tvorby v oblast všeevropskou, přednost věnovaná výzkumu v cizině před výzkumem doma, stačily k tomu, že zemský archiv i jeho ředitel stali se 24. ledna 1891 předmětem *ostré kritiky posl. Dr. Bedřicha Pacáka* v zemské debatě rozpočtové. Pacák, jak pravil, z podnětu řady českých historiků, vytkl zemskému archivu jeho odcizení národní historii, odmítal, že archiv proti svému vlastnímu určení provádí jen výzkum v cizině a opisuje historické prameny a zcela jednostranně jen k jednomu období, totiž válce třicetileté, a žádal soustavné probádání archivů domácích, zejména malých. Své vystoupení v debatě doplnil pak Dr. Pacák podáním konkrétního návrhu, v němž ukládalo se zemskému výboru přikázati řediteli zemského archivu:⁴⁾

1. aby podal zprávu o činnosti za posledních dvacet let se statistikou sebraného materiálu;

2. aby zemským archivem (resp. výborem) vydán byl dotazník okresním zastupitelstvům, farním úřadům, kde a jaká archiválie se v rukou nejistých nacházejí;

3. aby zemský archiv byl povinen na základě došlých odpovědí soustavně a pořadem archiválie ta k opisu si vyžadovati.

Historická komise zemská, již Pacákův návrh byl předložen k posudku, a kde ovšem Gindely sám byl členem, pojednala o něm 30. dubna 1891 a bod druhý zamítla s tím, že od takových dotazníků nelze nic prospěšnějšího očekávati a bude proto nutno konati od města k městu cesty za příčinou bádání. Dovolala se současně hned ochoty zemského archiváře vypracovati takový badatelský plán, jakmile bude jmenován třetí archivní adjunkt.

Zemský výbor ve své zprávě pro sněm převzal dobré zdání historické komise, rozmnožil odmítnutí dotazníkové akce ještě o ten důvod, že „z neznalosti historických a paleografických vzniklo by mnoho zmatků a práce tím způsobená byla by větší než výsledek veškeré činnosti za tou příčinou provedené“ a v závěru své zprávy sdělil, že nově jmenovaný třetí zemský archivní adjunkt (Dr. V. Nováček) dlí již toho času na výzkumu v Chebu, kdež drahý čas ještě bude musit pracovati. Až tato práce bude skončena, sestaví prý ředitel archivu nový celkový plán výzkumu.

Antonín Gindely již tento plán nepředložil. Zemřel 24. října 1892 a v dědictví jeho uvázal se nejstarší jeho adjunkt, jinak však dokonalý jeho protiklad, Frant. Dvorský. Dvorský, jenž byl

⁴⁾ Sněm. tisk LII. 1889.

nepochybně také inspirátorem Pacákova vystoupení, byl jakoby předurčen vyhověti laickým touhám a požadavkům, kladeným národní historiografii, úkolům, při nichž šlo po výtce o otázky organizační a jen spíše mimochodem o vědu samu.

Nebylo sporu o tom, že pokud šlo o organizaci archivní péče v zemi a výzkum domácích archivů, jenž nejméně od roku 1875 byl opomíjen, byl Dvorský na svém místě. Směr práce zemského archivu bylo nutno změnit. Zemský výbor a země celá měly právo žádat, aby zemský archiv, třeba jeho instrukce změněna nebyla, byl i po stránce archivně ochranné na svém místě a nedal se zastiňovati korporacemi soukromými jako Společností přátel starožitností nebo dokonce Spolkem architektů a inženýrů, které v minulých letech právě peticemi vymáhaly na zemském výboru organizaci památkové péče.

V tom směru nyní nastal obrat, jak jest zřejmé již z první úřední zprávy, kterou nový zemský archivář o činnosti zemského archivu předložil. Dvorský odvolává se na dekret zemského výboru z 10. května 1893 č. 16.160, předložil podrobný plán soustavného výzkumu archivů domácích ve smyslu návrhu předloženého před dvěma roky poslancem Dr. B. Pacákem. Navrhoval, aby úředníci zemského archivu byli střídavě posíláni do jednotlivých obvodů a podle instrukce, kterou archivář vyhotovil, prohlíželi archivy farní, obecní, spisovny okresních a krajských soudů, pořizovali jejich soupisy a pátrali též po archivech cestovních a spolkových a tak pořídili zevrubný soupis všech důležitých listin a rukopisů v zemi zachovaných. Současně, nečekaje již ani na schválení předloženého plánu, uskutečnil v jediném roce během čtyř měsíců léta 1893 pět výzkumných cest do různých končin země, na nichž shlédnuto 70 měst a vesnic; navštěvovány veřejné úřady, jak výše uvedeno, ale také soukromníci, pořizovány soupisy význačných archívalií i v úřadech státních (krajské registratury, staré gruntovní knihy u soudů), zaznamenávána data o stáří matrik a farních kronik, řešeny místní spory mezi samolibými funkcionáři spolků, přispívajících na městská musea, nebo kompetenční poměr živnostenských a obchodnických společenstev k starým cechovním archívaliím, dávány rady pro musejní expozice a pod., což vše lze zjistiti ze zpráv, jež o své činnosti na těchto cestách zemští archivní adjunkti řediteli podávali.

Vedle těchto zpráv však pořizeny také *popisy* navštívených městských a farních, případně šlechtických *archívů* nebo *museí*, bohužel jen s těch hledisk, jež Dvorský ve své instrukci uplatňoval, totiž: listina — rukopis; nikoliv tedy také materiál spisový a připojena data o místních, pravid-

lem nehonoraných, strážcích těchto svědků národní minulosti. Z těchto popisů sestaven jest významný rukopisný „*Výzkum domácích archivů*“, chovaný v archivu země České, v posledních letech — jak ještě bude pověděno — doplněný a zrevidovaný.

Třeba i výzkum prováděný Dvorským soustavně až do roku 1902 veden byl především zájmem heuristickým, přece současně již všude hledány a potom přímo pěstovány podmínky pro řádnou a pravidelnou péči o místní archívalie. Ředitel Dvorský ve svých zprávách, jež tiskem byly vydávány a jako sněmovní tisky doručovány zemským poslancům, zpracovával relace svých úředníků o stavu spatřených archivů, nešetřil chválou těm městům nebo jednotlivcům, kde pro městské archívalie něco se vykonalo, ale stejně také rozdíl veřejně i výtky a důtky tam, kde městské nebo panské archívalie byly ponechány ve stavu zpustlém. A tyto relace, čtené poslanci příslušných okresů, nezůstávaly bez ohlasu a bez vlivu na docílení lepšího opatření archívalií v jejich rodném nebo volebním městě. Bylo by možno jmenovati řadu zemských poslanců, kteří v tom smyslu ve svých městech zasahovali.

Ze všech deseti ročních zpráv, jež František Dvorský sněmu českému předložil, možno dojíti k následujícímu asi obrazu archivního výzkumu a archivní péče měst v zemi České.

V hlavních rysech byl výzkum archivů české samosprávy proveden v šesti letech 1893—1898; počínajíc rokem 1898 byl zemský archiv zaměstnán již plně zase jiným archivářským úkolem — převzetím starých gruntovních knih od okresních soudů, kterýž úkol vyrostl organicky právě z předchozího archivního výzkumu, takže v posledních letech Dvorského správy (1899—1902) děl se již archivní výzkum pouze sporadicky. Přihlédneme-li k postupu jeho podle jednotlivých let, vidíme, že roku 1893 bylo na pěti cestách navštíveno celkem 70 měst a vesnic, roku 1894 na deseti výzkumných cestách celkem 91 město, resp. místo, r. 1895 68 měst a míst v Čechách a slovenská Kremnice, kde nezištně pořizoval pak přepisy pro zemský archiv slovenský vlastenec a učitel Pavel Křiško, či jak mu ředitel Dvorský říká po česku Křížek, roku 1896 prošli zemští archivní adjunkti 13 soudních okresů a navštívili 52 místa, r. 1897 25 měst a vesnic a r. 1898 ještě 43 města a vesnice, úhrnem tedy prohlédnuto neméně než 349 obecních archivů, respektive zbytků obecních archívalií, nehledíc k současným návštěvám na farách, v zámcích, ba i školách. V dalších letech vykonáno ještě několik výzkumů, ale tu nešlo již pravidlem o nová města —

s výjimkou pěti míst na Tábořsku v roce 1901 — nýbrž o návrat do většího městského archivu k rozdělané práci; v roce 1900 pak o výzkum šesti archivů šlechtických k chystané publikaci třetí sekce rakouské císařské královské. Centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek.

Zprávy zemských archivních úředníků o stavu obecních archivů, touto akcí získané, neztratily dodnes své praktické ceny, třeba ovšem daleko převyšují je v tom směru vlastní *popisy prohlédnutých archivů*, jež až do nedávných dob byly jedinou a i dnes zůstávají základní pomůckou orientace badatelovy, zejména v těch archivech českých měst a městeček, jež dosud nemají odborné správy. Převážnou měrou jsou prací tehdejšího zemského archivního adjunkta Dr. Vojtěcha J. Nováčka, který větší část celého výzkumu absolvoval. Vedle něho uplatnil se nejvíce Hynek Kollmann, kdežto ředitel Dvorský nebo Julius Pažout na výzkumné cesty v těchto letech již odebrali se jen výjimečně.

Kdežto v prvních letech úřadování jsou úřední zprávy archivu, předkládané zemskému výboru, resp. zemskému sněmu, spíše povšechné, od roku 1896 věnuje ředitel Dvorský speciální pozornost jednotlivým místům a hodnotí podrobně stav archivů a archiválií, které kde byly zjištěny. Tak ve zprávě z roku 1896 vypsána jest historie pokusů o organizaci městského archivu v Kolíně n. Lab., počínajíc prací městského radního Františka Tumlíře v letech 1776—1785, dostává se pochvaly advokátu Dr. Kudrnovi v Netolicích, arciděkanu Hoffmanovi v Liberci a Juliu Helbigovi za organizaci městského archivu ve Frýdlantě, naproti tomu kárány jsou Teplice. Příštího roku odnáší si pochvalu Litomyšl, musejní spolek „Palacký“ v Poličce, ale daleko více jest důvodů k projevům nespokojenosti, ba přímo strachu o osud významných archiválií, neboť jde též o města, patřící někdy k třetímu stavu. Z naprosté indolence kárá Dvorský Dobrušku a Přestice, dále Horažďovice a Sušici, kde jde o celá sta, ne-li tisíce městských listin od 14. do 17. století a metrické centy mladší spisové registratury, vytýká dále tragikomické výsledky „archivaření“ budějovického majora v. v. Segera. Roku 1898 dostávají malou pochvalu Jilové a Benešov, ač archiválie mají, Dobruška a Chotěboř, kde prý šlechtic Jan Dobřenský vedle veliké sbírky genealogické tvoří si také ještě soukromý svůj „archiv“ z darů a nákupů městských privilegií, máje v něm již nejen městská privilegia chotěbořská, ale na př. také soběslavská. Lepší známku získává jen Něm. Brod, Nový Knín, Příbram a Milevsko. V Příbrami byly tehdy ještě městské listiny z let 1393—1706 chovány v městské pokladně, městské knihy a starší spisy v městské kanceláři a fascikly z 18.

a 19. století v kobce ve věži děkanského kostela. Roku 1899 podařilo se řediteli Dvorskému docílití nápravy v uložení městských archiválií na Mělnice, kde prvním archivním depôtem staly se místnosti obchodní školy a prvním pořadatelem archivu městský tajemník K. Zamastil. „Jakýs pořádek“ zjištěn byl v Bělé pod Bezdězem, v Rovensku a v Hodkovicích u Liberce. Z deseti míst, která navštívena byla roku 1901, tři byla známa již dříve a bylo tam pouze pokračováno v prepisování archiválií; byly to zámecké archivy v Bechyni, Plasích a Častolovicích, ze zbývajících sedmi měst a městeček věnoval ředitel pozornost jen Soběslavi, pochváliv tamního organisátora městského archivu, odb. učitele Lintnera, toho času již v Kolíně a pak archivu v Jičíně. Část městského archivu v Jičíně byla totiž — sporné zda půjčena nebo darována — dvorní a státní knihovně ve Vídni, kdežto druhá část uložena do krajinického musea spolu se 45 svazky tak zv. Zápisův Sydonových z let 1830—1850, kterážto historická miscelanea jsou jaksi náhradou za zavlečený archiv. V posledním roce Dvorského ředitelování roku 1902, kdy již byla akce pozemkových knih skončena, výzkum byl zase rozšířen. Vedle prepisování archiválií v Plzni, Stříbře a ve Slaném, navštíveno tehdy ještě jiných 13 malých měst a vesnic. Městský archiv slánský tehdy také pochvalu nedostal.

Vycházíme-li z posudků a hodnocení Dvorského, Nováčkova nebo Kollmanova, musíme si být ovšem stále vědomi toho, že pro ně „spořádaný městský archiv“ znamenal pořádek v městských knihách, nejvýše ještě v městské korespondenci ze 16. a 17. století, kdežto mladší část městské úřední agendy, fascikly městské správy a pozdějších magistrátů, jak se často od druhé poloviny 17. století v celistvosti zachovaly, jejich zájmu nelákaly, pravidlem se o nich nezmiňují a sotva asi často se po nich ptali. V této aktové části samosprávných archiválií však předchází doba právě napáchala zhouby největší.

Přehlédneme-li celé toto archivně výzkumné dílo, provedené v době ředitelování Dvorského, nemůžeme nevzdati mu pochvaly. Je sice pravda, že v leckterých archivech prepisovány byly archiválie namnoze významu jen místního a tak ztrácena spousta drahého času, jenž mohl být užit účelněji,⁶⁾ ale nehledíme-li k této chybě heuristické, spáchané v oblasti přípravných prací vydavatelských, musíme hodnotiti archivně ochranné dílo Dvorského kladně.

Nicméně zjištění celkového stavu péče o samosprávné archiválie v Čechách, třeba otevřelo oblast, o jejímž stavu do té

⁶⁾ Srv. K. Krofta: Zemský archiv král. Českého. (Čes. Revue 1910).

doby se velmi málo vědělo, bylo teprve prvním předpokladem jakýchkoliv opatření, ať normativních nebo organizačních. Zásah zemského archivu byl často významný, ale zůstával stále především podnětným. Zemský archiv svými silami nemohl sám městské archivy vytvořit a nebylo lze toho po něm ani žádati, i když ředitel Dvorský ve své zprávě za rok 1899 praví: „Kdykoliv zemský výbor obdržel zprávu, že některý městský archiv většího města není řádně opatřen, postaral se o nápravu. Také v jednotlivých případech vyslání úředníci archivu jako poradci, nebo do Kutné Hory přímo k úpravě tamního archivu.“ Nutno vědět, že kutnohorský případ byl právě jediný a výjimečný a více z osobní ochoty adjunkta Dr. Nováčka, trávícího dovolenou pravidlem v blízkém Sudejově, než že by mohl zemský výbor úředně povolit podobné rozšíření povinností ústavu, jehož vlastní poslání bylo a jest jiné.

Bylo proto nutno stále počítati s místními organizačními i finančními možnostmi a s místními schopnými nebo částečně zaškolenými pracovníky. Na jaře 1900 ředitel Dvorský sám navrhol, aby mu uloženo bylo zemským výborem za povinnost vypracovati poučení o organizaci městských archivů, kteréž poučení by pak zemský výbor schválil a kompetentním místům dodal. Současně vyslovoval ochotu „vyjimečně, kdyby nezbytná potřeba toho vyžadovala, od případu k případu poslati na místo archivního úředníka, ovšem jen za účelem pokynů, jak by takový návod měl býti proveden“. — Této povinnosti se ovšem ochotně Dvorskému, jak ještě uslyšíme, dostalo.

Jestli na konci archivně výzkumné periody ředitel zemského archivu poznal, že je třeba místním archivním ochotníkům dáti do rukou písemný návod, kterak si při pořádání archiválií vésti, od počátku, kdy spolu se svými politickými přáteli na zemském sněmu začal usilovati o obrácení činnosti zemského archivu na domácí pole výzkumné a ochranné, bylo mu jasné, že k úspěšné organizaci tohoto díla potřebuje především zákonného podkladu, jenž by se stal východiskem jeho organizační činnosti a dával mu jisté oprávnění zásahu i tenkrát, kdy není dost dobré vůle a pochopení. Proto úsilí vyvíjené za účelem dosažení lepšího právního zabezpečení celé archivní organizace jest pro toto období činnosti zemského archivu stejně charakteristické jako zmíněná již Dvorského akce archivně popisná.

Podobně jako u příležitosti změny kursu zemského archivu od výzkumu zahraničního k archivům domácím, také zde uplat-

nily se Dvorského styky politické. Frant. Dvorský spojoval totiž v sobě lásku k starožitnostem s vlasteneckým nadšením a protože byl typ nikoliv vědecký, nýbrž propagátorský, ocítal se co chvíli také v popředí života politického, kde získal si přízeň a vážnost v kruzích mladočeských. V těch nalezl porozumění největší u ducha sobě velmi příbuzného — přisedícího zemského výboru Karla Adámka, který byl již déle deseti let zemským poslancem a členem komise rozpočtové. Adámek byl sice povoláním velkoobchodník, ale muž vzdělaný i školsky, a zejména velmi zcestovalý, v němž k politickému jeho povolání pojila se záliba starožitnická a historickopublicistická. Zemský archivní adjunkt a později zemský archivář Dvorský mohl tedy snadno nalézt v něm potřebnou oporu.

Adámek již na podzim r. 1889 inspiroval ve výboru *Společnosti přátel starožitností*, jíž stál tehdy v čele spisovatel Jan Lier, petici sněmu království Českého, v níž postaveno několik požadavků směřujících k organizaci péče o historické památky. Petice byla podána zemskému sněmu 14. listopadu 1889 a sněm již po týdně — 22. listopadu — uložil zemskému výboru za povinnost *vypracovat návrh zákona na ochranu historických památek*, ve smyslu v petici uvedeném. Vzhledem k tomu, že petice sloužila později, totiž 15. března 1892, za podklad návrhu zákona, podaného poslancem Karlem Adámkem a druhy, uvádím tu její požadavky, předložené sněmu Českému:

1. aby znovu dal vyhlásiti oběžník z 12. VI. 1868 č. 10640 a okr. výbory důtklivě vyzval, aby obrátily pozornost a péči svou k zachování památek starožitných a uměleckých;
2. aby sbory samosprávné pořídily seznamy památek s údáním míst, kde se chovají, aby se staraly o zachování a opravu jich a pečovaly o zakládání muzeí krajinských;
3. aby byl vydán zákon, zakazující vývoz a prodej starožitností za hranice;
4. aby obce upozorněny byly na nařízení z r. 1836 o pamětních knihách s návodem, jak by se zapisování do knih těch vésti mělo.⁶⁾

Protože obsah citované petice svědčil o tom, že jde především o ochranu památek uměleckých a starožitností a teprve v souvislosti s nimi i archiválií, zemský výbor nepovažoval dobré zdání zemské historické komise za dostatečné a petici postoupil k dobrému zdání také správnímu výboru Musea král. Českého. Musejní správní výbor projevil se zaslanou peticí sou-

⁶⁾ Správně šlo o guberniální dekret z 31. srpna 1835 č. 5952-36.

hlas již 26. dubna r. 1890. Protože však k ustavení zemského archeologického sboru či komise nedocházelo, nepodnikal zatím zemský výbor s peticí Společnosti přátel starožitností ničeho. Dvacátého devátého února 1892 výbor Společnosti urgoval u zemského výboru vyřízení své petice a zdůrazňoval potřebu zákonné úpravy památkové péče. O dva týdny později ujal se pak této záležitosti zemský poslanec Karel Adámek a použil znění petice k podání vlastního návrhu zemskému sněmu.

Čtvrtého dubna téhož roku došla zemskému sněmu petice *Spolku architektů a inženýrů v království Českém*, která rovněž dovolává se usnesení sněmu z r. 1889 o vypracování návrhu památkového zákona a naléhajíc na meritorní projednávání této věci, žaluje: „Není veřejné instituce, vyzbrojené potřebnou autoritou, exekutivou a prostředky, kteráž by bohatství našich starožitností střežila . . . není žádného zřízení, kteréž by z úřední povinnosti a moci převádění vzácnějších památek ze soukromého do veřejného majetku prostředkovalo. Jeť nepochybné, že archivní svědectví a doklady všeho kulturního a sociálního života našich předků, tedy bohaté dědictví právních důkazů věčné i mravní hodnoty tenčí se neustále, propadajíce beze sledu záhubě.“ Jako příklady uvádí petice zničení mincovního archivu v Kutné Hoře, stav archivů městských a patrimoniálních a konečně i archivu samého místodržitelství. Petice ústí v požadavek projednání návrhu poslance Adámka z 15. března t. r. a v požadavek zřízení zemské komise k vyhledávání, zachování a zkoumání historických památek, jež by opřena jsouc o sbor placených zemských konservátorů, byla schopna po dosažení zákonného podkladu své činnosti, učiniti zádost povinností, plynoucím z ochrany historických památek.

Desátého dubna 1893 podal posl. Adámek zemskému sněmu svůj návrh znovu, když byl předtím 1. dubna v rozpočtové debatě zasáhl ve prospěch zákonné ochrany památek. V této své řeči přednesl také přehlednou zprávu o stavu památkové péče v Uhrách, v Haliči a v Bosně-Hercegovině, doporučuje jako vzor uherský zákon z r. 1881 č. XXXIX. Adámkův návrh z 10. dubna byl pak přikázán rozpočtové komisi. Současně zemský výbor navrhl sněmu republikaci oběžníku z r. 1868 a odeslání dvou resolucí k říšské vládě. Prvá týkala se koncesování živnosti starožitnické, druhá vydání zákona o ochraně památek.

Zákonodárná akce Adámkova vzbudila značný ohlas ve veřejnosti. Domácí pracovníci byli povzbuzeni, ale také znepokojeni současnými akcemi III. sekce rakouské centrální komise pro ochranu památek, která dostavivši se pod vedení agilního odborníka, bar. Jos. Alexandra Helferta, rozmnožovala síť svých c. k. konser-

vátorů a korespondentů a začla svůj zájem upírat především k archivům obecním a soukromým. Když pak r. 1894 vznikla při ministerstvu vnitřní ve Vídni ještě c. k. archivní rada, opřená o úřední normy a předpisy, měl rakouský centralismus dokonce hned dva orgány, z nichž činnost prvního, respektive jeho předsedy bar. Helferta, nebylo lze ani bagatelisovati, ani jen odmítati. Baron Helfert kladl si za cíl soustavný popis městských i soukromých archivů a jiných památek, které jsou v držení nestátních úřadů a korporací, pročez usiloval o spolupráci zemských historických komisí a historických spolků a ústavů rázu veřejného i soukromého, aby sjednal si spolupůsobení samosprávných a místních činitelů. Tento program ukazoval, že stát počíná předbíhati samosprávné zemské archivnictví a že chce se zmocniti úkolů, které již r. 1868 zemský oběžník prohlašoval za přední úkol zemské samosprávy. V praxi zatím ukázaly se tyto obavy předčasnými, nicméně však úřední charakter a jisté osobní konexe, jež mohla III. sekce centrální komise uplatňovati, začly se přece jen projevovati i na místech, kde zdálo by se, že proniknutí jich trvale překážel zásadní postoj státoprávní.

Zmíněné nebezpečí centralistických zásahů v oblast, kterou zejména čeští činitelé považovali za svoji doménu, mělo zatím jeden dobrý výsledek: zvýšenou aktivitu. Zemský výbor přikročil především k uložení mu republikaci památkového oběžníku z r. 1868. Ještě za zasedání sněmu, v dubnu 1893, vypracován byl Dr. Jaroslavem Haaszem, koncepčním tajemníkem zemského výboru, *koncept nového oběžníku pro okresní výbory* o povinnosti ochraňovati historické a umělecké památky. Oběžníku z r. 1868 užito bylo v úvodní části jen velmi volně, takže lze mluvit o samostatné stylisaci, počínající vzletným apelem na vzdělanější vrstvy národa, s něhož přechází se k svéráznému líčení škod, způsobených přestavbami a bořením historických staveb a zavlékáním památek do ciziny. Rozvržení památek, hodných ochrany, zůstalo stejné jako v oběžníku v r. 1868, ale odstavec o památkách movitých byl rozmnožen o několik bodů. O čísle II. 2 přidány „cyrilometodějské báby“, o č. II. 3 hodi- nové stroje, II. 4 ocelo- a mědiryty, pečetidla, kadluby, stance, odznaky, staré ročníky novin a brožury. Celkem místo sedmi bodů bylo v odstavci movitých památek položek patnáct. Také bod desátý, v němž uvedeny kroje, výšivky a šperky, byl přidán nově. Archivalie přestěhovaly se s bodu sedmého do třináctého a z pouhého označení „obecních archivů, cechovních a jiných listin“, rozšířena jejich charakteristika takto: listiny obecní, zámeckých i chrámových archivů, knihy kutovní a listiny horních archivů, matriky, urbáře, starší listiny právní, výsady, samosprávné listiny, politické, soudní, finanční, živnos-

tenské, náboženské, gruntovní knihy, knihy cechů a bratrstev, všechny mapy, plány atd.

Na památky, v nichž se „objevuje živel umělecký“, pama-toval odstavec čtrnáctý, odstavec poslední — patnáctý — pak na památky osvětlující poměry veřejné „nebo které jsou význačné a typické pro vnitřní poměry rodinné“, což doplnil na konceptu referent prof. Dr. Kvičala. Po tomto výčtu památek následovalo trochu laicky stylisované líčení, kde se takové předměty mohou nalézt.

Druhá část oběžníku, jednající o způsobu spolupůsobení okr. výborů, stylisována byla stejně jako v oběžníku z r. 1868 až k zmínce o c. k. konservátorech, před něž tentokrát postavena krajinská, okresní nebo městská musea a připojen odstavec o potírání nesvědomitého antikvářského obchodu s upozorněním na znění §§ 934 a 935 obč. zákoníka, dle nichž možno žádati zrušení prodeje, neobdržel-li prodávající za věc prodanou ani polovici obecné její ceny. Odstavec o podání zprávy konservátorům o chystaných změnách stavebních, rozmnožen byl opět o musea, spolky a odborné jednoty a o žádost, aby, nutno-li něco zbořiti, zachován byl fotograficky nebo kresbou obraz odstraněného objektu.

Nakonec ovšem podobně jako před čtvrt stoletím zase z nedostatku zákonného podkladu bylo možno vysloviti jediné zdvořilou žádost a přesvědčení o ochotě okresních výborů spolupracovati. — A v tom ovšem byla zase základní slabina zamýšlené akce, již nepodařilo se do té doby ještě odstraniti, třeba, jak jsme u poslance Karla Adámka viděli, dobré vůle a aktivity nechybělo. Tak zase vyslovovala se pouhá přání a rady tam, kde bylo třeba zákonů a nařízení, a pokyny tam, kde byl nutný dohled.

Svědomitý zemský maršálek, Jiří kníže z Lobkowicz, vzal si zmíněný již koncept chystaného oběžníku s sebou na prázdniny do Vráže u Písku, ale spokojen s ním nebyl. Dopisem prof. Kvičalovi 21. srpna rozhodně odmítl stylisaci úvodní části, žádal přestylování a zkonkretnění obsahu, což nemůže prý bohužel docílit obyčejnými svými škrty a margináliemi, jež při aprobaci podniká. Sám prý, nemaje ve Vráži potřebných pomůcek, nemůže oběžník nově zpracovati: „Sloh celého spisu nese ráz úředního cirkuláře zemského výboru, nýbrž má ráz přespříliš vzletného článku, předneseného v některém spolku, ve kterém se pronáší hojnost krásných frází, účinkujících na jemnocit četného shromáždění. Stačí stručné věty, vyjadřující nynější stav péče a změny nastalé od oběžníku z r. 1868. Za to v druhé části (positivní) jeví se značný nedostatek, že pouka-

zuje se sice na kompetentní činitele, ale ti nejsou jmenováni. Zdá se mi, že když zemský výbor úředně takové vyzvání činí, tedy má z jeho přípisu předce jíti na jevo, na koho se lze obrátiti o radu; zdá se mi, že by bylo na čase udati netoliko jména konservátorů nynějších, ale i jména spolků, zasluhujících v tomto oboru důvěry obecnstva, krajinská musea atd. . . . Jinak v mnohých místech budou vyzvání taková považovat za jalovou frázi. Jmenovat ovšem spolky a musea jak česká, tak německá.“

Styk s učitelstvem a duchovenstvem chtěl by zemský maršálek získati raději prostřednictvím biskupských konsistoří a zemské školní rady než prostřednictvím okr. školních výborů nebo vikariátů. Sloh Haaszův omlouvá a vysvětluje vzplanutím autorovým pro věc, ale trvá posléze na vypracování konceptu nového.

Přání maršálkovu bylo vyhověno, jak plyne z Kvičalova prodomátu z 13. listopadu o jednání s Dr. Haaszem, jenž sice vysvětloval, že každý okresní výbor musí znáti konservátora ve svém obvodě, ale připouštěl, že přece jen bude lépe vložití jejich seznam do oběžníku. Oběžník podle poznámky na rubu Kvičalovy přednášky usneseno podle referentova návrhu zroslati všem vikariátům i okr. školním radám, aby sdělily jeho obsah podřízenému duchovenstvu a učitelstvu s vyzváním, aby toto jednak přímo, jednak svým vlivem působilo k ochraně památek podle pokynů v oběžníku obsažených, ale z příkazu expedicí plyne, že toto usnesení přece jen provedeno nebylo a že vliv na duchovenstvo a učitelstvo byl získáván pouze tak, jak zdálo se maršálkovi, totiž zasláním 160 výtisků zemské školní radě a 50 výtisků každé biskupské konsistoři v zemi. Oběžník vydán byl celkem ve dvou tisících dvoujazyčných exemplářích, ale okresním zastupitelstvům expedováno pouze po jednom výtisku. Po jednom výtisku dostali také zemští poslanci a pět výtisků presidium místodržitelství, které současně požádáno, aby laskavě zemskému výboru sdělovalo změny v osobách konservátorů.⁷⁾

Oběžník před odevzdáním do gremia zem. výboru měl býti předložen k dobrému zdání ještě České akademii, ale stesky denního tisku na to, že zemský výbor nic pro ochranu památek nepodniká, způsobily, že z obavy o další odklady celé záležitosti se tak již nestalo. Konečně prý příslušný komitét Čes. akademie nevyví-

⁷⁾ Odpověď místodržitelství o č. 152.930/93 nebyla právě laskavá, odkazovala na ministerstvo vnitra, ale současně přiznávala, že konservátory na funkci jim svěřenou pro malý počet nestačí.

jel tehdy potřebné činnosti, aby mohl se zabývatí stěžejními body oběžníku (marg. Dr. Haasze).

Před vydáním oběžníku, totiž ještě o sv. Václavě r. 1893, konal se v Adámkově působišti Hlinsku I. *sjezd musejních spolků a odborů národopisné výstavy*, který velmi rázně postavil se za uskutečnění Adámkových návrhů a kritisoval nečinnost příslušných činitelů.

Tak s datem 23. prosince 1893 o č. 36141 vyšel nový oběžník, jenž, třeba nebylo příslušného zemského památkového zákona, měl se státi základnou a návodem pro péči o archivialie a jiné historické památky.⁸⁾ Přes to, že zase mohl pouze apelovati na okresní výbory o jejich spolupůsobení a vyslovovati přesvědčení o jejich ochotě a dobré vůli, ohlas jeho byl velmi významný. Soudě ze zachovaných spisů příslušného oddělení registratury zemského výboru, neméně než 28 okr. výborů v Čechách reagovalo na podněty jím dané a sdělovalo svá přání, a upozornění, nebo oznamovalo, co podnikne nebo podniklo v rámci své kompetence.

V chronologickém pořadí první ozval se okresní výbor v *Poličce*, kde již tehdy působil musejní spolek „Palacký“, jenž ve svou ochranu převzal i část městských archivialií. Okr. výbor vyslovoval souhlas a sliboval plnění vše, co v oběžníku se žádalo. Okresní výbor v *Kutné Hoře* rovněž souhlasil, ale současně podporoval také petici městské rady, podanou 7. dubna 1894 zemskému sněmu, v níž se žádalo, „aby zřízena byla vědecká komise, kteráž by s plnou mocí zemské správy a se zajištěnou předem pomocí okresních výborů i zastupitelstev, duchovních a patronátních úřadů i povolaných k tomu korporací a faktorů lokálních a hlavně prostřednictvím honorovaných a k tomu účelu především povolaných komisařů neb konservátorů provedla bez průtahů soustavné probádání a soupis či *inventář veškerých starožitností v království Českém*“. Publikaci inventáře a ochranu nejcennějších památek měl obstarati, jak se dále žádalo, zemský výbor, dozor nad ostatními památkami měly převzítí samosprávné okresy, obce nebo legitimované musejní společnosti. Svůj souhlas s oběžníky a slib působiti v jeho smyslu, s více nebo méně vzletnými projevy vlastenectví, zaslaly dále okresní výbory Mladá Boleslav, Mělník, Mladá Vožice, Domažlice, Dvůr Králové, Kostelec n. Orlicí, Český Brod, Čes. Budějovice, Horažďovice, Soběslav, Beroun. Pozadu však nezůstaly ani okresy německé: Šluknov, Teplice-Šanov, Chomutov, Falknov, jenž žádal, aby mu byly poslány 133 exempláře oběžníku, Přimda,

⁸⁾ Viz přílohu č. I.

jež domáhala se hned také iniciativy zemského výboru k záchraně starého knížecího hradu, jenž opodál městečka se rozpadal v trosky. Okresní výbor v Mladé Boleslavi dokonce sám vydal oběžník znovu svým nákladem a rozeslal starostům, duchovním a kněžím celého okresu. Dokladový výtisk poslal také zemskému výboru. Okresní výbor v České Skalici se omlouval, že dosud nepodařilo se uvésti v život okresní museum, nicméně však, že již pracuje alespoň výbor pro národopisnou výstavu. Okr. výbor v Hradci Králové upozorňoval, že v oběžníku v seznamu museí a spolků musejních chybí museum v Třebechovicích. Z Chotěboře ozvalo se okresní hejtmanství, žádajíc dostatečný počet výtisků pro správce škol, jimž okr. školní výbor podle rozhodnutí zemské školní rady poslal příslušnou výzvu, ale kteří nyní žádají výtisky oběžníku. Podobně domáhal se nových výtisků také okresní školní výbor v Českém Brodě. Další výtisky žádalo dále místodržitelství v Praze, okresní výbor v Lanškrouně a okresní výbor v Sedlčanech, který 25. června 1895 sděloval, že jediný exemplář oběžníku, jenž mu byl zaslán, stálým užíváním a opisováním již tak sešel, že jest takřka nečitelný. Okr. výbor v Dubé, po příkladu okr. výboru v Mladé Boleslavi, vydal oběžník v potřebném počtu výtisků sám. Okr. výbor v Chrudimi reagoval na dodání oběžníku peticí k zemskému sněmu, domáhaje se, aby konečně byl již usnesen památkový zákon ve smyslu návrhu Adámkova. Městská rada v Čes. Třebové, povzbuzena jsouc oběžníkem, předložila zem. výboru spor, jenž vedlo tamní II. společenstvo živností s jakýmsi zvláštním spolkem ševců a tkalců o staré cechovní archivialie býv. cechů tkalcovského a ševcovského, jež nacházely se v soukromých bytech a jimž prý hrozilo nebezpečí zkázy. Funkcionáři oněch dvou spolků totiž neuznávali povinnost připojiti se k II. společenstvu a zejména odmítali uložit zmíněné cechovní archivialie do městského musea. Zemský výbor odevzdal tuto záležitost archeologické komisi České akademie s tím, aby ujala se jednání mezi rozvaděnými mistry v Čes. Třebové a zajistila ochranu cechovních památek.

Oběžník Českého zemského výboru měl ještě r. 1898 sloužit za vzor podobné památkové péči, již chystal zemský výbor markrabství Istrijského, jenž 24. března toho roku požádal Český zemský výbor o zaslání zmíněného oběžníku spolu s rozpočtovými zprávami. Ohlas oběžníku z 23. prosince 1893 stejně jako početné petice, zasílané zemskému sněmu ve věci památkového zákona, svědčí o tom, že širší veřejnost měla tehdy o památkovou péči zájem nemalý.

Během roku 1893 stalo se zatím jasné, že politické poměry nedovolí vydání zvláštního zemského zákona památkového,

když právě velmi agilně připravovala c. k. archivní rada zákon celorakouský, jsouc sama již jmenována jako jeho vykonavatel. Současně také jednání o oběžník z 23. XII. 1893 upozornilo na význam rozvětvené sítě městských muzeí a archivů. Z těchto dvou poznatků vycházejce, předložil Karel Adámek 28. prosince 1893 sněmu svůj návrh znovu, ale přepracovaný. Pokud šlo o vydání zákona, spokojoval se urychleným vyjednáváním s vládou, zato však hned v prvním bodě kladl důraz na organizování komisí zemské, okresních a místních pro péči o památky a archivy. Přepracovaný Adámkův návrh měl toto znění:

Slavný sněme račiž se usnísti:

Zemskému výboru se ukládá:

I.

Aby v nejbližší příštím zasedání sněmu předložil návrh na organizování komisí místních (obecních a okresních), jakož i ústřední zemské komise ku vyhledávání, prozkoumání a zachování památek lidového a výtvarného umění, jakož i archivů v království Českém.

II.

Aby, jako v roce 1868, učinil vyzvání ku všem samosprávným zastupitelstvím v království Českém ve příčině pečlivého zachovávání a horlivého ochraňování starožitných, uměleckých, jakož i archivačních památek.

III.

Aby se všemožným urychlením vyjednával s c. k. vládou o vydání zákonů na ochranu domácích památek uměleckých, starožitných a archivačních a na zamezení jich vyvážení z království Českého do ciziny.

IV.

Aby po bedlivém uvážení stávajících poměrů a potřeb položil do rozpočtu zemského zvláštní dotaci na kupování památek výtvarného a lidového umění i uměleckého průmyslu.

Když pak Adámek 15. ledna 1894 mluvil ke svému návrhu v sněmovním plénu, zdůraznil opět především, že řádnou ochranu historických i uměleckých památek bude lze provést jen tehdy, když pomocí obecních a okresních zastupitelstev budou

zakládány místní a okresní sbory k vyhledávání a zachování památek starožitných a k zakládání muzeí. Organizaci těchto sborů představoval si tak, že by místní sbory volily ze sebe sbory okresní a tyto pak vysílaly delegáty do ústředního orgánu zemského, jenž by musil být zřízen z iniciativy zemského výboru ve společenství s Českou akademií.

Návrh Adámkův přikázán byl rozpočtové komisi a již 17. února 1894 navrhoval jejím jménem posl. Dr. Podlipný uložiti zemskému výboru zřízení zemské archeologické komise a jednati s vládou o zákon památkový. Všechny petice, došlé v této záležitosti, i Adámkův návrh (tisk č. 240/94) odevzdati pak zmíněné komisi k projednání. Příštím sněmu měl podati zemský výbor o tom zprávu, případně návrh. Pouštěti se do meritorních úvah o obsahu zmíněných petic a návrhu Adámkově nepokládá zatím rozpočtová komise za včasné, vymíňujíc si další zkoumání a návrhy.

Zpráva rozpočtové komise byla sněmem, jednajícím ve velmi napjaté náladě, ježto právě chýlil se ke konci proces se 76 obžalovanými pokrokáři čili tak zv. „Omladinou“, schválena, a tak další pokrok na poli památkové péče učiněn závislým od toho, podaří-li se ustaviti životaschopnou zemskou archeologickou komisi či nikoliv.)

Spojení archivních otázek s archeologií a s ochranou uměleckých památek mělo se státi samosprávnému archivnictví osudným i z důvodů, ležících mimo oblast záležitosti samé. Rok 1894 nebyl právě rokem klidné práce zemského výboru. Jestli roku 1893 docházelo na sněmu k obstrukčním scénám v souvislosti s dozvuky punktačního jednání, rok 1894 stál s počátku ve znamení „omladinářského“ procesu a později pod dojmem prudké oposite poslanců svobodomyšlné strany proti zřízení okresního soudu v Teplicích (Weckelsdorf), jež rakouská vláda provedla, nedotázavši se dříve zemského sněmu, jak podle zákona byla povinna. Také sněm i zemský výbor stály již pod dojmem skutečnosti, že rok právě probíhající jest posledním rokem jejich zákonodárného období. Lze tudíž vysvětliti, proč roku 1894 k zřízení archeologického sboru zemského nedošlo, čímž ovšem uvázlo i meritorní jednání o návrhu Adámkově.

Smysl dosud předložených návrhů a dosavadního jednání sněmovního i zemského výboru podhaluje současný anonymní článek, otištěný na podzim r. 1894 v Masarykově týdeníku „Čas“ na str. 613—15, zabývající se přípravou Národopisné výstavy a okolnostmi ji provázejícími. Autorem článku byl pro-

⁹⁾ Srv. Tisk CXXXIX. 1894.

fesor České university, historik Antonín Rezek. Rezek přikládal ve svém programovém článku velmi důležité postavení zemskému archivu království Českého. Byl ochoten učiniti z něho přímo centrální pilíř všeho českého archivářství. V souvislosti s akcemi chystanými ve spojitosti s Národopisnou výstavou má se *prý zemský archiv ujati organisace českých archivů a postavit se jí v čelo*. Tak mohlo by se dospěti k podobně pevné a vyspělé soustavě jako v archivnictví francouzském a německém. Zemský archiv měl *prý* by míti na zřeteli především archivy veřejné (větších i menších měst, různých družstev), ale nespouštěti s očí ani archivy soukromých (šlechtických, kostelních, klášterních, pokud jsou nespořádány). Rezek píše dále doslovně: „Šlo by především o to, opatřiti evidenci všeho archivního materiálu. Věci zajímavější byly by opisovány, ukládány na místo více chráněné před živelnými pohromami, archiv celý pak uspořádán. Kde by nebylo ochoty, nebo majitel chudší a archiv malý, usiloval by zemský archiv o odevzdání fondu buď sobě nebo národnímu museu. Zemský archiv byl by přirozeně také vykonavatelem Adámkova zákona o ochraně starých památek domácích. Snahy zemského archivu podporoval by zemský sněm, jenž působil by na obce a na okresy a přispíval by i hmotně. Tak ochrana historických památek byla by provedena autonomně a byla by důrazným krokem v emancipaci od centrální komise vídeňské. Měli bychom svou vlastní.“

Než politická situace v zemi i v Rakousku vyvíjela se v příštích letech tak, že pozornost od ochrany historických památek byla odvrácena a nebylo ani potřebného klidu k projednávání záležitosti tak delikátní. Činnost Českého sněmu na počátku r. 1895 vázla pro prudký spor o soud v Teplicích, kdy němečtí poslanci provokativně mluvili o prvenství Němců ve státě a proto i „v této provincii“, kdežto mladočeští co chvíli sahali k obstrukci, na podzim pak konaly se volby a ustavoval nový sněm, takže nezbyvalo času ani na pravidelný rozpočet. Za své však vzaly i přípravy Centrální komise vídeňské k parlamentnímu projednání zákona památkového. Ustavení c. k. archivní rady r. 1894 bylo právě posledním opatřením na této cestě. Na podzim r. 1893 padl Taafeův kabinet a s ním i jistá stabilisace vnitřních poměrů v Rakousku, opřena o pravicovou koaliční většinu Taafeovu. Taafe padl na nestatečnost císařovu, který sám pobízel jej k reformě volebního práva, pomocí níž měla být znemožněna napříště většina německých liberálů, ale neměl pak odvahy Taafa udržeti proti náporu spojených německých a italských liberálů a polské šlechty. Pád čtrnáctiletého kabinetu Taafeova byl však více než jen pádem ministerského předsedy, byl to přímo pád režimu, jenž uvedl do pohybu nejruznější

protichůdné síly, jež mnohonárodní stát choval ve svém lůně. Ani bezzásadová koalice Windischgrätzova, ani potomní „slovanský“ režim Badeniův a tím méně ovšem přechodné ministerstvo Pavla bar. Gautsche, spojené s výjimečným stavem nad Prahou, nemohly vnésti potřebnou stabilitu a klid do domácích politických poměrů a bez nich ovšem nebylo půdy k jednání o archivním a památkovém zákoně. Tak zpráva rozpočtové komise zemského sněmu Českého ze 17. února 1894 na dlouho zůstala posledním slovem v této záležitosti.

Zatím však rozvinula se výzkumná akce zemského archivu v domácích archivech městských, farních i šlechtických a tak z praktického seznání stavu domácího archivnictví rodily se často nové podněty a opatření, jichž iniciátorem byl zpravidla zemský archiv, který dostával se na dobrou cestu státi se organizačním centrem českého archivnictví v tom smyslu, jak to na mysli měl profesor Rezek.

O výsledcích výzkumné akce za éry Dvorského bylo již psáno. Ukazovaly, že není všude jen spoušť a netečnost, že jest v leckterých místech dost dobré vůle k práci a dost iniciativy pracovati, třeba není zákonného podkladu pro archivní ochranu a péči. Praktické zkušenosti zemského archivu potvrzovaly to, co zdůraznil jsem, mluvě o ohlasu oběžníku z 23. prosince 1893, patrném ve spisech zemského výboru. Na těchto cestách archivní adjunkti seznali i příčiny a okolnosti jednotlivých škod archivním z nepochopení nebo zlé vůle způsobených, poznávali, čeho třeba, aby obdivuhodná často obětavost místních archivářů-ochotníků nesla větší užitek. Z těchto zjištěných potřeb pak rodily se nové pokyny a výnosy zemského výboru.

Tak 13. července 1897 o č. 18209 podle návrhu ředitele Františka Dvorského vydal zemský výbor *oběžník okresním výborům a majitelům papíren*, v němž okresním výborům se ukládalo zaslati seznam archivů a sbírek starých listin ve svém obvodu, ať nacházejí se v majetku veřejném, zejména měst, nebo soukromém, hlavně v zámeckých archivech. Majitelé papíren pak žádání, aby, koupí-li staré spisy a knihy, dali o tom vědomost zemskému archivu za příčinou jich shlednutí a vyloučení historicky cenných kusů — ovšem za příslušnou protihodnotu. Oběžník expedován byl skutečně všem zjištěným papírnám v Čechách. Papírny zčásti také hned písemně projevovaly svoji ochotu vyhověti přednesenému přání.

Posledního října 1897 o č. 67.512 vyšel již oběžník nový, *tentokráte věnovaný skartaci spisů v úřadech veřejných*, jehož znění přímo zemský archivář Dvorský vypracoval. Oběžník nařizoval okresním výborům, aby dohlížely na historické doku-

menty, zachované u samosprávných úřadů, jež tvoří často velice cennou část obecního jmění, a nařídily, že každé skartování spisů musí býti sděleno zemskému archivu. Protože šlo o ochranu úředních archiválií vůbec, učinil zemský výbor o záležitosti skartování spisů zvláštní podání také místodržitelství.¹⁰⁾

Také tyto oběžníky nezůstaly bez odezvy. Okresní výbor v Karlíně vydal hned vlastní okružník všem obcím svého okresu, ukládaje jim podati zprávy o stavu obecních registratur. Okresní výbor v Příbrami poslal zemskému výboru několik starých tisků, které byly nalezeny v jeho budově na půdě, také okr. výbor v Bělé pod Bezdězem zaslal 15. III. 1901 zprávu o stavu okresní registratury. Podobně učinil i okresní výbor ve Slaném, ale současně připojil resoluci ze schůze, kterou svolalo několik místních korporací 26. prosince 1898; resoluce žádala zemský výbor o uzákonění památkové péče.

Zkušenosti, jež získal zemský archiv širokým výzkumem, provedeným v domácích archivech za pětiletí 1892—1897, vedly mimo jiné k poznání, že místní, většinou odborně nepřipravení dobrovolní archiváři, nebo rozpačité a bezradné městské rady, zanedbávající často staré městské písemnosti pouze proto, že nevědí, kterak o nich, potřebují návodu, jež by aspoň v hrubých rysech naznačil, v čem spočívá úkol archivářů. Ředitel Fr. Dvorský opět sám vyšel iniciativou, upozorniv zemský výbor, čeho by bylo třeba. Nato zemský výbor uložil 16. února 1900 č. 12686 zemskému archivu, aby takový oběžník vypracoval. Dvorský předložil svůj návrh 28. března s titulem „*Jak by se měly zařizovati a pořádati archivy měst v království Českém*“. Návrh byl zemským výborem bez jakékoliv změny, pouze s vypuštěním hlavního titulu, schválen a 24. září 1900 o č. 23.665 publikován a v dostatečném množství okresním výborům rozeslán.¹¹⁾ Oběžník označen byl jako pokračování oběžníků ze dne 13. července a 31. října 1897 a přikazovalo se jím okresním výborům, aby rozeslaly jej všem městům a městysům ve svém obvodu a dbaly o jeho zachování, případně oznamovaly zemskému výboru případy, kde by se jeho pokynů nedbalo. Omezení působnosti oběžníku jen na města a městyse svědčí o tom, že zemskému archivu šlo o ochranu a spořádání archiválií starších, kdežto registraturám všech obcí, konstituovaných zákonem z r. 1864, ještě pozornosti věnovati nehodlal, aspoň nikoliv v rámci archivní organisace a dohledu. Proto mohla býti platnost oběžníku

¹⁰⁾ Místodržitelství odpovědělo 2. prosince 1897 o č. 183.753 s poukazem na existenci skartačního výnosu ze dne 6. dubna 1896, č. 3040, a na povinnost okr. hejtmánů podávati zprávy o stavu okr. registratur.

¹¹⁾ Viz příloha II.

omezena jen na města a městyse, jež těšily se zvláštní správě již v dobách před konstituováním nové samosprávy.

V prvním odstavci oběžníku vymezován byl účel městských archivů a archiv definován jako *sbírka listin*, veřejných i soukromých zájmů se týkajících. Bod druhý stanovil podmínky uložení archivu. *Bod třetí* určil za základní pravidlo rozřídění archiválií princip věcný, jež tehdy v archivní praxi byl obvyklý, dával pokyny pro sepsání inventáře, pro vedení katalogu, jehož prvopis měl být lístkový. Úřední knihy radil rozříditi rovněž podle hesel věcných, jichž soupis uváděl. Tyto základní pořádací skupiny byly: privileje a trhy, obecní jmění, hospodářství (lesy, rybníky, dvory a j.), komunikace, měšťanstvo, městský řád, policie, záduší, náboženské poměry, škola, statistika a j. Bod čtvrtý, uvedený titulem „Rozmnožování archivů městských“, vzpomněl teprve spisové části čili registratur a stanovil: Kde vedle zmíněných starších písemností, ještě staré registratury městského úřadu minulých století se zachovaly, jest třeba, aby *starší* takové spisy byly kus po kusu probrány a ty, jež mají v jakémkoliv ohledu důležitost historickou nebo praktickou, do příslušných oddělení archivu vřaděny. Takovým též způsobem budiž naloženo s listinami právními a jinak důležitými z novější doby, pokud již účel jich byl splněn. Bod poslední pak stanovil odpovědnost za archiv.

Zásady o pořádní archivu, včetně jeho definice, přehlížející vůbec organický vznik archivní materie, jsou dnes již opuštěny, ale v době, kdy tyto pokyny byly vydány, měly zejména u nás plátnost ještě obecnou. Základní spis holandských archivářů Mullera—Feitha—Fruina o provenienčním principu vyšel sice již r. 1898, tedy dva roky před vydáním našich „Pravidel“, ale do němčiny přeložen byl teprve r. 1905, kdy vyšel v Lipsku—Groninkách o titulu „Anleitung zum Ordnen und Beschreibung von Archiven“ a teprve v německém rouše vzbudil u nás ohlas, jak svědčí o tom pojednání Dr. Václava Kratochvíla v Čes. časopise historickém r. 1907. Nebyl tudíž zemský oběžník se svými „Pravidly“ ve své době anachronismem.

„Pravidla“ zemského výboru nalezla značný ohlas, jak nplyne jen z několika odpovědí českých měst, zachovaných v registratuře zemského výboru, nýbrž z praktické zkušenosti každého badatele, jež větší počet městských archivů v Čechách navštívil. Pokud jsou městské archivy skutečně spořádány, pak s výjimkou několika, jež byly zorganizovány až v nejposlednější době, pravidlem setkáváme se se systémem, k němuž zemský výbor svým oběžníkem z 24. března 1900 dal své placet. Již

tato zkušenost svědčí o důležitém významu péče zemského výboru o samosprávné archivalie.

Prohlédneme-li korespondenci zemského výboru o této záležitosti v chronologickém pořádku, zjistíme především, že oběžník, stejně jako všechny předchozí, přijat byl sympaticky, neboť i v okresních zastupitelstvech nechybělo ctitelů starých památek. Okr. výbor v *Lanškrouně* sdělil, že vyhověl příkazu mu uloženému a „Pravidla“ zaslal městským úřadům v Lanškrouně a v Čermné, jež jediné v starých dobách v jeho obvodu měly vlastní správu. Okr. výbor ve *Vyšším Brodě* oznámil, že vyzval obecní úřady v městech a městysích okresu, aby vyloučily staré listiny z registratur a archiv i registraturu uspořádaly podle dané instrukce. Okr. výbor v *Tachově* žádal o další exempláře oběžníku, *vysokomyštský* vyžádal si zprávy ze všech obcí, *kladenský* zaslal oběžník městským úřadům v Kladně a Buštěhradu, *českobrodský* zaslal pochvalný dopis o péči městské rady v Čes. Brodě a o zásluhách městského archiváře, redaktora Josefa Miškovského. *Volynský* okr. výbor ubezpečoval, že městský úřad ve Volyni má městský archiv v pořádku, *smíchovský*, že o řádnou organizaci svých archivů přičinili se slíbily obce Roztoky, Košíře a Smíchov. *Tanvaldský a kynžvartský* okr. výbor oznámily, kterým městům a městysům byl oběžník zaslán. Okresní výbor v *Karlíně* odpověděl obšírnějším dopisem, v němž líčil stav městského archivu v Karlíně a v Libni. Karlínská obec má prý již 12 let sporádán svůj archiv i spisovnu podle vlastního řádu a proto nehodlá nyní je přeorganizovati. V čem karlínský archivní řád záležel, bohužel se neuvádí. Ze souvislosti bylo by však lze souditi, že šlo spíše jen o registraturní řád pro živou spisovnu městskou. Libeň odpověděla karlínskému okresnímu výboru, že má archiv v pořádku a že o každém došlém i vypraveném kusu vede rejstřík, takže nehrozí nebezpečí, že by se v budoucnosti nemohlo něco najít. Nepochybně i v Libni měli na mysli jen spisovnu městského úřadu po r. 1850.

O prosazení památkového zákona učinil Adámek nové pokusy hned r. 1900 a 1901, předloživ 8. dubna 1900 a 20. června 1901 nový návrh na organizaci péče o historické památky, ve srovnání se svými návrhy z let 1892 a 1893 značně změněný a zkonkretisovaný. Za poslední léta pokročilo totiž poznání o funkci archivu a v ochraně archivalií nebyl již spatřován jen prostředek pro získání archivalií k přepsání v zemském archivu za účelem pokračování v díle Palackého, jako tomu bylo ještě počátkem let devadesátých. Nový návrh Adámkův měl toto znění:

I. Zemskému výboru se ukládá, aby provedl potřebná šetření a učinil návrhy na organizování trvalé součinnosti obec-

ních a okresních zastupitelstev při ochraně a zachování uměleckých a historických památek a při řešení úkolů vlastivědných v král. Českém především:

1. zřizování památkových rad při samosprávných zastupitelstvech;

2. zakládáním a vedením okresních seznamů veškerých nemovitých i movitých památek historických a uměleckých a j., jež se v obvodu okresu nacházejí;

3. *náležitým umístěním, uspořádáním a opatrováním archivů obecních;*

4. spolupůsobením při zřizování a obnovování historicko-uměleckých památek stavebních;

5. spolupůsobením při zřizování a udržování odborných museí.

II. C. k. vláda se vyzývá, aby s všemožným urychlením učinila *náležitá opatření na ochranu a zachování památek uměleckých a historických, zejména:*

1. zákonnou úpravou památek stavebních;

2. zotřesením kontroly obchodu starožitnostmi, zejména přiměřenou změnou živnostenského řádu a zákonnou výhradou předkupního práva lidových, uměleckých a historických památek umění pro veř. musea, odborné a vědecké společnosti;

3. uzákoněním zákazu vývozu památek lidových, uměleckých a historických;

4. zamezením pustošení a drancování nalezišť prehistorických památek a vyhrazením výzkumu a vykopávek těchto památek pouze odb. vědeckým korporacím pro musea a pod. ústavy;

5. zabezpečením a řádným uspořádáním i soustavným doplňováním archivů veřejných a zamezením ničení archivů soukromých (býv. vrchnostenských).

Ke svému návrhu mluvil posl. Adámek v sněmovním plénu 28. června 1901. Svoji řeč zahájil podle stenografického protokolu sněmovního chválou sněmu i zemského výboru za to, že v posledních deseti letech podal přecetné důkazy, kterak vysoko cení si památek historických, stejně uměleckých jako archivních, zmiňoval se pochvalně o nákladech peněžních, poskytnutých k zachování čelnějších stavebních památek, ale zdůrazňoval, že nestačí jen poškozené svědky minulosti konservovati, nýbrž že je třeba ochrany zákonné. O péči o archivalie pak pravil do slovně: „Zemský výbor učinil roku 1897 vyzvání k okresním

výborům, aby pečovaly netoliko o zachování starých archiválií, ale také o soustavné zakládání a zachování archivů samosprávných sborů. Zakládání těchto archivů má větší důležitost, nežli se na ten čas zdá. Současné události rychle upadají v zapomenutí. Již příští pokolení neví, co v minulém desetiletí se dělo. Archivy samosprávných sborů budou nejdůležitějším pramenem dějin hospodářských a kulturní práce naší doby a proto je potřebí, aby také toto podnikání bylo soustavně organisováno.“ V další části své řeči věnoval pak Adámek pozornost zanedbanému místodržitelenskému archivu v Praze.

Sněm zasedající v r. 1901 však dříve než mohl meritorně návrh projednávat, byl 25. srpna rozpuštěn. Adámek 3. ledna 1902 svůj návrh obnovil. Komise pro záležitosti okresní a obecní ve zprávě 8. července 1902 (Tisk CCXCVIII) ocenila jeho význam a navrhla odkázání jeho zemskému výboru. Zpráva tato však již sněmem vyřízena nebyla.

Posledně podal poslanec Adámek svůj návrh památkového zákona z r. 1900 zemskému sněmu 30. září 1908, právě ve dnech, kdy sjezd Společnosti přátel starožitností, konaný tehdy za předsednictví ředitele zemského archivu Dr. Vojtěcha Nováčka, vyzýval svou resolucí zemský výbor, aby konečně přikročil k uzákonění některých Adámkových návrhů. K odůvodnění tohoto návrhu v sněmovním plenu se již Adámek nedostal. Právě ve schůzi, v níž měl tak učiniti, vypukla technická obstrukce Němců, kterou jednání bylo zmařeno a sněm uzavřen. Nicméně zemský výbor nevzdal se své kompetence ve věcech zákona památkového, což dokázal hned příštího roku svým zásahem do jednání o památkový zákon rakouský. Sám český sněm však již nikdy neměl příležitost v této věci uchopiti se iniciativy.

IV. POSLEDNÍ POKUSY O ARCHIVNÍ ZÁKON V HABSBUŘSKÉ ŘÍŠI.

Roku 1909 učinila vážný pokus o uskutečnění archivního a památkového zákona rakouská vláda Bienerthova. Předseda c. k. ústřední komise pro výzkum a uchování uměleckých a historických památek, Alexandr sv. pán Helfert, vypracoval návrh památkového zákona, vynikající centralistickou tendencí a předložil ho XIX. zasedání panské sněmovny.¹³⁾ Pokud šlo o archivalie

¹³⁾ Návrh je otištěn v „Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der kunst. u. hist. Denkmale“ Band VIII, Nro. 2.

nestátní, uznával sice návrh nutnost spolupůsobení zemských historických komisí, spolků a ústavů, sledujících obdobné cíle, ale celou organizaci archivnictví soustřeďoval v rukou zamýšleného pro budoucnost „Staatliche Denkmalschutzbehörde“, stlačuje tak funkci samosprávných orgánů zemských jen na úkol služební.

Není proto s podivem, že proti němu povstal odpor. Čes. akademie věd a umění vydala zvláštní memorandum,¹⁴⁾ také v panské sněmovně podán brzy vedle návrhu Helfertova návrh jiný, méně centralistický. Česká akademie v zásadě vítala, že přikročuje se k jednání o zákonu památkovém a věřila, že „již sama veřejná rozprava o této věci přinese zdárné výsledky a přiblíží nás oněm cílům, jichž dosáhnouti všichni stejně se snažíme, třebaš bychom dosud nebyli stejného přesvědčení o cestách, jež k cílům těm vedou“. Vzhledem však k nepomíjitelným právům samosprávných orgánů zasahovati v tuto oblast, nelze si prý představiti chystaný zákon říšský leč jenom jako rámcový, sdělaný speciálně se zřetelem k těm momentům, jež nelze jinak než zákonodárstvím říšským vyřídit. Této představě však neodpovídá uveřejněná předloha, jež obsahuje jednak více a jednak má ráz zmocňovacího zákona, jež by vláda nebo ministerstvo školství administrativní cestou mohlo doplniti a rozšířiti do jakýchkoliv mezí. Naprostý centralismus, jež osnova zákona zavéstí chce, pokládá však archeologická komise České akademie za nemístný, škodlivý, ba nemožný. Zvláště pak odmítla nárok zmíněného „Staatliche Denkmalschutzbehörde“ na získání všech objevených památek, s možností upustiti od tohoto práva jen tenkrát, jedná-li se o vyvlastnění. Speciálně odmítla Česká akademie také § 14. předložené osnovy, jednající o základním článku celé organizace záchranné, totiž o založení inventářů, jich řízení, revisích a uveřejnění, jichž provedení ponechávalo se sice administrativním opatřením ministerstva kultu a vyučování, ale za to zákonem se stanovilo, že vedeny budou výhradně podle politických okresů Čes. akademie upozorňuje, že v správním rozdělení mocnářství neskládá se přímo z okr. hejtmanství, nýbrž z království a zemí.

Při tom ovšem nutno pamatovati, že Helfertův návrh měl na mysli především ochranu historických památek stavitelských a uměleckých a že ochranu starých písemností pod jeho ustanovení bylo nutno vkládati jen implicitě.

Druhý návrh zákona památkového vypracován byl hr. Pinniskim a podán panské sněmovně 17. listopadu 1909 mimo jiné též s podpisy českých členů sněmovny, hr. Clam-Martinice,

¹⁴⁾ Věstník Akademie 1909, str. 434 n.

knížete Karla Schwarzenberga, Dr. Mattuše a preláta Marata. Po stránce věcné byl závislý na elaborátu Helfertově, ale se samosprávnými orgány nenakládal tak služebně jako první a kladl důraz na zemská musea.

Zemský výbor Český vzal v úvahu oba návrhy podané v panské sněmovně a 5. ledna 1910 podal presidiu obou říšských sněmoven i vládě memorandum, v němž dovodil, že k upravení záležitostí, obsažených v obou návrzích, jest kompetentní zemský sněm a žádal, aby vláda návrh zemskému sněmu předložila, nebo oznámila zemskému výboru, ponechává-li mu, aby ze své vlastní iniciativy návrh takového zákona sněmu předložil. O měsíc později pak zaslal zemský výbor výše uvede-ným činitelům ještě memorandum České akademie, setrvávaje jinak na svém mínění z 5. ledna, opíraje je o §§ 11 a 12 zákł. státních zákonů a o zákon ze dne 26. ledna 1907 č. 15, podle něhož může zemské zákonodárství v záležitostech, které náležejí v jeho působnost na základě zemských zřízení § 12, 1. činiti také v oboru zákonodárství trestního soudnictví a policejního trestního práva, jakož i práva civilního, opatření, jichž jest třeba k správě předmětu. Zemský výbor upozorňoval též na existenci nebo možnost zřizování zvláštních samostatných komisí a orgánů zemských, jež mají bdíti nebo bděly by nad uměleckými a historickými památkami.

Než posléze ani říšské zákonodárné dílo nevedlo k cíli. Panská sněmovna zvolila k projednání obou návrhů zvláštní komisi, z níž vyšel elaborát nový, v podstatě vzatý z návrhu Helfertova, komise o č. 98 podala 23. února 1911 svoji zprávu, ale k projednání zákona již nedošlo, neboť 29. března 1911 byla říšská rada rozpuštěna. K novému projednávání zákona chystala se vláda teprve roku 1917, ale nepokročila již přes porady c. k. archivní rady, v níž zase čeští členové, zejména tehdejší ředitel král. českého zemského archivu, Dr. Jan Bedřich Novák, marně domáhali se některých změn na úkor centralisace. Šlo zejména o § 7. osnovy, jímž místodržitelství stávalo se dozorcem nad archivnictvím samosprávy městské i zemských výborů.

Tak na konec zhroucení staré říše zastihlo české archivářství bez zákonné základny, jak říšské, tak zemské.

Nebyli bychom právi zemskému výboru království Českého ani zemskému archivu, kdybychom v souvislosti s těmito posledními pokusy o zákonnou úpravu archivnictví a památkové péče v staré říši neuvedli, s jakými podněty, ba promyšlenými plány archivní organisace, zejména ovšem archivů samosprávných, přicházel v této době zemský archiv. Nebylo jeho vinou, ani vinou zemského výboru, respektive od 26. čer-

vence 1913 již pouhé zemské správní komise, že jejich zákon-ného provedení nebylo lze pro trvalou obstrukci německé menšiny a uzavření zemského sněmu dosáhnouti. I když později zemští archivní odborníci nepočítali již při svých návrzích vůbec s oporou zemského zákona a formulovali je tak, že stačila správní opatření, nebylo lze docílití nic významného, neboť nastaly již mimořádné poměry, způsobené světovou válkou.

Zemský archivář *Dr. Josef Borovička* ve svých dějinách král. čes. zemského archivu, napsaných r. 1912,¹⁵⁾ v kapitole, nazvané „Péče o samosprávné archivalie“, podal netoliko vyčerpávající obraz toho, co zemský archiv za půlstoletí své existence na tomto poli podnikl, ale načrtl také program, uskutečnitelný za tehdejších poměrů. Stav městského archivnictví v Čechách v této své práci správně vystihl charakteristikou, že leckde zásluhou rozmyslných městských správ nebo musejních spolků vykonáno bylo mnoho ve prospěch zabezpečení městských archivů, nicméně však jako celek, že městské archivnictví je opatřeno špatně, již proto, že i to, čeho kde bylo dosaženo, jest dílem nahodilé obětavosti jednotlivých osob, s nimiž mnohdy stojí a padají celé archivy. Proto za hlavní předpoklad nápravy klade povinnost péče o městské archivalie, k níž bylo by možno příslušné orgány podržeti. Proto nejlepším prostředkem, kterak zabezpečiti obecní archivy, byl by zemský zákon památkový s dobrými prováděcím nařízením. Pro nedělnost sněmu nutno si vypomoci z nouze § 96 obecního řádu, jenž ukládá zemskému výboru povinnost dohledu nad udržením a neztenceným zachováním obecního jmění. Zemský výbor na základě své pravomoci uložil by samosprávným orgánům nižší instance péči o jejich archivalie jako součást obecního jmění. Provedení tohoto nařízení předpokládalo by ovšem účinné přispění Svazu českých měst a Sboru českých okresů, i budoucí archivní komise při České akademii.

Tuto péči o městské archivalie představuje si především na místě jejich vzniku, u úřadu, jehož činnosti jsou pozůstatkem. Jen u nejmenších archivů, kde nelze ani zorganizovati správu, je pro odevzdání jich do zemského archivu. Proti odevzdání větších archivů a zejména řádných archivních celků se staví, a to nejen pro technické nedostatky a závady, jež by z umístění takových mas různorodých spisů vznikaly, ale z důvodů zásadních, totiž vědeckých a vlastivědných. Jen v krajním případě, nelze-li jich jinak zachránit, mají být archivalie přemístěny jinam, a tu zase ještě třeba dáti přednost většímu řádně spořádanému archivu nebo museu nejbližšího města, jež případně

¹⁵⁾ Zprávy zem. archivu král. Českého IV., str. 1—142. Praha 1915.

bylo v starší době s místem v určitém právním nebo správním poměru, nežli ústřednímu archivu v Praze.

„Obec plní svoji povinnost k starým písemným památkám tehdy, je-li archiv vhodně uložen, dobře uspořádán, jeho obsah sepsán a stav čas od času revidován.“ V této stručné větě vystihuje Borovička lapidárně všechny povinnosti archivářské a skutečně také v dalších odstavcích již pouze rozvíjí jednotlivé myšlenky takto vyjádřené a zjišťuje podmínky nutné k jich řádnému plnění. K prvním dvěma patří podmínky, týkající se vhodnosti depotu, zařízení jeho, osoby archivářovy, třetí týče se archivního inventáře, jenž teprve umožňuje užívání archivu, přehled fondů a možnost revise. Tak soupis obsahu archivu staví oprávněně v střed celé archivní péče. Vzdává se romantické představy minulé generace, že každý milovník starožitností je schopen jej pořádit a bez rozpaků doznává, že je to úkol odborníků: „Sestavování soupisů musí se dít za stálé pomoci archivních úředníků, buď přímo nebo pod jich kontrolou a dle určitých pravidel.“ Ústřednímu (zemskému) archivu musí se dostati možnosti a prostředků k občasně kontrole. — Takové jsou podle Borovičky předpoklady řádné péče o samosprávné archivalie, s níž není již radno odkládati.

Program, který ve svém vypsání dějin zemského archivu vyslovil prvně, opakoval a prohluboval v příštích letech několikrát v časopisech věnovaných širší veřejnosti, především v „České revui“ v letech 1915-16 pod titulem „O úkolech českého archivnictví“ a ve Věstníku Čes. akademie sv. XXIII. (1914) „Samospráva a archivnictví v Čechách“, jež současně vyšla též jako zvláštní otisk.

Posledně zmíněná práce seznamovala českou veřejnost nejprve s výsledky archivní péče v Čechách, ale pak nezatajujíc její nedostatky, respektive malou rozvitost, ukazovala, jakým způsobem organizováno jest archivnictví, zejména nestátní, totiž především městské, v státech jihoněmeckých, v zemích alpských a na Moravě. Hodnotě kriticky jednotlivé výsledky a přihlížeje k tomu, co by se hodilo pro naše poměry a možnosti, vracel se pak autor k svému thesím z roku 1912, vysloveným v „Zprávách zemského archivu“. Opakoval především názor, že třeba dáti přednost organizaci archivu v místě jeho vzniku a u úřadu, jehož činnost jest výsledkem, uváděl, co proto třeba podnikati, aby u městských úřadů samých docíleno bylo patřičného zájmu o věc a podmínek pro splnění ukládané povinnosti. Vyjítí chce „od větších měst, která již zřídila své archivy nebo učiní tak, jak možno právem předpokládat v dohledné době a tyto dobře uspořádané archivy městské musí se

stát opěrnými body pro celou síť archivnictví obecního. Bylo by omylem chtít tuto soustavu přiřadovat k archivům krajským, které by byly státní, nebo čekat dokonce od nich nápravu. Soustava obecních archivů se může a musí zřídit úplně samostatně bez ohledu na zamýšlené nové zřízení krajské v Čechách,¹⁶⁾ v němž by se sloučily prvky státní i samosprávné, neboť spojovat úpravu obecních archivů s krajským zřízením znamenalo by oddalovat ji do nedohledna.“ Šířeji nežli ve svých dějinách zemského archivu rozvádí zde Borovička *odstavec o pořádku archivů*, čině jej úplně konkrétním. Mezi, k níž má dojít archivní zpracování městských písemností, jest mu rok 1850 nebo rok vydání obecního zřízení (1862). Archivální materiál má se rozdělit na listiny, spisy, knihy, účty, plány a mapy. Toto rozřídění odpovídá také potřebám uložení. Listiny dostanou každá svoji obálku, na níž u listin starších (do 1627) napíše se regest, v levém horním rohu pak značka. Také spisy mají míti obálky, označené značkami, jež pak přepíší se do inventáře. Jednotlivé kusy, nikoliv obálky, dlužno označiti razítkem obecního úřadu, což je nejspolehlivější a nejpatrnější. Akta radí ukládat do kartonů. Pořízení inventáře odkazuje odborníku, nebo aspoň stálému jeho dohledu, podobně jako v zmíněné už své práci starší. Archivní inventář musí podati jasný obraz obsahu archivu a zároveň musí býti tak sestaven, aby mohla být podle něho kdykoliv provedena přesná revise. V regestech doporučuje vlastní jména ponechávat v tvaru, jak jsou napsána a vystavovatele listiny psát na prvním místě. Za obsah listiny připojit jména svědků a těch, kdo spolupečetili. Na obálku se napíše dále způsob zachování listiny, počet pečeti a jich stav. Z listin mladších netřeba dělat regesta, ale na obálku vepsat rok vydání a jméno vystavovatelovo. U aktů rozsah časový, věcné heslo a počet kusů.

V pořádku archivů uplatňuje Borovička, rozhodný stoupelec holandské archivní teorie, princip provenienční: „Při spisech dlužno dbát toho, aby pořádek a uspořádání, pokud možno, bylo zachováno v tom stavu, v jakém byl v té době, kdy archiv byl ještě užíván jakožto registratura pro běžné úřadování. Tato zásada ostatně platí pro všechny části archivu: vše zachovat v starém pořádku, který odpovídal praktické potřebě. Akta, uložená ve fasciklech — podle možnosti s udáním počtu kusů — musí být rozříděna podle látky (obecní správa, bernictví, vojenství, zemědělství, průmysl, obchod, živnosti atd.) a označena aspoň stoletím. V oddělení knih (rukopisů) je hlavní zásadou

¹⁶⁾ Tyto věty jsou polemikou s pojednáním J. Svobody (Salaby): „Pro lepší poznání své vlasti“. (Naše Doba, roč. XXII.)

dát knihy stejného obsahu k sobě, utvořit souvislé řady, t. j. spojit všechny knihy městské, pozemkové, kvitanční, radní protokoly a p., ovšem vždy pokud se týkají téže obce — v pořádku chronologickém; v inventáři pak stačí uvést řadu knih celkovým názvem s udáním, kterým rokem řada začíná a končí a s udáním počtu svazků. Podobně při účtech, pokud jsou uloženy samostatně a nikoliv jen při aktech, musí být všeobecně uvedeno, k čemu se vztahují, letopočet a počet kusů, po případě fasciкул. Rovněž při plánech musí býti označen předmět a aspoň přibližně doba vzniku. Spravování náležitě srovnaného a inventarizovaného archivu nedělá velkých obtíží.“

V odstavcích o správě archivu a stálé dohlídce zemského archivu na archivy městské opakuje Borovička v podstatě své názory, vyslovené r. 1912.

Druhé pojednání Borovičkovo, uveřejněné o rok později v „Čes. revui“, o němž jsem se zmínil výše, vyšlo již za války, čímž jeho účel, totiž zainteresování širších kruhů, zůstal vlastně nesplněn, neboť česká samospráva měla již jiné zájmy a úkoly než právě budovat městské archivy. Autor hned v úvodu vyznačil zvláštní možnosti městského archivnictví. Kdežto ve všech jiných oborech projevovala se větší nebo menší naše závislost od cílů a potřeb vídeňské vlády, v tomto bodě rozhodování leží plně v rukou samosprávy a péče o městský archiv patří zcela v obor její působnosti. Třeba uznával, že některá města svoje archivy již zřídila (Plzeň, Písek, Kutná Hora), trval na zásadě, že dokud nebude jednotných opatření pro všechna města, nebylo vlastně vykonáno nic. Odmítl znovu Salabovu síť krajských archivů, zdůraznil potřebu organizace archivů v místě jich vzniku a opakoval v podstatě své názory, uveřejněné minulého roku ve Věstníku Čes. akademie o způsobu organizace městských archivů. Jednotnost opatření archivní péče městské mohl by způsobiti jedině zemský výbor, a Borovička také v tom smyslu nyní naň apeloval:

„Zemský výbor by na základě své pravomoci uložil archivu zemskému, aby se postaral o náležitou úpravu obecních archivů v Čechách, t. j. aby zemští archiváři postupem času objeli všechna města, městečka a vsi, přesvědčili se o stavu uložených archiválií, nařídili, co shledají za potřebné, kde by stačilo pouhé zařízení a návod při dostatku jiných odborných sil v místě, anebo sami urovnali a popsali obsah archivu; na základě tohoto inventáře převzalo by představenstvo obce archiv, za jehož zachování a dobré udržování jako obecního jmění by odpovídalo; občas-

né prohlídky, konané zemskými archiváři, sjednávaly by konečnou jistotu, že uspořádání zdárně pokračuje nebo se zdržuje. Proto i skartace registratury měla by se díti jedině se svolením zemského archivu.

Předpokladem ovšem bylo by rozmnožení počtu zemských archivářů. Skutečný úspěch byl by v odborném sboru zapracovaných pomocníků, zkušených pracovníků v archivech po vzoru haličského grona konservátorů.“

V tomto článku prvně vysloven byl také námět otiskovati inventáře městských archivů českých, a to buď ve „Zprávách zemského archivu“ nebo ve Věstníku akademie.

Není pochyby, že podnětné tyto návrhy Borovičkovy za výhodnější situace politické a zejména při rozmnožení archivářských sil v zemském archivu byly schopny státi se východiskem nové velké archivní akce, na rozdíl od někdejší akce Dvorského o to významnější, že byla by bývala již opřena o solidní základnu holandské archivní teorie a patrně o úřední pověření zemského archivu funkcí zemského archivního inspektora samosprávných archivů. Bohužel světová válka a později jiné plány na organizaci archivnictví způsobily, že od písemných projevů k akci se vůbec nepřistoupilo.

Také nový ředitel král. zemského archivu *Dr. Jan B. Novák* po svém nastoupení r. 1916 zasáhl programovým článkem do této otázky. Stalo se tak v „Zprávách zemského archivu“ V. do titulem „*Další úkoly zemského archivu království Českého*“. Podobně jako Borovička v posledních svých statích, ani Novák nesvazuje již organizaci městských archivů s archivním zákonem, nýbrž s dohlédacím právem zemského výboru na majetek všech obcí. Konstatuje, že tuto povinnost může zemský výbor, pokud jde o městské písemnosti, prováděti jedině svým odborným úřadem, totiž zemským archivem. Zemský archiv je předurčen, aby ujal se této nedostatečně vyvinuté větve naší samosprávy. K plnění této povinnosti třeba je příslušných opatření zemského výboru, jež shrnuje v tyto asi body:

„1. Každá obec jest povinna své písemné památky chovati v bezpečí a pořádku.

2. Obec, která nezřídí pro své písemné památky místo kvalifikovaného archiváře, je povinna přistoupiti k zemské archivní organizaci a platiti zemi malý roční archivní poplatek, vyměřený podle svých ročních příjmů.

3. Dozor na písemné památky každé obce má zemský archiv.

4. V zemském archivu buďtež zřízena místa archivních inspektorů, kteří by po celé zemi postupně zřizovali obecní archivy a k nim dohlíželi.

5. Stará akta registratur okresních výborů buďtež postupně odevzdávána zemskému archivu.

6. Náklad zemské archivní organisace budiž hrazen z archivních poplatků.“

Archivní inspektoři měli býti současně úředníky zemského archivu, taková místa měla býti zřízena tři. „Tito inspektoři by si Čechy rozdělili na tři díly a každý z nich by musil ve své oblasti jezdit od obce k obci a pomocí místních správ a za účasti sítě konservátorů a korespondentů zařizovati všude archivy.“ Tak ožívá opět program Gindelyovy archivní organisace, ovšem modifikovaný: pokud se archivních korespondentů týče, poukazuje Novák na konservátory a korespondenty vídeňské archivní rady.

Archivní inspektoři by ovšem na svých cestách spojili práce organizační s výzkumem konaným pro ediční podniky zemského archivu a inventáře archivů by zakládali dvojmo, tak, aby jeden měl k dispozici orgán inspekční — zemský archiv. Ve „Zprávách zem. archivu“ by se pak takové inventáře postupně uveřejňovaly. Tito zemští archivní inspektoři byli by současně pověřeni také skartací městských a okresních samosprávných registratur.¹⁷⁾

Světová válka ukládala však samosprávnému archivnictví také úkoly velmi konkrétní. *Nouze o papír* ohrožovala existenci i archivů už spořádaných. Starý papír byl totiž rekvirován úředně na výrobu papíru nového. Proto 30. května 1916 podalo ředitelství zemského archivu zemské správní komisi návrh, aby vydala okresním výborům oběžník o ochraně autonomních archivů a registratur. Zemská správní komise vyhověla a 19. července 1916 o č. 66.066/III. takový oběžník vydala. Pro informaci veřejnosti uveřejnily 9. srpna 1916 všechny skoro pražské deníky na žádost zemského archivu prohlášení o ochraně písem-

¹⁷⁾ V těchto letech, vedle výše již zmíněného článku Salabova (Svobodova) vyšlo ještě několik jiných pojednání, věnovaných otázkám archivní organisace v Čechách: Karel Adámek: Za ochranu našich památek (pět kapitol v Čes. revui 1911—12). Kamil Krofta: Zemský archiv král. Českého (Čes. revue 1910). Jar. Čelakovský: O organisaci archivnictví v zemích neuherských (Věst. Čes. akademie XXII., 1913), věnovaný sporu o desky zemské a zamýšlený justiční archiv a J. V. Šimák: Vlastivědné úkoly samosprávných sborů (Věst. poradního sboru čes. okresů, III., 1913), jenž více než ve zdar organisace samosprávného archivnictví malých měst věřil deponování archiválií v zemském nebo musejním archivu.

ných památek při sbírání starého papíru do stoupy. Dvacátého června 1917 o č. 3110/III. nařídila zemská správní komise, vedena jsouc podobnými obavami, okresním výborům, aby do zemského archivu byly odevzdány staré mapy, nesloužící již úřední potřebě.

V. SAMOSPRÁVNÉ ARCHIVNICTVÍ V PLÁNU ORGANISACE NÁRODNÍHO ARCHIVU.

Reorganisaci archivnictví v novém státě národa Československého začli archiváři připravovat, jak známo, již na své celonárodní schůzi v Praze v Bredovské ul. č. 6, konané uprostřed září r. 1918, z níž vzešla resoluce o zřízení archivní sekce při komisi pro ochranu památek u Národního výboru, jež skutečně vznikla a representována byla ředitelem zemského archivu Dr. J. B. Novákem, jenž několikrát v době vlády Národního výboru fungoval jako jeho zmocněnec pro záležitosti archivní. Tato sekce svolala také na 20. listopad 1918 anketu archivářů o všeobecné organisaci archivnictví.

Z ankety vzešel většinou 18 proti 3 hlasům požadavek zřízení ústředního (národního) archivního fondu, jehož vrchní správa náležela by ministerstvu národní osvěty. Správa archivní organisována by byla prostřednictvím ústředních archivů v zemi a župních v župách. V Čechách, kde existovaly vedle sebe archiv místodržitelský a archiv zemský, mělo dojít ke sloučení obou. Archivy městské zůstávaly jako archivy orgánů nejnižší správní instance. Při okresních úřadech měly vzniknouti archivy spojením fondů okresních úřadů politických a samosprávných. Jejich uložení a správa byla otázkou technické organisace.

Bohužel k tak základní a účelné reorganisaci celostátního archivnictví nebylo ochoty právě u archivářů největšího správního archivu v republice, totiž pražského archivu místodržitelského, jenž prohlášen byl záhy proti duchu resoluce z 20. listopadu 1918 za resortní archiv ministerstva vnitra. Naproti tomu bylo jisté svědectvím krajní oddanosti myšlence jednotné organisace veřejného archivnictví, jestliže zemský archiv, i sám přísedící referent zemského správního výboru, Karel St. Sokol odhodlaně pracovali pro sloučení samosprávných archivů se státními.

Městské archivy měly zůstat na místech svého vzniku, ba archivům župních měst, byly by připadly i další funkce organizační. Jen městům, odmítajícím konati povinnosti příštím zákonem archivním předepsané, mohlo by býti uloženo, depono-

vati své archiválie jinde. I městské archivy podléhaly by ovšem jednotné státní archivní inspekci. V jednotlivostech organizace městských archivů tanuly na mysli zásady, vyslovené Dr. Borovičkou v jeho pojednáních z let 1912 až 1915.

Zemský archivář *Dr. Bedřich Jenšovský* v pojednání „Archivy a edice“, otištěném v příloze Archivnictví Čes. časopisu hist. r. 1920 o organizaci městských archivů píše: „Organisace obecních a jiných místních archivů veřejných, jakož i evidence archivů soukromých jest z nejdůležitějších úkolů českého archivnictví. Touto otázkou právem zabývali se již před vypuknutím války zemský archivář Borovička a archivář Salaba. Ale i zde bude nutno přizpůsobiti organizaci novým poměrům v republice, především nutno i zde odstraniti stále akcentování archiválií samosprávných a státních, s nímž možno se smířiti jen přechodně, pokud ještě budou trvati zemské výbory, zrušené novou ústavou státu československého...“ — Lze si představit větší nezištnost v obětování vlastního dílčího zájmu zájmu celku, jednotné archivní organizaci, než zaznívá z této věty zemského samosprávného archiváře? Bohužel nebyla oboustrannou.

O organizaci městských archivů pak Jenšovský pokračuje: „Oč jde při této organizaci? Především o řádné a bezpečné uložení, o správné a přesné popsání, o inventarisování, o spolehlivou správu a náležitou evidenci menších archivů, a to především veřejných, jak státních tak samosprávných, v druhé řadě soukromých. Základní jednotkou nového zřízení bude jako dosud obec, proto nejlépe vyjítí od archiválií obecních, ke kterémuž vzoru ukazují i dobré vzory v cizině, kde o archivnictví jest již lépe postaráno než u nás (západní státy německé)... Vždy tu bude ovšem dvojí druh archivů, jedny spravované odborným úředníkem, druhé bez stálé archivní správy.“

V další části svého pojednání doporučuje pak autor pro městské archivy péči organizační i inspekční z archivů centrálních nebo krajských s ponecháním na místě samém a nikoliv deponování do ústředí podle vzoru štyrského. Pokud nebude uskutečněn zákon o národním archivu, bude nutno, aby péči o archivy obecní převzaly orgány zemské a tedy i zemské archivy.

S názory v tomto pojednání obsaženými shoduje se i článek *Dr. Josefa Borovičky*: „Archivy v československém státě“ (ČČH 1918, str. 49 n.). Proti svým předválečným názorům jest tentokrát autor povolnější v otázce, mohou-li být městské archivy z místa svého vzniku odstraněny. Z finančních i technických důvodů nebude prý lze docílit, aby každé město i městečko mělo

vlastní archiv a vyslovuje se proto v nezbytných případech pro krajskou centralisaci městských archivů — totiž do měst, která mají archivy řádně zřízené. Částečná tato změna Borovičkova stanoviska byla způsobena náhlou skepsí k práci archivářů-ochotníků a přijetím zásady, že řádný archiv může zorganizovati jen odborný archivář a nikoliv diletant. Nicméně zdá se, že prvotní jeho stanovisko o spolupráci odborníků s místními činovníky, třeba ve formě dohledu zemských archivních inspektorů, jak ji konkretisoval roku 1917 J. B. Novák, bylo správnější a odpovídalo také více daným skutečnostem. Pro přechodnou dobu opíral péči o městské archivy, stejně jako Jenšovský, o § 96 obecního zřízení. Městským archivům župních měst byl ochoten uložit depositorství starých krajských registratur a nových registratur předpokládaných župních úřadů.

Pokus o organizaci národního (státního) jednotného archivního fondu, jak známo, ztroskotal. Dosud nestal se skutečností ani zákon archivní, a tak, pokud jde o archivy městské, platí dodnes to, co oba posledně jmenovaní archiváři připouštěli r. 1918 a 1920 jen jako opatření pro dobu přechodnou. A za takový skutečně nutno také považovati stav našeho archivnictví; pokud archivní zákon nestane se skutkem, respektive, pokud nebude proveden.

VI. REGISTRATURY OKRESNÍCH SBORŮ SAMOSPRÁVNÝCH.

Nový úkol postavil samosprávnému archivnictví zákon čís. 125/27 Sbírký z. a n. čili zákon o nové organizaci veřejné správy na území Československé republiky, jenž zrušil jednak české zřízení zemské ze dne 26. února 1861 — s příslušnými omezeními v § 18, způsobenými §§ 11 a 12 říšské ústavy ze dne 21. prosince 1867 — sistované ovšem již částečně nesvoláváním sněmu českého, a císař. patentem ze dne 26. července 1913 o zastavení činnosti zemského výboru, jednak (§ 9) zastupitelské okresy, existující podle zákona ze dne 25. července 1864 č. 27 z. z. Provedením tohoto zákona staly se totiž úřední *registratury* zemského výboru a *samosprávných okresů* uzavřenými celky. Pokud šlo o registraturu zemského výboru, stávala se tím aktuální nová extradiče do zemského archivu, což však patřilo v přímý obor úřední činnosti zemského archivu a proto nehodláme se o tomto úkolu šířiti zde, v článku věnovaném péči o archivy samosprávných úřadů nižších instancí. Jinak je tomu ovšem s registraturami samosprávných okresů. Zemskému výboru a zemskému archivu otevřelo se zde nové široké pole archivní péče.

Povinnost vůči registraturám okresních výborů a zastupitelstev uvědomoval si archiv zemský již dříve. Jakmile úřední jejich registratury stávaly se zralými pro archivní opatření, pomyslel zemský archiv na jeho řešení. První stanoví tento úkol zemský archivář *Dr. Borovička* ve svých dějinách archivu r. 1912 u příležitosti padesáti let trvání zemského archivu a současně také skoro padesáti let existence okresní samosprávy. *Borovička* o tom praví: „Povinnost starat se o archivy v zemi vztahuje se v první řadě na archivy sborů samosprávných a obecní archivy. Za padesát let naší samosprávy nakupilo se při okresních zastupitelstvech dost úředních spisů, které se zatím staly cennými archiváliemi a jejich uchování jest nezbytným požadavkem doby. Ve smyslu nařízení zemského výboru v let devadesátých¹⁸⁾ dlužno pečlivě dbát toho, aby se z registratur okresních výborů tvořily skutečné archivy nebo aspoň aby se skartování starých aktů dalo odbornými silami (úředníky zemského archivu) a cenné kusy aby byly trvale zachovány pro budoucnost, odevzdáním buď do zemského nebo velkého městského archivu.“

Na tento úkol pamatoval také ředitel *Dr. J. B. Novák* ve svém programovém článku „Další úkoly zemského archivu“ po svém nastoupení v úřad ředitelský r. 1917.¹⁹⁾ Mluvě o přejímání činnosti zemského archivu, uvádí hned na prvním místě nutnost zabezpečení písemnosti okresních zastupitelstev. Možnost zřizovati okresní archivy má za pochybnou a proto radí jiný způsob záchranu historicky významných částí zmíněných spisoven. Totiž odbornou skartaci spisoven na místech jich uložení, kterou prováděli by zemští archiváři, a odvezení částí ze skartace vyložených do zemského archivu. Tak shromážděn by byl v zemském archivu bohatý historický materiál z celého království, na jehož podkladě mohlo by se přikročiti k vyličení dějin české samosprávy. Povinnost prováděti skartace okresních a také obecních spisoven měli by zemští archivní inspektoři, o jejichž zřízení usiloval v jiné stati svého programového pojednání.

Z *Novákova* programu odpadla tedy možnost deponování okresních archivů ve velkých archivech městských, kterou roku 1912 připouštěl *Borovička*. Nicméně však, když r. 1928 stala se tato otázka naléhavou, pojata byly do směrnic, určujících péči o zmíněné registratury, možnosti obě.

V příslušných směrnicích zemského archivu položen byl důraz jednak na *správné zajištění* starých registratur zrušených okresních výborů a zastupitelstev, jednak na jejich *evidenci*. Pokud jde o zajištění, přiznána důležitost zachování spisů ze

¹⁸⁾ Oběžník o skartaci z 31. října 1897, č. 67.512.

¹⁹⁾ Zprávy zem. archivu V., str. 284.

zrušených sborů v místech jich vzniku, nejlépe u úřadů nastupujících v jejich působnost. Kdyby nebyly pro to vhodné podmínky, mohla by býti registratura okresního výboru deponována v řádně organizovaném archivu příslušného okresního města, ovšem s předchozím souhlasem zemského úřadu, resp. zemského výboru. Teprve, kdyby nebylo ani prvé ani druhé možnosti, doporučil zemský archiv zemskému výboru uložiti ji v zemském archivu, jakožto ústředním archivu zemském.

Zemská správní komise, končíc své úřadování, neřídila se již obšírným návrhem zemského archivu ze dne 26. března 1928, jehož obsah zde stručně byl uveden, nýbrž 13. listopadu toho roku dala rozeslati všem okresním správním komisím pouze pětiřádkovou výzvu, v níž se pravilo: „Doporučuji nabídnouti ony spisy, jichž není již třeba k úřední potřebě okr. výborů, resp. zastupitelstev, zemskému archivu, nebo aspoň vyžádati si u něho pokyny.“

Výzva zůstala takřka bez účinku a tak v měsíci lednu roku 1929 provedl zemský archiv sám dotazníkovou akci u všech nově konstituovaných okresních úřadů, resp. okr. výborů, žádaje od nich odpovědi na konkrétní otázky o stavu a dalších podmínkách uložení okresních registratur, a to nejen zastupitelstva, resp. okresního výboru místa, kde zůstalo sídlo okresního úřadu, nýbrž také těch míst, kde samosprávné sbory sice byly zrušeny, ale nové okresní úřady nezřízeny.

Okresní úřady měly odpověděti na tyto otázky:

1. v jakém stavu a množství jest okr. registratura zachována,
2. z kterých let,
3. byla-li již, kdy a v kterých odděleních skartována,
4. má-li vyhovující místnost nyní i pro příště,
5. není-li v místě okr. úřadu, nebo v místě některého zrušeného okr. zastupitelstva možnost vhodně uložiti registraturu v dobře spravovaném městském archivu, kde by registratura, nenacházející jiného vhodného umístění, našla při zachování všech požadavků archivních, a po schválení zemského úřadu nebo výboru, vhodný útulek.

Cíle této ankety bylo dosaženo. Během let 1929 a 1930 nashromáždil se v zemském archivu potřebný datový materiál, z něhož jest možno aspoň v hrubých rysech učiniti si obraz o stavu registratur zrušených starých samosprávných sborů; na základě jeho byla již také učiněna některá nutná opatření.

Především nutno s uznáním konstatovati, že nové okresní úřady, resp. výbory ujaly se v celku písemných pozůstalostí

zrušených samosprávných sborů velmi ochotně. Na konci roku 1930 bylo již neméně než 80 registratur přestěhováno a instalováno v místnostech okresních úřadů a dalších 19 mělo být podle prohlášení přednostů okresních úřadů přestěhováno do budov okresních úřadů během roku nebo dvou, jakmile nové budovy budou postaveny. Ve starých okresních domech zůstalo sice 36 registratur, ale z těch 24 byly v sídlech nových okresních úřadů, takže fakticky rovněž stojí pod přímým dozorem okr. úřadu. Z dalších 16 zrušených okresních zastupitelstev převezeny byly k novým okresním úřadům aspoň mladší části spisoven, totiž po r. 1900. Tak již na sklonku druhého roku nové správní organizace řádné okresními úřady opatřeny byly staré samosprávné registratury ve 139 případech čili ze 70%. Zbývajících 30% samosprávných okresních registratur stalo se pak předmětem péče zemského výboru a zemského archivu, jež dosud ještě ukončena nebyla.²¹⁾ Výsledek ankety ukazuje, že nebezpečí zkázy není u všech okresních registratur stejně velké a podle toho také zemský výbor činil a činí svoje opatření.

Chtěl bych se nejprve zmíniti o těch registraturách okresních zastupitelstev, jež při převzetí okresními úřady byly rozděleny na část starší, jež ponechána byla na místě, a na mladší (od r. 1900), jež byla převezena k okresnímu úřadu. Není pochyby, že tato mladší část, stavši se součástí živé registratury

²¹⁾ Jako celek byly přestěhovány k novým okresním úřadům tyto registratury: Brandýs n. L., Ném. Brod, Broumov s Policí a Teplíci, Budějovice s Lišovem, Hlubokou a Trhovými Sviny, Čáslav s Habry, Děčín s Benešovem a Čes. Kamenicí, Falknov, Frýdlant, Hartmanice a Kašperské Hory (do Sušice), Hradec Král. s Nechanicemi, Hradiště Mnichov s Bělou, Humpolec, Cheb s Vildštejnem, Chlumec n. C. (do Bydžova), Chomutov s Jirkovem, Chotěboř s Přibyslaví, Jáchymov, Kadaň - Doupov, Kaplice - Vyšší Brod, Klatovy s Nýrskem, Kolín, Kraslice, Krumlov s Chvalšínami a Hor. Planou, Lanškroun a Ústí n. Orli, Litoměřice s Lovosicemi a Ústěkem, Litomyšl, Mělník, Most, Mýto Vysoké, Nové Město n. M., Opočno, Planá s Bezdruzicemi, Plzeň s Blovicemi, Poděbrady, Prachatice - Volary, Přestice, Rumburk, Semily s Lomnicí n. P. a Žel. Brodem, Ném. Jablonné s Cvikovem, Sluknov s Hanšpachem, Třeboň s Lomnicí n. L. a Veselím, Turnov s Čes. Dubem, Týn n. Vlt., Ústí n. L. s Chabařovicemi, Vysoké n. Jiz., Žamberk s Králíky a Rokytnicí v O. H. a Žlutice. Po upravení nových místností mělo následovati převzetí: České Lípy s Borem a Mimoní, Nejdku s Blatnem, Podbořan s Jesenicí, Strakoníc s Horažďovicemi a Volyní, Tábora se Soběslaví a Mladou Vožicí (pro nedostatek místa 1934 odevzdány do zemského archivu), Trutnova s Maršovem, Úpíci, Zacléřem a Vrchlabí s Hostinným. Dvacetčtyři okr. registratury převzaty byly novými okr. úřady, ale ponechány ve starých samosprávných domech: Benešov, Blatná, Boleslav Ml., Domažlice, Kutná Hora, Jindř. Hradec, Kladno, Ledec. Liberec, Loket, Louny, Milevsko, Náchod, Nová Paka, Pardubice, Pelhřimov, Písek, Rakovník, Roudnice, Říčany, Slaný, Sušice, Karlovy Vary a Vlašim.

úřadu, třeba, jak jest zdůrazňováno, zůstala uložena odděleně, těší se nyní té péči jako ostatní spisovna. Horší, ba nepochybně nejhorší podmínky pro svoji bezpečnost však mají právě starší části těchto rozdělených registratur, které zůstaly na svém starém místě bez dohledu a jaksi mimo zájem nastupujícího úřadu. Tím nebezpečnější jest jejich situace, že dnes leží někdy i mimo sídlo okresního úřadu. Tento osud stihl starší část registratury v Aši a v Dubé, jež mají výhodu, že jsou v sídle okr. úřadu, třeba v jiné ulici, v Č. Brodě, jež benevolencí okr. úřadu byla odevzdána do okresního Podlipanského musea, ale tam barbarsky skartována. Okresní registratura zastupitelstva *varnsdorfského* převzata byla do okr. úřadu dokonce jen od r. 1920, kdežto všechno ostatní (1864 až 1919), dle vlastního prohlášení okr. úřadu, leží bez ladu a skladu na půdě radnice ve Varnsdorfu. Mimo sídlo okres. úřadu zůstaly starší části okresních registratur (do r. 1899) v Kostelci n. Č. L., v Polné, Štokách, Kdyni, Teplé, Kynžvartě, Vodňanech, Poličce, Nepomuku a ve Velvarech. V Mirovicích ponechány byly podle zprávy přednosty okr. úřadu v Písku jen věci jinde vždy skartované, totiž žádosti o subvence. *Skutečská* okr. registratura z doby před r. 1900 deponována byla v městském archivu ve Skutči.

Není pochyby, že právě zmíněným starším částem okresních registratur, ležícím dnes mimo sídlo okresního úřadu, hrozí nyní poměrně největší úhona.

Celé okresní registratury zůstaly ještě koncem r. 1930 mimo sídlo okresního úřadu nastupujícího, ale v jeho správě a pod jeho dohledem v těchto sídlech bývalých okresních zastupitelstev: Bechyně, Březnice, Bystřice Nová, Hrady Nové, Kouřim, Dolní Kralovice, Libochovice, Neveklov, Pacov, Čes. Skalice, Nové Strašecí a Unhošť. Okresní úřad v Milevsku a okr. úřad v Ledči však v té době prohlašoval, že nebude-li opatřen novou vhodnou budovou, požádá zemský archiv o převzetí okr. registratur, totiž ledečské a dolnokralovické a milevské a bechyňské. Později se tak však nestalo.

Kromě zmíněných již případů uložení starších částí okresních registratur do Podlipanského musea v Čes. Brodě a do městského archivu ve Skutči, byly tehdy se svolením zemského výboru uloženy celé okresní registratury ještě do městských archivů v Berouně a v Jaroměři, z kterýchž případů první se velmi osvědčil.

Před skončením své činnosti r. 1928 nabídly *zemskému archivu* registratury samosprávných sborů okresní správní komise v Českém Dubě, Kouřimi, Kralovicích, Prachaticích (pro okres Prachatice-Volary) a Turnově. Když však r. 1929 sešla se nová okresní zastupitelstva, revokovalo okresní zastupitelstvo

kolínské nabídku kouřimskou, prohlašujíc, že o kouřimskou registraturu bude řádně postaráno u okr. úřadu v Kolíně. Podobně učinilo také okresní zastupitelstvo v Turnově, pokud šlo o registraturu turnovskou a českodubskou. Okresní úřad v Kralovicích, ač hned počátkem roku 1929 vyzván k provedení nabídky kralovické správní komise, odmítl registraturu v zemském archivu deponovat jakožto potřebnou pro běžné úřadování.

Tak do archivu země České v souvislosti se zmíněnou anketou odevzdány byly pouze registratury samosprávných okresů Příbram, Dobříš, Rokycany, Zbiroh a Jílové a později ještě (r. 1934) celé registratury okr. výborů Tábor, Soběslav a Mladá Vožice. Nedokončeno dosud zůstalo jednání s okresním úřadem v Chotěboři o registratury chotěbořskou a přibyslavskou a s okr. úřadem v Rychnově n. Kn. o registratury rychnovskou a kosteleckou.

Některé odpovědi okresních úřadů nebyly dost jasné v otázce, kde která registratura jest za nové organizace veřejné správy uložena. Tak není jasno, zda novobenatecká zůstala v okr. domě v Nových Benátkách, či zda je u okr. úřadu v Mladé Boleslavi, podobně jest tomu také s duchcovskou, bilínskou, hořickou, hlínskou, nasavrckou, tanvaldskou, jablonskou, chrastavskou, krívoklátskou, sedleckou, votickou, vimperskou, přimdeckou, hostouňskou a poběžovickou, ač jinak zprávy o jejich stavu a převzetí okresními úřady došly.

O některých okresních registraturách však není zde zpráv proto, že okresní úřady na zasláný dotazník a pozdější upomínky vůbec neodpověděly. Tento nedostatek zdejším dat týče se okr. zastupitelských registratur v Dobřanech, Jičíně, Libáni, Přísečnici, Sobotce, Stodě, Stříbře, Touškově, Vejprtech a Žatci.

K vydání samosprávných registratur zemskému archivu postavily se okresní úřady a zejména nové okresní výbory většinou *zamítavě*. Skoro všude uváděn dostatek místa a dobré vůle registraturu spravovat. Často také úřední potřeba, aspoň v části mladší. *Domažlický* okr. výbor sice ještě r. 1929 neměl potřebnou místnost, nicméně však usnesl, že spisy si ponechá, „protože lze s jistotou očekávat, že pro jejich uložení zajištěna bude vhodná, suchá a bezpečná místnost“. *Frýdlantský* okr. úřad prohlásil, že ke své úřední potřebě musí mít registraturu zrušeného samosprávného sboru celou a že nic nelze odevzdat. V *Hradci Králové* okresní úřad původně pomýšlel odevzdati registraturu městskému museu, když však po nedobrych zkušenostech zemského archivu s tímto druhem péče viděl, že narazil na odpor, opatřil hned potřebné uložení vlastní, nechtěje, aby registratura „odvezením do Prahy vzata byla z prostředí

svého vzniku a odňata místnímu historickému badání“. Okr. úřad v *Jáchymově* odmítl možnost odevzdati registraturu zemskému archivu rovněž: „Uložení na jiném místě není ani možné, ani nutné.“ Okresní výbor ve Vrchlabí dokonce usnesl se zakoupiti pro bývalou okresní zasedací síň archivní zařízení a uložit tam okr. samosp. registratury jak vrchlabskou, tak z Hostinného.

Nepořádek v registraturách přiznaly otevřeně jen okresní úřady ve *Varnsdorffě* a v *Semilech*, kde svezeny byly k okresnímu úřadu samosprávné registratury semilská, lomnická i železnobrodská, ale nacházely se pak ve stavu „naprosto nepřehledném, takže jejich spořádání dalo by velikou práci“. Nicméně i tuto práci sliboval okresní úřad podstoupiti a s odevzdáním registratur nesouhlasil.

Většina okr. samosprávných registratur do r. 1929 *nebyla vůbec skartována*, takže jde o veliké masy spisů. Některé okresní úřady uváděly váhu přestěhovaných spisoven — pravidlem z menších okresů, kde okresní úřad byl zrušen — a váha kolísá mezi 8 až 20 metrickými centy. Jen dvacet čtyři registratury byly účelně skartovány, ale i z nich deset teprve v roce 1928 nebo 1929 před převzetím novým okresním úřadem.²²⁾ Šest utrpělo těžké ztráty na svém složení. Bochovská r. 1901 vyhořela, z mladoboleslavské, sedlčanské, sedlecké a votické byly prý odevzdány skoro všechny spisy r. 1916 vojenské rekvizici starého papíru. Humpoleckou zničil neodbornou skartací, respektive prodejem do papírny manipulační úředník samosprávného okr. výboru.

Obraz péče zemského výboru a archivu země České o registratury zrušených okresních zastupitelských sborů, jak jsem jej zde zachytil, ukazuje sám, že více ještě zbývá vykonati, než dosud se stalo. Celá akce zahájená v roce 1929 musila totiž býti přerušena, když roku 1931 staly se již aktuálními přípravy k přestěhování zemského archivu do nové budovy a když od r. 1934 až do r. 1938 rozvíjela se veliká akce přejímání a inventarisování pozemkových knih od okresních soudů, jež přinesla zdejšímu archivu na 35 tisíc nových svazků těchto cenných pramenů k hospodářským a právním dějinám země.

Teprve v příštích letech bude se moci archiv země České vrátiti k dílu tak slibně v letech 1929—1931 zahájenému. Z rozboru výsledků tehdejší ankety a z toho, co jsem připojil o jed-

²²⁾ Jsou to: Bělá, Brandýs n. L., Čes. Budějovice, Bystřice Nová, Čáslav, Falknov, Hanšpach, Hartmanice, Hluboká, Hory Kašperské, Hořice, Hradec Jindřichův, Cheb, Chlumecký, Chomutov, Kraslice, Lišov, Lomnice n. L., Sviný Trhové, Šluknov, Trutnov, Třeboň, Unhošť, Veselí nad Lužnicí.

notlivých opatřeních, která v minulých letech byla provedena, lze vytyčiti i hlavní úkoly, jež náš archiv po této stránce očekávají i pořadí, v němž bude je nutno plniti. Nelze přehlížeti, že za uplynulých deset roků do jisté míry již oslabil se i závažný důvod, jenž v letech 1929 a 1930 byl proti archivnímu opatření okresních registratur uplatňován — totiž úřední potřeba. Než přece domnívám se, že bude nutno bedlivě uvážiti, smíme-li přikročit k odvezení těchto archivů české samosprávy z míst jejich vzniku a navoziti je všechny do skladišť našeho archivu do Prahy. Takovou centralisací podkopáme možnosti dějepisné práce v krajích. Snad nalezneme v příštích letech nějaké řešení prostředkující, na př. organisované archivy, větších okresních měst, kde bychom archivy okresních samospráv uložili jako deposita a tak aspoň některé zachránili v místech jejich vzniku pro vlastivědnou práci a pro poznání rozvoje našeho národního života v 2. pol. XIX. stol.

VII. REVISE MĚSTSKÝCH ARCHIVŮ.

Třicátá leta a znovu potom počátek let čtyřicátých obrátil znovu pozornost archivu země České k městským archivům. V letech 1935—37 z rozhodnutí ministerstva spravedlnosti převzal archiv skoro 33 tisíce gruntovních knih od okresních soudů. S výjimkou několika deposit ve větších městských archivech chtělo ministerstvo spravedlnosti, napodobujíc centralisační snahy archivu ministerstva vnitra, soustředit do Prahy všechny pozemkové knihy starší než jsou knihy zřízené podle knihovního zákona z r. 1871. V souvislosti se sběrem těchto archivalií byly navštěvovány městské archivy okresních měst a tam pod záminkou výzkumu papežských listin a pramenů k edici „Sněmy české“ provedeny revise městských archivů. Záminky tyto byly nutné, neboť po znásilnění zemské samosprávy zákonem z r. 1927 archiv ministerstva vnitra osoboval si dokonce kompetenci i nad městskými archivy. Pracováno bylo tehdy ve 122 českých okresních městech, z nichž 72 byla česká, 15 s více než 20% menšinou jiné národnosti a 35 měst bylo německých. Relativní převaha pohraničí nad českými městy byla způsobena hlavně zřetelem, že výzkum v blízkých městech, s nimiž nejsou spojeny velké výlohy za jízdné, bude lze provésti i jindy, kdežto výzkum v pohraničí byl vázán na sběr pozemkových knih.

Výzkum nebyl všude stejně zaměřen, někde omezen byl pouze na archivalie, týkající se edice „Sněmů českých“ v předbělohorském období, a to zvláště ve větších, řádně organisovaných archivech, zato však právě v archivech menších a nedostatečně

organisovaných, seznámili se archiváři s celkovou jejich strukturou, obsahem, úředními pomůckami, umístěním a často na místě řešili otázky, spojené s organisací archivu, inventáře nebo katalogů. Právě o těchto archivech jest proto možno podati příměřenou zprávu podle referátů, jež byly zmíněnými archivními úředníky ředitelství archivu země České předloženy. Třeba zkoumaný předmět sám ovlivňoval rozsah zpráv i hledisko badatelovo a i když v relacích uplatnila se jistě také hlediska osobního zájmu, zaujetí a případně i temperamentu, domnívám se, že lze tímto způsobem shromážděná data, zejména ve spojitosti se starším „Výzkumem domácích archivů“ hodnotiti kladně, jako významný příspěvek k poznání současného stavu městských archivů.

Druhá příležitost k organizačnímu zásahu v českém městském archivnictví nastala, když okupanti na podzim r. 1941 si usmyslili sbírat starý papír také z úředních registratur a ministerstvo vnitra v Praze pověřilo výnosem ze 24. října 1941 číslo B 1054-15 zemské archivy revisi vyskartovaného papíru v městských registraturách. To byla jediná kompetence, kterou nám protektorský „Grundsatzreferent“ a s ním i archiv ministerstva vnitra přiznali, ale my použili jsme naskytnuvší se možnosti nového zásahu v archivech českých měst k tomu, že vrhli jsme se čile do organizační a na mnoha místech i pořadatelské práce a zejména v letech 1942 a 1943 vykonali jsme řádný kus práce. Potom však přišli patrně páni v Černínském paláci k názoru, že jim sesbíraný papír přichází trochu draho, pracujeme-li v každém městě, čtyři, pět i více dnů — jichž jsme použili k pořádání nebo aspoň popisování fondů — a tak v roce 1944 měli jsme už propočten čas na hodiny, jak jsme říkali od vlaku do vlaku, a tak akce upadla, až ji zadal konečnou ránu „totaleinsatz“.

Nicméně pracovali jsme za tato tři léta ve 217 městských archivech a výsledky byly velmi pěkné. Na více než šedesáti místech ustanovili jsme nové městské archiváře z řad místních kulturních pracovníků, pořídili jsme si úplný soupis městských privilegií, zachovaných v originálech a v městských kopiářích, soupis městských a gruntovních knih a poznali jsme způsob uložení a inventarisace nejrůznějších našich městských archivů a kde ještě žádné nebylo, učili jsme domácí pracovníky archivářství na moderních zásadách provenienčních.

Poznali jsme nejen staré „historické“ archivy, ale záminka našich návštěv, totiž skartace a sběr starého papíru umožnila nám vniknouti i do tajemství městských registratur, poznat nejroztodivnější způsoby ukládání, případně pohazování vyřizených spisů, a tak seznámili jsme se s kořenem všech vad špatného stavu novodobých archivů, totiž se špatně spravovanou a bez účelných zásad

vedenou registraturou. Pochopili jsme, že archivářova péče o archiv musí začít dávno dříve než akt se stane archivalií, totiž už tenkrát, kdy se v úřadě rodil.

Stav městského archivnictví v Čechách, zejména když pomíne archivy spravované odbornými systemisovanými archiváři, jest velmi rozmanitý. Rozmanitost jest především výsledkem nedostatku zákonem uložené péče, jenž dosud způsobuje, že města mohou ponechávat archiv více méně dobrovolné iniciativě a zájmu jednotlivců. Jsou i větší města, která nečiní v tomto směru vůbec nic a archivialie jednou již do jisté míry spořádané propadají zase zkáze, ale jsou naproti tomu jiná, třeba menší a chudší města, kde věnuje se jim slušná pozornost. Některá města, někde s větším, jinde s menším zdarem, zbavila se péče o své archivialie tím, že darovala je musejním společenstvem nebo uložila do městských či soukromých muzeí aspoň svá privilegia a městské knihy, případně listiny a korespondenci z dob starších. Nejmenší zájem ovšem stále věnuje se spisům městských správ od druhé poloviny století XVIII. nebo z dob ještě mladších. Ani samosprávné registratury po r. 1850 nejsou všude v pořádku, ba na mnoha místech jsou zachovány jen zlomkovitě, nebo teprve z doby daleko mladší, teprve od let osmdesátých, ba mnohá menší místa mají spisovny zachovány až od doby Republiky.

Dlužno přiznat, že v poslední době vzrostl zájem o městské archivialie. Obvykle bývá to zásluha jednotlivců, nejčastěji učitelů, někde i pensionovaných úředníků, kteří těžkou a léta trvající práci konají obvykle zdarma a považují za úspěch, získají-li od města příspěvek aspoň na archivní inventář nebo na otop v zimních měsících. Jen málo z těchto hrdinů drobné kulturní práce může se pochlubit, že našlo u svého „službodárce“ tolik pochopení, že dostane aspoň jednou za rok nějakou malou remuneraci, když se dělí zisky obecního hospodářského podnikání, či dokonce, že dostává pravidelný měsíční plat za desítky hodin, které týdně tráví na pořadatelských pracích, ačkoliv jistě i zde platí slova Písma o dělníku, který jest hoden své mzdy. — Vidíme, že stále chybí základní předpoklad celého našeho snažení: zákonem uložená povinnost ochraňovati archivy a písemné památky. Jsme stále ještě tam, kde byli čeští knihovníci před r. 1920. Odstranit tento nedostatek musí býti povinností především nás archivářů samých.

Popisy českých městských archivů, v té formě, jak pořídil jsem je ze zpráv svých i svých kolegů, přinese teprve příští X. svazek „Zpráv archivu země České“. Bude to průvodce 300 městskými archivy v Čechách.²³⁾

²³⁾ Kapitola VII. byla k pojednání připsána teprve r. 1945.

PŘÍLOHA I.

ZEMSKÝ VÝBOR KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

VŠEM OKRESNÍM VÝBORŮM.

Nr. 36.141

1893.

Zemský výbor vyzval slavné okresní výbory již oběžníkem ze dne 12. června 1868 č. 10.640, aby pečovaly o zachování a ochranu historických a uměleckých památek a starožitností v zemi se nalézajících.

Během doby ukázalo se, že tohoto vyzvání nebylo všude náležitě šetřeno, nebo že na ně zapomínáno, i nastala potřeba, aby orgány samosprávné znovu byly upozorněny na nutnost ochrany a péče v příčině těchto památek a starožitností.

Většina kulturních zemí, hlavně těch, kde se zachovalo mnoho památek ze starého nebo středního věku, pečuje o to, aby zákonem a organisací muzeí bylo postaráno o jejich zachování pro příští pokolení. Tak se stalo již dříve ve Francii, Anglii, v Německu, v poslední době učiněna jsou opatření k ochraně starých památek směřující také ve Švédsku, Dánsku, Řecku a jiných zemích. V Uhrách vydán za tou příčinou zákon z roku 1881 a v Bosně a Hercegovině nařízení z r. 1892.

U nás vydány v té příčině již v době starší četné dekrety dvorské kanceláře, jimiž vývoz památek uměleckých a starožitných byl přísně zakázán a nařízeno, aby nálezy podobných předmětů byly oznamovány příslušným úřadům a korporacím.

R. 1850 zřízena ústřední komise pro výzkum a zachování památek stavitelských, jejíž činnost rozšířena r. 1873 také na památky umělecké a historické; a r. 1853 upravena působnost c. k. konservatorů, kteří jmenování jsou c. k. ministerstvem kultu a vyučování a mají v okresech jim přidělených se starati o zachování památek a starožitností.

Vedle toho pečují četné spolky a jednoty, jež během doby v království českém povstaly, o udržení památek, zvláště stavitelských, a o ukládání hybných starožitností do Musea království českého v Praze nebo do muzeí krajinských, okresních a městských, jež se zvláště v posledních letech četně zakládají.

Nicméně stává se dosud často, že památky takové z neznalosti se ničí, nebo že nevhodností propadávají znenáhla zkáze. Zvláště se děje, že starých hradů, zřícenin, kostelů a j. za kamenné lomy se užívá a že se bezohledně odevzdávají zkáze, že městské brány a věže v skrovném počtu ještě zachované památky někdejší městské moci a samostatnosti, bourány bývají; že se románské i gotické chrámy opravami podnikanými, byť i v dobrém úmyslu, však bez dostatečné znalosti slohu, též přístavky a přestavováním zohyzdují, nynější době přizpůsobují a často navždy bývají zkaženy, přechasto však bývají také pod různými záminkami zbourány a odstraněny; freskové a sgrafitové malby se zabíjí neb docela seškrabují a zatloukají se do nich hřeby; staré kameny náhrobní neb opatřené nápisy, nesmírně důležité pro dějiny a rodopis, bývají otloukány, roztrísčány, nebo bývá jich užito za dlažbu a stavivo, křídelní oltáře a jiné kostelní náčiní, staré obrazy, zbraně, zbroje a domácí nábytek, knihy opatřené drobnomalbami, důležité listiny prodávají se toulavým špekulantům a zavlékají se do ciziny. A podobně hynou a do ciziny se zavlékají také památky našeho pravěku, jimiž pak zdobí se cizí musea; památky českého uměleckého průmyslu vydávají se za výrobky národů jiných, podobně jako podivuhodné a význačné práce lidové, vše-

liké národní kroje, vyšívání, řezbářské práce lidové a jiné a jiné podobné předměty okrašlují cizí sbírky pod cizí firmou.

I v té věci nesmí království české za sousedními zeměmi zůstat, nechtějí-li výčitku vandalismu na sebe uvaliti.

Zemský výbor jest přesvědčen, že jest zvláštní povinností a povoláním samosprávných orgánů země naší, aby čest její i v této věci zachovávaly a rozmnožovaly, a proto zemský výbor pokládá za prospěšné, aby k ochraně památek a starožitností požádal především slavné okresní výbory a sl. okresní zastupitelstva za vydatné spolupůsobení a za podporu a aby jim naznačil

A. předměty, o něž se jedná a jejich naleziště, pak

B. způsob spolupůsobení, jaký od nich očekává.

I. Nepohyblivé památky:

1. pohanské mohyly a pohřebišť s jejich obsahem (hlavně kostrami a lebkami, popelnicemi atd.), pak násypy, kamenné nebo spečené valy atd.;

2. díla středověkého stavitelství (budovy románské, gotické, renesanční, barokové, tedy hrady a zámky, chrámy, kaple, středověké domy, městské brány, radnice, věže, hrady a zdi, mosty, studnice);

3. příslušenství takových staveb, jako nástěnné malby, sochy, výzdoba, kamenické a řezbářské nápisy a značky.

II. Pohyblivé památky:

1. památky pohanského pravěku kamenné, hliněné, kovové, kostěnné, sklenné, zvláště bůžky, zbraně, nářadí, šperky, nádoby, jakož i kostry;

2. památky pozdějšího historického výtvarného umění církevního, sošky, středověké náhrobní kameny, kříže, jmenovitě t. zv. cyrilomethodějské (báby), křtitelnice, náčiní kostelní, řezby, roucha kostelní a

pod., lijecké práce a kovové, ku př. zvony, pak zámky, klíče, kované kříže, míře, kropenky atd., dále kaditelnice, oltáříky, škapulíře, krucifixy atd.;

3. světské výrobky téhož umění: hodiny, stroje hodinové, skřínky, svícný, kahance a podobné;

4. výrobky umění malířského, obrazy a kresby všeho druhu, jako malby nástěnné, obrazy tabulové, malby na skle, podobizny, obrazy starých krojů, zvláště též kresbami a dřevoryty, ocelorytinami, mědorytinami a miniaturami ozdobené knihy, breviáře, kancionály, antifonáře atd.;

5. staré medaile, mince, znaky, erby, pečeti a pečetidla, kadluby, stance, odznaky, rytiny, staré tisky, zvláště prvotisky, tisky již vzácné, starší ročníky novin, brožurky atd.;

6. zbroj a zbraně, odění, válečné nářadí všech věků;

7. starožitné nářadí a náčiní, křesla, staré váhy, míry, talíře, džbány, slánky, rendlíky, mísy, hrnce, sklenice, korbely, pak kamna, kachle, atd.;

8. staré hospodářské nářadí (ruchadla, pluhy, koňské náčiní);

9. domácí nářadí, nábytek;

10. vyšívání, kroje vyšlé již z užívání, nebo příslušenství jejich, šperky, dýmky, hole atd.;

11. nástroje hudební,

12. věci cechovní (pokladny, odznaky, praporce);

13. listiny obecní, zámeckých i chrámových archivů, knihy kutovní a listiny horních archivů, matriky, urbáře, starší listiny právní (výsady, samosprávné listiny, politické, soudní, finanční, živnostenské, náboženské, knihy gruntovní, knihy cechů a bratrstev), všecky mapy, plány atd.;

14. všecky památky, v nichž se objevuje živel umělecký nebo které slouží ku poznání života národního;

15. všecky památky, jimiž osvětlují se poměry veřejné, na př. zařízení školství nebo které jsou vý-

značné a typické pro vnitřní poměry rodinné.

Tyto a podobné předměty nalézají se často v pohanských pohřebišťích, v kulturních jamách, v pravěkých pecích železných; nápadně černá pole chovají v lůně svém starožitnosti; i v hlinišťích, v cihelnách, v lomech se vyskytují.

Však i při stavbách, ať podzemních, ať vodních, při stavění silnic a železnic, mostů, při regulaci řek, při bagrování, zvláště při přestavbě starých budov, mnoho a mnoho památného často se objevuje.

Také při orání, při překopávání zahrad a vinic, dále při kácení lesů, při pracích melioračních mimo nadání přichází se na vzácné památky starých dob. V příkopech, jakož i ve sklepeních hradův a panských i městských domů, ve věžích, v jejich báních, v hrobkách (kryptách), ve starých šachtách, v archivech a jinde ovšem ještě více lze očekávat.

B. Způsob spolupůsobení a podpory, jakýž zemský výbor od slavných okresních výborů a zastupitelstev očekává pro ochranu historických památek, jest velmi jednoduchý a čistě praktický, a proto nikoliv obtížný.

Vůbec bude se o to jednat, aby vzbuzena byla pozornost a úcta jak obcí, tak i veškerého obyvatelstva ku předmětům v odstavci A naznačeným, aby jednotlivé obce samy neb aspoň někteří vzdělaní mužové v nich stali se strážci jednotlivých drahocenných památek. A ve směru tom působiti na obce okresu a jejich obyvatele zajisté není nesnadné slavným okresním výborům a zastupitelstvům, jichž členové byli zvoleni právě důvěrou občanstva. Obyčejně asi dostačí pouhé povzbuzení, poučení a připomenutí toho, co se v jiných zemích ve věci té činí, zvláště uvedou-li se příklady zdařilých oprav aneb chvalné zmínky o úspěchu, jehož ta či ona obec svou horlivostí dosáhla.

Kromě toho bylo by však velmi důležitě, aby se obcím usnadnilo dosažení porady příslušné, aby tedy byly přivedeny k tomu, aby se ve

všech věcech týkajících se zachování stavitelských a jiných historických památek dorozuměly s orgány, jejichž zvláštní úlohou toto zachovávání jest, tedy s nejbližšími musey krajinskými, okresními nebo městskými, nebo s c. k. konservátory a se spolky v tomto směru pracujícími.

Zádoucně by také bylo, aby slavné okresní výbory snad i obězímek všechny starosty obecní a jiné osobnosti vyzvaly, aby bedlivý pozor měli na všeliké překupníky, a kdykoli o některém se dovede, že obecnímu poškozuje, nebo že provozuje živnost neoprávněně, a že podniká snad činy trestuhodné, aby veřejné orgány bezpečnosti na ně upozornili a zejména aby o to usilovali, aby se přihlíželo k ustanovením §§ 934 a 935 občanského zákoníka, podle nichž lze (vyjma případy jednání obchodních) žádati za zrušení prodeje, neobdržel-li prodávající za věc prodanou ani polovici obecné ceny její.

Zemský výbor žádá tedy sl. okresní výbory a sl. okresní zastupitelstva, aby hlavně o to pečovaly:

1. kdykoli se jednáti bude o stavební opravy neb zbourání staveb středověkých, památných neb zajímavých (kostelů, městských bran, věží, domů atd.), zkrátka o nějakou změnu předmětů těch a jejich příslušenství k. př. o odkrytí nástěnných maleb pod obmítkou se nalézajících aneb o zachování a obnovení maleb takových, aby to orgánům příslušným, museím, konservátorům, spolkům, jednotám napřed oznámeno bylo a ony o svůj úsudek požádány byly, aby se opravy a změny tím spíše děly způsobem vhodným a přiměřeným slohu; ale kde nelze naprosto se vyhnouti takovému zbourání památky stavitelské, aby tato aspoň byla zachována ve věrném vyobrazení fotografiemi, malbami, plány.

2. Aby se dotyčným orgánům shora naznačeným a uvedeným v připojených seznamech oznámilo co nejrychleji každé nové odkrytí, kaž-

dý nález starožitného zajímavého předmětu (na př. odkrytí posud neznámých pohanských pohřebišť s kostrami, se zbytky kostí neb uhlí atd.), aby mohly věc v pravý čas ohledati a cenu nálezů toho, jeho stáří a původ ustanoviti a v seznam svůj přijmouti.

Při té příležitosti žádá zemský výbor sl. okresní výbory a okresní zastupitelstva, aby mu učinily sdělení, nalézají-li se někde veřejné museum, nebo spolek musejní, o kterých zemský výbor posud nemá vědomosti a kterých v příloze II. nevedl.

3. Aby oznámení to se učinilo, hrozí-li některé pohyblivé památky umělecké, nebo důležité pro kulturní dějiny nebo pro národopis, zavlčení nebo zničení.

Však kde by snad obce nemohly k tomu přivedeny býti, aby příslušným orgánům uvedené případy oznámily, necht' to sl. okresní výbor sám ohlásí.

Zemský výbor jest pevně přesvědčen, že slavné okresní výbory a zastupitelstva budou v této tak důležité a naléhavě věci ochotně spolupůsobiti a že se o to postarají, aby království českému bylo v příčině zachování starobyklých památek pojištěno čestné místo mezi státy kulturními.*)

V Praze dne 23. prosince 1893.

Nejvyšší maršálek zemský:
Lobkowicz.

Dr. Kvičala.

PŘÍLOHA II.

Z VÝBORU ZEMSKÉHO KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

Čís. 23665.

VŠEM OKRESNÍM VÝBORŮM KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO!

Sněm království českého uložil zemskému výboru, aby vypracoval poučení, jak archivy mají býti spořádány a opatřeny. Zemský výbor již oběžníky ze dne 13. července a 31. října 1897 č. 18.209 a 67.512 požádal okresní výbory, aby pečovaly o zachování památek listinných, zvláště ve spisovnách a archivech městských.

Dotatkem k těmto oběžníkům zasíláme okresnímu výboru připojené poučení o spořádání a opatrování městských archivů žádající okresní výbor, by je sdělil městům a městyům v obvodu svém, dbal o zachování jeho a podal sem zprávu o výsledku příslušných opatření, po případě sem oznámil případy, kdyby se návodů toho nešetřilo.

Pravidla o spořádání a opatrování městských archivů.

Účel archivů městských. Archivy vůbec mají úkol, aby zachovaly přítomnosti a budoucnosti listinný materiál pro dějiny minulosti, aby podávali mohly svědectví správě veřejné i zájmům soukromým. Zejména archivu každého města jest účelem, aby sebrány a zachovány byly v něm listinné památky, z nichž by potomci čerpati mohli vědomost o všech pamětihodných událostech, o poměrech, právech a svobodách, majetku a zřízeních města v minulosti. O zachování takových pamětí starala se města za starých dob se vši uznání hodnou bedlivostí. Archivy (podle významu slova) jako sbírky listin veřejných i soukromých zájmů se týkající bývaly s největší opatrností, ostražitostí ukládá-

ny v nejbezpečnějších místech radního domu. Věděli o tom dobře naši předkové, jakou cenu mají pro město knihy pamětí, výsady, svobody, právní nálezy, zápisy osobní, živnosti, řemesel, prodeje, koupí, věcí hospodářských, opatření bezpečnostních atd. A dovedli také toho v mnohých případech pro potřeby praktické, pro zjištění práv a svobod i jiných věcí využítkovati. A takž by mělo býti i nyní. I za naší doby mají archivní památky někdy velikou cenu praktickou, jakož jeví se častokrát až příliš drastickým způsobem. Stalo se na příklad, že některá města nemající žádný anebo jen kusý archiv ani nevěděla, kdy za město nebo městy byla povýšena, kdy jim dána byla svoboda tržní, kdy od koho znak svůj obdržela a pod. Někdy malá listinka byla by při sporných otázkách, právních sporech vítanou pomůckou, zdatnou zbraní na uhájení právního poměru a zachráněna by obec před citelnou ztrátou peněžní a řadou prohraných procesů. Viděti, jak jest žádoucí, aby každé město hledělo udržeti, zachovati své staré památky písemné jakékoliv důležitosti pro přítomnost i budoucnost.

Uložení archivu. Přední a hlavní podmínkou zachování listin v archivu jest, aby byly uloženy v suché, proti ohni bezpečné místnosti, by nevezaly zkázu ohněm neb vlhkem, jakož hojně jsou toho příklady.

Roztřídění archiválií. Pánem archivu jest jeho majitel, tudíž sloužití má v první řadě majiteli a s tím zřetelem po stránce historické a k potřebě praktické jest nejsnazší a nejvýhodnější roztřídění archiválií městských podle materií a

*) Jako příloha připojen byl k tomuto oběžníku seznam tehdejších c. k. konservátorů v zemi České a seznam vlastivědných museí, na něž měli se zájemci obracet ve všech v oběžníku uvedených záležitostech o radu.

srovnání každého oddělení v pořádku chronologickém aneb podle potřeby abecedickém. Taková oddělení jsou na př. privilegie a trhy, jmění obecní, hospodářství, lesy, rybníky, cesty, měšťanstvo, městský řád, policie, záduší, náboženské poměry, škola atd. Jednotlivá oddělení buďtež označena římskými číslicemi, archiválie pak v tom kterém oddělení ještě letopočtem svým a pořadovými čísly arabskými.

K takovým chronologicky spořádaným materiálům budiž sdělán katalog, kterýž by opsán byl abecedicky a chronologicky v knize i na listcích, aby pro potřebu ihned nalezena býti mohla listina hledaná, na př. spisy týkající se opravy kostela r. 1650 najdou se v oddělení V. „Záduší“ pod číslem 10.

Rukopisné knihy, jako manuály, protokoly radní, knihy missiv, pamětí a jiné, třeba podle těchto pojmenování roztríditi. K dokonalému spořádání archivu jest potřebí, aby o obsahu takových knih byly sdělány na listcích registry (krátké obsahy) a tyto pak spořádány podle materiálů a let a také vepsány do katalogu archivního.

Rozmnožování archivů městských. Kde vedle většího neb menšího počtu privilegií a jiných důležitějších písemných památek ještě staré registratury městského úřadu z minulých století se zachovaly, jest třeba, aby starší takové spisy byly kus po kusu probrány a ty, jež mají v jakémkoli ohledu důležitost historickou neb praktickou, do příslušných oddělení archivu vřaděny. Takovým též způsobem budiž naloženo s listinami právními a jinak důležitými z novější doby, pokud již účel jich byl splněn.*)

Správa. Správa archivu městského budiž pod dozorem hlavy zastupitelstva svěřena osobě spolehlivé, zodpovědné a pro úkol takový způsobilé, aby listiny v archivu uložené nebyly zkaženy, zničeny a roztažány.**)

V Praze dne 24. března 1900.

Nejvyšší maršálek zemský:

Lobkowicz m. p.

K. Adámek m. p.

Dr. BEDŘICH JENŠOVSKÝ

HISTORICKO-PRÁVNÍ NÁSTIN VZNIKU A VÝVOJE NADÁNÍ HRABĚTE STRAKY

*) Výbor zemský království českého oznámil 31. října 1897 všem výborům okresním, jak by městské úřady starých spisoven měly šetřiti.

***) Tato pravidla o spořádání a opatrování městských archivů — jak jsem na příslušném místě pověděl — jsou nyní s hlediska principu provenienčního v podstatných částech již překonána.

PŘEDMLUVA

Když se na sklonku let dvacátých otázka navrácení budovy Strakovy akademie v Praze III. jejímu původnímu účelu, která vyvolala živou diskusi i v denním tisku, stala předmětem úředního jednání, požádal k návrhu přisedícího Dr. Josefa Kazimoura český zemský výbor dne 20. května 1930 (přípis Zemského úřadu v Praze čís. 225.287 ai 1930/10 B 286 ai 1930) ředitelství českého zemského archivu, aby mu pro jeho potřebu jakožto správu nadační pořídilo podrobný přehled vzniku Strakova fondu nadačního a jeho historicko-právního vývoje až do doby nejnovější. Vypracováním tohoto nástinu pověřilo ředitelství archivu Dr. Bedřicha Jenšovského, který se ujal úkolu s vrozenou sobě důkladností.

Dějiny Strakovy nadace nebyly vlastně až do té doby vy-psány. Záměr ředitele Strakovy akademie Dr. Josefa Trakala, ohlášený v úvodu k jeho vydání Strakovy závěti v první „Výroční zprávě akademie hraběte Straky a jejího soukromého gymnasia v Praze za školní rok 1899—1900“ (Praha 1900), nebyl vůbec uskutečněn a tak nehledíme-li k dvěma heslům v Ottově slovníku naučném (sv. I. str. 606—607 a sv. XXIV. str. 191—192) a k ojedinělým rozptýleným zmínkám ve výročních zprávách Akademie (zejména ve zprávě druhé), jediné vlastně poučení poskytovala tu historicko-právní data o Strakově nadání, uveřejněná ve II. svazku sbírky „Studijní nadání v království Českém“ (Praha 1895), str. 341—351.

Za tohoto stavu bylo Jenšovskému hned od počátku jasné, že žádané zevrubné vyjádření musí býti založeno na přímém studiu dostupného materiálu spisového. Proto neprodleně přikročil k soustavnému a podrobnému výzkumu archivnímu a to nejen pramenů uložených v archivu zemském, nýbrž i v jiných archívech pražských — v archivu hlavního města Prahy, v archivu Národního musea, v archivu arcibiskupském a především ovšem v archivu ministerstva vnitra — ba dokonce i mimopražských (registratura nadačních statků Strakovských ve Větrném Jení-

kově). Z fondů archivu zemského prostudoval kromě příslušných spisů z archivu starého výboru stavovského do roku 1792 a z archivu bývalého sněmu království Českého od roku 1862 několik desítek fasciklů registratury zemského výboru jak t. zv. starého rozvrhu z let 1792—1873 (zejména z oddělení F 29 — „Strakascher Fond, Fondsgüter, Stiftungen“), tak i rozvrhu nového od roku 1874, uloženého tehdy ještě v zemské spisovně (především z oddělení XVIII., obsahujícího spisy o nadačních fondech hraběte Straky a císaře Leopolda). V archivu ministerstva vnitra vedle sbírky dvorských dekretů poskytlo mu nejvíce látky — zejména pro nejstarší období dějin Strakova nadání až do zřízení nadačního listu v roce 1814 — oddělení Publicum registratury českého gubernia (hlavně fascikly CG 1774-83 Publ. D 466/III.; 1786-95 Publ. 78/1; 1796-1805 Publ. 95/1 a 1806-15 Publ. 95/5) a spisy nadační.

Ukončiv zhruba v letech měsících roku 1932 široce založený výzkum archivní, častěji ovšem přerušovaný četnými jinými neodkladnými úkoly úředními, Jenšovský přikročil k celkovému zpracování žádaného přehledu. Leč nedošel ani do jeho poloviny, když jej práce spojené s konečnou úpravou a zařízením novostavby archivu země České, s přípravou a provedením přestěhování fondů a sbírek archivních ze starých místností v Národním museu a v Bredovské ulici do nové budovy archivní a s jejich novou účelnou instalací, které mu připadly od podzimu 1932 jakožto zástupci nemocného ředitele Dr J. B. Nováka a které si vyžádaly jeho celé osobnosti a organizačních schopností, a hned nato zase nové a odpovědné úkoly a povinnosti, spojené s převzetím ředitelského úřadu, odvedly na dlouhou dobu od zpracovaného tematu, k němuž se mohl pak vrátit až po pěti letech. A tak teprve dne 8. října 1938, za změněných již poměrů, předložil Jenšovský zemskému úřadu zevrubný „Historicko-právní nástin vzniku a vývoje nadání hraběte Straky“, vyrostší na celou monografii o 114 na stroji psaných stránkách a doložený nadto šestnácti přílohami, podávajícími v přepisech nejdůležitější doklady pro vývoj Strakovy nadace.

Jenšovského vyjádření, přihlížející vývojově a s kritickou nestranností především k otázkám, které se při jednáních o uvedení Strakova nadání v život staly předmětem kompetenčních sporů mezi českými stavy a zemským zastupitelstvem na straně jedné a vládními úřady na straně druhé, setkal se na příslušných místech s plným uznáním. S právního hlediska vyslovil se o něm s pochvalou universitní profesor Dr Bohumil Baxa a zemský výbor se k návrhu člena Františka Smejkalova usnesl ve schůzi dne 28. června 1939 doporučit jeho vydání z peněz nadace Jana Petra hraběte Straky. Avšak k uskutečnění tohoto

usnesení pro vypuknutí druhé války světové a pro nadešedší útisk veškerého českého života kulturního již nedošlo.

Jenšovský sám se proto rozhodl uveřejnit své vyjádření o Strakově nadání v přepracovaném a rozšířeném znění, doplněném zejména poznámkovou výzbrojí, v připravovaném svazku „Zpráv českého zemského archivu“. Avšak ještě dříve, nežli mohl provést zamýšlenou úpravu, došlo dne 8. října 1941 k jeho zatčení jako člena předsednictva Československé obce sokolské a převezení zprvu do Terezína a posléze do koncentračního tábora v Osvětimi, kde dne 12. února 1942 na duchu nezlomen, tělesně podlehl nevyslovitelným útrapám záměrného trýznění...

Nástin Strakova nadání zůstal nepřepracován. Leč i tak se odborní úředníci archivu země České na první společné poradě v znovuosvobozeném státě, konané hned dne 14. května letošního roku, k mému návrhu jednomyslně usnesli uveřejnit jej, jak si zvěčnělý ředitel přál, jako závěrečné pojednání článkové části IX. svazku Zpráv, jež Jenšovský sám ještě připravil a zredigoval a který je tak vlastně epilogem jeho činnosti v zemském archivu.

Byv pověřen správou archivu vydáním nástinu, zamýšlel jsem zprvu upravit jej podle výpisů a poznámek, nalezených v Jenšovského pozůstalosti, k tisku tak, jak asi bylo plánem zesnulého autora, hlavně tedy doplnit vyjádření kritickým a poznámkovým aparátem s odkazy na použitý archivní materiál a s případnými slovními citacemi nejdůležitějších částí příslušných spisů, pokud nejsou v plném znění otištěny v přílohách. Když jsem však mezi prací zjistil, že při takovéto úpravě bylo by leckdy nutné zasáhnouti hlouběji i do vlastního textu vyjádření zejména tam, kde se mně podařilo nalézt nový, Jenšovskému uniknuvší spisový materiál (který ovšem v rámci rozšířeného zpracování nebylo by bývalo lze přejítí mlčením) a že by takovými zásahy změněn byl původní ráz nástinu — i když podstata věci a závěry vyjádření nedoznaly by tím změny — rozhodl jsem se z piety k autoru a v souhlase se správou archivu upustiti od původního záměru a uveřejnit nástin v podstatě tak, jak vyšel z pera Jenšovského.

Ovšem i tak se doporučovalo provést v něm některé menší úpravy a změny, jak již je samo sebou dáno rozdílem mezi úředním vyjádřením a tištěným pojednáním. Nehledíc k menším úpravám stylistickým (zejména pokud jde o slovosled), ačkoliv jsem i při nich, opíraje se namnoze o Jenšovského výpisy, dbal vždy toho, abych nesetřel slohových zvláštností autorových, bylo třeba některé věty přerediti a jiné dokonce vypustiti, aby věci k sobě náležející byly spojeny a vyvarovalo se jejich opakování.

Poněvadž však šlo všude jen o úpravy věcně nezávažné, nepokládal jsem za nutné blíže je v tisku vyznačovat.

Formální úpravy projevují se nejvíce v poznámkách, jimiž Jenšovský úmyslně nechtěl úřední vyjádření přetěžovat. Do poznámek pod čarou umístil jsem v tisku předně všechny odkazy na prameny a použitý spisový materiál, jež Jenšovský ve svém vyjádření uvádí přímo v textu v závorkách, při čemž jsem některá data nebo čísla úředních spisů doplnil buď na podkladě Jenšovského výpisů anebo přímo podle originálů. Podobně zařadil jsem pod čáru i všechny odkazy na literaturu a edice, z nichž jsem poznámky 1 a 5 podstatněji doplnil, kdežto poznámku 2 k exkursu jsem jen sestavil podle Jenšovského výpisků. Nově jsem přidal — nehledíc k poznámkám odkazujícím na připojené přílohy — poznámky č. 4, 12, 31, 32, 36, 37 a 39, jakož i všechny poznámky k otiskovaným pramenům, jak textové, pokud jde o různocnění, tak i věcné (v nich zejména poznámku doplňující Gindelyho seznam šlecht v příloze X., str. 330 až 332).

Ve vlastním textu vyjádření — vedle zpřesnění většího počtu účetních čísel o finančním stavu Strakova fondu — doplnil jsem jednak citáty ze Strakovy závěti, jak pokud se týče peněžního nadání studentského (str. 204—205), tak i nadání na zřízení akademie (str. 207—208), jednak čtrnáct základních článků, vypracovaných roku 1884 užším komitétem o organisaci Strakovy akademie (str. 258—260). Obě souvisí s tím, že jsem upustil od přetištění v přílohách jak Strakovy závěti, tak i zprávy zemského výboru ze dne 17. května 1884, která právě oněch čtrnáct základních článků obsahuje, poněvadž obě byly již tiskem vydány (srov. poznámku 1 a 32). Z téhož důvodu vypustil jsem ještě další dvě přílohy Jenšovského vyjádření, totiž přetisky nadačního listu císaře Františka I. ze dne 3. února 1814 (srov. poznámku 14) a organizačního statutu akademie hraběte Straky z roku 1889 (srov. poznámku 39). Posléze upustil jsem i od přetisku zprávy o podřízení Strakovských statků správě českých stavů ze dne 20. března 1792, protože se o ní neděje ve vyjádření zmínka a pro vlastní předmět nástinu nemá tuším zásadního významu. Ten náleží naproti tomu podání českých stavů císaři Františkovi I. ze dne 24. srpna 1801, jehož přetiskem jsem proto Jenšovského přílohy doplnil (srov. str. 225 a přílohu VI). Z téže příčiny dodal jsem též dobré zdání zemského archiváře prof. Ant. Gindelyho ze dne 1. února 1866, předložené na žádost zemského výboru k objasnění otázky, komu náleží právo ucházeti se o Strakovu nadaci, resp. koho lze počítati k stavu panskému a rytířskému národa českého (srov. přílohu VII).

Formální změna byla posléze provedena i v tom, že Jenšovského dobré zdání o pojmu „národa českého“ v Strakově závěti, vyžádané zemským úřadem a přednesené autorem dne 21. ledna 1937 ve schůzi právní komise zemské, nezařadil jsem mezi přílohy vyjádření, jak učinil Jenšovský, nýbrž že pro závěry, k nimž dospívá a jež významně doplňují příslušné vyjádření Gindelyho, otiskl jsem je jako samostatný exkurs. Přitom vypuštěn byl ovšem delší citát z dobrého zdání Gindelyho, protože jeho plné znění uveřejněno je v příloze VIII.

Netřeba jistě připomínati, že jsem všechny přílohy (jichž většinu musil jsem přepsati, resp. dáti přepsati znovu, poněvadž jejich původní opisy jsou tou dobou nezvěstné) i všechny citáty v textu srovnal s jejich předlohami a upravil je k tisku.

Třebaže jsem se snažil při všech zmíněných úpravách vyjádření postupovati tak, jak by byl nepochybně učinil autor sám, jsem si vědom, že „Historicko-právní nástin vzniku a vývoje nadání hraběte Straky“ nevychází v té podobě, jakou by mu byl Jenšovský při zamýšlené konečné úpravě dal. Odevzdává-li jej archiv země České přesto do rukou čtenářstva, činí tak z piety proto, že náleží k posledním vědeckým a úředním pracím zvěčnělého ředitele, na níž si — a to nepochybně právem — značně zakládal.

V Praze na den sv. Mikuláše 1945.

Dr. Zdeněk Kristen.

I.

ZÁVĚŤ JANA PETRA STRAKY Z NEDABYLIC
A JEHO NADÁNÍ DO R. 1814

Testament hr. Straky. — Nadání Strakovo založeno je poslední vůlí Jana Petra Straky, pána z Nedabylic a Libčan, na Libčanech, Janovicích, Horních Teplicích a Okrouhlicích, cís. tajného rady a komorníka, která sepsána byla jazykem českým dne 18. února 1710 a zároveň s dvěma pozdějšími rovněž českými kodicily ze dne 24. února 1714 a ze dne 2. července 1720 po smrti testátorově (zemřel dne 28. září 1720 v Libčanech) zapsána byla dne 10. října 1720 v deskách zemských v kvaternu trhovém růžovém 5. kšaftů, DZV 356, na listech M 26—N 23. Originál poslední vůle a obou dovětků uložen jest při deskách zemských ve sbírce testamentů, roč. 1710 č. 13/69.¹⁾

Svou poslední vůlí zakládá hrabě Straka jednak studentské nadání pro dvě chudé osoby při konviktu sv. Bartoloměje na Starém Městě Pražském a pro dvě mladé chudé ženy v klášteře sv. Voršily na Novém Městě Pražském (§ 5 poslední vůle), jednak určuje výtěžek fideikomisu, jím založeného, ke zřízení akademie pro cvičení chudé mládeže šlechtické v Čechách (§ 18 a 19 poslední vůle).

¹⁾ Poslední vůle Strakova otištěna je podle zápisu deskového s oběma kodicily jednak jako nečíslovaná příloha k „Zprávě zemského výboru týkající se nadace hraběte Straky, resp. zřízení akademie z prostředků rezervního fondu stavebního“ ze dne 17. května 1884, Sněm. čís. 45—1884, tišť. IV, jednak ve sbírce „*Studijní nadání v království Českém*“, sv. II. (Praha 1895), str. 59—69, a podle originálu, avšak bez obou kodicilů — s paralelním překladem německým — Dr. Josefem Trakalem v pojednání „*Závěť zakladatele akademie Jana Petra hraběte Straky*“, uveřejněném v první „Výroční zprávě akademie hraběte Straky a jejího soukromého gymnasia v Praze za školní rok 1899—1900“ (Praha 1900), str. 2—35 (resp. 8—32), a vydaném též jako zvláštní otisk.

Studentské nadání peněžní. — Studentské nadání Strakovo ustanoveno jest v citovaném 5. paragrafu závěti takto:

„K stálému uctění nejsvětějších pět ran Krista Pána, do kterých hříšnou duší mou uvrhuji a skrze ně boského smilování dosáhnouti doufám, na pět chudých osob vždycky trvajících fundati činím, totiž v convictě svatého Bartoloměje v Starém Městě Pražském na dva chudý strejce rodu mého Strakův z Nedablicz, a kdyby před rukami nebyli, na příbuzný mé po přeslici mužského pohlaví; pakliby ani těch nebylo, tehdy na jiný starožitného rodu, však opravdově chudý a k literárnímu umění schopný. Tím způsobem v klášteře pannen duchovních svaté panny Voršily v Novém Městě Pražském na dvě mladé ženské osoby, též opravdově chudý, napřed strejny, potom tety mé, a kdyby před rukami nebyly, tím způsobem jiný starožitného rodu ženského pohlaví, a na jednoho chudého nemocného a opuštěného v klášteře Milosrdných bratří u svatých Šimona a Judy v Starém Městě Pražském.

Na přední čtyry osoby v convictu a klášteře svaté Voršily nařizují pro každou po 3000 fr. capitalu, činí spolu dvanácte tisíc zlatých rejn.; jedna polovice convictu a druhá k svaté Voršily klášteru se vykazuje, a počítaje z takového, capitalu ourok toliko 5 ze sta, přijde na vychování a šacení jedné osoby po sto padesáti zlatých rejnských.

V convictě se učící aby i přes juridica studia tam zůstávali, toho velice žádostiv jsem; po vyjití pak každého má se hned jinej, dříve již opatřený přijíti. — Tolikéž ženské osoby v pannenským ursulinským klášteře když vyjdou, jiná hned přijata býti má, tak aby jak první, tak i tato fundati vždycky s těma pěti osobama zaopatřena byla; nemá taky ženská osoba v klášteře přes tři léta trpěna býti, leda že by pro bezelstnou příčinu ještě rok jí se přidal, aneb že by velice chudá byla a žádných možných přátel neměla, ani k některý velký paní přijíti nikterakz nemohla, tehdy až do vdání, aneb i do smrti tam zůstati moci bude.

K zaopatření těch dvou fundatí mají se mý dvě vinnice, jedna na gruntech libenských ležící a druhá ouřadem perkmistrským se řídící, ihned plus offerenti et melius solventi, jak i vína v sklepích odprodati a dotčených 12.000 fr. capitalu dohromady shledati. Kdyby pak to nepostačilo, buďto že by na větším díle vína ze sklepů prodány byly anebo že by vinnice tak draho, zač koupeny byly a co po

skoupení jich mně stály, se prodati nemohly, tehdy vostatek z jiného mého jmění ihned se doplatiti má.

Pro pátou nemocnou chudou ode všech opuštěnou osobu k Milosrdným bratřím vykazují 2000 fr. capitálu ...

... nebo (jak jsem podotekl) chci, aby těch fundirovaných pět osob vždycky neustále před rukami bylo, jichžto povinnost bude, za mně fundátora svého a krevní přátele mé, jak mrtvý tak živý, každodenně při nejmenším kleče na zemi pětkrátě Otče náš a tolik Zdravas Maria k uctění nejsvětějších pět ran Krista Pána se modliti. Vrchní inspectí a protectí nad těmito fundatimi skládám na Jeho knížecí milost, pána pana arcibiskupa Pražského (tit., tit.), jak nynějšího, tak i budoucí po všechny časy. Však ale dědici mému a budoucím nápadníkům v moci zanechávám, aby oni, berouce radu s nejbližším strejcem mým, přední čtyry osoby přijíti a dosaditi mohli. Kterážto fundati taky od Jeho knížecí milosti ratificována a při velebný Consistoře Pražský ad notam vzata býti má.“

Nadační listina této fundace vydána byla r. 1722.²⁾ Po zrušení seminářů jesuitských přivtěleno bylo toto nadání císařskému konviktu studentskému, později pak přeměněno v nadání peněžní, udělované místodržitelstvím v Praze „regia collatione“.

Nadání na zřízení akademie. — V dalším přihlíží se se jedině k druhému a hlavnímu nadání hraběte Straky, to jest k nadání na zřízení akademie. Toto nadání zakládá se § 18 citované poslední vůle Strakovy. Čině totiž porizení o nástupnictví ve fideikomisu, jím založeném a schváleném císařským dekretem ze dne 17. prosince 1709, a vyčerpav možnosti v jednotlivých větvích rodu Strakova po meči, Jan Petr Straka určuje, aby po dobu pěti let po smrti posledního mužského potomka Strakova používaly fideikomisu ženy z rodu Strakova — „strejny mé (a to ne tety), ale rozené Strakovny z Nedablicz“ — a pokračuje pak v § 18:

„Po pěti letech ale aby takové fideicommissum ad academiam pro cvičení mládeže chudé stavu vyššího národu Českého na všeliké cvičení a exercitia připadlo, a mohou se v tom čase těch vysazených pět let dostatečné praeparatoria učiniti.

Místo k bydlení vykazují zahradu mou od Šeidlerovských dědiček koupenou v Novém Městě Pražském u městských

²⁾ Otištěna je ve sbírce „Studijní nadání v království Českém“, sv. II. (Praha 1895), str. 69—70.

zdí ležící, kdežto ještě dosti pustých míst k připojení, co by k takové academijské potřebě bylo, se nachází. Celá pak toho všeho dispositi a ordinaci jak v stavení a mobilizování, tak i v povolání z Říše, Vlach a Frankreichu zkušených mužův a mistrův, též potom přijetí do té academie chudých z stavu panského a rytířského^{a)} samého chudého národu Českého při královských páních, páních místodržících v tomto království Českém pozůstávati bude, takže vložice Jich Excell. a Mtí přední práci na královské pány, pány hejtmany měst Pražských, od nich pro bono publico na všechno zdání a správu požádati, pak na to decisi učiniti, instructi vydati a nade vším milostivou ochranou ruku držeti ráčejí. Protěstirují ale, aby takovej, který by nějaké prostředky svý měl, do té academie nejináče nežli na svou vlastní outratu přijat nebyl; dokonce chudí ale, když se opravdová chudoba jich prokáže, darmo všichni jednostejným slušným oděvem a náležitou stravou opatření, též darmo svý exercitia mítí mají; nebo představeným ouředníkům, mistrům a sloužícím náležitý a takový plat jednomu každému se dá, aby od chudý mládeže postraně žádné nejmenší honorarium pod stracením ouřadu svého a vyhnáním z academie nebrali.

Rozmnožila-li by se ale ta academia, že by možnějších rodičův, jako i cizozemcův děti tam přišly, od těch jak za stravu, tak i od exercitiis a cvičení, však bez přetahování, platiti mají, což obzvláštním počtem se vésti a od jiného předního ouředníka spravovati se bude. Summou nevědouce já, zdali taková academia pro chudou urozenou mládež Českého národu k nápadu po mně kdy přijde a jaké by tehdejší časy a okolostojičnosti byly, tehdy o tom nic dokonale místného ustanoviti nemohu, nýbrž jak jsem vejš podotekl, vše, jak přivedení academijské v začátek a dokonalost svou, tak spořádání důchodův nadjmenovaných fideicommissárních statkův a ustanovení vydání vedle počtu mládeže, ouředníkův, mistrův a sloužících v moci vysoce připomenutých Jich Excell. a Mtí královských pánův, pánův místodržících tehdejších a dále budoucích vždycky pozůstávati bude, naděje se, že jako protectorové této fundaci k větší cti a slávě boží a pro milou vlast svou takovou práci a starost na sebe přijíti a vše skrže subdelegirované neb podzřízené osoby bedlivě a milostivě spravovati dáti ráčejí.

Já od té se cvičící chudý urozený mládeže nic jiného nežádám, než jedině, aby se za mně a zemřelý přátele mé v kaple, která se jim taky vystaví, po každodenní mši svatý

a) Slova „a rytířského“ dodal nad řádkou vlastnoručně sám Straka.

s pobožností pamatující, tři Otče náš a tolik Zdravas Maria hlasitě se pomodlili. Dávám taky každému pánu, panu arcibiskupovi pražskému tu moc, aby na chování a cvičení té mládeže se vyptávali, a najde-li co nenáležitého proti víře katolické a cnostem, že by se to netrpěti, nýbrž napraviti mělo, to buď na královskou místodržickou kancelář českou, aneb byl-li by tehdež sněm otevřený, v plném sněmu přednésti a tu academijskou k zvelebení přivéstí mohl.“

Závět Teuffenbachova. — Již před Strakou učinil podobné opatření na zřízení šlechtické akademie v Čechách Rudolf pán z Teuffenbachu na Mayerhofenu, který ve své poslední vůli ze dne 24. července 1650³⁾ zřídil rodinný fideikomis, v němž po vymření rodu Teuffenbachů po meči měli následovati Sternberkové a Trautmansdorfové, a kdyby i tito vymřeli, žádá krále českého a soud zemský, aby ze statků Kumburku a Oulibice „na prospěch šlechtické mládeže, bez zvláštní součinnosti některého duchovního řádu, zřídili šlechtickou školu rytířskou a aby tolik šlechtických katolických hochů, při malém jich vlastním příspěvku, z toho vychovati a vydržovati dali, na kolik stačí a kolik snese jejich výnos.“

Tato poslední vůle byla Strakovi známa, a proto v 19. odstavci své závěti činí toto opatření:

„A jakož jsem vyrozuměl, že již dávno jistě hraběcí Trautmansdorffský lineae od neboštika pana generála z Teyfenbachu tolikéž academia nobilium zde v Čechách substituována a podřízena jest: protož, kdyby ta dříve nežli má v začátek přišla, aneb taky kdyby má fundatio již skutečně se držela, nicméně Teyfenbachovská substitutio teprv po mé se otevřela, jsouce ona starší a bohatší nežli má, tehdy mé ustanovení jí ustoupí, a místo academie nařizují, aby celé fideicommissum na trý se rozdělilo, jeden díl aby ad Fratres Misericordiae pro nemocné nuzné lidi, druhý pro chudý k sloužení a k práci nespůsobný, věkem sešlý aneb jináče na těle a zdraví nedostatečný obecný lid mužského pohlaví, a třetí pro samý ženské nuzné osoby a nalezené nevinné děti, vše v těchto městech Pražských, přišel. Najde-li se, že ženské osoby a nalezence více toho potřebovati budou, tehdy od předních dvouch dílův něco se ujme a k třetímu přidá. Vystavějí se též obom nový špitály, a pokudž by má fundaci academie již v skutku se držela a stavení k tomu hotové bylo, tehdy mohlo by se to

3) Zapsána byla dne 6. března 1653 v deskách zemských v kvaternu trhovém olivovém kšaftův 1., DZV 261, na listech A 1—13.

stavení pro Teyfenbachovskou fundati potřebovati a continuirovati, naproti tomu ale ty dva špitály aequivalenter z Teyfenbachovských důchodův vystavěti.

Aby pak ti špitálové inspectory svý měli, tehdy ustanovují, aby Vlaský špitál, který v zrůstu v Menším Městě jest, pro ženské osoby a nalezence, pro mužské pak v Starém Městě Pražském v Templi, magistráti těch měst toho se ujali a co pro congruentia temporis potřebné bude, disponirovali a zřídili, však ale vrchní protecti dle majícího od J. císa. a král. Mti nejmilostivějšího povolení, abych buď academiám nobilium aneb špitál zříditi mohl, na vysoce slavný čtyry stavy tohoto království Českého v největší důvěrnosti skládám a velice žádám, že pro zvelebení cti a slávy boží z křesťanské lásky a milosrdenství k chudému opuštěnému lidu ty špitály sobě poručený míti, a když každoročně magistráti počty špitální od přísežného puchhaltera napřed revidirovaný skládati budou, jakož mají, z společnosti své z každého stavu jednu osobu zříditi ráčí, který by takové počty přehlídl a ratificirovaly. Jestliby ale to ex quacunque demum ratione činiti se nedalo a nemohlo, tehdy aspoň Jich Excell. a Mtem, královským pánům, pánům místodržícím nad těmito špitály protecti milostivou dávám, tak aby chudý nuzný lid skrácení v tom žádný nénesl.

A co tuto z strany počtův skládání nařizují, to tolikéž se pozorovati má, kdyžby academia v skutek přišla, že ty počty tolikéž každoročně páni páni stavové, tak jako o špitálních podotknuto, přehlídnouti dají“.

Předpoklady pro založení školy Teuffenbachovy, t. j. vyměření rodů Šternberků a Trautmannsdorfů, však dosud nenastaly, a tak vstoupilo svým časem v platnost zřízení akademie Strakovy.

Fideikomis hraběte Straky. — Fideikomis hraběte Straky, schválený císařským dekretem ze dne 17. prosince 1709⁴⁾ v celkové hodnotě 400.000 zlatých rýn., tvořily tyto statky: 1) panství Okrouhlice v kraji čáslavském; 2) statky Střezetice a Libčany v kraji hradeckém; 3) statky Horní Teplice a Janovice, rovněž v kraji hradeckém; 4) dům na Malé Straně pod jurisdikcí maltézskou (je to dům č. p. 476 „u bílého koníčka“, lidově zvaný „u sedmi čertů“) se vším zařízením; 5) za-

⁴⁾ Konsens Josefa I. na Strakovský „fideicommissum familiae perpetuum in forma primogeniturae“ vložen byl dne 11. března 1721 do desk zemských a zapsán v kvaternu trhovém růžovém 6. kšaftův od 1720 do 1723, DZV 357, fol. C 22'—27.

hrada na Novém Městě Pražském, koupená od dědiců Šeidlerových a 6) vše ostatní, co by zbylo po zaplacení funerálií, dluhů a legátů. V kodicilu ze dne 2. července 1720 prohlašuje však hrabě Straka, že řečený dům na Malé Straně nemůže býti poťazen k fideikomisu, naproti tomu zdůrazňuje, že k fideikomisu přísluší všechny drahé obrazy, v tomto domě „s velikým nákladem“ shromážděné (§§ 3 a 8 kodicilu).

Zakladatel fideikomisu Jan Petr Straka zemřel dne 28. září 1720 v Libčanech. Poněvadž první nástupce ve fideikomisu, ustanovený závětí Strakovou, Petr Mikuláš Straka, nejvyšší písař zemský, zemřel krátce před zakladatelem (5. června 1720) a poněvadž i další dědic z téže linie malobratřické Jindřich Jan, mladší bratr Petra Mikuláše, byl mrtev již někdy r. 1715, přešlo nástupnictví podle závěti na Albrechta Karla Straku z Nedabylic, královského hejtmana hradu Pražského. Tento Straka zemřel však již dne 13. února 1721, zanechav nezletilého syna Jana Karla (nar. 1714), v jehož jméně ujala se pak správy fideikomisu jeho matka a poručnice Františka Sylvia, rozená rovněž Strakova z Nedabylic (dcera výše jmenovaného Jindřicha Jana z linie malobratřické). V dědickém porovnání, které uzavřeno bylo dne 27. ledna 1722 mezi jmenovanou poručnicí majitele fideikomisu na jedné straně a mezi ostatními nápadníky a čekanci fideikomisu, zastoupenými Vladislavem a Heřmanem Straky z Nedabylic, na straně druhé, byly do fideikomisu poťaty a jednotlivě oceněny tyto statky: 1) Okrouhlice panství částkou 140.000 zlatých; 2) Libčany statek 130.000 zl.; 3) Střezetice statek 28.000 zl.; 4) Horní Teplice a Janovice, statky, 77.000 zl. a 5) Šeidlerovská zahrada nebo rovnocenná náhrada v částce 5000 zlatých. Částku 20.000 zlatých, zbývající do odhadní ceny fideikomisu, měla poručnice Františka Sylvia doplniti buď zakoupením nějakého statku a připojením jeho k fideikomisu, nebo uložení kapitálu k deskám zemským na 6%, a měla k fideikomisu připojiti obrazy, které jsou v malostranském domě Strakovském. Toto dědické srovnání předloženo bylo císaři, který na ně odpověděl dne 16. září 1723, vyloučiv z fideikomisu jak zahradu Šeidlerovskou, tak malostranský dům, jakož i kapitál 20.000 zlatých; do fideikomisu poťaty tudíž jen deskové statky a obrazy v domě Strakovském na Malé Straně. Definitivní porovnání podle císařského schválení bylo pak uzavřeno dne 16. prosince 1723 a potvrzeno císařem ve Vídni dne 8. srpna 1724.⁵⁾ V tomto porovnání vystupují již také kurátoři nadání Strakova František Josef hrabě Černín z Chudenic a rytíř Václav Arnošt Markvart

⁵⁾ Zapsáno je v deskách zemských v kvaternu památném tělném druhém od léta 1726, DZV 499, fol. J 1'—9. — Srov. též kvatern relací červený pátý od léta 1722, DZV 641, fol. O 19—20.

z Hrádku, jmenování místodržitelským dekretem dne 30. června 1721.⁶⁾ Když pak Jan Karel Straka z Nedabylic zemřel rovněž v mladém věku již dne 12. dubna 1736, přešlo nástupnictví fideikomisu na linii Vladislavskou a pánem fideikomisu stal se Vladislavův syn Václav Adam Jiří hr. Straka z Nedabylic, poslední mužský potomek rodu Strakova vůbec.

Vymření rodu Strakova. — Úmrtím Václava Adama Jiřího dne 4. února 1771 nastala skutečnost, předpokládaná v závěti Jana Petra hrab. Straky pro případ odevzdání fideikomisu k účelům zřízení šlechtické akademie v Čechách. Podle poslední vůle Strakovy užívaly pak fideikomisu ještě po dobu pěti let, t. j. do r. 1776 všechny žijící ženy z rodu Strakova společně a stejným dílem, načež celý fideikomis připadl ke zřízení Strakova nadání. Provedení odkazu a zajištění fideikomisu uloženo bylo zvláštní komisi, složené z radů gubernia, členů komise nadační a zemských desk za předsednictví nejvyššího purkrabí, t. zv. fundační komisi — „die in materia foundationum allergn. aufgestellt kais. kgl. Hof-Commission im Königreich Böhmen.“

Ke zřízení nadace však ihned nedošlo. Dvorským dekretem ze dne 3. května 1777 dovoleno bylo stavům, že prozatím, než bude nadace uskutečněna, mohou odváděti peníze ze statků nadačních do pokladny stavovské jakožto depositum, takže bez poukazu komise fundační nesmí pokladna odtud nic vydávati.

Návrh hraběte Kinigla. — Fundační komise ještě roku 1776 (dne 2. října) předložila do Vídně zásadní směrnice o 6 bodech, na jejichž podkladě měla býti uvedena v život akademie hraběte Straky. Císařovna nařídila pak dvorským dekretem ze dne 3. ledna 1777, aby podle navržených směrnic vypracován byl v komisi fundační podrobný návrh zvláštní subdelegovanou komisí. Vypracování tohoto návrhu svěřila komise dne 8. února 1777 svému členu *Kašparu Heřmanu hraběti Kiniglovi*, který měl postupovati v dohodě s dalším členem komise rytířem Františkem Běšínem, té doby také předsedícím zemského výboru.

Hrabě Kinigl, mladý guberniální rada (nar. roku 1745), ujal se svého úkolu s velikou horlivostí a vypracoval obsáhlý projekt na zřízení šlechtické akademie Strakovy; vycházejí především ze spojení nadání Strakova s dosavadní fundací císaře Ferdinanda II., zřízenou roku 1630 pro 20 šlechtických hochů při je-

⁶⁾ „zu Vertretung der zu unweit bemelter primogenitur in defectum omnium agnatorum berufenen Ritterschuel und causae piae von einem hochlöbl. königlichen Gouverno laut des eben den 30. Juni 1721 emanirten statthalterischen decreti angeordnete Herren Curatores“ — DZV 499, fol. J 3'.

suitském semináři svatováclavském, jak se od toho roku z rozkazu Ferdinandova nazýval původní jezuitský Domus pauperum, založený roku 1580. Toto nadání Ferdinandovo činilo při svém založení 60 tisíc kop miš. (70.000 zlatých miš.), pojištěných na statku ronšperském a chodských vesnicích Severina Táhla z Horštejna, který měl za to odváděti semináři určité roční dávky. Poněvadž však jmenovaný šlechtic ani jeho dědicové neplnili svých závazků, byl seminář r. 1645 nucen zakoupiti zanedbaný statek Středokluky s pohledávkami Horštejnovými za 75.000 zl.; mimo to vlastnil seminář zahradu u přivozu na Malé Straně s domem a kostelíkem sv. Petra a Pavla, rovněž to dar císaře Ferdinanda II. Výnos Ferdinandovy fundace činil podle údajů Kiniglových v sedmdesátých letech XVIII. století ročních 6331 zl. 7 kr., výnos čtyř statků fideikomisu Strakova pak 8752 zl. 35 kr. ročně. Byla by tudíž podle rozpočtu Kiniglova k vydržování nové akademie šlechtické k dispozici částka 15.083 zl. 42 kr. ročně.

Ve svém návrhu, vypracovaném do nejmenších podrobností, vypočítává Kinigl potřeby akademie jak pokud jde o stravu, oděv a bydlení chovanců, tak pokud se týče dozoru, vyučování theoretického i t. zv. šlechtických cvičení; vypočítává přesně ceny stravy i šatstva chovanců, jednotlivé kusy jejich garderoby i vybavy v ubytování; zařazuje do návrhu týdenní i podrobný denní rozvrh a program studia chovanců podle jednotlivých odborů studijních a navrhuje konkrétně i určité osoby za hofmistry při dozoru v budově a v místnostech akademie u jednotlivých studijních odborů nebo za profesory některých učebních předmětů. Zabývá se dále počtem chovanců a podává přibližný roční rozpočet výdajů při počtu 36 chovanců. Všimá si ovšem i starých nešlechtických chovanců svatováclavského semináře, t. zv. chovanců „de benedictione“, jakož i externích členů akademie, kteří měli by platiti zvláštní příspěvky; činí návrh pro správu nadačních statků a v poslední (XVIII.) kapitole svého obsáhlého elaborátu, podává podrobný návrh domáčího řádu akademie, rozděluje v 60 paragrafech povinnosti chovanců k Bohu, k představeným a učitelům, jakož i zvláště k sobě navzájem.

Rozsáhlý návrh Kiniglův, doprovázený 18 přílohami plánů, sylabů a pod., zaslán byl císařovně do Vídně dne 14. června 1777 a byl tu odevzdán do referátu dvornímu radovi Františku Antonínu Raabovi. Raab podrobil návrh pečlivému studiu, jak patrně z vyřízení, které přináší obsáhlý dvorský dekret ze dne 9. srpna téhož roku. Návrh Kiniglův byl v podstatě schválen, přičemž však k některým bodům byly připojeny poznámky, žádající někde změnu, jinde však přímo zamítající některé konkrétní

ní návrhy. I tento dvorský dekret zachází do podrobností, mění na př. barvu uniformy a zlato epolet a zdržuje se zvláště u otázky hofmistrů, odmítaje v jednom případě i navrhovanou osobu. Dekret zamítá žádost o poskytnutí zálohy 10.000 zl. na stavbu akademie s poukazem, že k tomuto účelu nutno vystačiti s příjmem z prodaných obrazů Strakových a s pravidelným výnosem statků nadačních.

Ve Vídni nehodlali se však spokojiti jen navrhovaným sloučením nadání Strakova se šlechtickou fundací Ferdinandovou, nýbrž žádali ještě spojení i se studentským konviktem sv. Bartoloměje. Proto citovaný dvorský dekret končí výzvou, aby se stavbou akademie bylo vyčkáno, až dojde rozhodnutí o tomto spojení, jakož vůbec aby veškerá příprava akademie dala se jen potud, pokud je slučitelná s tímto požadovaným spojením. Česká gubernium bylo pak téhož dne vyzváno, aby podalo zprávu o spojení konviktu sv. Bartoloměje se seminářem svatováclavským a s připravovanou akademií Strakovou.

Proti této myšlence spojení Strakovy akademie také s konviktem sv. Bartoloměje podal Kinigl polemický rozklad, zdůrazňuje zvláště různý účel obou institucí a tudíž i odlišnou metodu vychovatelskou; konvikt sv. Bartoloměje že je určen téměř výhradně pro jinochy, kteří se chtějí věnovati stavu kněžskému. Podle původní fundace, kdo se nechce státi knězem, že nejen nemůže získati nadačního místa, ale i kdyby je získal, ztratí je právě z tohoto důvodu. Jsou jen některá zvláštní nadání v konviktě, která přímo nevyžadují studia na kněžství; je to fundace císařovny Anny, studijní fundace hrab. Straky, nadání Audrcových, Schneltzerova a Brosia z Horštejna, při čemž nadání Strakovo pro dvě osoby a fundace Audrcových určeny jsou pro šlechtice. Kinigl navrhuje proto přenést tato dvě nadání z konviktu k semináři, resp. k spojené akademii; v konviktu zůstala by nadání měšťanská mimo nešlechtické nadance Ferdinandovy zvané „de benedictione“, pro něž činí zvláštní opatření při jejich zařazení do akademie. Privátní nadání konviktu jsou prý tak malá, že nestačí na zvláštní místa nadací, nýbrž spíše jsou jen na stipendia; domy semináře a konviktů jsou vydržovány především ze statku středokluckého, který přísluší semináři. Kinigl žádá posléze, aby nutný a prospěšný požadavek šlechtické akademie nebyl komplikován novými potížemi.

Tato polemika Kiniglova připravena byla s určitým opožděním, které on sám omlouvá nemocí. Zároveň se však ozval nový hlas proti zamýšlenému oddělení konviktu od semináře. Regens svatováclavského semináře P. Jan Kryštof Seidel podal hraběti Kiniglovi a fundační komisi „pro memoria“, ukazující na společné fondy semináře a konviktu; v obou domech semi-

náře bydleli od založení i chovanci nešlechtičtí, dům, v němž bydleli měšťanští theologové a filosofové, vystavěn byl v l. 1738 až 1739 z příspěvků fundací jak šlechtických, tak nešlechtických; stejně zakoupen byl r. 1748 dům Hüttlův, kde bydlí nyní chovanci šlechtičtí. Šlechtických chovanců je v semináři dvacet, nešlechtických 53 a bývalo jich i 70; mimo to v roce 1775 bylo do semináře svatováclavského převedeno 19 chovanců zrušeného novoměstského semináře sv. Františka Xaveria. Rektor semináře nemůže se svým svědomím srovnati tvrdost, s jakou by se postupovalo proti měšťanským chovancům semináře, kdyby se stali z nadanců pouhými stipendisty. Kinigl ve svém druhém rozkladu mohl odpovídati již také na vývody Seidlovy.

Po těchto námitkách a vysvětleních bylo dvorským dekretem ze dne 7. března 1778 fundační komisi uloženo, aby hledíc k tomu, že lze předpokládati, že po podaném vysvětlení nebude již asi nic pozastaveno, byl definitivní projekt Kiniglův s největším urychlením předložen ke schválení.

Fundační komise předložila pak návrh Kiniglův, poněkud přepracovaný, ke schválení do Vídně dne 11. listopadu 1778, žádajíc zároveň v průvodním dopise se zřením k některým speciálním odstavcům návrhu, aby císařovna jmenovala nadance z chudých členů panského a rytířského stavu české šlechty, aby schválila smlouvu s traktérem akademie, jak ji navrhuje Kinigl ve 4. odstavci svého návrhu, aby doporučila českým stavům, aby zemský štolba stavovský bezplatně vyučoval chovance akademie jízdě na koni (9. odstavec návrhu) a aby prominula akademii dvojnásobný plat, uváděný v § 13 návrhu, totiž poplatek 14 zlatých podle kanonu svato-klimentského a 150 zl. ročně t. zv. kvoty papežské, poněvadž důchody akademie jsou velmi skrovné, kdežto ona sama přináší státu značný užitek. Mimo to žádá komise v témže dopise, aby správa Strakovských statků nadačních byla svěřena přísežnému zemskému účetnímu Müllerovi za podmínek, které uvádí Kinigl v § 16 svého návrhu, a za vrchního dozoru presidia gubernia a komise, jakož i aby byl od ředitele galerie Rosy vyžádán seznam obrazů prodaných z pozůstalosti Strakovy a zaslán komisi. Komise pospíchala tehdy s uskutečněním akademie tak, že žádala posléze za brzké rozhodnutí, může-li ještě v zimě svážeti stavební materiál, aby hned na počátku jara mohla přikročiti ke stavbě akademie.

První nadanci. — Zatím již od počátku roku 1778 žádali někteří členové šlechtických rodů v Čechách za přijetí svých synů nebo svěřenců do akademie, mezi nimi někteří z příbuzenstva Strakova (na př. Antonín Emanuel Jestřebský z Riesenbur-

ka, později Jan Václav hr. Radecký z Radče, Václav a Emanuel bar. Leveneurové, Valentin a František Xav. sv. p. z Lazari). Stavovský výbor podáváje dne 4. prosince 1778 guberniu zprávu, že řada šlechtických rodů žádá za přijetí svých synů „in die hierländige gräfl. v. Strakische Fundation“ a že mnozí podali již v této věci i žádost u dvora, naléhal proto, aby nadání bylo uvedeno v život nebo aby mu byly oznámeny překážky, proč se tak státi nemůže. Gubernium postoupilo dne 21. prosince tento dopis stavů fundační komisi, která vysvětluje dne 9. ledna 1779, že nemůže zahájití přímé jednání se stavy, resp. se zemským výborem, poněvadž není k tomu zmocněna žádným dvorním dekretem, a že mimo to nelze té doby o stavu, resp. přípravě akademie podatí stavům uspokojivou zprávu, poněvadž na druhý návrh organisace akademie ze dne 11. listopadu roku 1778 nedošla dosud z Vídně odpověď.

Dvorskými dekrety ze dne 7. října, 11. listopadu a 2. prosince 1780 rozhodl císař, aby ze Strakova nadání bylo uděleno deseti uchazečům stipendium v roční částce 150 zlatých. Těmito prvními stipendisty Strakova nadání byli členové rodů: z Bubna, Hillmayer, z Ottilienfeldu, z Bienenberka, Hanisch, Wasserreich, Leveneur (dva) a Wassmuth (dva). V roce 1780 podali stavové další dva návrhy na udělení stipendií z tohoto nadání, načež dvorským dekretem ze dne 20. ledna 1781 bylo jim oznámeno, že při příštím udělení stipendií bude přihlédnuto k těmto podáním, v nichž jsou jmenováni zvláště též příbuzní Strakovi. Dvorním dekretem ze dne 17. února téhož roku byla pak udělena stipendia po 150 zlatých ročně dvěma uchazečům z příbuzenstva Strakova: Josefu hraběti z Bubna a Janu Václavu hraběti Radeckému z Radče.

V březnu 1781 podala Josefa svob. paní Kresslová z Gualtenberka, dcera předposledního držitele Strakovského fideikomisu hraběte Jana Karla Straky, císaři žádost, aby udělena byla nadační místa dvěma jejím vzdálenějším příbuzným Markvardu baronu Kotzovi a Františku svob. pánu Deymovi, zdůrazňujíc, že je jediná blízká příbuzná zakladatele fideikomisu, z čehož lze usuzovati, že tou dobou byly již mrtvy obě dcery posledního Straky Václava Adama Jiřího, Marie Alžběta sv. pí z Vlkanova a Františka Johanna baronka Leveneurová z Grünwallu. Zemský výbor přimlouvá se dne 2. května 1781 za vyhovění této žádosti.

Roku 1781 obdrželo pak stipendium ještě těchto deset uchazečů: Sádlové z Vražného (dva), hr. Vratislav, ze Salzberka, hr. Lažanští (dva), z Trauttenberka, Jestřebský z Riesenburka, Bechyně z Lažan a baron Koc z Dobrše.

Správa nadání v prvním období. — Jakmile r. 1776 statky Strakovy spadly k užítku nadační akademie, svěřilo gubernium jejich správu Josefu hraběti Deymovi. Úřad desk zemských žádal však teprve dne 24. února 1779, aby si hrabě Deym k této správě zjednal potřebné legitimace vkladem statků do desk k užítku nadání. Fundační komise vysvětluje sice dne 4. září 1779 tento odklad tím, že dosud nebyl císařovnou schválen řád nadace a že hrabě Deym jest jen dočasným správcem statků, ale již dne 6. listopadu téhož roku uložila císařovna dvorním dekretem, aby pro nadání Strakovo získán byl vkladem v deskách „titulus tabularis“.

Již při udělení stipendií hraběti z Bubna a hraběti Radeckému byla do dvorského dekretu ze dne 17. února 1781 vložena klausule, že se tak děje za předpokladu, že důchody fundace to dovolují. Po návrhu dalších tří stipendií bylo pak gubernium přímo vyzváno dvorským dekretem dne 10. března 1781, aby předložilo do Vídně výkaz o důchodech a výdajích nadace, jakož i o její peněžní hotovosti. Jakmile zemský výbor obdržel guberniálním insinuátem první z dvorských dekretů právě citovaných, podal již dne 16. března obsáhlou zprávu o stavu Strakova nadání, kterou pak v odpovědi na další dekret dne 31. března téhož roku ještě doplňuje. Podle této zprávy činí výtěžek statků Strakovských nejméně 8000 zl. ročně a úroky stavovského kapitálu fondového ve výši 33.362 zl. (ke dni 30. dubna 1781) při zúročení 4% a 3% další 1263 zlaté ročně, tedy úhrnem 9263 zl. ročně, kdežto náklad na 22 stipendií při 150 zlatých ročně vyžaduje toliko 3300 zl., takže zde zůstává vždy ještě přebytek 5963 zl., jehož možno použití k fondu pro zřízení akademie.

Zatím při dalších návrzích, předložených do Vídně na udělení stipendií z nadání Strakova, urgovala vláda znovu dvorskými dekrety ze dne 24. března a 21. dubna 1781 výkaz o stavu jmění a důchodů nadání. Po uvedené zprávě stavů schváleno bylo posléze dvorním dekretem ze dne 3. května 1781 udělení dalších deseti stipendií po 150 zl., jak již bylo uvedeno, takže celkem požívali tehdy nadání Strakova 22 mladí čeští šlechtici.

Téhož ještě roku žádala vláda, aby jí koncem každého roku byl oznamován stav nadačních peněz Strakovských a jejich úroků, jakož i renty ze statků Strakovských. Zemský výbor vyzývá proto zemskou pokladnu vrchního úřadu berního (Landes-Obersteueramtskassa), aby mu podávala takový výkaz o kapitálu fondovém. Pokud jde o výkazy důchodů ze statků, mohl je podávati administrátor statků, kterým byl té doby, jak již bylo řečeno, hrabě Deym. Je zajímavé, že stavové sami nevyzvali přímo administrátora, aby jim takové výkazy předkládal, nýbrž

že stavovský výbor požádal gubernium, aby ono vyzvalo Deyma, aby účtování podával zemskému výboru, který je pak společně s účtem kapitálu předloží vládě.

Stavovský výbor domáhal se však stále toho, aby provisorní udílení stipendií nahrazeno bylo skutečnou nadační institucí, opírající se o přesný nadační list a statut, císařem schválený, a aby uvedeno bylo ve skutek zřízení akademie podle testamentu Strakova. V zmíněné již zprávě ze dne 16. března 1781 stavové si stěžují, že, ačkoliv od doby, kdy Strakovo nadání podle vůle zakladatelovy mělo vstoupiti v život, uplynula již čtyři léta, nestalo se dosud nic podstatného pro skutečné zřízení akademie, a pokud již nadační komise něco připravovala (míněn je tu patrně návrh Kiniglův), že při všech dosavadních jednáních, ať šlo o plán stavby akademie, ať o počet nadačních míst, ať posléze o výchovu nadanců nebo režii ústavu, přehlížela české stavby, jimž v první řadě zakladatel svěřil péči o správu své fundace. Když pak dvorským dekretem ze dne 12. června 1781 odložena byla žádost krajského hejtmána táborského Ignáce z Ottilienfeldu do příštího školního roku s poukazem, že nadání Strakovo nemůže již býti udíláno dalším žadatelům, obrátil se stavovský výbor dne 2. července 1781 znovu na gubernium s výtkami a se stížnostmi do neuskutečňování Strakovy akademie, a odmítaje za sebe všechnu odpovědnost z těchto průtahů, žádal, aby byly ve Vídni opětovně a naléhavě žádány příslušné pokyny pro nadační komisi a aby stavovskému výboru byla podána přesná zpráva o všech dosavadních krocích, učiněných ve správě jmění a přípravě akademie, zvláště o správě statků, tak aby se stavové sami mohli dožadovati u císaře uskutečnění řádné instituce nadační.

V důsledku těchto stížností požádalo gubernium dne 20. července 1781 ve Vídni za zřízení nadační instituce Strakovy; avšak dvorským dekretem ze dne 8. srpna téhož roku bylo oznámeno, že císař neučinil ještě definitivního rozhodnutí ani o nadacích a akademiích, které jsou již v platnosti, tím méně pak ovšem o těch, které mají býti teprve zřízeny. Poukazuje se zároveň na to, že stipendia jsou skutečně vyplácena, že dosavadními úsporami vzrůstá fond nadační a že není tudíž třeba dávat nové dispozice nadační komisi, zvláště když podle vůle zakladatelovy péče o nadání Strakovo přísluší nejvyšším úředníkům zemským království Českého. Opírajíce se o toto rozhodnutí, které do jisté míry přiznává, že dosavadní postup vedení agendy nadace Strakovy ve nadační komisi nebyl v intencích zakladatelových, stavové vznesli dne 1. září znovu na gubernium žádost, aby bylo nadační komisi uloženo podati stavům zprávu o všech krocích, které posud byly učiněny ve správě Strakova nadání.

Stavové sami na druhé straně podle dvorského dekretu ze dne 3. května 1781 předložili dne 18. ledna 1782 po první účty administrátora nadačních statků Strakovských hraběte Josefa Deyma za rok 1781, připojující zároveň seznam stipendistů Strakových v uplynulém roce 1780—81 a seznam 38 nových žadatelů pro rok 1782. V tomto seznamu uvedeni jsou nejprve žadatelé z příbuzenstva Strakova, dále ostatní šlechtici a posléze ti, kdož žádají prostřednictvím nadační komise.

Podmínky pro dosažení stipendií (dvorský dekret z 27. července 1782). — Po zprávě, kterou o stavu a užití Strakova nadání poslal stavovský výbor dne 15. června 1782, rozhodl císař dvorským dekretem ze dne 27. července 1782,⁷⁾ aby z této nadace byla i nadále udílána stipendia, a to podle poslední vůle zakladatelovy pro mladé lidi z chudé české šlechty; ustanovil však zároveň, aby se tato stipendia neomezovala jen na ty, kdož studují na universitě pražské, nýbrž aby byla udílána i žadatelům, studujícím na jiných universitách v t. zv. zemích dědičných. Týmž dekretem ustanovil císař, aby dosavadní částka stipendia 150 zl. ročně byla zvýšena a vyměřena částkou 200 zl. pro studenty na nižších školách a 300 zl. ročně pro studenty na školách vysokých; přitom však bylo zdůrazněno, že stipendium bude poskytováno jen těm, kdož studují dobře a přesahují průměr. Proto má gubernium každoročně ke konci roku předkládati seznam všech nadanců s doklady o jejich studiích a prospěchu; těm, kdož nedosahují průměrného prospěchu, nebude stipendium příštím rokem obnoveno, rodiče jejich pak mají býti o tom včas vyrozuměni.

Pronájem statků nadačních. — Týmž dekretem uložil císař, aby byl přesně zjištěn výnos nadačních statků Strakovských, tyto statky aby byly pronajaty, a to nejprve na šest, pak na dvacet až třicet let.

V té době zahájeno bylo již na Strakovských statcích řízení o abolicí roboty. Proto, když se jednalo s Františkem Antonínem sv. pánem z Degen o pronájem statků, vyzýval dvorský dekret ze dne 18. dubna 1783 gubernium, aby zjistilo, zda sv. p. Degen neustoupí od pachtu anebo chce-li, a za jakých podmínek, pokračovati v započaté abolicí. Do té doby měla zůstat dosavadní správa, vždy však, jak praví citovaný dvorský dekret, podle vůle zakladatelovy za stálého dozoru zemského výboru.

Svob. pánu Degenovi byly pak při dražbě dne 16. prosince 1782 pronajaty nadační statky Okrouhlice, Žďár, Libčany, Te-

⁷⁾ Jeho doslovné znění podává příloha I.

plice a Střezetice, které v posledních letech vynášely průměrně asi 8130 zlatých ročně, za nájemné 13.000 zl. ročních při kauci 5000 zl., a to na dobu šesti let ode dne 1. ledna 1783 do konce prosince 1788.

Aboliční systém roboty, zavedený pak na statečích Strakovských dekretem ze dne 20. srpna 1783, nebyl však proveden za účasti zemského výboru, alespoň později ve svých stížnostech, podaných císaři Leopoldovi II., tvrdí stavové, že aboliční systém na statečích Strakovských byl jim vnucen.

Podmínky pro dosažení stipendií. Dekret ze dne 18. dubna 1783. — Na dvorský dekret ze dne 27. července 1782 reagoval zemský výbor již ve své zprávě ze dne 16. srpna téhož roku.⁸⁾ Upozorňuje zvláště, že nařízené zvýšení stipendií na 200 zl., resp. 300 zl. nelze uskutečnit při tehdejšímu stavu stipendistů, kterých té doby bylo 62, nýbrž postupně teprve, až by odchodem některých, ať již z jakýchkoli příčin, byl tento počet snížen. Navrhuje proto, aby zatím tato zvýšená částka byla udílěna jen novým stipendistům, takže počet těchto vyšších stipendií by se teprve postupně rozmnožoval, což bude také umožněno zvýšeným příjmem z chystaného pronájmu statků. Tento pronájem zvýšil pak skutečně důchody ze statků téměř o 5000 zlatých ročně.

V téže zprávě dokazuje však také zemský výbor, že podle přesného výkladu poslední vůle zakladatelovy mohou požívatí nadání Strakova jen nemajetní synové českých členů stavu panského a rytířského a že tudíž tato nadace nejen že se nevztahuje na všechny šlechtice nebo i příslušníky stavu městského, nýbrž že jsou z ní vyloučeni i všichni, kdož nejsou českého národa, stejně jako i ti, třebaž ze stavů vyšších, kdož nechodí ještě do gymnasia nebo naopak zase absolvovali již i školy vysoké. Mají tudíž podle této zprávy zemského výboru nárok na dosažení Strakova nadání jen členové vyšších stavů, t. j. stavu hraběcího, baronského a rytířského, jejichž rodiče jsou českého národa nebo se habilitovali k zemi inkolátem a nemají dostatečného jmění k výchově svých synů.

Toto stanovisko zemského výboru sdílí i gubernium v podání, kterým dne 28. prosince 1782 předložilo zprávu zemského výboru císaři, resp. dvorské kanceláři, připomínajíc zároveň, že podle tohoto výkladu bude příště postupováno při návrzích na udílení požitků z nadání hraběte Straky.

Také dvorský dekret ze dne 18. dubna 1783,⁹⁾ který je rozhodujícím pro další úpravu udílení stipendií, uplatňuje tento

⁸⁾ Otištěna jest v příloze II.

⁹⁾ Srov. přílohu III.

výklad testamentu Strakova a zdůrazňuje, že pro příště mají býti stipendia udílěna jen chudým hochům českého stavu panského a rytířského: „Dass hierzu für das künftige nach den von ihm Gubernio und dem Landesausschuss angeführten Worten des gräflich Strakischen Testaments lediglich die Jünglinge *des böhmischen Herrn- und Ritterstandes* für geeignet angesehen werden sollen.“ Členové nižší šlechty, pokud však již požívají té doby stipendia, nemají býti z něho vyloučeni, vyhovují-li jinak předepsaným podmínkám („doch wären gegenwärtig die der Zeit in dem Stiftungsgenuss wirklich befindlichen etwan blos adelichen Knaben davon auf jenen Fall nicht auszuschließen und aus dem Genuss zu setzen, wann sie die sonst vorgeschriebene oder noch vorzuschreibenden weiteren Eigenschaften an sich haben“).

Naproti tomu podle ustanovení tohoto dekretu nemají býti pro požitky nadace přijímáni, ani jich nadále nemohou požívatí studující, kteří neprokáží „notam primae classis in studiis“, a k tomu účelu uchazeči o stipendium mají před udělením stipendia skládati zvláštní zkoušku, nadanci pak mají v každém pololetí svůj prospěch znovu prokazovati. Stipendia nelze požívatí déle než do ukončení studií, a lze je udělovati hochům, kteří dosáhli již osmého roku věku. Zároveň vykládá dekret, že chudou mládeží šlechtickou nelze snad rozuměti jen šlechtu žijící v úplné chudobě, nýbrž již každou rodinu, která nemůže věnovati na výchovu svých synů náklad, přiměřený výchově členů stavu šlechtického. Tímto výkladem slov testamentu Strakova rozšiřuje se ovšem značně možnost získati stipendia, neboť, jak praví dekret, stát musí dbáti toho, aby jeho mladá šlechta byla řádně vychovávána. Guberniu se posléze ukládá, aby podle uvedených směrnic přezkoušelo tehdejší stav nadanců a podalo o tom zprávu do Vídně zároveň s výkazem jmění fondu, se závětí Strakovou a s návrhem listu nadačního. Zemskému výboru ponechává se v dekretu právo podávati první návrh uchazečů o Strakovská stipendia podle nových směrnic; tento návrh má se odevzdati guberniu, které doprovodí jej svým dobrým zdáním a předloží do Vídně. K tomu se ještě připomíná, aby se zemský výbor, jemuž zajisté nejlépe jsou známy hospodářské poměry jednotlivých šlechtických rodin, vystříhal zařazovati mezi žadatele členy bohatších rodin na úkor chudých šlechticů.

Obsáhlý dekret ze dne 18. dubna 1783 zabývá se též konkrétním případem nadance Carratta, jemuž má býti užívání nadace ponecháno, i když se jeho otec, podplukovník Karel Carratto, bude teprve k zemi habilitovati.

Celé znění a zvláště duch tohoto dekretu, jehož ustanovení o podmínkách pro stipendia z nadace Strakovy byla dne 21.

května 1783 jakožto „regulae directivae“ oznámena oběžníkem do všech krajů, prozrazují jasně dobu a snahu vlády Josefa II.; vliv zemského výboru, t. j. stavů, v duchu této doby, sotva však v duchu zakladatelově, stlačen jest na míru nejmenší a odkázán ještě na blahovolný doprovod úřadu zeměpanského.

Stavové sice ve zprávě ze dne 20. května téhož roku vyslovili se základními směrnicemi pro udílení stipendií svůj souhlas, avšak pokud jde o formu, dožadovali se znovu vydání řádného nadačního listu, pokládajíce dosavadní úpravu správy nadace dvorskými dekrety za pouhé provisorium. Dříve však, nežli toto úsilí českých stavů mohlo dosáhnouti nějakého určitého výsledku, došlo zatím k vydání známého dvorského dekretu ze dne 27. října 1783, kterým *zemský výbor byl zrušen* ke dni 31. prosince téhož roku a všechna agenda stavovská spojena s agendou guberniální. Tím byla také otázka správy nadace Strakovy sice značně zjednodušena, ale s hlediska českých stavů a pro uplatňování ducha zakladatelova v zájmu chudé šlechty české také podstatně zhoršena. Vydání řádného listu nadačního bylo tím opět odloženo. Duchu josefinskému lépe hovělo ojedinelé udílení stipendií nežli společná výchova šlechtické mládeže v exklusivní akademii, kde by byl pěstován stavovský duch a nadto ještě i český patriotizm proti vídeňskému centralismu.

Odras tohoto nového poměru objevil se již v dekretu ze dne 14. října 1785, kterým zamítnut byl návrh zemského výboru, aby pro dozor nad hospodářstvím na statcích nadačních byl ustanoven zvláštní zemský účetní; naproti tomu ukládá se guberniu, aby správa statků Strakovských, na kterých v té době byla již zavedena abolice roboty, byla podřízena komorní administraci státních statků. Účty o hospodaření a o rozdělení stipendií má převzít účetna gubernia; superrevisi vyhrazuje si dvorní účetna nadační (k. k. Stiftungshofbuchhalterei). Celkové důchody nadace vykazují se v tomto dekretu částkou 14.447 zlatých 7 kr., v důsledku čehož upravuje se počet nadačních míst tak, že k dosavadním 12 stipendiím po 300 zlatých ročně pro vyšší školy připojují se další 54 stipendia pro školy nižší s ročním požitkem 200 zlatých. Přebytky důchodů mají se ukládati na úroky.

Odpor stavů proti zásahům státní správy. — Když za císaře Leopolda II. vstoupil spor českých stavů s vládou do nového stadia a když roku 1791 došlo k sepsání desiderii stavovských ve známém spise stížnostním, brání se tu stavové také proti rostoucímu zásahu státní moci do kompetence stavů ve správě nadání Strakova,¹⁰⁾ zvláště proti úpravám, za-

¹⁰⁾ Příslušný passus ze stavovských stížností, týkající se Strakova nadání, otištěn jest v příloze IV.

váděným dvorskými dekrety z roku 1783 a ze dne 14. října 1785. Stavové ukazují tu na to, že nebylo nikterak úmyslem zakladatelovým, aby stavové ve správě nadace a ve svém právu presentčním byli libovolně omezováni zeměpanským úřadem zemským nebo dvorní účtárnou nadační; stejně tak že si zakladatel přál, aby dobrodiní nadace bylo co možno nejvíce rozšířeno mezi jeho spolustavy a nikoliv, aby z něho plynul užitek erárnímu fondu amortisačnímu. Ačkoliv podle stížnosti stavů vykazoval Strakův fond v posledních letech nemalé přebytky (1700 zl. v roce 1789, 3782 zl. v roce 1790) a kapitál fondový dostoupil koncem roku 1789 výše 64.242 zl. 53 kr., poklesl naproti tomu počet stipendistů na 57 a návrhy stavů na udělení nových stipendií byly dvorskými dekrety ze dne 14. října 1789 a 1. ledna 1790 zamítnuty s poukazem na to, že roční přebytky musí býti uloženy na úrok. Stavové si stěžují, že při omezeném právu v udílení nadačních stipendií chudí šlechtici čeští, nemohouce dosáhnouti stipendia, musí často přerušiti svá studia. Žádají proto stavové:

1. aby mohli znovu převzít Strakovy statky nadační do své správy (passus o druhé alternativě, t. j. o dalším ponechání statků ve správě komorní administrace, avšak za kontroly stavovské, byl později ve třetím stížním spise vypuštěn);

2. aby podle výslovné vůle zakladatelovy bylo rozmnožování a propůjčování nadačních míst úplně a neomezeně ponecháno stavům a aby nebylo nikterak závislé na dobrém zdání zeměpanského úřadu zemského, tím méně pak na libovolných předpisech a omezeních nadační účtárny dvorské. Naproti tomu však zavazují se stavové, že budou císaři každoročně o stavu a užívání nadace podávati dostatečnou zprávu.

Posléze vracejí se stavové ke svému starému přání, t. j. zřízení akademie a žádají, aby v této věci mohli podati zvláštní návrhy: „Und da manche erhebliche auf die Erfahrung gegründete Betrachtungen die Errichtung eines adelichen Erziehungs-hauses wünschenswert zu machen scheinen, so behalten sich die treuesten Stände die gnädigste Erlaubnis bevor, ihren unmasgebigen Vorschlag hierzu in einer besondern Beilage zu überreichen“.

Návrh Frant. Ant. hrab. Kolovrata na zřízení šlechtické akademie v Praze. — Té doby zabývali se totiž stavové novým konkrétním návrhem, který na zřízení šlechtické akademie v Praze podal dne 2. října 1790 na zemském sněmu býv. president dvorské komory *František Antonín hrabě Kolovrat*. Na rozdíl od plánu Kiniglova má hrabě Kolovrat na mysli šlechtickou akademii, která by se

nevztahovala jen na chudé šlechtice z určitých šlechtických nadání, nýbrž poskytujíc hromadné ubytování, stravu a cvičení v určitých oborech šlechtické výchovy (šerm, tanec, jízda na koni) za určitý plat, byla by přístupná dokonce i příslušníkům zahraničním, zvláště šlechticům bavorským a polským. Pro umístění akademie navrhuje Kolovrat budovu zrušeného generálního semináře v Klementině, poukazuje na to, že arcibiskupský alumnát, jemuž budova měla sloužiti, bude možné umístiti jinde v objektech zrušených řádů, na př. v klášteře Hyberském. Náklad, který si vyžádá potřebná adaptace budovy, navrhuje hraditi z fondu domestikálního nebo z půjčky, k tomu účelu stavy uzavřené. Chovanci akademie, kteří by docházeli do veřejných gymnasií a na pražskou universitu, platili by za byt, stravu a výcvik v šermu a v tanci, za učení kreslení a inženýrství, jazykům francouzskému, italskému a českému, jakož i za lékařské ošetření celkem 350 zlatých, za jízdu na koni dalších 100 zlatých ročně. Do této akademie navrhuje Kolovrat pojmouti všechna dosavadní nadání šlechtická, jmenovitě nadaci Strakovu, Ferdinandovu a stipendia konviktu.

Odpověď císařova na žádost za zřízení této akademie obsažena je tacite v odpovědi na stavovská desideria, kterou přináší dvorský dekret ze dne 28. října 1791. Podle tohoto dekretu odkládá se totiž návrh na zřízení šlechtické akademie až do doby, kdy stavové budou moci k tomu vykázati potřebný fond. Ačkoliv v dekretu není příslušný návrh přímo jmenován, z dopisu stavů ze dne 24. února 1792, kterým se zemskému výboru ukládá, aby připravil určitý návrh na zřízení akademie, pokud jde také o úhradu, je patrné, že jde o návrh Kolovratův.

Dvorský dekret ze dne 28. října 1791. — Citovaný dekret ze dne 28. října 1791 ustanovuje, pokud se týká správy nadání Strakova¹¹⁾, že nadační statky mají býti vráceny do plné správy stavů, avšak s podmínkou, že stavové opatří tuto správu bezplatně, aby novou reží nebyl zatížen vlastní fond nadační, a že podle svého návrhu budou každoročně předkládati účty této správy. Obsazování uprázdněných míst nadačních, jakož i rozmnožování těchto míst vyhrazuje se stavům; při rozmnožení míst musí však stavové zároveň prokázati, že výnos nadání to dovoluje, t. j. že výdaje na stipendia jsou v příštím rozpočtu kryty.

Dvorská komora uložila pak administraci státních statků, aby provedla odevzdání nadačních statků Strakových do správy stavů. Převzetí, stanovené původně ke dni 30. dubna 1792,

¹¹⁾ Příslušné odstavce dekretu, pokud hledí k Strakově nadaci, otištěny jsou v příloze V.

bylo pak z různých příčin odloženo a uskutečněno teprve ke konci října téhož roku.

Podle těchto nových ustanovení předkládali pak stavové každoročně do Vídně návrhy na obsazení nadačních míst Strakovských spolu s preliminářem rozpočtu statků nadačních pro příští rok. Podle prelimináře na rok 1792 činí výnos Strakovských statků 16.758 zl. 24 kr., úroky z nadačního kapitálu chovaného u stavů pak 2476 zl. 59¼ kr. a hotovost pokladni 3276 zl. 56¼ kr., celkem je tedy k dispozici 22.512 zl. 19¼ kr. V roce 1791 byli ve vyšších třídách 23 nadanci, v nižších pak 35 stipendistů, celkem tedy 58 stipendistů. Dne 12. října 1792 navrhuje zemský výbor dalších 15 kandidátů k přijetí do nadání Strakova, takže při odchodu dvou z dosavadních stipendistů činil by celkový počet 71 míst.

Avšak již při tomto prvním návrhu za nových poměrů ve správě nadace dochází ke vzájemným rozkladům mezi úřady vídeňskými a zemským výborem českým. Dvorský dekret ze dne 14. prosince 1792 schválil sice navrhované rozmnožení nadačních míst na 71, avšak teprve pro rok 1793, vybízející zároveň stavy k větší šetrnosti při rozmnožování nadačních míst, aby rezervní fond nadační nedoznal újmy; mimo to vytyká dekret, že v návrhu nových nadanců nejsou osoby tak potřebné, jak požaduje poslední vůle zakladatelova. Posléze vyslovuje dvorský dekret požadavek, aby návrhy byly podávány vždy již v posledním měsíci předcházejícího roku školního.

Proti tomuto dekretu podává zemský výbor dne 12. ledna 1793 svůj rozklad guberniu. Ohrazuje se zvláště proti výtce, že navrhovaní kandidáti nejsou nemajetní podle smyslu Strakova testamentu, uváděje, že, jde-li o nadaci šlechtickou, nelze potřebnost vykládati jakožto úplnou chudobu, nýbrž že požadavku závěti se vyhovuje již tehdy, když rodiče mají nedostačné prostředky k výchově, jak se v zájmu státu sluší na syny šlechticů.¹²⁾

Následující návrh na obsazení míst Strakova nadání, který byl podán dne 27. dubna 1793, byl dvorským dekretem ze dne 31. srpna 1793 schválen již beze změny.

Dne 17. března 1795 vytyká gubernium, že studijní konses zjistil podrobnou prohlídkou katalogů 4 fakult a 16 gymnasií o posledních semestrálních zkouškách roku 1794, že ze 72 na-

¹²⁾ „wenn es denen Eltern bei geringerem Vermögen an hinlänglichen Mitteln zur standesmäßigen Erziehung ihrer Kinder gebricht und diese ihnen wegen ihrer Anzahl allerdings zu schwer wird“ (spisovna zemského výboru, F 29 num. 2). — Totéž stanovisko zastával ostatně, jak jsme viděli, již i dvorský dekret ze dne 18. dubna 1783.

danců Strakových, uváděných v seznamu z téhož roku, bylo nalezeno v těchto katalozích jen 49 jmen a že tudíž ostatní studují v jiných zemích nebo na školách německých. Žádá se proto: 1) aby bylo vždy oznamováno, kdo obdržel stipendium, aby jeho jméno mohlo býti zapsáno do knihy nadání, a 2) aby zástupci studijního konsesu bylo povoleno koramisovati kvitance stipendistů, aby tak měl evidenci také o nadancích, kteří studují mimo Prahu.

Finanční stav nadání koncem XVIII. století. — Vleklý spor stavů s vládou o předkládání účtů o hospodářství nadačních statků Strakových skončil roku 1795 dvorským dekretem ze dne 22. srpna, v němž vloženo, že od předkládání těchto účtů nelze upustiti, poněvadž stát dozírá na všechny nadace a musí bdíti nad jejich správným hospodářstvím. V té době zvláště v důsledku válečných půjček a špatného výnosu statků v dobách válečných zhoršil se značně finanční stav nadace. Již dne 22. října 1795 podán byl návrh na obsazení toliko 4 nových míst, kdežto další dvě nová místa nebyla již vůbec obsazena s poukazem na špatný výnos statků. Poněvadž se podle účetních výkazů za rok 1795 objevil úbytek 3443 zl. 10% kr., pověřen byl vyšetřením stavu nadání člen zemského výboru Ludvík rytíř Hubatius. Výnos statků na rok 1797 preliminován je částkou 18.065 zl. 8 kr., takže s připočtením kapitálových úroků činí celkový příjem 20.751 zlatých 43 krejcarů, kdežto výdaje na stipendia, válečné půjčky, naturální dávky a jiné vyžadují 22.130 zl. 49% kr., takže celkový rozpočet fondu končí deficitem 1379 zl. 6% kr. Vláda dbá zvláště toho, aby podle dvorského dekretu ze dne 12. února 1784 byla zachovávána vždy stálá reserva 1500 zlatých, určená pro nepředvídané výdaje, jako je na př. větší počet stipendistů, přestupujících z nižších škol do vyšších, a tudíž také zvýšený počet vyšších stipendií po 300 zlatých. Za těchto poměrů, kdy stavové byli nuceni sáhnouti i k výpomoci zálohami z fondu domestikálního, nebylo ovšem možné obsazovati uprázdněná místa. Hodlajíce však přesto vyhověti pokud možno největšímu počtu žadatelů z řad šlechtických, přistupovali stavové již v nejbližích následujících letech k obsazování uprázdněných míst, i když se tím rezervní fondy nadační ocitaly časem v tísní.

Spor o jmenovací právo stipendistů nadání Strakova. — Této situace využívala vláda a poukazuje na porušování hospodářské rovnováhy fondu, resp. na přílišné vyčerpávání fondu rezervního, snažila se ze svého práva revise hospodářských účtů nadačního jmění získati oprávnění

ke schvalování počtu nadačních míst a tím také ingerenci na jmenování nových stipendistů. Již v roce 1798 byla vyzvána dvorská kancelář, aby návrhy na udělení Strakovy nadace předkládala vždy císaři ke konečnému schválení. Dvorským dekretem ze dne 22. srpna 1799 bylo pak již přímo pozastaveno zřízení nových 24 stipendií a doporučeno, aby byl podán nový návrh toliko na 10 stipendií, ačkoliv podle stavovského výpočtu vykazoval preliminář fondového hospodářství toho roku přebytek 5318 zl. 23 kr. a i po odečtení rezervního fondu 1500 zl. a jiných výdajů vždy ještě 2350 zlatých.

Proti těmto pokusům o nové zasahování do jmenovacího práva podali stavové své námitky v lednu roku 1800. Přesto však v dalším studijním roce byl dvorskou kanceláří opětovně pozastaven návrh na udělení nových 13 stipendií a nadto dvorským dekretem ze dne 29. ledna 1801 rozhodl císař, aby zemský výbor návrhy na obsazení uprázdněných míst nadačních předkládal nadále do Vídně; zemskému guberniu se zároveň ukládalo, aby podle směrnic testamentu zakladatelova připravilo řádný list nadační a předložilo jej do dvou měsíců ke schválení dvorské kanceláří. Zemský výbor ohradil se znovu proti této praxi stížností, kterou dne 18. března 1801 předložilo gubernium do Vídně; stavové pak rozhodli se ještě v plné schůzi sněmovní dne 16. dubna 1801, že proti dvorským dekretům ze dne 22. srpna 1799 a ze dne 29. ledna 1801 přednesou své námitky přímo císaři se žádostí, aby byli ponecháni při svém jmenovacím právu stipendistů Strakova nadání, jak jim je zaručuje dvorský dekret ze dne 28. října 1791.

Císař vyhověl stížnosti stavů potud, že ustanovil, aby na příště zemský výbor nepředkládal svého návrhu na obsazení míst stipendijních do Vídně, nýbrž aby jej podával jen guberniu v Praze. O tomto opatření zpravil dne 26. června 1801 státní kancléř Prokop hrabě Lažanský nejv. purkrabí pražského hraběte Štampacha.

Tím se ovšem stavové nemohli spokojiti, neboť jestliže, trvajíce na svém jmenovacím právu podle dekretu ze dne 28. října 1791, odmítali předkládati své návrhy na stipendia dvorské kanceláři do Vídně, tím spíše museli pokládati za omezování svých práv, měli-li tyto návrhy podávati úřadu jí podřízenému. V tomto smyslu vedeno je také nové podání, kterým se stavové obraceli na císaře dne 24. srpna 1801.¹³⁾ Prosí-li prý stavové, aby nemusili předkládati návrhy na jmenování stipendistů samému císaři, tím méně mohou se spokojiti tím, aby je

¹³⁾ Srov. přílohu VI.

předkládali úřadu, který císaře jen zastupuje. Zde se také po prvé dotýkají otázky, koho lze rozuměti místodržícími, jimž ve své poslední vůli svěřil Straka správu a protekci své nadace. Ve zprávě Lažanského praví se totiž, že stavové mají předkládati své návrhy „blos dem an die Stelle der ehemaligen Statthaltereie eingetretenen Gubernium.“ Měl-li by se připustiti výklad, že toto gubernium je nástupcem „místodržících“, jak je měl na mysli ve svém testamentu hrabě Straka, nadhazují stavové otázku, v jakém poměru jsou pak k němu stavové, jimž „die Oberprotektion dieser Stiftung von dem Stifter selbst ausdrücklich übertragen worden ist.“ Výklad, jako by nové gubernium a tudíž také místodržitelství bylo v tomto případě dědicem „královských pp. místodržících tehdejších a dále budoucích“, jak je uvádí Strakův testament, pokládají za odporující zřejmému smýšlení zakladatelovy a prosí proto opětovně, aby byli v duchu závěti zakladatelovy a podle císařského rozhodnutí ze dne 28. října 1791 ponecháni při svém jmenovacím právu a ušetřeni jakéhokoliv předkládání návrhů na stipendia ke schválení a aby mohli návrhy předkládati císaři toliko na vědomí „de peracto“.

Na odpověď na toto přednesení bylo českým stavům čekati téměř plných šest let. Teprve dvorským dekretem ze dne 12. dubna 1807 bylo rozhodnuto, aby stavové předkládali své návrhy císaři k potvrzení prostřednictvím zemského gubernia a spojené dvorské kanceláře. Od svého přednesení císaři z r. 1801 až do vydání citovaného dvorského dekretu nepředkládali stavové nových návrhů na obsazování uprázdněných míst nadace Strakovy. Počet stipendistů, který r. 1801 při 31 stipendiu ve vyšších a 38 stipendiích v nižších třídách studijních činil celkem 69, ztenčil se tímto způsobem až na pouhých 12 nadanců v roce 1808, z nichž jen jediný byl ještě v nižším oddělení studií humanitních.

Teprve po vydání dvorského dekretu ze dne 12. dubna 1807 předkládají stavové dne 14. března 1808 prostřednictvím gubernia návrh na obsazení všech uprázdněných 57 stipendií, poukazující na to, že prelimitovaný výnos fondového jmění a statků dovoluje obsazení celkem 70 míst nadačních.

Řádný nadační list, který podle dekretu ze dne 29. ledna 1801 mělo gubernium předložiti do Vídně do dvou měsíců, byl rovněž stále odkládán. Státní účtárna, již tato věc byla posléze znovu nařízena dekretem ze dne 10. října 1808, správně poukázala na to, že jde o věc právní a nikoli účetní. Poněvadž při nadacích, nacházejících se ve správě státní, připadalo vypracování nadačního listu komornímu prokurátoru, byl v tomto pří-

padě, kde šlo o nadaci ve správě stavovské, jakožto povolaný činitel k sepsání požadovaného návrhu označen právní zástupce stavovský Josef svob. pán z Bretfeldu. Baron Bretfeld ujal se ochotně tohoto úkolu, přeložil testament Strakův do němčiny a podle zásad testamentu vypracoval pak nadační list, který v prosinci roku 1810 předložil zemskému výboru ke schválení.

Zatím však došlo k novému opatření, které mělo přivoditi podstatnou změnu ve správě nadání Strakova.

Císařský konvikt a jeho poměr k nadání Strakovu. — Dvorským dekretem ze dne 11. listopadu 1807 bylo totiž usneseno zřízení studijního konviktu, který měl být umístěn zatím v novoměstské koleji piaristické a k jehož vybudování určen byl především fond arcikněžny Marie Anny, t. j. interkalář roční renty, která podle sněmovního usnesení ze dne 11. května 1791 vyplácena jest v částce ročních 20.000 zlatých abatyši pražského ústavu šlechticů; tento interkalář od abdikace arcikněžny Marie Anny dne 1. května 1800 činil roku 1808 již 160.000 zlatých. V témž dekretu uveden je však zároveň úmysl císařův o vtělení šlechtických nadací Ferdinandovy a Strakovy do nového konviktu, ve kteréž věci byly ještě vyžádány do dvou měsíců potřebné zprávy a návrhy stavů.

Zemský výbor ve své odpovědi ze dne 25. ledna 1808, kterou koncipoval referent hrabě Lažanský, uvádí proti zamýšlenému přivtělení nadace Strakovy k císařskému konviktu tyto námitky: a) Strakova nadace určena jest jen pro chudé šlechtice, konvikt však i pro mládež měšťanskou; b) chovanci nadání Strakova mají býti vychováváni nejen v naukách vědních, nýbrž i v řečech a ve cvičeních tělesných; c) stipendií Strakových mohou užívati ti, kdož studují na některé domácí universitě; nebylo by tedy radno, aby vstupovali do veřejného ústavu výchovného; d) dozor nad touto nadací a nad správou jejího jmění přísluší stavům; přivtělení nadace ke konviktu bez současného opatření o jmění může tudíž vésti k častým nedorozuměním. — Vcelku vyslovuje se tedy zemský výbor proti splynutí nadace hraběte Straky s konviktem, ale není proti tomu, aby 15 stipendijních míst této nadace bylo rezervováno pro konvikt, jestliže konvikt bude určen též k výchově mládeže šlechtické a jestliže presentační právo pro tato místa zůstane vyhrazeno stavům.

Přes tyto námitky rozhodl císař *dvorským dekretem ze dne 22. dubna 1809, aby nadace Ferdinandova i nadace Strakova byly připojeny k nově zřízenému konviktu. Zúčastněné nadace mají přispívati stejným dílem k udržování budovy konviktu*

i k výplatě dozorčího personálu; mimo to pro chovance šlechtické má býti ustanoven zvláštní učitel cvičení gymnastických. Na dotaz gubernia, mohli-li by cvičitelé stavovští vyučovati chovance konviktu bez další náhrady, odpověděl zemský výbor, že toho nelze žádati, neboť tito stavovští učitelé jízdy na koni, šermu a tance, placení z fondu domestikálního, jsou podle svých instrukcí povinni vyučovati jen přesně určený počet žáků.

Císařský konvikt studijní byl však otevřen teprve ve školním roce 1826/27. Zatím dne 3. února 1814 podepsal císař František I. řádný nadační list o nadání hraběte Strakvy ke zřízení akademie šlechtické.

II.

NADAČNÍ LIST Z ROKU 1814

A OSUDY STRAKOVA NADÁNÍ DO ROKU 1861

Při konečné redakci nového zakládacího listu pro nadání Strakovo zvítězily ve Vídni opět vlivy centralistické a uplatnily se názory protistavovské, takže v celém nadačním listě neděje se vůbec zmínka o stavech českých, ač tento postup zřejmě odporuje nejen duchu testamentu Strakova, ale i dvorskému dekretu ze dne 28. října 1791.

Návrh zemského výboru (Bretfeldův). — Zemský výbor usnesl se na hlavních zásadách pro vypracování nadačního listu ve schůzi dne 12. září 1810 a, jak již výše podotčeno, svěřil vypracování a textaci tohoto listu právnímu zástupci stavovskému Josefu sv. pánu z Bretfeldu. Bretfeld předložil vypracovaný návrh dne 5. prosince 1810 ke schválení zemskému výboru, který se jím zabýval ve schůzi dne 14. ledna 1811 za předsednictví nejv. purkrabí hraběte Kolovrata. Za hraběte Lažanského převzal referát sv. pán z Bretfeldu sám. Návrh nadačního listu byl schválen podle přednášky referentovy; hledíce však k ustanovením tohoto listu, vztahujícím se na event. sloučení s připravovaným císařským konviktem studijním, rozhodli se přítomní stavové, aby návrh byl ještě předložen ke schválení dvoru do Vídně.

Passus o zamýšleném spojení nadace s konviktem zněl v návrhu Bretfeldově: „Und obzwar (achtens) S^e Mt mit höchsten Studienhof-Commissiondekret vom 22. April 1809 beschlossen haben, daß die gräfliche Strakische Stiftung dem neu zu errichtenden Konvikt zuzuweisen sei, so solle hierdurch doch den bestehenden Rechten der hochlöblichen Herrn Stände auf die Einflußrechnung in diese Stiftung auf keine Art derogirt sein, und also (neuntens) solle den hochlöblichen Herrn Ständen auch alsdann, wenn das Konvikt zu Stande gebracht und die Zög-

linge in dasselbe eingetreten sein, die Administration der Strakischen Güter, so wie die fernere Gebährung mit diesem Fond gegen den jährlichen Rechnungserlag, dann Vorschlag der aufzunehmenden gräflich Strakischen Konviktořen und Einsicht in alle auf den Unterhalt und Fortgang in Studien Bezug habenden Maassregeln unbenommen bleiben.“

Nadační list uveden je intitulací zemského výboru v zastoupení stavů takto: „Der Landesausschuß der hochlöblichen vier Herren Stände des Königreich Böhmeim im Namen und anstatt dieser Herrn Stände bekennet kraft gegenwärtiger Stiftungsurkunde öffentlich vor jedermann, besonders da, wo es erforderlich sein dürfte, dass“ atd. Také v jednotlivých odstavcích listu zdůrazňována jsou práva stavů. Tak hned v prvním odstavci, kde se vykládá příslušný text testamentu Strakova, se uvádí, že uspořádání akademie ponechává se sice vždy dočasným místodržícím v království Českém, že však již v § 19 téhož testamentu svěřuje se příští „accademia nobilium“ nejvyšší ochraně stavů království Českého.

Ve druhém odstavci nadačního listu vypočítávají se jednotlivé nadační statky Strakovské a jejich cena, ve třetím odstavci praví se pak výslovně: „Weil dann (drittens) nach dem angeführten Testament-Paragraphe [t. j. § 19] und höchsten Hofdekrete vom 28. Oktober 1791 die Aufsicht und Verwaltung den hochlöblichen Herren Ständen des Königreich Böhmen zustehet, so will erforderlich sein, die diesfälligen Stiftungsverbindlichkeiten sowohl in Ansehen der hochlöblichen Herren Stände, als die Erfordernissen und Pflichten der Stifflinge auszumitteln und zu bestimmen.“

Čtvrtý odstavec týká se správy Strakových statků Okrouhlice, Libčan a Teplice, jakož i jmění nadačního v částce 157.130 zlatých. Tato správa přísluší stavům, kteří každoročně po předběžné revisi, provedené stavovským oddělením státní účtárny, předkládají účty nejvyšším úřadům dvorským.

Udílění stipendií, jejich výše a podmínky pro jejich dosažení stanoveny jsou v pátém a v šestém odstavci listu nadačního. Tyto odstavce zní v návrhu stavovském doslovně takto: „Wie dann den hochlöbl. Herren Ständen die Verwendung der Ertragnis des Stiftungsfonds so gestaltig unterstehet, daß solche auf Stiftungsstipendien für die Jünglinge des böhmischen Herrn- und Ritterstandes verwendet werden könne, und zwar: aus den höhern Studienklassen mit 300 fr. und den Gymnasialklassen 200 fr., welche nemlich auf öffentlichen Universitäten oder Gymnasien studieren, und nach den sowohl in allgemeinen als für die Strakische Stiftung insbesondere bestehenden Studien- und Stiftungsdirektivregeln hiezu geeignet und des Ge-

nusses würdig sind, mit jener dieser Stiftung anklebenden Verbindlichkeit, welche (sechstens) darinn bestehet und bestimmt wird, daß jeder Stiftungsgenüsser für iczt und solange das Konvikt nicht hergestelt, täglich für den Stifter und seine Anverwandten drei Vater Unser und drei Ave Maria andächtig, und nach hergestellten Konvikt in der dortigen Kirche täglich nach der heiligen Messe dies nemliche Gebet andächtig und laut zu verrichten schuldig seie.“

Odstavec sedmý týká se ožehavé otázky presentačního a jmenovacího práva stipendistů. Zemský výbor, resp. navrhovatel Bretfeld drží se tu dvorského dekretu ze dne 12. dubna 1807, který byl posledním rozhodnutím císařským v této věci; tento dekret, v němž si sice císař vyhradil jmenovací právo stipendistů Strakovských, obsahuje odůvodnění, které činí toto opatření stavům lépe přijatelným. Císař totiž očekává, že stavové budou vzdáleni toho, aby v tomto rozhodnutí viděli nějakou újmu svých práv, nýbrž naopak že vděčně uznají jeho péči, s jakou přejímá do své zvláštní ochrany nadání založené pro vzdělání vyšší šlechty království Českého. Se zřením k tomuto dekretu stylisován jest pak sedmý odstavec takto: „(Siebentens) liegt den hochlöblichen Herren Ständen ob, den Vorschlag zur Aufnahme dieser Jünglinge in die Stiftung zu machen und solchen durch die hohe Landesstelle an S^e Majestät den Kaiser zu erstatten, welche mit allerhöchsten Zusicherung des besonderen Schutzes für diese Stiftung in einem höchsten Hofdekret vom 12. April 1807 die Ernennung des Stifflings sich eigends allerhöchst vorzubehalten geruhet haben.“

Návrh dvorské komise studijní. — Návrh, schválený zemským výborem, zaslán byl dne 24. ledna 1811 zemskému guberniu, které jej již dne 31. téhož měsíce předložilo dále do Vídně. Dvorská komise studijní pozměnila návrh podle formy, obvyklé u jiných nadání; tato změna se týkala především již intulace, v níž místo stavů, jak bylo výše citováno, uvádí se jakožto vydavatel nadačního listu císař František I. V úvodu listu reprodukuje se pak poslední vůle Strakova mnohem šíře, nežli se děje v návrhu zemského výboru, je tu však vynechána zmínka o českých stavech při vrchní protekci příští akademie.

Ve vlastní disposiční části listu přejímá císař nadání do své ochrany; stavům pak podle dekretu ze dne 28. října 1791 přiznává se správa nadačních statků, jakož i právo navrhovati kandidáty na stipendia nadační, kdežto jmenovací právo podle dvorského dekretu ze dne 12. dubna 1807 zůstává vyhrazeno císaři. I v tomto nadacím listě spojuje se nadání Strakovo, pokud ne-

bude pro ně zřízena vlastní akademie, s příštím státním konviktem, při čemž ovšem šlechtickým nadancům v duchu závěti Strakovy musí býti poskytnuto zvláštní vyučování v řečech, kreslení a ve cvičeních tělesných. Zároveň se zdůrazňuje, že tímto opatřením nemají býti stavové dotčeni ve svých právech při správě statků a při návrzích stipendistů.

Až do otevření konviktu mohou býti po návrhu stavů císařem nadále přijímáni pro požitky nadace šlechtičtí synové, studující na domácích universitách, lyceích nebo gymnasiích, pokud to dovolí finanční stav nadace. Studující vyšších tříd požívají stipendia 300 zl. víd., nižších pak tříd 200 zl. ročně, avšak s podmínkou, že se musí vzdáti stipendia, kdyby při otevření konviktu z jakýchkoliv důvodů nemohli do něho vstoupiti.

Takto pozměněný návrh nadačního listu zaslán byl dne 28. dubna 1813 dvorskou kanceláří pražskému guberniu s výzvou, aby jej odevzdalo českým stavům k event. připomínkám a aby jej nejdéle do 15. června vrátilo zase do Vídně, kde bude nadační list předložen císaři k podpisu.

Ačkoliv tedy textace nadačního listu byla podstatně změněna proti návrhu stavovskému, resp. zemského výboru, jediná připomínka, kterou stavové po návrhu referentově učinili k předloženému návrhu, týká se výše nadačního kapitálu, který v nadačním listě udáván jest částkou 157.130 zlatých, který však podle účetní uzávěrky ke konci dubna r. 1813 dosahoval již výše téměř 200.000 zlatých (přesně řečeno 199.156 zl. 30 kr.).

Konečný text nadačního listu. — Avšak ani znění listu, které předloženo bylo dvorskou kanceláří prostřednictvím zemského gubernia stavům k připomínkám a od nich opětně stejnou cestou zasláno do Vídně, není konečné znění zakládacího listu nadání Strakova. Originál tohoto nadačního listu,¹⁴⁾ podepsaný císařem dne 3. února 1814 a vyhotovený ve třech stejnopisech, z nichž jeden odevzdán byl zemskému guberniu v Praze, druhý českým stavům, třetí pak hlavní státní účtárně ve věcech nadačních, liší se opět podstatně od posledního návrhu právě v disposiční části listu, jak patrně z tohoto srovnání:

Nachdem Wir nun diese wohlthätige Stiftung in Unsern besondern Schutz genommen und Unseren getreuen Ständen des Königreichs Böhmen, welche unterm 6ten Mai 1800 in

Nachdem Wir nun diese Stiftung in Unsern besondern Schutz genommen und dieselbe nach dem Willen des Stifters aufrecht erhalten wollen: so haben Wir sowohl die

¹⁴⁾ Text jeho uveřejněn je ve sbírce „*Studijní nadání v království Českém*“, sv. II. (Praha 1895), str. 351—353.

die zu dieser Stiftung gewidmeten Güter Okrauhliz, Lipczan und Weckelsdorf zu Handen dieses gräflich Strakischen Stiftungsfond der Ordnung des Eigentums und Besitzstandrechtes erforderlich ist, erblich eingeführt worden sein, mittels Entschliessung vom 28ten Oktober 1791 die Aufsicht und Verwaltung des ganzen in erstgesagten Gütern und 157.130 fr. Aktivkapitalien bestehenden Vermögens gegen den, dass hierüber die jährliche Rechnung nach vorläufiger Revision der Staatsbuchhaltung ständischen Departement zur Bewährung der richtigen Fondsgebarung Unserer Hofkanzlei vorgelegt werde, überlassen, auch demselben den Vorschlag zur Aufnahme der Stifflinge zugestanden, jedoch deren Ernennung Uns durch Hofdekret vom 12ten April 1807 höchstselbst vorbehalten haben,

so haben Wir noch ferners unterm 22ten April 1809 die gräflich Strakische adelige Stiftung, bis nicht eine eigene Akademie für selbe errichtet sein wird, dem zu Prag zu errichtenden Konvikte dergestalt zuzuweisen befunden, dass zwar in demselben die adelichen den nicht adelichen Stifflingen und Zöglingen in allen Stücken gleich zu halten, jedoch die adelichen in den Sprachen, im Zeichnen und in den gymnastischen Übungen durch besondere Meister zu unterrich-

Ernennung der Stifflinge als auch die Obsorge der Stifftgüter Okrauhliz, Lipczan und Welckelsdorf, dann des in einmahlundert neunzigneuntausend einhundert fünfzig sechs Gulden 30 Kreuzer Activ-Capitalien bestehenden Vermögens dem jeweiligen Statthalter des Königreichs Böhmen überlassen.

Vermöge des Uns zustehenden obersten Schutzes über die Stiftungen behalten Wir Uns aber bevor, dass die Besetzung der von Fall zu Fall erledigten oder bei allenfalliger Vermehrung des Stiftungsvermögens neucreirten Plätze Uns zur Begnehmigung vorgelegt und die jährliche Rechnung über die Verwaltung des gesammten Stiftungsvermögens nach vorläufiger Revision der Böhmischen Provinzialstaatsbuchhaltung zur Bewährung der richtigen Fondsgebarung an Unsere Hofkanzlei eingesendet werde.

Uibrigens wollen Wir, wie Wir es bereits untern 22ten April 1809 angeordnet haben, diese adelige Stiftung, bis nicht eine eigene Akademie für dieselbe errichtet sein wird, dem zu Prag zu errichtenden Convicte dergestalten zugewiesen haben, dass zwar in demselben die adelichen den nichtadelichen Stifflingen und Zöglingen in allen Stücken gleich gehalten, jedoch die adelichen in den Sprachen, Zeichnen und den gymnastischen Übungen durch besondere Meister un-

ten seien, so wie auch dadurch an der den böhmischen Ständen eingeräumten Administration des Strakischen Stiftungsvermögen und^{a)} Vorschlagsrechte der Stiftlinge keine Aenderung geschieht.

Bis zur Eröffnung des Konvikts gestatten Wir, dass noch ferner so viel Jünglingen, als die Einkünfte der Stiftung ertragen mögen, und nur solchen, welche auf inländischen Universitäten, Lizäen oder Gymnasien studiren und hierzu sowohl nach den allgemeinen Direktivregeln, als nach den besondern Erfordernissen dieser Stiftung geeigenschaftet sind, Handstipendien, und zwar denen aus den höheren Studienklassen mit 300 fr. W. W. und jenen aus den Gymnasialklassen mit 200 fr. nach dem Vorschlag der böhmischen Stände auf unsere Benennung, jedoch unter dem Vorbehalte verteilt werden, dass die damit beteilten Jünglinge, falls sie am Tage der Eröffnung des Konvikts aus was immer für einem Grunde zum Eintritte in dasselbe nicht geeignet befunden würden, auf den Stiftungsplatz Verzicht tun müssen.

Z definitivního textu návrhu mizí tedy čeští stavové vůbec, jsouce ve správě statků nahrazení místodržícím království Českého, a to jen v čísle jednotném, ačkoliv závěť Strakova mluví o místodržících, tedy o určitém sboru úředníků. Dvorské dekrety ze dne 28. října 1791 a ze dne 12. dubna 1807, které přiznávají českým stavům určitá práva jednak ve správě statků, jednak při navrhování stipendistů, nejsou v konečné formulaci listu ani

a) Návrh má chybně „um“.

terrichtet werden, wodurch in der Administration des Stiftungsvermögens und der Besetzungsart der erledigten Stiftungsplätze keine Änderung geschieht.

Bis zur Eröffnung des Convicts gestatten Wir, dass noch ferner soviel Jünglingen, als die Einkünfte der Stiftung ertragen mögen, und nur solchen, welche auf inländischen Universitäten, Lyceen oder Gymnasien studiren und hierzu sowohl nach den allgemeinen Directivregeln als nach den besondern Erfordernissen dieser Stiftung geeigenschaftet sind, Handstipendien, und zwar denen aus den höheren Studienklassen mit 300 Gulden Wiener Währung und jenen aus den Gymnasialklassen mit 200 Gulden, jedoch unter dem Vorbehalt verteilt werden, dass die damit beteilten Jünglinge, falls sie am Tage der Eröffnung des Convicts aus was immer für Gründen zum Eintritte in dasselbe nicht geeignet befunden würden, auf den Stiftsplatz Verzicht tun müssen.

citovány. V důsledku toho odpadla ovšem také sankce, že připojení nadace ke státnímu konviktu není na újmu práv stavovských, a je nahrazena všeobecným poukazem, že tímto opatřením nenastává žádná změna ve správě nadačního jmění a ve způsobu obsazování stipendií.

Stavům nezbylo, nežli přijmouti nadační list v tomto znění, pro ně tak málo příznivém. Referent Bretfeld konstatuje sice dne 25. listopadu 1814 tyto změny v textu, poznamenává však zároveň, že se tak stalo výslovně podle testamentu Strakova a že není proto příčiny se obávati, že tím budou dotčena práva stavů, vyhrazená jim dvorským dekretem ze dne 28. října 1791. Nedá se prý tedy proti tomuto znění nic namítati a doporučuje, aby nadační list byl uschován.

Účast stavů českých při vybudování studijního konviktu v Praze. — Krátce před podepsáním nadačního listu nadání Strakova schválil císař návrh českého gubernia, aby k vybudování předního křídla stavby nového studijního konviktu bylo přispěno další částkou 14000 zl. vídeň. z fondu roční renty arcikněžny Marie Anny, činící 20.000 zl.; interkalář této renty ve výši 160.000 zlatých poukázán byl, jak výše uvedeno, hned při založení tohoto konviktu k jeho účelům. Byl tedy i tento státní konvikt studijní pořizován z příspěvků stavů českých. Proto také císař, rozhoduje o povolení další částky, připomíná výslovně, že se tak může státi, pokud s tím souhlasí čeští stavové („insoweit die Stände mit dieser Verwendung verstanden sind“).¹⁵⁾

Konečné plány stavby konviktu byly předloženy dne 12. července 1822 a dne 16. října téhož roku císař opětně rozhodl, aby náklad této stavby podle předloženého plánu hrazen byl z uspořené renty arcikněžny Marie Anny.

Podle výkazu zemského výboru ze dne 25. září 1825 dostoupily příspěvky, vyplacené z fondu renty abatyše pražského ústavu šlechtičen na stavbu kostela a budovy nového konviktu studijního, celkové výše 155.232 zl. 36 kr. víd. č., počítajíc v tom již s redukcí původně uvolněného kapitálu podle finančního patentu Wallisova z r. 1811 (částka 115.000 zl. redukována na 23.000 zl.). Z celkové částky výše uvedené připadá na stavbu kostela 99.482 zl. 44¼ kr., na stavbu budovy konviktu 55.749 zl. 51¼ kr. Důchodní peníze abatyše Marie Anny byly uloženy u vrchní pokladny stavovské (ständische Oberkassa), odkudž byly poukazovány státnímu pokladnímu úřadu komornímu (Kameralzahlamt) jakožto dotace k účelům stavby kostela a konviktu studijního.

¹⁵⁾ Srov. intimát českého gubernia ze dne 1. února 1814, čís. 44.803.

Jak bylo již uvedeno, převzali stavové závazek renty pro abatyši arcikněžnu Marii Annu sněmovním usnesením ze dne 11. května 1791 v částce ročních 20.000 zlatých. Podle dvorského dekretu ze dne 29. července 1800 měl býti jakožto počáteční termín arcikněžniny abdikace pokládán den 1. května 1800. Od toho dne do konce října 1824 vzrostl interkalární kapitál na částku 400.213 zl. 32½ kr., což při pětiprocentním úroku vydávalo již roční rentu 20.000 zlatých. Stavové proto požádali dne 8. ledna 1825 (čís. 6646), aby byli zproštěni dalšího vypisování renty a aby její repartice z daně dominikální končila ke dni 31. prosince 1824. Té doby činil skutečný stav jmění interkalárního částku 160.767 zl. 24 kr. víd. č.

Rozhodnutím ze dne 22. listopadu 1825 vyhověl císař žádosti stavů a zprostil je pro budoucnost platů roční renty pro arcikněžnu abatyši v předpokladu, že celá výstavba konviktu a jeho vnitřní zařízení budou kryty z peněz, které jsou ještě z tohoto fondu k dispozici.

Zatím však císař schválil již také rozhodnutím ze dne 5. srpna 1825,¹⁶⁾ aby podle zbytku renty, který se tu vykazuje částkou 73.767 zl. 24 kr. víd. č., bylo pokračováno ve stavbě konviktu tak, aby počátkem školního roku 1826/27 bylo umístěno v konviktě alespoň 40—42 chovanců, aby tedy byl ukončen celý levý zadní trakt a podstatný díl traktu středního.

Hledíce k tomuto dekretu, čeští stavové se dotazují, je-li v rozhodnutí císařském ze dne 22. listopadu 1825 míněno celou výstavbou konviktu („gänzliche Herstellung des Konvikts“), na niž má stačiti zbytek interkaláře, stadium výstavby traktů pro 40—42 chovanců či dokončení stavby v celém původním rozsahu pro 150 chovanců, při čemž by ovšem celkový rozpočtený náklad činil asi 261.180 zl. 32½ kr. víd. č., takže by zůstala nekrytá částka 157.413 zl. 8½ kr. víd. č., nepočítajíc v to vnitřní zařízení. Gubernium, které dekretem studijní komise dvorské ze dne 24. prosince 1825 (čís. 8588) bylo vyzváno, aby oznámilo, jaký náklad by si vyžádalo dobudování celého konviktu („vollständige Vollendung“) pro 150 chovanců, postoupilo dotaz stavů opět dvorské komisi studijní, jež dekretem ze dne 21. ledna 1826 (čís. 495) odpověděla, že celkovým vybudováním konviktu v císařském rozhodnutí ze dne 22. listopadu 1825, resp. ve dvorském dekretu ze dne 14. prosince 1825 (čís. 35.792) míněno je jeho úplné dokončení v celém původním rozsahu pro 150 chovanců. O tom zpravilo gubernium zemský výbor intimátem ze dne 28. února 1826 (čís. 4822).

¹⁶⁾ Dekret dvorské studijní komise ze dne 18. srpna 1825, čís. 5415.

Poněvadž podle císařského rozhodnutí měla býti počátkem školního roku 1826/27 otevřena alespoň určitá část konviktu, vyzval zemský výbor dne 4. dubna 1826 (čís. 1279/658) na žádost zemského gubernia ze dne 27. března t. r. (čís. 16.101) stavovskou vrchní pokladnu, aby celou pokladní hotovost interkalárního jmění renty abatyše v částce 83.767 zl. 24 kr. víd. č. odevzdala c. k. komornímu pokladnímu úřadu na pokračování stavby konviktu a aby zároveň úspory, vykázané při stavbě konviktního kostela částkou 4668 zl. 40 kr. víd. č., byly poukázány zemskému ředitelství stavebnímu jakožto nová záloha na stavební úpravy při pražském konviktu.

Z peněz takto odevzdaných stavovskou pokladnou poukazoval pak státní komorní úřad pokladní jednotlivé částky na další stavby. V březnu r. 1835 vyplatila pak stavovská pokladna ke stavebnímu fondu konviktu opětně 60.000 zlatých, t. j. rentu abatyše za léta 1832, 1833 a 1834, a ještě roku 1836, dne 8. října rozhodl císař, aby byly povoleny na stavbu další příspěvky, které pak byly vyplaceny rovněž ze stavovské renty arcikněžny Marie Anny.¹⁷⁾ Byl tedy ještě v plné výši vyplacen příspěvek za léta 1837 i 1838 a částečně také za rok 1839. Toho roku vstoupila totiž v užívání renty nově jmenovaná abatyše pražského tereziánského ústavu šlechtičen, arcikněžna Hermína.

Přesto však zemské gubernium a dvorská studijní komise žádaly stále ještě další příspěvky stavů do t. zv. stavebního fondu na udržování vystavěného již konviktu, proti čemuž ohradili se stavové delším rozkladem ze dne 24. dubna 1842.

Naproti tomu rozhodl císař již dne 23. listopadu 1826,¹⁸⁾ že k dokončení stavby pražského konviktu nesmí býti povolena žádná záloha z pokladu státního. Byla tedy stavba tohoto státního konviktu studijního i kostela k němu náležejícího pořízena výhradně z příspěvků českých stavů, povolených sněmovním snesením z r. 1791 jakožto renta abatyše pražského ústavu šlechtičen, které byly vybírány reparticí mezi jednotlivými stavy českými a odevzdávány posléze stavovskou pokladnou státnímu úřadu komornímu jakožto stavební fond konviktu. Proto také po ukončení stavby zbytek v pokladně, vykázaný částkou 1106 zl. 46 kr. konv. m., odevzdán byl stavovskému fondu domestikálnímu.¹⁹⁾

Stipendisté Strakova nadání ve státním konviktě pražském. — Otevření císařského konviktu v Praze bylo několikrát odloženo. Dekretem dvorské komise

¹⁷⁾ Srov. zprávu českého gubernia ze dne 20. května 1837, čís. 23.276.

¹⁸⁾ Dekret dvorské studijní komise ze dne 25. listopadu 1826, čís. 5.625.

¹⁹⁾ Srov. zprávu gubernia ze dne 24. října 1845, čís. 40.344.

studijní ze dne 21. srpna 1827 (čís. 4099) bylo stanoveno, že konvikt má být otevřen počátkem školního roku 1828/29. Podle dvorského dekretu ze dne 22. dubna 1809 a podle nadačního listu Strakova nadání ze dne 3. února 1814 měli do tohoto konviktu vstoupiti i stipendisté nadání Strakova. Proto dvorská komise studijní rozhodla dne 9. srpna 1828 (dekret č. 4183), že mezi 40—42 prvními chovanci konviktu mají být 22 místa rezervována pro nadání Strakovo. Při podávání žádostí museli kandidáti prokázati všechny podmínky jako při ucházení se o nadaci Strakovu, t. j. příslušnost k panskému nebo rytířskému stavu českému, úplnou memajetnost a dobrý zdravotní stav. Dne 5. listopadu 1828 podává zemský výbor kvalifikační tabulu prvních čtrnácti kandidátů, žádajících o Strakovu nadaci v novém konviktě. Konvikt však ve školním roce 1828/29 otevřen nebyl a nevešel v život ještě ani příštího roku školního, ačkoliv císař již dne 10. března 1829 rozhodl po prvé o propůjčení míst Strakova nadání v tomto konviktě.

Podle zprávy českého gubernia ze dne 2. února 1830 (čís. 4366) jmenoval císař pro pražský konvikt, který má být otevřen počátkem školního roku 1830/31, šest stipendistů Strakova nadání; přijetí do konviktu má se státi dne 1. října 1830 a má být v té věci učiněn příslušný návrh rektoru piaristů, resp. ředitele nového konviktu.

Při udílení Strakovy nadace do císařského konviktu byla stanovena nová podmínka, týkající se stáří uchazečů, že totiž chovanci musí míti absolvovány alespoň tři ročníky škol normálních. Když z tohoto důvodu byla r. 1841 odmítnuta žádost Josefa Wandera z Grünwaldů, který byl teprve žákem III. ročníku školy normální, stala se tato skutečnost, která nebyla nikterak odůvodněna přáním zakladatelovým, předmětem zvláštních úvah. Gubernium bylo vyzváno, aby uvážilo, nemohli-li by se zřením k povaze ústavu, pokud se to srovnává s ustanoveními testamentu Strakova, být přijímáni jakožto chovanci konviktu také žáci normálních škol.²⁰⁾ Na požadavku absolutoria normální školy bylo však trváno dále, ještě r. 1845 polemisoval referent zemského výboru hrabě Wurmbrand s tímto požadavkem, dokazuje, že v závěti hraběte Straky nemluví se vůbec o věku nadanců.²¹⁾

Náklad na stipendia a jejich výše v době trvání konviktu. — V posledních letech před vstupem nadanců Strakových do konviktu (r. 1828 a 1829) bylo v užívání šest stipendií vyšších škol po 300 zlatých a jedno stipendium nižší po 200 zlatých. Té doby podle zprávy státní účtárny ze dne

²⁰⁾ Zpráva gubernia ze dne 11. února 1841, čís. 6.153.

²¹⁾ Srov. spis zemského výboru čís. 65/6 ai 1845.

1. září 1827 vynášely statky Strakovské výpočtem podle průměru za léta 1821—1826 a převedením na konvenční měnu: Okrouhlice 7420 zl. 49¼ kr., Libčany 605 zl. 29½ kr. a Teplice 991 zl. 40 kr. ročně. Průměr celkový uvádí se pak částkou 8061 zlatých konv. měny. Náklad na stipendia v té době při počtu výše uvedeném činil 5000 zl.

Rozdíl stipendií vyšších a nižších byl ihned po vstupu do císařského konviktu zrušen a příspěvek stavovský ze Strakova nadání na jednoho chovance stanoven byl částkou 250 zl. konv. měny ročně.²²⁾ Podle zprávy zemského výboru ze dne 27. ledna 1845 (čís. 460/89) systemisována byla v pražském studijním konviktě 62 místa nadání Strakova, na něž stavové platili z této nadace po 250 zl. konv. měny. Tento příspěvek byl pak později zvýšen na 132 zl. 30 kr. pololetně, tedy 265 zlatých ročně.²³⁾ Celkový náklad na stipendia řídil se ovšem podle počtu chovanců, který stále stoupal; mimo to přispívali stavové ze Strakova nadání na plat ředitele konviktu, na hofmistra v konviktě a platili učitele šermu, jízdy na koni a tance, kteří v intencích testamentu Strakova vyučovali v konviktě nadance Strakovské těmto předmětům.

Obsazování míst a počet chovanců Strakovy nadace v císařském konviktě. — Dne 5. srpna 1829 bylo usneseno na zemském sněmu, aby při uprázdnění každého místa Strakovy nadace byl vždy vypisován veřejný konkurs. Po celou dobu trvání císařského konviktu byl pak zachováván tento postup při obsazování nadačních míst Strakovských. Ředitelství konviktu oznámilo guberniu místa, která se uprázdnila nebo koncem školního roku uprázdní buď dostudováním dosavadních stipendistů nebo jejich přechodem na jiné školy (na př. medicinu) anebo dobrovolnou resignací. Dekretem ze dne 23. října 1844 (č. 7104) ustanovila však dvorská komise studijní, aby pro urychlení obsazení míst nadačních byly vypisovány konkursy, jakmile se ukáže vyhlídka, že místo bude uprázdněno, nikoliv teprve až po jeho skutečném uprázdnění. Zároveň rozhodla, aby tehdy, když se uprázdní nové místo v době, kdy je právě v projednávání více kandidátů na místo již před tím uprázdněné, nebyl vypisován nový konkurs, nýbrž aby byl učiněn přímo návrh na některého z těchto kandidátů. Když obdrželo příslušné oznámení, vyhlásilo gubernium tištěnou vyhláškou veřejný konkurs s přesným udáním, po kom a jak se místo uprázdnilo, a oznámilo lhůtu, do níž je podati žádosti stavovskému výboru zemskému. Zemský výbor posoudil pak každou jednotlivou žádost zvláště, pokud vy-

²²⁾ Srov. dekret dvorské studijní komise ze dne 11. září 1830, čís. 4.581.

²³⁾ Srov. guberniální intimát ze dne 14. září 1847, čís. 55.453.

hovuje podmínkám nadačním, a sestavil t. zv. kvalifikační tabele všech kandidátů, vyhovujících těmto podmínkám. V této tabele se uvádí jméno kandidátovo, jméno a stav jeho rodičů, stáří kandidátovo, vysvědčení lékařské a očkovací, potvrzuje se nemajetnost, vypočítávají se vysvědčení školní a osvědčují se průkazy šlechtické. Dne 30. března 1838 žádá dvorská studijní komise, aby napříště bylo v tabele kompetentů také poznamenávámo, požívají-li nadání již někteří jiní sourozenci žadatelů za místa v konviktě.

Tabela je přílohou vlastního návrhu, zabývajícího se podrobně každým jednotlivým uchazečem. Podrobné zkoušce byl vždy podrobován zejména průkaz šlechtický, aby bylo vyhověno podmínce, že uchazeč je příslušníkem vyššího stavu českého, t. j. stavu panského nebo rytířského. Při žádostech členů rodiny Kosů ze Sterneku a Lerchů z Lerchenau r. 1834, a stejně při žádostech Antonína z Beerů a Antonína z Clanneru r. 1835 byl zdůrazněn rozdíl mezi rodinami, které jsou uznány pouze „für rittermässige Edelleute“, což ještě nikterak nedosvědčuje povýšení do stavu rytířského, a mezi rodinami, které skutečně byly do stavu rytířského („in den Grad des Ritterstandes“) povýšeny. Dvorské dekrety ze dne 19. září 1835 (č. 25006) a ze dne 14. června 1839 (č. 14.234) zdůrazňují také v tomto smyslu stupeň šlechtický při udělení nadace Strakovy; v druhém z nich se výslovně uvádí, že rodiny, jejichž diplomy zní na „rittermässige Edelleute“, nelze pokládati za příslušníky stavu rytířského.²⁴⁾

Při návrhu stipendií podával zemský výbor pravidelně zároveň zprávu o stavu jmění nadačního za uplynulý rok a připojoval preliminář výnosu Strakovských statků a jmění nadačního pro rok příští ve srovnání s předpokládaným nákladem na navržená stipendia.

Návrh a kvalifikační tabele podával zemský výbor českému guberniu, které jej předkládalo dvorské komisi studijní k rozhodnutí. Udělení stipendií dalo se pak císařským rozhodnutím a dvorským dekretem, poslaným opětně zemskému guberniu. Gubernium intimovalo pak toto rozhodnutí zemskému výboru, který vydal příslušné dekrety jednotlivým stipendistům. O přijetí do konviktu hlásili se posléze kandidáti přímo u ředitelství tohoto konviktu.

Při obsazování míst byly tedy v podstatě zachovávány zásady dvorského dekretu ze dne 12. dubna 1807 a bylo uplatňováno presentační právo českých stavů, reprezentovaných stavovským výborem zemským. Tuto skutečnost konstatoval také referent kníže Auersperg ve svém výkladu dne 20. prosince roku

²⁴⁾ Srov. spis zemského výboru čis. 65/6 ai 1845.

1847,²⁵⁾ když u příležitosti zvýšení příspěvků na chovance Strakovy nadace v konviktě dva votanti v zemském výboru žádali podrobné vylíčení poměru stavů k císařskému konviktu.

Referenty o Strakově nadání byli v té době v zemském výboru: rytíř Bretfeld r. 1824, a 1826; baron Henniger r. 1825 a v l. 1828 až 1834, baron Hennem až do r. 1844, pak hrabě Wurmbbrand, od r. 1847 kníže Auersperg a později v l. 1851 až 1859 rytíř Bergenthal.

Jak již bylo výše uvedeno, jmenoval císař r. 1829 pro pražský konvikt prvních šest chovanců z nadání Strakova. R. 1831/32, byli mezi 42 chovanci konviktu 22 stipendisté nadace Strakovy. Počátkem školního roku 1833/34 přijato bylo do konviktu nových jedenáct chovanců, takže se celkový počet nadanců Strakovských zvýšil na 33. Ve školním r. 1834/35 činil však již tento počet 42 a stoupal ještě dále, takže r. 1836 bylo 49 chovanců Strakovy nadace a roku 1843 již šedesát. Pak však zase počet poněkud poklesl, takže roku 1845 bylo 45 chovanců a v posledních letech konviktu z celkového počtu 115 chovanců bylo r. 1847 v I. semestru 49 a roku 1848 v prvním 50 a v II. semestru 55 stipendistů Strakovských. Z jiných nadání nejčetněji byla zastoupena nadace císaře Ferdinanda, již požívalo 28 chovanců. Když se r. 1851 vyměřovalo odbytné pro posledního ředitele konviktu piaristu P. Fabiána Malečka v částce 300 zl. konv. měny, bylo repartováno tak, že při celkovém počtu 135 míst chovanců konviktu byla počítána na nadání hraběte Straky 62 místa; připadlo tedy stavům platiti ze Strakova fondu 137 zl. 42 kr.²⁶⁾

Poněvadž podle přání hraběte Straky, vysloveného v testamentu, měli se uživatelé jeho nadace cvičiti též ve cvičeních tělesných, svolila dvorská komise studijní r. 1834 k tomu, aby počínajíc školním rokem 1834/35 byli chovanci Strakova nadání v pražském konviktu vyučováni šermu a jízdě na koni, pokud dosáhnou 19. roku svého věku, a to posluchači práv I. a II. ročníku šermu, posluchači pak III. a IV. ročníku jízdě na koni. Vyučování šermu počalo dne 21. října 1834 — dával je stavovský učitel šermu Jiří Le Gros, a stejně tak vrchní štolba stavovský Antonín Rost vyučoval jízdě na koni. Tanci začal zároveň vyučovati učitel Weininger. Všichni tito učitelé byli placeni zemskými stavy.

Zrušení císařského konviktu v Praze. — Císařský konvikt v Praze neměl však dlouhého trvání. Při rušných změnách politických i společenských r. 1848 uvádí rakouské ministerstvo veřejného vyučování ve výnosu ze dne 18. července 1848 (č. 4594), že za nových poměrů není nadále možné, aby po-

²⁵⁾ Srov. spis zemského výboru čis. 4784/935 ai 1847.

²⁶⁾ Srov. notu místodržitelství ze dne 2. června 1851, čis. 13.871.

sluchači práv a filosofie byli udržováni v těch řádech, jaké vyžaduje společný život v konviktě. Poněvadž však právníci i filosofové mají obdržeti peněžité stipendia studijní, jakých dosud požívali medicci, a poněvadž taková stipendia obdrží i všichni uživatelé nadace Strakovy, dává ministerstvo pražskému guberniu na uváženou zrušení konviktu, jehož další udržování pro několik málo chovanců by se nevyplácelo. Gubernium vyžádalo si dne 7. srpna 1848 (č. 40.253) vyjádření zemského výboru a zprávu o stavu nadačního jmění Strakova, o počtu a výši stipendií před připojením nadace ke konviktu, jakož i o jejich výši pro dobu příští. Zemský výbor (č. 3203/620 ai 1848) vyslovil se zrušením konviktu souhlas; referent nevidí ve výchově v konviktu přednosti, nýbrž spíše újmu.

Dekrety ze dne 15. září a 20. září 1848 (čís. 5099 a 5275) oznámilo ministerstvo veřejného vyučování, že vzhledem k nastávajícímu zrušení pražského konviktu nebudou již obsazena místa nadační, nyní uprázdněná. Poslední dva návrhy zemského výboru na šest míst byly vráceny, ačkoliv výbor předložil je znovu s poukazem na to, že místa jsou zahrnuta v počtu 62 vyhrazených míst a že mohou býti udělena stipendia peněžní (Handstipendien). Dekretem ze dne 26. září 1848 (č. 6305) rozhodlo pak ministerstvo veřejného vyučování o zrušení pražského konviktu studijního, schválivši v té věci návrh českého gubernia. Dosavadní chovanci mají obdržeti stipendia po 250 zlatých konv. měny. Gubernium v intimátu ze dne 5. října 1848 (čís. 52.841) uvádí modalitu výplaty těchto stipendií, která se má díti ve lhůtách čtvrtletních, a to posluchačům universitním přímo, kdežto žákům gymnasia prostřednictvím rodičů nebo zplnomocněných zástupců.

Zrušením konviktu postaven byl zemský výbor před otázkou nové úpravy stipendií. K tomu účelu vyžádal si již předem ze spojené stavovské účtárny zprávu o jmění fondu a výnosu nadačních statků. Účtárna podává podrobnou zprávu dne 19. srpna 1848. Nadační statky oceňují se podle katastrové ceny: Okrouhlice částkou 202.775 zl. 55 kr., Libčany 269.956 zl. 25 kr. a Teplice 58.645 zl. 40 kr., celkem tedy 531.378 zl. konv. měny; kapitál fondu čítá pak 281.614 zl. 44 $\frac{1}{2}$ kr. konv. měny a 190.707 zl. 18 kr. víd. č., což přepočteno činí 76.282 zl. 55 $\frac{1}{4}$ kr. konv. měny, celkem tedy 357.897 zl. 40 kr. konv. měny. Čistý výnos statků i fondů Strakových udává stavovská účtárna částkou 22.380 zl. 34 $\frac{1}{4}$ kr. konv. měny; náklad na 62 stipendia po 250 zl. konv. měny činil by 15.500 zlatých, byla by zde tedy ještě roční úspora 6.880 zl. 34 $\frac{1}{4}$ kr. konv. měny.

Referent výboru (Falk v zastoupení knížete Auersperga) vyslovil se proti dalšímu rozdělování stipendií na vyšší a nižší

a navrhoval jednotné stipendium po 200 zlatých konv. měny ročně; při vypočteném výnosu mohlo by se zřídit sice 111 míst, poněvadž však nutno počítati s nepředvídanými výdaji, doporučoval zřídit jen 100 těchto stipendií. Někteří přísedící navrhovali jiná řešení (na př. rytíř Bohusch 70 stipendií po 300 zl.); posléze byl však přijat návrh referentův.

Při zrušení konviktu bylo uděleno odstupné poslednímu řediteli konviktu P. Fabiánu Malečkovi, býv. hořmistru P. Remigiu Bolomovi a jiným zaměstnancům. Odstupné vyměřeno bylo podílem 62 stipendií Strakovských k ostatním 73 stipendiím konviktním k výplatě z fondu Strakova. Referent Bergenthal žádal však roku 1851, aby zemský výbor vždy, jde-li o opatření, která se dotýkají fondu, byl předem jakožto administrátor jmění nadačního dotázán o souhlas, a nikoliv nadále „als blos vollstreckendes Organ der ohne sein Mitwirken gefassten Zahlungsbeschlüsse verwendet werden möge.“²⁷⁾

Jednání o návrhu nadačního listu z r. 1839. — Připomínka Bergenthalova není patrně bez souvislosti s oživením otázky kompetence českých stavů při Strakově nadání, k níž došlo zvláštní shodou okolností v zemském výboru v dubnu r. 1851, když byla uvedena na přetřes otázka nového návrhu statutu, stará již od roku 1839. Když totiž dvorská studijní komise snažila se zasáhnouti do presentačního práva stavů tím, že dekretem ze dne 19. dubna 1834 (č. 2409) žádala, aby příště k obsazování míst Strakova nadání byly předkládány ternové návrhy k vyřízení, protestovali ovšem stavové proti tomuto zásahu dne 17. června téhož roku. V důsledku toho bylo pak dvorským dekretem ze dne 14. ledna 1837 vyzváno gubernium, aby předložilo ke schválení návrh na nový list nadační. Dne 6. listopadu 1839 předložilo pak gubernium (čís. 62.338) zemskému výboru k vyjádření návrh nadačního listu, který vypracovala c. k. komorní prokuratura a který s poznámkami c. k. dvorní a dolnorakouské komorní prokuratury byl mu zaslán dvorskou komisí studijní dekretem ze dne 29. října 1839. Vyjádření zemského výboru nebylo však tehdy vypracováno; teprve po dvanácti letech, když ministerstvo kultu a vyučování při vyřizování žádosti hraběte Karla Sternberka, aby jeho synu Vojtěchovi bylo ponecháno stipendium Strakovy nadace i při přestupu na vojenskou akademii ve Vídeňském Novém Městě, zabývalo se podrobněji řády Strakova nadání, přišlo se také na toto jednání. Když pak české místodržitelství žádalo znovu dne 14. dubna 1851 za vyjádření v této věci, bylo zjištěno, že věc nebyla r. 1839 ani později vy-

²⁷⁾ Referát ze dne 16. června 1851, spis zemského výboru čís. 2665/624 ai 1851.

řizena; nevyřízený akt byl nalezen mezi spisy někdejšího ředitele kanceláře Falka. Příčiny toho vykládal zemský výbor v dopise místodržitelství ze dne 28. dubna 1851 (č. 1950/462) hlavně tím, že nový návrh nadačního listu hluboce se dotýkal práva okruhu působnosti zemského výboru a že dosavadní stavovský výbor jakožto výkonný orgán stavovského shromáždění, t. j. instituce, která zatím během jednání v důsledku změněných politických poměrů vzdala se své působnosti ve prospěch příštího korunního sněmu zemského, nepokládal se za kompetentní, aby předem v provisorním období vyřizoval důležité otázky, které se tak silně dotýkají okruhu působnosti příštího zemského sněmu a příštího zemského výboru podle § 38 a § 55 nové ústavy pro království České ze dne 30. prosince 1850. Působnost nového zemského výboru ve věci nadání Strakova připomínkami dvorské komorní prokuratury byla by prý úplně zrušena. Zároveň žádal zemský výbor, aby právě tak, jako výklady právních znalců byla podepřena práva místodržitelství, resp. býv. gubernia, od zemského výboru však dosud neuznaná („die nach den Behauptungen der k. k. Hof-Kammerprocuratur existiren sollenden, hiemit von Seite des Landesausschuss noch nicht anerkannt werdenden Rechte der ehemaligen Statthalter, resp. des gewesenen, im gegenwärtigen Augenblicke auch nicht mehr existierenden k. k. Guberniums“), také zemský výbor mohl v této věci vyžádati si dobrá zdání odborníků a aby lhůta pro podání vyjádření byla prodloužena, až bude možno v této věci vyvolati usnesení nového sněmu zemského.

Téhož dne požádal zemský výbor právního zástupce stavovského JUDr Karla Helmingera, aby na podkladě všech starších spisů v registratuře a za pomoci stavovského historiografa Frant. Palackého vypracoval podrobné dobré zdání („ein erschöpfendes Parere“) o celé věci Strakovy nadace. I v tomto dopise zdůrazňuje zemský výbor, že návrhy komorní prokuratury a zvláště připomínky dolnorakouské prokuratury komorní znamenají úplné zničení kompetence zemského výboru a zemského sněmu v řízení Strakovy nadace („dass die Beachtung jener Bemerkungen die gänzliche Vernichtung jedes Wirkungskreises des Landesausschusses, resp. des künftigen Landtags bezüglich der gräfl. Strakaschen Stiftung zur unausweichlichen Folge haben würde“). Tomuto zničení pravomoci chce zemský výbor zabrániti všemi přípustnými prostředky.

Stavovský historiograf František Palacký byl téhož dne, 28. dubna 1851, požádán zemským výborem, aby byl nápomocen Dr Helmingerovi při vypracování dobrého zdání tak, aby konečné vyjádření bylo odloženo příštím korunnímu sněmu zemskému anebo, kdyby ministerstvo vyučování nepřistoupilo na

prodloužení lhůty, aby již v tomto vyjádření práva zemského výboru, resp. zemského sněmu byla náležitě obhájena.

Text návrhu nového nadačního listu z r. 1839, vypracovaný finanční prokuraturou, jakož i poznámky přičiněné k němu dvorskou dolnorakouskou komorou nejsou dnes známy, poněvadž se nenacházejí ve spisech zemského výboru ani v zemském archivu, ani v zemské spisovně. Oba tyto akty nebyly však po ruce již ani v době, kdy se připravovalo žádané vyjádření. Dne 23. listopadu 1861 omlouvá JUDr Helminger zdržení dobrého zdání o Strakově nadaci poukazem na to, že tyto pro posouzení celé věci velmi důležité dokumenty nebyly ve spisech, které mu byly dány k dispozici, a že ani jeho pátrání po nich v registratuře zemského výboru nemělo výsledku.

Otázka zřízení akademie r. 1851. — Při zrušení císařského konviktu vynořila se opět také otázka zřízení šlechtické akademie podle testamentu hraběte Straky. Ministerstvo kultu a vyučování doporučilo výnosem ze dne 20. dubna 1851 (č. 2696)²⁸⁾ tuto otázku k úvaze zemskému výboru stavovskému, který vyžádal si v té věci vyjádření spojené stavovské účtárny po stránce finanční, resp. rozpočtové a dobré zdání právního zástupce stavovského s hlediska právního. Spojená stavovská účtárna ve své odpovědi ze dne 16. srpna 1851 zaujala stanovisko proti zřízení samostatné akademie; uvádí, že dosavadní výše fondu je k tomu nedostatečná. Koupí budovy snížilo by se kmenové jmění fondu a tím ovšem i pravidelný úrok; jmění nadační utrpělo již ztráty vyvazením pozemků. Průměrný výtěžek fondu za léta 1846—1848 činí 24.355 zlatých; průměr uzávěrek po vydání v konviktě (14.758 zl. 21% kr.) a vydání celkovém (19.055 zlatých 40 kr.) vykazuje přebytek 5300 zl. ročně. Uvádějíc pak preliminovaný rozpočet hospodářství v nové budově na náklady osobní i věcné, dochází účtárna k požadavku 11.300 zlatých vídeňského čísla.

Právní zástupce stavovský Dr Helminger ve své zprávě ze dne 4. září 1851, když byl nejprve zdůraznil, že zákony bezpodmínečně vyžadují, aby dědici, vykonavatelé testamentů i prodávající úřady ve všem plnili poslední vůli testátorovu a že zvláště u posledních pořízení, určených zbožným a všeobecně prospěšným účelům, jest povinností státu, aby dbal o jejich uskutečnění, dokazuje citáty z poslední vůle Jana Petra Straky z Nedabylic, že zakladatel nadání měl na mysli zřízení skutečné akademie, nikoli pouhou peněžitou podporu studií, neboť mluví v testamentu o místě „k bydlení“ a jakožto povinnost ukládá nadancům, aby se modlili v kapli, která se jim vystaví. Svě do-

²⁸⁾ Intimát českého místodržitelství ze dne 12. května 1851, čís. 11.906.

bré zdání uzavírá právní zástupce zemského výboru kategorickým požadavkem zřízení akademie: „Aus diesem Grunde erscheint die Errichtung einer Academie nicht blos als zweckmässig, sondern als die einzige gesetzlich gebotene Art und Weise der Erfüllung der Strakaschen Stiftung“.

Otázka zřízení akademie byla pak podrobně projednána v návrhu referentově, poslaném per rollam k vyjádření jednotlivým přísedícím výboru, a na žádost některých přísedících ještě znovu v gremiální schůzi výboru dne 22. října 1851.

Opíraje se o obě tato vyjádření, stavovský výbor — referentem byl Bergenthal — odpověděl dne 22. října 1851 (čís. 4019/933) českému místodržitelství, že se zřením na finanční situaci fondu není ještě příhodný čas, aby byla zřízena akademie, zamýšlená zakladatelem nadání; zároveň však zdůraznil, že si velmi přeje, aby buď založením nějakého fondu rezervního anebo jiným způsobem byla pro budoucnost alespoň poskytnuta možnost, aby vůle zakladatelova ve svém vlastním původním směru došla co možná nejpřesněji splnění a aby zemský výbor mohl spolupůsobiti při uvádění stipendistů do nové akademie, jež by se, vystřihajíc se nedostatků bývalého konviktu, důstojně řadila ke vzorným ústavům podobného druhu ve Švýcařích, v Německu a jinde, a v níž při přísném zachovávaní zásad náboženských, které zakladateli především tanuly na mysli, byl by respektován i vědecký pokrok ve smyslu skutečné výchovy srdce i ducha. Taková akademie přinese blahodárné výsledky vlasti a je tím více žádoucí, že při dosavadní praxi udílení peněžitých stipendií správně podle přání odkazatelova jejich užití vymyká se celkem kontrole.

Tím se zemský výbor vyslovil rozhodně pro zřízení šlechtické akademie podle jasného znění testamentu Strakova v příští době a zároveň projevil přání, ba možno říci požadavek, aby při příštím uvedení této akademie v život spolupůsobil jako vlivný činitel.

III.

NADÁNÍ STRAKOVO V DOBĚ ZEMSKÉ ÚSTAVY AŽ DO ZŘÍZENÍ AKADEMIE ROKU 1889.

Obnovené jednání o nový nadační list. — Otázka nového nadačního listu Strakova nadání, nadhozená zemským guberniem roku 1839 a odložená posléze po návrhu tehdejšího stavovského výboru a po souhlasu rakouského ministerstva kultu a vyučování ze dne 17. června 1851 na dobu, až vstoupí v činnost nové zemské zastupitelstvo, ožila, jakmile došlo ke zřízení zemskému r. 1861. Věc byla znovu studována zemským právním zástupcem Dr. Helmingerem a dne 28. července 1864 požádalo pražské místodržitelství za předložení posledních spisů ke své informaci. Pruskorakouská válka zdržela patrně poněkud další postup. V praxi došlo zatím jedině ke změně potud, že státní ministerstvo zrušilo dne 12. října 1866 opatření, podle něhož návrhy na udílení stipendií měly býti předkládány ku potvrzení do Vídně, a zmocnilo k tomu na příště pražské místodržitelství.

Dne 3. července 1867 oznámil však zemský výbor (číslo 10.484) pražskému místodržitelství svůj úmysl ponechávati každoročně, počínajíc rokem 1868, z výtěžku nadačních statků Strakových polovinu jakožto základ ke zřízení fondu na vystavění vlastní budovy akademie podle intencí zakladatelových. Místodržitelství ve své notě ze dne 26. ledna 1868 (číslo 36.696) nemohlo nežli projevit souhlas s tímto návrhem, který byl plně v duchu testamentu Strakova, přivedlo však zároveň znovu na přetřes také otázku nového nadačního listu, jak o ní bylo jednáno posléze r. 1851.

Vyjádření zemského archiváře Dr. Gindelyho. — Zemský výbor viděl v žádosti místodržitelství za vypracování nového nadačního listu opětě snahu po zkrácení

práv zemského výboru, třebas prý tam nebyla výslovně naznačena, a vyzval proto zemského archiváře prof. Dr Antonína Gindelyho, aby podal vyjádření o podstatě nadání Strakova, které by se opíralo o historické doklady a mohlo sloužiti jako východisko při vypracování nového nadačního listu.

Toto důležité vyjádření podal zemský archivář Gindely dne 6. května 1868.²⁹⁾ V něm se zabývá třemi otázkami, které jsou základní pro porozumění a výklad poslední vůle Strakovy. Jsou to otázky: 1) které osoby jsou oprávněny užívati nadání; 2) kdo je bezprostřední správce nadání; a 3) komu přísluší případný dohled na tuto správu.

Pokud jde o první otázku, dochází Gindely rozborem testamentu Strakova k závěru, že oprávnění uchazeči o nadaci musí býti 1) chudí; 2) příslušet k českému stavu panskému nebo rytířskému, a 3) býti katolíci. Z těchto tří podmínek vyžaduje pak dalšího výkladu ještě jen podmínka druhá. Straka ve své závěti, která je psána česky, dvakrát zdůrazňuje, že uživatelé nadání musí býti synové stavu panského nebo rytířského „národa českého“. Jde tedy o výklad, má-li býti pojmu „národ český“ rozuměno ve smyslu národním nebo politickém. Podle Gindelyho nelze vykládati tento pojem podle nového smyslu slova „národní“ jakožto jazykově národní, neboť 1) roku 1710 nebyl prý mezi českou šlechtou činěn žádný rozdíl ve smyslu národním, ač mnozí její členové se v té době nedovedli již česky vyjadřovati; 2) kdyby prý byla vstoupila poslední vůle v platnost hned po smrti Strakově, sotva prý by byl nedostatek znalosti češtiny vylučoval z jejího užívání; vyučování byli by asi opatrovali jesuité latinsky; 3) v obdobné nadaci Millesimové (— jde o závěť Jana Josefa Carretto hrab. Millesima z 10. května 1785 —) máme důkaz, že označení „česká šlechta“ má smysl politický, neboť i tu je podmínka „alt gut adelichen böhmischen Familien“, ačkoliv jméno i původ zakladatelův ukazují, že může jíti výhradně o výklad ve smyslu politickém. Že by Straka pokládal neznalost češtiny u části české šlechty na poč. XVIII. stol. za přechodnou nebo že by zapomněl výslovně zdůrazniti jen českou národnost, nezdá se Gindelymu správné a vymyká se podle jeho soudu konkrétnímu úsudku.

Přechází proto k výkladu druhé podmínky uchazečů, t. j. k výkladu stavu panského a rytířského národa českého. Tu pak dochází k závěru, že česká šlechta se rozšiřovala sice ještě po smrti Strakově, neboť i rakouští panovníci jakožto králové čeští udíleli šlechtický titul v Čechách a propůjčovali i cizím šlechtickým rodinám inkolát v Čechách. Avšak od r. 1752 přestali

²⁹⁾ Srov. přílohu VIII.

rakouští panovníci udíleli šlechtictví jakožto králové čeští a udíleli jen šlechtický titul pro všechny země dědičné. Chtěli-li pak někomu z těchto nových šlechticů přiznati vlastnost českého šlechtice, udíleli mu český inkolát; to trvalo až do r. 1847. Od té doby neudílel již rakouský císař nikomu českého inkolátu. Z toho uzavírá Gindely: „Česká šlechta ve smyslu Strakově jest nyní uzavřený kruh rodin, který se již nerozšiřuje“. Že by tento okruh se rozšířil dalším udělením inkolátu panovníkem, nepokládá autor vyjádření za pravděpodobné, neboť inkolát, který dříve přinášel určitá práva (účast na sněmu a pod.), dnes již nemá toho významu. Další vývoj potvrdil také skutečně tento předpoklad archiváře Gindelyho.

Gindely tedy uzavírá: udílení nadace šlechticům bez českého inkolátu bylo by libovůlí proti intencím zakladatelovým, na druhé straně však také přihlížení jediné k inkolátu bylo by vyznamenáváním jen určitého počtu rodin, což prý také sotva bylo úmyslem Strakovým. Navrhuje tudíž Gindely, aby bylo nadání rozděleno ve tři díly, z nichž dva byly by vyhrazeny jediné české šlechtě (t. j. inkolátu), třetí díl pak aby byl přístupný volné konkurenci, při čemž by však moderní šlechta neměla nikterak míti přednost před stavem měšťanským. Nejdůležitější otázkou je tu pak vždy důkaz příslušnosti k zemi; pro takový důkaz nepostačuje pouhá skutečnost narození v zemi, nýbrž musí býti dokázáno, že rodiče i prarodiče uchazečovi strávili největší část svého života v Čechách. Průkaz narození v zemi spolu s touto podmínkou o pobytu rodičů v Čechách podává určité záruky pro příslušnost k zemi, kterou se musí žadatel prokázati analogicky podle šlechtického inkolátu.

Odpovídaje na druhou hlavní otázku, t. j. koho jest rozuměti „pány místodržícími v tomto království Českém“, jimž Petr Straka svěřuje správu nadace, archivář Gindely dochází k závěru, že nelze tímto opatřením rozuměti jedinou osobu, býv. nejvyššího purkrabího nebo nynějšího místodržitele, nýbrž skupinu nejvyšších úředníků zemských, kteří bývali též na konci XVII. a v první třetině XVIII. století jmenováni místodržícími (na př. r. 1691). Pro tento výklad mluví i skutečnost, že sám Petr Straka v době, kdy sepsal testament, t. j. roku 1710, byl jakožto nejvyšší písař zemský též místodržícím; pro něj mluví však i důvody, že podle zemského zřízení nejvyšší úředníci zemští musili býti příslušníky české šlechty a že byli tudíž přirozenými ochránci nadace, která právě pro českou šlechtu byla zřízena. Tito nejvyšší úředníci zaujímali zároveň i vynikající místa na zemském sněmu. A právě tyto tři vlastnosti: držení nejvyšších úřadů zemských, účast na zemském sněmu a příslušnost k české šlechtě rozhodovaly zajisté u Straky pro to, aby

nejvyšším úředníkům zemským, t. j. místodržícím svěřil správu své nadace.

Kolegium místodržících, jaké bylo roku 1710, ovšem již dávno neexistuje; nutno proto hledati náhradní sbor, který by se nejvíce blížil oněm třem vlastnostem, které byly posléze uvedeny jakožto patrně rozhodující při správě Strakovy nadace. Takovým sborem je z e m s k ý v ý b o r, který sice nemá již onoho úředního postavení, jehož alespoň někteří členové vyhovují však úplně oběma zbývajícím podmínkám. Toto stanovisko bylo ostatně potvrzeno konečně i rozhodnutím císaře Leopolda II., který na stížnosti stavů ze dne 27. listopadu 1790 rozhodl, jak známo, dekretem ze dne 28. října 1791, podle něhož jest odevzdati statky nadace hraběte Straky a celou jejich správu opětně stavům. Rovněž tak bylo přiznáno stavům jmenování osob na uprázdněná místa a rozmnožení nadačních míst, pokud prokáží, že výnos nadání stačí pro takové rozmnožení.

Pokud jde posléze o dozor nad správou Strakovy nadace, jehož se dotýká testament opatřením, že „vrchní protekcí dle majícího od J. Mti císař a král. nejmilostivějšího povolení, abych buď academiam nobilium aneb špitál zříditi mohl, na vysoce slavný čtyry stavy tohoto království Českého s největší důvěrou skládám“, pokládá archivář Gindely, i když je si vědom rozdílu mezi základy dnešního sněmu a sněmů dřívějších, zemský sněm království Českého za právního nástupce pro tento dozor.

Vyjádření právního zástupce zemského o dobrém zdání Gindelyho. — Již dne 13. června 1868 (čís. 8.806) zaslal zemský výbor vyjádření zemského archiváře spolu s kopií testamentu Strakova a s nadačním listem z r. 1814 zemskému právnímu zástupci JUDr. Helmingerovi, aby uvážil výklady prof. Gindelyho, srovnal je s oběma ostatními dokumenty a připravil podle toho návrh nového nadačního listu. Ve své odpovědi ze dne 19. června 1869 přikloňuje se právní zastupitelství zemské (die Rechtsanwaltschaft der hohen Landesvertretung) ke všem názorům archiváře Gindelyho, rozcházějíc se jedině s jeho návrhem, aby nadace byla rozdělena ve tři díly, z nichž jeden bylo by možno udělovati t. zv. moderní šlechtě, případně i příslušníkům stavu městského. Právní zastupitelství nesouhlasí totiž s názorem, že by bylo libovůlí vykládati pojem české šlechty v závěti Strakově široce i na šlechtu po r. 1752, resp. po r. 1847, t. j. na t. zv. šlechtu moderní, a prohlašuje naopak za libovůlí návrh na uvolnění jedné třetiny nadace případně i pro nešlechtice, neboť z poslední vůle je zřejmé patrna intence zakladatelova, aby nadace sloužila výhradně jen

mládeži šlechtické. Shoduje se však s tím, že jde tu jen o šlechtu českou, a navrhuje, aby uchazeči o nadaci prokázali tuto vlastnost dokladem, že jejich otec i děd byli usedlí v království Českém nebo že byli přijati do svazku některé obce v tomto království. V duchu úprav Gindelyho i svých připomínek a podle nových, změněných poměrů podává právní zástupce Dr. Helminger návrh nového listu nadačního, podle něhož — na rozdíl od dosavadního listu z r. 1814 — rozhodoval by zemský výbor o udílení stipendií i o jejich počtu a výši a podle něhož nejvyšší dohled nad nadací, který podle starého listu konala dvorská kancelář, by připadl zemskému sněmu. Pokud jde o postup formální, projevuje Dr. Helminger mínění, že tu, kde jde o změnu starého nadačního listu císaře Františka I. a o převzetí určitých práv a funkcí zemským výborem, mohou tato jednání býti provedena jedině usnesením zemského sněmu, schváleným císařem.

Pojednáváje dne 18. září 1869 o obou návrzích, zemský výbor po referátu hraběte Thuna 1) setrval na stanovisku, že Strakova nadace je v první řadě určena pro českou šlechtu inkolátní a že teprve při naprostém nedostatku kvalifikovaných uchazečů může býti udělena mladší šlechtě s podmínkou, že rodiče a prarodiče uchazečovi byli v Čechách usedlí nebo že byli přijati do svazku některé obce české; 2) se usnesl, že jmenování nadanců a rozmnožení nadačních míst přísluší po návrhu zemského výboru císaři, kdežto pro všechna ostatní opatření a správu nadace že jest příslušný jedině zemský výbor, a posléze 3) rozhodl, že dohled na správu nadace přísluší napříště jedině zemskému sněmu. Podle těchto zásad měl býti vypracován návrh nového nadačního listu.

Návrh nového nadačního listu r. 1870. — Dne 20. dubna 1870 předkládá zemský archivář Gindely návrh nového nadačního listu.³⁰⁾ V úvodní části tohoto návrhu činí se odkaz na starý nadační list ze dne 3. února 1814, který vyžaduje „einige durch die veränderten Zeitverhältnisse der Gegenwart notwendig gewordenen Aenderungen“, zároveň se však prohlašuje přísné zřízení k intencím, vyjádřeným v závěti zakladatelově.

Návrh má jedenáct odstavců. V prvním se zdůrazňuje, že při zachování a bez oslabení vůle zakladatelovy, v závěti jasně vyslovené, aby totiž byla zřízena akademie k výchově chudé mládeže stavu panského a rytířského „der böhmischen Nation“, je možné se zřízením na časové poměry a v souhlase s nadačním listem z r. 1814 za určitých podmínek udílet z výtěžku nadace

³⁰⁾ Srov. přílohu IX.

těž peněžní stipendia (Handstipendien) chudé mládeži české šlechty.

V 2. odstavci stanoví se výše těchto stipendií částkou 600 zl. pro studující universit, technik a vysokých škol báňských, lesních nebo zemědělských, částkou 500 zlatých pak pro žáky škol středních nebo obchodních akademií. — Výše stipendií, v návrhu uváděná, převzata byla zčásti již podle nejnovějšího stavu. Podle usnešení zemského sněmu ze dne 20. října 1869 a podle nejvyššího rozhodnutí ze dne 8. března 1870 zvýšen byl totiž počet nadanců na nižších školách, na universitě a technice i na ostatních školách odborných z dosavadních 66 míst na 80 míst, při čemž zároveň nadační počitky zvýšený byly ze 300 zl. a 400 zl. na 500 zl. a 600 zl.

Třetí odstavec pojednává o podmínkách udělení stipendií; praví se tu výslovně: „Anspruch auf den Genuss der gräflich Straka'schen Stiftung hat in erster Reihe die vermögenslose Jugend katholischer Religion aus solchen Herren- und Ritterfamilien, die entweder seit den ältesten Zeiten in Böhmen ansässig sind oder das Incolat in diesem Königreiche ausdrücklich erlangt haben.“ — Také to se shodovalo s tehdejší praxí obsazovací.

Těž čtvrtý, jaksi dodatkový odstavec návrhu, týkající se udělení stipendií, byl stilisován úplně v duchu citovaného usnešení zemského výboru, že totiž tehdy, kdyby nastal úplný nedostatek („gänzlicher Abgang“) kvalifikovaných uchazečů ze starých českých rodin panských a rytířských nebo z rodin inkolátních, povoluje se užívání stipendií také uchazečům „aus dem das Incolat in Böhmen nicht besitzenden Adel des Herrn- u. Ritterstandes katholischer Religion“ s podmínkou ovšem, že jejich rodiče a prarodiče byli usedlí v Čechách nebo alespoň přísluší do některé z českých obcí.

Paragrafy pátý a šestý týkají se běžných podmínek studijních a nepřinášejí nic nového; v § VII se však uvádí, že o schopnosti a kvalifikaci uchazečů rozhoduje zemský výbor, jemuž se posílají žádosti a který předkládá císaři návrhy k udělení stipendií. O ztrátě stipendia rozhoduje zemský výbor v dohodě s českým místodržitelstvím (§ VIII návrhu). Podle odstavce IX. přísluší správa nadačních statků zemskému výboru a dozor na ni zemskému sněmu království Českého. Rozhodování o event. zvýšení počtu stipendií a o změně jejich výše vyhrazuje se v odst. X. císaři, který v tom rozhoduje po návrhu zemského výboru. Poslední (XI.) odstavec činí opatření o užití nadačního jmění podle § 19 závěti Strakovy, kdyby v důsledku změněných poměrů nemohlo ho býti použito pro studující mládež.

Notou ze dne 23. března 1871, čís. 14.403, urguje pražské místodržitelství u zemského výboru návrh na nový nadační list nadace Strakovy a znovu tak činí dne 8. ledna 1873 (čís. 63.549) u příležitosti intimátu, že císař zamítl žádost místodržitelství rady Karla Krtičky z Jadenu, aby mu při ucházení se jeho syna Emila o Strakovu nadaci byla udělena dispens od průkazu českého šlechtického inkolátu.

Ani tehdy, ani v nejbližších letech nedostala se však otázka změny nadačního listu Strakovy nadace před jednání sněmu zemského. Zemský sněm spokojoval se tím, že každoročně schvaloval účetní závěrku Strakova nadačního fondu, který se příznivě vyvíjel. Při schvalování závěrky za rok 1874 učinil pak zemský sněm dne 10. května 1875 usnesení, aby byla zkoumána otázka, neměl-li by již rezervní fond stavební býti odevzdán svému účelu. Tak dostala se otázka zřízení vlastní akademie Strakovy roku 1876 po prvé na pořad sněmovního jednání.

O t á z k a S t r a k o v y a k a d e m i e n a s n ě m u k r. Č e š k é h o. — Ve schůzi zemského sněmu dne 31. března 1876 přednášel zpravodaj, přisedící zemského výboru sv. pán Pech zprávu o zřízení Akademie. Reservní stavební fond, který je integrující součástí nadačního jmění a který děkuje za svůj vznik rozhodnutí zemského výboru ze dne 3. července 1867, dosáhl koncem r. 1875 již částky 304.000 zl. v zástavních listech Hypoteční banky vedle další menší hotovosti 125 zl. a předpokládaného přírůstku z přebytků za rok 1875.

Zpravodaj přehlédl stručně poslední vývoj celé otázky a rozebíraje testament hraběte Jana Petra Straky i nadační list císaře Františka I. z r. 1814 ukázal, že založení akademie pro výchovu chudých českých šlechticů jest v intencích zakladatelových a že tato otázka byla již nadhozená r. 1851 po zrušení pražského konviktu v l. 1848/49. Tehdy ovšem nebyl ještě stav fondu tak příznivý a proto celá věc byla odložena. V dalším pak nezbývá se zpravodaj již otázkou, má-li býti akademie zřízena, nýbrž jak má býti upravena. Konstatuje, že od dob založení Strakovy nadace učinilo soukromé, ale hlavně veřejné vyučování netušené pokroky, ukazuje na to, že zřizovati učiliště, které by konkurovalo s bohatě dotovanými ústavy státními, bylo by finančně nemožné, nehospodárné a také zbytečné, neboť udělením stipendií pro docházku do těchto učilišť je zajisté učiněno zadost péči o výchovu šlechtické mládeže. Zakladatel také skutečně, nevěda, jaké budou poměry, až nadace vstoupí v život, neučinil určitých opatření o zřízení akademie, nýbrž svěřil provedení gremiu zemských úředníků, kterými v jeho době byli čeští místodržící: „Celá pak toho všeho dispozicí a ordi-

nací, jak v stavení a mobilování, tak i v povolání z Říše, Vlach a Frankreichtu zkušených mužův a mistrův, též potom přijetí do té academie chudých z stavu panského a rytířského samého chudého národu českého při královských páních místodržících v tomto království Českém pozůstávati bude“; a stejně pak i dále uvádí testament: „Summou nevědouce já, zdali taková academia pro chudou urozenou mládež českého národu k nápadu po mně kdy přijde a jaké by tehdejší časy a okolostojící věci byly, tehdy o tom nic dokonale místního ustanoviti nemohu, nýbrž jak jsem vešš podotkl, vše, jak přivedení academií v začátek a dokonale svou, tak spořádání důchodův nadjmenovaných fideicommissárních statkův a ustanovení vydání vedle počtu mládeže, ouředníkův, mistrův a sloužících v moci vysoce připomenutých Jich Excell. a Mtí král. pánův, pánův místodržících tehdejších a dále budoucích vždycky pozůstávati bude“. Toto opatření testamentu opravňuje tedy zemský výbor, aby učinil pro zřízení akademie své návrhy podle daných poměrů.

Kdežto totiž všeobecného vzdělání mohou uživatelé Strakova nadání nabýti na veřejných ústavěch lépe než v akademii, ukazuje referent na to, že jinak tomu je ve výchově, kterou zakladatel při šlechtické mládeži měl především na mysli, mluvě o cvičeních, jako je učení se cizím jazykům (francouzštině, angličtině a italštině), nebo cvičení v tanci, tělocviku, šermu, jízdě na koni a kreslení anebo ve výchově hudební. Malé výsledky, jaké jsou v této výchově docilovány pouze vnějším a vedlejším vyučováním, ukazují, že domácí výchova byla by tu prospěšnější. Pro takovou výchovu je akademie plně na místě: pro ni také bylo by možno opatřiti potřebný náklad, zvláště když již dnes někteří učitelé těchto předmětů placeni jsou z fondu domestikálního.

Návrh na zřízení cvičných ústavů r. 1876. — Zemský výbor předkládá proto zemskému sněmu tento návrh, který byl pak přijat:

„1. Z prostředků záložního stavebního fondu hraběte Straky budiž zřízena akademie k účelům cvičebním a pro vyučování umění a budiž v příčině zřízení tohoto vymožen svolení sl. vlády jakožto nejvyššího úřadu nadačního.

2. Zemskému výboru nařizuje se, aby o stavbě této, o jejím vnitřním zařízení a rozdělení předložil sněmu plán a rozpočet nákladu k schválení.

3. Zemskému výboru dává se plná moc, aby v případě, že by se k tomu naskytla vhodná příležitost, z prostředků záložního fondu stavebního — i proti dodatečnému schvá-

lení sněmu — zakoupil k účelům zbudování akademie hraběte Straky pozemek, jenž by co do místnosti všem požadavkům vyhověl a jehož položení by vzhledem k veškerým zájmům za příhodné se pokládat mohlo.“³¹⁾

Zároveň bylo navrženo, aby předloha byla přikázána dvacítilenné komisi, zvolené z celého sněmu po 4 z každé kurie.

Komise přednesla ústy zpravodaje Dr. Aschenbrennera již dne 11. dubna 1876 své návrhy, které v podstatě souhlasí s návrhy zemského sněmu. Akademie je označována v 1. bodě návrhu jakožto „ústav pro jízdu, šerm a tělocvik“. Jakožto čtvrtý bod ukládá se zemskému výboru, aby „přebytky nadačního jmění hraběte Straky od dnešního dne choval na hotovosti v hodnotách lehčeji než dosaváde směnných, a tudíž pro potřebu stavby každého času výdajných“. Tyto návrhy byly bez debaty schváleny. Tak zahájeny byly přípravy ke stavbě akademie, jimž dostalo se také císařského schválení rozhodnutím ze dne 19. ledna 1877.

Koupě stavebního místa. — Nejblíže starostí bylo nyní získati vhodné místo pro stavbu akademie. Ve schůzi zemského sněmu dne 8. října 1878 byla přednesena zpráva zemského výboru o koupi pozemku čp. 128-III., t. zv. jezuitské zahrady, ke zřízení „ústavu pro vyučování jízdě, šermování a tělocviku“. Zpráva přikázána byla devítilenné komisi, jejíž zpravodaj poslanec Jiří Löw podal pak dne 19. října 1878 zprávu, na jejímž podkladě schválil sněm zakoupení pozemku, zplnomocnil výbor k dalšímu jednání s kompetentními úřady a uložil posléze zemskému výboru, aby uvážil, „zdali by vedle intencí zakladatelových, kteréž byly, aby o všeliké vzdělání pečováno bylo, nemohl býti vzat zřetel i na jiný účel všeobecného vzdělání, zvláště takový, o jakýž se strany státu s dostatek není po-staráno; anebo, zdali by účel takový jinou cestou z ročních přebytků hraběcího Strakovského fondu dosažen býti nemohl.“

Rozšířený program; zřízení akademie. — Tato otázka objevuje se pak znovu na zemském sněmu dne 17. června 1880, kdy sám zemský výbor dává na uvážení, zdali by se při zřizování Strakovských cvičných ústavů neměl též brát zřetel i k jiným účelům vzdělávacím. Je zajímavé, že zpravodajem byl opět sv. pán Peche, který se před čtyřmi lety vyslovoval pro omezený program nového ústavu. Otázka byla opět svěřena devítilenné komisi, jejímž jménem zpravodaj Dr. Julius Grégr učinil dne 10. července 1880 tento návrh:

³¹⁾ Srov. „Stenografické zprávy sněmu Českého. Páté zasedání 1876“, str. 198.

„Zpráva zemského výboru se schvaluje a tento se zároveň vyzývá, aby po ukončení dostavení projektovaných cvičných ústavů slav. sněmu, jakmile nové přebytky z nadace hraběte Straky budou uvolněny, učinil vhodné návrhy, jakým způsobem by se vzhledem k novým místnostem, jakož i uvolněným přebytkům fondu mohly v budoucnosti rozšířiti ve smyslu nadační listiny vyučovací účely z prostředků nadace hraběte Straky podporované.“

Tím ovšem nastaly nové možnosti, neboť bylo jisto, že bude nutné zabývatí se celou otázkou již hned a nikoliv v etapách, z nichž první by tvořily cvičné ústavy a druhou akademie. Bylo proto dne 30. července 1883 zemským sněmem uloženo zemskému výboru, aby celou věc výstavby budovy pro „zemské cvičební ústavy z prostředků nadačního fondu hrab. Straky“ ještě jednou zevrubně uvážil a podal o ní zprávu v nejbližším zasedání sněmu, dříve ještě, nežli by přikročil k provedení výše uvedeného usnesení sněmovního ze dne 19. října 1878 o cvičebních ústavech. Celá otázka dostává se tak do nového a, jak se ukázalo, konečného stadia. Nešlo totiž již jen o stavbu nové budovy, nýbrž také o nový organizační statut připravované akademie.

Zpráva zemského výboru a návrhy komitétu v květnu r. 1884. — Zemský výbor podrobil tedy celou otázku v plném rozsahu podrobnému studiu a podal o tom zemskému sněmu obsáhlou zprávu³²⁾ ve schůzi dne 17. května 1884; zpravodajem byl přisedící Alfred sv. p. Pfeill. Vycházejí z poslední vůle zakladatelovy, kde je jasně vysloveno přání o zřízení akademie, zemský výbor rekapituluje snahy o uskutečnění této vůle hned po zrušení pražského konviktu, kdy tehdejší stavovský výbor na doporučení místodržitelství poukázal sice na nedostatečné prostředky finanční, prohlásil však jasně, že je přáním výboru pracovati k tomu, aby poslední vůle zakladatelova byla uskutečněna. Podstatný krok v tomto směru učiněn byl pak usnesením zemského výboru ze dne 3. července 1867, aby pro založení akademie byla část přebytků fondu nadačního ukládána ke zřízení rezervního fondu stavebního, což se také od r. 1868 dalo. Sleduje další vývoj otázky — jak byl také zde výše naznačen — zemský výbor dochází posléze k usnesení sněmu ze dne 19. října 1878, jímž byla schválena koupě nemovitosti čp. 128-III. ke stavbě pro připravovaný ústav a jímž byly uloženy zemskému výboru další přípravy ke stavbě,

³²⁾ Tato zpráva byla vydána tiskem ve sbírce sněmovních předloh pod čís. 45 sněm. — 1884, tišť. IV o názvu „Zpráva zemského výboru týkající se nadace hraběte Straky resp. zřízení akademie z prostředků rezervního fondu stavebního“.

ovšem vždy se zřením k možnostem rezervního fondu stavebního. Vypracované rozpočty ukázaly, že by si stavba vyžádala nákladu přes 800.000 zlatých, kteroužto částku nelze uhraditi z rezervního fondu stavebního, takže by bylo nutné ještě po řadu let užívati k tomu přebytků nadačního fondu.

Když již tedy bylo nutno celou věc znovu uvážiti, byla vzata za základ testamentární ustanovení zakladatelova a oživena otázka, neměla-li by býti zřízena akademie, kterou měl vlastně hr. Straka na mysli.

Zemský výbor uznává, že při pokročilém stavu veřejného vyučování nelze pomýšleti na ústav, který by se svými osnovami rovnal veřejným školám středním a vysokým, přece však uvažoval o tom, zdali by se intencím zakladatelovým lépe nevyhovělo, kdyby o názvu Strakovské akademie byl založen „vychovávací a vzdělávací ústav v Praze, kde by chovanci z části bezplatně, z části za plat společného bytu a zaopatření požívali, a jsouce povinni navštěvovati veřejné vyučovací ústavy, v akademii od učitelů, úplně k tomu schopných, vyučování opakovacího a vyučování v takových předmětech docházeli, k jejichž naučení se veřejné ústavy vyučovací pražské neb jen skrovné příležitosti poskytují, kde by dále tak zvaných exercitií se účastniti mohli a kde by nad jejich chováním dle správných pedagogických zásad dohled veden byl“.

K této úvaze byl zemský výbor veden též poukazem na obdobné ústavy v jiných částech říše, které se těší značné oblibě. Pozoruhodný je další důvod, který uvádí zemský výbor, že totiž „nyní jen málo těch, kteří Strakovské nadace požívají, v Praze studuje“, kdežto po založení akademie bylo by podle nadační listiny ze dne 3. února 1814 nezbytnou podmínkou, že nadačního místa na akademii dlužno užívati.

Pro přípravu této akademie zvolil zemský výbor zvláštní komisi, jejímiž členy byli zvoleni: světící biskup P. Karel Schwarz, Richard hr. Clam-Martinič, školní rada Dr. Matěj Kavka, gymnasijsní ředitel Bohumil Biermann a přisedící zem. výboru Dr. Jan Kvičala, Dr. Jan Volkelt a Alfred sv. p. Pfeill. Předsednictví komise převzal nejvyšší maršálek zemský Jiří Lobkowicz a jakožto zástupce nadačního úřadu byl schůzím přítomen místodržitelství rada Josef Brechler ryt. z Troskovic. Tato komise se usnesla všemi hlasy proti jednomu, že se má působiti k tomu, aby byla zřízena akademie jakožto vychovávací ústav pro vyšší stavy království Českého ve smyslu testamentu hrab. Straky a uložila čtyřčlennému užšímu komitétu (biskup Schwarz, Dr. Kavka, Alfr. Pfeill a Dr. Kvičala), aby konalo porady o organisaci této akademie se zřením ke změněným poměrům.

Zvolené komité konalo porady v 10 schůzích, při čemž jako pomocného materiálu užívalo předpisů Teresiánského ústavu ve Vídni a rytířských akademií v Lehnici a v Bedburgu. V uvedené zprávě zemského výboru podány jsou konečné výsledky porad, shrnuté posléze v těchto čtrnáct základních článků:

„I. Budiž doporučeno zřízení akademie, podle prostředků, které jsou po ruce.

II. 1. Akademie má míti 3 kategorie chovanců ve smyslu ustanovení poslední vůle:

- A. Chovance, kteří obdrží celé stipendium a kteří budou zcela bezplatně vychováváni a ošetřováni.
- B. Takové chovance, kteří obdrží poloviční stipendium.
- C. Chovance platící.

2. Výminkou může býti v okolnostech obzvláště závažných takovým posluchačům vysokých škol, kteří se svolením svých rodičů z akademie vystoupiti chtějí, propůjčeno ruční stipendium.

3. Mimo to prohlašuje se udílení ručních stipendií v obmezeném počtu a ve výmínečných případech, které obzvláštěního zřetele zasluhují, v principu za dovolené; těchto ručních stipendií smí býti nejvýše deset.

III. S akademií samotnou nebudtež spojeny žádné vyučovací ústavy.

Chovanci akademie nechť navštěvují veřejné vyučovací ústavy. Naproti tomu má býti vyučováno takovým předmětům, kterým se na veřejných ústavech buď vůbec nevyučuje, aneb jen ve skrovné míře, jejichž naučení jest pro chovance záhodným, odbornými učiteli od akademie zvláště k tomu povolányi.

IV. Správu akademie povede ředitel a 10 praefektů, ježto chovanci v 10 jednotlivých oddělení (kamerat) rozdělení budou.

Ředitel a praefekti musí míti vědeckou zkoušku potřebnou pro úřad učitelský, aneb musí jiným způsobem své výborné paedagogické a didaktické schopnosti prokázati.

V. Chovanci ústavu nebudou míti stejnokroj, nýbrž civilní obleky, jejich stáří přiměřené.

VI. Návrh rozpočtu, který jest jakožto příloha ku zprávě připojen, má býti základem pro organizaci akademie.

VII. Jest nutno, aby bylo vyučování na akademii zařízeno takovým způsobem, aby chovanci, dokončivše dle předpisu studium na střední škole, obou zemských řečí slovem i písmem stejně mocni byli.

Za tím účelem budiž prováděno důkladné vyučování v obou řečech.

VIII. Rozhodnutí, chtějí-li chovanci studovati na gymnasiu či na reálce, později na universitě či technice, ponechává se jim.

IX. Vrchní vedení akademie hraběte Straky bude svěřeno zvláštnímu kuratoriu. Toto bude sestávat z následujících členů:

1. Z jednoho zástupce dočasného knížete arcibiskupa Pražského.
2. Z jednoho člena nejvyšším maršálkem království Českého na dobu šest roků jmenovaného.
3. Z jednoho zástupce vlády, jmenovaného od dočasného místodržitele království Českého.
4. Z referenta pro nadaci hraběte Straky v zemském výboru král. Českého.
5. Z jednoho zemským výborem na dobu 6 roků zvoleného školního odborníka.

Ředitel akademie budiž přítomen při zasedání kuratoria s hlasem poradním. Nejvyšší maršálek zemský určí ze středu členů kuratoria předsedu.

X. Poněvadž stabilita praefektů velikého významu má, má-li akademie hraběte Straky prospívati, jest záhodno, aby praefekti neměli pouze svého času nárok na zaopatření, když by se stali k službě neschopnými, a možnost, po dobu, kdy v úřadě učitelském činni jsou, vlastní rodinu sobě založiti, nýbrž aby jim také jejich kvalifikace k profesuře, pokud jsou na akademii, tímž způsobem, jako profesorům středních škol samým, zachována zůstala. Za tou příčinou bude dlužno, povolané faktory požádati, aby vzhledem k důležitosti akademie a za účelem zdárného prospívání téže, kroky k provedení toho nutné zařídili a provedli.

XI. Stavební program, jak jest v příloze připojen, má býti základem pro stavbu akademie.

XII. Bývalá jezuitská zahrada jest vzhledem ke všem okolnostem nejvhodnějším místem pro stavbu akademie hraběte Straky a dlužno stavbu téže na tomto místě povolaným faktorům co nejvřeleji doporučiti.

XIII. V příloze 3. připojená ustanovení, upravující přechod z dosavadního způsobu udílení nadace hraběte Straky k úplnému vývinu akademie podle základních zásad, pro organizaci akademie od subkomité navrhnutých, od ankety

přijatých, mají míti platnost pro nejbližší léta až do doby, kdy zanikne právo k užívání nadačních míst, již dříve udělených.

XIV. Před zřízením akademie budiž vypracován podrobný organizační statut.“

Zpráva zemského výboru dále zdůrazňuje, že je možno z prostředků po ruce jsoucích akademii hraběte Straky zříditi a trvale vydržovati, takže o možnosti provedení odkazu zakladatelova nemůže býti pochybnosti. Reservní fond stavební dosáhl totiž již koncem února r. 1884 částky 533.623 zl. a příkázáním dalších přebytků nadačního fondu a úroky zvýšil se na 600.000 zl., kdežto na stavbu akademie bylo rozpočteno nejvýš 400.000 zl., takže zbýval i značný rezervní fond pro další vydržování akademie. Příjmy nadačního fondu činily pak ročně 80.000 zlatých.

V důsledku této zprávy předložil pak zemský výbor zemskému sněmu tyto návrhy, které mění usnesení ze dne 19. října 1878 o upotřebení rezervního fondu stavebního, žádaje, aby zemský sněm ráčil:

„1. usnésti se na tom, že má býti zřízena akademie jakožto vychovávací ústav pro vyšší stavy království Českého podle zásad, ve zprávě svrchu uvedené vyslovených;

2. zemský výbor zmocniti, resp. jemu uložit, aby, až toto usnesení schváleno bude, v dorozumění s c. k. nadačním úřadem organizační statut vypracoval, při udílení ručních stipendií předpisy, v přechodních ustanoveních uvedenými, se řídil a také vhodné kroky zařídil a veškerá opatření učinil, aby akademie co nejdříve v život vešla.“

Předlohy byly pak přikázány devítičlenné sněmovní komisi.

Zpráva komise sněmovní v říjnu 1884. — Zvolená komise podala pak zprávu o svém jednání dne 9. října 1884. Přiklonila se v hlavních zásadách k návrhu zemského výboru a v podrobném konkrétním návrhu někdejšího komitétu doporučila jen některé méně významné změny, když po slyšení přizvaného znalce, stavební rady Hlávky seznala, že i předložený stavební program jest vhodným podkladem pro další zařazení zemského výboru ve věci stavby budovy. Menšina komise vyhradila si toliko minoritní votum, pokud šlo o navrhované snížení počtu hotově vyplácených („ručních“) stipendií s 80 na 10, přimlouvajíc se za ponechání dosavadního počtu. Většina pak doporučovala, aby návrhy zemského výboru jen se změnami zásadních ustanovení, na kterých se komise usnesla, byly schváleny.

Usnesení zemského sněmu ze dne 20. října 1884. — Ve schůzi dne 20. října 1884 učinil pak zemský sněm toto usnesení:

„1. že má býti zřízena Strakovská akademie z prostředků Strakovské nadace, a to podle zásad vyslovených zemským výborem ve zprávě ze dne 17. května 1884 a komisí sněmovní z části změněných;

2. že se zemskému výboru ukládá, aby, až toto usnesení na Nejvyšším místě schváleno bude, v dorozumění se s nadačním úřadem organizační statut vypracoval a všechna opatření učinil, aby akademie co nejdříve v život vešla.“

Toto usnesení sněmu oznámeno bylo notou ze dne 28. listopadu 1884 (č. 38.558) presidiu českého místodržitelství, aby vy-mohlo pro ně císařské schválení, při čemž zároveň zemský výbor vyslovil přesvědčení, že založení Strakovy akademie jen tehdy bude lze provésti z prostředků nadačního fondu, když se docílí úplné shody o bližších podmínkách provedení mezi úřadem nadačním a zemským sněmem, resp. zemským výborem a když toto ujednání dojde císařského schválení.

Císařské rozhodnutí ze dne 2. dubna 1885. — Rozhodnutím ze dne 2. dubna 1885 změnil císař František Josef I. nadační listinu Strakovy nadace z 3. února 1814 i své rozhodnutí ze dne 19. ledna 1877 o použití rezervního fondu stavebního této nadace ke stavbě cvičných ústavů a schválil usnesení zemského sněmu království Českého ze dne 20. října 1884 v zásadě, aby se z prostředků Strakovského fondu nadačního zřídila akademie jakožto ústav vychovávací a vzdělávací pro vyšší stavy království Českého. Toto rozhodnutí oznámilo pak pražské místodržitelství zemskému výboru zprávou ze dne 20. května 1885 (čís. 30.215).

Příprava organizačního statutu. Opatření ministerstva kultu a vyučování; výhrady zemského výboru. — Zatím však již rakouské ministerstvo kultu a vyučování výnosem ze dne 10. dubna 1885 (č. 6.072) uložilo českému místodržitelství, aby sestavilo komitét, které by vypracovalo organizační statut připravované akademie Strakovské, a naznačilo již také zásady, podle nichž by podle jeho mínění měla býti akademie zařízena, vyhrazujíc při tom správě státní, resp. úřadu nadačnímu rozhodování o všech otázkách, týkajících se této věci.

Zemský výbor nehodlal se ovšem s tímto stanoviskem smířiti. Prohlásil podle uložení, daného mu zemským sněmem, že

jest ochoten konati porady s místodržitelstvím jakožto nejvyšším zemským úřadem nadačním o vypracování organizačního statutu akademie, neopominul si však ve své odpovědi ze dne 15. července 1885 (č. 18.695) vyhraditi jakožto správce jmění nadačního schválení toho, co bude usneseno v poradách přípravného komitétu, a poukázal zároveň k tomu, že při provedení vůle zakladatelem jasně vyslovené a císařem ve zvláštní ochranu vzaté mají zůstatí nezměněna a neztenčena práva, vyhrazená bývalým stavům nebo zemskému výboru, zvláště pak právo ke správě jmění nadačního, kterou dvorský dekret ze dne 28. října 1791 stavům přiřkl, jakož i vliv na obsazování uprázdněných míst nadačních, jež uznán byl tím, že usnesení zemského výboru v té věci došlo císařského schválení. Zastává tedy zemský výbor proti ministerstvu kultu a vyučování stanovisko, že lze císaři předložiti ke schválení organizační statut, na němž se shodli všichni činitelé, kteří jsou k tomu zakladatelem povoláni, že však nelze připustiti, aby jednotlivá ustanovení byla jednostranně měněna nebo doplňována. S touto výhradou byl zemský výbor ochoten zúčastniti se porad komitétu, jak je ukládal místodržitelství citovaný výnos ministerstva kultu a vyučování.

Jednání zvláštního komitétu r. 1885. — První schůze komitétu konala se dne 28. července 1885 a účastnili se jí za předsednictví místodržitele pol. podmaršálka bar. Krause za pražského arcibiskupa světící biskup Karel Schwarz, za zemský výbor nejvyšší maršálek kníže Jiří Lobkowitz a přisedící zemského výboru profesor Dr Jan Kvičala a Alfred sv. p. Pfeill, za místodržitelství pak místodržitelští radové Jan Miessl rytíř Zeileisen, Quido Töply a Filip Hackler. Toto komité zvolilo k vypracování návrhu statutu akademie užší komité, jehož členy byli světící biskup Schwarz, přisedící zemského výboru sv. p. Pfeill a místodržitelství rada Töply. Referát převzal přisedící sv. p. Pfeill, který připravil návrh organizačního statutu, předložený pak schůzi užšího komitétu dne 8. října 1885.

Elaborát Pfeillův, obsahující 30 paragrafů, byl sice v užším komitétu projednán, avšak v plenu dne 20. dubna 1886 nebylo možno dosáhnouti shody. Šlo tu zase o staré, po století oživené spory kompetenční mezi úřady zeměpanskými a zástupci stavovskými, resp. zemského výboru, konkrétně řečeno o vliv jednak úřadu nadačního, jednak zemského výboru na akademii a její zřízení; šlo opět o výklad, kdo jsou oni „páni místodržící v tomto království Českém“, jimž svěřuje Straka péči o svou nadaci. Místodržitel navrhl, aby ministerstvo kultu a vyučování bylo požádáno za jasné vytknutí intencí vlády, což bylo přijato.

Rozpory mezi vládou a zemským výborem. — Zemský výbor předložil pak jmenovanému ministerstvu výklad o právech, která mu přísluší ve věci nadace Strakovy. Ministerstvo odpovědělo dopisem ze dne 4. prosince 1886 (č. 11.586), v němž se vyslovuje přání, aby vůle zakladatelova byla po tak dlouhé době skutečně provedena, a zároveň ujištění, že ministr je ochoten odstraniti všechny překážky, které by se konečnému uskutečnění ještě postavily v cestu. Proto také v ministerstvu osnova organizačního řádu byla přepracována a zemský výbor byl požádán, aby se vyjádřil o nové osnově.

Zkoumaje tuto osnovu, předloženou mu notou pražského místodržitelství ze dne 9. prosince 1886 (čís. 104.587), zemský výbor shledal, že se v několika bodech odchyluje od původního statutu a že zahrnuje v sobě některá opatření, nebezpečná pravomoci výboru. Přistoupil sice na změnu, aby do akademie byli přijímáni jen žáci gymnasií a nikoliv také reálek, jak přijal původně zemský sněm; projevil rovněž souhlas s tím, aby předseda kuratoria byl jmenován císařem a aby počet členů kuratoria byl rozmnožen; trval však na požadavku, aby volba jednoho ze dvou školských odborníků, kteří mají býti povoláni do kuratoria, byla ponechána zemskému výboru, když jmenování druhého si vyhradilo ministerstvo.

Za zvláště závažné pokládá však zemský výbor změny, provedené v § 9 odst. f a v §§ 23 a 28 organizačního statutu. Ministerstvo žádalo totiž, aby při přijímání do akademie bylo upuštěno od požadavku českého inkolátu, uvádějíc, že okruh těchto rodin jest omezen a nemůže býti dále rozšiřován a že by v určité době mohly tyto rodiny vůbec vymřítí, kdežto akademie „als ein lebensfähiges Institut gedacht werden muß“. Druhé dva uvedené odstavce týkají se pravomoci ředitelovy a schvalování rozpočtu a účetních závěrek nadačních.

Své námitky podal zemský výbor v obsáhlém spise ze dne 3. března 1887 (č. 4.602). Odůvodňuje tu, proč setrvává na svém požadavku, aby na těch, kdož se ucházejí o udělení nadace Strakovy, byl bez výjimky požadován průkaz, že rodina jejich náleží k českému stavu panskému nebo rytířskému. Obavy, které vyslovuje ministerstvo vyučování, že by v dohledné době okruh kompetentních šlechtických rodin s českým inkolátem mohl snad vymizeti, vyvrací zemský výbor poukazem na rozsáhlý seznam těchto rodin, čítající přes 1000 jmer, jež k jeho žádosti ze dne 6. února 1887 (čís. 4602) sestavil a dne 1. března 1887 předložil zemský archivář Gindely³³⁾, jakož i na smutnou sku-

³³⁾ List Gindelyho ze dne 1. března 1887 s připojeným seznamem šlechtických rodin, majících nárok na Strakovo nadání, otištěn je v příloze X.

tečnost, že v poslední době tyto šlechtické rodiny chudnou, takže uchazečů bude stále dosti i při tomto správném omezení.

Právě v té době, dne 23. března 1887 (č. 21.667)³⁴⁾ uložil zemský výbor zemskému archiváři Dr Gindelymu, aby při zkoumání žádostí uchazečů o Strakovo nadání bylo přísně přihlíženo, je-li proveden důkaz příslušnosti k české šlechtě, při čemž se rozeznává troje historické období vzniku tohoto šlechtictví: a) do roku 1620, b) z let 1620—1752, c) z let 1752—1848. I uchazeči z moravských a slezských rodin šlechtických musí se prokázati českým inkolátem a příslušností k Čechám.

V rozkladu ze dne 3. března 1887 požaduje se dále, aby zemskému výboru bylo nezkráceně zachováno dosavadní právo schvalovati nadační rozpočty a konečně aby ke schválení instrukce pro ředitele akademie bylo zapotřebí také souhlasu zemského výboru. Zemský výbor zdůrazňuje tu také své právo činiti opatření ve věci stavby budovy, o kteréžto otázce se výnos ministerstva nezmiňoval.

Návrhy zemského výboru byly vyřízeny výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 15. listopadu 1887 (č. 17.401).³⁵⁾ Podle tohoto výnosu nebylo vyhověno přání, aby zemskému výboru bylo ponecháno právo jmenovati jednoho školského znalce do kuratoria akademie, ani dalšímu přání, aby se schválení instrukce pro ředitele akademie dělo jen za souhlasu zemského výboru, neboť prý zemskému výboru jest zůstaven již v kuratoriu dostatečný vliv na pořízení této instrukce a úplně prý stačí, bude-li výbor slyšen dříve, nežli se instrukce schválí.

Otázka českého inkolátu v podmínkách užívání nadace. — Zpráva, kterou o těchto jednáních připravil zemský výbor pro zasedání zemského sněmu dne 6. ledna 1888³⁶⁾, ukazuje na nezměněné stanovisko ministerstva vyučování, které také v otázce stavebního programu vyzdvihuje účast úřadu nadačního, a vyslovuje odůvodněnou obavu, že by se další vyjednávání, o které by se zemský výbor pokusil, sotva potkalo s výsledkem uspokojivým a že „mizí zajisté v ohledu tomto každá pochybnost, uváží-li se, co dále obsahuje zmíněný přípis ministerský v příčině způsobilosti k ucházení se o místa nadační“. Ministerstvo trvá totiž přes námítky zemského výboru na tom, aby, pokud jde o šlechtictví těch, kdož žádají za nadaci Strakovu,

³⁴⁾ Srov. přílohu XI.

³⁵⁾ Nota místodržitelství ze dne 27. listopadu 1887, čís. 9188.

³⁶⁾ Vydána je tiskem ve sbírce předloh sněmovních pod čís. 313 sněm. 1887, tisk CIII. o názvu „Zpráva výboru zemského o dosavadním úspěchu jednání, jež zavedeno bylo v příčině zřízení Strakovské akademie“ (v německém textu jen „über die ... bisher gepflogenen Verhandlungen“).

zůstalo v platnosti ustanovení § 9, lit. f jeho osnovy, a uvádí opět starý důvod, „že při organizaci ústavu, který pro delší dobu má trvati, dlužno vzíti zřetel k změněným poměrům“, vycházejíc z úvahy, jak již výše podotčeno, že české šlechtictví se od roku 1752 již nepropůjčuje a že i udělování českého inkolátu rokem 1848 přestalo, takže zakladatel nebyl by prý mohl trvati na kvalifikaci šlechtictví doby tehdejší, jakou byl zřejmě určil v odst. 18 své závěti, kdyby byl mohl předpokládati, že takovému šlechtictví z důvodů státoprávních jednou pomine a že bude svým časem možno vykázati se jen někdejší příslušností k vyšším stavům. Ministerstvo uznává proto za nutné, aby se zřením k tomu, že by se po vymření českých rodin šlechtických akademie Strakovská již vůbec nemohla provésti, byl rozšířen okruh osob, jež se mohou ucházeti o tuto nadaci.

Poněvadž, jak praví zpráva zemského výboru, jde tu o otázku dalekosáhlé důležitosti, jakož i o úplnou změnu poměrů, na jejichž základě se dotud nadace Strakova udělovala, uznal zemský výbor za nutné, aby uvedl zemskému sněmu důvody, které jej přivedly k tomu, aby odporoval názoru ministerstva, a zároveň i k přesvědčení, že zamýšlené rozšíření okruhu osob, jež se mohou o nadaci ucházeti, nedá se nijak odůvodniti, nejsouc ani nutným ani účelným. Z testamentu Strakova (odst. 18) jde totiž jasně najevo, že mají býti jakožto nadanci jedině přijímáni do akademie synové z nemajetných rodin stavu panského a rytířského národu českého. Toto ustanovení obsahuje zajisté patrné omezení, ke kterému musí přihlížeti činitelé povolání, aby prováděli vůli zakladatelovu, tím spíše, že intencím zakladatelovým byla slíbena panovníkova ochrana. Bylo by tudíž jen tehdy možné navrhnouti změnu ustanovení zakladatelových, kdyby nastalými skutečnými poměry další plnění jeho vůle se stalo nemožným. Takový případ však při akademii Strakově dosud nenastal; naopak ze seznamu, sestaveného zemským archivářem Dr Gindelym podle pramenů zemského archivu, je patrné, že jest více než tisíc rodů, jež podle svého šlechtictví mají bez odporu nárok na Strakovu nadaci, a bylo také v posledních dvou desetiletích vždycky dostatek kvalifikovaných žadatelů na uprázdněná místa. Žadatelů bude spíše přibývati, neboť, jak opakuje zemský výbor, hmotné poměry četných rodin šlechtických se spíše zhoršují.

„Za těchto poměrů,“ dovozuje zpráva zemského výboru, „bylo by nyní, a zajisté ještě pro dlouhou dobu příští, zcela zbytečno, uchýliti se v tomto směru od vůle zakladatelovy a lze tím spíše nyní od takové změny upustiti, poněvadž ani statut, který se má vydati, jako vůbec žádná lidská instituce není zavedena pro věčné časy a pro všechny možné případy, naopak, nastane-li

toho naléhavá potřeba, měniti se může, aniž by tím ohroženo bylo trvání akademie samé.“

Zemský výbor vyzdvihuje, že jeho úmyslem při jednání s vládou o Strakově akademii bylo, aby jednak zjednána byla plná platnost poslední vůli zakladatelově, jednak aby zůstala neporušena práva, která při této nadaci, zřízené pro českou šlechtu, vykonávalo zemské zastupitelstvo, resp. zemský výbor. Výbor nemůže proto přistoupiti na návrhy, které odporují těmto zásadám, jako je dále na př. vyvýšení členů kuratoria povolanych vládou, a opakuje, že si neslibuje lepšího výsledku v dalším jednání, pokud nadační úřad bude trvati na svých názorech. Proto předkládá zemskému sněmu tuto zprávu, což činí tím spíše, že ministerstvo ve svém výnosu ze dne 4. prosince 1886 považuje otázku statutu za věc přísně nadační, která má býti vyloučena z usnášení sněmu, ačkoliv Strakova nadace byla již nejednou i ve sněmu předmětem meritorních jednání bez námítky zástupce vlády.

Usnesení zemského sněmu v lednu 1888. — Podle mínění zemského výboru nemůže jednostranným vynesením ministerským býti brána zemskému sněmu ingerence na uskutečnění a další vývoj nadace Strakovy, neboť tato kompetence se zakládá netoliko na zvyklosti posavadní, jež byla vždycky vládou uznávána, ale i na testamentu zakladatele, jehož vůle, panovníkem uznaná, zastává pro jmenovanou nadaci místo zákona speciálního. Jelikož pak jde o ochranu a zabezpečení nabytých práv a nároků celé řady českých rodů šlechtických, při tom však zároveň také o hájení vlivu, jaký zemský sněm a zemský výbor dosud na nadaci Strakovu vykonávaly, jest zemský sněm povolán, aby pronesl své votum, pročež zemský výbor podává tento návrh:

„Slavný sněme račiž:

A) přivolit k tomu, aby se zásady (VIII a IX) sněmovním usnesením ze dne 20. října 1884 pro zřízení Strakovské akademie schválené, změnily v ten smysl, že:

1. přijímati se mají do akademie jen takoví žadatelé, kteří počínají se studii gymnasijsními aneb v nich pokračují.

2. Kuratorium, jemuž svěřeno bude vedení akademie, sestávati má z následujících členů:

a) z předsedy, jmenovaného Jeho Veličenstvem císařem pánem,

b) z jednoho zástupce dočasného knížete arcibiskupa pražského,

c) z jednoho člena nejvyšším maršálkem království Českého na dobu 3 roků jmenovaného,

d) z jednoho zástupce vlády, jmenovaného od místodržitele království Českého,

e) z referenta pro nadaci hraběte Straky v zemském výboru království Českého a

f) z jednoho od c. kr. ministra pro duchovní záležitosti a vyučování na dobu 3 roků a

g) z jednoho na stejnou dobu zemským výborem zvoleného školního odborníka.

B. Schváliti stanovisko, jež zaujal zemský výbor při jednání o vypracování organizačního statutu a zejména vysloviti,

a) že vzhledem k stávajícím poměrům c. k. vládou zamýšlené rozšíření oboru osob, jež o nadaci Strakovskou ucházeti se mohou, nejeví se býti ani nutným ani účelným;

b) že výboru zemskému při schválení instrukce pro říditele akademie zachovati sluší rozhodný vliv;

C) prohlásiti, že postarati se o hmotné potřeby akademie, tedy zejména schváliti stavební program a provésti stavbu činí nerozlučnou část správy jmění a proto že přísluší zem. výboru jakožto správci fondu Strakovského;

D) dáti zem. výboru rozkaz, aby drže se těchto zásad, v nové vyjednávání za tím účelem vstoupil, aby návrhům svým platnost zjednal.“

Předloha tato byla pak přikázána devítičlenné komisi sněmovní.

Komise, jejímž předsedou byl biskup Karel Schwarz a zpravodajem Alfred kníže Windischgraetz, podala zprávu dne 15. ledna 1888. Jednomyslně se usnesla jen na některých menších, spíše stilisticky formálních změnách návrhu zemského výboru, přejímajíc v celku tento návrh, jediné změnila a zesílila důležitý odstavec B a), který v jejím vypracování zní:

„že c. k. vládou zamýšlené zjinačení [v německém znění „Alterierung“] oboru osob, které o nadaci Strakovskou se ucházeti mohou, neshoduje se s vůlí zakladatelovou a vzhledem k stávajícím poměrům nejeví se býti ani nutným ani účelným.“

Poslední jednání s vládou a schválení statutu. — Tyto návrhy byly pak přijaty zemským sněmem ve schůzi dne 18. ledna 1888. Zemský výbor oznámil sněmovní

usnesení českému místodržitelství jakožto odpověď na poslední výnos ministerstva vyučování ze dne 15. listopadu 1887 zprávou ze dne 29. února 1888 (č. 4512), v níž vyslovil úvodem politování, že pro stanovisko vlády jest uskutečnění akademie oddalováno, a v níž, uváděje jednotlivé námitky výboru i návrhy přijaté zemským sněmem, zdůraznil zvláště, že uskutečnění akademie závisí na tom, setrvá-li vláda na svém stanovisku o rozšíření kompetenčního okruhu žadatelů mimo český inkolát nebo přikloní-li se k názoru zemského sněmu, t. j. k dosavadní praxi, která je ve shodě s duchem závěti zakladatelovy. Tento článek byl tedy, jak patrně, nejožehavějším a nejcitelnějším místem celého sporu vlády se zemským výborem a zemským sněmem.

Na tuto zprávu zemského výboru odpověděl ministr kultu a vyučování výnosem ze dne 25. srpna 1888 (č. 15.951), který zemskému výboru intimovalo presidium českého místodržitelství dne 29. srpna téhož roku (č. 7171). I ministr pokládá otázku kvalifikace uchazečů o místa nadanců za nejdůležitější a klade ji také na začátek své odpovědi; vykládá tu, že jeho stanovisko je odůvodněno tím, že dnešní poměry neodpovídají již poměrům v době závěti. Když již odpadlo stavovské členění, chtěl nahraditi zakladatelovo kritérium jinou známkou, dnešním poměrům více přizpůsobenou, zemský sněm však chce užívací právo omeziti jen na rodiny, které kdysi měly charakter stavovský. Ministr cítí však, jak vidno z dalšího, neudržitelnost své původní námitky o případném vymizení kompetentních rodin a proto, byv přesvědčen bohatým seznamem šlechtických rodin českých, ustupuje od svého původního stanoviska, aby prý ukázal zemskému sněmu, že pro tuto spornou otázku nechce zdržovati zřízení akademie, a dokládá, že v dohodě s ministerstvem vnitra nebude činiti námitky proti návrhům zemského sněmu a že předloží císaři ke schválení příslušný odstavec statutu v tomto znění:

„f. die österreichische Staatsbürgerschaft besitzen und den Nachweis beibringen, dass deren Familien dem ehemaligen böhmischen Herren- oder Ritterstande angehörten, beziehungsweise das Incolat besaßen.“

Kdežto tedy v této důležité otázce, za kterou se zemský sněm postavil plnou vahou, musilo centralistické stanovisko vlády konečně ustoupiti státoprávnímu a českému citění zemského sněmu, resp. zemského výboru, ve všech ostatních sporných bodech setrval ministr kultu a vyučování na svých původních návrzích.

Návrh zemského výboru na schválení statutu. — Ve své zprávě, kterou o těchto jednáních připravil

pro zemský sněm,³⁷ konstatuje zemský výbor (č. 38.358 ze dne 27. září 1888), že vláda přistoupila ve dvou zásadních otázkách na stanovisko zemského výboru, „uznavši právo k správě jmění posud zemským výborem vykonávané a plynoucí z toho právo k schvalování rozpočtu jak fondu nadačního, tak i akademie, a upustivši nyní také od změny v oboru kompetentů na místa nadační.“

Nehledíc k otázce stavební, která není předmětem statutu, zbývají již toliko dvě neshody, totiž požadavek, aby jeden ze dvou školských odborníků kuratoria byl volen zemským výborem, a návrh výboru, aby instrukce pro ředitele akademie byla též schvalována zemským výborem, kdežto podle názoru ministerstva má býti vypracována kuratoriem a po slyšení zemského výboru předložena ke schválení. Zemský výbor pokládá sice i obě tyto neshody za závažné; poněvadž však konečné hlavní rozhodování bude v kuratoriu, kde je zemský výbor zastoupen, a poněvadž nelze předpokládati, že by se v té věci došlo k dohodě, má za to, veden zároveň snahou, aby zřízení akademie nebylo již oddalováno, že by zemský sněm mohl přistoupiti již na tento dohodnutý návrh a schváliti jej.

Předkládá proto tento návrh:

„Slavný sněme račiž:

1. zemský výbor zmocniti, aby dal svolení k tomu, by stanovy akademie hraběte Straky, jak byly na základě dosavadního jednání vypracovány, byly předloženy Jeho c. [a] k. Apoštolskému Veličenstvu k nejvyššímu schválení.

2. zemskému výboru uložit, aby, jakmile dojde statut nejvyššího schválení, provedl vše, co spadá v obor jeho působnosti, za tím účelem, by akademie hraběte Straky byla brzy uskutečněna.“

Usnesení zemského sněmu ze dne 5. října 1888. — Zpráva zem. výboru přednesena byla ve schůzi zem. sněmu dne 5. října 1888; zpravodajem byl hrabě Vojtěch Schönborn. Jediným řečníkem ke zprávě byl Dr. Karel Mattuš, který navrhl, aby konečné návrhy zemského výboru byly přijaty, což se také stalo. Zemský výbor zaslal pak zprávou ze dne 31. října 1888 (č. 47.352) dohodnutý organizační statut Strakovy akademie pražskému místodržitelství, aby jej předložilo ministerstvu kultu a vyučování k dalšímu řízení a schválení.

³⁷⁾ Vydána byla tiskem ve sbírce sněmovních předloh pod čís. 196 sněm./1888, tisk LXXVII.

Výnosem ze dne 27. srpna 1889 (čís. 14.454)³⁸ požádalo ještě ministerstvo kultu a vyučování za změnu § 15 statutu tak, aby volba, vyhrazená rodičům chovanců, mají-li jejich synové navštěvovati české nebo německé učiliště, nevztahovala se jen na vysoké školy, nýbrž též na gymnasia, k čemuž zemský výbor ihned přistoupil (č. 34.641 ze dne 29. srpna 1889), neboť šlo vlastně jen o přesné vyznačení i původního návrhu zemského výboru.

Schválení statutu císařem dne 25. září 1889. — Notou ze dne 31. října 1889 (č. 102.663) oznámilo české místodržitelství, že císař František Josef I. rozhodnutím ze dne 25. září 1889 schválil organizační statut akademie hraběte Straky, která se má v Praze zřídit a o kteréžto stanovy se dohodl zemský výbor s vládou na základě zmocnění zemského sněmu království Českého ze dne 5. října 1888. Toto schválení oznámeno bylo zemskému sněmu ve schůzi dne 7. listopadu 1889.

Schválením organizačního statutu,³⁹ jehož 1. paragraf zní „Aby skutečně vyplněna byla poslední vůle Jana Petra hraběte Straky z Nedabylic a na Libčanech, zřizuje se v Praze akademie se jménem zakladatelovým“ a v jehož druhém paragrafu se prohlašuje, že „akademie hraběte Straky jest pod vysokou záštitou Jeho c. a k. Apoštolského Veličenství císaře jakožto nejvyššího ochránce nadace Strakovské“, uzavřeno jest třetí období historie fondu a nadání Strakova, období, v němž nově ustavenému zemskému sněmu a zemskému výboru bylo opětně podstoupiti ne-jeden zápas s centralisačními snahami vídeňskými o plné uplatnění vůle zakladatelovy. Zemský výbor, na němž spočívala hlavní tíha právních i historických důkazů i obtížná povinnost jednání s vládou, osvědčil se tu jako výborně instruovaný a energický i důsledný zastávce historických práv stavovských, i jako přesvědčený ochránce zájmů království Českého.

³⁸) Nota místodržitelství ze dne 29. srpna 1889, čís. 9214.

³⁹) „Organizační statut pro akademii hraběte Straky v Praze“ otištěn je ve znění českém i německém ve sbírce „*Studijní nadání v království Českém*“, sv. II. (Praha 1895), str. 354—362.

IV.

AKADEMIE HRABĚTE STRAKY

V LETECH 1889 AŽ 1918.

Stavba budovy akademie. — Poslední období historie Strakova nadání od r. 1889 nepřináší již důležitých událostí ani údajů pro zásadní otázky a výklad testamentu Jana Petra Straky z Nedabylic. Po schválení stanov akademie vstoupila do popředí péče o vystavění vlastní budovy této instituce. Bylo již ukázáno, že sněm český schválil r. 1878 koupi stavebního místa v t. zv. bývalé jezuitské zahradě na levém břehu Vltavy pod Letnou, kde také skutečně v letech 1892 až 1896 provedena byla stavba budovy nákladem asi jednoho milionu osmdesáti tisíc zlatých z rezervního fondu stavebního, strádajícího od roku 1868, řízená zvláštním stavebním výborem.

První nástin stavebního programu na pozemku jezuitské zahrady předložen byl zemskému sněmu již jako druhá příloha zprávy zemského výboru ze dne 17. května 1884.⁴⁰ Tehdy činil rezervní fond stavební 533.623 zl. 73 kr., koncem roku 1892 vykazuje již částku převyšující jeden milion zlatých (1,091.044 zl.), zatím co kapitál vlastní nadace činil 1,598.049 zlatých.

Roku 1890 bylo svoláno komitě k revisi stavebního programu akademie Strakovy z roku 1884, jež zrevidoval přednosta technické služby zemského výboru inž. Maýr a vrchní inženýr místodržitelství Rosenberg. Členy komitětu byli za zemský výbor přisedící baron Pfeill, zároveň předseda komitětu, profesor Dr. Albín Bráf a profesor Dr. Jan Kvičala. Veřejná soutěž na stavební plány vypsána byla zemským výborem dne 25. června 1890 se lhůtou do 15. září téhož roku. V soutěži došlo 11 návrhů; porota vyzvala pak jednoho ze soutěžících, archi-

⁴⁰) Srov. výše, pozn. 32 — str. 27 až 35 sněmovního tisku.

tekta Václava Roštlapila, aby předložil ještě podrobnější plány stavby, což tento učinil v r. 1891. Stavba budovy akademie Strakovy byla pak provedena podle jeho projektu a skončena v roce 1896.

Zřízení soukromého gymnasia. — V budově nebyla původně střední škola, takže chovanci docházeli do českého a německého gymnasia na Malé Straně. Dne 14. srpna 1899 svolil však císař po návrhu kuratoria ke změně §§ 13, 14, 15 a 17 organizačního statutu, podle níž mohlo pak býti počátkem studijního roku 1899/1900 zřízeno při akademii soukromé gymnasium o dvou odděleních s vyučovacím jazykem českým a německým, povolené výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 19. srpna 1899 (č. 23609), jemuž pak ještě téhož školního roku, dne 20. ledna 1900, uděleno bylo ministerstvem (č. 331) právo veřejnosti.

Toto gymnasium bylo však ještě před válkou postupně zrušeno, k čemuž dal císař dodatečně svolení dne 10. srpna 1911.⁴¹ Z peněz stržených prodejem učebních pomůcek zřízen byl podle rozhodnutí zemské správní komise ze dne 9. února 1916 zvláštní gymnasijský fond akademie, který však po návrhu ředitelství byl roku 1928 pro svou nepatrnost zrušen a převeden do rezervního fondu akademie.⁴²

Pro přijímání chovanců platily stále podmínky stanovené organizačním statutem z roku 1889, pokud jde o příslušnost k české šlechtě; ředitelství zemského archivu českého zkoumalo na počátku každého školního roku tuto vlastnost u předložených žádostí.

Budova akademie a nadace po převratu. — Po převratu roku 1918 došlo ovšem — zvláště v důsledku zákona o zrušení šlechtických titulů — k pronikavým změnám i v užívání nadace Strakovy. Vláda Československé republiky, na niž podle ústavy přešla práva nejvyššího ochránce nadace, zabrala hned roku 1918 budovu akademie pro své účely a umístila tu kanceláře některých svých ministerstev, v r. 1919 zrušila internát chovanců a stipendia byla vyplácena jen částečně v penězích. Sledovati poslední osudy Strakovy nadace, pro niž připraven byl roku 1920 nový statut, líčiti zápas o budovu akademie a o nadaci, jichž se domáhá české studentstvo, není již úkolem tohoto pojednání.

*

⁴¹⁾ Nota místodržitelství ze dne 21. září 1911, čís. 13 B-1272/1.

⁴²⁾ Srov. rozhodnutí zemského správního výboru č. 45.379/X. ai 1928.

Z á v ě r. — Při výkladu historie této důležité instituce bylo především přihlíženo k tomu, aby byly osvětleny všechny sporné otázky, které se tu vyskytly v průběhu desetiletí a které se mohou za změněných poměrů podávat znovu, jako byla otázka rozsahu kompetence a dozoru nad nadací mezi úřady vládními a orgány stavovskými, resp. zastupitelskými, nebo zvláště důležitá otázka kvalifikace uchazečů o Strakovu nadaci. V tomto bodě nutno znovu upozorniti zvláště na dobré zdání zemského archiváře Gindelyho ze dne 6. května 1868,⁴³ jakož i na dobré zdání, které jsem na vyzvání zemského úřadu a právní komise zemské podal ve schůzi jmenované komise dne 21. ledna 1937, pokud jde o výklad pojmu „národa českého“.⁴⁴

Ze tří vlastností, požadovaných u poživatelů nadace v poslední vůli Strakově, dvě nepotřebují dalšího výkladu, t. j. chudoba a katolické náboženství; výklad, že závěť „pochází z dob nejtemnější protireformace (1710), kdy bez filokatolických ustanovení by Strakova závěť nebyla vůbec císařem schválena“⁴⁵ sotva bude lze obhájit, neboť přání Strakovo vysloveno jest jasně. Straka pocházel sice z protestantské rodiny, ale právě ve své závěti (odst. 15) připouští protestantskou linii své rodiny teprve tehdy k dědictví, „však pokud katolické náboženství na sebe přijmou“. Sám pak testátor, jak ukazují v exkursu, náležel patrně k tomu druhu české šlechty, u níž na sklonku XVII. století probouzelo se české citění právě vlivem vlasteneckých kněží okruhu Balbínova. Proto také dlužno položit zvláštní důraz na onu šlechtickou mládež národa českého, jak byl také uplatňován zemským výborem při pořizování statutu, neboť jde tu podle ústrojí doby Strakovy zajisté o pojem český ve smyslu politickém, jak bylo výše vyloženo, ale stejně také v duchu celé Strakovy osobnosti i jeho testamentu jde o šlechtu v tomto smyslu český u v ě d o m ě l o u, třeba snad česky nemluvící, což dlužno zvláště vzít v úvahu, kdyby za změněných poměrů bylo uvažováno o uvolňování určité části nadace (jak již navrhoval svého času archivář Gindely) pro uchazeče mimo okruh šlechtických rodin českého inkolátu, jichž počet je přesně dán, takže nejde o nadaci všeobecně šlechtickou. Duchu závěti Strakovy, který měl na mysli především chudé mladíky jen z českých šlechtických rodin, bylo by zajisté nejbližší, kdyby nadace byla především určena pro zchudlé příslušníky těchto starých šlechtických rodin českých, kteří, i když již dnes šlechtického predikátu nepožívají, nepozbyli příslušnosti k těmto rodům a kteří ovšem by zároveň v témž duchu nadace musili prokázati

⁴³⁾ Srov. přílohu VIII.

⁴⁴⁾ Otištěno níže jako exkurs.

⁴⁵⁾ Srov. „Publikaci na obranu čsl. studentstva“, Praha 1931, str. 16—17.

svou příslušnost k zemi české, t. j. svůj kladný poměr a své státně-politicky české přesvědčení. To jest ovšem již předmětem úvahy a jednání jiných činitelů.

Pokud se posléze týče otázky, kdo by měl býti pověřen správou nadační v nynější době, nutno zvláště upozorniti na organizační statut akademie z r. 1889, podle něhož „zemský výbor království Českého obstarává správu jmění nadačního a vykonává v příčině akademie práva, jemu v tomto statutu vyhrazená“ (§ 3) a „vrchní dozor nad akademií, jakož i nad nadačním fondem hraběte Straky koná státní správa dle toho, jak to nařizují zákony a zvláštní předpisy tohoto statutu“ (§ 4). Byl by tedy pro výkon práv, uvedených v § 3, povolán dnešní zemský výbor český, pro vrchní pak dozor, který, jak uvedeno, byl předmětem sporu do poslední chvíle vypracování statutu, příslušný státní úřad nadační.

EXKURS

Pojem „národa českého“ v závěti Strakově z roku 1710.

Ve své závěti ze dne 18. února 1710 činí Jan Petr Straka z Nedabylic na třech místech zmínku o národě českém, resp. o příslušnosti k národu českému, jakožto podmínce pro požívání nadačních míst v příští akademii pro cvičení chudé mládeže šlechtické v Čechách. V závěti, která jest sepsána v jazyce českém, praví se na těchto místech doslovně:

1. „Po pěti letech ale aby takové fideicommissum ad academiam pro cvičení mládeže chudé stavu vyššího národu Českého na všeliké cvičení a exercitia připadlo...“

2. „též potom přijetí do té academiae chudých z stavu panského a rytířského samého chudého národu Českého při královských páních, páních místodržících v tomto království Českém pozůstávati bude...“

3. „summou nevědouce já, zdali taková academia pro chudou urozenou mládež Českého národu k nápadu po mně kdy přijde a jaké by tehdaž časy a okolostojičnosti byly, tehdy o tom nic dokonale místného ustanoviti nemohu...“

Otázkou, co rozuměti národem českým a zvláště šlechtou českou, resp. starou šlechtou českou v roce sepsání testamentu Strakova roku 1710 a v roce jeho zapsání do desk zemských, t. j. roku 1720, zabývali se činitelé, jimž příslušela správa nadání Strakova, jak jsme ukázali, opětovně v průběhu dlouhého jednání o realizaci poslední vůle Strakovy a o zřízení šlechtické akademie. Na vyzvání zemského výboru podal dne 6. května 1868 zemský archivář profesor Gindely odborné vyjádření o právních poměrech Strakova nadání s hlediska historického, mezi jiným též o otázce pojmu národa českého na počátku XVIII. století, v němž podrobně zdůvodnil, že pojem „národ český“ ne-

lze pro onu dobu vykládati ve smyslu národním, nýbrž jen ve smyslu politickém.¹⁾

Tomuto tvrzení archiváře Gindelyho přes to, že od jeho vyjádření uplynulo již téměř 70 let a že právě v posledních letech věnována byla v historickém bádání zvláštní péče a pozornost otázkám českého baroku a vývoje českého národního uvědomění a probuzení,²⁾ možno v zásadě plně přisvědčiti. „Národem“ v době stavovského zřízení, a i potom až do počátku 19. století, t. j. až do dob probuzení pod vlivem francouzské revoluce, nerozuměla se, jako je tomu dnes, určitá část lidstva, jež je téhož původu, týchž mravů a téhož jazyka a která má společnou tradici kulturní a historickou, a kdy se přihlíží i k prvkům ethnologickým, nýbrž tímto slovem označována byla jen ona skupina obyvatelstva, která požívala politických práv. Jen duchovenstvo, šlechta a měšťané královských měst byli tehdy národ (natio), ostatní byl lid (populus). Tak tomu je také rozuměti v závěti Strakově, jak uvedl již Gindely. Zde chceme jen toto stanovisko podrobněji vysvětliti a odůvodniti, zvláště pokud se české šlechty, a o tu zde jde především, týká.

Česká šlechta, t. j. šlechta usazená v českých zemích, podléhala již v 16. století cizím vlivům kulturním, společenským i náboženským a byvši také často vychovávána v cizích střediscích (katolíci v Itálii nebo Španělech, protestanti ve Švýcarech a Německu), zaváděla nové mravy na svých zámcích a počala užívat také cizích jazyků. Sňatky s cizími šlechtičkami tento vývoj jen podporovaly. Je známo, že na přelomu 16. a 17. století byla již značná část příslušníků české šlechty, která neuměla česky mluvit, přestože úřední řečí v zemských úřadech byla čeština. Tento smutný stav přivedl stavy k tomu, že na sněmu roku 1615 usnesen byl zákon „o zachování starožitného jazyku českého a vzdělání jeho“. V tomto zákoně uvádí se sice „národ český“ vedle jazyka ve smyslu nacionálním, třebaže na druhé straně nelze pochybovati, že šlechta nemluvící česky nebyla by také

¹⁾ Srov. výše str. 248 a jeho doslovné znění v příloze VIII.

²⁾ Z příslušné literatury uvádím: Jan Strakoš, *Počátky obrozeného historismu českého v pražských časopisech a Mikuláš Adaukt Voigt* (Praha 1929); Konrad Bittner, *Herders Geschichtsphilosophie und die Slaven* (Liberec 1929); Jan Kapras, *Národní vědomí české šlechty* (Národnostní obzor I. 1930, str. 13 násl.); Jan Muk, *Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské* (Praha 1931); Eugen Lemberg, *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen* (Liberec 1932); Konrad Bittner, *J. G. Herders „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“ und ihre Auswirkungen bei den slavischen Hauptstämmen* (Germanoslavica II. 1932—1933, str. 453—480); Eugen Lemberg, *Wege und Wandlungen des Nationalbewusstseins. Studien zur Geschichte der Volkswerdung in den Niederlanden und in Böhmen* (Münster i. W. 1934).

politického přesvědčení českého. Hned v úvodu zákona se praví, „a jakož jsou sobě stavové ku paměti přivedli, kterak vzácní předkové jich, snaživše se jazyk a národ svůj český vzdělati, rozmnožiti a zachovati, a soudíce to, že s zahynutím jazyka českého i národ český i jméno Čechův by zahynouti muselo, ... to za právo nařídili, aby před soudy v tomto království jinak mluveno a pře vedeny nebyly než jazykem českým...“ Jest také známo, že to byla zvláště protestantská šlechta, která pod vlivem německého luteránského vychování mluvila německy, a že mezi vůdci českého povstání roku 1618 byli mnozí, kdož nebyli mocní jazyka českého. Poměry se ovšem ještě zhoršily po potlačení českého povstání, po vydání Obnoveného zřízení zemského roku 1627 a po přílivu cizí šlechty do Čech v konfiskacích a po válce třicetileté. Kdežto mnoho českých, zvláště rytířských rodin se bylo nuceno z Čech vystěhovati, přichází sem příslušníci cizích rodů zvláště panských, ať již z Německa (Stadionové, Salmové, Fürstenbergové, Schwarzenbergové, Schönbornové, Taxisové a jiní), nebo z Itálie (Colleredové, Piccolomini, Millesimo, Montecuccoli a j.) nebo ze Španělska (Hoyos) nebo i z Francie (Rohan), kteří proti dosavadním rodům českým tvoří novou šlechtu, opírající se o dynastii a směřující mnohem více k Vídni než ku Praze. Jestliže i z nich někteří nabyli politického přesvědčení českého, jsou to ojedinelé výjimky, jakou je kardinál Harrach. Spíše staré rodiny české splývají namnoze s novou šlechtou dvorskou, ztotožňující své zájmy se zájmy dynastie. Leopold I. sám prohlásil, že bude o poslušnosti a přichylnosti své věrné šlechty souditi především podle toho, jestliže tato opustí své zámky a hrady a přesídli do měst a hlavně do residence. Před třicetiletou válkou bylo v Čechách 1382 šlechtických rodů, z toho 254 panské a 1128 rytířských, za Leopolda I. v letech sedmdesátých 17. století bylo tu již jen 441 rodů, z nich jen 238 rytířských. Jak nabývala vlivu nová šlechta a jak rostl význam panského stavu na úkor starých rodin rytířských, je patrné z toho, že na př. při smrti Leopolda I. roku 1705 nebyl ze 13 ministrů a 164 tajných radů ani jediný ze stavu rytířského, že v celkovém počtu 423 komoří jen 14 patřilo k rytířským rodinám.

Tento proces odcizování se části šlechty zemským a stavovským zájmům vyvolával reakci v jiné skupině šlechticů, především ovšem ve starých rodinách rytířských. Právě vzrůstající se vliv dvorský, provázený částečnou germanisací jazykovou, vyvolával na druhé straně odpor stavovský a ochranu zájmů stavovských a tudíž i zemských, t. j. českých, proti dvoru a centralisujícím úřadům vídeňským. Stejně jako před třicetiletou válkou i nyní tato šlechta, třeba důsledně hájící zájmy zemské, svou své výchovy nemluví vždy česky. Bylo dobře ukázáno, že

toto uvědomělé vlastenectví české je v základě národohospodářské a stavovské a že tedy odnárodňování šlechty bylo spíše společenské nežli politické. Neboť stejně jako sotva lze mluvit o uvědoměném nacionálním češtví v dnešním smyslu nebo alespoň ve smyslu čtyřicátých let minulého století, tak také nelze mluvit o nějakém uvědoměném nacionalismu německém nebo o nějaké cílevědomé germanisaci. Česká šlechta bojuje v druhé polovici 17. a v první polovici 18. století svůj boj s centralisujícím dvorem a s prerogativami panovníkovými. Ideově ovládá vždy ještě universalismus Sváté říše římské i universalismus církve katolické.

Skutečnost však, že u dvora a jeho úřadů stává se úřední řečí němčina a že tudíž také šlechta na této straně vždy více ocitá se i v kulturní sféře německé, působí, že i česká šlechta počíná si více všimati jazyka českého. Čeština není tedy bezpodmínečnou známkou českého vlastenectví této šlechty, ale stává se předmětem jejího zájmu a její péče, u mnohých představitelů však spíše, jen pokud se týče lidu poddaného, nejvýše ještě měst. Je charakteristické, že stejně jako v roce 1667 Němec Samuel Puffendorf volá po pevném spolku německých států a proti centralismu říšskému latinským spisem „De statu imperii Germanici“, tak o několik let později u nás vlastenecký jezuita Balbín roku 1688 vystupuje na obranu jazyka českého opět latinským spisem „*Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica*“. Balbín a řada jiných vlasteneckých jezuitů působí v rodinách šlechtických, a tak i národně vlasteneckou výchovou podporují politické vlastenectví české. Profesor Pekař³⁾ ukázal, jak někteří příslušníci starých rodů píšou česky i německy a jak někdy i v jediném dopise oba jazyky směšují; zvláště v rozhorlení užívají českých vět. Profesor Albert Pražák pak nejnověji v souborném referátě o nových pracích o českém národním probuzení⁴⁾ přichází k závěru, že česká šlechta byla vždy stavovsky nacionální a že jí chyběl jen český obcovací jazyk. Toto tvrzení týká se ovšem jen celku, generalisovati je však nelze; všichni šlechtici v Čechách nebyli skutečnými českými šlechtici ani ve smyslu politickém, naproti tomu však byla řada šlechticů, kteří byli Čechy více než jen ve smyslu politickém. To platí především o šlechticích, kteří byli odchovanci Balbínovými a kteří přicházejí do života politického koncem 17. století. Jsou to na př. Kinští, Černínové, Klenovští, Lažanští, Kolovratové, Vratislavové a Slavatové.

³⁾ V drobném článku „*Naše šlechta a jazyk český v 18. stol.*“ (Český časopis historický XX. 1914, str. 80—82).

⁴⁾ Naše věda XVII. 1936, str. 30—37, 71—79 a 121—133.

Do okruhu této šlechty možno zajisté počítati i Jana Petra Straku z Nedabylic. Příslušnost k rytířskému stavu a dobrá znalost jazyka českého, o níž svědčí jeho závět, dosvědčují jen, že patří do oné skupiny staré rytířské šlechty, která v odporu proti vídeňskému dvoru, centralistickým snahám a germanisujícím úřadům hájí stavovské zájmy a prerogativy starého království Českého. Proto zdůrazňuje příslušnost příštích poživatelů svého nadání k národu českému, kterým tudíž nutno rozuměti šlechtice, smýšlející vlastenecky ve smyslu hájení práv zemských, t. j. státně uvědomělé češtví. Proto také svěřuje ochranu tohoto ustanovení své závěti místodržícím království Českého, t. j. nejvyšším úředníkům, kteří jsou vybíráni ze starých šlechtických rodů českých. Z toho důvodu nebyli také tyto úředníci zvláště oblíbeni u dvora; je na př. známo, že Karel VI. při své korunovaci roku 1723 ostentativně pomínil nejvyšší úředníky korunní a že se obklopil příslušníky nového stavu panského.

Další známkou této české šlechty bylo její jmenování králem českým. V dobách působení Strakova bylo toto jmenování ještě běžné a byl tudíž okruh českých rodů šlechtických rostoucí. Marie Terezie přestala však roku 1752 udíleti šlechtictví české, povyšuje od toho roku jen do šlechtického stavu rakouského. Kdo chtěl býti počítán mezi šlechtu českou, musil získati práva k zemi, t. zv. inkolát. Tak se dalo až do roku 1847, kdy i inkolát přestal býti udělován. Od toho roku je také skutečně okruh rodin příslušejících ke staré české šlechtě uzavřen. Proto také, když se připravoval v letech 1885—1887 organizační statut nové Strakovy akademie, byl jako požadavek přijetí stanoven v § 9, odst. f alespoň inkolát; praví se tam, že místa mohou dostati ti, „kteří jsou rakouskými občany a prokáží, že jejich rodiny náležely někdy k českému stavu panskému neb rytířskému, pokud se týče, že měly právo obyvatelství (inkolát) v království Českém“. Je zajímavé, že již tehdy rakouské ministerstvo kultu a vyučování ve svém výnosu ze dne 15. listopadu 1887 (čís. 17.401) poukazuje na to, že okruh rodin, které mají nárok na nadaci, je za těchto podmínek omezen. Podle seznamu zemského archivu⁵⁾ bylo takových rodin v Čechách roku 1887 ještě 1056. Ministerstvo má za to, že bylo spíše v intencích zakladatelových, aby nadace byli účastni všichni chudí šlechtici z Čech. Ve výnosu se praví: „Wäre dem nicht so, dann würde die gräfl. Straka'sche Akademiestiftung im Falle des Aussterbens der in dem Verzeichnisse des böhmischen Landesarchivars aufgeführten 1056 böhmischen Adelsfamilien, deren noch gegenwärtige Existenz übrigens zum Teile nur als Vermutung hingestellt wird, gar nicht mehr rea-

⁵⁾ Otištěn je v příloze X.

lisierbar sein.“ Proti tomu obrací se ve své veliké zprávě ze dne 6. ledna 1888 zemský výbor, v němž referentem o věci byl přisedící Alfred baron Pfeill, a setrval na svém dosavadním stanovisku, které také uhájil.

Je tedy mládeži stavu vyššího národu českého rozuměti příslušníky šlechtických rodin, kteří jsou, jak to bylo výše vyloženo, vlastenecky státně česky uvědoměli a jejichž rodiny příslušely k české šlechtě, buď že do některého ze stavů panského nebo rytířského byly přímo povýšeny nebo že získaly v těchto stavech v království Českém inkolát.

PŘÍLOHY

I.

Dvorský dekret ze dne 27. července 1782.

(Orig. v archivu ministerstva vnitra v Praze, sbírka dvor. dekretů.)

Böhmisches Gubernium.

Seine Mt haben auf desselben alleruntertänigst vorgelegten Bericht vom 15ten Junius in Betref des Zustandes und der Verwendung der Strakischen Stiftung allergnädigst zu resolviren und anzubefehlen geruhet, dass von dieser Stiftung noch fernershin Stipendien und zwar nach dem Willen des Stifters für junge Leute von armen böhmischen Adel abzureichen, jedoch selbe nicht auf solche allein, die auf der Prager Universität studieren, zu beschränken seien, sondern es sollen dieser Stipendien auch jene Böhmen von Adel, die auf andern erbländischen Universitäten studieren, theilhaftig werden, Hiernächst sei die dermalige Ausmaass von 150 fr. für die Notwendigkeiten der Stipendiaten zu gering, und daher die Stipendien für die Studenten in den untern Schulen auf 200 fr. und für jene in den höheren auf 300 fr. zu bestimmen, solche aber nur jenen, welche gut studieren und die Mittelmässigkeit übertreffen, zuzuwenden, und nach Ihro Mt schon in Ansehung der hierländigen derlei Stiftungen erteilten Anordnung nicht auf gewisse bestimmte Jahre festzusetzen, sondern nur nach Maass der Verwendung zu verteilen, mithin auch jenen, welche selbe schon geniessen, wenn sie im Studieren nachlässig werden, wieder zu entziehen.

Welche allerhöchste Entschliessung solchemnach das Gubernium sich zum Richtmaass zu nehmen und hiernach die betreffenden Behörden zu belehren und anzuweisen hat, und gleichwie bei der allergnädigst erhöhten Ausmaass der Stipendien fürohin nicht so viele Stifflinge werden unterhalten werden können; also sind auch ganz natürlich, bis nicht die dermaligen Stifflinge bedeckt sind, keine neuen, ausser der Fundus wäre allenthalben erklecklich, anzunehmen und vorzuschlagen. Ferners hat das Gubernium gegen Ende jeden Schuljahres, von dem heurigen in kurzer Zeit sich endigenden anzufangen, die Liste aller Stifflingen mit Beilegung der Attestaten über ihre Studienklasse, Fortgang, Verwendung und Aufführung einzuseniden und dabei sogleich zu bemerken,

welche Jünglinge die Mittelmässigkeit nicht übertreffen, somit nach der allerhöchsten Anordnung für künftiges Jahr das Stipendium nicht mehr zu geniessen haben. Und damit sowohl die Ältern, als die Stifflinge von dieser Verordnung Wissenschaft haben: so ist ihnen selbige behörig kundzumachen, auch fürhohin jedem neuen Impetranten zu eröffnen, damit sie wissen, dass es lediglich von ihren Fleiss und guten Auf- führung abhängen werde, das Stipendium zu erhalten und länger zu ge- niessen. Und auf dass über die Aufnahme der Stifflinge eine bestimmte Entschliessung in Ansehung ihrer Zahl gefasset werden möge: so ist bei Erstattung des gleich vorangeordneten jährlichen Berichts jedesmal der verlässliche Ausweis über Empfang und Ausgaben beizulegen.

Übrigens, und zumal diese in der Frage stehende Strakische Stiftung in Gütern bestehet: als ist Ihre Mt Willensmeinung und fernerweiter Befehl hiemit, dass deren Erträgnis genau erhoben, dieselben verpachtet und bei der zu diesem Ende zu veranlassenden Publikation der Licitation ausdrücklich gemeldet werden solle, dass diese Pachtung das erstemal auf 6 Jahre, das zweitemal aber auf 20 bis 30 Jahre geschlossen werden würde, massen andurch bessere Pacht-Conditiones zum Besten der Stiftung zu- versichtlich werden erhalten werden können.

Wien den 27ten Julius 1782.

Thadeus Freih. von Reishack [m. pr.].

Heinrich Graf Auersperg [m. pr.].

Frantz von Eger [m. pr.].

[A tergo:] Von Wien. Böhm.-Österreichische Hofkanzlei.

An

das königliche Gubernium in Böhmen

Prag.

[a. m.] Recept. 27. Julii 1782 [sic].

L. S.

II.

Zpráva stavovského výboru ze dne 16. srpna 1782.

(Koncept v registratuře zemského výboru, starý rozvrh, fasc. F 29/2 z let 1774—1784.)

Gubernium.

Nr. 673.

Aus dem anhero comunicirten höchsten Hofdecret von 27ten nuperi hat man in mehreren entnommen, wienach Ihre k. k. Mt in Ansehung der gräflich Strakischen Stieftung und derselben Verwendung allergnädigst weiters zu entschlüssen geruhet haben:

1°: dass von dem Strakischen Fundations-Stipendio nicht nur allein junge Leute von armen böhmischen Adel, welche auf der Prager, sondern auch welche auf anderen erbländischen Universitaeten studiren, theilhaftig gemacht, dann

2°: sothane Stipendien in Zukunft für die Studenten in denen untern Schulen auf 200 und für diejenige in höheren Classen auf 300 fr. bestimmet, beiderseitige Stiependien aber nur jenen, welche gut studieren und die Mittelmässigkeit übertreffen, zugewendet, dann der Genuess sothaner Stiependien nicht zwar auf gewisse Jahre fest gesetzt, sondern nur nach Määss der fleissigen Anwendung verteilt. Dahingegen

3°: jenen, welche das Stiependium schon wirklich genüssen, wann selbte in Studiren nachlässig werden, widerum entzohen; demenechst aber

4°: da bei den vorgedachtermassen vermehrten Stipendial-Ausmäässe fürhohin nicht so viele Stiefflinge unterhalten werden können, solchemnach auch keine neue Stiefflinge, es wäre dann der Fundus allenthalben erklälich, weiters angenommen und vorgeschlagen. Dann

5°: gegen Ende jeglichen Schuljahrs, von dem anheurigen anzufangen, die Liste derer Stiefflingen mit beigefügten Attestaten ihrer Studien- classe, Fortgang, Verwendung und Aufführung eingesendet und dabei zugleich, welche Jünglinge die Mittelmässigkeit derer Studien nicht über- troffen, folgenen für künftiges Jahr das Stiependium nicht mehr zu ge- niessen haben, ausdrücklich bemerket, und diese allerhöchste Verordnung wie gegenwärtig sowohl denen Ältern deren wirklichen Stiefflingen und ihnen Stiefflingen selbst, so auch jedem neuen Impetranten, dass nämlich der Genuess und längere Erhaltung dieses Stiependii lediglich von dessen Fleiss und guter Aufführung abhänge!, umständlich kund gemacht; in anderweit aber und auf das

6°: über die Aufnahme derer Stiefflingen eine bestimmte Endschlüs- sung erfolgen möge, sofort bei Erstattung des vorangeordneten Berichts jedesmal der verlässliche Ausweis über Empfang und Ausgabe beigelegt, und endlichen

7°: die Erträgnis derer Strakischen Stieftsgütern erhoben, dieselben verpachtet und bei der zu diesem Ende zu veranlassenden Licitations- Publication, wie dass diese Pachtung das erstemal auf 6 Jahr, das zweitemal aber auf 20 bis 30 Jahre zu schlüssen sein würde, ausdrücklich mitbe- deitet werden solle.

Gleichwie nun diese ob der künftigen Ausspendung derer Strakischen Stieftungs-Stiependien hir angeführte allerhöchste k. k. Resolution über- haupt für eine general- und normal Cynosur määssgebig vorschreibet, dass diese Stiependien lediglich für die (:vermutlichen, jedoch nach buchstab- lichen Ausdruck des Strakischen Testaments nur arme und mittillose hohe- ren und Ritterstandes:) wirklich studirende Jünglinge gewiedmet werden sollen, indessen Folge aber nicht nur allein die nur sonst adeliche oder Burgerstandes Söhne, sondern überhaupt auch Knaben, welche nicht böheimischer Nation, dann einerseits auch jene böheimische höheren und Ritterstandes Kinder, welche der Jugend halber zum wirklichen Studio wenigstens der untersten und ersten lateinischen Schule noch nicht fähig sind, und andererseits jene Jünglinge, welche alle und jede derer höheren Schuelclassen schon vollständig absolviret haben, oder aber derer Ältern zur eigenen Education ihrer Söhnen wohlhabend und vermögend sind, ein für allemal von dem Genuess des Strakischen Stiependii ausgeschlossen bleiben. Dahero wird man allerdings

ad 1um: den allerschuldigsten Bedacht dahin nehmen, dass wie die auf der Prager, so auch die auf anderen erbländischen Universitaeten stu-

dierende junge Leute des böheimischen höheren und Ritter-Standes des Strakischen Stieftstiependii eineswegs teilhaftig gemacht werden mögen;

ad 2um: fünden wür Ihrö k. k. Mt für die denen gut studierenden und die Mittelmässigkeit übertreffenden Stieftlingen allermildest zuge dachte Vermehrung des Stiependii per 200 und 300 fr. die alleruntertänigste Verdankung allergehorsamst zwar abzustatten, dabei jedoch zu erinnern, dass diese Vermehrung verhofentlich nur bei jenen Umständen geltend zu machen sein, wenn etwa

ad 3^{ium}: aus denen gegenwärtigen 62 Stieftlingen pro futuro einem oder anderen, gewieser bemerkenden Ursachen halber, der biesherige Stieftgenuess entzogen werden und andurch der Fundus nach und nach zur ersagten Vermehrung zureichen sollte, anderer gestalten besage des von hirorts untern 18. Januarii a. c. erstatteten Berichts der biesherige Stand von 62 Stieftlingen gröstenteils den Stieftungsfond absorbiren und der angetragenen Stiependialvermehrung zur Zeit von selbst im Wege stehen würde. In wessen Entgegenhaltung dann auch

ad 4um: nach Ihrö Mt eigener allerhöchsten Anhandlassung nicht ehender einige neue Stieftlinge, obschon dererselben Supplicen laut beiverwahrten Consignation neuerdings schon wiederum an der Zahl von 52 hirorts erliegen, in Vorschlag zu bringen sein werden, als bies dass der Stieftungs-Fundus die vermehrte Stiependia zu subministriren qualificiret sein wird; zu welchem Ende eben

ad 5um: zufolge allerhöchsten Befehls bei vorstehenden Austriett des anheurigen Schuljahrs nicht nur allein die Lieste derer Stieftlingen mit ihren Jahren und attestaten Studienlassen, wie auch mit dem älterlichen Vermögen oder Unvermögen, dann anderen vorgeschriebenen Anmerkungen und dem Hienzusatz des fürs künftige Jahr verdienen oder nicht verdienen Stiependii ganz unfehlbar eingesendet, dann unter einem denen Älern derer gegenwärtigen sowohl als künftigen Stiependiarien Ihrö Mt allerhöchste Intention und die auf das alleinige gute Studieren und gute Aufführung eingeschränkte Begnädigung sothaner Stiependien kund zu machen, sondern auch

ad 6um: wie in dem hirortig lezteren Bericht de dato 18. Jener 1782, so auch forthin bei jedermaligen Schluss des Schueljahrs über Empfang und Ausgaab derer von denen Stieftgütern eingehenden Rentgeldern, dann derer von Activcapitalien einflussenden Interessen der richtige Ausweis eingesendet werden wird; es bleibet also

ad 7um: unsererseits nichts anderes übrig, als ein hochlöbliches Landesgubernium hiemit zu belangen, die künftig licitando jederman freistehende Verpachtung deren in Königgrazer und Tschaslauer Creis liegenden gräflich Strakischen Stieftsgütern Okrauhlitz, Liebschan und Ober Weckelsdorf a 1^a Januarii 1783 mit dem Beisatz im Lande publiciren zu lassen, dass diese Verpachtung mit media Decembris a. c. bei der hirortigen Stelle via licitationis vorgenommen und diese Güter das erstmal auf 6 Jahr, das zweitemal aber auf 20 bis 30 Jahr geschlossen werden, mithin die Pachtlüstige über die in Sachen näherer Abhandlung unmittelbar sich bei der hirortigen Stelle anzumelden haben werden.

Pragae die 16. Augusti 1782.

(Na okraji; m. pr.) Vidi, Johann Nep. John, Domdechant.
Expediatur. 21. Aug. Pacha.
Expedirt den 21ten eiusdem. Kopera.

III.

Dvorský dekret ze dne 18. dubna 1783.

(Souvěký opis v archivu ministerstva vnitra v Praze, sbírka dvor. dekretů.)

Böhmisches Gubernium.

Auf desselben untern 28ten Decembris a. p. über den mit dem Freiherrn von Degen angestossenen Pachtungscontract der gräfl. Strakischen Stiftungsgüter, worüber und wegen vorläufiger Einführung des Robotabolitions-Systems auch auf ersagten Gütern ihm Gubernio die allerhöchste Entschlüssung schon lezthin eröffnet worden, dann über die künftige Verteilung der Stiependien und die hierzu erforderliche Eigenschaften der Stieftlinge erstatteten Bericht, dessen Beilagen anschlüssig zurückfolgen, haben Seine kais.-königl. Mt folgendes zu entschlüssen geruhet:

Es wäre in Anbetracht des Verpachtungs-Contracts mit dem Freiherrn von Degen, der zwar an sich allerdings vorteilhaft befunden würde, vorerst zu erwarten, ob erwählter Freiherr wegen der auf diesen Herrschaften einzuführenden Robotabolition von seinem Pachtungscontract abgehen oder solchen gleichwohl und unter welchen Bedingungen fortsetzen wolle, womittelst und bis zu all dessen Berichtigung die Administration auf die biesherige Art, und zwar nach dem Willen des Stiefters unter der fortwährenden Aufsicht des Landesausschusses fortgesetzt werden müsse.

Hiernächst gehe in Absicht auf die erforderlichen Eigenschaften der Competenten zu diesfälligen Stieftungsgenuss die allerhöchste Willensmeinung dahin:

1°: Dass hierzu für das künftige nach den von ihm Gubernio und dem Landesausschuss angeführten Worten des gräflich Strakischen Testaments lediglich die Jünglinge des böhmischen Herrn- und Ritterstandes für geeignet angesehen werden sollen, doch wären gegenwärtig die derzeit in dem Stieftungsgenuss wirklich befindlichen etwan blos adelichen Knaben davon auf jenen Fall nicht auszuschlüssen und aus dem Genuss zu setzen, wann sie die sonst vorgeschriebene oder noch vorzuschreibenden weiteren Eigenschaften an sich haben.

2°: Sollen keine Jünglinge in die Fundation aufgenommen, weder die schon aufgenommenen darinnen belassen werden, welche nicht notam primae classis in studiis erweisen können, daher dann mit solchen die von ihm königl. Gubernio ganz zwekmässig vorgeschlagene Prüfung vor der Aufnahme der neuen und mit den in die Stieftung schon aufgenommenen von halb zu halb Jahr vorzunehmen ist, und sind die in der Prüfung nicht zureichend bestandenen entweder nicht in Vorschlag zu bringen oder auszuschlüssen, nur wollen Seine Mt aus besonderer Gnade geschehen lassen, dass jene, welche gegenwärtig in dem Stieftungsgenuss schon stehen und vorhin von der allerhöchsten Entschlüssung, die alle Jünglinge von mindern Fortgang davon ausschliesset, nichts gewusst haben, für das erstmal ermahnet werden, und die Ausschliessung durch das folgende Semestre verschoben bleibe, wo sodann aber bei nicht erfolgter Besserung sie ohne weitem der Stieftung entsetzet werden sollen.

3^{io}: Die Dauer des Stieftungsgenusses, dann die Jahre und Studien, so zur Aufnahm in die Stieftung erfordert werden, belangend: gehet die allerhöchste Vorschrift dahin, dass

a) der Stieftungsgenuss nicht länger als bis zur gänzlichen Vollendung aller Studien, die auf Universitäten gelehret werden, dauren, und

b) schon alsdann nach der von ihm königl. Gubernio hierunter ebenfalls vorgeschlagenen und hiemit begnehmiget werdenden Prüfungsart anfangen könne und solle, wenn die Knaben nach erlernten ersten Normal-Gegenständen zu der im 2ten und 3ten Jahre der Normal-Lehrart anfangenden Vorbereitung zur lateinischen Sprachlehre übertreten, es wäre dann, dass der Knabe das 8te Jahrsalter noch nicht erreicht hätte, als welches Seine Mt bei vorhandenen vorangeführten Requisiten zu Vermeidung aller Willkürlichkeiten zum Termino, a quo der Stiftungsgenuss anfangen kann, zu bestimmen geruhen.

4to: Wollen Seine Mt die Kinder reicher oder ofenbar wohl bemittelter Eltern von der Strakischen Stiftung zwar ausgeschlossen, jedoch solches, da es sich um eine adeliche Stiftung handelt und dem Staate daran lieget, die Kinder seines Adels wohl erzogen zu erhalten, nicht dahin verstanden haben, dass die Mittellosigkeit bis zu einer vollkommenen Armut ausgedehnet werde, sondern es wird schon daran, um sie zu erörterter Stiftung in dieser Hinsicht geeignet zu machen, genug sein, wann es den Eltern bei geringern Vermögen an hinlänglichen Mitteln zur standesmässigen Erziehung ihrer Kinder gebricht und diese ihnen wegen deren Anzahl allerdings zu schwer wird.

Nach diesen Grundsätzen hat das königl. Gubernium die dermalen vorhandene Stifflinge nochmals zu beurteilen und sodann diejenige, für welche der Stiftungsgenuss aufzuhören habe, anzuzeigen, auch den vollständigen Vermögensausweis der Strakischen Stiftung bei dem Landesauschuss nachdrucksam zu betreiben und nebst dem gräflich Strakischen Testament und einem Stiffbriefsentwurf einzusenden, nicht minder die Äusserung des Freiherrn von Degen, ob er von seinem Pachtungscontract bei eingeführter Robotreluition verbleiben werde oder nicht, einzubegleiten, wo sodann die bestimmende Entschliessung wird erfolgen können, wann und in welcher Maass mit der allerhöchst anbefohlenen Vermehrung der Stipendien auf 2 und respective 300 fr. füzugehen sei; womit allemale bei den ärmsten Stifflingen anzufangen und so lange, bis nicht alle Stiftsbeträge auf die vorgeschriebenen 2 und 300 fr. werden erhöht sein, in die sich erledigende Plätze keine neuen Stifflingen anzunehmen sein werden. Von welchem allen der Landesauschuss mit deme zu verständigen ist, dass demselben wie bishero von Seiner Mt eingeräumt bleibe, den ersten Vorschlag der Competenten in die Strakische Stiftung nach den neu vorgeschriebenen Directivregeln zu seinen des königl. Gubernii Handen zu machen, welchen selbes sonach allemal gutächtlich einzubegleiten und darob die höchste Begnehmung zu gewärtigen haben wird; und versieht man sich unfehlbar, dass der Landesauschuss, dem der Vermögensstand seiner Mitglieder am besten bekannt sein, hiezu gemäss der allerhöchsten Anordnung vorzüglich in Rücksicht der Kinder von gar zu wohl bemittelten Eltern, die niemals zum Nachstand ärmerer zu einem Stiftgenuss geeignet sind, jederzeit sich achten werde.

Nach gleichgedachten Directivregeln bleibt also dem Sohne des Oberstlieutenants Caratto der Genuss dieser Stiftung unbenommen, ohne dass dessen Vater sich erst zum Landmanne habilitiren musste.

Welches ihm Gubernio von darum besonders bedeutet wird, weil Seine Mt ein diesfalls von ihm eingereichtes Gesuch allergnädigst zu signiren und das diesfalls erstattete Gutachten zu begnehmigen geruhet haben.

Wienn den 18ten April 1783.

Leopold Graf Kollowrat.

Tobias Philipp Freiherr von Gebler.

Frantz Anton von Scharf.

Recept. den 30ten April 1783.

IV.

Výpis ze stavovských stížností a desiderii — z třetího hlavního spisu — z 27. listopadu 1790, pokud se týká Strakova nadání.

(Souvěký opis v registratuře zemského výboru, starý rozvrh, sign. A fasc. 1—1/F. 3.)

Euer Majestät!

Die treuehorsamsten böhmischen Stände, welche in Folge der von Euer Majestät mittelst des huldreichsten Reskriptes von 1. Mai dieses Jahrs ihnen erteilten gnädigsten Erlaubniss, nach den ersten zwei Absätzen gedachten Reskriptes nicht nur ihre untertänigste Erklärung über die Maassregeln zu einem richtigen Einflusse der Steuer und in Betref der den Untertanen in Ansehung der Urbarialschuldigkeiten zugeordneten Erleichterung, sondern auch eine getreue historische Schilderung ihrer ehemaligen Verfassung nebst den gehorsamsten Vorschlägen und Wünschen über die Art, auf welche diese Verfassung künftig zum allgemeinen Besten wieder hergestellt werden könnte, Eurer Majestät in zwei abgesonderten Schriften untertänigst überreichen zu lassen, das Glück hatten, benuzen ferners die ihnen mittelst des oberwähnten huldreichen Reskriptes verliehene Gnade und schreiten zu der ihnen im dritten Absatze desselben gnädigst gestatteten Darstellung aller ständischen und übrigen Beschwerden und Wünsche, sowohl in Rücksicht auf die Zivil- und Strafgeseze, als in Beziehung auf die politischen und Kameralverfügungen. Sie glauben in dieser durch die höchste Gnade und landesväterlichen Sorgfalt Eurer Majestät von ihnen anverlangten Darstellung sich genau an die in diesem Absatze des höchsten Reskriptes vorgezeichnete Einteilung und Ordnung halten zu sollen.

Erster Abschnitt.

Über die ständischen Beschwerden.

Erste Abteilung.

Beschwerden des gesammten ständischen Körpers.

Dritte [Beschwerde]: *Die widera) den Willen des Stifters den Ständen entzogene Verwaltung der gräflich Strakischen Stiftungsgüter und die gehemmte Verleihung der diesfälligen Stiftungsplätze.*

Kraft eines im Jahre 1720 errichteten Testaments hat wailand Johann Peter Straka von Nedoblitz (*sic!*) im 18ten § für den Fall, dass die von ihm gemachte fideikommissarische Anordnung zur Wirkung nicht gelangen sollte, sein sämtliches unbewegliches Vermögen zur Stiftung einer adelichen Akademie bestimmt, die Verwaltung dieses Vermögens sowohl, als die Aufnahme der Stifflinge, dann alle übrige Aufsicht und Obsorge über diese Akademie den böhmischen Ständen aufgetragen. Obwohl es nun

a) Opis má chybně „wieder“.

die Stände in der Folge für rätlicher und nützlicher hielten keine Akademie zu errichten, sondern die Erträgnisse der Strakischen Stiftungsgüter in Stipendien einzuteilen und solche denen zum Genuss dieser Stiftung geeigneten adelichen Jünglingen auf die Hand hinauszuzahlen, so übten sie doch das vom Stifter ihnen einberaumte Recht anfänglich ungestört aus, bis ihnen mit Hofdekret vom 20ten August 1783¹⁾

a) die Einführung des Robotabolitionssystems auf den diesfälligen Stiftungsgütern aufgedrungen,

b) die Grundsätze des zu verfassenden Stiftsbriefes vorgeschrieben, und

c) zugemutet wurde, den Vorschlag der Kandidaten zu Händen des Guberniums zu erstatten, nach dessen beigefügten Gutachten aber die höchste Begnügung darüber zu erwarten. Und obwohl in diesem Hofdekret den Ständen noch zugesichert wurde, dass die Administration dieser Güter nach dem Willen des Stifters unter der fortwährenden Aufsicht des Landesausschusses fortgesetzt werden würde, so verordnete dem ungeachtet ein späteres Hofdekret vom 17ten Oktober 1785 die Verwaltung dieser Güter an die Kameraladministration zu übertragen und die in Ersparnis gebrachte Baarschaft per 6800 fr. fruchtbringend anzulegen, wobei jedoch zugleich die heilsame Absicht geäußert wurde, mit Anfang des nächstfolgenden Schuljahrs die Anzahl der Stiftungsplätze auf 66 zu vermehren. Aber auch diese sowohl dem Willen des Stifters, als dem gemeinen Besten vollkommen entsprechende Absicht musste bald nachher bei der Hofstelle jener weichen, dem aerarial Amortisationsfond baare Zuflüsse zu verschaffen, und daher geschah es, dass, obgleich im Jahre 1789 ein ganz entbehrlicher Überschuss von 3782 fr. 38 xr. vorhanden, die fruchttragend angelegte Ersparnis mit Schluss des Jahres 1789 auf 64.242 fr. 53 xr. gestiegen und dagegen die Anzahl der Stifflinge auf 57 herabgesunken war, dennoch den Ständen sowohl für das Jahr 1789 und 1ten Jänner 1790 die Aufnahme neuer Stifflinge unter dem Vorwand verweigert wurde, dass diese jährlichen Überschüsse verzinslich angelegt werden müssten.

Da nun auf solche Art zum Nachteil des Staates dem Willen des Stifters in mehr als einem Punkte zuwider gehandelt wird, weil

1^{tens}: es nie der Wille des Stifters war, dass die Stände in Verwaltung dieser Stiftung und in ihrem diesfälligen Präsentationsrechte den willkürlichen Beschränkungen der Landesstelle oder der Hofstiftungs-Buchhalterei unterliegen sollten;

2^{tens}: die Absicht des Stifters ganz dahin gerichtet war, die Wohltat dieser Stiftung soviel möglich unter seine Mitstände zu verbreiten, keineswegs aber dem aerarial Amortisationsfond Zuflüsse zu verschaffen;

3^{tens}: durch die seit einigen Jahren dauernde Schmälerung und Beschränkung dieser Stiftung der Staat selbst einen Nachteil leidet, weil mancher von der Natur mit ausgezeichneter Fähigkeit begabte und von seinen für dessen dürftiges Schicksal zärtlich besorgten Eltern, vielleicht mit Abbruch an ihrem notwendigsten Unterhalte bis zu jener Stufe des Unterrichtes, in welchem er auf ein Stipendium Anspruch machen könnte, mühsam herangeführte Jüngling dermalen aus Mangel dieses Stipendiums und eigener Mittel die Fortsetzung seines Unterrichtes vermissen und den unersetzlichen Verlust zweier oder mehrerer Jahre seiner Jugend leiden muss.

Wie unmittelbar hierunter der Staat leidet, denn an der Ausbildung seiner Bürger sehr viel gelegen ist, hier weitläufiger auszuführen, wäre Euer Majestät Weisheit vorgegriffen. Und diese Überzeugung ist es, die

¹⁾ Mínen tu nepochybně dvorský dekret ze dne 18. dubna 1783, otištěný výše v příloze III.

den treuesten Ständen die zuversichtlichste Hofnung einflösst, dass Euer Majestät folgende gehorsamste Bitten gnädig aufnehmen und eines huldreichen Gehörs zuwürdigen geruhen werden:

1^{tens}: Womit den treuesten Ständen freigestellt werden möchte, die Strakischen Stiftungsgüter in eigene Verwaltung wieder zu übernehmen, falls^{b)} aber sie es für nützlicher erkennen sollten, solche noch ferner unter der Verwaltung der Kameraladministration zu belassen, letztere wenigstens in Ansehung dieser Güter mit der unmittelbaren Abhängigkeit und Rechnungserlag an die Stände angewiesen werden möchte.^{b)}

2^{tens}: Womit nach dem ausdrücklichen Willen des Stifters die Vermehrung und Verleihung der ständischen Stiftungsplätze ganz und unumschränkt dem Gutbefunde der Stände freigestellt und sie hierinfalls weder der Vergutachtung der Landesstelle, noch minder aber den willkürlichen Vorschriften und Beschränkungen der Hofstiftungsbuchhalterei unterzogen. Wogegen

3^{tens}: die treuesten Stände es sich zur heiligsten Pflicht machen würden, Euer Majestät alljährlich über den Stand der Einnahme und Verwendung dieser Stiftung einen befriedigenden Ausweis gehorsamst vorzulegen.

Und da manche erhebliche auf die Erfahrung gegründete Betrachtungen die Errichtung eines adelichen Erziehungshauses wünschenswert zu machen scheinen, so behalten sich die treuesten Stände die gnädigste Erlaubnis bevor, ihren unmasgebigen Vorschlag hierzu in einer besondern Beilage zu überreichen.³⁾

Vierte [Beschwerde]:

.

Wenn nun die Mannigfaltigkeit der angeführten Beschwerden eine notwendige Weitläufigkeit bei der gegenwärtigen gehorsamsten Vorstellung veranlasste, so glauben wir in der gütigsten Herablassung, mit welcher Euer Majestät die Stimme der treuehorsamsten Stände — der Repräsentanten ihres Volks — anhören wollten und in dem Bewusstsein unsere Entschuldigung zu finden, dass diese Schrift keinen für das Wohl des Landes unwichtigen Gegenstand, keine einzige Stelle hingegen enthalte, in welcher die treuehorsamsten Stände die Pflicht der ehrfurchtsvollsten Freimütigkeit, der Wahrheitsliebe und des Wunsches für das Glück der Nation verläugnet hätten.

Auf dieses Bewusstsein gestützt und mit dem vollsten Zutrauen in Euer Majestät Weisheit und Güte, erwarten wir getrost den Ausspruch unsers gnädigsten Landesfürsten, überzeugt, daß das Glück seiner Völker der ernstliche Wunsch jenes erhabenen Monarchen sei, welchen als ihren Landesvater mit unbegrenzter Liebe und mit der tiefsten Ehrfurcht verehren.

Euer Majestät

untertänigste treuehorsamste Stände
des Königreichs Böhmens.

b) Slova „falls . . . möchte“ jsou v opise tužkou škrtnuta a na okraji je jinou rukou a jiným inkoustem poznamenáno: „Ist im Originale nach eingeholter Auskunft im Archiv ausgelassen worden“.

3) Tato příloha není však k opisu stavovských stížností připojena.

V.

Výpis z dvorského dekretu ze dne 28. října 1791, pokud se týká Strakova nadání.

(Originál v archivu ministerstva vnitra v Praze, sbírka dvorských dekretů.)

3150. An das böhmische Gubernium.

Seine kais. königl. Apostol. Majestät haben die höchste Entschliessung über die ständischen Beschwerden in politischen, Justiz- und Kriminalsachen herabgelangen lassen, welche dem k. Gubernium in eben der Ordnung, wie diese Gegenstände bei der mit den Ständen am 23ten und 26ten Julius dieß Jahrs hier abgehaltenen Zusammentretung vorgekommen sind, zu deren Verständigung und zur weiteren Verfügung bekannt gemacht wird.

Erstens:

Drittens: Die Güter der gräflich Strakischen Stiftung und deren ganze Verwaltung sind den Ständen wieder zu übergeben, doch gegen der ausdrücklichen Bedingung, dass sie dieselbe unentgeltlich besorgen, damit nicht die Kosten einer neuen Regie der Stiftung zur Last fallen, und dass sie darüber, in Gemässheit ihres eigenen Antrags, alljährlich Rechnung legen.

Die Benennung der Individuen zu den erledigten Plätzen, so wie die Vermehrung der Stiftungsplätze selbst wird den Ständen ebenfalls, letztere jedoch nur insoweit zugestanden, wenn sie auszuweisen vermögen, dass die Erträgniß der Stiftung zu dieser Vermehrung zureiche.

Der Vorschlag zur Errichtung eines adelichen Erziehungshauses in Prag beruhet [einst]weilen auf sich, bis von den Ständen ein bestimmter Fond hiezu wird ausgewiesen werden können.

Wegen Übergabe dieser Stiftungsgüter an die Stände wird übrigens von der k. k. Hofkammer der dortländigen Staatsgüteradministrazion die nötige Weisung zugehen.

Viertens:

.

Vierunddreisigstens:

Wien den 28ten Oktober 1791.

Graf Kollowrat [m. pr.].

Koller [m. pr.].

VI.

Podání českých stavů císaři Františkovi I. ze dne 24. srpna 1801.

(Koncept v registratuře zemského výboru, starý rozvrh, fasc. F 29/2 z let 1792—1808.)

Euer Majestaet.

Aus Gelegenheit der erflossenen höchsten Entschliessung vom 22. August 1799, dass der ständische Vorschlag zu Besetzung der erledigten gräflich Strakischen Stiftungsplätze künftig jedesmal zur höchstortigen Bestätigung vorgelegt werden solle, haben Euer Mt die treuehorsamsten Stände untern 16. März d. J. alleruntertänigst gebeten, bei dem ihnen von weiland Sr Mt Leopold IIten mit Hofdekret vom 28ten Oktober 1791 diesfalls einberaumten *Ernenungsrechte* erhalten zu werden. Über diese ständische Vorstellung ist nunmehr mittelst des beiliegenden von dem k. Landespräsidium mitgetheilten k. k. Ministerialschreibens vom 26. Juni d. J. die weitere höchste Entschliessung dahin erflossen: dass Euer Mt den Ständen gestatten wollen, dass sie künftig den Vorschlag zu Besetzung der Strakischen Stiftung blos dem — an die Stelle der ehemaligen Statthaltereie eingetretenen — k. Landesgubernium zur Bestätigung vorzulegen hätten. Weit entfernt von dem Gedanken, als ob die treuehorsamsten Stände den geringsten Anstand nehmen sollten, die Besetzungsvorschläge zur Strakischen Stiftung nach der Anordnung des k. k. Ministerialschreibens der k. Landesstelle zu erstatten, da nebst dem ohne dies am Tage liegenden stets freundschaftlichen Einverständnisse der Stände mit der k. Landesstelle über das Verhältnis ihres wechselseitigen Geschäftskreises, es nicht weniger bekannt ist, dass die treuehorsamsten Stände — respective der sie vertretende hierortige Landesausschuss — auch schon bei andern Gelegenheiten, z. B. bei Besetzungen der Prager- und Kreisphisikate, derlei Vorschläge zur unmittelbaren Bestätigung der k. Landesstelle vorzulegen pfleget; so dringet sich doch in dem vorliegenden Falle die Bemerkung von selbst auf, dass, da die Stände es ihrer unumgänglichen Obliegenheit zu sein erachtet haben, schon bei der mit Hofdekret vom 22. August 1799 erwähntermassen erflossenen höchsten Anordnung, dass sie mit Außerachtlassung des ihnen bereits einmal eingeräumten *Ernenungsrechtes* zu dieser Stiftung künftig nur den Vorschlag dazu zu höchster Bestätigung *Euer Mt selbst* zu erstatten hätten, gegen diese Entschliessung Vorstellung zu machen, sie bei der nachgefolgten gegenwärtigen höchsten Anordnung, dass dieser Vorschlag *blos dem k. Gubernium* zur Bestätigung vorgelegt werden soll, sich nicht beruhigen können: da, wenn sie ihr diesfalls unterwaltendes Recht, von Erstattung *allen* Vorschlags selbst zu allerhöchst Euer Mt enthoben zu werden gebeten haben, sie solches um so vielmehr gegen die höchstderoselben blos repräsentirende Landesstelle — unbeschadet der derselben schuldigen Achtung — und über dies auch noch aus dem weitem Grunde tun müssen, weil, wenn gleich durch die angeführte Motiwirung dieser letzten höchsten Anordnung, daß nemlich das kgl. Landesgubernium in die Stelle der ehemaligen Statthaltereie eingetreten sei, die kgl. Landesstelle zur Aufnahme dieses ständischen Vorschlags, gleichsam erst itzt qualifizirt wird, doch immer noch der ursprüngliche Satz in petitorio unerledigt stehen bleibt, daß die treuehorsamsten Stände von *aller Vorschlagserstattung überhaupt* enthoben und bei dem erworbenen *Ernenungsrechte* zu dieser Stiftung erhalten zu werden gebeten haben.

Übrigens kann rücksichtlich der angeführten Motiwirung auch nicht unbemerkt gelassen werden, dass, wenn das k. Gubernium die Bestätigung der ständischen Stiftungsvorschläge aus dem Beweggrunde seines Eintritts in die Stelle der ehemaligen, in dem Testamente des Grafen Straka angeführten k. Statthaltereie, welcher auch die Eigenschaft eines Protektors der Stiftung beigelegt wird, zu erteilen hat, in diesem Falle auch noch eine zweite Frage aufgeworfen werden müsste, nämlich in welches Verhältnis alsdann die treuehorsamsten Stände einzutreten haben würden, welchen in eben diesem hier abschriftlich beiliegenden Testamente am Schlusse desselben die *Oberprotektion* dieser Stiftung von dem Stifter selbst ausdrücklich übertragen worden ist? Eine Frage, welche aus der letzten herabgelangten höchsten Entschliessung nicht anders als auf eine der erklärten Gesinnung des Stifters ganz entgegengesetzte Art, am allerwenigsten aber durch die daselbst angeführte Folgerung beantwortet werden zu können scheint.

Aus den angeführten Gründen sehen daher die treuehorsamsten Stände sich bemüssiget, Euer k. k. Mt wiederholt alleruntertänigst zu bitten: allerhöchst deroselben geruheten, dieselben von Erstattung der *Besetzungsvorschläge überhaupt*, sowohl an Euer Mt als auch an die k. Landesstelle, gnädigst zu entledigen und sie auf diese Art bei dem ihnen von wailand S^r Mt dem Kaiser Leopold den II^{ten} mit höchster Entschliessung vom 28. Oktober 1791 zugestandenem ganz unbedingten *Ernenungsrechte* zu der gräflich Strakischen Stiftung — in dessen Besitze sie, nach ihren in den allgemeinen ständischen Desiderien und Bitten über diesen, Gesuchsgegenstand S^r Mt vorgelegten und von höchstedenen selbst auch vollgültig anerkannten Gründen, bisher noch immer ungestört geblieben sind — auch für die Zukunft mit der zeitherigen Beobachtung, diese Ernenung Euer Mt zur höchsten Kännntnisnehmung lediglich *de peracto* anzuzeigen, allerhuldreichst zu erhalten.

Prag am 24. August 1801.

Euer k. k. Mt

alleruntertänigst treuehorsamste Stände
des Königreichs Böhmen.

VII.

*Dobré zdání zemského archiváře Dr Antonína Gindelyho ze dne
1. února 1866 o pojmu české šlechty.*

(Orig. psaný rukou Aug. Sedláčka v registratuře zemského výboru, starý
rozvrh fasc. F 29—2/9 z let 1858—1873, čís. 97.)

Hochlöblicher königl. böhmischer Landesausschusz!

An den Unterzeichneten ist die Frage gestellt worden, wer im Sinne des böhmischen Rechtes als Mitglied des böhmischen Herren- und Ritterstandes angesehen werden kann.¹⁾ Zur Beantwortung dieser Frage müssen

¹⁾ Stalo se tak v měsíci květnu 1865, kdy Gindely byl požádán, aby zemskému výboru předložil vyjádření podrobně odůvodněné k objasnění otázky, komu náleží právo ucházeti se o Strakovu nadaci, resp. koho lze počítati ke stavu panskému a rytířskému národa českého, o jehož chudých příslušnících jakožto oprávněných uchazečích mluví výslovně Strakova závět.

mehrere Perioden in der Entwicklung der Adelsverhältnisse unterschieden werden, wornach auch die Beantwortung dieser Frage sich verschieden herausstellt. Diese Perioden sind im Ganzen vier. Die erste reicht bis 1627, die zweite bis 1752, die dritte bis 1848, die vierte von 1848 bis heute.

I. ERSTE PERIODE BIS ZUM JAHRE 1627.

In diesen ältesten Zeiten unterschied man nur zwei Adelsklassen in Böhmen: den Herren- und Ritterstand. Alles, was als adelig galt und nicht in den Herrenstand gehörte, gehörte zum Ritterstand, also zum letztern nicht bloss die insbesondere „Ritter“ genannten Personen, sondern auch die „Vladyky“ und die „Panoše“. Sie alle hatten das Recht persönlich im Landtage zu erscheinen und gehörten daselbst zum Ritterstande. Der Unterzeichnete bemerkt hier nebenbei, dass die Zahl adeliger Personen vor dem Jahre 1620 sich auf viele Tausende belief, man kann sich hievon in den Adressen- und Titularbüchern, wie solche vor dem Jahre 1627 gedruckt worden, überzeugen.

Der Besitz eines landtäflichen Gutes vor dem J. 1627 ist kein unzweifelhafter Beweis, dass der Besitzer adelig war, da ja bekanntlich die Prager, Pilsner und Kuttenberger Bürger die landtäfliche Besitzfähigkeit hatten. Da jedoch der landtäfliche Besitz bei Bürgerlichen selten war, diese Bürgerfamilien wohl grösstenteils in den Adel übertreten oder erloschen sind, so kann man stets mit grösster Wahrscheinlichkeit den Besitz landtäflichen Gutes für einen Beweis des Adels gelten lassen.

Fasst man das oben Gesagte zusammen, so gehört:

- 1) jeder mindestens dem Ritterstand an, der vor dem J. 1620 als adelig galt.
- 2) Der Besitz eines landtäflichen Gutes macht es höchst wahrscheinlich, dass der Besitzer adelig und folglich mindestens Ritter war, wenn anders das Gegenteil nicht bewiesen ist.

Bezüglich der Vermehrung der Adelsklassen vor 1627 ist zu bemerken, dass man ursprünglich bis tief in das 14. Jahrhundert dadurch in den Ritter- oder Herrenstand eintrat, wenn man von diesen Ständen als Mitglied aufgenommen ward. Seit Wenzel IV. häufen sich die Adelsdiplome der Könige, diese selbst erheben in den Adelstand, es war aber stets nötig, dass der so Geadelte von den Herren oder Rittern Böhmens in ihre Gemeinschaft aufgenommen wurde, erst dann galt er als dem Adel Böhmens angehörig. Fremde Adelige wurden nur dann in den böhmischen Adelsverband aufgenommen, wenn sie darum *bei ihren Standesgenossen* ordentlich ansuchten und zugleich ein landtäfliches Gut ankauften. *Die Erteilung des Inkolats war ein Recht des böhmischen Adels.*

II. ZWEITE PERIODE VON 1627—1752.

Es ist natürlich, dass auch nach dem J. 1620 alle jene dem Herren- und Ritterstande angehörten, welche bis zu dieser Zeit als adelig galten. Es entsteht nun die Frage, ob bei der grossen Wandlung, die durch die erneuerte Landesordnung in die böhmische Gesetzgebung geriet, nicht auch die Adelsverhältnisse umgestaltet wurden. In der Tat kam eine solche dadurch zu Stande, dass *sich der König allein das Recht vorbehielt, das Inkolat an Ausländer des Herren- und Ritterstandes zu erteilen*. Soweit man die Fälle derartiger Inkolatsverleihungen überblicken kann, erteilte der König dasselbe nur an solche fremde Adelige, die landtäflichen Besitz in Böhmen erwerben wollten. Da ein solcher landtäflicher Besitz von Fremden nur erworben werden konnte, wenn sie mindestens Ritter waren, so ist jeder, der vom J. 1621—1752 das Inkolat erhielt, mindestens als Ritter anzusehen.

Im übrigen wurde jedoch durch die erneuerte Landesordnung an der Zahl der Adelsklassen nichts geändert, Herren- und Ritterstand blieben die einzigen zwei Klassen, wenn gleich auch bezüglich des Herrenstandes verschiedene Grade eingeführt wurden. Dass Ferdinand II. keine geringere Adelsklasse als den Ritterstand einführt, ist aus Titel A XV der erneuerten Landesordnung ersichtlich, wo er über die Erhebung in den Adelsstand spricht. Es heisst da:

Wann einer von Uns oder Unsern Nachkommen, um seiner getreuen Dienste oder anderer Ursachen willen, von neuem nobilitirt und mit einem adelichen Wappen begnadet wird, so ist derselbe schuldig, sich zuförderst dem ihm hierüber erteilten königlichen Brief gemäss und dann ferners in einen Stand und gegen seines Standsgenossen also und dergestalt zu erhalten, wie solches von Alters üblich Herkommens ist, und soll auch demselben zuvor und ehe er in den Stand aufgenommen wird, und dann von solcher Zeit an, ihm und seinen Nachkommen bis in das dritte Glied exclusive anders nicht als auf böhmisch „slovutnému panossi“ geschrieben und von keinem Amt ihm oder ihnen der Titel „dem Edlen, Ehrenfesten“, oder auf böhmisch „urozenému wladyce“, wie denen alten Geschlechtern aus der Ritterschaft (als denen sie nicht gleich zu achten) gegeben, sondern erst seine Nachkommen, so nach der Nobilitazion oder Erlangung des Wappens sich, wie gemeldet, im dritten Gliede befinden, mit jetzt berührten Titel gewürdigt werden. Es wäre dann, dass Wir oder die nachkommende Römische Kaiser oder Könige oder Unsere Successores an diesem Königreich, einem oder dem andern in dem über seine Nobilitazion und Wappen gegebenen königlichen Privilegio wegen seiner erzeugten getreuesten Dienste oder aus andern Ursachen anderwärts begnadeten; in welchem Fall es, ungehindert dieses Gesetzes, bei der buchstäblichen Vernehmung eines jeden Privilegii billig verbleibet und gelassen wird, wie auch diejenigen, so bisher von Uns in den Adelstand erhebt worden, ihrer Privilegien allermassen, wie sie lauten, geniessen sollen“.

Es ist hieraus ersichtlich, dass Ferdinand einem Neugeadelten bloss den Titel „Panoše“ zuerkannet, erst seine Nachkommen in der dritten Generation sollten ipso facto „Wladyka“, wie die altritterlichen Geschlechter heissen, es sei denn, dass der König sich bemüssigt finden sollte, dem Begnadigten die Ahnen nachzusehen und alsogleich in die Kategorie des alten Ritteradels zu versetzen. In diesen Verhältnissen trat bis 1752 keine Aenderung ein.

- 1) Jeder also, der nicht bereits vor dem J. 1627 adelig war und damit mindestens dem Ritterstande angehörte, ist als mindestens dem Ritterstande angehörig zu betrachten, wenn er sich mit einem Adelsdiplome eines böhmischen Königs auszuweisen vermag.
- 2) Da alle neue Nobilitirungen in der böhmischen Landtafel eingetragen sind, so lässt sich leicht der Beweis für den Adelsgrad einer zwischen 1627 und 1752 geadelten Familie herstellen, falls ihr das Diplom abhanden gekommen sein sollte.
- 3) Ein gleicherweise hinreichender Beweis für den rittermässigen Adel einer Person ist dann gegeben, wenn nachgewiesen wird, dass dieselbe zwischen 1627 und 1752 ein landtägliches Gut, doch nicht in der Eigenschaft als Bürger einer der privilegierten Städte, sondern als Mitglied des Adels besass, denn nur rittermässiger Adel berechnigte zum Besitze eines landtägliches Gutes.

- 4) Endlich ist auch jener mindestens als dem böhmischen Ritteradel angehörig zu betrachten, der wiewohl von fremden Adel, von den böhmischen Königen das Inkolat erhielt. Durch das Inkolat gehörte er mindestens dem Ritterstande an.

III. DRITTE PERIODE VON 1752—1848.

Maria Theresia hörte mit dem J. 1752 auf, als Königin von Böhmen zu adeln, und ihr Beispiel wurde von ihren Nachfolgern befolgt. Die Vermehrung des böhmischen Adels ging jetzt nur durch Inkolatsverleihungen vor sich. Auch Personen böhmischer Abkunft erteilten die österreichischen Monarchen nur den sogenannten erbländischen Adel, dieselben konnten bloss dann auf die Mitgliedschaft im böhmischen Adel Anspruch machen, wenn sie auch das Inkolat erhielten. Entsprechend den früheren böhmischen Verhältnissen, nach denen der geringste Adelsgrad nur der Rittergrad war, konnten nur jene das Inkolat oder die Aufnahme in die Adelsgemeinschaft erhalten, die sich vermöge ihres Diploms mit dem Besitze nicht des blossen einfachen Adels, sondern *des Grades eines Ritters* ausweisen konnten. Wer, wenn auch böhmischer Abkunft, einfach geadelt ward, konnte nicht zu den zwei böhmischen Adelsklassen gehören, sein Adel berechnigte nicht zur Erwerbung des Inkolats, also nicht zum Erscheinen am Landtage, nicht zur Erwerbung landtäflicher Güter, überhaupt zu keinem Rechte, das dem böhmischen Adel zustand, der sich eben nur aus Herren und Rittern zusammensetzte. Sein Adel war und blieb nach böhmischem Staatsrechte ein fremder.

Der Zuwachs des böhmischen Adels seit 1752—1848 besteht sonach nur aus jenen, die das Inkolat erhielten.

IV. VIERTE PERIODE 1848—1866.

Seit 1848 haben die österreichischen Monarchen als Könige von Böhmen in Folge der Umgestaltung der politischen Verhältnisse kein Inkolat mehr erteilt. Der böhmische Adel ist seither der privilegierten Stellung, die er auf Landtagen eingenommen, verlustig gegangen, aber kein Grund liegt vor, ihn auch jener Rechte verlustig zu erklären, die er sonst genoss, wofür nicht neue Gesetze anders bestimmt haben. Zu diesen noch jetzt unverkürzten Rechten gehört das alleinige Zulassen zu Stiftungen, die ausdrücklich für den böhmischen Adel (versteht sich Herren- und Ritterstand) begründet wurden. Es ist richtig, dass durch die nicht weitere Erteilung von Inkolaten die Teilnehmer an solchen dem böhmischen Adel eigenen Rechten eine abgeschlossene Klasse bilden. Will man aber diese Klasse auch künftig erweitern, so muss dies auf gesetzmässigen Wege geschehen, wodurch zugleich fürgesorgt wird, dass nicht der gesamte neue Adel der österreichischen Monarchie von Italien und Siebenbürgen bis nach Böhmen Ansprüche auf gewisse Rechte erhebe, die zweifelsohne nicht für einen so weiten Kreis bestimmt waren.

[m. pr. Gindelyho:]

Prag am 1. Februar 1866.

Dr Anton Gindely,
Landesarchivar.

[A tergo a. m.:] Praes. 12. Feber 1866.

VIII.

Vyjádření zemského archiváře prof. Dr. Antonína Gindelyho
o právních poměrech Strakova nadání ze dne 6. května 1868.

(Opis v registratuře archivu země České.)

Hochlöblicher Landesausschuss des Königreichs Böhmen.

In Bezug auf die dem Landesarchivar gestellte Frage bezüglich der rechtlichen Verhältnisse der Strakischen Stiftung hat derselbe die Ehre, nachstehende Antwort zu erteilen.

In Angelegenheit der Strakischen Stiftung bleibt bei jeder Entwerfung eines neuen Stiftsbriefs selbstverständlich das Testament des Stifters Johann Peter Straka von Nedabílíc der erste Anhalts- und Ausgangspunkt. Hier sind die nötigen Bestimmungen zu suchen:

- 1) über die Qualität der Personen, welche zum Genuss der Stiftung zuzulassen sind;
- 2) über die unmittelbaren Verwalter der Stiftung;
- 3) über die etwaige Controlle, welche über die Verwalter auszuüben ist.

Wie es sich nach sorgfältiger Untersuchung des Strakischen Testaments mit diesen drei Punkten verhalte und ob die heutige Praxis in Einklang zu bringen sei mit den Bestimmungen des Stifters, soll der Gegenstand der folgenden Untersuchung sein.

A. Über die Qualität der Personen, welche zum Genuss der Stiftung zuzulassen sind.

Diese Qualität ergibt sich aus folgenden Stellen des Testaments. Es heisst darin: es sollen nur jene Jünglinge in den Genuss der Stiftung treten, welche „arm“ sind (chudí) und „dem Herren- und Ritterstand“ des armen böhmischen Volkes angehören (z stavu panského). In einer ferneren Bestimmung heisst es, dass der Stifter als Dank von den künftigen Nutzniessern seiner Stiftung nur begehre, dass sie „für ihn und seine verstorbenen Freunde nach jeder von ihnen gehörten Messe drei Vaterunser und ebensoviele englische Grüsse beten sollten und dass der Erzbischof von Prag über die Stiftlinge die Oberaufsicht führen solle, damit nicht dem katholischen Glauben und der Tugend Nachtelliges bei ihnen zur Herrschaft gelange.“ (Nach den eigenen Worten des Stifters heisst es: Od té se cvičící chudé urozené mládeže nic jiného nežádám než jedině, aby se za mně a zemřelé přátele mé... po každodenní mši svaté s pobožností pamatujíce, tři Otčenáše a tolik Zdrávas Maria hlasitě se pomodlili; dávám také každému pánu arcibiskupu pražskému tu moc, aby na chování a cvičení té mládeže se vyptávali a najde-li co nenáležitého proti víře katolické a ctnostem, že by se netrpěti, nýbrž napravití mělo, buď na královskou místodržickou kancelář českou neb, byl-li by tehďáz sněm otevřený, v plném sněmu předněti a tu akademii k zvelebení přivéstí mohl.)

Aus diesen verschiedenen Bestimmungen ist klar, dass die Kompetenten um die Stiftung

- 1) arm,
- 2) dem böhmischen Herren- und Ritterstand angehörig,
- 3) katholisch

sein müssen.

Worin die erste und dritte Eigenschaft besteht, unterliegt keinem Zweifel. Was die zweite betrifft, so habe ich seiner Zeit die Ehre gehabt, dem hochlöblichen Landesausschuss eine Erörterung vorzulegen, wer als zum böhmischen Herren und Ritterstand gehörig anzusehen sei. Die in der Abhandlung festgesetzten Grundsätze haben seitdem die Richtschnur bei der Verleihung der Stiftungsplätze gebildet, und ich erlaube mir hiemit, mich auf diese Auseinandersetzung zu berufen.¹⁾ Zur Ergänzung muss ich jedoch noch folgendes hinzufügen: Straka wiederholt in seinem Testamente, das in *böhmischer Sprache* verfasst ist, *zweimal*, dass die Stiftlinge Herren- und Ritterstandssöhne des *böhmischen Volkes* (národu českého) sein müssten. Ich habe in meiner Abhandlung die Worte „böhmisches Volk“ im politischen Sinne gedeutet, und dies auf alle Bewohner und somit auch auf den gesammten Adel des Landes bezogen. Ist dies nun richtig und nicht vielleicht anzunehmen, dass Straka das Wort „böhmisch“ im nationalen und nicht im politischen Sinne verstanden? Dagegen sprechen folgende Umstände: 1) Machte man unter dem böhmischen Adel im J. 1710 keinerlei Unterschiede im nationalen Sinne, obwohl es in jener Zeit viele Mitglieder desselben gab, die sich in der böhmischen Sprache nicht auszudrücken vermochten. 2) Zweifle ich, dass, wenn die von Straka beabsichtigte Akademie unmittelbar nach seinem Tode errichtet worden wäre, die Nichtkenntnis der böhmischen Sprache einen Ausschliessungsgrund für einen Kompetenten gebildet hätte. Selbst das praktische Bedürfnis hätte dies nicht erheischt, denn der Unterricht wäre sicherlich von den Jesuiten geleitet und in lateinischer Sprache erteilt worden. 3) Haben wir an der Millesimo'schen Stiftung gleichfalls einen Beweis, dass man die Bezeichnung „böhmischer Adel“ nur politisch deutete. Der Graf von Millesimo berief in seiner bekannten Stiftung zum Genusse derselben neben seinen Anverwandten alle „alt gut adelichen böhmischen Familien.“ Der Name und die Abstammung des Grafen sind ein Beweis, dass er sicherlich die Bezeichnung „böhmisch“ nur im politischen Sinne gebraucht wissen wollte. — Wenn also zu Straka's Zeiten und späterhin die Bezeichnung „böhmischer Adel“ vorzugsweise nur eine politische und keine nationale Bedeutung hatte; darf man letztere heute festsetzen? Allerdings konnte man im Anfange des 18. Jahrhunderts den Umstand, dass Mitglieder des böhmischen Adels nicht böhmisch verstanden, für eine vorübergehende Erscheinung halten und für die Zukunft den Begriff „böhmisch“ in politischer und nationaler Beziehung für identisch ansehen? Dass es nicht so geworden ist, weiss Jedermann. Darf man heute Bestimmungen ausschliesslich zu Gunsten der böhmischen Nationalität treffen, die Straka nach unserer Überzeugung wahrscheinlich beabsichtigt, aber doch klar festzusetzen verabsäumt hat? Zur Beantwortung dieser letzten Frage bedarf es keines historischen Apparates, und insofern fällt sie nicht in den Bereich meiner Untersuchung.

Ein Umstand kömmt hier noch zur Erwägung. Straka machte zur Bedingung für den Genuss der Stiftung, dass die Bewerber böhmische

¹⁾ Gindely odvolává se tu na své dobré zdání ze dne 1. února 1866, otištěné výše jako příloha VII.

Herren- und Ritterstandssöhne seien. Es schloss dies keineswegs die Nachkommen jener aus, die etwa nach Straka's Tod in den Herren- oder Ritterstand erhoben wurden. Der böhmische Adel war keine abgeschlossene Kaste, sondern ergänzte sich durch neuen Zuwachs auf doppelte Art: 1) dadurch, dass die österreichischen Herrscher als *Könige von Böhmen* Adelstitel verliehen, und 2) dass sie fremden Adeligen die Standschaft in Böhmen oder das Incolat verliehen. Seit dem Jahre 1752 hörten die österreichischen Herrscher auf, Adelstitel als Könige von Böhmen zu erteilen, sie erteilten nur allgemein einen Adel für alle ihre Erbländer. Wem sie von den so Geadelten die Qualität eines böhmischen Edelmannes geben wollten, dem erteilten sie das böhmische Incolat. Dieses Verhältnis dauerte bis zum Jahre 1847. Seit dieser Zeit erteilt der Kaiser von Österreich nicht nur keinen Adelsgrad als böhmischer König, sondern auch nicht mehr das böhmische Incolat. Der böhmische Adel im Sinne Straka's ist jetzt ein abgeschlossener Kreis von Familien, der sich nicht mehr erweitert.

Nun könnte allerdings eine Fortbildung des Adels eintreten, dass von Seite Seiner Majestät des jetzt regierenden Kaisers oder von Seite seiner durchlauchtigsten Nachfolger das böhmische Incolat auch ferner einzelnen Familien erteilt würde; allein für jetzt ist diese Annahme nicht wahrscheinlich. Früher knüpften sich an das Incolat wichtige politische Rechte, darunter die Teilnahme an den Landtagen, die Erteilung des Incolats war demnach ein Gegenstand besonderer Aufmerksamkeit von Seite der Regierung und musste ununterbrochen geübt werden; jetzt hat das Incolat nur einen hin bei der Strakischen Stiftung, und es ist billig zu bezweifeln, dass der Monarch behufs einer Stiftung Incolatsverleihungen vornehmen wird. Man muss also die Möglichkeit einer Vermehrung der böhmischen Adelsfamilien durch den Hinzutritt neuer Incolatsbesitzer vorläufig aus der Berechnung ausschliessen. Darnach bildet der bisherige eigentliche böhmische oder Incolatsadel eine abgeschlossene Anzahl von Familien, denen ausschliesslich die Strakische Stiftung zugänglich ist. Lag in den Intentionen Straka's eine solche welche Abschlüssung? Dies lässt sich aus seinem Testamente nicht deduzieren. Soll man nun die seit dem J. 1848 Geadelten, falls ihr Geburtsschein sie nach Böhmen weist oder falls sie sich mit der Kenntnis der böhmischen Sprache ausweisen, auch zur Bewerbung zulassen? Wie viel Italiener, Ungarn, Kroaten und Polen würden dadurch zur Kompetenz zugelassen werden und so eine Stiftung geniessen, die Straka gewiss nicht für sie begründet hat!?

Mag man die Sache drehen, wie man will, und welche Kriterien immerhin feststellen: sobald man Personen, die nicht das Incolat haben oder von den Königen von Böhmen als solchen nicht geadelt worden sind, zur Kompetenz um die Strakische Stiftung zulässt, begeht man eine Willkürlichkeit, andererseits ist ebenso gewiss, dass man durch die alleinige Berücksichtigung des böhmischen Incolatsadels eine Begünstigung einer nicht mehr zu erweiternden Anzahl von Familien zulässt, wie sie ebenfalls nicht in der Absicht Straka's lag. Vielleicht liesse sich ein Mittelweg einschlagen. Man teile die Strakischen Stiftungen in drei Teile, zwei Teile reserviere man ausschliesslich für den böhmischen Adel, den dritten Teil mache man freier Concurrenz zugänglich, bei der jedoch der moderne Adel keinerlei Vorzug vor dem Bürgerstande haben dürfte. Der wichtigste Gegenstand der Erwägung wäre hier die Frage, auf welche Weise die Kompetenten ihre Zugehörigkeit zum Lande nachzuweisen hätten. Die einfache Tatsache der Geburt erscheint nur wenig ausreichend für diesen Beweis, es müsste nachgewiesen werden, dass die Eltern und Grosseltern des Kompetenten den grössten Teil ihres Lebens in Böhmen zugebracht und so ihre Arbeit

oder Tätigkeit dem Lande zu Gute gekommen ist. Wenn dann von dem Kompetenten selbst die Geburt in Böhmen als unerlässliche Bedingung gefordert würde, so böte dies im Verein mit den bezüglich des Vaters und Grossvaters geforderten Bedingungen eine bestimmte Garantie für die Zugehörigkeit zum Lande, mit der sich der betreffende Bittsteller nach dem Beispiele des Incolatsadels ausweisen müsste.

B. Wer sind die Verwalter der Stiftung.

Hierüber heisst es im Testamente: „Celá pak toho dispozicí a ordinací i jak v stavení a mobilování, tak i v povolání z Říše, Vlach a Frankreihu zkušných mužův a mistrův, též potom přijítí do té akademie chudých z stavu panského a rytířského samého chudého národu českého při královských páních páních místodržících v tomto království Českém pozůstávati bude“, d. h. die ganze Disposition und Anordnung [der Akademie], sowie die Berufung tüchtiger Männer und Meister aus dem Reiche, aus Italien und Frankreich, sowie was endlich die *Aufnahme* armer Söhne des Herren- und Ritterstandes des böhmischen Volkes in die besagte Akademie betrifft, das soll dem Ermessen der Statthalter in diesem böhmischen Königreiche überlassen bleiben.

Der Hauptpunkt in dieser Bestimmung ist der, dass die Verteilung der Stipendien (oder die *Aufnahme* in die Akademie) den böhmischen Statthaltern anheimgestellt bleiben soll. Da heute die Verteilung der Stipendien vom hochlöblichen Landesausschusse ausgeht, so könnte leicht die Frage entstehen, ob er als Rechtsnachfolger der Statthalter in dieser Angelegenheit anzusehen sei, oder ob seine bisher ausgeübte Befugnis angefochten werden könne? Den Sachverhalt wollen wir im folgenden auseinandersetzen.

Was zunächst den Ausdruck „die Statthalter“ betrifft, so ist hier nicht an die jeweiligen Oberstburggrafen früherer Zeit zu denken in dem Sinne, dass Straka seine Stiftung der Leitung einer einzigen Person anvertraut hätte. Unter den Statthaltern ist vielmehr eine bestimmte, aus mehreren Personen bestehende Behörde zu verstehen. Im Anfange des 17. Jahrhunderts, und selbst früher, kam es vor, dass in Abwesenheit des Königs die Regierung im Lande den obersten Landesoffizieren zusammen unter dem Titel von Statthaltern übertragen wurde. Wen von den Landesoffizieren der König unter die Zahl der Statthalter einreichte, stand in seinem Belieben. Aus dem J. 1691 ist uns beispielsweise bekannt, dass die Statthalterei aus folgenden Mitgliedern bestand: dem Oberstburggraf, dem Oberstlandrichter, dem Oberstlandkammerer, dem Appellationspraesidenten, dem Oberstlandschreiber, dem Oberstlandmarschall, dem Landesunterkammerer, dem Oberstlandhofmeister und dem Grandprior des Maltheserordens. Höchst wahrscheinlich gehörten dazu auch der Obersthoflehenrichter, der Kammerpraesident und der Burggraf des Königgrätzer Kreises, so dass sich unter ihnen sämtliche Landesoffiziere befanden. Zwei Jahre vordem hatte der Kaiser auch den kommandirenden General in Prag, der dem böhmischen Adel angehörte, zum Mitgliede der Statthalterei ernannt. Zu diesen ordentlichen „Statthaltern“, welche Bezeichnung der offizielle Titel der einzelnen Mitglieder war, pflegte der Kaiser auch noch einige „ausserordentliche“ Statthalter zu ernennen, welche später gewöhnlich eines der höchsten Landesämter erlangten und als solche in die Reihe der ordentlichen Statthalter einrückten. Peter Straka, der Begründer unserer Stiftung, war selbst Oberstlandschreiber und Statthalter zur Zeit (1710) der Abfassung seines Testaments.

Aus dem Dargelegten ergibt sich sonach, dass die Statthalter, welche Straka mit der Leitung seiner Stiftung betraute, nicht der Oberstburggraf

oder der jeweilige Chef der politischen Verwaltung des Landes, überhaupt nicht eine einzige Person, sondern dass dies die sämtlichen obersten Landoffiziere von Böhmen zusammen gewesen sind. Dass er gerade sie mit der Leitung seiner Stiftung betraute, hatte gewiss folgende Gründe. Nach der Verfassung mussten die obersten Landesoffiziere Mitglieder des böhmischen Adels sein, sie waren also die natürlichen Beschützer einer Stiftung, welche gerade für den böhmischen Adel begründet werden sollte. Dieselben Oberstlandoffiziere waren zugleich die vorzüglichsten Mitglieder des böhmischen Landtags, in dem sie eine besonders ehrenvolle Stellung einnahmen. Diese ihre Stellung also, erstens als Vorstände der einzelnen Landesämter, zweitens als die angesehensten Mitglieder des Landtags und drittens als Mitglieder des böhmischen Adels hat gewiss bei der Testamentsbestimmung Straka's bezüglich der Aufsicht über die Stiftung den Ausschlag gegeben.

Es bedarf wohl keiner näheren Auseinandersetzung, dass das Collegium der Statthalter von 1710 nicht mehr existire und dass ihm keine der gegenwärtigen Behörden verglichen werden kann. Die Vorstände der einzelnen in Prag befindlichen Ämter haben eine Stellung, welche sich von der der früheren Oberstlandoffiziere so unterscheidet, wie die zwischen einem Unterbeamten und einem Minister; der alleinige Statthalter hat in seiner Stellung dem Oberstburggrafen gegenüber nichts eingebüsst. Welche Zusammenstellung man also immerhin unter den in Prag angestellten hohen Beamten treffen würde, so böte keine der Garantien, welche Straka von seinen Stiftungsverwaltern verlangt: sie verfügen nämlich weder (mit Ausnahme des Statthalters) über einen hervorragenden und entscheidenden Einfluss, noch (Zufälle ausgenommen) sind sie Mitglieder des alten Adels, noch endlich (Zufälle wieder ausgenommen) sitzen sie im Landtag. Erwägt man dies, so kann man nicht umhin zuzugeben, dass die von Straka verlangten Eigenschaften der Stiftungsverwalter sich in einem höheren Grade bei dem Landesausschusse des Königreichs Böhmen vorfinden. Die ämtliche Stellung der früheren Oberstlandoffiziere haben seine Mitglieder zwar nicht, dagegen gehören dieselben dem Landtage an, sind dessen hervorragendsten Vertreter, und endlich kann man wenigstens einen Teil des Landesausschusses, nämlich die Vertreter der Grossgrundbesitzer zugleich als Vertreter des böhmischen Incolatsadels ansehen. Denn wenn auch die Wahl der Grossgrundbesitzerkurie nicht an den Adel gebunden ist, so haben tatsächlich die heimischen Grossgrundbesitzer bisher nicht anders gewählt. Die einfache Aufzählung der Namen genügt zum Beweise. Die bisherigen Vertreter des Grossgrundbesitzers waren: Graf Franz Thun, Ritter von Bohusch, Graf Ottokar Černín, Graf Sigmund Thun und Ritter von Kopetz, durchwegs Personen, die das böhmische Incolat besitzen. Auch scheint es mir, dass die Mitglieder des Landesausschusses in jeder Beziehung sich einer grösseren Unabhängigkeit erfreuen, und dass diese sie gleichfalls zu Verwaltern der Stiftung empfiehlt.

Diese ganze Auseinandersetzung hatte nur den Zweck, den Beweis zu liefern, dass dem Landesausschusse, wenn man dem Sinne der Bestimmungen Straka's nachkommen wollte, mit Recht die bisherige entscheidende Stellung gebühre und dass es kein amtliches Collegium in Böhmen gebe, welches begründetere Ansprüche auf dieselbe erheben könnte. Streng genommen kann aber hierüber kein Streit mehr auftauchen, da diese Frage endgiltig durch Kaiser Leopold II. entschieden worden ist. Bekanntlich ging die grösste Umwandlung des böhmischen Verwaltungsorganismus unter der Kaiserin Maria Theresia und Joseph II. vor sich. Der ständische Charakter der früheren Regierung wurde abgestreift, die Beamten waren einfach kaiserliche Diener und Vollstrecker der kaiserlichen Befehle, der Schwerpunkt der ganzen Verwaltung wurde nach Wien

versetzt. Die Strakische Stiftung, welche mittlerweile ins Leben getreten war, wurde von der Regierung Maria Theresia's willkürlich und an Personen verliehen, die mit dem böhmischen Adel nichts gemein hatten. Unter Kaiser Joseph II. wurde wenigstens der letztere Übergriff abgestellt und diejenigen Personen, welche die Qualität des böhmischen Adels nicht hatten, mussten plötzlich auf den Weitergenuss der Stiftung verzichten, die Erteilung der Stiftung blieb aber nichtsdestoweniger in den Händen der Regierung. Gegen dieses Vorgehen erhoben sich nun die Stände in ihrer umfangreichen Beschwerdeschrift vom 27. November 1790. Bekanntlich haben in diesem Jahre die Stände der verschiedenen österreichischen Länder nach dem Tode Josephs II. sich an Leopold mit mancherlei Beschwerden gewendet und deren Abstellung verlangt, namentlich wollten sie die fast erstorbene Bedeutung der Landtage zu neuem Leben bringen. Die Beschwerden waren ein Gegenstand sorgfältiger Erwägung für die Regierung, sie wurden alle mehr oder weniger günstig beschieden. Die kaiserlichen Entscheidungen wurden mit einer Sollemnität gegeben, die nahezu an die Erteilung späterer Staatsgrundgesetze erinnert, und in der Tat waren nur die Stürme der französischen Kriege die Ursache, dass das ständische Leben nicht neue Bedeutung gewann, weil alle Aufmerksamkeit anderswohin gelenkt wurde.

Auf die Beschwerde der böhmischen Stände bezüglich der Verwaltung der Strakischen Stiftung entschied Kaiser Leopold dd. 28. Oktober 1791 in folgender Weise:

„Die Güter der gräflich Strakischen Stiftung und die ganze Verwaltung sind den Ständen wieder zu übergeben; doch gegen der ausdrücklichen Bedingung, dass sie dieselbe unentgeltlich besorgen, damit nicht die Kosten einer neuen Regie der Stiftung zur Last fallen, und dass sie darüber in Gemässheit ihres eigenen Antrags alljährig Rechnung legen. Die Benennung der Individuen zu den erledigten Plätzen, sowie die Vermehrung der Stiftungsplätze selbst wird den Ständen ebenfalls, letztere jedoch nur insoweit zugestanden, wenn sie auszuweisen vermögen, dass die Ertragnis der Stiftung zu dieser Vermehrung zureiche.“

Diese Entscheidung, die ein für allemal gegeben wurde, dürfte keinen Zweifel darüber lassen, dass der Landesausschuss als Rechtsvertreter der Stände mit der Verwaltung der Strakischen Stiftung zu betrauen sei und dass durch besagtes kaiserliches Dekret von 1791 der Unterschied, der zwischen ihm [dem Landesausschuss] und den früheren Statthaltern besteht, als unwesentlich beseitigt wurde. Bei jedem künftig etwa entstehenden Streite, wem die Verleihung der Stiftung zustehe, müsste demnach einerseits die richtige Interpretation des Strakischen Testamentes, andererseits die Entscheidung Leopolds II. als Grundlage dienen.

C. Über die Controlle, welche über die Verwalter der Strakischen Stiftung auszuüben ist.

Hierüber bestimmt Straka in seinem Testamente, dass er die oberste Aufsicht über seine Stiftung den vier Ständen dieses Königreichs Böhmen mit dem grössten Vertrauen übertrage (vrchní protekcí dle majicího od J. M. C. a K. nejmilostivějšího povolení, abych buď academiám nobilium aneb špitál zříditi mohl, na vysoce slavný čtyry stavy tohoto království Českého s největší důvěrností skládám).

Obwohl der jetzige böhmische Landtag auf wesentlich anderen Grundlagen beruht als der frühere zu Straka's Zeiten bestehende, kann doch füglich nicht gezweifelt werden, dass dem jetzigen Landtage als Rechtsnachfolger des ständischen die Oberaufsicht über die vielgenannte Stiftung gebühre.

Frag, den 6. Mai 1868.

[m. pr.] Dr. Anton Gindely,
Landesarchivar.

IX.

*Návrh nového nadačního listu nadace hraběte Straky,
vypracovaný zemským archivářem prof. Dr. Ant. Gindelym
v dubnu 1870.*

(Orig. návrhu psaný rukou adjunkta Julia Pažouta v registratuře zemského výboru, starý rozvrh fasc. F 29-1.)

Entwurf eines Stiftsbriefes über die Verwaltung und Verwendung
der gräflich Straka'schen Stiftung.

Wir etc. etc.

haben auf Antrag des Landtags Unseres Königreichs Böhmen für gut befunden, in dem von Unserem Vorfahren wailand Kaiser Franz dem Ersten, über die von Johann Peter Graf Straka von Nedabiltz mit Testament vom 18. Februar 1710 für die arme Jugend aus dem böhmischen Herren- und Ritterstande errichtete Stiftung erlassenen Stiftsbriefe vom 3. Februar 1814 einige durch die veränderten Zeitverhältnisse der Gegenwart notwendig gewordenen Aenderungen, jedoch mit möglichster Berücksichtigung der ursprünglichen Intention des Stifters, vorzunehmen, und verordnen hiemit als oberster Schutzherr der milden Stiftungen, dass bezüglich dieser Stiftung für die Zukunft folgende Bestimmungen zu gelten haben:

I. Ohne den im § 18 des in der Landtafel des Königreichs Böhmen in dem Instrumentenbuche No 356, M 26 einverleibten Testaments ausgesprochenen Willen des Stifters bezüglich der Errichtung einer Akademie zu unentgeltlicher Verpflegung und Bildung „der armen Jugend aus dem Herren- und Ritterstande der böhmischen Nation“ entkräften zu wollen, gestatten Wir mit Rücksicht auf die obwaltenden Verhältnisse und im Einklange mit der Bestimmung des Stiftsbriefes vom 3. Februar 1814 über die einstweilige Verwendung der gräflich Straka'schen Stiftung, dass der Ertrag des liegenden und beweglichen Stiftungsvermögens auch ferner in Gestalt von Handstipendien für arme Jünglinge aus dem böhmischen Adel unter den in dieser Unserer Verfügung gestellten Bedingungen verwendet^{a)} werde.

a) „verwendet“ nadepsáno tužkou původnímu škrtnutému „erteilt“.

II. Die Handstipendien werden zu je 600 fl. und 500 fl. verteilt, und zwar erstere an geeignete Bewerber, welche den Studien an einer in- oder ausländischen Universität oder polytechnischen Lehranstalt, oder an einer einheimischen Berg-, Land- und forstwissenschaftlichen Akademie als ordentliche Hörer obliegen, letztere an ordentliche Schüler der inländischen Gymnasien, Real- und Handelsschulen oder Handelsakademien.

III. Anspruch auf den Genuss der gräflich Straka'schen Stiftung hat in erster Reihe die vermögenslose Jugend katholischer Religion aus solchen Herren- und Ritterfamilien, die entweder seit den ältesten Zeiten in Böhmen ansässig sind, oder das Incolat in diesem Königreiche ausdrücklich erlangt haben.

IV. Für den Fall, wenn ein gänzlicher Abgang an mit diesen Eigenschaften versehenen^{b)} Bewerbern aus den alten böhmischen Herren- und Ritterfamilien oder solchen, die das Incolat in Böhmen erlangt haben, eintreten sollte, gestatten Wir gnädigst die Beteiligung an dem Stiftungsgenusse auch Jünglingen aus dem das Incolat in Böhmen nicht besitzenden Adel des Herren- und Ritterstandes^{c)} katholischer Religion unter der Bedingung, dass die Grosseltern und Eltern des Bewerbers entweder im Königreiche Böhmen ansässig waren oder sind, oder mindestens dem Verbands einer Ortsgemeinde Böhmens angehören.

V. Die Zeugnisse, welche die Stiftungsbewerber beizubringen haben, müssen ihren katholischen Glauben, ihre Armut und Adelsqualität, ferner ihren bisherigen günstigen Fortgang in den Studien nachweisen.

VI. Jeder Stiftling soll nach dem Wortlaute des Stiftsbriefes vom 3. Februar 1814 verpflichtet sein, täglich für den Stifter und seine Verwandten drei Vaterunser und drei Ave andächtig zu beten.

VII. Über das Vorhandensein der für die Stiftungsbewerber notwendigen Eigenschaften entscheidet der Landesausschuss Unseres Königreichs Böhmen, an welchen die Gesuche um Verleihung der Stipendien zu leiten sind; derselbe hat Uns jedoch die zum Genusse des Stipendiums für geeignet und würdig befundenen Stifflinge zur Ernennung vorzuschlagen.^{d)}

VIII. Über den Verlust der Stiftung beschliesst der Landesausschuss im Einverständnisse mit Unserer böhmischen Statthalterei nach den bei Stiftungen allgemein geltenden Normen.

IX. Die Verwaltung der Stiftsgüter Okrouhlitz, Libčan und Weckelsdorf,^{e)} sowie des ganzen beweglichen Stiftungsvermögens überlassen Wir hiemit für alle Zukunft dem Landesausschusse unter alleiniger Kontrolle des Landtags Unseres Königreichs Böhmen.

X. Die nach der Erfolge der jeweiligen Anzahl von Handstipendien sich allenfalls noch ergebenden Überschüsse sind zu dem Stammkapitale der Stiftung zu schlagen. Sollte bei Vermehrung des Stiftungsvermögens

b) Slova „mit . . . versehenen“ dodána jinou rukou tužkou na okraji.

c) Slova „des Herren- und Ritterstandes“ dodána opět jinou rukou tužkou na okraji.

d) Na okraji ruka, shodná s přípisem c, přičinila tužkou dotaz „Terna oder nicht? Unmittelbar oder in Wege der Statthalterei?“

e) Rukou přípisů poznamenáno je tužkou na okraji: „Benennung der Güter ist überflüssig und praejudicial“.

die Frage entstehen, ob demgemäss nicht auch die Anzahl der Stiftungsplätze oder die Höhe der einzelnen Stipendienbeträge zu ändern wäre, so behalten Wir Uns und Unseren Nachfolgern über Vorschlag des Landesausschusses des Königreichs Böhmen die Entscheidung vor.

XI. Mit Rücksicht auf die Intention des Stifters bestimmen Wir für den Fall, wenn das Erträgnis des Straka'schen Stiftungsvermögens einst in Folge veränderter Verhältnisse der bisherigen Verwendung für die studierende Jugend entzogen würde, dass das ganze Vermögen nach dem im § 19 des Testaments erklärten Willen des Stifters zu den drei in diesem letztgenannten Testamentsabsatze bezeichneten wohlthätigen Zwecken verwendet werde.

X.

Podání zemského archiváře prof. Dr. Ant. Gindelyho ze dne 1. března 1887 s připojeným seznamem českých rodů šlechtických, oprávněných k užívání Strakova nadání.

(Orig. podání v registratuře zemského výboru, nový rozvrh sign. XVIII. 10-1 všeob. z let 1884—1893. Litografovaný seznam šlechty ve sbírce katalogů archivu země České.)

Hochlöblicher Landesausschuss des Königreichs Böhmen!

Der gehorsamst Unterzeichnete übermittle unter einem das gewünschte Verzeichnis derjenigen Familien, die dem böhmischen Herrn- und Ritterstande angehörten oder das Inkolat im Lande erhielten und dadurch Anspruch auf den Strakischen Stiftungsgenuss besitzen. Zur näheren Orientierung will ich die Gesichtspunkte andeuten, die mich bei der Abfassung dieses Verzeichnisses geleitet haben.

1. Von den alten Adelsfamilien des Landes, deren Namen in den Titularbüchern des 16. Jahrhunderts vorhanden sind, wurden nur jene in dieses Verzeichnis aufgenommen, deren Existenz mir bekannt ist, oder die ihren Besitz nicht im 30jährigen Kriege eingebüsst haben, sondern noch in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts mit Gütern ausgestattet erscheinen. Es ist möglich, dass manche Familie, die noch heute existiert, ausgelassen wurde, dagegen auch solche angeführt wurden, die bereits ausgestorben sind, jedenfalls liegt die Vermutung nahe, dass der eine Fehler durch den andern compensiert wird und dass tatsächlich noch 176 Familien existieren, die dem alten Adel des Landes angehören.

2. Alle Familien, denen von Ferdinand II. und seinen Nachfolgern nach dem J. 1620 der Ritterstand oder ein höherer böhmischer Adel verliehen wurde, wurden angeführt und das Jahr ihrer Standeserhöhung genau angegeben, ausgelassen wurden nur jene Familien, deren Erlöschen mir

bekannt war. Es ist gewiss, dass noch andere aus demselben Grunde des Erlöschens nicht hätten angeführt werden sollen; da mir jedoch die bezüglichen Nachrichten nicht zu Gebote stehen, konnte der Fehler nicht vermieden werden. Jedenfalls kann derselbe nicht gross sein, denn die Vermutung liegt immer nahe, dass Familien, die vor 200 oder vor 100 Jahren im Aufblühen begriffen waren, sich noch bis heute erhalten haben. Die Summe der nach dem J. 1620 in den böhmischen Herrn- oder Ritterstand erhobenen und wahrscheinlich noch existierenden Familien beläuft sich auf 228.

3. Bei allen Familien, die durch die Erteilung des Inkolats dem böhmischen Adel beigesellt wurden, habe ich das Jahr der Inkolatserteilung angeführt. Alle jene, die vor dem J. 1620 das Inkolat erlangt haben, sind ausgelassen worden, wenn sie im Verlauf des 30jährigen Krieges ihren Grundbesitz verloren haben oder bekanntlich erloschen sind. Von den später mit dem Inkolat beteiligten habe ich auch jene Namen ausgelassen, die ausgestorbenen Familien angehören. Da auch hier meine Kenntnis beschränkt ist, so dürften manche Namen angeführt worden sein, deren Träger nicht mehr existieren. Die Summe der Inkolatsfamilien beläuft sich auf 652.

4. Die Namen aller auswärtigen Fürstenfamilien, die im Laufe der Zeit das Inkolat erhalten haben und die ziemlich zahlreich sind, habe ich samt und sonders ausgelassen, weil sie bei der Bewerbung um die Strakische Stiftung außer Betracht kommen.

5. Es kam vor, dass fremde Edelleute das Inkolat in Böhmen erhalten und nachher auch zu böhmischen Rittern, Freiherren oder Grafen ernannt wurden. Diesen wies ich den Platz unter dem böhmischen und nicht unter dem Inkolatsadel an und gab hiebei das Jahr ihrer Erhebung in den böhmischen Adel an.

6. Trotzdem ich also die Adelsverzeichnisse, soweit sie im böhmischen Landesarchive oder in andern Archiven Prags vorhanden sind, nicht ohne weiters annahm, sondern genau sichtigte und zur Begründung der dabei angewendeten Aufmerksamkeit die betreffenden Jahreszahlen beifügte, ergibt sich, dass sich die Zahl der vermutlich noch existierenden Familien, die auf die Strakische Stiftung rechtlichen Anspruch haben, sich auf 1056 belaufe. Hierbei ist noch in Erwägung zu ziehen, dass manche der alten Familien sich in zahlreiche Zweige teilen, die eben so viel selbständige Familien bilden. Bei der fortschreitenden Armut des böhmischen Adels, der seit hundert Jahren mehr als die Hälfte der Allodbesitzungen des Landes fremden Händen überlassen musste, ist mit Sicherheit zu erwarten, dass die Zahl der berechtigten und mittellosen Bewerber um die Strakische Stiftung stets mehr und mehr anwachsen, nicht aber sich vermindern wird.

Prag am 1. März 1887.

Dr. Anton Gindely [m. pr.],
Landesarchivar.

[Příloha:]

VERZEICHNIS

der böhmischen Adelsfamilien, welche auf die gräfl.
Straka'sche Stiftung Anspruch haben.

Namen	Ältester Adel des Landes, von dem das Jahr seines Ursprungs nicht bekannt ist	Herrn- und Ritterstand, von dem das Jahr der Adelserteilung bekannt ist	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Abensberg und Traun, Grafen			1653
von Aichelburg, Grafen			1831
Aichler von Aichelberg (Aichlar, Achlar)			1603
Agricola von Horšov	a. A.		
Alsterle von Astfeld (u. Widří seit 1755)		1665	
von Altersheim, Freiherrn			1700
Althan von Goldburg (Altham, Altheim), Grafen			1575
Altmann von Altmannshofen			1793
Alvernia Saluzzo marchese de Clavesana			1644
d'Ambly, Grafen			1822
Amcha von Borownitz	a. A.		
Amon von Thurn			1637
Andlau-Birseck			1821
von Andreae			1815
Anthoni von Adlersfeld			1724
Apfaltern, Freiherrn von			1843
Appelmann von Kalkreit			1634
von der Arch oder Arco, Grafen			1564
von Arenberg (Aremberg), Herzoge			1814
von Argensol			1764
Arioli von Morkowitz			1796
d'Arlin von Borneval (Bornival)			1640
Arnberg (Arenberg) von Bruay			1648
Arnoldin von Clarstein			1627
Arz (Arzt)			1813
Audrazský von Kestřan	a. A.		
Audrczky von Audrcz (von Audrř, Audritský, Udrczky, Udritzky von Udritz, Udritsch), Freiherrn	a. A.		
von Auersperg, Fürsten			1724
von Auersperg, Grafen			1785
von Augezd (Ugezd)	a. A.		
von Augusti		1724	
Aulik von Tržebnitz (oder Stržebnitz)		1628	
von Azzoni			1760

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Babka von Mezeržiček (Mezeržička)	a. A.		
von Bachonhay			1647
von Badenthal, Freiherrn			1809
Bärenklau (Bernklo) von Schönreut	a. A.		
von Bärenkopp			1777
von Baillon			1782
Balbin von Worlične	a. A.		
Bambazon (Bombazon)			1650
de Barbo			1705
Baresch (Boresch) von Kamenic	a. A.		
Barsotti			1652
von Baratta			1842
Bart v. Bart (Bort v. Bort, oder Port)			1656
von Bartenstein, Freiherrn			1735
Bartholotti von Parthenfeld			1703
Baselli von Süßenberg			1818
Baubinsky von Aujezd oder Aujezdec	a. A.		
Baufort-Spontin, Herzog			1819
Bauler von Hohenburg		1650	
Bautschner von Schleggen u. Lilienberg		1657	
Bayerhueber von Hueb		1723	
von Bebenburg, s. Karg			
Bechinie von Lažan	a. A.		
von Beck			1635
Bedarides			1683
von Bedteberg			1640
Belrup, Grafen			1825
Bemrich von Neuberg			1760
Beneda von Necztin	a. A.		
Benig von Petersdorf			1627
von Benigshausen			1651
Benischko von Dobroslav			1818
von Berchem-Heimhausen, Grafen			1820
Berchtold von und zu Ungerschitz, Grafen			1635
von Berg		1675	
Berg von Reinfeld		1679	
von Bergen, Grafen			1846
von Bergendorf, s. Höpflingen			
Berger von Bengenthal			1815
von Bergmannsfeld			1699
von Berlebs oder Berlebsch (Berlebsch), Grafen			1704
Bernauer von Felburg			1588
von Bernes			1743
Bersuder von Bersud		1701	
von Bethmann			1808

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Beust, Grafen			1735
Beyrhuber von Hueb			1723
Beygott von Reinderstatt (Peygott v. Reinerstatt)			1638
von Bibra, Freiherrn			1810
Biener von Bienenberg			1769
Bieschin von Bieschin	a. A.		
von Bietag, Freiherrn			1759
Bilek von Bilenberg		1661	
Bin von Bin oder Binau	a. A.		
Birelli von Perlbach		1729	
Birnitz			1815
Bisingen, Freiherrn			1635
Blankenstein, Grafen			1798
Blanschard (Blanssard)			1630
Bloenstein von Bloenstein (Blöwenstein, Blömstein)			1637
von Blumenkron			1731
von Bochau			1627
Bock von Bock			1599
Böck, Freiherrn			1803
Bockelkamp von Grünfeld		1696	
Böheimb oder Böhm von Löwenkron		1680	
von Böhm (Anton Mauritz)			1792
von Böhm (Johann Wenzel)			1813
Bohumilsky von Bohumile	a. A.		
Bojakovský von Knurow			1767
Bojan z Kamenné Lhoty	a. A.		
Boleslawsky von Ritterstein			1774
von Bollen			1666
von Bolza, Grafen			1762
von Bomal (Baumal)		1723	
von Bonacina			1633
Boos v. Waldeck zu Montfourt, Graf			1698
Boreň oder Borinie von Lhota	a. A.		
Born von Born			1768
Borneval, s. d'Arlin			
von Bornstädt			1669
Borowanský von Borowan		1657	
von Borri oder Borro (auch Borre)			1637
Bořický von Hostowic	a. A.		
Bossi von Bossi		1736	
Boss sonst Oppitz von Ehrenstein		1638	
Bourguignon von Baumberg, Freiherrn			1757
von Brachier		1684	
Braciczky von Chořow	a. A.		
Bradský von Laboun	a. A.		
von Brady, Freiherrn			1815
Braida, Grafen			1739

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Brandeis von Leonburg			1647
Brandstein oder Brandenstein von Oppurg			1654
Branišowsky von Branišov	a. A.		
Braun von Mifetic	a. A.		
von Braun			1802
Braun von Braunsdorf			1726
Brechler von Troskowitz			1816
von Breda (Bredaw, Bredau), Grafen			1637
von Breslern und Sternau			1791
Bretfeld von Cronenburg			1795
von Breuner, Grafen			1674
von Briaumont			1641
de Briel Chenot Bonnenouvelle			1776
Briffaut von Slawietin			1756
von Brimer (Brümer)			1656
von Brinken (Brünken)			1697
Brisigel			1650
von Broune zu Montany und Camus, Grafen			1718
Brodecký von Brodec			1638
von Brüssel (Bryssel, Brysl)			1629
Bruccio			1627
Bruner von Wildenau			1628
von Bruno			1627
Brzewniowsky von Brzewniow	a. A.		
von Bubna u. Litic, Grafen	a. A.		
Budkowsky von Budkow	a. A.		
Bukowansky Pinta von Bukowan	a. A.		
Bukuwka von Bukuwky, Freiherrn	a. A.		
Bukowsky von Neudorf		1612	
Bulla von Bullenau			1739
von Buol, Freiherrn			1753
von Buquoy Longueval, Grafen			1627
Bussati von Campion		1703	
Butler von [Clonebough]			1638
Butschek von Heraltitz			1810
von Bygato			1724
Bzenský von Prorub (auch Bezenský v. P.)	a. A.		
Caba von Caberg			1674
von Caccia			1641
Campanus von Rösselfeld		1692	
von Canal Graf			1790
Capra von Caradis			1652
de Carms (oder Carmes) von Onthymb (auch Onthaymb)		1652	
de Carqui			1763

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Cavriani, Grafen			1651
von Cervelli			1765
Chanowsky z Dlouhé Vsi (von Langendorf)	a. A.		
von Chiesa			1628
Chlumčansky von Přestavlč	a. A.		
Chlumecky			1843
Chorinsky von Ledské, Freiherrn u. Grafen			1735
Chotek von Chotkow und Wojnin, Grafen	a. A.		
Chrt von Ertin	a. A.		
Chřepický von Modliškovic	a. A.		
Chuchelsky von Nestajov	a. A.		
Cigogna			1627
Clam-Gallas, Grafen			1759
Clam-Martinic, Grafen			1792
von Clary und Aldringen, Fürsten			1627
Clary von Sperbersbach (Sparbersbach), Grafen			1675
Claudius von Claudenburg sonst Claudi		1677	
Cobb von Neuding, Freiherrn		1656	
von Coënnens (auch Connens)		1657	
von Collalto et S. Salvatore, Fürsten			1662
Collar von Metzker		1731	
Colloredo von Wallsee, (Colloredo-Mannsfeld), Fürsten			1593
von Coudenhoven, Grafen			1815
Connvay (Connevey) von der Wasserporten (Watterfort)		1672	
von Contreras			1630
von Cordon			1803
Courant (Corendt, Koranda, Kurenda)			1645
de Couriers			1627
Craft (Kraft) von Lamersdorf (Lammersdorf)			1637
Creneville, Grafen			1844
Creunitz (Chreunitz, Kreunitz)			1688
Croczin von Drahoš (Krocín)		1732	
von der Cron (de la Cron, z Koruny), Freiherrn		1660	1650
Cunibert (Cumbert) von Wenzelsberg			1668
von Curto und Mohrenbach		1751	1751
Čzabelický von Soutic, Grafen	a. A.		
Čzernin von Chuděnic, Grafen	a. A.		
Czerny von Edelmuth			1797

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Czetzl von Lilienberg		1654	
Czetzlitz von Seitendorf			1653
Czeike von Baadenfeld			1788
Czeczinkar von Birnitz			1815
Czikan von Čzermna (Czerne)	a. A.		
von Czobor, Grafen			1752
Cyrani von Bolleshaus			1722
Dačický von Heslow	a. A.		
D'Ambly, s. Ambly			
von Dalberg, Freiherrn			1816
Daublebsky von Sternek			1805
Daudlebsky von Daudleb	a. A.		
von Daun, Grafen			1684
von Deblin, Grafen			1707
von Degen		1740	
Des Fours von Mont und Adienville, Grafen			1636
Deym von Střítež, Grafen	a. A.		
von Dietrich			1792
Dlouhowesky z Dlouhewsi (v. Langendorf)	a. A.		
Dobřenský von Dobřenic, Freiherrn	a. A.		
Dohalský von Dohalic, Grafen	a. A.		
von Dohna (z Donína), Burggrafen	a. A.		
Dombasle du Houx, Grafen			1823
Dubský von Třebomyslic, Grafen	a. A.		
Dubský von Witinowes (Wittenau)			1627
Dufort, Grafen			1737
von Duka, Freiherrn			1815
Dworský von Greifenberg (z Griffyhory)		1681	
von Ebelin auf Friedberg		1698	
von Eben und Brünn, Freiherrn		1677	
von Eck			1679
von Eckersdorf			1616
von Eger			1759
von Eggersdorf			1819
von Ehrenprachthausen (Ehrenprechtshausen, Erkenprechtshausen, Prechtshausen, Eckenprechtshausen)			1652
von Ehrenstrohm			1803
von Eichhoff			1835
Eisner von Eisenstein			1795
von Eltz, Freiherrn			1703
von Elvenich			1821
von Endern			1627

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Endsmann von Ronow			1821
Engel von Engelsfluss		1663	
Enkevoir (Enkefour), Freiherrn			1636
von Engelhard und Schnellenstein			1774
Enis von Atter u. Iveagh, Freiherrn			1680
von Erben			1810
Ertel von Krehlau			1784
von Escherich			1743
von Falkenstein und Schmidfeld			1697
von Feder			1797
Fedrigoni von Eichenstadt			1813
Feismantel			1810
von Feldhofen			1636
Fellner von Feldegg	a. A.		
Fels von Hartenstein			1767
de Ferrari			1649
Feuerstein von Feuersteinsberg			1757
Fiala von Feigelfeld		1649	
Fidler (Fidlar) Zaborsky		1641	
de Fin, Freiherrn			1743
von Firmian, Grafen			1814
Fleischmann von Tumbach			1649
Fleissner von Wostrowitz, Freiherrn			1741
von Flick			1811
Fontagne et d'Haroncour, Grafen			1826
de la Fosse, Freiherrn			1680
Frank von Frankenbusch		1751	
von Frankenberg und Ludwigsdorf, Freiherrn			1702
von Franque, Freiherrn			1773
von Frens, Freiherrn			1672
von Freyenfels, Freiherrn			1711
Freysleben von und zu Bischoffen (auch Buschoffen)		1637	
von Friedberg und Trauchburg			1650
Friedrich von Friedrichsthal			1812
Froidewall von Kaltenthal		1669	
Führer von Haimendorf			1816
Fünfkirchner von Fünfkirchen (Pëtikostel) auf Steinbrunn und Kinsperg			1603
von Fürstenberg, Fürsten			1605
von Fürstenbusch, Freiherrn			1718
Funk von Funken		1673	
von und zu Fürstenburg			1767
Futschikowsky von Grünhof			1816
Fuchs (Fux) von Reinburg (Ramburg)			1630

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Gablenz (Kablentz)			1630
Galler, Grafen			1821
Gamperger von Gamsenfels			1776
von Gebhardt			1636
von Gebler			1765
Gemrich von Neuberg			1760
Genczik (Jensik) von Geżow	a. A.		
Gensau, Freiherrn			1821
von Geraldino			1653
Gerard (Gerart) von Gerhart			1674
von Germersheim			1646
von Germeten			1728
Gerson von Ragersdorf		1665	
von Gerstner			1815
Gerzabek von Gerzabina, Freiherrn			
von Beglerbeg		1749	
Gestrzibsky von Riesenburg	a. A.		
Gezberowsky z Oliwe Hory (von Oliwenberg)	a. A.		
Geżowsky von Lub	a. A.		
von Geymüller, Freiherrn (Johann)			1829
von Geymüller, Freiherrn (Jakob)			1836
von Gfässer			1728
von Ginderthal (Glimdertaelen)		1655	
Gildea (Giltea) von Altbach			1652
Girtler von Kleeborn Joseph			1795
Girtler von Kleeborn Anton			1819
Girtler von Kleeborn Franz			1816
von Glauchova			1614
von Glich und Miltitz, Freiherrn			1628
von Globitz			1697
Globitz von Budczin		1653	
von Glommer			1737
von Godart			1845
Goegger von Loewenegg			1713
von Goldammer			1815
Goeldlin von Tiefenau, Freiherrn			1741
von Goes, Freiherrn			1657
von Goetz (Götzen), Grafen			
von Götzenstein, s. Le Payen			
von Götzken		1709	
Götzscher von Neuberg			1627
von Gollen		1661	
Golfinger von Sstranberg		1637	
von der Goltz, Freiherrn			1637
von Goltz, Freiherrn, dann Grafen		1660	
Gräf von Gräfenburg, Freiherrn		1654	
Granzberger von Kranzberg			1802
Greifenfels von Pilsenburg		1627	

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Greiffenklaui zu Vollraths			1798
Grill von Altort (Altdorf)			1736
Grodeczky von Grodecz, Grafen		1638	
von Groppau			1657
von Gudenus, Freiherrn			1786
Günther von Sternegg			1706
Güntzl von Güntzfeld			1628
von Guttenstein, Grafen	a. A.		
Gymnich von Gymnich			1701
Haas von Hartenfels		1633	
Habicht von Habichtfeld		1728	
von Hackelberg, Freiherrn			1794
von Hacker zu Hart			1801
Häckel von Rosenstein			1807
Häckel von Rosenstein Alois			1830
Haennigk (oder Hoennig)			1652
von Hagen		1735	
Hagen (Hogen) von Schwarzpach		1603	
Haidler (Heidler) von Bukow (Bukau), Freiherrn		1632	
von Hamilton			1698
Hamza von Zabédovic	a. A.		
Hanisch von Greiffenthal		1703	
von Hannl		1713	
Harbuval von Chamaree, Grafen			1727
von Hardek und Glatz	a. A.		
von Harnach		1716	
Harrach (Harroch) von Rohrau, Grafen			1577
von Hartig, Grafen			1669
von Hartlieb		1723	
Hartmann von Klarstein, Grafen		1630	
Hartung von Hartenfels		1710	
Hassenmüller von Ortenstein			1848
von Hatzfeld und Gleichen, Grafen		1730	
von Hauben			1707
von Hauer			1811
Haugwitz (Hugwicz) von Biskupitz	a. A.		
La Haye von Dürrenhagen			1724
von Haymerle, Freiherrn			1748
von Hayn (Heyn)			1723
Haynisch von Haidenburg			1796
Hegner von Rösselfeld		1627	
von und zu Heinhausen			1636
von Heinke			1775
Heinrich von Löwenfels		1680	1656
von Heissenstein (Haissenstamb, Heusenstamb), Grafen			1651

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Helversen (Herversan), Freiherrn		1636	
von Henneberg-Spiegel, Freiherrn			1836
von Hennet, Freiherrn		1749	
Henniger (Hennigar, Hönnegar) von Eberg (Seeberg), Freiherrn	a. A.		
von Hennigstein (Henikstein)			1812
von Herbersdorf, Grafen			1627
von Herberstein, Grafen			1680
von Herites oder Matzner von Herites			1788
von Herring			1816
Hildprand (Hillebrandt) von u. zu Ottenhausen, Freiherrn			1667
Hilleprand von Prandau			1730
von Hilmayer (Hilmayr)			1766
Hložek (Hloziek, Hloschek) von Žampach (Schampach)	a. A.		
Hoch von Hoch		1703	
Hochberg s. Hubrik			1834
Hofer von Lobenstein (Howara, Hugar)	a. A.		
von Hofkirchen, Freiherrn			1658
von Hoffmann		1672	
von u. zu Hohenrain, Grafen			1782
von Holdorf		1652	
Holejšowsky von Slawětín	a. A.		
von Holger			1769
von Holle			1801
von Hoop (Hopp)			1812
Hoepfling von Bergendorf			1705
Hora von Ocelowitz	a. A.		
von Horn, s. Stiepanowský			
von Hornek (Hörnek, Hornik, Hornig)			1592
Horniateczky von Dobročowitz	a. A.		
Hoslauer (Hozlauer, Haslauer) v. Haslau	a. A.		
Hosmann v. Mannfels		1708	
von Hostaun (Mathisäus v. H. v. Hostuna, Hostina)	a. A.		
Hotowec von Löwenhaus u. Husenic (Uosenitz), Freiherrn		1653	
von Houchin			1637
von Housson		1669	
von Hoyer			1772
Hoyos von Stixenstein, Grafen			1585
Hraniczky von Gränzenstein		1650	
Hrobčický von Hrobčic	a. A.		
Hron v. Sabinow		1603	

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Hrubý u. Schwanenheim, seit 1814 Freiherrn vom Löwenherz und Gelení			1793
Hubatius von Kotnow			1758
Hubrik von Hennersdorf (auch Hochberg v. Hochberg, nun Hochberg von Hennersdorf)	a. A.		
Hübner von Streitenfeld			1651
Huschka von Ratschitzburg (Ratschitzburg)			1804
Janequin von Janequin		1683	
Janninal von Jangang		1674	
Janowský von Janowic (auch von Soutic u. von Suchodlesk)	a. A.		
von Icking			1697
Jenik Zasadský von Gämsendorf		1644	
Jenikowský (Jenkowský) von Jenikow (Jenkau)		1668	
von Imbsen		1718	
von Inzaghi, Grafen			1807
Jong (Jonghe) de Hungaria (Hon- grie)			1663
von Jordan		1730	
Jordan von Poeck			1803
von Joyense			1754
Iselin de Canan (Canau), Freiherin d'Itter, s. Trazegnier			1656
Julier von Badenthal			1809
von Jungen			1641
von Jungwirth		1735	
von Junker u. Bigato, Freiherrn			1814
Junker von Oberkunreut	a. A.		
Kadowský von Kadowa	a. A.		
Kager von Globen, Grafen			1705
Kaiser von Kaisern			1775
von Kaiserstein, Freiherrn			1650
Kalina von Jäthenstein			1837
Kalkreiter von Kalkreyt	a. A.		
Kaltschmied von Eisenberg		1648	
Kalhart von Sternfeld		1637	
von Kannegiesser			
Kapoun von Svojkow, Freiherrn	a. A.		
Karg von Bebenburg			1795
von Kaunic, Grafen	a. A.		
von Kavanagk, Grafen			1729
Kayl von Sternburg		1645	

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Keck (Khek, Khöck) von Schwarzpach	a. A.		
von Kederer, Freiherrn			1816
Keller von Werdenstein			1653
Kergorlay, Grafen			1802
Kerndlmayer von Ehrenfeld			1761
Kfeller von Saksengrün	a. A.		
Khevenhüller v. Aichelberg, Grafen			1725
Khevenhüller-Metsch, Fürsten			1725
Khuen von Belasy zu Lichtenberg u. Gondegg, Grafen			1637
von Khünburg (Kienburg), Grafen			1678
Kinsky (Chinsky, Wchynský) von Tettau, Fürsten und Grafen	a. A.		
von Kirchner		1708	
von Klenau (Klenowský v. Klenow)	a. A.		
Kleo (Cleo) von Roudné		1705	
Knaut von Fahnschwung		1667	
von Knichen		1723	
Knespel (Knespelius) von Lawek		1649	
von Knobloch		1627	
von Koch		1671	
Kölsch von Kölschhein		1676	
Kolenec von Kolna		1648	
Kollenberger von Kollenberg (Kolmberger von Kolmberg)			1638
von Koller, Freiherrn			1815
von Kollonitsch, Grafen			1660
von Kolowrat, Grafen	a. A.		
Königsegg von Rottenfels, Grafen			1689
von Königsfeld, Grafen			1722
von Kopetz			1846
Korb von Weidenheim			1815
Korber von Korborn			1817
Korzenský von Tereschau, Grafen	a. A.		
Koschinsky von Koschin, Freiherrn		1681	
Kotulinsky von Kotulin, Grafen	a. A.		
Kotwitz von Kotwitz			1609
Kotz von Dobrsch, Freiherrn u. Ritter	a. A.		
Kraft, s. Craft			
Král von Dobrá Voda (von Gutwasser)	a. A.		
Kralik von Brotzenberg		1652	
von Kranzberg, s. Granzberger			
Kratz von Scharfenstein, Grafen	a. A.		
von Krausenek		1746	
Kresl von Qualtenberg		1693	
Kriegelstein von Sternfeld	a. A.		

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Krieger von Kisch und Löwenthal, Freiherrn		1780	1686
von Krisch			
Krocin, s. Crocin			
von Kronach (Cranach) auf Gottowitz			1627
Kropf von Attendorf		1627	
Kübeck von Kübau, Freiherrn			1828
von Kuffstein, Grafen			1645
von Künel			1637
Künigl von Ehrenberg und Warth, Grafen			1713
Kukolský von Kunwald			1661
Kulhanek v. Klaudenstein, Grafen	a. A.		
Kummerer von Kummersberg			1773
Kunasch von Machowitz	a. A.		
Kunz von Freyenthurn			1701
von Kupferwald (Kupperwald)			1695
Kustosch von Zubří u. Lipka, Grafen	a. A.		
von Kutschera, Freiherrn			1821
Kwieton von Rosenwald		1681	
von Laboriette, Freiherrn			1812
von Lamberg, Grafen			1647
von Lamboy, Grafen			1637
La Motte von Frintropp, Freiherrn			1637
Langer von Langendorf, Freiherrn			1729
Langer von Langer		1699	
Lankisch von Hornitz	a. A.		
von Lannoy, Grafen			1686
von Larisch, Grafen			1780
Laubsky von Lub, Freiherrn	a. A.		
von Laudon, Freiherrn			1759
von Lauterburg			1687
von Lazari, Freiherrn			1700
Lažansky von Bukowa, Grafen	a. A.		
Lechner von Lechfeld			1704
Ledebour von Wicheln, Grafen			1655
Ledwinka von Adlersfels			1837
Leeffgen von Roytgenis		1648	
von Leiner			1784
Lemejer (Le Meiere oder Mesre) von Kleingrünberg		1683	
von Leonhardi, Freiherrn			1812
von Leonrod, Freiherrn		1733	
Le Payen von Götzenstein			1785
Le Veneur (Löwenehr) von Grünwall, Freiherrn			1682

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Lexa von Aehrenthal, Freiherrn			1805
Lhotka von Smislow	a. A.		
Lhotský von Ptenin	a. A.		
z Lhoty	a. A.		
von Liebenberg			1834
von Liechtenstein, Fürsten			1602
von Lilienborn			1793
von Limbeck			1837
von Limburg Styrum u. Globen, Grafen			1747
Limpacher von Lippach		1730	
von Linhart			1811
Linker von Lützenwick, Freiherrn			1749
v. Lintelo (Lindelo, Lindeloh), Freih.			1635
Linz von Sekenberg			1811
Lipowský von Lipowic	a. A.		
von Lobkowicz, Fürsten	a. A.		
Locher von Lindenheim		1739	
von Lodron (Ladron), Grafen			1654
Löbel von Grainburg, Freiherrn			1637
Löfelholz von Kohlberg			1693
von Löhr			1768
Logdmann von Awen		1734	
von Loö (Looe)		1622	
von Loscani			1753
Losy von Losenau		1728	
Löw von Erlsfeld		1699	
von Löwenstein Wertheim, Fürsten			1712
von Löwenthal			1833
von Lüttau (Litzau), Grafen			1695
Lutz von Stahlenberg			1773
Lux (Leux) von Luxenstein		1733	
von Lynar, Grafen			1807
von Lyssau, Freiherrn			1635
Macht von Löwenmacht		1669	
Mac-Neven O'Kelly ab Aghrim			1755
Mączak von Ottenburg			1642
von Mader			1834
de Magno (Magni, Magnis), Grafen			1596
von Mak, Freiherrn			1801
de Malaise			1697
Malanotte von Caldes		1702	
Malowec von Malowic, Freiherrn	a. A.		
von Manageta und Lerchenau			1752
von Maurer			1810
von Mannsdorf, Freiherrn			1716
Marchisio de Caselle			1786
Marcolini, Grafen			1818

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Marek (Marcus, Marcus Marci) von Markfeld			1627
von Margelik, Freiherrn			1785
Markwart von Hradek	a. A.		1777
von Martini Edle zu Wasserberg			
Maržan (Marschan) Bohdanecký von Hodkow		1678	1818
Marziani von Sacille			
Maschek von Maasburg	a. A.		
Materna von Kvietnitz	a. A.		
Mateřowsky von Mateřow		1709	
Mathaeides von Zawieticz		1654	
Mathiades von Grünfels			
Mathiašowský von Mathiašowic	a. A.		1687
Matuschka von Topoltschan			1815
Mayer von Mayersbach		1667	
Mayer von Mayersfels		1681	
Mayer von Oberschellang von Mayern			1716
von Mayern, Freiherrn			1795
Mazanek von Goldenfeld (Guldenfeld, z Zlatého Pole)		1643	
Mazaný v. Slawietin, s. Holejšowský			
von Mecséry, Freiherrn			1843
Melander von Schwarzenthal			1629
Meng von Rennfeld, Freiherrn		1748	
von Mensdorf-Pouilly, Grafen			1839
Mensšik von Menstein	a. A.		
von Meraviglia Crivelli, Grafen			1761
von Mercandin, Grafen			1810
von Metternich, Fürsten			1630
Meyderle (Mayderle) von Mannsperg		1628	
Mieniczky von Rothendorf (z Červené Vsi)	a. A.		
Miesiczek von Weysskow	a. A.		
Migazzi von Wahl und Sonnenturn, Grafen			1761
von Mikosch, Freiherrn		1708	
von Milach (Mülach), Freiherrn		1688	
Miliczowský von Braunberg		1635	
Miller von Mildenberg		1651	
von Miltitz, s. Glich			
von Minetti		1717	
Mirabell (Mirobell) von Trychhofen (Trayhofen)		1693	
von Mirbach, Grafen			1786
Miseroni (Misironi) von Lisone		1674	
Mitrowský von Neymyschl, Grafen	a. A.		

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Mladota von Solopisk, Freiherrn	a. A.		1804
von Mohrweisser			1674
Montani von Wissberg			1590
von Montecuculi, Grafen			1663
			1719
Morak von Möhrenfels		1662	
Morel (Morl) von Letin			1638
Moricz von Morenberg		1686	
von Morweisser			1804
Moser von Mosern		1652	
Muck von Muckenthal			1629
Muck von Muckenbergr			1646
von Mühlensdorf		1749	
Münch von Bellinghausen, Freiherrn			1798
Multz von Waldau	a. A.		
Multzer von Rosenthal			1650
Mundt von Müldenfeld		1666	
Nachodský von Neudorf		1653	
von Nadasdy, Grafen			1597
von der Nath, Grafen			1662
von Nattermann			1661
von Neffzern, Freiherrn			1730
Nell von Nelleberg zu Damenacher			1717
Nesslinger von Schelchengraben			1627
Netolický von Eisenberg, Grafen		1660	
Neumann von Puchholtz		1652	
von Neupauer			1819
von Neuwall			1834
Neyburský von Neyburk		1603	
von Nickeln			1655
Nigroni von Riesenbach			1681
von Nimptsch, Freiherrn			1730
Nolden von Delbrucken u. Dewaldt			1666
Nosticz v. Nosticz und Rhineck, Grafen			
Notthafft von Wernberg, Freiherrn			1579
Nütz (Nycz) von Wartenberg			1652
			1712
de O'Bern			
Obitecký von Obitec, Freiherrn	a. A.		1670
Odkolek von Aujezd, Freiherrn	a. A.		
von Ogiloy, Freiherrn			1653
O'Kelly von Gallagh u. Tycooly, Grafen			1768
von Oppersdorf u. Aich, Grafen und Freiherrn	a. A.		
Orino von Arin (Orin von Arino)		1665	1663

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Osterstock von Astfeld, Freiherrn		1627	1727
von Otten, Freiherrn			1833
von Öttingen-Wallerstein, Fürsten		1727	
Otto von Ottenthal			1755
Otto von Ottilienfeld, Freiherrn			1801
d'Overschie, Freiherrn			1727
Ox von Ornheim			
von Paar, Fürsten u. Grafen			1627
Pachner von Eggendorf			1816
Pada von Kreuzenstein			1741
Palffy von Erdöd, Grafen			1597
von Pallavicini, Grafen			1812
von Pallandt			1650
von Pappenheim, Grafen			1628
von Parisch, Freiherrn			1816
Paschasius von Osterberg		1674	
Pasecký von Paseka			1759
Pauhof von Pauhofen			1665
de Pauli von Poli (Pole)			1628
Pausch von Lhota			1816
Le Payen von Götzenstein			1784
Payer von Payersberg		1654	
Pecelius von Adlersheim		1645	
von Peche, Freiherrn			1763
von Pechmann, Freiherrn			1718
Pelhřimovský von Greifenfels		1637	
Pelikan von Pelikan		1734	
Pellegrini, Grafen			1792
Pentenrieder v. Adelshausen, Freih.			1728
von Pergen, Grafen			1686
Perger (Wrchota) von Rosenwert		1650	
Perglas (Berglas) von Losentitz	a. A.		
Pergler von Perglas (Pergles), Freih.	a. A.		
Pesseln von Pesseli		1709	
Pestaluzzi von Gondenek, Freiherrn		1680	
Peteani von Steinberg			1813
Petrain von Steinberg			1814
Petsch von Petschendorf		1769	
von Petz			1810
Peyerl von Peyersfeld			1781
Pfefferkorn von Ottobach	a. A.		
von Pfeffershofen			1730
Pfeill-Scharfenstein			1824
Piati von Tirnowitz			1744
von Pichelsdorf		1709	
Pikart von Grünthal (Pikhart z Zeleného Oudolí)	a. A.		
von Pirovano			1646

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Pisecky von Kranichfeld	a. A.		
Pisniczky von Pisnitz, Grafen	a. A.		
von Pitreich			1801
von Plankenheim			1657
von Platz u. Ehrenthal		1706	
Pock von Palmfels			1701
Podstatzky von Lichtenstein, Grafen			1763
Poetting von Persching, Grafen			1627
Popowský von Scharfenbach		1656	
von Popp			1635
von Potpusch			1627
von Pourtales			1811
Prantl von Prandtenhof			1627
Praschel von Praschenfeld, Freiherrn		1678	
Preinhölder von Heltenberg			1729
von Preysing, Grafen			1718
Priami von Rovorat, Freiherrn			1650
von Prochaska			1818
Prokop von Lilienwald			1807
Prosskowsky von Krohenstein		1628	
Proy (Prog, Preu, Broy) von Geislerberg			1601
Prugger von Grünburg			1634
von Pückler, Grafen			1782
Pulpan von Feldstein			1813
von Pureib			1696
Purghart v. Pürkenstein (Purkart v. Bürkenstein), Freiherrn			1696
von Puteani, Freiherrn			1669
Putz von Adlersturn, Freiherrn			1650
Putz von Breitenbach, Freiherrn			1719
Raban von Spiegel, Freiherrn			1813
Rabatta von Dornberg			1666
Rabsteinský v. Gutt und Friedenthal		1620	
Rackl von Wainsdorf			1669
Raczin von Raczin	a. A.		
Radeczký von Radez, Grafen	a. A.		
Ranft von Wiesenthal			1627
von Rantzau, Freiherrn			1704
Rathmüller v. und zu Rathmühlen (Rothmüller)			1650
Ratzenberger von Ratzenberg			1648
Rauss von Rausenbach			1755
Rayský (Reiský) v. Dubnicz, Freih.		1593	
Razumowský, Grafen			1811
von Regal			1720
Regnier (Reinier) von Bleyleben			1627
von Reichardt			1637

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Reitzenstein, Freiherrn	a. A.		1810
von Rey, Grafen			1654
von Rhene (Rhen)			1817
von Riese, Freiherrn			1776
von Rindsmaul, Grafen		1626	
Ritterschitz von Rittersfeld			1642
Roden von Hirtzenau			1665
von Röhrich			1808
von Rohann-Guéméné, Fürsten			1813
von Rosenbaum			1656
von Rosenfeld			
Rosenhain von Janowitz	a. A.		
von Rossau (Russua) de Pollesano, Freiherrn			1627
Rossner von Roszenegg, Freiherrn			1811
Rothkirch-Panthen, Grafen			1843
von Rottal (Rothal), Grafen			1654
Rottenberger (Rottenberg) von Köttscher und Dirschel		1660	
von Rottenhan, Grafen			1771
Rottenbacher v. Rottenbuch (Rottenpucher von Rottenpuch)			1672
von Rousseau			1817
Rozkowsky von Krüzenburg	a. A.		
von Ruck			1639
Rühle von der Ruhe			1753
von Rumerskirch, Grafen			1797
von Rumerskirch, Freiherrn		1681	
von Runge			1640
Rupp von Ehrenstrohm			1803
Ruseczky von Ivan			1715
Ružek von Rowné	a. A.		
Ružowsky von Ružow (Rosenheim)		1644	
Ržikowský von Dobřečiz			1729
Sadlo v. Kladrubetz, S. v. Wraždný	a. A.		
von Saffran			1732
von Saint Julian (Julien)			1627
von Saint Martin, Freiherrn			1758
Salazar de Monte Albano			1631
von Saliss			1579
Sallburg auf Sallaberg, Freiherrn			1692
von Salm auf Neuburg			1575
zu Salm und Reifferscheid			1693
Salz (Salza) von Heidersdorf			1676
von Satzenhofen			1722
von Sauer, Freiherrn		1707	
von Saurau, Grafen			1658
von Schaden			1679

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Schaffberger von Treuberg		1699	
von Schafenburg			1755
Schafgotsch von und auf Künast und Greifenstein, Grafen	a. A.		
Schak (Žiak) von Radobeyl		1700	
von Scheibler, Freiherrn			1826
Scheidler von Scheidlern			1654
von Schell, Freiherrn			1825
Schellardt von Oppendorf		1637	1731
Schellhardt von Hartenfels			
Scherzer von Kleinmühl (z Malého Mlejna), Freiherrn		1681	
von Schick und Lenkau			1782
von Schindler			1799
Schirndinger v. Schirnding, Freiherrn	a. A.		
Schlechta von Wschehrd	a. A.		
Schleichart von Wiesenthal		1744	
Schleinitz von Schleinitz	a. A.		
Schlick v. Pasaun u. Elbogen, Grafen	a. A.		
von Schlutitzký, Freiherrn			1781
Schmelzer von Wildmannsegg			1807
Schmerhowský von Lidkowitz		1552	
Schmid von Schmidebach		1629	
Schmid von Schmidfeld		1667	
Schmidauer von Oberwalsee			1654
von Schmidburg, Freiherrn			1793
von Schmiden (Schmidel von Schmieden), Freiherrn		1652	
von Schmiden		1646	
Schmidgrabmer von Lustenegg, Freih.		1593	
von Schmidlin			1698
von Schoberg			1700
Schöbl von Blutigenfels			1649
Schön von Schönau	a. A.		
Schön von Schöneck	a. A.		
von Schönborn, Grafen			1709
von Schönburg, Fürsten	a. A.		
Schönfeld von Schönfeld, Grafen	a. A.		
von Schönfeld			1816
Schönfelder von Schönfeldern		1788	
Schönowitz von Ungerswerth (Schönowitz, Schinowitz)			1575
Schönpflung von Gamsenberg		1743	
Schreiner von Roseneck		1625	
Schreiter von Schwarzenfeld			1815
von Schrenk, Freiherrn			1796
Schroll von Schrollenberg		1706	
von Schütz u. Leypoldstein, Freiherrn			1646
Schütz von Schützen, Freiherrn			1764

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Schultis von Czimicz		1556	
von Schumann, Freiherrn		1697	
Schwab von Raigersdorf		1626	
Schwabel von Schwalbenfeld			1692
von Schwandner		1740	
zu Schwarzenberg, Fürsten			1654
von Schwarzenhorn			1661
Schwenda von Schwendy, Freiherrn			1579
Scotti von Compostella			1759
Segrad von Taschberg			1636
von Segur, Grafen			1811
von Seilern, Grafen			1710
Sekerka von Sedčicz	a. A.		
von Selb			1667
von Sereny, Grafen			1695
Serens (Serins) von Aichenau		1694	
von Sickingen, Grafen			1722
Simonides von Seilenfeld		1706	
von Sinzendorf, Grafen			1650
Skrbenský von Hříště, Freiherrn		1658	
Skronský von Budčow, Freiherrn			1764
Slavikowecz von Slavikow	a. A.		
Smith von Balroë		1743	
von Smitmer			1790
Smrczka von Sabinow		1750	
Sohier von der Windmühl		1667	
Somsich von Saard, Grafen			1816
Soyer von Bruggsburg u. Edling, Freih.		1746	
von Spandko			1650
von Spanochi, Grafen			1846
Spell von Ostheim			1793
von Spiegl, Freiherrn			1783
von Spiegel, s. Raban			
von Spielmann, Freiherrn			1792
von Spork, Grafen			1648
von Sprinzenstein, Grafen			1657
von Stackelberg, Freiherrn			1811
Stadion von Thanhausen, Grafen			1696
von Stahl			1815
von Stahrenberg, Fürsten			1575
Stampach von Stampach	a. A.		
Staržimský von Liebstein, Freiherrn		1567	
von Steinau, Grafen			1706
Steinbach von Steinbach, Freiherrn			1664
von Steinhausen		1676	
Steinsdorf von Steinsdorf	a. A.		
von Stentsch a Brittag			1781
Stephan von Cronenfels			1774
von Sternbach			1761

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Sternberg, Grafen	a. A.		
von Sterndahl, Freiherrn			1774
von Sternthal Cremsier, Freiherrn			1752
von Stettenhofen			1805
von Stettner			1756
von Stiebar			1793
Sstiepanek von Taurow		1748	
Sstiepanowsky von Horn			1810
von Stillfried, Freiherrn			1803
von Stockhammer			1728
Stoczek von Schwanenthor		1672	
von Stoeger			1811
von Strahlendorf			1825
Stranik von Kopidlno	a. A.		
von Strasoldo, Grafen			1627
von Straten			1627
Streer von Streruwitz		1748	
von Streitberg		1728	
Strojetický von Strojetic	a. A.		
von Stroltz		1721	
Stücker von Wayerhof			1812
von Stürgk, Grafen			1723
Stupan von Ehrenstein			1752
Stupart von Löwenthal		1664	
Sturmfelder von Oppenweiler, Freih.			1830
Summer von Herschetitz (Zumer von Hersseticz)	a. A.		
von Suttner			1715
de Suys (Suis), Grafen			1637
de Sylva-Taroucca (Telles de S.-T.), Grafen			1760
			1801
			1819
von Sztaray, Grafen			1676
von Taaffe, Grafen			
Talaczko von Geštieticz	a. A.		
von Tam, Freiherrn		1670	
Tauffer von Rowin			1679
Taulow von Rosenthal			1780
von Tersch			1806
von Textor			1749
Teyřowský von Einsiedel	a. A.		
Theer von Silberstein, Freiherrn			1795
von Thoren			1755
von Thürheim, Grafen			1683
von Thun, Grafen			1627
von Thurn und Valsassina, Grafen			1689
			1797
von Thurn und Taxis, Fürsten			1823
			1832

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Thysebaert, Freiherrn			1811
Tiegel von Lindencron			1817
Tieschowský von Tröstenberg		1716	
von Tilly, Ritter			1709
von Tomasoni			1782
von Toerring zu Jettenbach, Grafen			1719
von Toussaints, Freiherrn			1741
de Trasegnier et d'Iltre, Grafen			1818
Traumiller von Ehrenstein		1635	
von Traun, Grafen			1653
Trautenberg v. Trautenberg, Freih. zu Trautmannsdorf, Grafen u. Fürsten	a. A.		1627
von Trippenbach		1705	
Trmal von Taussicz	a. A.		1627
Trötscher von Stainberg			1811
von Trott			1797
Tscherni von Edelmuth			
Tucher von Scheberow	a. A.		
Tunkel von Asprung u. Hohenstadt, Freiherrn	a. A.		
von Turba		1701	
Turek von Sturmfeld u. Rosenthal		1640	
Ubaldini di Lutiano			1663
Ubelli von Siegburg, Freiherrn			1706
Ungar von Wallborn u. Rittersburg		1708	
von Unwerth (Unwirth), Freiherrn	a. A.		
Urban von Schwabenau			1811
von Ursini und Rosenberg, Fürsten			1695
Vasques de Uman			1630
von Vernier, Freiherrn			1637
von Villani, Freiherrn		1642	
von Vogt			1768
Vogt von Hunoldstein			1656
von Vokel, Freiherrn			1801
Vorst-Gudenau, Freiherrn			1816
von Wachenheim			1793
von Wachtendung		1636	
Wagner von Wagenburg			1769
Wahl von Wahl (von der Wahl)		1629	
von Walbrunn			1700
von Waldorf			1664
von Waldstein, Grafen	a. A.		
Walkoun von Adlar	a. A.		
von Wallis, Grafen			1645
von Walmerode, Grafen			1637
von Walterskirchen, Freiherrn			1684

Namen	Ältester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
von Walwarek Bohusius	a. A.		
Wančura von Řehnic	a. A.		1801
von Waniczek			
Warlich von Bubna	a. A.		
von Wasmuth		1719	
von Wasseige, Freiherrn			1826
von Watlet, Freiherrn			1792
von Weidlingen und Rittersberg		1654	
von Weinbergen			1705
von Weingarten		1681	
von Weissenwolf, Freiherrn			1678
Weltrubský von Weltrub	a. A.		
von Wendlingen		1702	
Wendfleisch von Zdier		1659	
Wentzel (Wentzeli) von Buchau		1651	
Werndl von Lehenstein			1787
von Werner, Freiherrn			1822
Weseczký von Wesecz	a. A.		
von Wessenberg, Freiherrn			1808
von Weyer, Grafen			1636
von Wickenburg, Freiherrn			1735
von Widmann		1712	
Wiedersperger v. Wiedersperg, Freih. Wiežnik von Wiežnik, Freiherrn	a. A.		
von Wildenstein	a. A.		
Wiltheim von Tötting		1768	
von Wimmer			1803
von Windischgrätz			1557
von Winkelburg		1718	
Winkler von Haimfeld (Hainfeld)	a. A.		
Wyschin von Klarenburg		1652	
Witanowský von Wlczkowicz	a. A.		
Wittich von Streitfeld			1810
von Wittmann zu Dengla			1827
von Wlkanowa, Freiherrn	a. A.		
Wltawsky von Manschwerd und Helfenburg		1649	
Wogiczky von Wogicz (auch von Neudorf)	a. A.		
Wokoun von Wokounius			1763
Wolbram Brandlinský v. Štiokrže	a. A.		
Wolfigar von Wolfsbach, nun Ploskowitz		1626	
von Wolkenstein, Grafen			1627
von Wopping			1665
Wořikowský von Kundraic		1683	
Wótik von Laboun (Wotik Bradský von Laboun)	a. A.		
Wrabský Tluksa von Wrabí	a. A.		

Namen	Alttester Adel des Landes	Herrn- und Ritterstand	Inkolatserteilung an fremde Edelleute
Wratisslaw v. Mitrowic, Grafen	a. A.	1679	
Wratisslawský von Zwile	a. A.		
Wrařda von Kunwald, Freiherrn	a. A.		
Wrchoticzký von Lautkow	a. A.		
von Wrřovic Sekerka von Sedčic, Grafen	a. A.		
von Würben und Freudenthal			1638
Wulf (Wolf) von Schwarzenwolf		1661	
von Wurmbbrand, Grafen			1836
Zablatský von Tuleschitz		1699	
Zaborský von Brloch	a. A.		
Zadubský von Schönthal	a. A.		
Zahrádka Sowinský von Eulenfels		1686	
Záruba von Hustiřan, Grafen	a. A.		
Ždiarský von Kosmačov (von Sternfeld)		1708	
Zebo von Brachfeld			1760
Zeilner von Streiffenberg			1647
Zelenka von Storchfeld			1735
von Zenker			1754
Zesner von Spitzenberg, Freiherrn		1708	
Zetwitz von Zetwitz, Grafen	a. A.		
Žakowec von Žakow	a. A.		
Zhorský von Zhoř		1737	
von Žerotín, Grafen	a. A.		
von Zichy, Grafen			1825
Zniejowský von Korkynie		1627	
von Zollitsch		1691	
Zucker von Tamfeld, Grafen	a. A.		
Zum-Sande von Sandberg		1653	

[Poznámka k seznamu šlechty:]

V registratuře zemského výboru zachoval se pod sign. IV—LXVIII původní seznam českých rodin šlechtických, majících nárok na Strakovo nadání (č. 21677 ai 1886), v němž zemský archivář Gindely provedl tužkou četné opravy, záležející zejména v přesunu letopočtu z třetího do druhého sloupce nebo pod., avšak v němž kromě toho vyškrtil též větší počet rodin do seznamu původně pojatých. Třebaže teprve takto jím upravený a vyškrtnutý seznam byl při dalším úředním řízení směrodatný a byl proto péčí zemského výboru litograficky rozmnožen — v této podobě je také výše otiskán (aniž ovšem při přetisku bylo možné příslušnými poznámkami upozornovat na různé nesrovnalosti, případně i nesprávnosti ve psaní jmen nebo v letopočtech) — přece není jisté od místa uvést zde též seznam rodin, Gindelym teprve dodatečně vypuštěných. Jsou to:

Barvitiu 1597
von Dietrichstein, Fürsten und Grafen 1659
Franchimont (Franzmann) von Frankenfeld 1677

XI.

Dekret zemského výboru král. Českého ze dne 23. března 1887.

(Orig. v registratuře archivu země České, odd. před r. 1905: Fondy a nadání.)

LANDESAUSSCHUSS DES KÖNIGREICHES BÖHMEN. Ad No. 21677.

Im Grunde des am heutigen Tage gefassten einstimmigen Beschlusses werden Euer Wohlgeboren angewiesen, unter Wahrung der hiefür gegen-

von Gallas und Schloss Campo, Grafen		1634
von Gastheim, Grafen		1660
Hagek (Hajek, Hayk) von Hrobčic (Robczicz) a. A.		1677
von Heyster, Freiherrn		1708
von Hohenembs, Grafen		1841
von Hohenzollern-Sigmaringen, Fürsten		
Ježek von Rittersfeld	1626	
Klebelsberg von Tumburg, Grafen		1660
Kokořovec von Kokořowa, Grafen a. A.		
Krtička von Jaden	1810	
Lanius von Wellenburg, Grafen		1763
Laurencin d'Armond, Grafen		1810
von Lengheim, Grafen		1745
Losy von Losimthal, Grafen		1647
von Ostein, Grafen		1710
Otto von Ottenfeld	1657	
Pacher von Pachburg		1640
von Palm, Fürsten		1720
Pržehoržowský von Kwasejowitz, Grafen a. A.		
Purgstaller von Purgstall, Grafen		1579
Reichenbach von Lessonitz, Gräfin Karoline		1825
Sandor, Grafen		1842
von Scharfenstein-Pfeill, Freiherrn		1824
Schaumburg-Lippe, Fürsten		1843
von Schönkirchen, Grafen		1716
von Silberstein, Freiherrn		1795
von Spaar, Grafen		1675
von Swerts und Spork, Grafen		1654
von Tannenberg, Grafen		1761
Terzi von Sissa, Grafen		1695
von Waldek, Fürsten		1784
Wettengel (Bettengel) von Neuenberg		1629
Woracziczky von Paběnic, Grafen a. A.		
Naproti tomu v registratuře archivu země České uložen je exemplář litografovaného seznamu, do něhož byly dodatečně vepsány některé rody jakožto mající rovněž nárok na Strakovu nadaci. Jsou to rodiny:		
Cavallar de los Olivos		1640
von Hagenschmied		1651
Heida (Haida) von Lowčic	{ a. A.? (Palatinaladel?)	
von Hoch, Ritter		1636
von Jacobi (Jacobo)		1690
von der Jahn		1673
Jakartovský z Sudic		
Karwinský von Karwin (Karawinský von Karawin)	1700	

wärtig geltenden Grundsätze bei der Beurteilung der Adelsqualifikation der Bewerber um Graf Strakaische Stiftungsplätze nach folgenden Normen vorzugehen und in die Competententabelle von nun an die Eignung der Competenten für erledigte Graf Strakaische Stiftungsplätze auf Grund dieser Beurteilung in der Art ersichtlich zu machen, dass angegeben wird, ob und welcher der in diesen Normen angeführten Adels-Kategorien der einzelne Competent zuzuzählen ist.

Kirchner von Neukirchen von Kronenfels	1731	
Kršňák z Karlsbergu (vládyctví 1604)		1774
Lanjus von Wellenburg	1739	
Logg von Netky		1763
Mlikovský von Lhota	a. A.	
	1627	
	1654	
Pachta v. Rayhofen (Rajow)	alt. Ritterstand	
	alt. Herrnstand	1701
	Grafenstand im K. Böhmen	1721
Rosslaw von Rosenthal (einfacher böhm. Adel)	1666	
Roudnický von Mydlowar		
Spens von Boden, Freiherrn		1843
Stehlík z Čenkova		
von Stokmar, Freiherrn		1844
Stransky von Stranka		1734
Zischka von Trotzenau		

Naproti tomu jsou v témž exempláři seznamu šlechty škrtnuty tyto rodiny: Korber von Korborn — Lankisch von Hornitz — Maschek von Maasburg — von Morweisser a Petrain von Steinberg.

U mnohých rodin v seznamu uvedených je poznamenáno, že nesložily příslušný revers k zemi („Kein Revers“), že však některé z nich drží statky („begütert“).

Kromě toho jsou u některých rodů připsány bližší vysvětlivky nebo připomínky, vesměs rukou archiváře Julia Pažouta. Uvádím jen významnější:

Holejšowsky von Slawětín — „Adelsanerkennung laut a. h. Entschliessung von 17. XI. 1893 mit Urkunde dd. 19. April 1894 für Holejšowský Josef, k. k. Gymnasialprofessor d. R.“.

Kalina von Jäthenstein — „Nur die Nachkommen des J. U. D. Mathias K. v. J. besitzen das Inkolat. Es ist noch eine zweite Linie der K. v. J. vorhanden, die nur dem einfachen Adel angehören. Im J. 1810 wurde nämlich Johann Mathias K. in den österreichischen Adelstand erhoben. Derselbe scheint der Vater des Mathias gewesen zu sein.“

Krušina (Kruchina) von Schwamberg — „viz zprávu o paděláním rodopisu a diplomu!“

Müller von Mildenberg — „Wladykenstand 1637. — Die Eintragung in der Landtafel vom Jahre 1651 ist eine Fälschung!“

Písecký von Kranichfeld — „R. 1902 soudní vyšetřování v příčině správnosti dokladů, na jichž základě rodině Píseckých obnoveno staré šlechtictví“).

von Rosenbaum — „Im 1876 wurde Georg v. R. und im Jahre 1888 Anton v. R. strafgerichtlich des Adels entsetzt“.

Ružek von Rowné — „Nynější Růžkové „z Rovného“ nabyli uznání starého šlechtictví na základě falešných dokladů. Notář Ružek v Hořicích vzdal se šlechtictví.“

Schlechta von Wschehrd — „Uznáno šlechtictví r. 1885. Roku 1902 trestní vyšetřování pro padělání dokladů.“

Auf die Erlangung eines erledigten Graf Strakaischen Stiftungsplatzes haben (abgesehen von andern Erfordernissen) mit Rücksicht auf die Qualifikation des Adels diejenigen Bewerber Anspruch, welche in directer männlicher Abstammung von einer dem böhmischen Herren- oder Ritterstande angehörenden Familie abstammen. Der Beweis hiefür kann in doppelter Weise erbracht werden, nämlich:

A.

entweder dadurch, dass nachgewiesen erscheint, dass die Vorfahren des Kandidaten vor dem Jahre 1848 am Landtage des Königreiches Böhmen im Herren- oder Ritterstande factisch teilgenommen haben, oder

B.

dadurch, dass nachgewiesen erscheint, dass die Familie des Kandidaten auf Grund der in den verschiedenen historischen Perioden in Böhmen bestandenen Rechtsverhältnisse den böhmischen Herren- oder Ritterstand besitzt oder erworben hat.

Demnach muss, entweder notorisch, oder durch entsprechende Dokumentierung, nachgewiesen sein:

a) für die Zeit vor dem Jahre 1620:

dass die Vorfahren des Kandidaten zum Uradel des Landes gehörten oder von den Ständen des Königreiches in den böhmischen Herren- oder Ritterstand aufgenommen und falls dieselben Ausländer waren, mit dem Incolate beteiligt worden sind.

b) für die Periode von 1620 bis 1752:

dass die Vorfahren des Kandidaten entweder von den Königen von Böhmen in den böhmischen Herren- oder Ritterstand erhoben worden sind, oder falls sie adelige Ausländer waren, das Incolat im Herren- oder Ritterstande rechtskräftig erworben haben.

Diesen werden diejenigen gleich gerechnet, welchen in derselben Zeitperiode der einfache Adel des Königreiches Böhmen verliehen wurde, wenn nachgewiesen erscheint, dass sie sich des ihnen in der dritten Generation zustehenden Ritterstandes wirklich bedient haben.

c) für die Periode von 1752 bis 1848:

dass die Vorfahren des Kandidaten im Königreiche Böhmen als Mitglieder des Herren- oder Ritterstandes das Inkolat rechtskräftig erworben und den vorgeschriebenen Revers in die königliche Landtafel eingelegt haben.

Erscheint die Einlegung des Reverses nicht nachgewiesen, so muss die Qualifikation nach Absatz A nachgewiesen werden.

C.

Kandidaten, die einer Adelsfamilie entstammen, welche dem mährischen oder schlesischen Herren- oder Ritterstande angehört, sind den unter A. genannten gleichzustellen, wenn der dort geforderte Nachweis erbracht werden kann, oder den unter B. angeführten, wenn nachgewiesen erscheint, dass die Vorfahren des Kandidaten landtäfelichen Besitz in Böhmen erwarben, oder das Inkolat im böhmischen Herren- oder Ritterstande erhalten haben. Wenn dieser Nachweis nicht erbracht wird, so können Abkömmlinge von Familien des mährischen Herren- und Ritter-

standes einen Graf Strakaischen Stiftsplatz nur in dem Falle erlangen, wenn für denselben kein geeigneter dem böhmischen Herren- oder Ritterstande angehöriger Kandidat vorhanden ist.

Prag am 23. März 1887.

Der Oberstlandmarschall:

Lobkowitz *[m. pr.]*.

Pfeill *[m. pr.]*.

Seiner Wohlgeboren
Herrn Dr Anton Gindely,
Landesarchivar und k. k. Professor
in Prag.

ZPRÁVA O ČINNOSTI
ČESKÉHO ZEMSKÉHO ARCHIVU
ZA LETA 1934—1941

Zvěčnělý ředitel archivu země České Dr. Bedřich Jenšovský oznámil úvodem ke své zprávě o činnosti českého zemského archivu za leta 1930—1933 v VIII. svazku našich Zpráv, že úhrnná zpráva „o činnosti archivu v letech 1934—1938 bude uveřejněna v příštím svazku Zpráv, který jest již v tisku“. Bohužel, nestalo se tak. Německá okupace zmařila zprvu včasné vydání IX. svazku Zpráv, ohlášené svrchu Dr. Bedřichem Jenšovským, později pak znemožnila jeho české vydání vůbec. Brutální moc gestapa vytrhla dne 8. října 1941 ředitele Dr. Bedřicha Jenšovského bezohledně z archivu země České, z prostředí, jemuž v neumdlévající, vyčerpávající a houževnaté práci obětoval doslovně všechny svůj volný čas, a vyrazila, žel Bohu, již dne 12. února 1942 pero z jeho ruky navždy. Nám, jeho spolupracovníkům, zbývá nyní nad jiné smutný úkol, abychom na jeho místě podali veřejnosti zprávu o činnosti českého zemského archivu od roku 1934 až do konce roku 1941, tedy do doby, kdy za okupace byla dosavadní česká správa archivu nahrazena správou německou.

Jde o údobí, kdy náš stát, po Mnichově okleštěn a ochuzen, stává se posléze kořistí svého mocného a výbojného souseda a kdy i země Česká a její zařízení jsou vydány všanc postupné a bezohledné germanisaci, jakož i soustavnému a plánovitému vylupování, které se vrcholí příchodem Reinharda Heydricha do Čech na podzim roku 1941. Údobí vnitřní německé správy a nejhoršího útlaku zvenčí až do dnů květnové revoluce (1942—1945) je vyhrazen zvláštní, X. svazek Zpráv českého zemského archivu.

Fondy archivu zemského byly v letech 1934—1941 podstatně rozmnoženy velkým přírůstkem starých knih pozemkových, které z podnětu ministerstva spravedlnosti republiky Československé, pokud byly založeny před rokem 1873, měly býti jednotlivými okresními a krajskými soudy v Čechách soustředěny v archivu země České v Praze (podobně jako měly býti pozemkové knihy, pocházející z Moravy, soustředěny v zemském archivu moravsko-slezském v Brně a pozemkové knihy z okresních soudů na Opavsku měly býti uloženy ve slezském archivu zemském v Opavě). Ministerstvo spravedlnosti navazovalo tu vlastně na podnik, který za-

hájilo již bývalé rakouské ministerstvo spravedlnosti, když roku 1897 nařídilo, aby staré pozemkové a městské knihy byly okresními soudy odevzdávány příslušným archivům zemským; avšak odevzdávání pozemkových knih v letech 1898—1900 nebylo prováděno systematicky, takže do roku 1930 bylo archivu zemskému vydáno asi na 13.000 pozemkových knih, kdežto daleko větší část zůstala u okresních soudů. Poněvadž při nedostatku místa u většiny okresních soudů byla valná část starých pozemkových knih, úřední potřebě již nesloužících, považována spíše za přítěž a postrádala namnoze nejen odborné správy, nýbrž i jakékoliv péče ochranné vůbec, zasazovalo se ministerstvo spravedlnosti spolu s presidiem Vrchního soudu v Praze, aby knihy ty byly pokud možná s urychlením převzaty do archivu země České.

S hromadnou akcí přejímací, již se kromě referenta o pozemkových knihách Dr. Miloslava Volfa účastnili též Dr. Zdeněk Kristen, Dr. Josef Matoušek, Dr. Jan Klepl a Dr. Antonín Haas, spojen byl zároveň rozsáhlý výzkum archivů v navštívených městech (a to jak archivů a museí městských, tak i archivů vrchnostenských, klášterních a farních, případně i jiných archivů soukromých), o kterémžto výzkumu a jeho výsledcích seznamuje nás podrobněji Dr. Miloslav Volf na str. 186—187 v rozpravě „Český zemský výbor a samosprávné archivy“. Hromadné přejímání pozemkových knih se započalo již roku 1934. Tehdy bylo převzato z *Bělé pod Bezdězem* 17 starých pozemkových knih, z *Horáždovic* (Dr. Volf) 280 knih, z *Hořovic* (Dr. Volf) 270 knih — mezi nimi knihy z první poloviny XVII. století, z *Kostelce nad Orlicí* (Dr. Matoušek) 162 knih, z *Poděbrad* (Dr. Volf) 154 knihy a ze *Zbirohu* (Dr. Volf) 69 knih, úhrnem 952 pozemkových knih od šesti okresních soudů.

Roku 1935 bylo převzato: z *Aše* (Dr. Kristen) 91 pozemkových knih, z *Benešova nad Ploučnicí* (Dr. Volf) 174 knihy, z *Benešova u Prahy* (Dr. Volf) 123 knihy, z *Bíliny* (Dr. Kristen) 354 knihy, z *Boru u České Lípy* (Dr. Haas) 159 knih, z *Broumova* 11 knih, z *Českých Budějovic* (u krajského soudu Dr. Klepl) 92 knihy, (u okresního soudu Dr. Volf) 49 knih, z *Nového Bydžova* (Dr. Volf) 167 knih, z *Cvikova* (Dr. Haas) 66 knih, z *Děčína* (Dr. Matoušek) 199 knih, z *Doupova* (Dr. Volf) 92 knihy, z *Dubé* (Dr. Haas) 207 knih, z *Duchcova* (Dr. Kristen) 164 knihy, ze *Dvora Králové nad Labem* (Dr. Volf) 215 knih, z *Frydlantu* (Dr. Haas) 190 knih, z *Hluboké* (Dr. Volf) 82 knihy, z *Hory Svaté Kateřiny* 41 knih (některé z konce XVI. století), z *Hory Svatého Šebestiána* 45 knih, z *Kašperských Hor* (Dr. Haas) 89 knih (některé též z konce XVI. století), z *Hořic* (Dr. Klepl) 160 knih, z *Jindřichova Hradce* (Dr. Volf) 230 knih, z *Hradce Králové* (Dr. Kristen) 307 knih, z *Nových Hradů* (Dr. Matoušek) 96 knih,

z *Chabařovic* (Dr. Kristen) 153 knih, z *Chomutova* (Dr. Kristen) 477 knih (několik z konce XVI. století), z *Chrastavy* (Dr. Haas) 176 knih, z *Chvalšín* (Dr. Volf) 36 knih, z *Jablonce nad Nisou* 101 knih, z *Německého Jablonného* (Dr. Haas) 144 knihy, z *Jaroměře* (Dr. Volf) 198 knih, z *Jesenice* 171 knih, z *Jičína* (u krajského soudu Dr. Klepl) 59 knih, (u okresního soudu Dr. Klepl) 200 knih (mezi nimi též knihy z první poloviny XVII. století), z *Jilemnice* (Dr. Klepl) 170 knih (též z první poloviny XVII. století), z *Jirkova* 68 knih (tolikéž z počátku XVII. století), z *Kadaně* (Dr. Volf) 418 knih, z *České Kamenice* (Dr. Haas) 260 knih, z *Kaplic* (Dr. Klepl) 115 knih, z *Kdyně* 1 kniha, z *Králík* 7 knih, z *Kralovic* (Dr. Volf) 157 knih a 52 fascikly sbírky listin z let 1850—1870, z *Českého Krumlova* (Dr. Klepl) 233 knihy (některé i z první poloviny XVII. století), z *Mariánských Lázní* 68 knih, z *Liberce* 232 knihy, z *Horního Litvínova* 72 knihy, z *Lokte* (Dr. Kristen) 172 knihy, z *Lomnice nad Lužnicí* (Dr. Volf) 48 knih, z *Loun* (Dr. Volf) 265 knih, z *Maršova* (Dr. Klepl) 12 knih, z *Městce Králové* (Dr. Volf) 88 knih, z *Nového Města pod Smrkem* 15 knih a 7 balíků spisů, z *Náchoda* (Dr. Matoušek) 236 knih, z *Nové Paky* (Dr. Klepl) 183 knihy, z *Písku* (u krajského soudu Dr. Haas) 55 knih, (u okresního soudu Dr. Haas) 91 kniha, z *Horní Plané* (Dr. Volf) 24 knihy, z *Podbořan* (Dr. Volf) 429 knih (několik i ze XVI. století), z *Police nad Metují* (Dr. Matoušek) 93 knihy, z *Polné* (Dr. Volf) 128 knih, z *Postoloprť* (Dr. Volf) 115 knih, z *Přísečnice* (Dr. Kristen) 135 knih, z *Rokycan* (Dr. Kristen) 226 knih (tolikéž i spisy býv. magistrátu rokycanského, a to 131 fasciklů spisů, 71 svazků podacích protokolů, 16 svazků repertářů a 5 knih pomocných), z *Rokytnice v Orlických horách* (Dr. Kristen) 164 knihy, z *Rumburka* (Dr. Matoušek) 85 knih, z *Rychnova nad Kněžnou* (Dr. Kristen) 200 knih, z *Řičan* (Dr. Volf) 162 knihy, z *České Skalice* (Dr. Matoušek) 88 knih, ze *Skutče* 102 knihy, ze *Strakonice* (Dr. Haas) 207 knih, z *Trhových Svin* (Dr. Matoušek) 65 knih, ze *Štětí* (Dr. Matoušek) 215 knih, z *Tachova* (Dr. Kristen) 266 knih, z *Tanvaldu* 15 knih, z *Teplé* 132 a 3, úhrnem 135 knih, z *Teplíc nad Metují* (Dr. Matoušek) 123 knihy, z *Třeboně* (Dr. Matoušek) 60 knih, z *Úpice* 14 knih, z *Ústí nad Labem* (Dr. Matoušek) 183 knihy, z *Úštěku* (Dr. Matoušek) 261 kniha, z *Varnsdorfu* (Dr. Haas) 150 knih, z *Vimperka* (Dr. Haas) 127 knih (i z první poloviny XVII. století), z *Vrchlabí* (Dr. Volf) 132 knihy (též z konce XVI. století), z *Vysokého nad Jizerou* (Dr. Klepl) 45 knih, ze *Žacléře* (Dr. Klepl) 61 kniha, ze *Zamberka* (Dr. Kristen) 208 knih, ze *Zatce* (Dr. Volf) 364 knihy (některé z první poloviny XVII. století), ze *Zlatic* 156 knih, úhrnem 12.650 pozemkových knih od 84 okresních a 3 krajských soudů.

Roku 1936 bylo převzato: z *Bečova* (Dr. Matoušek) 289 pozemkových knih (některé z první polovice XVII. století), z *Bezdružic* (Dr. Haas) 141 kniha, z *Bíliny* 38 knih, z *Blatné* (Dr. Volf) 153 knihy, z *Horní Blatné* (Dr. Volf) 24 knihy, z *Blovic* (Dr. Haas) 168 knih, z *Bochova* (Dr. Matoušek) 230 knih, z *Brandýsa nad Labem* (Dr. Volf) 338 knih, některé i z první poloviny XVI. století, z *Vyššího Brodu* (Dr. Kristen) 137 knih, z *Broumova* 24 a 5, úhrnem 29 knih, z *Březnice* (Dr. Volf) 203 knihy, též z první poloviny XVII. století, z *Nové Bystřice* (Dr. Volf) 114 knih, z *Dobřan* (Dr. Klepl) 45 knih a 23 fascikly sbírky listin z let 1850—1870, z *Dobříše* (Dr. Klepl) 181 knih, z *Domažlic* (Dr. Volf) 295 knih, ze *Dvora Králové n. Labem* (Dr. Klepl: „Protokol o nalezení rukopisu Královédvorského“ a „Pamětní kniha záduší sv. Jana Křtitele z XVIII. století“), z *Falknova* (Dr. Matoušek) 246 knih, z *Kutné Hory* (Dr. Volf) 105 knih, z *Hostinného* (Dr. Klepl) 94 knihy, z *Hostouně* (Dr. Klepl) 112 knih, z *Hradce Králové 1* kniha, z *Chlumce nad Cidlinou* (Dr. Volf) 53 knihy, z *Chomutova* 1 kniha, z *Jáchymova* (Dr. Matoušek) 149 knih (některé z první poloviny XVII. století), z *Kdyně* (Dr. Volf) 136 knih, z *Klatov* (Dr. Volf) 568 knih, z *Kraslic* (Dr. Matoušek) 122 knihy (i ze XVI. století), z *Libáně* (Dr. Klepl) 149 knih (některé z počátku XVII. století), z *Libochovic* (Dr. Kristen) 136 knih (též z poloviny XVII. století), z *Litoměřic* (Dr. Kristen) 473 knihy (některé z počátku XVII. století), z *Lomnice nad Popelkou* 38 knih, z *Lovosic* (Dr. Kristen) 299 knih (i z počátku XVII. století), z *Manětína* (Dr. Kristen) 159 knih, z *Mimoně* (Dr. Kristen) 184 knihy, z *Mirovic* (Dr. Volf) 187 knih, z *Nepomuku* (Dr. Haas) 95 knih, z *Netolic* (Dr. Haas) 120 knih, z *Nýrská* (Dr. Volf) 149 knih, z *Plané u Mariánských Lázní* (Dr. Haas) 295 knih, z *Plzně* (Dr. Kristen) 135 knih a 18 fasciklů sbírky listin z let 1850—1870, z *Poličky* (Dr. Volf) 169 knih, z *Prachatic* (Dr. Haas) 162 knihy, z *Přeštice* (Dr. Kristen) 165 knih, z *Příbramě* (Dr. Klepl) 31 kniha, z *Přibyslavě* (Dr. Volf) 170 knih a 27 fasciklů spisů, z *Přimdy* (Dr. Haas) 109 knih a 54 balíky sbírky listin z let 1850—1870, z *Rokytnice nad Jizerou* (Dr. Klepl) 84 knihy, z *Roudnice nad Labem* 26 knih (i ze XVI. století), ze *Sedlčan* (Dr. Volf) 230 knih (též z počátku XVII. století), ze *Semil* (Dr. Klepl) 151 kniha, ze *Stoda* (Dr. Klepl) 149 knih, ze *Stříbra* (Dr. Haas) 305 knih, ze *Sušice* (Dr. Volf) 301 kniha, z *Tanvaldu* 82 fascikly sbírky listin z let 1850—1871, z *Touškova* (Dr. Kristen) 152 knihy, z *Horšovského Týna* (Dr. Klepl) 217 knih, z *Týna nad Vltavou* (Dr. Kristen) 122 knihy, z *Vildštejna* 10 knih, z *Volar* (Dr. Haas) 53 knihy (též z r. 1600), z *Volyně* (Dr. Haas) 121 kniha, ze *Zbraslavě*

(Dr. Volf) 81 kniha, ze *Žatce* 1 kniha, tedy úhrnem 9200 pozemkových knih od 60 okresních soudů.

Roku 1937 bylo převzato: z *Bechyně* (Dr. Matoušek) 100 knih, z *Nových Benátek* (Dr. Haas) 265 knih, z *Berouna* (Dr. Volf) 124 knihy, z *Mladé Boleslavě* (Dr. Haas) 334 knihy, z *Havlíčkova Brodu* (Dr. Kristen) 221 kniha, ze *Železného Brodu* (Dr. Klepl) 50 knih, z *Nového Bydžova* (Dr. Volf) 111 knih, z *Českého Dubu* (Dr. Klepl) 126 knih, z *Falknova* (Dr. Kristen) 78 knih, z *Hanšpachu* (Dr. Volf) 112 knih, z *Hlinska* (Dr. Klepl) 68 knih (též ze XVI. století), z *Holic* (Dr. Matoušek) 53 knihy, z *Kutné Hory* (Dr. Klepl) 223 knihy, z *Mnichova Hradiště* 46 knih, z *Humpolce* (Dr. Kristen) 91 a 1, úhrnem 92 knihy, z *Chabařovic* 19 knih, z *Chebu* (Dr. Kristen) 85 horních knih, též ze XVI. století, z *Chotěboře* (Dr. Klepl) 214 knih, z *Chrudimě* (Dr. Klepl) 318 knih, z *Uhlířských Janovic* (Dr. Kristen) 131 kniha, z *Jirkova* (Dr. Kristen) 24 knihy, z *Kamenice nad Lipou* (Dr. Volf) 163 knihy, z *Kolína* (Dr. Kristen) 343 knihy (též z počátku XVII. století), z *Kostelce nad Černými lesy* (Dr. Volf) 154 knihy, z *Dolních Kralovic* 1 kniha, z *Křivoklátu* (Dr. Haas) 62 knihy, z *Kynžvartu* 118 knih, z *Lanškrouna* (Dr. Haas) 197 knih (několik též ze XVI. století), z *Ledče nad Sázavou* (Dr. Kristen) 197 knih, z *České Lípy* (Dr. Haas) 220 knih, z *Litomyšle* (Dr. Haas) 326 knih (též ze XVI. století), z *Lomnice nad Popelkou* 33 knihy, z *Mělníka* (Dr. Volf) 420 knih, z *Milevska* (Dr. Matoušek) 88 knih (též z první poloviny XVII. století), z *Nasavrku* (Dr. Klepl) 72 knihy, z *Neveklova* (Dr. Volf) 80 knih, z *Nymburka* (Dr. Klepl) 173 knihy (též ze XVI. století), z *Opočna* (Dr. Matoušek) 221 kniha, z *Pacova* 5 knih, z *Pardubic* (Dr. Matoušek) 281 kniha, z *Pelhřimova* (Dr. Volf) 250 knih, z *Plzně* 19 fasciklů sbírky listin z let 1850—1870, z *Počátek* (Dr. Volf) 106 knih, z *Přelouče* 38 knih, z *Přeštice* 3 knihy, z *Rakovníka* (Dr. Haas) 118 knih, ze *Sedlce* (Dr. Volf) 134 knihy, ze *Semil* 2 knihy, ze *Slaného* (Dr. Haas) 249 knih, ze *Soběslavě* (Dr. Volf) 145 knih (i z poloviny XVI. století), ze *Sobotky* (Dr. Haas) 89 knih (též z první poloviny XVII. století), z *Nového Strašecí* (Dr. Haas) 57 knih, z *Tábora* (Dr. Matoušek) 285 knih, z *Touškova* 3 knihy, z *Turnova* (Dr. Klepl) 123 knihy (též z první poloviny XVII. století), z *Ústí nad Orlicí* (Dr. Matoušek) 94 knihy (též z poloviny XVI. století), z *Velvar* (Dr. Volf) 222 knihy (též z poloviny XVII. století), z *Veselí nad Lužnicí* (Dr. Volf) 86 knih, z *Vildštejna* (Dr. Kristen) 105 knih, z *Vlašimě* (Dr. Matoušek) 230 knih (také z první poloviny XVII. století), z *Vodňan* (Dr. Matoušek) 161 kniha (některé též ze XVI. století), z *Votic* (Dr. Volf) 137 knih, z *Mladé Vožice* 59 knih (též z první poloviny

XVII. století), tedy úhrnem 8644 pozemkové knihy od 62 okresních soudů.

V dalších letech nebyly již konány hromadné zájezdy ku převzetí pozemkových knih, spojené s výzkumem místních archivů. Tolikéž i počet knih, převzatých v letech 1938 a 1939, značně poklesl. Nicméně válka a obavy před nálety způsobily, že ve čtyřicátých letech zaslaly častěji jednotlivé okresní soudy do úschovy sbírky listin z let 1850—1870. Se zřením k tomu uvádíme v dalším přehled pozemkových knih a sbírek listin, případně map, převzatých v letech 1938—1941:

Nové Benátky (1941) mapy 35 obcí z okresu o 219 listech, *Beroun* (1940) 2 knihy a (1941) 7 knih, *Mladá Boleslav* (1940) 1 kniha a (1941) 56 map obcí o 225 listech, *Havlíčkův Brod* (1940) 13 knih, *Broumov* (1938) 95 knih, *České Budějovice*, okresní soud (1941) 1 mapa obce o 9 listech, *Čáslav* (1941) mapy 10 obcí, *Dvůr Králové nad Labem* (1940) 52 svazky sbírky listin z let 1851—1870, *Holice* (1941) 10 knih a 98 balíků sbírky listin z let 1850—1870, *Kutná Hora* (1939) 23 horní knihy, *Hořovice* (1941) 47 map obcí o 167 listech, *Mnichovo Hradiště* (1941) 55 knih, *Chlumec nad Cidlinou* (1938) 1 kniha, (1939) 5 knih a (1940) 1 kniha, *Chotěboř* (1939) 3 knihy, *Jablonec nad Nisou* (1938) 15 knih, *Uhlířské Janovice* (1941) 2 knihy a mapy 13 obcí, *Jičín*, okresní soud (1941) mapy 7 obcí o 46 listech, *Kdyně* (1941) 100 fasciкул sbírky listin z let 1850—1870, *Kladno* (1938) 30 knih a (1940) sbírka listin z let 1850—1870 (59 svazků a 7 knih), *Kolín* (1940) 10 knih a 2 fascikly sbírky listin z let 1850—1870, *Kostelec nad Černými lesy* (1940) 3 knihy, *Kouřim* (1941) mapy 9 obcí, *Křivoklát* (1939) 8 knih a (1941) 6 knih, *Libáň* (1940) 3 knihy, *Libochovice* (1941) mapy 21 obcí o 117 listech, *Lomnice nad Popelkou* (1941) 10 knih a 95 balíků sbírky listin z let 1850 až 1870, *Manětín* (1939) 1 balík spisů a (1941) 43 fascikly sbírky listin z let 1850—1870, *Městec Králové* (1940) 1 kniha, *Náchod* (1939) 9 knih, *Nechanice* (1938) 2 knihy (z počátku XVII. století), *Neveklov* (1941) 43 fascikly sbírky listin z let 1850—1870, 23 knihy pozemkové a nevázaná sbírka listin, *Nymburk* (1941) mapy 20 obcí o 202 listech, *Nová Paka* (1941) mapy 22 obcí o 98 listech a (1941) 214 fasciкул sbírky listin z let 1850—1870, *Pardubice* (1941) 30 knih (těž sirotčích), *Plánice* (1940) 8 knih a sbírka listin z let 1850—1870 (4 krabice a 22 fascikly), *Plzeň* (1939, Dr. Beneš) 202 knihy a (1941) mapy 16 obcí o 52 listech, *Počátky* (1941) 12 kat. map obcí o 58 listech, *Poděbrady* (1941) mapy 16 obcí, *Praha I.*, krajský soud (1941) 448 vložek knih pozemkových a 10 knih, *Přelouč* (1938, Dr. Beneš) 48 knih a (1939) 70 fasciкул sbírky listin z let 1850—1870, *Přeštice* (1940) 2 knihy a (1941) mapy 3 obcí o 9 listech, *Příbrav* (1941) 1 kniha a

(1941) sbírka listin z let 1850—1870 o 83 fasciklech, *Rakovník* (1938) 1 kniha, *Rychnov nad Kněžnou* (1940) 19 knih a (1940) 5 knih, (1941) 12 knih, *Sedlčany* (1941) 114 fasciкул sbírky listin z let 1850—1870 a (1941) mapy 33 obcí o 101 listu, *Semily* (1941) 109 fasciкул sbírky listin z let 1850—1871, *Strakonice* (1941) mapy 24 obcí o 67 listech a 33 přehledné titulní náčrtky, *Nové Strašecí* (1941) mapy 13 obcí o 53 listech, *Trhové Sviny* (1941) 43 knihy (i z první poloviny XVII. století), *Třeboň* (1940) 4 svazky sbírky listin z let 1850—1870 a (1941) 3 poz. knihy, *Turnov* (1941) mapy 53 obcí o 231 listech, *Unhošť* (1939) 18 balíků sbírky listin z let 1850—1870, *Úpice* (1940) 9 knih, *Veselí nad Lužnicí* (1941) 39 fasciкул sbírky listin z let 1850—1870, *Vlašim* (1938) 2 knihy a (1939) 2 knihy, *Vodňany* (1941) 12 fasciкул sbírky listin z let 1850—1870, *Votice* (1941) mapy 6 obcí o 21 listech, *Mladá Vožice* (1941) mapy 12 obcí o 45 listech, *Vysoké nad Jizerou* (1941) mapy 9 obcí o 44 listech, *Zbiroh* (1941) mapy 23 obcí o 131 listech. Úhrnem bylo převzato 735 pozemkových knih od 1 soudu krajského a od 33 okresních soudů.

V letech 1934—1941 převzal tedy archiv země České od 4 krajských soudů a 203 okresních soudů do úschovy 32.181 pozemkovou knihu, 471 mapu obcí úplnou a 5 neúplných a od 35 okresních soudů sbírky listin z let 1850—1870. Jestliže bylo do akce ministerstva spravedlnosti v archivu zemském v úschově na 13.000 pozemkových knih, vzrostl tento fond zhruba na 45.200 pozemkových knih.

Okupace přinášela s sebou ovšem podstatné ochuzení i v oboru archivnictví. Ze všech archivních fondů na prvním místě byl pojat do t. zv. rozluky fond pozemkových knih. O hlavních zásadách a průběhu rozlukových prací bude podána podrobná zpráva v X. svazku Zpráv. Úhrnem bylo vydáno 18.411 pozemkových knih, a to do t. zv. říšského archivu v Opavě 588 pozemkových knih, do t. zv. říšského archivu v Liberci 16.123 pozemkové knihy, do městského archivu v Chomutově 115 pozemkových knih, do t. zv. říšského archivu v Landshutě 635 pozemkových knih, do t. zv. říšského župního archivu v Linci 32 pozemkové knihy (z majetku archivu země České) a do domácího, dvorního a státního archivu ve Vídni 918 pozemkových knih.

Podle usnesení zemského zastupitelstva ukládají se v archivu země České tištěné zprávy, návrhy a předlohy pro jednotlivé schůze zemského zastupitelstva. Spisy byly do archivu postupně ukládány, a to r. 1934 ještě zápisy z posledních schůzí (XXII.—XXVII.) 1. období zemského zastupitelstva, od r. 1935 zápisy o ustavující schůzi a dalších zasedáních zemského zastupitelstva ve 2. správním období až do XII. schůze v roce 1938,

kdy po Mnichově za t. zv. druhé republiky a za okupace byla činnost zemského zastupitelstva zastavena.

O schůzích Zemského výboru českého byly převzaty protokoly až do roku 1924 včetně a měly sem býti odevzdány i protokoly z doby novější.

V březnu r. 1940 byly převzaty v budově býv. sněmu (později senátu) 1464 fascikly *starých tisků sněmovních*, 98 fasciklů nevázaných *stenografických protokolů* a 214 fasciklů vázaných protokolů o schůzích českého sněmu, úhrnem 1776 fasciklů *sněmovních tisků* a 264 svazky knih.

Při stěhování *zemské spisovny* z budovy, propůjčené senátu republiky Československé na sklonku roku 1934, byly odevzdány do archivu země České všechny originální listiny nadační a připojené k nim jiné listiny právní, které se týkají nadání stavovských. Roku 1934 byla uložena v archivu též *knihla přísah* Zemského výboru z let 1901—1911 o 743 stranách. Kromě toho byla postupně přejímána (někdy i po vyskartování) ze zemské spisovny II. jednotlivá oddělení a pododdělení, a to VI. (chudinství), VII. 6a (stížnosti proti dávcé z převodu nemovitosti), IX. 5 (vdovy po obvodních lékařích, 1911—1920), IX. 5a (ústavy v Luži a ve Cvikově, IX. 6 (simulanti podle jmen z let 1911—1920), IX. 9 (očkovací operáty z let 1911—1920), X. (žádosti za místa v zemských ústavech pro choromyslné z let 1912—1923), X. 1—4 (zemské blázince v Bohnicích, Dobřanech, Beřkovicích z let 1911 až 1923), X. 8 (dodávky do zemských humanitních ústavů v letech 1924—1928), XI. 3 (zemský porodinec a nalezinec z let 1910 až 1923), XVI. c (licentování býků 1910—1924), XVI. 13/19 (zemědělská družstva z let 1910—23). V roce 1934 odevzdala ústřední spisovna II. podací protokoly Zemského výboru z let 1909—1923, celkem 664 svazky a úhrnem 444 fascikly spisů značky IV. 6, IV. 8, V. 2 a 266 knih indexů. Téhož roku byly po vyskartování převzaty ukázkové spisy oddělení VII. (společné záležitosti, agenda nemocniční). Roku 1935 odevzdala ústřední spisovna II. do archivu země České seznam všech značek a označení spisových Zemského výboru i všech fasciklů z let 1910—1928.

Roku 1939 odevzdalo 37. oddělení Zemského úřadu do archivu černé *nátisky katastrálních map* pořiči Nežárky a Lužnice, jakož i přehledné situace pořiči obou řek, úhrnem 176 kusů.

Ze zemských ústavů a zařízení byly převzaty — po provedených skartacích — ukázkové spisy, a to r. 1935 ze *Zemské porodnice a ústavu pro péči o dítě* 18 pomocných knih a 1 svazek spisů z let 1860—1925, v únoru r. 1937 z *Právního ochranného oddělení zemského ústavu pro péči o dítě* 17 ukázek úplných spisů, 7 ukázek předválečných jazykových sporů a 3 ukázky pomocných záznamů, posléze pak v květnu r. 1937 ze

Zemského ústavu pro choromyslné v Kosmonosích 12 ukázkových svazků, vzorců, pomocných knih a záznamů z let 1869 až 1892. — Z *německého odboru Zemědělské rady* bylo převzato r. 1936 dalších 50 fasciklů. V listopadu r. 1938 měla býti odvezena ihned celá registratura tohoto odboru do zemského archivu, ale na upozornění Dr. Jenšovského, že spisy budou patrně předmětem jednání spisové rozluky, byla spisovna ponechána zatím na místě.

Posléze dlužno se tu zmíniti ještě o dvou dárcích, kteří věnovali archivu země České písemnosti, pojíci se ke spisovně Zemského výboru. Roku 1935 odevzdala paní Dokupilová, vdova po zemském odborovém přednostovi, dopis na rozloučenou preláta ThDr. Josefa Buriana při odchodu ze Zemského výboru, dopis na rozloučenou zemského maršálka Ferdinanda Lobkovice ze dne 27. VII. 1913 při odchodu ze Zemského výboru a 2 dopisy maršálka Jiřího Lobkovice. — V únoru r. 1939 věnoval ředitel Karel Auer archivu země České staré listiny a spisy, které kdysi zachránil z vyskartovaných písemností zemské pokladny (šlechtické obligace z konce XVII. a z prvé poloviny XVIII. století, výpisy z desk zemských z XVIII. století, „sumární extrakt výkazu o platech, který za jednotlivá čtvrtletí r. 1786 podal c. k. pokladník v Praze František Antonín Bubák kontroloru Janu Pavlovi Gregerovi a pokladníku Františku Erbesovi“, absolutorium Marie Terezie třem finančním úředníkům z účtů, podaných od 1. XI. 1759 do 31. X. 1760, smlouvu mezi zemským guberniem a Janem Václavem hrabětem Šporkem ze dne 7. září 1795 o výměně panství Hoříněvsi a Zderazu za Statenice a Kamýk).

Z *registratur bývalých okresních zastupitelstev a okresních výborů*, které se ukládají v archivu země České jenom tehdy, vyžaduje-li toho naléhavá potřeba, převzaty byly roku 1934 spisy bývalých okresních zastupitelstev v *Táboře*, v *Soběslavi* a v *Mladé Vožici*. — Roku 1936 odevzdána byla do archivu registratura bývalého *okresního výboru v Jílovém* (u Prahy) z let 1865—1917, a to 52 svazky podacích protokolů, jedna pomocná kniha (index z roku 1865), jeden podací protokol okresní pokladny pro léčení čeledi, 28 fasciklů registratury a 79 knih okresní záložny v Jílovém.

Pokud jde o rozmnožení sbírek archivních darem nebo koupí, získány byly v období 1934—1941 pro archiv země České zejména tyto *rukopisy*: především *čtyři staré knihy přehledů k berní rule krajů boleslavského, litoměřického, plzeňského a rakovnického*, „*Knihla odkladů*“ města Dvora Králové nad Labem z roku 1574 (dar prof. Dr. J. Peška), „*Počet, který přijal Šimon Střelecký, (turnovský) purkmistr při nastoupení úřadu*“, „*Knihla počtů obce Velký Bor z roku 1792*“ (dar ředitele J. Pastej-

řika), „Index testamentorum tabulis regni Bohemiae inscriptorum“, „Pamětní spis o při mezi Barborou Csanyiovou a jejím manželem Fr. Gajgerem se strany jedné a mezi Terezií Nagyovou, vdovou po Jiřím Csanyim, jejich dětmi a příbuznými se strany druhé o několik statků, ležících v Železnohradském komitátu 1775—1812“, „Pamětní spis o při mezi plukovníkem Josefem Festetičem se strany jedné a Jiřím Nighy se strany druhé o statek Nagy-Falva v Železnohradském komitátu, 1737—1744“, „Pamětní spis o při mezi Emerichem Inkejem z Pallinu a Jos. z Brandau o statek Valpovo ve Virovitickém komitátu, 1795—1796“, „Sumarium (stručný výťah) z lesního řádu Schwarzerova, vydaného v Inšpruku roku 1559“, „Kopiář různých dopisů, psaných z Prahy v letech 1638—1640 hraběti Jáchymu Mettychovi na Děčíně“. Z pozůstalosti Kollmannovy získán „Extrakt z knihy privilegií města Solnice“ a z pozůstalosti ředitele Antonína Jandy „Dějiny kláštera premonstrátek v Doksanech i osad panství tomuto příslušejících“.

Z listin a písemností byly získány (pro sbírku písemností různé proveniencie): 28 listin a písemností, týkajících se pražské mincovny (i jiných mincoven) z let 1558—1685 (koupí od Chaury), 31 písemností a listin k dějinám Chodů v XVI. až XVIII. století (koupí od Adámka), 10 pergamenových notářských instrumentů z let 1330—1497 (koupí od Zinka), písemnosti, pojící se k dějinám města Ledče nad Sázavou a některých vesnic na panství ledečském (dar p. vyslance Plešingera-Božinova), orig. papírový dekret české dvorské kanceláře o obsazení místa registranta u české dvorské kanceláře z 12. VII. 1769 (dar PhC J. Janši), orig. perg. lékařský diplom pražské university pro Josefa Merkla z Nymburka z 25. II. 1788, t. zv. „dobrá vůle“ augustiniánského konventu u svatého Václava v Praze z 16. X. 1763, „dobrá vůle“ Václava Ant. Krauseneka z 1. IX. 1769, „dobrá vůle“ Václava Leopolda Radeckého z Radče z 28. X. 1765, dvě „dobré vůle“ Josefa svobodného pána z Bartensteina z 10. I. 1769 a z 15. VI. 1785 (koupí od Josefa Knoflíčka), devět letáků ze světové války 1914—1918 (dar z pozůstalosti plukovníka MUDr. Antonína Haase), orig. perg. výučního listu, vydaného zahradníkem hraběte Pachtu Tobiášem Součkem Janu Ziegelerovi 21. VIII. 1809 (dar sl. A. Krejčíkové), orig. papírová kvitance nejvyšších berníků král. Českého z 23. VII. 1665 pro právo Matky Boží pod řetězem (koupí od p. Huška), výuční listy obuvnického cechu m. Litomyšle z 29. X. 1827, tkalcovského cechu m. Nového Rychnova z 16. VII. 1827 a řeznického cechu ze Stráže z 2. V. 1825 (koupí od Emanuela Hladíka). — Z pozůstalosti profesora Dr. J. Pekaře odevzdal Dr. J. Klik archivu

dvanáct písemností mladoboleslavských a čtyři písemnosti turnovské.

Do sbírky rytin a fotografií byly zařazeny čtyři rytiny, zobrazující boje na barikádách z roku 1848 a pohledy na Prahu z těžé doby (dar J. Pilnáčka z Vídně), jedna rytina zobrazující Shakespeara (z pozůstalosti ředitele Gindelyho), album fotografických snímků zámku Hrubého Rohozce (dar Dr. Mikuláše Des Fours-Walderode).

Do sbírky map a plánů přibyly roku 1934 indikační skizza města Berouna (o deseti čtvrtkách), 32 mapy osad, dvorů a lesů bývalého panství kosmonoského z druhé poloviny XVIII. století (dar p. Jiřího Weyra), hraniční mapa bývalého panství koutského (koupí od J. Adámka), osm listů staré mapy panství košáteckého z roku 1794 (koupí od J. Kořínka), projekt oltáře v kapli Zemské porodnice, podepsaný Ing. J. Hlávkou z roku 1867.

Tolikéž oddělení *patrimoniálních archivů* nebo jejich zlomků bylo rozmnoženo, a to z pozůstalosti prof. Dr. J. Pekaře odevzdal archivu Dr. J. Klik zlomek patrimoniální registratury kostecké, profesor Dr. V. Vojtíšek daroval archivu popis mladovožického panství z roku 1656, profesor Dr. F. M. Bartoš daroval zlomek register purkrechtních panství rychmovského z let 1573—1574 pro Domašín a Solnici, získán opis aboliční smlouvy miličevského panství z roku 1784, dále popis poddaných panství Žinkovy z roku 1724, zakoupeny spisy lesního revíru v Debrné, kniha zádušní kostela v Jílovém z roku 1812, dále dekrety panství košáteckého z let 1820—1857, různé cirkuláře a nařízení.

Sbírka tištěných patentů a vyhlášek, zejména pro obvod země České rozhojněna byla četnými koupěmi o 173 kusy různých cirkulářů, jakož i patentů z let 1806—1823. Profesor Dominik Filip daroval archivu faksimile dvorského dekretu ze dne 25. května 1776 o odevzdání jezuitské knihtiskárny komisi škol národních, Josef Pilnáček daroval archivu formulář klausule, týkající se víry, kterou mají skládati vrchnostenští úředníci a správcové podle resoluce ze dne 28. XII. 1725, 38 kusů různých úředních oběžníků krajského hejtmána v Celovci z let 1784 až 1818, 43 kusy úředních oběžníků krajského úřadu v Běláku (s popisem vojenských zběhů a psanců), 24 kusy různých úředních vyhlášek, předvolání a popisů osob, hlavně psanců a vojenských zběhů z let 1815—1817, jakož i leták, naepsaný „An Oesterreichs edle und biedere Bewohner“, Dr. Věra Jenšovská-Kosinová darovala tisk českého a německého textu lunevillského míru z 9. II. 1801, Dr. Miloslav Volf daroval tištěné česko-německé provolání k obyvatelům měst a obcí venkovských a k obyvatelům Prahy ze 17. a 18. června 1848. — Česká myslivecká jednota odevzdala roku 1939 archivu země České diplom

za podporu a spolupráci při pořádání myslivecké výstavy. — *Životopisný slovník české samosprávy* byl obohacen 180 snímky fotografickými významných činitelů politických (zemských poslanců, členů okresních zastupitelstev) a samosprávných pracovníků vůbec, kteréžto snímky archivu věnovali anebo zapůjčili k ofotografování jejich příbuzní a přátelé.

Tolikéž *genealogické sbírky* archivu země České byly početně rozmnoženy, a to jednak dary, jednak příležitostnými koupelemi. Majitel hruborohozeckého panství Dr. Mikuláš Des Fours-Walderode, jak bylo uvedeno již v VIII. svazku Zpráv (na straně 237) ukládá v archivu důležité výtahy, faksimile úředních listin (křestních listů, oddacích listů a pod.), jakož i reprodukce a přepisy písemností, vztahujících se k dějinám rodu Des Fours-Walderode. V období 1934—1941 uložil v archivu země České 69 různých oznámení svatebních a úmrtních, 29 opisů listin a výpisů z matrik, 21 fotografických snímků, čtyři vývody, tři modlitby za mrtvé členy rodu, dva seznamy majetku, dva soupisy sbírek, dva opisy monografií o rodu Des Fours-Walderode, dvě tabulky předků hr. Aloisie Karoliny (narozena roku 1770), jednu rytinu, indigenát Františka hraběte Des Fours-Walderode z roku 1804, kritický rozbor pramenů o sňatku Albrechta Maxe Des Fours-Walderode s Rosalií Hartmankou z Klarštejna roku 1698, pro memoria hraběte Kryštofa Antonína Wydenbrucka z 12. X. 1939 a j. v. Dr. Jan Rejsa-Kolkovský daroval do genealogických sbírek osm fotografických snímků a jednu rytinu k dějinám rodu Rejsů Kolkovských z Kolkovic, Dr. Back ze Dvora Králové nad Labem věnoval archivu deník hraběte Šponka z roku 1734, vedený J. Seemannem, profesor J. M. Jakubička daroval některé doplňky do genealogické sbírky, pořízené jeho otcem a chované v zemském archivu, Zdeněk Kolovrat-Krakovský z Rychnova nad Kněžnou věnoval několik výpisů z matrik holo-hlavských a sezemických o rodu Malovců z Malovic, A. Krejčíková odevzdala archivu originál svatební smlouvy Oktaviána hraběte Kinského z 21. I. 1835, Edmund Lipovský z Mnichova daroval archivu rodové tabulky Lipovských z Lipovic. Zakoupeny byly rozrod Straků z Nedabylic ze 7. VI. 1650 (od Zinka), vývod Jany Antonie Frant. Deymové, hraběnky ze Strítěže z 25. II. 1797, ověřený opis vývodu Marie Jany hraběnky z Lichtenštejna z 15. III. 1773 a rozrod Pálffyů ze 14. VI. 1884 (od Knoflíčka), šlechtická průba Krupých z Probluze z 30. VI. 1630 (od Zinka).

Do sbírky *literárních pozůstalostí* historiků a archivářů byly převzaty: korespondence a literární pozůstalost zvěčnělého ředitele archivu Dr. V. J. Nováčka, která byla uspořádána a roztržena do tří skupin, a to na listiny a písemnosti povahy úřední

a veřejné, listiny a písemnosti povahy soukromé a korespondence povahy rodinné. — Dr. Alexander Sommer-Batěk odevzdal archivu země České svou literární pozůstalost, která se dělí na čtyři části: a) kronika rodu Sommer-Batškova a rodů příbuzných, b) rukopisy prací, většinou nevydaných nebo obsažených v kompendiích, c) 19 zapečetěných balíků, uzavřených na 30 let po smrti Dr. Alexandra Sommer-Batška, d) spisy tištěné, před — a poválečné, darované knihovně archivu jako celek. — Dr. A. Bajerová uložila v archivu další část depositu paní Anny Bajerové z let 1849—1854. — Farář v. v. Jan Hrdý odevzdal do archivu rukopis historicko-topografické práce „Malešovsko u Kutné Hory“. Paní Božena Sojková dala archivu do úschovy rukopis práce svého zvěčnělého otce, říd. učitele Antonína Jandy „O Michnech z Vacinova“. Ing. Ladislav Hevera odevzdal z pozůstalosti K. C. Neumanna spis o dějinách rodu Horů z Ocelovic. Z pozůstalosti prof. Dr. Josefa Pekaře odevzdal prof. Dr. J. Klik archivu země České 242 listy různých výpisů z českých archivů.

Ke spisům archivu Národního divadla, které byly převzaty roku 1933, přibýly dva listy herce Chvalovského, které sem uložila paní Růžena Maturová.

Jednota pro dostavění hlavního chrámu svatého Víta na hradě Pražském uložila v archivu země České protokol ze dne 27. června 1933 o uložení ostatků českých králů do sarkofágových vložek, které budou umístěny v definitivních bronzových (případně mramorových) sarkofázích v královské hrobce, jakož i zápis o odevzdání nově upravené hrobky českých králů do ochrany pražského arcibiskupa.

Se svolením Zemského výboru v Praze uložen byl v archivu země České (v letech 1934 a 1940) celý *archiv pražského sportovního klubu S. K. Slavia*, obsahující jak spolkové spisy a knihy, tak sportovní ceny a trofeje.

Podobně také byl v archivu zemském uložen *archiv Středočeské župy sokolské*, který tu byl pořádán za vedení ředitele Dr. B. Jenšovského Dr. K. Stelšovským.

Na přání profesora Karlovy university a vyslance ČSR v Mexiku Ph. Dr. Vlastimila Kybala převzal archiv země České do úschovy jeho bohatou knihovnu, čítající na 5.000 svazků a obsahující ponejvíce práce pojící se k dějinám latinské Ameriky. Za převzetí knihovny do úschovy dal profesor Dr. V. Kybal svolení k tomu, aby ji směli ke svým vědeckým pracím užívatí též odborní úředníci archivní.

Po záboru filosofické fakulty Karlovy university v listopadu 1939 byl donucen Historický klub se narychlo vystěhovat z dosavadních místností. Na zákrok ředitele Dr. B. Jenšovského přestěhoval se Historický klub se svolením Zemského úřadu do

budovy archivu země České, kde mu byla dána k užívání jedna místnost kancelářská a vyhrazena část podzemního skladiště na umístění bohaté knihovny klubovní.

Na sklonku léta 1938, kdy se schylovalo k válce s Němcem, vyžádala si správa *Moderní galerie* svolení Zemského výboru, aby směla v podzemních skladištích archivu země České uložit některé cennější obrazy a plastiky. Ve dnech 22.—24. září 1938 bylo sem přivezeno 27 beden s obrazy, které pak byly 21. XII. 1938 opět odvezeny. Podobně též správa *Waldesovy galerie* odevzdala sem 26. IX. 1938 cennější předměty do úschovy, které si opět 25. X. 1938 odvezla zpět.

Za okupace, po vypuknutí války s Polskem, požádala *Moderní galerie* znovu, aby směla významná díla — z obavy před poškozením nálety — uložit v podzemním skladišti archivu země České. Počínajíc dnem 1. září 1939 až do 20. září 1940 byly pak postupně vozeny do budovy archivu bedny s obrazy předních mistrů domácích i cizích, celkem pět zásilek, které zaujaly téměř polovinu skladiště ve druhém souterrainu. — Podobně jako *Moderní galerie* vyžádala si později také správa *Galerie hlavního města Prahy* svolení, aby směla uložit v podzemním skladišti archivu *Muchovu Slovanskou epopeju* a jiná umělecká díla. Po kladném vyřízení její žádosti bylo přivezeno do archivu ve dnech 10.—11. července 1941 celkem 25 plátů. Dílo *Muchovo* bylo natočeno na šesti dlouhých válcích (6,5 metru zděli); bylo pak s pomocí zvláštního lešení k tomu cíli zřízeného přemístěno do druhého souterrainu.

Na příkaz okupačních úřadů vyzvalo ministerstvo školství roku 1940 všechny okresní úřady v Čechách a na Moravě, aby daly stáhnouti *všechny pamětní knihy*, vedené podle zákona z roku 1920 jednotlivými obcemi a potom je hromadně odeslaly v Čechách do archivu země České v Praze a na Moravě do Zemského archivu v Brně. Archiv země České převzal tehdy celkem 4.476 svazků pamětních knih z vnitřních okresů českých — bez okresů ze zabraného pohraničí — a kromě těch okresů, které byly okupantskou správou příkázány na Moravu (t. j. mimo Poličku, Příbyslav, Polnou a Jindřichův Hradec). Pamětní knihy měly býti chovány podle příkazu okupantů pod zvláštní bezpečnou uzávěrou a nesměly býti nikomu půjčovány bez svolení t. zv. archivního referenta říšského protektora.

Z příkazu okupantů byl na jaře roku 1941 zrušen a rozpuštěn *konvent benediktinského kláštera emauzského na Slovanech*. Rukopisy a knihovna byly z příkazu protektorova odevzdány Veřejné a universitní knihovně v Praze, *archiv a spisová pozůstalost* uloženy v archivu země České. Podobně také po rozpuštění *kláštera a konventu Milosrdných Bratří v Praze a v No-*

vém Městě nad Metují byly jejich archivy a spisovny svěřeny jakožto t. zv. „říšský majetek“ do opatrování archivu země České. — *Archiv konventu a kláštera minoritského u svatého Jakuba v Praze I.*, pořádaný roku 1941 zemským archivním komisařem Dr. Antonínem Haasem, převzat byl archivem země České do zatímní úschovy na tak dlouho, pokud pořadatelské práce nebudou ukončeny.

Na podzim roku 1941 pak byl v archivu země České uložen z příkazu okupačních úřadů *archiv Národního musea v Praze*. Dne 27. srpna 1941 byl zvěčnělý ředitel Dr. Jenšovský — podle zápisu z téhož dne — spolu se zástupci Zemského úřadu pozván do ministerstva vnitra, kde mu byl přečten dopis presidia ministerské rady, intimující přání říšského protektora, aby archiv Národního musea byl uložen v archivu země České a aby přestěhování se stalo nejpozději do dne 1. října 1941. Potom byl v té věci sjednán další postup, při čemž — jak praví výslovně Dr. Jenšovský — „nemohl zatajiti rozpaky, jednak pokud jde o rozsah místa a dispozice v archivu, jednak pokud jde o konečnou lhůtu přestěhování.“ Dne 30. srpna 1941 provedli přednosta a referent 12. oddělení Zemského úřadu a ředitel archivu země České prohlídku archivu Národního musea se zřením k nařízenému převozu tohoto archivu do archivu země České a stanovili předběžné dispozice v tom směru. V poradě, konané dne 16. září 1941 v kanceláři přednosta 12. oddělení Zemského úřadu za účasti ředitele Národního musea a ředitele archivu země České, bylo dohodnuto:

1. Archiv Národního musea trvá nadále jako samostatný celek archivu země České, kde jest uložen.
2. Správu archivu Národního musea povede ředitel archivu země České.
3. Archiv Národního musea má nadále své vlastní inventáře a vede separátní přírůstkový katalog. Podací protokol je však společný s archivem země České. Vyřízení podepisuje ředitel archivu země České.
4. Účetní a pokladní deník vede se odděleně z dotací Národního musea a předkládá se Zemskému úřadu prostřednictvím Národního musea.
5. Dr. Jaroslav Charvát a kanc. oficiantka Milada Majerová příkazují se služebně archivu země České, zůstávají však ve stavu Národního musea. O jejich poměru k novému služebnímu místu bude vydáno ustanovení dekretem.
6. Přestěhování archivu Národního musea do archivu země České provede Národní museum. Za archiv země České účastní se ho Dr. Miloslav Volf, taj. František Voldan a případně další zaměstnanci, které ustanoví ředitel archivu.

Podle citovaných směrnic byl pak ve dnech 24. září až 7. října 1941 proveden (za účasti Dr. M. Volfa a Frant. Voldana) 20 nábytkovými vozy převoz archivu Národního musea, jakož i všech jeho oddělení, a to 72 skříněk s pergameny normálního i velkého formátu (oddělení A a B), chronologické oddělení listin papírových (oddělení D), patenty a cirkuláře (oddělení E), listiny a písemnosti, spořádané topograficky (oddělení F), topografická sbírka Eichlerova (oddělení G), genealogické oddělení, řazené podle osob (oddělení H), genealogická sbírka hraběte Vratislava z Mitrovic (oddělení Ch), rukopisy v celkovém počtu 1.150 svazků, z nichž mají většinu knihy soudů komorního a purkrabského, dvanáct skříní s pečeti a pečetidly, dvanáct skříní s Riegrovou pozůstalostí, patrimoniální registry Doudleby, Dmnholec na Moravě, Duchcov — Horní Litvínov, Svätý Jan pod Skalou, Litomyšl, Morkovice (ve vlastních zelených skříních, ve dvanácti bednách a 55 balících), Vysoké Mýto, Odolena Voda, zlomky různých patrimoniálních registratur (Dražďany), vázané patenty, archiv šternbersko-manderscheidský, archiv zemského židovstva, pozůstalosti Bráfova, Grégrova, tisková služba zahraničního ministerstva, Hlávkova sbírka autografů, duplikáty patentů a úmrtní oznámení, sbírka plakátů, oddělení Zlín (městská registratura), musejní registratura, vědecká pozůstalost Františka Palackého, různé spisy, tisky a obrazy, archiv donského kozáctva, jakož i 57 skříní, dva stoly, čtyři stolky, dva psací stoly, jedna americká skříň, dva psací pulty, čtyři židle, jedno křeslo, dvě poličky, dva stojany na šaty, dvojce schůdky, jeden činkový malý lis.

Vedle těchto — namnoze nečekaných přírůstků, kterých nabyl za okupace — zaznamenal archiv země České v té době také nemalé ztráty. Mimo knihy pozemkové i ostatní archivní fondy byly dány do rozluky a prohlíženy s hlediska t. zv. ryzí, prapůvodní provenience. O rozlukových jednáních a jejich konečném výsledku podá podrobnou zprávu 10. svazek Zpráv českého zemského archivu. Zatím dlužno zde alespoň uvést, že do konce roku 1941 byly vydány — kromě 18.411 pozemkových knih — ještě 22 rukopisy z t. zv. oddělení E a 13 rukopisů z oddělení A (sign. 33, 34, 35, 36, 37, 61, 62, 79, 87, 88, 96, 175 a 183) do t. zv. říšského archivu v Liberci.

Pořadatelské práce byly především ve spojení s *přejímáním pozemkových knih* v letech 1935—1937. Po převzetí pozemkových knih bylo nutno pořídit pro každý okresní soud nový, přesný seznam pozemkových knih, uložených v archivu země České. Knihy uložené v archivu zemském již v dřívějších letech, byly zrevidovány a spojeny s nově převzatými v jednotlý celek, sestavený pokud možná abecedně podle místa vzniku, t. j. podle panství a jednotli-

vých rychet a podle obsahu knihy (knihy převodů nemovitostí, knihy smluv svatebních, knihy kšaftovní, knihy obligační, kvitanční atd., a to pro celé panství i pro jednotlivá města a místa). Nové uspořádání se ovšem netýkalo těch pozemkových knih, které byly již v minulosti jednotně a průběžně očíslovány. Se zřením k velikému počtu nově získaných pozemkových knih (více než 32.000 svazků) byly revisní, inventarisační a instalační práce rozvrženy mezi několik odborných úředníků archivních, při čemž lví podíl připadl ovšem referentu Dr. Miloslavu Volfovi, který nově zinventarisoval na 22.400 svazků; více nežli 1.000 pozemkových knih nově zinventarisovali ještě Dr. Antonín Haas na 5.600 svazků, docent Dr. Josef Matoušek na 2.800 svazků a Dr. Jan Klepl na 1.100 svazků. — Nemenší úkol připadl archivu v letech 1939 až 1941, kdy se jednalo o extradiční pozemkových knih (a o zabezpečení starých městských a pozemkových knih z pohraničí, psaných česky), kteréžto práce si vyžádaly velkého pracovního vypětí valného počtu odborných úředníků archivních. O věci bude souborně pojednáno v článku „O archivní a spisové rozluce, prováděné v letech 1939—1945 v archivu země České“, kterýžto článek bude otištěn v X. svazku Zpráv českého zemského archivu.

V pracích o katalogisaci spisů bývalého *sněmu království Českého* byly nově uspořádány zvěčnělým referentem Dr. Josefem Matouškem spisy presidiální z let 1861—1901, k nimž pořízen lístkový repertář jmenný (na 3.000 lístků) a věcný (na 10.000 záznamů). V roce 1937 se počalo s přípravnými pracemi pro Životopisný slovník české samosprávy zemské a okresní. Především byly rozeslány v té věci dotazníky 80 českým a 66 německým městům; odpovědělo 26 českých a 29 německých měst. Ze žijících zemských poslanců a samosprávných pracovníků odpovědělo 15, z přibuzných někdejších poslanců zemských odpsal 70 dam a pánů. Zařazeno bylo na 180 fotografických snímků a 152 stran přepisů.

Tolikéž v katalogisaci *staré registratury Zemského výboru* z let 1724—1787 bylo pokračováno. 674 kartony a 2 fascikly registratury z let 1725—1787, řazené chronologicky podle let a měsíců, byly zrevidovány referentem Dr. Peřichem.

Pokud jde o *knihy a spisy, převzaté ze zemské účtárny*, byla provedena jejich revise referentem Františkem Flajšhansem a pořízen doplněk k dosavadnímu seznamu. Celkem bylo prohlédnuto a zrevidováno 2.008 fascikulů a knih, v doplňkovém seznamu zapsáno nově 487 knih.

V *archivu České koruny* se pokračovalo (v letech 1934 až 1938), v jednotném ukládání listin a v jejich registování. Listiny převzaté z Vídně byly ukládány do nových obálek. Ve výstav-

ním sále v podzemí archivní budovy byla instalována stálá výstavka 72 listin korunního archivu českého, kteroužto výstavku však bylo nutno v prvých letech novostavby archivu několikrát do roka dočasně zrušiti pro nadměrný stupeň vlhkosti a nebezpečí plísně, takže teprve po dokonalém vysušení místnosti bylo lze ji opět znovu instalovati. Mimo to bylo referentem Dr. Ot. Bauerem provedeno ocenění jednotlivých listin archivu České koruny. Pro chystanou sbírku odlitků pečeti pořízen byl soupis všech dobře zachovaných pečeti, přivěšených k listinám korunního archivu českého z doby před rokem 1346. Tolikéž byl pořízen soupis a popis sedmi klíčů ke korunní komoře a k svatováclavskému archivu. Pro připravovanou edici Katalogu srovnal byl (za spoluúčasti Dr. Ant. Haase) podrobný rozpis všech devíti dosud známých kopiářů listin archivu České koruny. K jednotlivým listinám se pořizuje katalog jmen osobních, místních i hlavních pojmů právních, který měl roku 1941 na 1.100 listků. — O postupu a průběhu rozlukových prací z let 1940—1941 bude pojednáno zvlášť v X. svazku Zpráv.

Ve věci *archivu Národního divadla* srovnal referent M. Čerovský 213 svazků pokladních výkazů z let 1895—1920, 78 fasciкулů a 54 knihy registratury z let 1851—1885 (koncepty ředitele Schmoranze, spisy intendantce, Společnosti Národního divadla atd.), sedm svazků korespondence domácích i cizích dramatických spisovatelů a hudebních skladatelů, jeden svazek referátu lektorova, deset svazků spisů Společnosti Národního divadla, sedm krabic spisů Sboru pro zřízení Národního divadla (z let 1880—1885). Po ukončení prací, spojených s pořádáním spisů Národního divadla, byly uloženy fascikly do kartonů a pořízen zatímní seznam archivu Národního divadla.

Z registratur *bývalých okresních zastupitelstev* srovnána byla roku 1934 referentem M. Čerovským spisová pozůstalost *bývalého okresního výboru v Příbrami* o 324 fasciklech a 180 knihách a roku 1936 spisová pozůstalost *bývalého okresního výboru v Soběslavi* (z let 1900—1923) o 30 svazcích.

Pokud jde o naše katastry zemské přikročeno bylo již roku 1935 referentkou Dr. V. Kosinovou-Jenšovskou k rozpisu jednotlivých svazků *berní ruly z roku 1654 a její revisitace*, počínajíc svazkem čís. 3 (Bechyňský kraj). Každá osada, zaznamenaná v ruli, byla zapsána na zvláštní lístek a pokud možná ihned identifikována; k tomu cíli bylo též na lístku poznamenáno, na které stránce uvádí osadu Palackého „Popis království Českého z roku 1845“. Do konce roku 1937 rozepsány a zrevidovány všechny svazky berní ruly, počínajíc krajem bechyňským a končíc krajem rakovnickým. Po odchodu Dr. V. Kosinové-Jenšovské z archivu pokračovala v rozpisu svazků revisitace

berní ruly (čís. 24—40) absolventka Státní školy archivní Ph. C. M. Haasová-Jelínková, která jej dokončila a zrevidovala. Pro zamýšlené vydání berní ruly se počalo s některými přípravnými pracemi, zejména s podrobným prepisováním svazku pro kraj kouřimský (berní ruly čís. 15).

Také v pořádání *patrimoniálních archivů* se pokračovalo. Dr. M. Volf pořádal registraturu *komorního panství zbirožského* a srovnal t. zv. „reservované akty“ oddělení I.—V., t. zv. vyšetřovací spisy z let 1831—1833, korespondenci administrativy státních statků s vrchním hutním úřadem na Zbiroze z let 1770 až 1815, 22 krabice dekretů generálního direktoria, dvě krabice korespondence vrchního hutního úřadu na Zbiroze se šichtmistry a popsal na 140 úředních knih. — Dr. K. Doskočil prohlédl 70 krabic *patrimoniálního archivu rychmburského a chroustovického*, roztrídil a zařadil 91 knihu psaných patentů z let 1726 až 1844, celkem uspořádal na 120 kartonů tohoto archivu. — Dr. Ant. Haas srovnal a popsal zlomek *patrimoniální registratury kostecké*, celkem pět fasciкулů a pět knih.

V *aktech různé provenience* dokončil a zrevidoval Dr. Ant. Haas práci, kterou kdysi zahájil zemský archivní koncipista Dr. Miloš Vystyd, totiž podrobný soupis a popis *Parisovy sbírky* (celkem 314 písemností). — Kromě toho srovnal a zregestoval v aktech různé provenience jednotlivá oddělení, a to: *archiv Žerotínsko-vrbský* celkem 1.801 písemností, oddělení *Praha-Karlova universita* celkem 15 písemností, oddělení *Praha — mincovní úřad* úhrnem 31 písemností, oddělení *Mladá Boleslav* celkem 41 písemností, oddělení *Brozany* celkem 19 písemností, oddělení *Březno* 6 písemností, oddělení *Nový Bydžov* 4 písemností, oddělení *Dvůr Králové nad Labem* 19 písemností, oddělení *Střelské Hoštice* 8 písemností, oddělení *Královský Hvozd* 6 písemností, oddělení *Kadaň* 11 písemností, oddělení *Kouřim* 105 písemností, oddělení *panství Kouto* 44 písemností, oddělení *panství Landštejn* 23 písemností, oddělení *Loket* 18 písemností, oddělení *Luž* 12 písemností, oddělení *panství Mníšek* 37 písemností, oddělení *Pelhřimov* 36 písemností, oddělení *Planá u Mariánských Lázní* 70 písemností, oddělení *panství Poděbrady* 50 písemností, oddělení *Krajská registratura Prácheň* 77 písemností, oddělení *Rakovník* 98 písemností, oddělení *Slavkov* 31 písemností, oddělení *Strakonice — cechy* 28 písemností, oddělení *Strakonice, Maltézský archiv* 14 písemností, oddělení *Strmilov* 5 písemností, oddělení *Stříbro* 15 písemností, oddělení *Trhové Sviny* 7 písemností, oddělení *Jihlava* 4 písemností.

Z *pozůstalosti* byly srovnány a uspořádány pozůstalost ředitele V. J. Nováčka a ředitele *Hynka Kollmanna* (Dr. B. Jenšovským) a pozůstalost *Julia Pažouta* (paní Ph. C. Haasovou-

Jelínkovou). Tolikéž byla srovnána a zinventarisována sbírka *Voříškova*, jejíž inventář jest otištěn paní Haasovou-Jelínkovou výše na straně 125—134.

Mimo to byly prováděny revise jednotlivých archivních fondů. Kromě vzpomenuté již revise starých pozemkových knih byly podrobně revidovány přípravné spisy a operáty *katastru tereziánského*, při čemž byly tři kraje o 132 fasciklech — rakovnický, tábořský a žatecký — Dr. Ant. Haasem nově uspořádány. Tolikéž byl podrobně revidován *katastr stabilní* (Dr. V. Jenšovskou-Kosinovou) a *indikační skizzy* (Františkem Flajšhansem), při čemž byly prohlédnuty a zjištěny 162.182 čtvrtky map v 8.655 katastrálních obcích ze 16 krajů Čech. Také *genealogické sbírky* byly podrobeny (Dr. Zd. Kristenem) revisi, zejména sbírka Dobřenského, Doerrova, Krále z Dobré Vody, Renzova, Šumanova, Ubelliho, Vunšvicova a Jakubičkova, k níž pořízen nový seznam. Ve sbírce *rytin a map* dokončen inventář 423 rytin ze sbírky Vunšvicovy, provedena (Dr. K. Doskočillem) revise map a plánů a pořízen seznam 121 map z fondu nejvyššího purkrabství. V *registratuře Vlastenecko-hospodářské společnosti* byly uspořádány (Dr. J. Kleplem) knihy a spisy, vzešlé z činnosti immatrikulační v letech 1773—1884 a matrika z roku 1834, obsahující údaje o vrchnostenských úřednících. Též 4.476 svazků pamětních knih ze 4.260 obcí, daných archivu země České z příkazu ministerstva školství do úschovy 59 okresními úřady bylo zrevidováno (Dr. Fr. Benešem) a kde toho bylo potřeba, byla ihned provedena nejnutnější konservace. — O výsledku revise sbírky přepisů z archivů domácích bude podána podrobná zpráva v oddílu, vyhrazeném sbírce přepisů v archivu země České.

S pracemi pořadatelskými jest úzce spjata spoluúčast archivu země České a jeho úředníků při skartaci spisů zemských úřadů a zemských ústavů. Jde především o revisi spisů vlastní zemské spisovny, zejména spisovny II. a jejich jednotlivých oddělení (roku 1934), kteréžto spisy po vyskartování byly převzaty do archivu země České (viz výše str. 344—345).

Roku 1935 — dne 31. října — provedl Dr. Zdeněk Kristen revisi vyskartovaných spisů *v Zemské porodnici a v ústavu pro péči o dítě v Praze II*, při čemž převzal 18 svazků knih a 1 svazek spisů z let 1860—1925, jakožto ukázkové vzorce do archivu země České.

Podobně provedl Dr. Kristen podrobnou revisi spisů, přípravných ke skartaci *v Právním ochranném oddělení Zemského ústavu pro péči o dítě v Praze II* dne 16. února 1937 a dne 12. května téhož roku převzal odtud do archivu země České 17 ukázkových spisů, 7 ukázek předválečných sporů a 3 pomocné záznamy.

Ještě téhož roku — dne 13. května 1937 — přezkoumal Dr. Kristen spisy, vyřazené ke skartaci *v Zemském ústavu pro choro-*

myslné v Kosmonosích. Ukázkové vzorce pomocných knih a záznamů z let 1869 až 1892 byly převzaty do archivu země České.

Jako v předcházejícím údobí bylo pokračováno i v letech 1934—1938 ve skartaci spisů německého odboru Zemědělské rady a roku 1936 bylo převzato 50 fasciklů vyskartovaných spisů.

Leta okupace brzdí ovšem i normální chod pořadatelských prací, neboť jednání o archivní rozlučku jednotlivých fondů si vyžádala — jak bude ukázáno — tolik času, že odborní úředníci archivní se jimi nemohli zabývat v té míře, jak bylo původně určeno.

Publikační činnost trpěla v uplynulém období (1934—1941) zprvu naléhavými úkoly pořadatelskými, zejména přejímací akci starých pozemkových knih, jakož i nedostatečným počtem odborných úředníků archivních, později za okupace novými ustanoveními německé okupační správy, české tvorbě historické krajně nepříznivými.

Především dlužno tu vzpomenouti nové publikační sbírky archivu země České o názvu *Knihovna Sněmů českých*, kterou zahájil zvěčnělý ředitel Dr. Jan Bedřich Novák dílem „*Rudolf II. a jeho pád*“, dokončeným až k předposlední kapitole podle původních dispoic. Po smrti ředitele Dr. J. B. Nováka byl pak dokončen jeho tisk, dílo opatřeno rejstříkem prací Dr. M. Volfa a r. 1935 odevzdáno veřejnosti.

Pokud jde o *Sněmy české*, nejstarší ediční podnik zemského archivu, dokončen a vydán byl r. 1939 prací ředitele Dr. Bedřicha Jenšovského obsáhlý *jmenný a věcný rejstřík* k oběma svazkům *Sněmů českých* z roku 1611, vydaných dříve Dr. J. B. Novákem, a to jakožto *Sněmů českých* díl XV. 3. Dr. Bedřich Jenšovský připravoval též materiál pro edici sněmovní z let 1614—1615. Docent Dr. Zdeněk Kalista se uvolil zahájit přípravné práce o edici *Sněmů českých* z roku 1617 (*Sněmy české* díl XIX.). — Na sklonku r. 1941 vydán byl prací Dr. Miloslava Volfa další svazek *Sněmů českých*, a to XI. 2. *Provádění usnesení sněmů českých 1605—1607, B, Nástin správy české berně v době předbělohorské* (str. 1—178). Kniha byla dotištěna v prosinci roku 1941, nesměla však býti na zákrok německých úřadů rozesílána po tak dlouho, pokud nebude hotov a dotištěn německý překlad díla Volfova; práce, spojené s překladem a tiskem německého znění Volfovy rozpravy se protáhly až do počátku roku 1945.

Na sklonku roku 1935 vydán byl péčí profesora Karlovy university PhDr. Gustava Friedricha *třetí sešit* faksimilového díla *Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa*, doprovozázejícího edici *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* a obsahujícího 10 tabulí listin (XXXI.—XL.) krále Václava I. z let

1232—1250, vydaných ve vzorné reprodukci grafických závodů České Unie.

Krátce před svým skonek ukončil bývalý ředitel českého zemského archivu *Hynek Kollmann* úvodní svazek význačné zemské publikace historické, čerpané z archivů římských a nazvané *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia*. Nicméně tento svazek — *Prodromus* — obsahující zevrubné údaje o organizaci kongregace de Propaganda fide, o její kanceláři a o jejím archivu vyšel však, bohužel, tiskem až po smrti vydavatelově roku 1939.

V letech 1934—1941 bylo pokračováno v tisku a ve vydávání sbírky, založené zvěčnělým ředitelem Dr. Janem B. Novákem a nadepsané vyčerpávajícím označením *Český zemský archiv. Katalogy, soupisy, registáře a rozborů*. V I. řadě této sbírky, *vyhrazené* nejvýznačnějšímu archivnímu fondu, *archivu České koruny*, vyšel již r. 1928 péčí zvěčnělého zemského archivního rady PhDr. Rudolfa Kossa *Katalog listin archivu České koruny z let 1158—1346* jakožto 2. svazek. Pro první svazek této řady určeny byly *podrobné dějiny a rozbor korunního archivu českého*, které připravoval, avšak již nedokončil, zesnulý Dr. Rudolf Koss. Z jeho pozůstalosti připravil je pro tisk, vybavil z valné části poznámkovým aparátem, opatřil přehledem listin korunního archivu českého s latinskými registry, o nichž je v díle řeč (str. 275—343), jakož i obsáhlým resumé v německém jazyce (str. 365—408) a vydal s podrobným rejstříkem jmenným i věcným Dr. Otakar Bauer o názvu *Dějiny archivu České koruny*, sbírky *Český zemský archiv I. 1.* (r. 1939, str. 499, s předmluvou redaktora sbírky, Dr. B. Jenšovského). — Ve IV. řadě téže sbírky, *vyhrazené menším fondům a sbírkám různé provenience* zpracoval a vydal Dr. Antonín Haas z pozůstalosti Dr. Miloše Vystydy o názvu *Parisova sbírka. Listiny a listy z let 1372—1794* katalog 314 písemností t. zv. sbírky Parisovy, s přehledem jich podle provenience, jakož i s rejstříkem jmenným a věcným, sbírky *Český zemský archiv IV. 1.* (r. 1939, str. 178, s předmluvou redaktora sbírky Dr. B. Jenšovského).

Práci profesora Karlovy university PhDr. Gustava Friedricha vydány byly v uplynulém období dva svazky *Archivu českého čili starých písemných památek českých i moravských, sebraných z archivů domácích i cizích*, sbírky to, založené ještě Františkem Palackým a vydávané nákladem zemského fondu (původně fondu domestikálního), jejíž vědecká příprava je svěřena zvláštní komisi, ustavené k tomu cíli při Královské české společnosti nauk. Na sklonku roku 1935 vydán byl XXXV. svazek *Archivu českého*, obsahující *Druhou knihu svolací desk dvorských z let 1395—1410*, (r. 1935, str. XVI+648, vybavenou vedle

předmluvy a stručného úvodu, jakož i vlastního textu knihy, (rozdělené podle jednotlivých krajů českých), též třemi přídávky, a to knihou zvodů písaře Sezemy, darovacími listy krále Václava IV. na odumřelé statky z let 1398—1410, listy od úradů desk dvorských nejvyššímu purkrabí hradu Pražského, přehledem listů královských, obsažených v textu, podrobným rejstříkem jmenným a věcným i seznamem českých slov, užitých v textu. — Počátkem roku 1941 byl vydán XXXVI. svazek *Archivu českého*, obsahující *Třetí knihu svolací desk dvorských z let 1411—1448*, (1941, str. XII+892), vybavenou kromě předmluvy, stručného úvodu a vlastního textu knihy (rozdělené tolikéž podle jednotlivých krajů českých), též pamětmi písaře dvorských desk, záznamy o odporech k dědinám, jež nebyly svolány, rejstříkem statků manských k hradu vyšehradskému od r. 1416, dodatky ze ztracené knihy zvodů a přehledem darovacích listů královských. Rejstříky (jmenný i věcný) budou vydány dodatečně ve zvláštním sešitu.

V uplynulém období vydán byl též další, a to VIII. svazek *Zpráv českého zemského archivu* redakcí zvěčnělého ředitele Dr. Bedřicha Jenšovského (r. 1939, str. 293). Svazek přináší především posmrtnou vzpomínku na nezapomenutelného ředitele archivu Dr. Jana Bedřicha Nováka, kterou mu věnoval jeho nástupce Dr. Bedřich Jenšovský o názvu „Dr. Jan Bedřich Novák, historik, archivář a editor“ (str. 5—38). Dr. Miloslav Volf otiskuje podrobnou rozpravu o názvu „Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí“ (str. 41—108). Studie podává též přehled gruntovních knih, starších berní ruly a seřazených abecedně podle jednotlivých panství. Dr. Bohuslav Matouš uveřejňuje rozsáhlou studii „Archivy a fotografie“ (str. 109—206), ukazující názorně, jaký význam má fotografie pro moderní archivnictví. V drobnějších příspěvcích popisují Dr. Antonín Haas „Mapy čechtického panství z konce 18. století“ (str. 207—222) a Dr. Miloslav Volf „Rodinný archiv Vojkovských z Milhostic a Osečan“ (str. 223—228). Závěrem podává ředitel Dr. Bedřich Jenšovský obsáhlou „Zprávu o činnosti českého zemského archivu za leta 1930—1933“ (str. 229—293).

Archivní činnost po stránce organizační a evidenční i s hlediska ochrany písemných památek jest úzce spjata s výzkumem archivů domácích i zahraničních, především ovšem archivů domácích. I v tomto období pečoval archiv země České o *archivy bývalých samosprávných okresů zastupitelských*. K tomu cíli byly r. 1934 převzaty spisy bývalých *okresních zastupitelstev v Táboře, v Soběslavi a v Mladé Vožici* a r. 1936 celá registratura bývalého okresního výboru v *Jílovém* (u Prahy) z let 1865 až 1917 (viz výše str. 345).

Veliká pozornost byla zejména v letech 1935—1937 obrácena k výzkumu domácích archivů při přejímání starých pozemkových knih od jednotlivých okresních soudů. Při zájezdu k příslušnému okresnímu soudu navštívili odborní úředníci archivní též místní archivy městské, církevní a rodinné, aby provedli výzkum pro Sněmy české z let 1614—1621 a pro soupis papežských listin na území Československé republiky, o němž archiv země České spolupracuje jakožto vydavatel Monument vatikánských pro Mezinárodní komisi pro výzkum vatikánských archivů. O svých poznatcích podávali vždy podrobnou písemnou zprávu a doplňovali takto velikou sbírku zpráv o soustavném výzkumu archivů domácích, který prováděli již v devadesátých letech minulého století úředníci zemského archivu. Srovnáváním obou zpráv zjištěny byly leckde ztráty proti stavu z konce 19. století; kde toho bylo potřebí, byly sdělovány zprávy ty v opisech ministerstvu školství a národní osvěty a státnímu archivnímu inspektorovi pro Čechy. Podrobnou zprávu o obsahu prohlédnutých archivů městských přinese studie Dr. M. Volfa v příštím svazku Zpráv. V letech 1934—1941 bylo podáno 114 zpráv o výzkumu domácích archivů.

Roku 1934 navštívil Dr. Jan Klepl na soukromé studijní cestě patrimoniální archiv v Dolním Adršpachu.

Roku 1935 navštívili:

- a) Dr. Antonín Haas: Bor u České Lípy, Cvikov, Dubou, Frýdland, Kašperské Hory, Chrástavu, Německé Jablonné (též děkanský archiv), Českou Kamenici, Písek, Strakonice, Varnsdorf a Vimperk;
- b) Dr. J. Klepl: Hořice (i archiv patrimoniální), Jičín, Jilemnic, (též patrimoniální archiv a farní úřad), Kaplice, Český Krumlov, (také Schwarzenberský ústřední archiv, archiv prelatury u sv. Víta, archiv kláštera minoritů), Maršov n. Úpou, (též patrimoniální archiv na zámku), Novou Paku, Vysoké nad Jizerou a Žacléř;
- c) Dr. Zdeněk Kristen: Aš, Bílinu, Duchcov, Cheb, Loket (i děkanský archiv), Přisečnici, Rokycany, Rokytnici v Orlických Horách, Rychnov nad Kněžnou, Tachov, Žamberk;
- d) Dr. Josef Matoušek: Náchod, Českou Skalici a Třeboň;
- e) Dr. Karel Ruprecht: Šumperk na Moravě a Moravskou Třebovou;
- f) Dr. Miloslav Volf: České Budějovice, Nový Bydžov, Dvůr Králové nad Labem, Hlubokou nad Vltavou, Nové Hrady, Jindřichův Hradec (také Černínský archiv), Chvalšiny, Jaroměř, Podbořany, Říčany a Zatec.

Roku 1936 navštívili:

- a) Dr. Antonín Haas: Bezdržice, Blovice, Zelenou Horu (zámecký archiv a zámeckou knihovnu), Nepomuk, Netolice, Planou u Mariánských Lázní (též děkanský archiv), Prachatice, Přimdu, Stříbro, Teplou (klášterní archiv), Volary, Volyň;
- b) Dr. J. Klepl: Dobřany, Dobříš, Hostinné (také archiv farní a archiv františkánského kláštera), Hostouň (též děkanský archiv), Kout na Šumavě (patrimoniální archiv), Libáň, Příbram (též horní archiv), Rokytnici nad Jizerou, Semily, Stod, Horšovský Týn (též archiv arciděkanský) a Vestřev (patrimoniální archiv býv. panství hostinského a novozámeckého).
- c) Dr. Zdeněk Kristen: Vyšší Brod (také klášterní archiv), Libochovice, Litoměřice (též biskupskou knihovnu), Lovosice, Manětín, Mimoň, Plzeň, Přeštice, Touškov a Týn nad Vltavou;
- d) Dr. Josef Matoušek: Bochoř;
- e) Dr. Miloslav Volf: Blatnou, Novou Bystřici, Domažlice, Kutnou Horu, Kdyni, Klatovy, Mirovice, Poličku, Příbyslav (též patrimoniální archiv Ditrichštejnský) a Sušici.

Roku 1937 navštívili:

- a) Dr. Otakar Bauer: Jihlavu;
- b) Dr. Antonín Haas: Nové Benátky, Mladou Boleslav, Křivoklát (zámecký archiv), Lanškroun, Českou Lípu, Litomyšl, Rakovník, Slaný, Sobotku a Nové Strašecí;
- c) Dr. Jan Klepl: Železný Brod, Český Dub, Hlinsko, Chotěboř, Chrudim, Nasavrky (též farní archiv) a Turnov;
- d) Dr. Zdeněk Kristen: Havlíčkův Brod, Falknov, Humpolec, Cheb (též archiv křižovnický), Jáchymov, Uhlířské Janovice (též děkanský archiv), Jirkov, Ledec nad Sázavou a Vildštejn;
- e) Dr. Miloslav Volf: Kamenici nad Lipou, Mělník, Počátky, Sedlec, Soběslav, Velvary a Votice.

Roku 1939 navštívil Dr. Miloslav Volf městský archiv na Mělníce.

Za těchto návštěv získány byly pro Sněmy české z let 1614 až 1621 nové prepisy, pořízeny četné registry písemností a soupisy archiválií, které nutno ještě podrobně prostudovati.

V Mladé Boleslavi byly v městském archivu zjištěny v knize „Příjem ouroků 1619“ zejména zpráva o pobytu krále Fridricha Falckého a četné jiné zajímavé zápisy z let 1619—1620. Také rukopis Krcnicky Mladoboleslavské od M. Jiřího Bydžovského podává důležité zprávy z let 1614—1620. Městské museum mladoboleslavské chová též tištěný patent Fridricha Falckého (s vlastnoručním podpisem) z r. 1620 (výzva k příspěvku na válku).

Vyšší Brod chová v archivu cisterciáckého kláštera 8 listů, adresovaných roku 1618 opatu Pavlu Farenschonovi, a to 3 listy císaře Matyáše, 3 listy Oldřicha Vchynského z Tetova, 1 list Jindřicha Matyáše z Thurnu a 1 list Pavla Michny z Vacinova. Mimo to 1 dvorský dekret ve věci volby nového opata r. 1620, dále vyznání dona Baltazara de Marradas na 3.000 zlatých z roku 1620, jakož i svolení Ferdinanda II. z roku 1620, aby si klášter nadále podržel obce Čakovec a Suchdol, zastavené od Michny z Vacinova.

V městském archivu v *Českých Budějovicích* bylo pořízeno z oddělení „Politica 1611—1620“ celkem 17 regist, ze spisů nepolitických 6 regist.

Městský archiv v *Novém Bydžově* chová knihu pamětní od r. 1495 s několika záznamy k roku 1615.

Archiv města *Domažlic* poskytl zajímavou „Knihu snesení obecních od roku 1581“ se záznamy z doby českého povstání a četné písemnosti k té době se vztahující; bylo pořízeno 28 registů a doslovně přepsány 4 archiválie (relace domažlických posílů ke generálním sněmům do Prahy r. 1615 a r. 1620, dále dopis píseckého primasa Zikmunda Švantle Domažlickým z r. 1619 o bitvě u Záblatí a o útěku Mansfeldově, jakož i plná moc directorské vlády Matoušovi Voprchovi z Feldštejna na najímání lidu z roku 1619).

V městském museu v *Duchcově* byly zjištěny některé věci kontribuční z doby třicetileté války.

Z městského archivu ve *Dvoře Králové nad Labem* bylo zregestováno 23 archiválií, týkajících se let 1596—1621, a to z oddělení „Nejdůležitější listiny“ 11 kusů z let 1612—1619, z oddělení „Listiny do roku 1600“ 1 kus z roku 1596, z oddělení „Záležitosti vojenské“ 7 kusů z let 1618—1621, z oddělení „Různé finanční“ 4 kusy z let 1605—1618.

Městský archiv ve *Frýdlantě* chová několik městských účtů a písemností z let 1608 až 1609 o vojsku městem zverbovaném.

Z archivu města *Kutné Hory* pořízen soupis těch písemností, které bude nutno opsati (nebo alespoň vyexcerpovati). Z roku 1608: Akta č. 6350 až 6361, obsahující vedle známých konfederací stavů rakouských, moravských a uherských zejména listy M. Paladia z Čáslavě o arciknížecím vojsku a jeho tažení, listy Matyášovy městské radě kutnohorské o zásobování jeho vojska, psaní saského kurfiřta Matyášovi o náboženské svobodě (kopie) a různé účty o opatrování proviantu. Pro Sněmy z let 1618 až 1620 akta č. 7317 o mustruňku kutnohorského lidu v pondělí po sv. Agapitu 1618 (20. srpna), pro rok 1619 akta č. 7436, 7444 až 7452, týkající se vojenského tažení 1619, (též č. 7462, 7464, 7472; 7475), pro rok 1620 č. 7529—7576, v nichž je velmi cenná

korespondence města *Kutné Hory* z doby před Bílou horou a bezprostředně po ní.

Městský archiv v *Jindřichově Hradci* chová „Registra pamětní a poznamenání lidské spravedlnosti“ z let 1610—1618, z nichž dlužno poříditi 5 opisů (na fol. 83—84 vesměs z roku 1618). To-likéž „Kopíř dopisů z let 1615—1618“ zaznamenává na fol. 147 děkovný list městské rady Šimonu Lomnickému z Budče za darování „Písničky žalostivé“ (ze 4. V. 1618), jež dlužno opsati. — Z Černínského archivu v *Jindřichově Hradci* pořízen rozpis všech písemností, chovaných v oddělení „Historica“ a důležitých pro sněmovní jednání v letech 1614—1620, a to z roku 1617 celkem 2 písemnosti, z roku 1618 celkem 18 písemností, z roku 1619 4 písemnosti a z roku 1620 celkem 3 písemnosti, týkající se většinou patentů directorských, jednání se stavy slezskými z roku 1619, jednání sněmovních z r. 1619 atd.

Z Buquoyského archivu v *Nových Hradech* pořízen soupis písemností, důležitých pro sněmovní jednání v letech 1618—1620, především několika dobrých zdání ve věci Nových Hradů, Rožmberka a Libějovic, jakož i četných jiných písemností, pojících se k válečnému tažení v roce 1619 a 1620.

Na děkanském úřadě v *Jablonném* (Německém) je chována stará kniha matrik z let 1602—1623, obsahující zajímavé zápisy, z nichž některé (z let 1617—1623) se týkají volby Ferdinanda II., jakož i válečných událostí za českého povstání.

V městském archivu (museu) v *Jaroměři* byly probádány zápisy v knize „pamětní a poznamenání všelijakých od roku 1595“ (na fol. C 21 a dalších několik zápisů), vztahujících se k sněmovnímu jednání z roku 1618.

Městský archiv v *Jihlavě* chová především soupis branných sil městských z roku 1619, kopíře písemností, městskou radou odeslaných, zvláště kopíř českých listů svazek VI. z let 1606 až 1608 a sv. VII. z let 1611—1615, kopíř německých listů svazek IV. z let 1601—1613 a městskou knihu sv. XII. z let 1609—1637.

Z městského archivu v *Českém Krumlově* lze vytěžiti 22 zápisů, pojících se k údobí let 1614—1620. Schwarzenberský archiv tamtéž pak chová tři fascikly, pojící se k sněmovním jednáním z let 1614—1620 (prvý obsahuje patenty z let 1548—1784, druhý se týká účasti zlatokorunského opata na sněmu v letech 1402 až 1679, třetí uchovává sněmovní sněšení z let 1567—1748).

Na *Křivoklátě* v zámeckém archivu pořízen podrobný rozpis rukopisu (Ia 42), nadepsaného „1609. Sněmování o náboženství všech tří stavů království Českého“ a týkajícího se jednání o náboženství z let 1608—1611, jakož i vpádu Pasovských.

Důležité záznamy k dějinám českého povstání (zajímavé údaje o vpádu Pasovských a pod.) a počátkům 17. století obsahuje

německy psaná „Kronika města České Lípy“ od M. Jana Kriesche (* 1570) z archivu města *České Lípy*.

Pro leta, předcházející českému povstání, chová cenné zprávy archiv města *Litomyšle*, a to ve svazku listin a listů z let 1614 až 1620 a v městských knihách (č. inv. 14 a č. inv. 23) z let 1618 a 1619. V urbáři panství polenského a přibyslavského (č. inv. 24) jsou některá data o Karlu starším ze Žerotína.

V archivu města *Lokte* jsou uloženy dvě městské knihy z let 1529—1710 a 1530—1617, jedna kniha pozemková z let 1573 až 1607, jakož i dvě velké řady spisů, totiž účty („Rentrechnungen“), začínající rokem 1573 a t. zv. korespondence (z počátku 17. století); pro leta 1620—1629 je tu zvláštní kopiář „Copialbuch“.

Městský archiv na *Mělníce* chová zejména Radní manuály z let 1603—1610 a 1611—1614 (č. inv. 73 a 74), kopiář listů posílacích z let 1610—1614 (č. inv. 15) a z let 1619—1623 (č. inv. 16) a zvláště „Knihu pamětní“ z let 1605—1615 (č. inv. 49), jež obsahuje mezi jiným i diář posílů mělnických ke sněmu r. 1609, „Diář“ z let 1614—1628 (č. inv. 53), nově nalezený zlomek „Radního manuálu“ z roku 1617; 6 fascikul listin a listů (převahou korespondence městské z let 1618—1620. Celkem bylo pořízeno 70 regestů a 23 přepisy.

Archiv města *Písku* vykazuje ve svých archivních fondech důležité manuály z let 1608—1625 a „Memoriál, jak všeliká kontribucí z města a panství, náležející k městu Písku, odvedena jest hned od posledního vzetí léta 1620“.

Děkanský archiv v *Plané u Mariánských Lázní* má v držení „Prothocollum deren... kirchen, schloss — und häusern in der Stadt Plan... beschrieben von mir Andrea Jacobo Wenceslao Schmidt, ... dechant allhier in Plan“ (z 2. poloviny 18. století).

Městský archiv v *Plzni* chová mimo jiné nově zjištěné dopisy a koncepty z let 1614—1621, které se pojí k událostem z dob před povstáním a za povstání, jež se však netýkají přímo sněmovního jednání.

Archiv města *Poličky* poskytuje tři knihy pamětní („libri memorabilium“) v nepřetržitě řadě od 1527—1657, jakož i „Registra na všelijaká vydání rozdílná a rozličná, jak k berní zemský na Hrad pražský i jiná místa, začnouc od léta 1613“. Ze zápisů bylo pořízeno 14 regestů, nadto pak opsáno 5 listin (z let 1612—1620) a zregestováno 6 listin z téhož údobí.

Městský archiv v *Rakovníku* má z údobí 1609—1621 celkem 14 listin, nově zjištěných; mimo to byly zaznamenány zprávy z rukopisů „Registra berně zemské (1583—1700)“, ze tří kopiářů z let 1605—1620, z kopiáře městských privilegií a jiných listin, z register sbírky od pánův sousedův na vojska (od r. 1621) a z knihy kontribucí od roku 1629.

V městském archivu v *Rokycanech* byly prohlédnuty: kniha jistot (fideiussiones) z let 1611—1698, kniha svědkův (juramenta testium) z let 1568—1653, kniha rychtářská z let 1610—1620, knihy příznávací z let 1585—1619, 1621—1657, kniha snešení obecních od r. 1520—1700.

V archivu města *Soběslavě* prohlédnuty byly: kopiář z roku 1618, sbírka městských počtů z let 1612—1620, berní rejstříky od roku 1614, „Registra příjmův všelijakých za leta 1618—1619“, registra vydání z let 1618—1619; z korespondence pořízen soupis 24 listů z let 1618—1621.

Archiv města *Stříbra* poskytuje několik záznamů v knize městských příjmů z let 1615—1721.

Z městského archivu v *Sušici* pořízeno bylo 16 regestů z listin a dopisů a opsáno 7 listin, vesměs z let 1606—1619.

V archivu premonstrátského kláštera v *Teplé* prohlédnuty byly korespondence z let 1612—1620 (mezi nimi též list Kašpara Questenberka tepelskému opatovi z roku 1615).

Městský archiv v *Třeboni* chová 3 rukopisy, a to „Pamětní knihu od roku 1617—1660“, „Pamětní knihu (liber memorabilium!) od roku 1621“, „Soupis listů, vyšlých z kanceláře městské v letech 1624—1640“.

Archiv města *Velvar* má rukopis „Liber memorabilium et contractorum I“, (z počátku 17. století, se zápisy o jednání sněmu z let 1608 a 1609).

Pokud jde o *soupis papežských listin* na území Československé republiky, zaznamenány byly celkem 64 písemnosti, a to v archivu cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě 4, v městském archivu v Kutné Hoře 7, v městském archivu v Jindřichově Hradci 3, v Černínském archivu v Jindřichově Hradci 16, v městském archivu v Chrastavě 1, v městském archivu v Jihlavě 9, v městském archivu v Litomyšli 1, v městském archivu v Plzni 17, v městském museu v Přibyslavi 1, v městském archivu v Rokycanech 2, v městském archivu ve Velvarech 3.

O spolupůsobení úředníků odborné služby archivní při *skar-taci* spisů zemských úřadů a zemských ústavů, jakož i spisů německého odboru Zemědělské rady bylo již vyloženo podrobněji na stránce 356—357.

Na počátku roku 1938 byl archiv země České požádán o posudek ve věci subvence městským archivům v Českém Brodě, Domažlicích, Jaroměři, Lanškrouně, ve Františkových Lázních, Litomyšli, Příbrami a Třeboni.

Doplňkem k výzkumu archivů domácích se podává též zpráva o přírůstcích **sbírky přepisů z archivů domácích**, jakož i zpráva o výsledku revize této sbírky, konané v letech 1937—1941:

Přírůstky prepisů z domácích archivů.

Praha, archiv arcibiskupský	46
kapitulní	30
ministerstva vnitra	275
městský	5
zemský	32
knihovna Kinských	1
České Budějovice	98
Domažlice	30
Hora Kutná	50
Klatovy	2
Plzeň	1
Polička	16
Rokycany	21
Sušice	23
Třeboň	3
Týn Horšovský	3
Vitíněves	1
Želiv	1
Brno, zemský archiv	13

Výsledek revise sbírky prepisů z domácích archivů, konané v letech 1937—1941.

V třicetiletí 1906—1937 počet prepisů z československých archivů stoupl celkem velmi málo. Větší obohacení vykazují prepisy z těchto archivů:

Bechyně (19 kusů), Boleslav Mladá (24), Domažlice (99), Hradec Jindřichův (313), Hradý Nové (19), Cheb (950), Křivoklát (19), Litoměřice (133), Loket (200), Louny (353), Most (65), Plzeň (296), Polička (16), Praha: archiv arcibiskupský (2935), kapitulní (247), městský (156), ministerstva vnitra (911), země České (233), desky dvor. a zemské (2.709 většinou z pozůstalosti Emlerovy), knihovna kláštera Strahovského (101), Lobkovická (99), universitní (76), registratura soudu vrchního (103), Prachatic (22), Rokycany (27), Roudnice (91), Slaný (113), Smečno (73), Sušice (25), Trutnov (64), Třeboň (313), Třebová Česká (115), Žlutice (422), z moravských konečně Bludov (5.505).

Výzkum rozšířen, spíše však náhodně než systematicky o tyto archivy: Brandýs nad Labem (55 prepisů), Brod Vyšší (5), Dašice (1), Dobruška (1), Hluboká (1), Hora Krásná (5), Hoštka (1), Chlumeck nad Cidlinou (32), Chotěboř (1), Jílové (3), Kamenice n. L. (12), Kaplice (5), Klatovy (2), Kynžvart (1), Lnáře (4), Načeradec (46), Opočno (1), Pacov (2), Petrkov (1), Písek (2), Plačice (1), Ples Starý (1), Praha: klášter františkánský (1), křižovnický (2), maltézský (1), ministerstva zemědělství (1), bývalého ředitelství císařských statků (15), universitní (805), sbírky Umělecké besedy (5), cis. rady Borovského (75), Spolku historického (8), Sedlčany

(1), Šenov Kamenický (1), Tábor, Rychlíkova korespondence (57), Úpice (1), Vitíněves (1), Zbraslav (1), Žežice (1), Žirovnice (1). Na Moravě pokročil výzkum o tyto archivy: Kroměříž (4), Mikulov (70), Olomouc, archiv kapitulní (4), Prostějov (2).

Naproti těmto přírůstkům ztraceno několik set opisů regestovaných i neregestovaných. Největší ztráty utrpěly tyto archivy: Beroun (657 kusů), Dub Český (34), Hora Kutná (85), Hradec Králové (29), Chomutov (50), Kadaň (30), Konopiště (29), Kouřim (33), Krnsko (409), Nepomuk (všech sedm), Poběžovice (18), Praha: knihovna Kinských (67), sbírka Gindelyho (22), Rakovník (66), Žatec (84) a Brno (61).

V regestování učiněn od r. 1906 pokrok především v prepisech z těchto archivů: Hora Kutná (79 kusů), Cheb (326), Kamenice n. L. (12), Krnsko (43), Litoměřice (90), Loket (194), Načeradec (21), Plzeň (107); Praha: knihovna universitní (60), Prachatic (77), Rakovník (66), Slaný (460), Smečno (16), Trutnov (64) a moravský Bludov (140).

Jestliže bylo tedy nashromážděno v 45 letech (1862—1906) 69.671 prepisů, vzrostl tento počet v následujících 30 letech na 83.272, t. j. o pouhou pětinu.

Sbírka prepisů z archivů československých.

Místo:	regestované	neregestované	celkem
Bechyně	15	19	34
Bělá pod Bezdězem	3	—	3
Benešov n. Pl.	1	—	1
Beroun	244	—	244
Blovice	3	—	3
Bludov	836	5.366	6.202
Bohdaneč	3	—	3
Boleslav Mladá	7	22	29
Brandýs n. L.	—	55	55
Brno archiv městský	177	116	293
archiv musea Františkova	337	55	392
archiv zemský moravský	158	98	256
desky zemské	43	1	44
Brod Havlíčkův	3	4	7
Brod Vyšší	5	—	5
Brtnice (Trhová)	11	—	11
Budějovice České	218	19	237
Bydžov Nový	1	—	1
Bystré	9	—	9
Čáslav	21	5	26
Častolovice	28	2	30
Čelákovice	378	—	378
Dašice	—	1	1
Děčín	3	—	3
Dobruška	—	1	1
Domažlice	107	96	203

Místo:	registované	neregistrované	celkem
Doupov	1	6	7
Dub Český	76	—	76
Duchcov	264	44	308
Dvůr Králové	378	4	382
Hluboká	1	—	1
Hora Krásná	—	5	5
Hora Kutná	2.208	728	2.936
Horažďovice	8	—	8
Hořice	47	—	47
Hostinné	9	—	9
Hoštka	—	1	1
Hradec Jindřichův	2.156	579	2.735
Hradec Králové	122	36	158
Hradiště Mnichovo	1	—	1
Hrady Nové	16	256	272
Hranice	1	—	1
Hroby	3	1	4
Cheb	2.467	781	3.248
Chlumec n. C.	—	32	32
Choceň	63	—	63
Chomutov	925	29	954
Chotěboř	1	—	1
Chřibská	2	—	2
Jablónné Německé	36	4	40
Jaroměř	73	3	76
Jeníkov Golčův	5	15	20
Jílové	—	3	3
Kadaň	425	3	428
Kamenice Česká	17	—	17
Kamenice n. L.	12	—	12
Kaňk	171	77	248
Kaplice	—	5	5
Klatovy	—	2	2
Knín	3	5	8
Kojetín	3	—	3
Kolín n. L.	295	1	296
Konopiště	4	11	15
Kouřim	1.006	24	1.030
Kremnica	22	—	22
Krnsko	247	146	393
Kroměříž	—	4	4
Křivoklát	—	20	20
Kynžvart	1	—	1
Kyšperk	1	—	1
Lanškroun	126	2	128
Ledeč	14	—	14
Ledenice	18	—	18
Písek	—	2	2
Plačice	1	—	1
Planá u Mar. Lázní	6	—	6
Plasy	141	1	142
Ples Starý	1	—	1
Plzeň	204	208	412
Poběžovice	—	278	278

Místo:	registované	neregistrované	celkem
Počátky	7	—	7
Polička	12	18	30
Praha archiv arcibiskupský	17.272	2.686	19.958
archiv kapituly pražské	289	347	636
archiv kapituly vyšehradské	65	2	67
archiv kláštera františkán.	—	1	1
archiv kláštera kapucinského	—	1	1
archiv kláštera křižovnic.	2	—	2
archiv kláštera maltéžského	1	—	1
archiv koleje piaristické	12	18	30
archiv města Prahy	1.179	451	1.630
archiv min. vnitra (dříve místodržitelství)	10.059	3.598	13.657
archiv min. zemědělství	—	1	1
archiv musea národního	286	382	668
archiv řed. císař. statků	—	15	15
archiv univerzitní	—	805	805
archiv země České	—	510	510
desky dvorské	15	5	20
desky zemské	305	2.754	3.059
knihovna fakulty filosofické	129	—	129
knihovna Kinských a Nosticů	—	5	5
knihovna kláštera strahov.	118	128	246
knihovna lobkovická	52	133	185
knihovna musea národního (včetně Šternberkovy pozůstalosti)	309	23	332
knihovna univerzitní	108	67	175
registratura soudu vrchního	126	124	250
registratura úctárny zemské	46	—	46
sbírka Besedy umělecké	—	5	5
Praha sbírka cis. rady Borovského	—	75	75
sbírka Dlabačova	23	—	23
sbírka Donnebaurova	67	56	123
sbírka Gindelyho	1	—	1
sbírka Gregrova	27	—	27
sbírka Neumannova	89	7	96
sbírka Palackého	26	2	28
sbírka Parisova	128	—	128
sbírka Průšova	9	—	9
sbírka Spolku historického	5	3	8
sbírka Šebkova	6	6	12
Prachatice	1.770	320	2.090
Praskolesy	90	2	92
Prostějov	2	—	2
Přerov	10	—	10
Příbyslav	8	1	9
Přimda	3	—	3
Radonice	2	—	2
Rakovník	1.859	31	1.890
Rokycany	793	59	852
Ronov	5	—	5
Rosice	5	—	5
Roudnice	520	217	737

Místo:	registované	neregistované	celkem
Rychnov n. Kn.	5	—	5
Sadská	3	—	3
Sedlčany	—	1	1
Schönfeld	34	—	34
Slaný	1.017	169	1.186
Slavkov	265	4	269
Smečno	157	66	223
Soběslav	3	—	3
Sobotka	20	—	20
Strážnice	1	1	2
Stříbro	619	48	667
Suchdol	2	—	2
Sušice	19	25	44
Sviny Trhové	26	—	26
Šenov Kamenický	1	—	1
Šluknov	35	—	35
Tábor (i s Rychlíkovou korespond.)	85	59	144
Tachov	—	12	12
Teplá	1	1	2
Tovačov	32	1	33
Třebíč	2	—	2
Třeboň	819	288	1.107
Třebová Česká	75	116	191
Turnov	136	1	137
Týnec n. L.	1	—	1
Unhošť	94	—	94
Úpice	—	1	1
Ústí n. L.	2	—	2
Ústí n. O.	5	—	5
Velvary	4	—	4
Vilémov	1	—	1
Vitíněves	—	1	1
Vltavice Dolní	6	1	7
Vodňany	5	1	6
Zbiroh	1	—	1
Zbraslav	—	1	1
Zatec	178	—	178
Žežice	—	1	1
Žirovnice	—	1	1
Žlutice	—	684	684
opisy archiválií, zapůjčených do archivu anebo nabídnutých ke koupi	—	50	50
opisy vytištěných pramenů	—	47	47
opisy bez udání provenienc	—	94	94
Celkem	58.564	24.708	83.272

Třebaže více než jedna třetina celého období, za něž se podává tato zpráva, spadá do doby okupace a druhé války světové, kdy styky se zahraničím byly znemožněny, přece stejně jako v letech předcházejících i tentokrát bohatší výsledky a výtěžky

nežli výzkum archivů domácích vykazuje **výzkum archivů zahraničních**, a to opět zejména archivů vatikánských a italských. Souvisí to s edičními úkoly archivu země České, jak se již o nich stala zmínka.

V archivech vatikánských bylo především pokračováno ve výzkumu papežských register pro zemskou publikaci „Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia“. Ředitel archivu *Dr. Bedřich Jenšovský*, který usnesením zemského výboru ze dne 7. dubna 1937 (dekret zemského úřadu č. 40 z roku 1937 — odd. 12) vyslán byl na jaře téhož roku na dobu šesti týdnů do Itálie, navázal tu na své práce, přerušené v měsíci květnu 1930, a prohlédl celkem 29 svazků register suplik (sign. Reg. Suppl. 382—400) z dvanáctého až čtrnáctého roku pontifikátu *Eugena I V.* (1431—1447), jehož akta budou vydána v VIII. svazku řečené publikace. Při tou dobou již pokleslém zájmu kurie o východní diecése vůbec a zvláště pak o diecése české, tenkrát jen z malé části katolické, je pochopitelné, že výtěžek bohemik a slovenik byl jen nepatrný. Z uvedených 29 svazků, čítajících okrouhle 9000 folií a obsahujících na 22.000 zregistrovaných suplik, vyčerpáno bylo celkem jen 25 bohemik a slovenik, z toho nejvíce, totiž 16, pro diecése vratislavskou; arcidiecése pražská zastoupena je jen 3 a ostráhomská 6 zápisy, z nichž se některé týkají dómu sv. Martina v Bratislavě.

Vedle toho bylo v uvedeném období nově přikročeno k výzkumu register papeže *Mikuláše V.* (1447—1455) pro IX. svazek výše řečené zemské publikace, který má mimo to ještě obsáhnouti pontifikát *Kalixta III.* (1455—1458) a případně (alespoň podle původního rozvrhu) i akta papežů *Pia II.* (1458 až 1464) a *Pavla II.* (1464—1471). Přípravné práce k této edici byly svěřeny zemskému vrchnímu archivnímu komisaři *PhDr. Zdeňku Kristenovi*, který za dvojího, celkem šestiměsíčního pobytu v Římě — v měsících únoru až květnu 1936 podle usnesení zemského výboru ze dne 5. února 1936 (dekret zemského úřadu č. 18 z roku 1936 - odd. 12) a v měsících březnu až květnu 1938 podle usnesení zemského výboru ze dne 16. února 1938 (dekret zemského úřadu č. 332 z r. 1938 - odd. 12) — prostudoval celkem 27 svazků register suplik (sign. Reg. Suppl. 415—441) z prvních tří let pontifikátu *Mikuláše V.*, čítajících na 8100 folií a obsahujících vesměs zápisy suplik „de vacantibus“. Ze souběžných register suplik „de expectativis“ zachoval se jen jediný malý zlomek z druhého roku pontifikátu, který se *Dr. Kristenovi* podařilo určit ve slozce, vevázané jako fol. 39—52 v Reg. Suppl. 980; také tento zlomek byl prohlédnut, avšak neobsahuje žádného bohemika. Ale i u ostatních probraných 27 svazků kořist pro Monumenta

Bohemiae Vaticana je poměrně velmi chudá: byly v nich nalezeny celkem jen 132 supliky, týkající se osob a míst v obvodu diecézí zemí koruny české (Čech, Moravy, Slezska a Lužice) a území dnešního Slovenska anebo mající jinak vztah k českým dějinám. Z nich se týká 9 arcidiecése pražské, 1 diecése litomyšlské, 16 olomoucké, 52 vratislavské, 18 míšenské, 12 arcidiecése ostráhomské, 1 diecése nitranské, 7 jagerské, 8 činnosti husitských vojsk na mimočeském území, 5 českého a 3 uherského království. Vyjádřen procentuálně, představuje tento výtěžek při celkem asi 20.000 prohlédnutých suplik pouhých 0.66% všech zápisů. Jelikož však zachycují některé události a skutečnosti odjinud neznámé a seznamují nás s mnohými novými osobnostmi, jsou zjištěná bohemika a slovenika většinou cenným pramenem historickým a vítaným obohacením našich vědomostí. Kromě těchto 132 suplik byly určeny kopistovi Armandu Marimu k opsání ještě další 32 supliky, týkající se jednak organizace kuriálních úřadů a postavení úředníků, jednak kancelářské praxe.

Dr. Kristen neomezil se však jen na výzkum register suplik, nýbrž podle pracovních instrukcí, daných mu ředitelstvím archivu, pokračoval i v soustavném výzkumu bohemik archivů vatikánských, podnikaném tam od let zemským archivem pro potřeby nejen zemských edicí, nýbrž českého dějepisceví vůbec. Z fondu konsistoriálního (Fondo concistoriale) roze-psal podrobně 1. svazek akt miscellaneí, obsahující „liber provisionum S. Collegii“ od počátku pontifikátu Alexandra V. (1409) až do roku 1433, t. j. třetího roku pontifikátu Eugena IV., přihlížeje zejména k potřebám vydavatelů Monument vatikánských. Mezi více než 2800 zápisy bylo zjištěno celkem jen 45 bohemik a slovenik, většinou promocií a provisií na biskupství a kláštery: z nich se 16 týká arcidiecése pražské, 2 litomyšlské, 2 olomoucké, 6 vratislavské, 3 míšeňské, 6 arcidiecése ostráhomské, 1 diecése nitranské a 1 jagerské; dalších šest zápisů mluví o vyslání legátů do Čech a jeden o volbě kardinálů z roku 1426, mezi nimiž je biskup olomoucký Jan Železný. — V oddělení „Miscellanea Armaria II“ prohlédl a roze-psal celkem 19 silných svazků (sv. 104, 105, 107, 108, 108 A, 109, 112—115, 119—126 a 128), jejichž obsah tvoří většinou opisy písemností povahy diplomaticko-politické zejména z XVI. a XVII. stol. Podrobné rozpisy všech těchto svazků uloženy jsou v zemském archivě, pro jehož sbírku přepisů byly pak pořízeny opisy všech významnějších zjištěných bohemik.

Posléze podnikl Dr. Kristen nový výzkum fondu Instrumenta miscellanea, který není uzavřeným archivním celkem, nýbrž oddělením, jež je stále doplňováno novými nálezy, učiněnými při pořádání jednotlivých fondů vatikánského archivu.

Není to proto ani kompaktní fond archivní, nýbrž různorodá sbírka originálů, opisů, konceptů, zlomků register atp. různé provenience. Tou dobou čítala ve třech řadách, různě uspořádaných, celkem 7278 písemností. Při svém výzkumu, při němž se opíral o podrobné katalogisační lístky, svázané v 29 schedarií, přihlížel Dr. Kristen současně k třem otázkám: 1. k výzkumu pro český diplomatář „Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae“ z let 1230—1310, jak byl o to požádán jeho vydavatelem, univ. prof. Dr. Gustavem Friedrichem; 2. k výzkumu pro zemskou publikaci „Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia“, zejména pro IX. svazek, jehož přípravné práce byly mu svěřeny; a 3. k výzkumu pro edici zpráv papežských nunciů u císařského dvora z konce XVI. a počátku XVII. stol., kterou má ve svém programu Československý ústav historický v Římě. Celkový výtěžek výzkumu nebyl příliš bohatý: pro diplomatář poznamenáno bylo 11 bohemik, z nichž však jen některá byla dosud zcela neznáma a jiná nedostatečně vydána, pro Monumenta vatikánská zjištěna jedna nová písemnost pro svazek akt Urbana V., připravovaný ředitelem Dr. B. Jenšovským, a dva bezvýznamné, blíže nedatované zlomky z konce XIV. stol. (pro IX. svazek Monument výsledek zůstal zcela negativní) a pro edici nunciatur bylo nalezeno jednak sedm depeší parmského residenta v Praze Ant. Cornazzaniho z let 1603—1606, jednak originál listu nuncia Gio. Stefana Ferreriho kardinálu Odoardu Farnesemü z Prahy z 26. února 1606, které všechny byly dány kopistovi k opsání.

Za svých pobytů v Římě pověřeni byli jak Dr. Bedřich Jenšovský, tak i Dr. Zdeněk Kristen předsednictvem komise Československého ústavu historického v Římě správou a vedením úřední agendy řečeného ústavu, jehož členství a všechny výhody s ním spojené byly jim zároveň propůjčeny; opatření to schváleno bylo v případě ředitele Dr. Jenšovského dekretem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 3. VI. 1937, č. j. 52.942/37-V/1, a v případě Dr. Kristena dekrety téhož ministerstva ze dne 17. února 1936, č. j. 20.791/36-V/1, a ze dne 6. května 1938, č. j. 30.724/38-V/1., a vzato na vědomí zemským úřadem v Praze dekrety ze dne 21. května 1937, č. 40/2 z r. 1937 - odd. 12, resp. ze dne 16. března 1936, čís. 18/5 z r. 1936 - odd. 12, a ze dne 27. července 1938, č. 5555/2 z r. 1938-odd. 17. O své činnosti v tomto směru předložili oba zemští badatelé vždy po svém návratu do Prahy ministerstvu školství a národní osvěty podrobné zprávy, zaslané pak na vědomí i zemskému úřadu.

Práce Československého ústavu historického v Římě stojí, jak známo, i jinak v úzkém vztahu k archivě země České. Státní stipendisté, připravující vydání korespondencí papežských nunciů

u císařského dvora v Praze, pracují s přepisy, které jsou pořizovány nákladem zemským a jsou ukládány ve sbírce přepisů z vatikánských a italských archivů. V letech, jichž se týká tato zpráva, doplněna byla tato sbírka zem. archivem četnými přepisy z nunciaturní korespondence capujského arcibiskupa Antonia Caetaniho a kardinála-legáta Giovanni Garzia Millina, jež za svého několikerého pobytu v Římě dala pořídit v archivu vatikánském, ale i ve vatikánské knihovně a v knihovně Viktora Emanuela *Dr. Milena Linhartová*. Jiné přepisy z období nunciatury Gio. Stefana Ferreriho, biskupa vercellského, (1604—1607) dal opati zem. vicearchivář *Dr. Zdeněk Kristen*, který podle dekretu ministerstva školství a národní osvěty v Praze ze dne 4. dubna 1936, č. j. 39.152/36-V/1, a po souhlase zemského úřadu v Praze ze dne 14. května 1936, č. 18/9 z r. 1936-odd. 12 pracoval v Římě v květnu až srpnu 1936 jako státní stipendista.

V knihovně vatikánské pořízeno bylo kopistov Armandem Marim podle indikací ředitele Dr. B. Jenšovského několik set přepisů vzájemné korespondence pražského arcibiskupa kardinála Arnošta Harracha s jeho římským důvěrníkem a sekretářem Mšgre Gio. Battistou Barsottim z let 1642—1661 ze svazků Vat. lat. 13507, 13509 a 13511, a u příležitosti valdštejského jubilea v r. 1934 opsány byly z rukopisů Barberinské knihovny jednak fingovaný list Valdštejnův císaři Ferdinandu II. po vraždě chebské, jednak italská relace o Valdštejnově smrti (*Discorso sopra la morte del Valestain*).

Vedle archivů a knihoven vatikánských a římských, zejména také řádových, z nichž získány byly darem jakožto trvalý deposit výpisy, které v nich k svým vědeckým pracím pořídil profesor olomoucké theologické fakulty *Dr. Augustin Neumann*, opisováno bylo v letech 1934—1938 pro sbírku přepisů zemského archivu také v jiných archivech italských, a to buď na podkladě heuristických prací, provedených tam již dříve úředníky archivu, nebo podle upozornění externích badatelů na prameny důležité pro české dějiny, jež v nich při vlastním výzkumu našli. Zejména pak pokračováno bylo v soustavném opisování vyslanecých zpráv z doby císaře Rudolfa II. Ve státním archivu v Florencii pořídil tamní archivář avv. Gino Masi přepisy dalších zpráv toskánských residentů nebo dočasných informátorů z Prahy: Giambattisty Conciniho z let 1592—1595, Giulia Guidiho z let 1593—1595, Francesca Lenzoneho z r. 1594, Curzia da Picchena z r. 1595, Giovanni Ugucioniho z let 1601—1605, Gio. Francesca Guidiho z let 1602—1605, Giuliana Mediciho z let 1610—1611 a j., jejichž originály uloženy jsou v oddělení Carteggio Mediceo, sign. 4349, 4350, 4352, 4357—4359, 4365 a 4366. — Ze státního archivu v Mantově doplněna byla sbírka

přepisů opisy zpráv mantovských residentů v Praze Federica Gonzagy z let 1597—1599 a Adherbala Manerbia z let 1598—1600, jakož i několika listů Fabia Orsiniho, Bartolomea Beccaria, Ottavia Cavrianiho, Antonia Cigola, Cesara Spadariho, Giorgia Basty a Lelia Arrivabene z let 1597—1600, které z oddělení Archivio Gonzaga (sign. 472—474 a 476—478) pořídil tamní kustos Antonio Casali.

Úředníci archivu země České nepracovali však v posledních letech před druhou válkou světovou jen v archivech vatikánských a římských, nýbrž i v archivech vídeňských. Když totiž ministerstvo školství a národní osvěty povolilo dekretem ze dne 25. října 1935, č. j. 128.983/35-V/1 zvláštní dotaci na vědecký výzkum o dějinách průmyslu, obchodu a technické práce v Čechách ve vídeňských archivech, zejména pak v archivu bývalé dvorské komory, a když na zvláštní poradě odborníků bylo usneseno, aby zahájení tohoto výzkumu bylo svěřeno zemskému archivnímu koncipistovi *Dr. Janu Kleplovi*, svůlil zemský výbor usnesením ze dne 30. června 1936 (dekret zemského úřadu č. 195 z r. 1936 - odd. 12) k tomu, aby Dr. Klepl pracoval po dobu dvou měsíců na náklad ministerstva školství a národní osvěty v archivech vídeňských o pramenech pro dějiny lnářského a plátenického průmyslu v Čechách s podmínkou, že současně bude též konati heuristické práce, svěřené mu ředitelstvím archivu pro úřední publikaci Sněmů českých. A tak za svého pobytu ve Vídni v době od 19. června do 8. srpna 1936 provedl Dr. Klepl podle pracovní instrukce pro vědecké úkoly zemského archivu povšechný výzkum a soupis pramenů, vztahujících se k dějinám českým v letech 1614—1618, v hlavních třech vídeňských archivech, totiž v Domácím, dvorním a státním archivu, ve Státním archivu pro vnitro a spravedlnost a v Rakouském válečném archivu, opíraje se přitom o inventáře, katalogy, indexy a jiné pomocné knihy řečených archivů.

V roce 1937 vyslán byl usnesením zemského výboru ze dne 9. října 1937 (dekret zemského úřadu čís. 269/16 z r. 1935 - odd. 12) do Vídně zemský archivní komisař *Doc. Dr. Josef Matoušek*, aby na náklad ministerstva školství a národní osvěty pracoval v archivech vídeňských o heuristickém výzkumu pro zemskou publikaci Sněmů českých z let 1614 až 1618 a pro katalog spisů zemského sněmu království Českého, resp. biografický slovník zemských poslanců. Pro omezenou dobu — pobylť ve Vídni jen od 24. října do 20. listopadu — *Doc. Dr. Matoušek* byl nucen omeziti se zatím jen na prvé thema, jež si však zato rozšířil na soupis archivní látky pro dějiny habsburské politiky se vztahem k sněmovním jednáním českým v době předbělohorské vůbec, chtěje tak získati širší základ k edici korunovačního sněmu české-

ho z r. 1617, kterou připravoval. Při svém výzkumu soustředil se zejména na studium protokolů tajné rady (Geheimratsprotokolle), počínajíc r. 1566, a pak na korespondenci císařských vyslanců v Madridě (Spanien, Hofkorrespondenz z let 1560—1620 a Diplomatiscche Korrespondenz z let 1561—1609), všímaje si totiž při té příležitosti i politických vztahů obou větví rodu Habsburského.

Výzkum zahraničních archivů nebyl však prováděn jen přímo na místě, nýbrž i tak, že laskavostí správ zahraničních archivů a knihoven byly do zemského archivu zapůjčovány archíválie a rukopisy, obsahující významná bohemika, které tu byly pak podrobně studovány a opisovány, případně fotografovány. Tak z Domácího, dvorního a státního archivu ve Vídni byly v Praze opsány depeše Giustiniana Zorziho, benátského vyslance ve Vídni, z r. 1618, protokoly tajné rady z let 1589—1596, akta říšské dvorské kanceláře z let 1613 až 1649 a pořízeno více než 900 snímků písemností z let 1614—1619 z rukopisu Ms 108/4, z Národní knihovny ve Vídni opisy i snímky husitů z rukopisů č. 4902 a 4937, z Hlavního státního saského archivu v Drážďanech na 1000 přepisů a více než 2000 zrcadlových snímků písemností z doby českého povstání z let 1618—1620 (z rukopisu Ms. 10729 a Loc. 9168 a 9169), ze Zemského archivu v Innsbrucku na 70 přepisů z korespondence arciknížete Ferdinanda Tyrolského z r. 1550, ze Státního archivu v Hannoveru 144 zrcadlové snímky písemností císařské kanceláře z konce XVI. století, z Národního archivu v Bruselu 215 přepisů a 86 fotokopí korespondence vyslance Jakuba de Zeelandra z let 1614 až 1615 a 1618—1619, z městského archivu ve Vratislaví 118 snímků z rukopisu Liber devolutionum Silesiae, a j.

Větší počet přepisů a výpisů bohemik z archivů v Amberce, Augsburce, Innsbrucku, Mnichově, Norimberce a Valdsasích získán byl koupí od chomutovského městského archiváře Dr. R. Wenische (celkem 787 kusů o 1128 listech), 30 přepisů z Národní knihovny v Paříži a z knihovny Méjanes v Aix en Provence a 11 snímků ze státního archivu v Mnichově darem od profesora olomoucké theologické fakulty Dr. Augustina Neumanna, 30 fotografických snímků podání dolnolůžických stavů z 6. května 1636 darem Státního archivu ve Zhořelci a 6 snímků listin, týkajících se francouzsko-českých styků za krále Jiřího z Poděbrad, z Národního archivu v Paříži darem ministerstva zahraničních věcí republiky Československé.

Rozsáhlost výzkumu zahraničních archivů v uvedeném období obráží se nejlépe v číselném přehledu přírůstků sbírky přepisů z archivů zahraničních, jež byla rozmnožena takto:

I. Archivy italské a vatikánské:

1. <i>Florence</i> : Státní archiv	1.562 přepisy o 3.053 listech
2. <i>Mantova</i> : Státní archiv	524 „ 1.528 „
3. <i>Řím</i> : archiv Doria — Pamphilj	152 „ 483 „
generální archiv řádu dominikánů	16 „ 16 „
generální archiv řádu karmelitánů-bosáků	26 „ 28 „
generální archiv kartuziánů	164 „ 164 „
generální archiv piaristů	11 „ 41 „
Národní knihovna Viktora Emanuela	1 „ 74 „
4. <i>Vatikán</i> : archiv	617 „ 1.256 „
knihovna	690 „ 1.702 „
Úhrnem	3.763 přepisy o 8.345 listech

II. Ostatní zahraniční archivy:

1. <i>Aix en Provence</i> : knihovna Méjanes	1 přepis o 47 listech
2. <i>Amberk</i> : městský archiv	69 „ 81 „
státní archiv	117 „ 154 „
3. <i>Augsburg</i> : městský archiv	20 „ 25 „
4. <i>Brusel</i> : Národní archiv	215 „ 442 „
5. <i>Drážďany</i> : Hlavní státní saský archiv	997 „ 2.044 „
6. <i>Innsbruck</i> : Zemský archiv	103 „ 320 „
7. <i>Krakov</i> : Jagellonská knihovna	4 „ 16 „
8. <i>Mnichov</i> : Hlavní státní archiv	148 „ 149 „
9. <i>Mohuč</i> : státní archiv	2 „ 81 „
10. <i>Norimberk</i> : státní archiv	236 „ 320 „
11. <i>Paříž</i> : Národní knihovna	29 „ 70 „
12. <i>Valdsasy</i> : klášterní archiv	162 „ 174 „
13. <i>Vídeň</i> : Domácí, dvorní a státní archiv	196 „ 441 „
Říšský finanční archiv	1 „ 56 „
Národní knihovna	8 „ 17 „
14. <i>Žitava</i> : Městská knihovna	1 „ 1 „
Úhrnem	2.309 přepisů o 4.438 listech

III. Sběrka fotografií:

1. <i>Brusel</i> Národní archiv	86 snímků
2. <i>Drážďany</i> : Hlavní státní saský archiv	2.039 „
3. <i>Florence</i> : knihovna Laurenziana	4 „
4. <i>Hannover</i> : Státní archiv	144 „
5. <i>Krakov</i> : Universitní knihovna	149 „
6. <i>Milán</i> : Knihovna Ambrosiana	423 „
7. <i>Mnichov</i> : Státní archiv	21 „
8. <i>Paříž</i> : Národní archiv	6 „
Národní knihovna	181 „
9. <i>Vatikán</i> : archiv	23 „
10. <i>Vídeň</i> : Domácí, dvorní a státní archiv	908 „
Národní knihovna	56 „
11. <i>Vratislav</i> : Městský archiv	118 „
Státní a universitní knihovna	22 „
12. <i>Zhořelec</i> : státní archiv	30 „
Úhrnem	4.210 snímků

Celkem byly tudíž v období 1934 až 1941 získány ze zahraničních archivů 6072 nové prepisy o 12.783 listech a 4210 fotografických snímků písemností, týkajících se českých dějin zejména doby husitské a předbělchorské.

S výzkumem archivů vatikánských a italských souvisí také péče archivu země České o **československé oddělení konsultační knihovny vatikánské** (*Biblioteca Leonina*), jehož doplňování je mu svěřeno podle dohody ministerstva školství a národní osvěty s Českým zemským výborem. V letech 1934 až 1941 rozmnoženo bylo toto oddělení celkem o 349 svazků, z nichž byly 102 svazky zakoupeny nákladem země České a ostatní získány darem různých českých, moravských i slovenských vědeckých korporací, ústavů a jednotlivců. Z vědeckých institucí darovala Česká akademie věd a umění 84 svazky, Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci 30 svazků, Královská česká společnost nauk v Praze a Učená společnost Šafaříkova v Bratislavě po 17 svazcích, Maticе Česká v Praze 11 svazků, filosofická fakulta Masarykovy university v Brně 9 svazků, archiv ministerstva vnitra v Praze a archiv země České po 6 svazcích, Jednota českých filologů v Praze, Maticе moravská v Brně a Benediktinské opatství v Břevnově po 5 svazcích, Státní archivní škola v Praze a Komenského universita v Bratislavě po 4 svazcích, Československý státní ústav historický v Praze a v Římě, Karlova universita v Praze, Konvent řádu dominikánů v Praze, Spolek čl. právníků Všehrd v Praze a Zemský archiv v Brně po 3 svazcích, Seminář českého práva na právnické fakultě Karlovy university v Praze 2 svazky a Archeologická komise při České akademii věd a umění, Archiv hlavního města Prahy, filosofická fakulta Karlovy university v Praze, Historický klub v Praze a Slovanský ústav v Praze po 1 svazku; z jednotlivců pak věnovali prof. Dr. Augustin Neumann 14 svazků, prelát Zikmund Hála-Ledóchovský a prof. Dr. Jan Kapras po 2 svazcích a ThDr. Vojtěch Bucko, prof. Dr. František Hrubý, Dr. Vladimír Kadlec a Dr. Jiří Veselý po 1 svazku. Celkem čítá československé oddělení konsultační knihovny vatikánské koncem roku 1941 podle přírůstkového seznamu, vedeného v archivu země České, 1992 svazky.

Darované i zakupované knihy byly soustřeďovány v zemském archivu v Praze, opatřovány zde jednotnou, polokoženou vazbou a postupně zasílány do Vatikánu. V letech 1934 až 1941 byly vypravěny, nehledíc k několika malým příležitostným zásilkám, tři velké zásilky (v květnu 1936, v březnu a v říjnu 1937), obsahující 231 svazek, které byly správou vatikánské knihovny řádně převzaty, zkatalogisovány a instalovány.

V instalaci československého oddělení konsultační knihovny vatikánské došlo v rámci nové

katalogisace a instalace celé knihovny vatikánské, provedené v posledním desetiletí za podpory a účasti Carnegieovy nadace, k některým změnám. Závažná změna spočívá v tom, že československé oddělení nyní nezahrnuje již všechny československé knihy a publikace, zasílané z Prahy vatikánské knihovně, nýbrž že některé knihy byly z něho přeřaděny do jiných oddělení knihovních podle věcných hledisek; tak na př. Gollova, Novotného, Tomkova a Wintrovy práce o pražské universitě do oddělení „Universitá“, seřaděného abecedně podle míst, tudíž pod „Praga“; Šustovy „Dějiny Evropy v letech 1812—1870“ a „Světová politika v letech 1871—1914“ do oddělení „Raccolta generale: storia“, atp. Vlastně československé oddělení (*Cecoslovacchia*) je nyní umístěno v horním ochozu vnitřního sálu v 19. a 20. sekci, vyplňujíc tu 28 paprsků v celkové délce asi 25 m. Nejsou tu však instalovány všechny knihy do tohoto oddělení zařazené, nýbrž jen necelé dvě třetiny. Zbytek uložen je ve skladišti v novém křídle vatikánské knihovny, v němž zabírá 17 paprsků v celkové délce asi 14 m. K tomuto rozdělení došlo pro nedostatek místa ve vlastních sálech příruční knihovny, jejichž kapacita postavením železných regálů zmenšila se tak, že bylo nutné vyřaditi odtud na 15.000 svazků. Ve všech odděleních vyřaděny byly knihy podle soudu knihovní správy méně používané (přičemž však výběr nebyl vždy proveden šťastně!), jež byly instalovány v původním seřazení v zmíněném skladišti, takže knihy zařazené v příruční knihovně a ve skladišti tvoří vlastně i nadále jednotnou řadu s průběžnou signaturou. Československé oddělení rozděleno je podle věcných hledisek v 13 oddílů, totiž: I. Fonti generali; II. Fonti particolari; III. Storia generale; IV. Storia particolare; V. Chiesa; VI. Riviste storiche; VII. Bibliografia; VIII. Biografia, genealogia; IX. Topografia, geografia; X. Arte, archeologia, etnografia; XI. Diritto, costituzioni, usi, costumi; XII. Lingua, letteratura, scienza, varia; XIII. Istituzioni e società scientifiche e letterarie. K nim přistupuje ještě zvláštní oddíl knih velkých rozměrů „Folio“. Celé oddělení, jehož knihy jsou na zemský náklad opatřovány z převážné většiny jednotnou polokoženou vazbou, působí velmi pěkným dojmem a důstojně plní své reprezentační a vědecky propagační poslání. Je to též ke cti archivu země České, jehož péče o toto oddělení je správou vatikánské knihovny vděčně uznávána.

V **soupisu tištěných dokumentů**, kde jsou na lístcích zachycovány listiny a písemnosti, vydané tiskem, (lhostejno, zda v nových edicích anebo v přílohách a poznámkách různých spisů historických, případně ve starých vydáních), přibylo v období 1934—1941 celkem 11.000 nových lístků.

Historická knihovna archivní byla spravována zvláštním referentem, jímž byl do konce března 1936 zemský archivář Dr. Otakar Bauer, od 1. dubna 1936 až do konce údobí (1941) zemský archivní komisař Dr. Jan Klepl. Vlastní agendu knihovnickou konal Dr. R. Vindiš, zprvu čekatel vyšší pomocné služby správní, od 1. ledna 1937 zemský adjunkt. Především byla dokončena nová organizace knihovny do sedmi oddělení (rozvrh jejich otištěn na str. 258—259 svazku VIII. Zpráv českého zemského archivu).

V letech 1934—1941 rozmnožena byla knihovna Archivu země České celkem o 6.550 přírůstkových čísel (a to v r. 1934 o 830, v r. 1935 o 760, v r. 1936 o 770, v r. 1937 o 800, v r. 1938 o 780, v r. 1939 o 750, v r. 1940 o 960 a v r. 1941 o 900 čísel).

Své spisy knihovně darovali: prof. Dr. Fr. M. Bartoš, Rolf Erich Bartuska, Dr. Eugenius Barwiński ze Lvova, Alex Sommer-Batěk, Dr. Otakar Bauer, řed. Aug. Bek z Prahy, W. Bilkins z Rigy, Josef Blau, František Bohuslav, Dr. Bedřich Böhnel, Bernhard Brillung, Włodzimierz Budka z Krakova, Vojtech Buccko z Bratislavy, Rudolf Cikhardt, prof. Dr. Fr. Čáda, Bohumír Červinka, prof. Dr. Dąbkowski ze Lvova, Dr. Lét Danišovič z Malacek, Dr. V. Davídek, Anton Ernstberger, Dr. J. Eyssner-Eisenstein z Vídně, Čeněk Florián, Dr. Antonín Florovský, Granville-Geisingerová, Dr. Antonín Haas, T. Halík, prelát Zikmund Halka Ledochowski v Praze, prof. Dr. R. Holinka, prof. Dr. R. Horna, Ferdinand Hrejsa, Jan Hroník, Dr. Rud. Hurt z Brna, Dr. Otakar Hurych, Dr. Jaroslav Charvát, Dr. Em. Janoušek, Dr. Bedřich Jenšovský, Boh. Ježek, Jiří Jizba, Dr. Vladimír Kadlec, prof. Dr. J. Kapras, J. Karpat, Dr. K. Kazda, prof. Dr. V. Klecanda, Dr. J. Klepl, Dr. J. Klik, Jaroslav Klika, Jar. Klíma, Václav Kočka, Dr. Zdeněk Kristen, Dr. Otakar Kruliš-Randa, František Láška, Josef Lokvenc v Praze, Vojtěch Mareš, Gino Masi, úředník st. archivu ve Florencii, Dr. Bohuslav Matouš, Dr. Josef Matoušek, Ladislav Matoušek, Jan Miller z Podmokel, Ing. Antonín Morávek, Josef Müldner, František Navrátil, prof. Dr. Augustin Neumann, Josef Nováček, Dr. Josef Nožička, prof. Dr. Otakar Odložilík, Dr. Maria Opočenská-Jeršová, Dr. Jaroslav Pešina, Dr. Jos. Pfitzner, Jos. Pilnáček, Dr. Joachim Prochno, Dr. Jar. Prokeš, Jan Petr, Dr. Josef Pohl, Dr. Rudolf Raucher, řed. Jan Renner z Rakovníka, Dr. Čeněk Sameš, Dr. Otto Seydl, Josef Salaba, Dr. R. Schreiber, Dr. Fr. Schuster, řed. J. Stáhlík z Mělníka, prof. Dr. K. Stloukal, Otakar Schubert, P. Jindřich Skopec z Prahy, Dr. Jan Slavík, prof. Dr. Otakar Sommer, Rud. Strnad, Dr. Emil Schieche, Vilém Saitl v Praze, prof. Dr. J. V. Šimák, Jaromír Štěpán, Dr. Karel Šmrha, Fr. Teplý, prof. Dr. Zdeněk Tobolka, Dr. Karel Tríska, Dr. František Váhala, Dr. Jiří Veselý, prof. Dr. Václav Vojtíšek, Jiří Vondrák, Dr. Miloslav

Volf, Dr. Wilhelm Weizsäcker, Franz Wondrak, Čeněk Zahálka, Václav Zdeněk, Dr. Ignaz Zibermayr z Lince, František Zuman, Theodor Žákavec.

Jiné spisy darovali: Hynek Bauer, vrchní soudní rada v. v., Praha, prof. Dr. J. Borovička, Dr. Antonín Blaschka v Praze, Dr. Otakar Bauer, profesor Dr. František Čáda, Dr. Karel Doskočil, PhDr. V. Davídek v Praze, Dr. Vladimír Dědek, prof. Dr. Julius Glücklich, R. Gollová, choť lékárníka ve Velvarech, P. A. Havelka, provinciál řádu Milosrdných bratří v Praze, Dr. A. Haas, Dr. Fr. Hoehstetter v Augsburgu, Václav Hejný z Klatov, Dr. Milan Ivanka v Bratislavě, Dr. B. Jenšovský, J. Janša z Prahy, Helena Jahnová z Prahy, B. Kříž, archivář, Jan Krtička, Karel Kazda, Dr. V. Kosinová, Anna Kossová, Dr. Rudolf Lehmann, Witold Lipowski z Lipovic, Krakov, Dr. Ant. Markus z Třeboně, Frant. Měšťánek, Praha-Žižkov, J. Nygrín, vrchní oficiál ČSD a správce musea v Ústí nad Orlicí, prof. Dr. P. Aug. Neumann, František Navrátil z Třeboně, Dr. Jan Opočenský z Prahy, Jan Odvárka, okresní inspektor v Praze, Josef Pilnáček z Vídně, Karel Polák, Eberhard Praxl, Vl. Palička, K. Pažout, kap. v Praze, Paula Roemheldová z Prahy, Dr. Bedřich Říha, president nejv. správního soudu v. v., prof. Georg Schmidt ze Stříbra, A. Süssová, učitelka v Blatné, Alois Steis, odb. učitel, Svitavy, Růžena Skálová z Prahy, Dr. Karel Šebor, administrátor fary u sv. Víta, Eliška Šittlerová (z pozůstalosti Msgre E. Šittlera), P. František Tischer, arcibiskupský archivář v Praze, R. Urbanides, prof. Dr. František Ulrich v Praze, vrchní tajemník Voldan, B. Veselá z Prahy, Dr. Miloslav Volf, Dr. R. Vindiš, Dr. Rudolf Wenisch, Karel Vrchotický, Nicolas des Fours-Walderode, Josefodol, Dr. Zdeněk Wirth, odb. přednosta v Praze, JUDr. Marie Kořínková z Prahy; dary z pozůstalostí: řed. Dr. J. V. Nováčka v Praze, školního rady F. A. Slávíka (poslal řed. Dr. B. Jenšovský), řed. Dr. J. B. Nováka, řed. H. Kollmanna, MUDr. A. Haase (daroval Dr. A. Haas), prof. Dr. J. Pekaře (odevzdal Dr. Klik), Msgre E. Šittlera (Eliška Šittlerová — viz výše); dar vyslance SSSR Alexandrovského (Sovětské hospodářství, Organizace práce).

Z ústavů a společností přispěly k rozmnožení knihovny: Archiv pro dějiny průmyslu ČSR, arcibiskupská konsistoř v Praze (Catalogus cleri), administrace časopisu „Svatá Hora“ (Věstník Svatá Hora), archeolog. sbor Wocel v Kutné Hoře (Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české), administrace „Soboty“ v Praze, administrace „Rakovnické noviny“, Rakovník, archiv a museum ostravského kraje, Mor. Ostrava (Věstník), Bratislavská prvá sporivá banka, Čes. museum v Žatci (Krajem Lučanů), Čsl. zemědělské museum v Praze (Věstník), Česká agrární společnost v Praze (časopis Brázda), Čsl. společnost rukopisná v Praze,

Čsl. jezdecký svaz v Praze, Čsl. společnost historická, Český zemský výbor, Čsl. obec sokolská (Věstník), Čsl. obec samosprávná v Praze (Čsl. samospráva), Čsl. společnost knihovnědná v Praze (Čsl. společnost knihvědní), Čsl. národní rada badatelská v Praze (Výroční zpráva), Deutsches Bezirkslehrerverein, Chomutov (Heimatkunde des Bezirkes Komotau), Dům milosrdenství „Vincentinum“ v Praze, Desclée e Ci Editori pontifici, Roma, firma O. Pyšvejc, firma Karel Zink, firma H. Gilhofer et H. Ranschburg, Aktiengesellschaft, Luzern, filiálka spořitelny v Mirovicích (Mirovicko), firma Seelig et Hille, Podmokly, firma Siegfried Taub, Praha (Der Kampf, sozialistische Revue), firma Taussig v Praze, firma Adolf Holzhausen, Vídeň (Inventare österreichischer staatlicher Archive), finanční prokuratura v Praze, firma A. Neubert v Praze (Naše kniha), Geogr. ústav university Karlovy v Praze (Monumenta cartographica Bohemiae), Hospodářské společenstvo v Litomyšli, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma (Enciclopedia Italiana), Istituto di cultura italiana v Praze (Programma dei corsi di lingua e letteratura italiana), Jednota starých čes. rodů (sborník), Jednota odb. živn. společenstev zahradníků ČSR, Praha, Jednota učitelstva národních škol v Čáslavi (Podoubraví), Kasa Im. Miankowskiego, Warszawa (Słownik starożytności słowiańskich), kulturní odbor „Vlajka“ v Praze (knihovna kulturního odboru), kulturní rada pro širší Ostravsko v Mor. Ostravě (čas. Černá země), knihkupectví B. Stýblo v Praze (povinné výtisky), Klub slovanské vzájemnosti v Kladně (čas. Uboj), Komise československo-ukrajinské vzájemnosti v Praze, Klub čs. turistů (Časopis turistů), Kruh pro studium čs. dějin vojenských v Praze (Prameny k čs. děj. voj. Regesta militare archivu ministerstva vnitra), Krajinický musejní spolek, Mělník (Mělnicko), Komitét pro přírodovědecký výzkum Čech v Praze (Archiv pro přírodovědecký výzkum Čech), Krajská veřejná osvětlová služba v Benešově (Podblanicko), Legiobanka, akc. společnost v Praze (výroční zpráva), La poligraphica nazionale, Roma (Manuale dell fratello „Maestro“, libero muratore), městské museum v Jaroměři, městské museum v Českých Budějovicích, museum města Sušice (publikace), Museum vlastivědné v Chrudimí (Vlastivědný sborník východočeský), městské museum v Písku (zpráva musea), městský úřad v Aši (Schriften zur Geschichte des Ascher Gebietes), městský úřad v Lysé nad Labem, městský úřad v Trhových Svinech, městská spořitelna v Březnici (věstník), městská rada ve Volyni (Dějiny města Volyně a okolí), městský úřad v Libáni, městský úřad v Blatné, město Semily, městský úřad v Přimdě, museum města Stříbra (Museum der Stadt Mies), Měšťanská beseda v Praze (výroční zpráva výboru), musejní spolek v Ústí n. L. (Museumgesellschaft Aussig, Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes), mu-

sejní spolek v Ivančicích, Městská spořitelna ve Velvarech (výroční zpráva), městské museum v Litomyšli, nakladatelství „Melantrich“ v Praze (Vědecký svět), „Národní podnik“ v Praze (Čtyřicet let N. P.), Národohospodářský ústav při České Akademii věd a umění v Praze (zpráva), Německý odbor Zemědělské rady v Praze, Národohosp. družstvo „Náchodsko“, Náchod (Věstník výstavy), Severočeské museum, Liberec (Nordböhmisches Gewerbemuseum, Reichenberg, Katalog der Bibliothek), Národohospodářská propagace Československa, Brno, nakladatelství Jana Odvárky (různé seznamy orientační), Národní rada Čsl. v Praze (Národní rada, Čechoslovák a Naše zahraničí, Journal de Genève; Le Français Réalist), Narodna tiskarna v Ljubljani, Národní matice na Levém Hradci (stanovy), Národní vydavatelská společnost v Praze (Národní sjednocení), nakladatelství „Čin“ v Praze, nakladatelství Bohuslav Kučera, Týn n. Vlt., nakladatelství a tiskárna Dr. E. Grégra a syna v Praze, Orientální ústav v Praze (Archiv orientální), okresní a městský osvětlový sbor ve Znojmě (od Horácka k Podyjí), okresní osvětové sbory a učitelské organizace okresu Rakovnického a Královického, Rakovník (Vlastivědný sborník), obchodní a živnostenská komora v Liberci, obchodní a živnostenská komora v Praze, okresní osvětový sbor v Sušici (Sborník Sušicka), Pražská akciová tiskárna v Praze II., Písecká spořitelna (účetní zpráva 65), První pražský měšťanský pivovar, Praha (výroční zpráva), Pražský „Hlahol“ (památník; výroční zpráva), presidium rady a magistrátu hl. města Prahy, Policejní klub v Praze I., (Stráž bezpečnosti; Policejní rozhledy; sborník), „Poděbradsko“, redakční sbor v Poděbradech, redakce „Pod Bláníkem“, Benešov — vlastivědná komise učitelstva škol. okresu benešovského, ředitelství st. archivu v Drážďanech, Sächsischer Altertumsverein (Neues Archiv für sächs. Geschichte u. Altertumskunde), rektorát university Karlovy v Praze, redakce Fr. Borový, Praha (Přítomnost), rada města Olomouce, redakce čas. „Tvorba“, J. Fučík — Kurt Beer, Praha, Russkij zagraničnyj istoričeskij archiv, Praga (stejnomený časopis), redakce „Osvěta venkova“ v Praze (Osvěta venkova), Svobodné učení selské v Praze, Rodopisná společnost v Praze (knihovna Rodopisné společnosti v Praze), Společnost Husova musea v Praze, sbor svazu junáků-skautů ČSR v Březnici, Sociální ústav ČSR (publikace), Spolek rodáků a přátel města Spáleného Poříčí a okolí v Praze, Spolek sv. Vincence z Paula, Praha (výroční zpráva), Svaz českých úředníků a zřízenců knížete ze Schwarzenberku, České Budějovice, Schles. Gesellschaft für osterländische Kultur, Breslau (Jahresbericht), Syndikát zemědělských novinářů a spisovatelů v RČS (Zemědělská ročenka), Slezský kulturní ústav v Praze, spořitelna města Tábora, spolek „Bozeň“, Svaz přátel rodopisu

(stanovy), Sklářský ústav v Hradci Králové (Sklářské rozhledy), SVU Mánes v Praze, Statistický úřad města Bukurešti (Primaria municipiului Bucuresti; annual statistic), Spolek československo-bulharské vzájemnosti v Praze (Československo-bulharská vzájemnost), Sudetendeutsche Numismatische Gesellschaft, Jablonec, Společnost kraj. musea v Kralupech (Podřipský kraj), Státní ústav pro učebné pomůcky škol průmyslových, Praha, Schwarzenberský archiv, Třeboň, Státní archiv ve Washingtoně (First annual report of the archivist of the United States), Tiroler Landesarchiv, Innsbruck (Mitteilungen), učitelská jednota „Budeč v Humpolci (čas. Zálesí), učitelstvo okresu lounského, Louny (Vlastivědný sborník okresu lounského), učitelská jednota „Komenský“ Mladá Boleslav (Boleslavan), učitelstvo školního okresu pardubického (Krajem Pernštýnův), učitelský okresní osvětový sbor v Brandýse nad Labem (Naše Polabí), Ústřední sekretariát čs. strany nár. soc. v Praze, Ústřední nákupní a prodejní družstvo obchodních mlýnů v RČS se sídlem v Praze (Československé mlýnářství), Università di Siena (L'Università e le istituzioni culturali in Siena), Verlag für Sippenforschung und Wappenkunde C. A. Starke, vydavatel Fr. Modráček v Praze (čas. Nová svoboda), Voj. zeměpisný ústav v Praze (Výroční zpráva; katalog map a publikací), vydavatelství „Tak“, Vlastivědná knihovna Klatovska, Klatovy, Verlag des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich, Wien (Mitteilungen), vydavatelství čas. „Pod Zelenou Horou“, Přeštice (Budeč přeštická), vydavatelství Bořivoj Weigert v Praze (Národní výzva), vydavatel. „Úspěch“ v Praze (Úspěch), vydavatel Dr. Vladimír Klíma (Národní myšlenka), vodní družstvo v Dašicích (Padesát let vodního družstva), Zemědělské museum v Praze (Věstník), Zemská banka v Praze (uzávěrka účtů Zemské banky), Zemský pomologický ústav v Ruzyni u Prahy (knížky o ovoci).

K vzájemné výměně publikací přistoupily v období 1934 až 1941 tyto ústavy a společnosti.

V roce 1936:

Hamburg	Staats und Universitäts-Bibliothek	Publikace
Lvov	Przewodnik Historyczno-Prawny	Przewodnik historyczno-Prawny
Lvov	Towarzystwo naukowe	Prace naukowe Akta grodzkie i ziem. Zabytki dziejowe Prace sekcji historii sztuki i kultury a j. publikace
Praha	Jednota českých filologů	Listy filologické Publikace

Riga	Latvijas Universitates Centralai Bibliotekai	Acta universitatis Latviensis
V roce 1937:		
Bratislava	Čs. št. katolická bohoslov. fakulta	Publikace
České Budějovice Praha	Biskupský kn. seminář Opatství Sv. Vojtěcha v Břevnově	Publikace Publikace
Praha	Radiojournal	Přednášky čs. rozhlasu Publikace
Zagreb	Red. čas. Narodna Starina	Čas. „Narod. Starina“
V roce 1938:		
New Haven Connecticut	Yale University Library	Yale Historical Publications
V roce 1939:		
Mladá Boleslav Želiv	Městský archiv Opatství premonstrát. kláštera	Publikace Analecta Praemonstratensia
V roce 1940:		
Uherský Brod	Museum Jana Amosa Komenského	Publikace
Praha Kladno	Arcibiskupský archiv Vlastivědný sborník okresu slánského a kladenského	Publikace Sborník
V roce 1941:		
Berlin - Dahlem Kutná Hora Praha	Publikationsstelle Městský archiv Klášter křižovníků s červenou hvězdou	Jomsburg Publikace Publikace
Praha Velehrad	Red. čas. Moderní stát Papežská kolej T. J.	Moderní stát Publikace

Tyto ústavy a společnosti dlužno zařaditi dodatečně do přehledu ústavů a korporací, s nimiž si zemský archiv vyměňuje publikace, do seznamů, otištěných na str. 262—275, sv. VIII. Zpráv českého zemského archivu.

Atelier konservační, vedený v údobí 1934—1941 podobně jako v letech předcházejících rukou osvědčeného odborníka zemského adjunkta *Františka Voldana*, vykazuje značný počet prací, podniknutých k záchraně písemných památek, vlastních i cizích. Z *domácích listin a písemností* byly to především listiny archivu České koruny (na 100 listin), které bylo nutno pro chatrný stav

ošetřiti a jejichž pečeti bylo potřebí náležitě opravit. Vedle listin korunního archivu byly to zejména dva kvaterny opisů desk zemských z t. zv. archivu karlštejského (č. 6 a č. 11). postižené příliš žiravým inkoustem, které bylo bezpodmínečně nutné zachrániti, zejména kvatern č. 11, z něhož bylo lze zachovati pouze asi jednu třetinu knihy. Po revisi indikačních skizz bylo opraveno asi 258 listů a 30 poškozených čtvrtků tohoto archivního fondu. Za přejímací akce starých pozemkových knih byly knihy, napadené červotočem, odhmyzovány v desinfekční bedně: asi 250 pozemkových knih kouřimských a 15 pozemkových knih klatovských. Také na 15 příloh tereziánského katastru bylo konservováno.

Z *cizích archiválií* byla provedena rozsáhlá konservace písemností z archivu Pražského hradu („Böhm. Landtagsakten“), a to r. 1934 celkem 324 listy, r. 1936 celkem 393 listy a r. 1938 celkem 903 listy. Pro archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce bylo opraveno r. 1934 celkem 68 plánů a map, r. 1936 celkem 12 plánů a map. Pro archiv cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě konservován r. 1935 katalog a r. 1938 opraveno celkem 12 pečeti. — Pro archiv v Horšovském Týně ošetřeny r. 1935 tři listiny. Pro městský archiv v Kutné Hoře opraveno r. 1936 celkem 18 listů. Pro městský archiv v Nepomuku konservováno r. 1936 a r. 1937 celkem 27 listin. Pro SK Slavii vydesinfikovány r. 1936 vlajky, dané zemskému archivu do úschovy. R. 1937 provedena odborná konservace rozsáhlého plánu slavkovského zámku (z podnětu prof. O. Stefana). Pro archiv benediktinského kláštera břevnovského opraveny r. 1940 dva rukopisy (úhrnem o 400 listech). — Pro archiv pražské metropolitní kapituly provedena r. 1941 oprava rukopisu č. XXII-B a téhož roku konservována metropolitnímu farnímu archivu u sv. Víta v Praze IV. stará matrika ze 17. století, napadená žiravým inkoustem. Slovanské knihovně v Praze vydesinfikovány r. 1941 celkem 153 knihy, ohrožené červotočem. Kromě toho pořizovány byly příležitostně odlitky pečeti, v kovu i v sádre. Poslední odlitek, zhotovený v kovu a určený pro cizinu — odlitek zlaté buly Karla IV. pro pittsburskou universitu v USA — byl dokončen těsně před okupací v roce 1939. Za rozlukových prací v letech 1940 a 1941 byl pořízen celkem 241 kolorovaný, sádrový odlitek pečeti, jež měly býti vydány Německu.

Reprodukční atelier byl veden v letech 1934 až 1941 tolikrát zemským adjunktem *Františkem Voldanem*, od roku 1938 pak samostatně *Karlem Bednářem*, který od roku 1935 horlivě vypomáhal při pořizování objednaných snímků. Ofotografovány některé důležité rukopisy, vypůjčené ze zahraničí (z Drážďan) pro naše edice, jmenovitě pro vydání Sněmů českých z let 1618

až 1620. Mimo to pořizovány snímky na žádost vědeckých ústavů, s nimiž je archiv ve styku, i na přání jednotlivých badatelů. Roku 1934 vyhotovil reprodukční atelier archivu země České úhrnem 1564 snímky, roku 1935 úhrnem 2843 snímky (916 negativů pořizeno pro t. zv. expedici marburské university), roku 1936 celkem 2848 snímků (1313 zrcadlových, 697 negativů, 838 kopií; pro archiv 1337 snímků, a to 932 zrcadlové, 395 negativů a 10 kopií), roku 1937 úhrnem 1048 snímků, roku 1938 úhrnem 6367 fotografických snímků (2069 zrcadlových, 113 negativů, 243 kopie, 3942 snímky leikové, Bednář pořídil z toho počtu 4992 snímky), roku 1939 úhrnem 6102 snímky (1177 zrcadlových, 64 negativy, 91 kopie, 4770 snímků leikových, Bednář pořídil z toho počtu 6056 snímků), v roce 1940 úhrnem 5969 snímků (1144 zrcadlových, 123 negativy, 205 kopií a zvětšenin, 4497 snímků leikových, pořizených vesměs prací Bednářovou) a posléze v r. 1941 úhrnem 4770 snímků (1000 zrcadlových, 207 negativů, 415 kopií a 3148 snímků leikových, vesměs Bednářem pořizených).

Rozsáhlé styky archivu země České s vědeckými ústavy a korporacemi domácími i zahraničními vedly v zápětí k účasti archivu i jeho jednotlivých odborných úředníků na důležitých podnikcích, výstavách i sjezdech historických u nás i v cizině, konaných v období 1934—1938. Na jaře roku 1934 obeslal archiv výstavu „*Albrecht z Valdštejna a doba bělohorská*“, uspořádanou ve Valdštejském paláci u příležitosti třístého výročí Valdštejnovy smrti, a to 7 listinami korunního archivu českého a jedním kvaternem snešení sněmovních z počátku 17. století. V únoru 1935 se archiv spoluúčastnil *Jiráskovy výstavy* a na podzim téhož roku spolupůsobil při *výstavě, pořádané politickým klubem Omladinářů-devadesátníků* (v prosinci 1935 v Národním museu), zapůjčiv tam 24 zápisy o jednáních sněmovních z let 1887—1893. Mimo to obeslal archiv svými exponáty *výstavu na hradě Křivoklátě*, pořádanou ve dnech 2.—22. května 1937 (půjčeny 2 pozemkové knihy a fotografický snímek listiny korunního archivu z 15. V. 1388), *výstavu Šporkovu*, konanou v Kuksu r. 1938, *výstavu myslivosti*, uspořádanou na jaře 1939 v Praze, výstavu „*100 let české fotografie*“, zahájenou v lednu 1940 a výstavu „*Hrabě František Antonín Špork*“, kterou uspořádalo roku 1941 Umělecko-průmyslové museum a na niž archiv zapůjčil některé rytiny.

V prvním týdnu červencovém 1934 se zúčastnil ředitel archivu Dr. B. Jenšovský a několik odborných úředníků archivních prvního *společného sjezdu Československé archivní společnosti a Svazu čs. museí v Hradci Králové n. Labem*. Archiv země České, zastoupen ředitelem Dr. Jenšovským a valnou většinou

úřednictva, se spolu s Českou akademií věd a umění zúčastnil dne 2. června 1935 uložení ostatků zvěčnělého ředitele archivu, PhDr. Jana Bedřicha Nováka, na místě jemu nad jiné milém, v půdě rodinného statku na Ždánku v Malechovicích u Sobotky. Ředitel archivu dr. B. Jenšovský a téměř všichni úředníci archivní se zúčastnili slavnostního shromáždění, konaného dne 9. ledna 1936 v zasedací síni Staroměstské radnice k uctění *výročí stých narozenin profesora Dr. Josefa Emlera*, prvního profesora pomocných věd historických na obnovené české universitě Karlově. *Oslavy šedesátých narozenin* ministra zahraničních věcí PhDr. Kamila Krofty, profesora Karlovy university a svého dlouholetého spolupracovníka se dne 4. listopadu 1936 zúčastnil archiv země České velmi početnou delegací. Na sklonku ledna 1937 vyprovodili úředníci archivu země České bezduché tělo svého zvěčnělého učitele, profesora Dr. Josefa Pekaře na jeho poslední cestě z Prahy do Jenišovic a dne 12. dubna téhož roku se zúčastnili smuteční *tržny*, pořádané předními vědeckými korporacemi k uctění Pekařovy památky.

Prvního sjezdu československých historiků, který se konal v Praze ve dnech 2.—8. května 1937, se zúčastnili všichni odborní úředníci archivu země České bez výjimky, ředitel Dr. Jenšovský podal tam výstižný referát „Československý výzkum historický v Římě“ a jednotliví úředníci se zúčastnili diskusí v příslušných sekcích. Účastníkům sjezdu, kteří v počtu 38 osob navštívili dne 7. května 1937 archiv země České, podán odborný výklad o archivu a jeho úkolech ředitelem Dr. B. Jenšovským, o archivu české koruny Dr. O. Bauerem a o konservačním a reprodukčním ateliéru Fr. Voldanem. Na podzim téhož roku, ve dnech 22.—27. září 1937 se konal v Praze IV. *mezinárodní sjezd pro dějiny reálných věd*, jehož se zúčastnil za archiv země České zemský archivní komisař Dr. Jan Klepl.

Posléze na sklonku léta 1938, bezprostředně před mnichovskou krizí se konal v Curychü ve Švýcařích VIII. *mezinárodní kongres historický*, jehož se za archiv země České zúčastnili ředitel Dr. Bedřich Jenšovský a docent Dr. Josef Matoušek. Před zahájením kongresu se sešla ve dnech 25.—26. srpna 1938 *třetí plenární schůze Federace východoevropských společností historických*, již se v zastoupení archivu země České zúčastnil Dr. B. Jenšovský. Vlastní kongres historický se konal ve dnech 29. srpna až 3. září 1938. Na sjezdu proslovil docent Dr. Matoušek přednášku o názvu „La question turque dans la diplomatie de la Contre-réforme“.

Při padesátileté tradici výzkumu zemských badatelů v Římě je přirozené, že archiv země České je zejména v dobrých a

velmi úzkých stycích s *archivem a knihovnou vatikánskou*, jejichž správy podporují s největší ochotou zemské, ale i československé badatele vůbec, a vycházejí jim při jejich pracích opravdu mimořádně vstřícně. Tyto styky byly i v uplynulém období pěstovány a prohlubovány. Správa knihovny, která v červnu 1936 po jmenování prefekta Mons. Giovanni Mercatiho a proprefekta Mons. Eugenia Tisseranta kardinály (z nichž pak J. Em. kard. Mercati jmenován byl kardinálem knihovníkem a archivářem Svaté Stolice) svěřena byla španělskému benediktinu P. Anselmu M. Albaredovi, oceňujíc péči zemského archivu o československé oddělení konsultační knihovny vatikánské, věnovala i v minulých letech historické knihovně archivu země České řadu vlastních publikací. V rámci styků s vatikánským archivem nelze přejíti mlčením práce, které řízením ředitele Dr. B. Jenšovského konal zemský archiv jednak o *přípravě bibliografie všech českých prací pojednávajících o archivech vatikánských* a jejich jednotlivých fondech a všech edicích písemností odtud vydaných, jednak o *soupisu všech papežských listin do konce středověku*, zachovaných v originále na území republiky Československé, jež mu podle usnesení mezinárodní komise z r. 1929 byly svěřeny (srov. Zprávy sv. VIII, str. 252—253). A rovněž v této souvislosti sluší připomenouti, že se zemský vicearchivář Dr. Zdeněk Kristen podrobil koncem června 1936 dodatečně závěreč. zkouškám na dvouleté papežské paleograficko-diplomatické škole při archivech vatikánských, na níž studoval v letech 1925—1927, a že získal všech padesát z padesáti dosažitelných bodů, byl jednomyslně jako nejlepší z celého kursu aprobován a dosáhl — jako do té doby jediný Čechoslovák — diplomu paleografa-archiváře (paleographus et archivarius).

Z italských vědeckých institucí udržoval archiv země České nejužší styky s *Ústavem římských studií* (Istituto di Studi Romani) v Římě. Nejen že se účastnil na přípravě obou jeho velkých bibliografických podniků, totiž jak ústřední bibliografie o římských věcech (*Schedario Centrale di Bibliografia Romana*), pro niž byla excerpována historická knihovna archivní, obsahující značný počet romanik, tak i — péčí Dr. Zd. Kristena — periodické bibliografie (*Bollettino sistematico di Bibliografia Romana*), nýbrž bral podíl i na jeho přednáškové činnosti. V dubnu 1936 proslovil Dr. Kristen na jmenovaném ústavě přednášku o římských cestopisech českých šlechticů Bedřicha Donína a Zdeňka Brtnického z Valdštejna „*I soggiorni romani di Federico Donin (1593 e 1608) e di Zdeněk Brtnický di Valdštejn (1601)*“, založenou jednak na iluminovaném cestopise Donínově, jehož originál chován jest v knihovně Strahovského kláštera v Praze, jednak na deníku Valdštejnově, zachovaném v knihovně Vati-

kánské a v dubnu 1938 zúčastnil se Dr. Kristen činně V. národního kongresu římských studií přednáškou o Horácovi v československé literatuře (*Orazio nella letteratura cecoslovacca*), proslovenou v sekci pro klasickou filologii a literaturu. Obě přednášky budou vydány tiskem.

Vědecké styky byly též navázány se *Sdružením římských ústavů (Collegium Annalium Institutorum de Urbe Roma)* v Římě. Archiv země České byl jím požádán, aby se ujal redakce knihy o veřejných archivech československých, která měla být vydána v řeci francouzské ve zvláštní serii knihovny „Bibliothèque des Annales Institutorum“, určené pro monografie o předních archivech evropských, a to ve dvou svazcích, z nichž první měl obsáhnouti veřejné archivy pražské (s dodatkem o archivech soukromých) a druhý archivy mimopražské. Vypuknutí druhé války světové zastavilo však veškeré přípravné práce, u nichž nelze dnes ještě říci, budou-li vůbec kdy obnoveny, jelikož Dr. Mario Recchi, který byl nejen tvůrcem, nýbrž i spiritus agens celého plánu této publikace, za války zemřel.

Do rámce styků s římskými ústavy náleží posléze i to, že vlastivědná společnost historická v Římě, *Regia Deputazione Romana di Storia Patria*, jmenovala zemského archiváře Dr. Zdeňka Kristena v měsíci červnu 1938 (ministrským dekretem ze dne 17. června 1938) svým dopisujícím členem (Sozio corrispondente).

Podobně jako v předcházejících letech valná většina archivů a knihoven domácích i zahraničních vycházela v období 1934 až 1941 s nevšední laskavostí vstříc badatelským potřebám archivu země České (a to jak podporou studia našich úředníků, tak i ochotným půjčováním rukopisů i jiných písemností do zemského archivu). O badání v archivech domácích i zahraničních byla již zmínka.

Z *pražských archivů a knihoven* (veřejných i soukromých), které ochotně půjčovaly archivu země České rukopisy a písemnosti, dlužno uvést: archiv ministerstva vnitra (58 výpůjček), archiv Národního musea (23 výpůjčky), knihovna Národního musea (19 výpůjček), Veřejná a universitní knihovna (17 výpůjček), archiv a knihovna pražské metropolitní kapituly (12 výpůjček), archiv kláštera strahovského (7 výpůjček), archiv Pražského hradu (6 výpůjček), archiv arcibiskupský (6 výpůjček), archiv map katastrálních (5 výpůjček), archiv kláštera břevnovského (5 výpůjček), archiv Karlovy university (4 výpůjčky), archiv rytířského řádu maltézského (4 výpůjčky), Československý státní archiv zemědělský (3 výpůjčky), Nostický archiv a knihovna (3 výpůjčky), archiv koleje piaristické (2 výpůjčky), archiv hlavního města Prahy (1 výpůjčka), archiv ministerstva zahranič-

ních věcí (1), Památník osvobození (1), museum hlavního města Prahy (1), archiv řádu kapucinského (1), archiv řádu křižovníků s červenou hvězdou (1), jakož i kapitulní knihovna vyšehradská (1). Sem dlužno též zařaditi Československý státní ústav historický (se 6 výpůjčkami), presidium Zemského úřadu (s 3 výpůjčkami) a Královskou českou společností nauk (s 1 zápujčkou).

Z *mimopražských archivů českých* (městských, šlechtických a církevních), s nimiž byl archiv země České v úzkých stycích dlužno zaznamenati: městské archivy: Brandýs n. Labem (2 výpůjčky), Brandýs nad Orlicí (1), České Budějovice (1), Bystré u Poličky (1), Čáslav (1), Dobruška (3), Dobříš (1), Kutná Hora (4), Hořovice (2), Ledec nad Sázavou (1), Louny (3), Mělník (2), Heřmanův Městec (1), Nepomuk (1), Nymburk nad Labem (1), Plzeň (3), Rakovník (2), Rokycany (1), Slaný (1), Soběslav (2), Solnice (1), Horšovský Týn (1); rodinné archivy (šlechtické): Cernínský v Jindřichově Hradci (7), Kinských v Chlumci nad Cidlinou (1), Švarcenberský v Českém Krumlově (3), Šaumburk-Lippovský v Náchodě (2), Colloredo-Mansfeldský v Opočně (1), Švarcenberský na Orlicích (12), Lobkovický v Roudnici nad Labem (12), Švarcenberský v Třeboni (8); církevní archivy: cistercké ve Vyšším Brodě (2) a v Oseku (1), premonstrátský v Želivě (1). — Archivalie půjčovala do archivu země České i některá česká musea, a to v Českém Brodě (1), v Havlíčkově Brodě (4), v Hradci Králové (2), v Chrudimi (2), v Jičíně (3), v Poličce (1), v Přibyslavi (2), ve Velvarech (1). Také některé soudy půjčovaly do archivu pozemkové knihy a jiné archivalie, a to krajské soudy v Kutné Hoře (1) a v Jičíně (3) a okresní soudy v Domažlicích (1), v Kostelci nad Černými Lesy (1) a ve Skutči (1).

Z *moravských archivů a knihoven*, s nimiž byl archiv ve stálém spojení, sluší zaznamenati: Zemský archiv v Brně (23 výpůjčky), zámecký archiv v Jaroměřicích (1), městský archiv v Jevíčku (1), městský archiv v Jihlavě (1), městský archiv v Olomouci (2), městský archiv ve Znojmě (1), archiv metropolitní kapituly v Olomouci (1), archiv benediktinského kláštera v Rajhradě (2), zámecký archiv ve Slavkově (1). Mimo to půjčily své knihy i některé okresní soudy: ve Hrutovicích (1), v Novém Městě (2) a ve Žďáře (1).

Ze *Slovenska* půjčovala nám archivalie správa Slovenského národního musea v Turčanském Sv. Martině.

Ze *zahraničních archivů a knihoven* byly to především:

- a) *Belgie*: Archives générales du Royaume á Bruxelles (2 výpůjčky).
- b) *Italie*: Československý státní ústav historický v Římě (4).

- c) *Německo*: Drážďany, Saský hlavní státní archiv (Sächsisches Hauptstaatsarchiv (4), Saská zemská knihovna (Sächsische Landesbibliothek) (1), — Mnichov, Bavorský státní archiv (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) (1), — Naumburg nad Sálou, městský archiv (1), — Vratislav, státní archiv (2); státní a univerzitní knihovna (3), městský archiv (1), a městská knihovna (1), — Žitava, městská knihovna (2).
- d) *Polsko*: Krakov, univerzitní knihovna (2).
- e) *Rakousko*: Inšpruk, Zemský archiv pro Tyroly (Landesregierungsarchiv für Tirol) (1), — Salcburk, Zemský archiv (Landesregierungsarchiv) (1), — Vídeň, Domáci, dvorní a státní archiv (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, 7) archiv pro vnitra a spravedlnost (1), archiv finanční (2) a Národní knihovna (National-Bibliothek) (7).

Prostřednictvím archivu země České si vypůjčovali četné rukopisy z archivů domácích i zahraničních tito vědečtí pracovníci: prof. Dr. F. M. Bartoš (3), Dr. A. Birnbaumová (1), docent Dr. P. Bogatyrev (12), profesor Dr. Josef Borovička (8), Dr. Vladimír Denkstein (1), profesor Dr. Josef Dobiáš (18), Dr. Josef Duška (1), profesor Dr. A. Florovskij (3), docent Dr. Antonín Friedl (1), prof. Dr. Gustav Friedrich (5), profesor Dr. Julius Glücklich (4), Josef Gröschl (1), A. Grundt (3), Dr. Zdeněk Helfert (1), profesor Dr. Bohuslav Horák (1), profesor Dr. J. Jelínek (16), JUDr. J. Kasanda (1), Ing. Al. Kubíček (1), prezident JUDr. Em. Lány (7), Dr. H. Lebeda-ová (1), J. Liesner (1), arch. V. Lorenc (1), B. Málková (1), profesor Dr. Bedřich Mendl (1), Ing. Antonín Morávek (1), min. rada Dr. Jan Morávek (1), F. Mužík (1), K. Opatrný (2), Antonín Patejdl z Plas (1), profesor Dr. Josef Pohl (2), J. Riess (2), Vl. Soják (2), Dr. Vojtěch Sokol (5); profesor Oldřich Stefan (4), profesor Dr. Karel Stloukal (1), Josef Strnad (1), JUDr. A. Strobl (1), J. Svoboda (1), profesor Dr. Jindřich Šebánek (1), profesor Dr. J. V. Šimák (3), Dr. V. V. Štech (1), profesor Dr. Josef Šusta (1), arcib. archivář František Tischer (1), profesor Dr. Václav Vojtíšek (6), Dr. J. Votočková-Joachimová (1), J. Vydrová (1), skladatel Karel Weiss (2), profesor Dr. Vilém Weizsäcker (13), L. Wenzl (1), František Zuman (1).

Z úřadů a ústavů pak použily služeb archivu země České finanční prokuratura v Praze (1) a Historická komise pro Slezsko ve Vratislavě (Historische Kommission für Schlesien in Breslau, 1).

Podobně jako v předcházejících letech působili i v tomto období úředníci archivu země České na státní škole archivní. Ředitel archivu Dr. Bedřich Jenšovský, který od roku 1927 za-

stával funkci sekretáře školy, stal se po odchodu profesora PhDr. Gustava Friedricha na odpočinek roku 1940 ředitelem státní školy archivní; jako v letech minulých měl Dr. Jenšovský ve II. a III. ročníku školy přednášky o archivnictví, jakož i o dějinách veřejné správy v zemích českých. PhDr. Zdeněk Kristen převzal roku 1941 po profesoru Dr. Gustavu Friedrichovi přednášky o středověké paleografii a chronologii.

Ve velmi úzkém vztahu setrval archiv země České i v období 1934—1941 s archivem pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, jehož výkonným zaměstnancem a později jednatelem byl zemský archivní komisař Dr. Jan Klepl.

Tolikéž s Historickým klubem, který od r. 1940 došel po hostinství v budově archivu země České, byl archiv ve styčích co nejtěsnějších.

Archiv i jeho úředníci podávali též informace o úkolech archivu země České do příležitostných publikací a adresářů a přispívali některými články o činnosti archivu země České do různých časopisů. Informativní stať pro *Minervu* v roce 1939 napsal ředitel Dr. Jenšovský, pro *Index generalis* roku 1939 a pro *Batovcův kalendář roku 1936* Dr. O. Bauer. Dr. M. Volf napsal r. 1937 pro *Zprávy památkové péče* příspěvek o převzetí starých pozemkových knih a o výzkumech městských archivů v Čechách. Dr. Karel Doskočil a Dr. Ant. Haas připravili na podzim 1939 pro Aktualitu stručný výklad o archivu české koruny a jeho výstavce. Docent Dr. Josef Matoušek napsal v létě 1937 obsáhlou stať „75 let archivu země České“, která byla otištěna na sklonku léta 1937 v Národních Listech. V příloze Národních Listů k 1. lednu 1941 otiskl Dr. Zdeněk Kristen vzpomínku nadepsanou „100 let Archivu českého“, všímající si podrobně osudů této důležité edice.

Úřední agenda archivu země České je ve své podstatě dvojího druhu, jak již vyplývá z jeho původní instrukce a jak bylo podrobněji rozvedeno ve zprávě o činnosti českého zemského archivu za léta 1930—1933 ředitelem Dr. Bedřichem Jenšovským ve Zprávách českého zemského archivu svazku VIII. (1939, str. 280—281). Úřední agenda v letech 1934 až 1939 se podobala zcela agendě v letech předchozích. Teprve s německou okupací dochází k podstatným změnám, o nichž bude řeč v X. svazku Zpráv českého zemského archivu o činnosti archivu v době okupace. I v letech 1934 až 1939 zaujímá významné místo historická topografie, k níž se přidružuje a již později podstatně převyšuje bádání rodopisné, a to jak rodopis selský, tak i rodopis měšťanský. (Poměrně nejméně jest zastoupen rodopis šlechtický.) Agenda má nadále tendenci vzestupnou, jak lze pozorovati z vyřízených čísel jednacího protokolu:

roku 1934 vykazuje jednací protokol	6.074	archivní čísla,
1935	7.937	
1936	9.184	
1937	9.630	
1938	7.689	
1939	8.157	
1940	10.504	
1941	10.795	

Stejně jako agenda úřední stoupá i návštěva badatelů v archivu, jak lze pozorovati z připojené tabulky o návštěvách v archivu země České v letech 1934 až 1941.

Výkaz návštěv v českém zemském archivu v letech 1934—1941.

Předmět bádání	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	Celkem
Věda historická	137	235	334	325	296	235	214	156	1932
Histor. topografie	1112	1272	1204	1346	1227	1186	1438	1648	10433
Genealogie, rodové pátrání, heraldika, sfragistika	887	1049	1113	1047	1005	1811	2897	4129	13938
Kulturní historie	90	94	96	86	104	128	68	182	848
Dějiny náboženství a církevní	71	42	98	140	80	75	43	89	638
Dějiny práva a politické	63	202	135	145	116	114	104	68	947
Dějiny obchodu a hospodářské	50	53	149	123	168	106	80	204	933
Radikované živnosti	17	22	49	64	55	63	28	9	307
Pozemkové věci, služebnosti, hranice, právo vodní atd.	75	53	326	245	219	110	57	17	1102
Kopírování katastrál. map	209	168	119	122	259	85	2	—	964
Jazykozpyt, zjištění správných místních názvů	178	193	334	477	435	218	202	99	2136
Knihovna	82	91	105	171	152	128	165	123	1017
Různé informace a j.	21	104	48	56	88	104	142	263	826
	2992	3578	4110	4347	4204	4363	5440	6987	36021

Nová budova byla i v období 1934 až 1941 cílem vycházek četných zájemců, a to jak jedinců, tak i korporací. Z významných návštěvníků nutno uvést zejména doc. Dra Stanislava Borowského z právnické fakulty varšavské university, strassburského archiváře Ch. Wittmera, skopljského Dra France Mesesnela, Lvovského Dra Wojciecha Hejnosze, moskevského ředitele musea Vladimíra Bonč-Brujeviče, Dra Ignaze Zibermayra z Lince, franc. profesora Bourgina. Hromadných vycházek se v uvedeném období konala 171 o 6.254 účastnících.

V roce 1934	27	vycházek	o	1186	účastnících,
1935	29	„	o	970	„
1936	24	„	o	806	„
1937	28	„	o	854	„
1938	17	„	o	735	„
1939	14	„	o	561	„
1940	27	„	o	992	„
1941	5	„	o	150	„

Z hromadných návštěv nejčastějším návštěvníkem bylo Sdružení přátel Swett Mardena, Tělocvičná jednota Sokol, Klub čs. turistů a četné obecné i střední školy a semináře vysokých škol z Prahy. Mimo to dlužno se zmíniti o vycházce Historického klubu, Československé rodopisné společnosti, Klubu za starou Prahu, Spolku čs. právníků Všehrd, Svobodného učení selského, Národní jednoty Pošumavské, Dělnické akademie, Sdružení venkovských kronikářů, Zpěváckého spolku Lukes, Ústřední Matice školské, Svazu poštovních a telegraf. zřízenců, Spolku magistrát. a obecních úředníků města Prahy, Ústředního spolku českých žen, Sboru pro památník našim velikánům, Čs. obce úřednické, Odborového sdružení čs. kovopracovníků, klempířů a instalatérů, Spolku faktorů knihtiskáren, Lidov ýchovného sdružení Vlasti, Vzdělávací společnosti Osamělých, Kulturního odboru stráže bezpečnosti, vzdělávacího výboru čs. obchodnické besedy, Sdružení Jihočechů Klet, Jednoty architektů a stavitelů, Spolku Morava, Zemského spolku učitelských pensistů národních škol, Klubu přátel staré katolické Prahy a četných organizací politických stran.

O úřední agendě, které si vyžádala doba okupační, (o t. zv. arijském pátrání, o spisové rozluce a pod.) bude pojednáno podrobně až v X. svazku Zpráv.

Kdežto tedy, jak bylo již ukázáno, rozsah úřední agendy se stále rozšiřoval a počet návštěv stoupal, a také jiné úkoly archivní, zvl. vědecké a publikační volaly po zvýšení počtu odborných úředníků, osobní stav zaměstnanců podobně jako v období

minulém byl naprosto nepostačující a i systemisace z r. 1938 nevyhovovala nikterak potřebám archivu.

Německá okupace přivodila sice dočasné zvýšení úřednictva, avšak šlo buď o zabezpečení vedoucích míst německým archivním úředníkům nebo o umístění důstojníků a zaměstnanců zrušených tehdy ministerstev (zahraničních věcí a národní obrany). Pokud šlo o úředníky německé národnosti, bude o věci podrobněji jednáno v příštím svazku, pokud šlo o zaměstnance, přidělené sem z uvedených ministerstev, bylo nutno je v novém povolání teprve zaškolovati, a to s předpokladem, že jde jen o krátké provisorium. Nelze tedy říci, že by přechodné zvýšení počtu zaměstnanců bylo vyhovovalo zcela potřebám našeho archivu. Nutno proto také rozdělovati zprávu o osobním stavu na dvě období, na údobí 1934-39 a 1939-41.

Ředitel archivu *Dr Bedřich Jenšovský* byl podle usnesení zemského výboru výměrem zemského úřadu v Praze č. 7037 ai 1938/17 ze dne 1. července 1938 s platností ode dne 1. července 1938 povýšen do 2. platové stupnice úředníků odborné služby archivní s titulem „zemský vrchní archivní rada“. Dne 8. října 1941 byl zatčen gestapem spolu s čelnými funkcionáři Československé obce sokolské, uvězněn nejprve v Malé pevnosti terezínské, od ledna 1942 v koncentračním táboře osvětimském, kde po strašných útrapách zemřel dne 12. února 1942. Jeho dlouholeté činnosti v archivu země České, o něž si získal velkých zásluh jakožto výtečný ředitel, vynikající archivní teoretik a jedinečný znalec zemského archivu, bude vzpomenu to v podrobném nekrologu, určeném pro X. svazek Zpráv českého zemského archivu.

Zemská archivářka *PhDr Věra Kosinová* povýšena byla podle usnesení zemského výboru výměrem zemského úřadu v Praze č. 2357 ai 1934/odd. 12 ze dne 5. září 1934 s účinností od 1. října 1934 do 4. platové stupnice s titulem „zemský archivní rada“. Po uzavření sňatku s ředitelem archivu *Dr Bedřichem Jenšovským* vzdala se *Dr Kosinová* služby v archivu země České. Výměrem zemského úřadu v Praze č. 902/5 z r. 1935/odd. 12 ze dne 16. září 1937 byla zproštěna služby ke dni 30. dubna 1937.

Zemský archivář (vrchní archivní komisař) *PhDr Otakar Bauer* byl podle usnesení zemského výboru povýšen výměrem zemského úřadu č. 5507 ai 1938/odd. 17 ze dne 11. května 1938 s účinností ode dne 1. dubna 1938 do 4. platové stupnice s titulem „zemský archivní rada“.

Zemský archivní koncipista *PhDr Zdeněk Kristen*, jemuž podle usnesení zemského zastupitelstva ze dne 12. prosince 1934 se schválením vlády byla zkrácena doba čekatelská, byl výměrem zemského úřadu čís. 53258 pres./ai 1934 ze dne 15. ledna

1935 ustanoven ke dni 10. září 1934 úředníkem v kategorii úředníků služby archivní (služební třída Ib) v osobním stavu českého zemského archivu v Praze. Podle usnesení zemského výboru ze dne 6. října 1937 byl povýšen výměrem zemského úřadu v Praze č. 587/16 ai 1937/odd. 12 ze dne 6. října 1937 s účinností od 1. října 1937 do 5. platové stupnice v osobním stavu archivu země České v kategorii úředníků služby archivní (služební třída Ib). Na doporučení zvěčnělého ředitele *Dr B. Jenšovského* byl povýšen výměrem zemského úřadu č. 1856/5-1941/odd. 12 ze dne 18. října 1941 do 4. platové stupnice s titulem „zemský archivní rada“, a to s účinností ode dne 1. dubna 1941.

Zemský archivní koncipista *PhDr Josef Matoušek* ustanoven byl podle usnesení zemského výboru výměrem zemského úřadu v Praze č. 2163/5 ai 1934/odd. 12 ze dne 7. listopadu 1934 s účinností od 1. července 1934 úředníkem v kategorii úředníků archivní služby (služební třída Ib) v osobním stavu archivu země České s titulem zemský vicearchivář (zemský archivní komisař). Podle rozhodnutí zemského výboru byl povýšen výměrem zemského úřadu v Praze č. 5394 z r. 1938/17 z 11. května 1938 do 5. platové stupnice s účinností od 1. dubna 1938 a s titulem „zemský vrchní archivní komisař“. Dne 5. prosince 1935 se habilitoval pro obor všeobecných dějin novověkých se zřením k evropskému západu na filosofické fakultě Karlovy university, kterážto habilitace, schválená profesorským sborem byla potvrzena dne 18. prosince 1935 ministerstvem školství. První přednášky konal v letním semestru 1936. Dne 21. března 1939 byl jmenován členem výboru Národního souručenství a na podkladě toho byla mu udělena dovolená z úřední činnosti v archivu země České. Dne 17. listopadu 1939 o 7. hodině ranní byl spolu s vedoucími studentských spolků zastřelen německými okupanty v Ruzyni. O jeho činnosti v archivu země České podá podrobnou zprávu nekrolog v X. svazku Zpráv.

Zemský archivní koncipista *PhDr Miloslav Volf* byl ustanoven podle usnesení zemského výboru výměrem zemského úřadu v Praze čís. 87/16 ai 1935/odd. 12 ze dne 22. prosince 1936 s účinností od 1. prosince 1936 úředníkem v kategorii úředníků archivní služby (služební třída Ib) v osobním stavu archivu země České. Na žádost ze dne 4. září 1936 byla mu výměrem zemského úřadu v Praze č. 87/24 z r. 1935/odd. 12 ze dne 26. dubna 1937 započítána ke dni ustanovení úředníkem, t. j. k 1. prosinci 1936, doba 2 let a 6 měsíců pro zvýšení služného.

PhDr Jan Klepl, absolvent státní školy archivní, byl jmenován podle usnesení zemského výboru výměrem zemského úřadu v Praze č. 2102/2 ai 1934/odd. 12 ze dne 25. dubna 1934 čekatelem ve služební třídě Ib v kategorii úředníků archivní

služby s titulem „zemský archivní koncipista“. Výměrem zemského úřadu v Praze č. 50/23 z r. 1935/odd. 12 ze dne 19. května 1937 byl ustanoven s účinností od 1. května 1937 úředníkem v kategorii úředníků archivní služby (služební třída Ib) v osobním stavu archivu země České.

PhC. Antonín Haas, absolvent státní školy archivní a usnesením Vědecké zkušební komise pro učitelství na středních školách ze dne 18. května 1934 aprobovaný profesor dějepisu a zeměpisu, byl podle rozhodnutí zemského výboru výměrem zemského úřadu v Praze č. 2663/2 ai 1934/odd. 12 ze dne 19. prosince 1934 jmenován čekatelem ve služební třídě Ib v kategorii úředníků služby archivní s titulem „zemský archivní koncipista“. V červnu r. 1935 byl prohlášen doktorem filosofie. Karlovy university v Praze. Usnesením zemského výboru ze dne 9. prosince 1937 byl ustanoven podle výměru zemského úřadu v Praze č. 49/16 ai 1935/odd. 12 ze dne 9. prosince 1937 s platností od 29. prosince 1937 úředníkem v kategorii úředníků archivní služby (služební třída Ib) v osobním stavu archivu země České s titulem „zemský archivní komisař“.

PhDr. František Beneš, absolvent státní školy archivní, byl jmenován zemským výborem ve schůzi dne 9. prosince 1937 podle výměru zemského úřadu v Praze č. 168/3 z r. 1937/odd. 12 ze dne 9. prosince 1937 čekatelem ve služební třídě Ib v kategorii úředníků služby archivní v osobním stavu archivu země České, s úředním titulem „zemský archivní koncipista“. Podle výměru zemského úřadu v Praze č. 112/2/12-1941 ze dne 18. října 1941 ustanoven byl úředníkem v kategorii úředníků archivní služby (služební třída Ib) s účinností od 1. ledna 1941 a s úředním titulem „zemský archivní komisař“.

PhDr. Karel Doskočil, absolvent státní školy archivní a zatímni profesor při čs. státním reálném gymnasiu v Hlučíně, ustanoven byl podle výměru zemského úřadu v Praze č. 5383/5 ai 1938/odd. 17 ze dne 21. září 1938 ve schůzi zemského výboru, konané dne 21. září 1938, úřednickým čekatelem v kategorii úředníků archivní služby (služební třída Ib) v osobním stavu archivu země České s úředním titulem „zemský archivní koncipista“. Podle usnesení zemského výboru ze dne 17. dubna 1940 byla mu výměrem zemského úřadu v Praze č. 28/4 z r. 1940/odd. 17 ze dne 17. dubna 1940 započtena státní služba jako zatímniho profesora na státním reálném gymnasiu v Hlučíně od 1. září 1938 do 31. října 1938 do doby čekatelské. Výměrem zemského úřadu v Praze č. 21/1/II-2-1942 ze dne 20. února 1942 byl ustanoven úředníkem 6. platové stupnice v kategorii úředníků archivní služby (služební třída Ib) s účinností od 1. září 1941 a s titulem „zemský archivní komisař“.

Za okupace byl na přechodnou dobu přidělen do archivu úředník českobudějovického městského musea *Dr. Vladimír Denkstein*, a to výměrem zemského úřadu v Praze č. 1414/8 r. 1940/odd. 17 ze dne 9. srpna 1940. Nastoupil službu jakožto „zemský musejní komisař“ dne 9. srpna 1940. Služby byl zproštěn dne 23. září 1940, když byl přikázán Národní galerii v Praze výměrem zemského úřadu čís. 1414/3 z r. 1940/odd. 17 ze dne 18. září 1940.

Výměrem zemského úřadu v Praze čís. 867/11-1941/odd. 12 z 28. října 1941, a s účinností od 1. února 1941 byl přikázán archivu země České vrchní archivní komisař *Dr. Leopold Peřich*, ředitel slezského zemského archivu v Opavě, který tam působil do záboru, t. j. do konce září 1938. Po okupaci Opavy nastoupil službu v zemském archivu v Brně jakožto jeho dočasný vedoucí úředník. V archivu země České v Praze nastoupil dne 30. ledna 1941.

Žitavský městský archivář a profesor tamního dívčího gymnasia *Dr. Joachim Prochno*, německé národnosti, dosud „Studienrat“, byl přikázán archivu země České výměrem zemského úřadu čís. 1766/3 z r. 1941/odd. 12 ze dne 27. června 1941. Službu nastoupil dne 3. července 1941.

Ze svazku branné moci byl sem přikázán nejprve plukovník generálního štábu *Jan Heřman*, a to výměrem zemského úřadu v Praze čís. 5151/1939/odd. 17 z 25. srpna 1939, avšak třebaže si vyžádal odklad do 1. října 1939, službu v archivu země České vůbec nenastoupil.

Místo něho byl sem přikázán plukovník pěchoty a člen sboru vysoké válečné školy v Praze *Tomáš Plich* výměrem ministerstva národní obrany čís. 2670/39 ze dne 9. srpna 1939. Službu v archivu nastoupil dne 5. října 1939, a to jakožto „vrchní ředitel pomocné služby správní“. Výměrem zemského úřadu čís. 5244/8 z r. 1939/odd. 17 z 22. května 1940 zproštěn ke dni 31. března 1940 činné služby v archivu země České a dán do výslužby. Dne 6. října 1941 popraven. Jeho památky bude vzpomenuť v X. svazku Zpráv.

Výměrem ministerstva národní obrany čj. 48523-II/1, odděl. 1939 ze dne 28. června 1939 byl přidělen do služeb archivu země České major dělostřelectva *František Flajšhans*, a to jakožto „zemský vrchní tajemník“. Službu nastoupil dne 1. srpna 1939.

Štábní kapitán pěchoty *František Benák* byl sem přidělen výměrem zemského úřadu v Praze č. 6349-ai 1939, odd. 17 ze dne 25. srpna 1939. Službu nastoupil 1. ledna 1940 jakožto „zemský vrchní tajemník“. Podle výměru zemského úřadu č. 4780/131 z r. 1939 odd. 17 ze dne 2. března 1940 nastoupil službu dne 4. března 1940 v ministerstvu sociální a zdravotní správy, odd. 31

a tam zatčen dne 11. dubna 1940. Zemřel 21. ledna 1943 v nemocnici v Berlíně. Jeho památky bude vzpomenu v X. svazku Zpráv.

Štábní kapitán pěchoty *Josef Smazal* byl přidělen archivu země České výměrem zemského úřadu v Praze č. 6341/ai 1939, odd. 17 ze dne 4. prosince 1939, jakožto „zemský vrchní tajemník“. Službu svou nastoupil dne 1. ledna 1940. Ke dni 1. března 1940 přidělen ministerstvu sociální a zdravotní správy, odd. 31 a tam 5. března 1940 zatčen bez udání důvodu. Výměrem zemského úřadu P-349/4/odd. 17 z 26. června 1941 dán k 1. květnu 1941 do trvalé výslužby. V roce 1943 v Berlíně odsouzen k smrti a popraven. Jeho památky bude taktéž vzpomenu v X. svazku Zpráv.

Brigádní generál *Alois Benda* přidělen byl do archivu země České jakožto „vrchní zemský rada“ výměrem zemského úřadu v Praze č. 4838/5 z r. 1939/odd. 17 ze dne 11. května 1940 ke dni 1. června 1940. V archivu nastoupil službu dne 1. června 1940, když byl k témuž dni zproštěn služby v zemské vychovatelně v Opatovicích n. Labem, kam byl původně přikázán ministerstvem národní obrany výměrem č. 1154-hl. št./3. odd. 1939 ze dne 7. srpna 1939. Výměrem zemského úřadu v Praze čís. 1633 z r. 1940/odd. 12 ze dne 20. ledna 1941 pensionován ke dni 31. ledna 1941.

Konservátor *František Voldan* byl podle usnesení zemského výboru ve schůzi dne 22. prosince 1936, a to podle výměru zemského úřadu v Praze č. 8206/2 z r. 1935/odd. 17 ze dne 22. prosince 1936 jakožto zemský oficiál pomocné služby správní přijat s platností ode dne 1. ledna 1937 za čekatele na služební místo, systemisované v kategorii úředníků vyšší pomoc. služby správní (II. služební třídy) v osobním stavu archivu země České. Jakožto zemský elév pomocné služby správní byl výměrem zemského úřadu v Praze č. 7323/11 z r. 1938/odd. 17 ze dne 24. ledna 1940 podle usnesení zemského výboru z téhož dne ustanoven zatímním úředníkem v kategorii úředníků vyšší pomocné služby správní v osobním stavu archivu země České v 7. platové stupnici s titulem „zemský adjunkt pomocné správní služby“. Výměrem zemského úřadu v Praze č. 4321/2 z r. 1940/odd. 17 ze dne 2. července 1940 na podkladě ustanovovací zkoušky, vykonané ve dnech 13. a 15. června 1940, ustanoven definitivním úředníkem v kategorii úředníků vyšší pomocné služby správní s titulem „adjunkt pomocné služby správní“. Výměrem zemského úřadu v Praze č. P-363/5-17 ze dne 18. října 1941 byl povýšen do 6. platové stupnice v téže kategorii s titulem „zemský tajemník“.

Úřednický čekatel v kategorii úředníků vyšší pomocné služby správní *PhDr. Rudolf Vindiš*, ustanovený pro službu v knihov-

ně archivu země České s platností od 1. ledna 1934 podle usnesení zemského výboru ze dne 20. prosince 1933/dekret presidia zemského úřadu čís. 48528 ai 1933 ze dne 18. ledna 1934, byl jmenován výměrem zemského úřadu v Praze č. 5988/1 z roku 1935/odd. 17 ze dne 22. prosince 1936 s platností od 1. ledna 1937 úředníkem v kategorii úředníků vyšší pomocné služby správní (II. služební třídy) v osobním stavu archivu země České v 7. platové stupnici s úředním titulem „zemský adjunkt pomocné služby správní“.

Zemský asistent pomocné služby správní *Miloš Čeřovský* byl výměrem zemského úřadu v Praze č. 1895/16 z r. 1939/odd. 17 ze dne 4. února 1941 dán do trvalé výslužby pro chorobu, a to ke dni 28. února 1941.

Po delší těžké nemoci zemřel dne 14. března 1936 rakovinou žaludku podúředník dozorcí služby *Jan Černý*, vrátný v archivu země České a dlouholetý jeho zaměstnanec. Až do ochravnění v srpnu roku 1935 jakož i podle možnosti po dobu své choroby vykonával zesnulý svoji vrátenskou funkci vždy horlivě a obětavě; pro svoji upřímnou, bodrou a bezelstnou povahu byl oblíben u všech zaměstnanců archivu země České, kteří ho zachovají vždy v milé vzpomínce.

František Severin, pomocný zřízenec, působící od roku 1926 v archivu země České, byl jakožto sedmdesátiletý dán na svoji žádost výměrem zemského úřadu v Praze čís. 360/5 z r. 1935/odd. 12 ze dne 17. listopadu 1936 do výslužby ke dni 30. listopadu 1936.

Smluvní zřízenec *Vladimír Hejduk*, působící od 1. března 1928 v archivu země České jako knihař, jmenován byl ve schůzi zemského výboru dne 5. prosince 1934, a to výměrem zemského úřadu v Praze č. 2598 ai 1934/odd. 12 ze dne 5. prosince 1934 pomocným zřízencem v kategorii zřízenců pro odborné služby v osobním stavu archivu země České v Praze. Výměrem zemského úřadu v Praze č. 2622/3 z r. 1941/odd. 12 ze dne 28. listopadu 1941 byla mu započtena předchozí služba pro zvýšení služného, celkem 18 roků a 6 měsíců (od 1. března 1923).

Po zahájení provozu v nové budově archivní přeložen byl do archivu země České správou pomocných úřadů zemského úřadu v Praze čís. 7 ai 34/Spr. ze dne 8. ledna 1934 výpomocný zřízenec *Josef Allan* pro obstarávání ústředního topení. Výměrem zemského úřadu v Praze čís. 230/2 z r. 1935/odd. 12 ze dne 22. prosince 1936 byl podle usnesení zemského výboru ze dne 22. prosince 1936 výpomocný zřízenec *Josef Allan* ustanoven s účinností od 1. července 1936 zřízencem III. platové stupnice, systemisované v kategorii kancelářských zřízenců v osobním stavu archivu země České.

Podle usnesení zemského výboru ze dne 5. prosince 1934, a to podle výměru zemského úřadu v Praze čís. 2598 ai 1934/odd. 12 ze dne 5. prosince 1934 jmenován byl *Josef Valeš*, od roku 1933 smluvní zřízenec archivu země České, pomocným zřízenecem v kategorii zřízenců kancelářských v osobním stavu archivu země České v Praze. Výměrem zemského úřadu v Praze čís. 925 z r. 1940/odd. 12 ze dne 19. července 1940 byl pomocný zřízenec *Josef Valeš* na vlastní žádost přeložen službou do zemské rolnické a zemské meliorační školy ve Vysokém Mýtě s povinností vykonávat práci školnické a zahradnické, a to od 1. srpna 1940. V archivu země České zproštěn byl služby ke dni 23. července 1940, na novém působišti nastoupil již dne 25. července 1940.

Karel Bednář ustanoven byl ke dni 1. ledna 1936 výměrem zemského úřadu v Praze čís. 116/1 z r. 1935/odd. 12 ze dne 28. března 1936 výpomocnou smluvní silou archivu země České. Výměrem zemského úřadu v Praze č. 116/11 z r. 1935/odd. 12 ze dne 22. prosince 1937 byl podle usnesení zemského výboru ustanoven *Karel Bednář* s účinností ode dne 1. ledna 1938 pomocným zřízenecem v osobním stavu archivu země České v kategorii kancelářských zřízenců. Roku 1940 složil jakožto externista s úspěchem maturitní zkoušku na reálce v Praze VII.

Po zemřelém Janu Černém ustanoven byl vrátným v archivu země České zemský podúředník *Václav Novotný*, výměrem zemského úřadu v Praze čís. 95/7 z r. 1937/odd. 12 ze dne 9. prosince 1937, a to podle usnesení zemského výboru z téhož dne. Zároveň byla mu propůjčena II. platová stupnice, systemisovaná v osobním stavu archivu země České v kategorii zřízenců pro dozorčí služby. Výměrem zemského úřadu v Praze číslo 22308/1 — 1941/odd. 12 ze dne 27. října 1941 přeložen byl jakožto legionář s účinností od 31. října 1941 z moci úřední do trvalé výslužby. O věci bude ještě zmínka v X. a XI. svazku Zpráv.

Václav Moulis, bývalý opatrovník v ústavu pro choromyslné v Praze-Bohnicích, přikázán byl službou podle výměru zemského úřadu v Praze čís. 554/7 z r. 1935/odd. 17 ze dne 14. prosince 1939 archivu země České a nastoupil zde dne 30. října 1939 do služby jakožto kancelářský zřízenec.

Za okupace, po likvidaci ministerstva zahraničních věcí, přeložen byl do archivu země České výměrem ministerstva zahraničních věcí čís. 47.663/I — 2/39 ze dne 12. července 1939 podúředník I. platové stupnice *František Sojka*. Podle výměru presidia zemského úřadu v Praze čís. 43.899 ze dne 11. srpna 1941 byl *František Sojka*, který konal do 15. července 1941 službu v telefonní ústředně likvidujícího referátu předsednictva mini-

sterské rady, z maléhavých služebních důvodů zůstaven v telefonní ústředně pro oddělení 23. zemského úřadu. V archivu země České nastoupil podle výměru presidia zemského úřadu v Praze čís. 46.182 ze dne 25. září 1941 teprve dne 1. října 1941.

Jakožto smluvní síly přijati byli: a) pro služby kancelářského zřízence *Jaroslav Černý*, který nastoupil dne 9. března 1936, b) pro službu dozorčí *Karel Štich*, který nastoupil dne 1. prosince 1934, konaje před tím službu nočního hlídače u firmy, která stavěla budovu archivu, a *Josef Zdrubecký*, který nastoupil dne 15. března 1937, c) jakožto smluvní uklízečky pak nastoupily *Anna Malá*, později provdaná *Zimová*, která nastoupila dne 16. prosince 1933, *Marta Fuchsová*, nastoupivší tolikéž 16. prosince 1933, a posléze *Anna Zajíčková*, přijatá ke dni 1. srpna 1941.

Ke dni 15. března 1939 byl tento stav úřednictva v archivu země České: ředitel archivu zemský vrch, archivní rada *Dr Bedřich Jenšovský*, zemský archivní rada *Dr Otakar Bauer*, zemští vrchní archivní komisaři *PhDr Zdeněk Kristen* a docent *Dr Josef Matoušek*, zemští archivní komisaři *Dr Miloslav Volf*, *Dr Jan Klepl* a *Dr Antonín Haas*, zemští archivní koncipisté *Dr František Beneš* a *Dr Karel Doskočil*, zemský adjunkt *Dr Rudolf Vindiš*, zemský elév *František Voldan*, zemský asistent *Miloš Čerňovský*, kancelářská oficiálka *Zdenka Kaulichová* a kancelářská pomocnice *Milada Petírová*.

Na sklonku roku 1941 (dne 31. prosince 1941) byli ve službách archivu země České tito úředníci vedle zatčeného ředitele *Dra Bedřicha Jenšovského* a vrchního tajemníka *Františka Benáka*: *Dr Joachim Prochno*, *Dr Otakar Bauer*, *Dr Zdeněk Kristen*, *Dr Leopold Peřich*, *Dr Miloslav Volf*, *Dr Jan Klepl*, *Dr Antonín Haas*, *Dr František Beneš*, *Dr Karel Doskočil*, *František Flajšhans*, *František Voldan*, *Dr Rudolf Vindiš*, *Zdenka Kaulichová*, *Milada Petírová*.

Podobně jako v letech předcházejících byly i v období 1934 až 1941 zaměstnávány v archivu země České vědecké síly pomocné, kterými bývají obyčejně vysokoškolští studenti, posluchači historie, žáci a absolventi státní školy archivní.

Z pomocných sil vědeckých dlužno především vzpomenouti dlouholeté pilné a obětavé spolupracovnice archivu země České, paní *Milady Soukupové-Rídké*, která působila v archivu země České od 6. března 1926 nepřetržitě až do svého skonu dne 11. února 1938. Po plných 12 let byla paní *Milada Soukupová-Rídká*, — jak se o ní vyjádřil zvěčnělý *Dr Jenšovský* — „milou a zdatnou spolupracovnicí archivu země České, kde si získala všeobecné úcty, lásky a sympatií jak pro svůj mimořádný výkon, který svým zájmem přesahoval pouhé úřední povinnosti, tak i zvláště pro svou milou a družnou povahu“. Její světlá pa-

mátka bude žít v srdcích všech, kdož měli příležitost s ní spolupracovati.

Pomocnými silami v archivu země České v období 1934–1941 byli (abecedně): PhDr František Beneš (do svého ustanovení koncipistou), PhC Vladimír Beneš (od 1. 6. 1940), PhC František Borecký (1. 12. 1934—15. 6. 1935), Josefina Botková (1. 7. 1940—6. 9. 1941), PhC Marie Černá (od 3. 2. 1941), Dr K. Doskočil (do svého jmenování v Hlučíně), PhC Jan Franz (od 15. 4. 1941), PhC Blažena Gregorová (12. 9. 1938—30. 9. 1939), Dr Antonín Haas (od 1. 1. 1934 do svého jmenování), PhC Jiří Horák (od 1. 6. 1940), PhC Klára Hubaová (15. 7. 1938—15. 8. 1938), PhC Jan Janša (1. 3. 1938), PhC Marie Jelínková-Haasová (1. 12. 1934—30. 11. 1941), Dr Jan Klepl (do svého ustanovení koncipistou), Marie Kočová (4. 11. 1936—16. 4. 1938), Julie Jarolínková-Körbrová (od 10. 4. 1935), PhC Josef Kollmann (od 7. 1. 1941), Marie Kopřivová (do 31. 10. 1935), JUDr Marie Kořínková-Doskočilová (1. 11. 1935—15. 1. 1940), Olga Kundrátová (do 24. 8. 1934), PhDr Antonín Liška (do 23. 6. 1934), PhDr Jarmila Malá (20. 1. 1937—31. 1. 1938), PhC Jiří Mašek (4. 11. 1937—15. 7. 1938), PhC Helena Matoušková-Patočková (18. 5. 1936—16. 3. 1937), Milada Nebřenská-Paspová (do 15. 4. 1935), PhC Zdeněk Onderka (28. 11. 1939—18. 11. 1940), JUDr Květa Opočenská-Günzlová (do 4. 4. 1939), Vladivoj Pěnka (16. 6. 1941—3. 9. 1941), Miloslav Petržilka (od 2. 11. 1936), JUDr Vladislav Plešek (od 5. 11. 1941 po zastavení akce na podporu nezaměstnané inteligence), Václav Potůček (1. 9. 1936—15. 10. 1937), Helena Poučková (od 2. 7. 1941), JUC Rudolf Příbil (1. 1. 1939—16. 11. 1939), Karel Puš (18. 5. 1936—18. 9. 1936), PhDr Josef Rostočil (1. 9. 1933—30. 11. 1935, odešel do archivu Československého rozhlasu, v březnu 1939 náhle zemřel. Spolupracoval několik let v historické knihovně archivu. Jeho památky bude v archivu vždy mile vzpomínáno.), Marie Runtová (9. 4. 1935—21. 5. 1935), Karel Ruprecht (1. 10. 1934—27. 5. 1938), Růžena Dolejšková-Skaláková (od 6. 12. 1934), PhC Anna Slováčková (do 15. 7. 1934), JUDr Emanuel Slováček (3. 11. 1930—14. 8. 1937, a znovu od 1. 12. 1939), PhC Vladimír Soják (1. 11. 1940—31. 1. 1941), PhDr Käthe Spiegel(ová) (do 31. 7. 1934), Božena Srbová (3. 6. 1935—31. 3. 1940), PhDr Karel Stelšovský (9. 3. 1936—31. 12. 1941), PhC Dagmar Stuchlíková (od 22. 11. 1939), JUDr Věra Šabriněvská-Kosterková (29. 4. 1936—4. 5. 1936), Miloslava Šindelářová (od 1. 7. 1940), PhDr Karel Šmrha (od 1. srpna 1934), Eva Štanclová (8. 11. 1937—15. 11. 1939), PhDr Josef Tichý (16. 4. 1934—8. 10. 1935), JUC Karel Vecko (20. 9. 1939—31. 12. 1941), PhC Běla Veselá (8. 5. 1934—31. 3. 1940), PhC Václav Vinš (od 1. 12. 1939), Jaroslav Volek (od 1. 9. 1941)

a Jan Wagner (od 1. 9. 1941). PhDr Karel Šmrha, JUDr Vladimír Plešek a JUC Rudolf Příbil vypomáhali v archivu, přikázání jsouce akcí pro podporu nezaměstnané inteligence, řízenou ministerstvem školství a národní osvěty.

Hrozící nebezpečí válečné a srážka s Německem vyžádaly si také některá bezpečnostní opatření, která byla archivem provedena. Především hojná návštěva studentů, jmenovitě lipské university v letech 1934 a 1935, studujících hromadně indikační skizzy z krajů našeho pohraničí, vzbudila záhy podezření, nejde-li tu pod záminkou zájmu o t. zv. „Siedlungsgeschichte“ o dobře organizovanou špionáž, mající doplnit síť pomístních názvů z končin, které se mohly státi dějištěm válečného střetnutí. Není bez zajímavosti, že když byla na věc upozorněna policie a začala se o tuto činnost zajímati, studující naráz zmizeli, ba někteří pod jmény, jež udali, byli marně hledáni.

Když se zdálo, že válka je neodvratná, bylo nutné zabezpečiti budovu archivní také proti případným útokům ze vzduchu. Od roku 1936 účastnil se archiv i jeho zaměstnanci různých cvičení civilní protiletectvé obrany (CPO). Velitelem domovní hlídky archivu ustanoven strojník Josef Allan, v letech 1936 a 1937 konána též poplachová cvičení. V červenci roku 1938 opatřen písek pro nejvyšší patro skladiště a sanitní služba byla vybavena domácí lékárníčkou, v září 1938 pak zakoupeny lopaty, krumpáče, vědra, svítilny i baterie. Za mobilisace v roce 1938 byly nejcennější archivalie odvezeny do podzemních pater skladiště, druhé podzemní skladiště hostilo po krátkou dobu též značnou část Moderní galérie a poskytlo pohostinství i Waldesovu museu. Okupační správa přinesla v tom směru ještě řadu dalších opatření, o nichž ovšem bude pojednáno teprve ve svazku X.

Doslov.

Zvěčnělý ředitel archivu země České Dr Bedřich Jenšovský připravil do tisku IX. svazek Zpráv českého zemského archivu, který měl obsáhnouti všechny články v tomto svazku vskutku otištěné mimo příspěvek Novákův. Tento článek byl sem pojat proto, aby byl dán na veřejnost poslední a nejúspěšnější akt Novákovy činnosti ředitelské a zároveň poslední jeho literární projev vůbec. Stejně i Jenšovského příspěvek uzavírá jeho literární tvorbu, bohužel předčasně umlčenou. Úcta k dílu obou vynikajících ředitelů archivu země České žádá, aby poslední literární činy obou byly otištěny v prvním svazku Zpráv, vycházejícím po německé okupaci. Pieta k umučenému řediteli archivu pak velí, aby byl svazek vydán pokud možno v té formě, jak jej měl zvěčnělý na mysli. Proto se vlastní zpráva o činnosti archivní

omezuje v podrobnostech na údobí let 1934—1939, kdežto události let 1939—1941 jsou zachyceny jen potud, pokud se pojí k činnosti české správy archivu v té době. Vše, co si vynutili okupanti a co jakkoliv souviselo s německým násilím a s německým bezprávím, bylo proto vypuštěno z tohoto svazku Zpráv a přeřazeno do X. svazku, vyhrazeného osudům archivu v letech německé poroby. Tam budou otištěny nekrology všech obětí z řad archivního úřednictva, tedy i těch, kdož položili své životy v boji za svobodu ještě před koncem roku 1941. Do X. svazku budou pojaty podrobné výklady o pracích v oboru t. zv. archivní rozlučky, o zabezpečování archivních fondů před válečným nebezpečím, o okupantských opatřeních v oboru veřejné správy (o jazykových předpisech a nařízeních, o prokazování t. zv. arijského původu, o pronásledování židů a zednářů atd.).

Odevzdáváje nyní IX. svazek Zpráv českého zemského archivu veřejnosti, prosím všechny čtenáře, aby jej laskavě přijali především jako dílo nezapomenutelného ředitele archivu Dr. B. Jenšovského, jehož práci a pílí bylo pořízeno, jemuž však již nebylo popřáno, aby se dočkal výsledků své činnosti a sklízel ovoce své bohaté setby.

V Praze dne 24. prosince 1946.

Dr. Otakar Bauer.

OBSAH

Dr. Zdeněk Kristen: Hynek Kollmann	5
Dr. Jan Bedřich Novák: O novou budovu archivu země České	53
Dr. Antonín Haas: Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského	65
Antonín Liška: O vazbách starých pozemkových knih v archivu země České v Praze	103
M. Haasová-Jelínková: Sbírká Voříškova	125
Dr. Miloslav Volf: Český zemský výbor a samosprávné archivy	135
Dr. Bedřich Jenšovský: Historicko-právní nástin vzniku a vývoje nadání hraběte Straky	195
Zpráva o činnosti českého zemského archivu za léta 1934—1941	335